

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ÜTOPYA (1923-1950)

Necla DAĞ

DOKTORA TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KARABULUT

Adıyaman

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs, 2017

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Mustafa KARABULUT danışmanlığında, Necla DAĞ tarafından hazırlanan “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya (1923-1950)” başlıklı çalışma 24/03/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

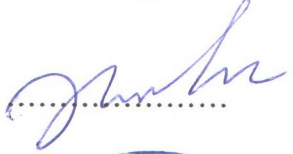
Başkan : Prof. Dr. İbrahim KAVAZ

İmza:

Danışman : Doç. Dr. Mustafa KARABULUT

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Mehmet SÜMER

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Selim SOMUNCU

İmza:

07/06/2017

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Doktora Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya (1923-1950)” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

09 /05 / 2017

İmza

Necla DAĞ

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Doktora Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya (1923-1950)” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

09 /05 / 2017

İmza

Necla DAĞ

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ÜTOPYA (1923-1950)

Necla DAĞ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2017

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KARABULUT

İnsanlık tarihi ile yaşıt sayılan ütopyanın yazılı örneklerine Platon'dan itibaren rastlanır. Ütopya, 16. yüzyılda Thomas More'un 1516'da "Utopia" adlı eserini yazmasıyla bir türün adı olur. Yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal, bireysel koşullarından memnun olmayanlar, mevcut düzen karşısına farklı bir zaman ve mekânda tasarlanmış ideal bir düzen ortaya koyarlar. Olumsuz yaşam şartlarını ortadan kaldırmaya yönelik alternatif bir dünya sunan bu öneriler, topluma daha iyi yaşama alanları getirmeyi amaçlar.

"Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya" isimli bu çalışma Giriş ve sonuç kısmını da içeren üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ütopyanın anlamı, kaynakları ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca distopya ve distopyanın tarihsel gelişimi örneklerle açıklanmıştır. İnceleme kısmında Türk edebiyatında 1923-1950 yılları arasında yayımlanan ütopik romanlar tespit edildi. Dönemsel özellikler göz önünde bulundurularak ütopya açısından veri sağlayan romanlar tematik olarak değerlendirildi. Belirlenen ütopyalarda dönemsel farklılıklar, benzerlikler ve siyaset-toplum-birey ilişkisi ortaya konmaya çalışıldı. Değerlendirmeler yapılırken konuyla ilgili mevcut akademik çalışmalardan faydalanıldı.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Cumhuriyet Dönemi, roman, distopya.

ABSTRACT

UTOPIA IN TURKISH NOVEL DURING THE REPUBLICAN PERIOD (1923-1950)

Necila DAĞ

**Department of Turkish Language and Literature
Adıyaman University Graduate School of Social Studies**

May 2017

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

The written examples of utopia, which is as old as the history of humankind, have been around since Plato's time. Utopia gained the character of genre when Thomas More wrote his titular work *Utopia* in 1516. In utopias, those who are not content with the existing political, social and individualistic circumstances of their own period design alternative ideal orders within different times and spaces. These attempts to eliminate unfavorable living conditions aim to bring better living possibilities in a given society.

This study consists of three chapters including the introduction and conclusion sections. The introduction part is an overview of the meaning, sources and historical background of utopia with an additional touch on the concept of dystopia and its historical background as well. The analysis chapters cover utopian novels in Turkish literature written between the years 1923 and 1950. These selected novels were examined thematically by taking into consideration the characteristics of each period. Similarities and differences of the given periods and their relations of politics-society-individual were sought to be explored in these novels. Available previous studies were also referred in the examination of the selected texts.

Keywords: Utopia, Turkish republican period, novel, dystopia.

ÖN SÖZ

Olmayan yer, iyi yer anlamında kullanılan ütopya ideal bir yaşam sunar. İlk örneklerinden itibaren ütopya, umudu ve ideal bir geleceği vaat ettiği için her dönem ilgi görür. İnsanlar bulundukları ortamların olumsuzluklarını, kurulu düzenin eksiklerini, yanlışlarını ortaya koyarak yeni, mutlu, refah bir yaşam hayali kurarlar. Ütopya bu yönüyle mevcut olandan daha iyi bir yaşama alanı arayışını ifade eder. İyi bir gelecek düşünüyü ifade eden ütopyalar edebi metinlerde olduğu kadar siyaset, eğitim ve sanat alanında da bazı tasarıları ortaya çıkarır.

Ütopya üzerine yapılan çalışmalarda, daha çok Batı edebiyatına ait ürünler üzerinde durularak Doğu toplumlarında ütopyanın olmadığı yönünde değerlendirmeler ağırlık kazanmaktadır. Ancak edebiyat, sanat, mimari ve felsefe gibi birçok alanı ilgilendiren ütopyanın sadece Batı'ya ait bir tür olmadığını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Türk edebiyatında ütopya ile ilgili olarak Nurettin Öztürk'ün *Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya* (1992) başlıklı yüksek lisans tezi, Ayhan Yalçinkaya'nın *Türk Edebiyatında Ütopik Temalar Olarak Eşitlik ve Özgürlük: Bir Karşılaştırma; 1970-1980 ve 1980-1990* (2000) başlıklı doktora tezi, Yasemin Küçükcoşkun'un *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu* (2006) adlı yüksek lisans tezi, Firdevs Canbaz Yumuşak'ın *Türk Romanının Ütopik Metinlerinde Kadın ve Aile* (2009) adlı doktora tezi bulunmaktadır. Bu tezlerin haricinde Kayahan Özgül'ün *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalara* adlı çalışmasında ütopik kurgulara yer verilmektedir. Ütopya hakkında yapılan bu çalışmalarda daha çok Cumhuriyet öncesi ve sonrası ele alınmaktadır. Türk edebiyatında ütopya çalışmalarında Cumhuriyet döneminin ayrıntılı bir şekilde incelenmemiş olması bizi böyle bir çalışmaya yönlendirdi.

Teorik çerçeveyi oluşturma aşaması geniş bir literatür araştırmasını gerektirdi. Ütopya konusuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapıldı, elde edilen veriler ışığında bir alt yapı oluşturuldu. Ütopik eserlerin belirlenmesi ve bu eserlerin elde edilmesi aşamasında bazı güçlükler yaşadık. Bazı romanların baskılarının olmayışı bu eserleri temin etmemizde sıkıntılar yaşamımıza neden oldu. İnceleme konusu olacak edebî eserler tespit edildikten sonra, bu eserler tematik çözümlemeye tâbi tutuldu. İncelemede ortaya çıkan tematik yapı, ütopya türlerine göre tasnif edildi.

Çalışmada tasnif başlıklarının tematik çerçevede oluşturulmuş olması bazı tereddütleri de beraberinde getirmiştir. Edebi eserlerden yapılan alıntılarda dönemin yazım kuralları ile ilgili bazı sorunlar bulunmaktadır. Eserlerden yapılan alıntılardaki yazım yanlışları ve imla hataları düzeltilmeden yazıldı, böylece eserin orijinal hali korundu.

Bu çalışmada daha önce üzerinde pek fazla çalışma yapılmamış bir dönem olan Erken Cumhuriyet dönemi ütopyaları incelenmektedir. Erken Cumhuriyet dönemi; yeni bir devlet, yeni bir toplum ve siyasi rejimi ifade ettiğinden birçok gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu dönem Türkiye'sini yeni bir toplum ve kültürel yapı kurma süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Erken Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet'in rejim olarak kurumsallaşması ve daha sonraki dönemleri de belirleyecek temel pratiklere ulaşması için çağdaşlaşma kavramıyla özdeşleştirilebilecek uygulamalar hayata geçirilir. Bu durumda Cumhuriyet dönemini, siyasal seçkinler önderliğinde ülkenin, toplumun ve bireyin gelişmesi, özgürleşmesi için dönüştürülme projesi olarak görmek yanlış olmayacaktır. Yeni bir yaşam imkânı sunması bakımından ütopya konusuna veri sağlayacak malzemenin çokluğu nedeniyle bu dönem eserlerini çalışmaya karar verdik.

Ütopya merkezli bu çalışmanın ilk bölümünde (Giriş) ütopya kavramının anlamı, tarihsel gelişimi ve ütopya örnekleri ele alınmaktadır. Ütopyanın ortaya çıkışı ve bir tür olarak gelişimi genel özellikleri ile belirlendikten sonra distopya ve anti-ütopya tartışmaları ile ilgili görüşlere yer verilmiştir. İkinci bölüm Türk edebiyatında ilk ütopyaların özellikleri ve örneklerinden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde, dönemi yansıtan romanlar tematik olarak incelenmiştir. 1923-1950 arası dönemde tespit edilip incelenen romanlar şunlardır: Enver Behnan Şapolyo'nun *Anadolu Fatih Alparslan* (1925)'ı, Refik Halit Yezidin *Kızı* (1937) romanı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Ankara* (1934)'sı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1937'de yazdığı *Bir Sürgün'ü*, Ahmet Ağaoğlu'nun 1930 yılında yayımlanan *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanı, Raif Necdet Kestelli'nin, 1932'de yayımladığı *Semavi İhtiras'ı*, Müfide Ferit Tek'in 1924 yılında eski yazıyla basılan *Pervaneler'i*, Necmettin Halil Onan'ın 1932'de yazdığı *İşleyen Yara'sı* /(*Kolejli Nereye?*), Cahit Burhan Morkaya'nın 1932'de yazdığı *Köy Hekimi* adlı romanı, Etem İzzet Benice'nin 1933 yılında basılan *On Yılın Romanı* adlı eseri, Kemal Bilbaşar, 1941'de yazdığı *Denizin*

Çağırışı adlı romanı, Sait Faik'in 1944'te basılan *Medarı Maişet Motoru* adlı eseri, Halikarnas Balıkcısı tarafından 1945 yılında yazılan *Aganta Burina Burinata*'sı ütopya özelliği taşıyan romanlar olarak belirlenmiştir. Kuramsal kısımda elde edilen verilerin ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Birçok çalışma gibi bu çalışmanın da hataları ve eksikleri olacaktır. Yapılacak eleştiri ve tespitlerle bunların en aza ineceğine inanıyoruz.

Çalışma boyunca maddi ve manevi yardımlarını gördüğüm değerli dostlarım Nurten-Ersin KURUL ve ailesine, Nazif ERGEN'e, Arş. Gör. Ayşe ÇİFTÇİBAŞI'ya Arş. Gör. Esra Bayrak'a, akademik alandaki önerileri ve yardımları için Yrd. Doç. Dr. Mehmet SÜMER ve Yrd. Doç. Dr. Selim SOMUNCU hocalarıma, gerekli kaynakların temin edilmesinde bana yardımcı olan arkadaşım Mehmet DOĞAN'a, eğitim hayatım boyunca hep yanımda olan amcam Abuzer DAĞ'a, tez alıntılarının bilgisayar ortamına aktarılmasında bana yardımcı olan kardeşim Aslan DAĞ'a, sabırları ve hoşgöruları ile beni ayakta tutan annem, babam ve kardeşlerime teşekkür ederim. Değerli hocalarım Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL ve Doç. Dr. Özcan BAYRAK'a ve değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Çetin YILDIZ, Arş. Gör. Mustafa YILMAZ'a, Arş. Gör. Fatih ELÇİ'ye zor zamanlarımdaki ilgileri ve destekleri için şükranlarımı sunuyorum. Tez savunma jürimde yer alarak görüş ve önerileri ile tezime katkıda bulunan Prof. Dr. İbrahim KAVAZ ve Yrd. Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ'a teşekkür ederim.

Çalışma konusunun tespiti ve çalışma boyunca bana yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Mustafa KARABULUT'a çok teşekkür ederim.

Adıyaman-2017

Necla DAĞ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş.....	1
1.1. Ütopyanın Anlamı.....	1
1.2. Ütopyanın Kaynakları.....	4
1.3. Ütopyanın Tarihsel Gelişimi.....	17
1.3.1. Antik Çağ ütopyaları	17
1.3.2. Orta Çağ ütopyaları	23
1.3.3. Rönesans dönemi ütopyaları	24
1.3.4. 18. yüzyılda ütopya.....	28
1.3.5. 19. yüzyılda ütopya.....	29
1.3.6. 20. yüzyılda ütopya.....	32
1.4. Karşı Ütopya (Anti-ütopya), Distopya (Negatif Ütopya) Kavramları	39
1.5. Distopyaların Tarihsel Gelişimi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. Doğu ve İslam Kültüründe Ütopya.....	51
2.1. Türk Edebiyatında İlk Ütopyanın Gelişimi ve Örnekleri.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya (1923-1950)	88
3.1. Dini Ütopyalar.....	89
3.1.1. Anadolu cennetinde ideal İslam devleti: Anadolu Fatih	
Alparslan	91

3.1.1.1. Ütopyaya ön hazırlık	91
3.1.1.2. Ütopist unsurlar	93
3.1.1.2.1. Ütopist mekân	93
3.1.1.2.2. Ütopist zaman	95
3.1.1.2.3. Ütopist kurgu	96
3.1.2. Etnik-dini ütopya: Yezidin Kızı	119
3.1.2.1. Ütopyaya ön hazırlık	119
3.1.2.2. Ütopist unsurlar	119
3.1.2.2.1. Ütopist mekân	120
3.1.2.2.2. Ütopist zaman	124
3.1.2.2.3. Ütopist kurgu	125
3.2. Politik ve Tarihi Ütopyalar	139
3.2.1. Kemalist ideolojinin ütopyası: Ankara	142
3.2.1.1. Ütopyaya ön hazırlık	142
3.2.1.2. Ütopist unsurlar	142
3.2.1.2.1. Ütopist mekân	143
3.2.1.2.2. Ütopist zaman	143
3.2.1.2.3. Ütopist kurgu	143
3.2.2. Bir ütopyacının Paris yolculuğu: Bir Sürgün	161
3.2.2.1. Ütopyaya ön hazırlık	161
3.2.2.2. Ütopist unsurlar	162
3.2.2.2.1. Ütopist mekân	162
3.2.2.2.2. Ütopist zaman	162
3.2.2.2.3. Ütopist kurgu	163
3.2.3. Hür ülke: Serbest İnsanlar Ülkesinde	180
3.2.3.1. Ütopyaya ön hazırlık	180
3.2.3.2. Ütopist unsurlar	180
3.2.3.2.1. Ütopist mekân	180
3.2.3.2.2. Ütopist zaman	181

3.2.3.2.3. Ütopist kurgu	181
3.3. Eğitim Ütopyaları	189
3.3.1. Bir eğitim ütopyası: Semavi İhtiras	191
3.3.1.1. Ütopyaya ön hazırlık	191
3.3.1.2. Ütopist unsurlar	191
3.3.1.2.1. Ütopist mekân	192
3.3.1.2.2. Ütopist zaman	192
3.3.1.2.3. Ütopist kurgu	192
3.3.2. Özgürlük ülkesi ütopyası: Pervaneler	201
3.3.2.1. Ütopyaya ön hazırlık	201
3.3.2.2. Ütopist unsurlar	202
3.3.2.2.1. Ütopist mekân	202
3.3.2.2.2. Ütopist zaman	203
3.3.2.2.3. Ütopist kurgu	203
3.3.3. Cennet ülke Amerika: İşleyen Yara /Kolejli Nereye.....	214
3.3.3.1. Ütopyaya ön hazırlık	214
3.3.3.2. Ütopist unsurlar	215
3.3.3.2.1. Ütopist mekân	215
3.3.3.2.2. Ütopist zaman	215
3.3.3.2.3. Ütopist kurgu	215
3.4. Köy Politikası Etrafında Şekillenen Ütopyalar.....	225
3.4.1. Yeşil yurt ütopyası: Köy Hekimi.....	228
3.4.1.1. Ütopyaya ön hazırlık	228
3.4.1.2. Ütopist unsurlar	229
3.4.1.2.1. Ütopist mekân	229
3.4.1.2.2. Ütopist zaman	230
3.4.1.2.3. Ütopist kurgu	230
3.4.2. Cumhuriyet ülkesi: On Yılın Romanı	240

3.4.2.1. Ütopyaya ön hazırlık	240
3.4.2.2. Ütopist unsurlar	241
3.4.2.2.1. Ütopist mekân	241
3.4.2.2.2. Ütopist zaman	241
3.4.2.2.3. Ütopist kurgu	241
3.5. Ekonomik Mekân Olarak Deniz Ütopyaları	248
3.5.1. Karanlıktan mavi kadere yolculuk: Denizin Çağırışı.....	250
3.5.1.1. Ütopyaya ön hazırlık	250
3.5.1.2. Ütopist unsurlar	251
3.5.1.2.1. Ütopist mekân	251
3.5.1.2.2. Ütopist zaman	252
3.5.1.2.3. Ütopist kurgu	252
3.5.2. Aydınlık dünya özlemi: Medarı Maişet Motoru.....	264
3.5.2.1. Ütopyaya ön hazırlık	264
3.5.2.2. Ütopist unsurlar	267
3.5.2.2.1. Ütopist mekân	267
3.5.2.2.2. Ütopist zaman	268
3.5.2.2.3. Ütopist kurgu	268
3.5.3. Mavi yurt ütopyası: Aganta Burina Burinata	279
3.5.3.1. Ütopyaya ön hazırlık	279
3.5.3.2. Ütopist unsurlar	280
3.5.3.2.1. Ütopist mekân	280
3.5.3.2.2. Ütopist zaman	280
3.5.3.2.3. Ütopist kurgu	280
Sonuç	288
KAYNAKÇA	292
ÖZ GEÇMİŞ.....	309

KISALTMALAR LİSTESİ

AFA	: Anadolu Fatıhi Alparslan
A	: Ankara
ABB	: Aganta Burina Burinata
BS	: Bir Sürgün
Çev.	: Çeviren
DÇ	: Denizin Çağırışı
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
KH	: Köy Hekimi
KN	: Kolejli Nereye
MMM	: Medarı Maişet Motoru
MÖ	: Milattan Önce
OYR	: On Yılın Romanı
P	: Pervaneler
Sİ	: Semavi İhtiras
SİÜ	: Serbest İnsanlar Ülkesinde
vb.	: ve benzeri
YK	: Yezidin Kızı
yy.	: yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş

Cumhuriyet Dönemi Türk Romanda Ütopya (1923-1950) konusunu ele almadan önce ütopya konusunda gerekli bilgilerin verilmesi ve tezin kuramsal çerçevesinin çizilmesi gerekmektedir. Bu bölümde ütopya, distopya kavramları açıklanarak bu kavramlar ile tezde ne kastedildiği ifade edilecektir. Ütopyanın anlamı, ütopyanın tarihsel gelişimi, ütopya, distopya ve karşı ütopya ilişkisi, distopyaların tarihi gelişimi bölümün diğer tartışma konularıdır.

1.1. Ütopyanın Anlamı

Ütopya, memnun olunmayan yaşam şartlarına alternatif çözüm sunan bir kavramdır. İdeal toplum ya da devlet kurmak amacıyla düzenin aksayan yönlerini eleştiren ve mevcut düzene alternatif bir yaşam sunan projelere ütopya denir. Türün bilinen ilk örneğini Platon (M.Ö.427-347) *Devlet* adlı eseri ile vermiştir. Kavram olarak ise ilk kez Thomas More (1478-1535) tarafından 1516 yılında, Latince yazdığı *Utopia* adlı eserinde kullanılır. More'un eserinden sonra birçok benzeri yazılan ütopyaların ortak yönü eşitlik, adalet, mutlu bir yaşamı savunmalarıdır.

Ütopya kelimesi türetme yoluyla ortaya çıkmış bir terimdir ve hayali ülke, mutlu ülke veya cennet mekân anlamında kullanılır. Yunanca bir kelime olan *topos* yer, mekân anlamına gelir. Fransızca veya Farsçada olduğu gibi önüne bir olumsuzluk eki olan “u” öntakısını alarak olmayan yer, yok ülke veya hayali ülke anlamında kullanılır (Sargey, Bouchet ve Picon, 2003: 256). Etimolojik Sözlük'te ise “utopia, siyasi bir ideali ifade etmek için tasarlanan hayali ülke” (Nişanyan, 2010: 651) şeklinde tanımlanmaktadır. Ütopya kavramı, önceleri düşe dayalı ya da denizcilerin yaptıkları tehlikeli yolculukların anlatıldığı türleri ifade etmek için kullanılsa da daha sonraki süreçte More'un kullandığı anlamıyla örtüşecek şekilde yok yer, mutlu yer, mutlu olunan ülke anlamında kullanılır. *Felsefe Sözlüğü*'nde ütopya, “gerçeklikle ilgisi olmayan siyasal ve toplumsal düzen tasarımı. Ülküsel yaşam düzeni. Gerçekleşmesi olanaksız görünen tasarım.” (Timuçin, 2004: 488) olarak tanımlanmaktadır.

Ütopyaların tanımlarında umut, mutluluk ve huzur ile ilgili özellikler öne çıkar. Yumuşak’a göre (2009: 27) ütopya, “mevcut sistemin aksayan yönlerini eleştiren ve ideal hayat tarzını anlatan hayalî “toplumsal projelere” verilen addır. Ütopik eserlerin çoğunda, insanoğlunun sorunlarına çözüm üretemediği dönemlerde ütopyalara sığındığı görülür. Çünkü yaşadıkları sorunlardan kaçma isteği, ütopya özlemini doğurmaktadır. Çözumsuzlüğün arttığı, çatışmanın dayanılamayacak seviyede büyüdüğü durumlarda, insanın mutluluğa olan özleminin yardımına zihnin hayal kurma yetisi yetiştir. Dış etkenlerden kaynaklanan çatışmanın bireyin iç dünyasına hasar vermeden çözüme kavuşması için hayaller ve bunun sonucunda meydana gelen ütopik dünya devreye girer. Ütopya, bireyi huzursuzluğun ortasından alarak sessiz ve savaşırsız bir dünyanın kıyısına bırakır.

Sosyoloji Sözlüğü’nde ütopya, “kusursuz bir toplumu ya da ideal bir devleti ifade eden hayali bir kurgu” (Marshall, 1999: 780) olarak tanımlanmaktadır. Hayali olarak var olan, bazen sembolik öğelerle yaratılan, tüm yaşayanlarına ideal ve özlenen bir düzen içinde var olma imkânı sağlayan ütopya, edebiyat alanında olduğu kadar mimari, siyaset ve pek çok farklı alanın ilham kaynağıdır. Bu nedenle hangi alanda daha önce kullanıldığı ve 16. yüzyıldan önce bu konu ile ilgili eser verilip verilmediği tartışma konusudur. Eski Çağ tarihçileri ve dilbilimciler tarafından Thomas More’dan önce de terimin bazı Antik Çağ metinlerinde benzer şekilde kullanıldığı iddia edilir. Etiyopyalıların adının bu anlamda kullanıldığı ve Mısır’ın güneyinde yaşayan bu halkın mutlu, huzurlu, barış içerisinde bir yaşam sürdükleri anlatılır. Diodorus, Etiyopyalıların dostluk, özgürlük ve birlikteliğin sağlandığı bir düzen içinde yaşadıklarından ve hiçbir düşman saldırısının onların bu mükemmel düzenlerini bozmadığından bahseder.

Ütopyaların başlangıcını Platon’a kadar götürenler olduğu kadar bunu daha önceki zamanlara dayandıran araştırmacılar da vardır. Ancak insanın insana haksızlık ettiği, sömürdüğü ilk zamanlardan beri hep daha iyi bir yaşama özlem duyulduğuna göre ütopyanın varlığını da 16. yüzyılda veya sadece Platon’un yaşadığı döneme indirgemek yanlış olur. Ütopya, Batı kökenli bir tür olarak literatürde kabul görse de ideal olana duyulan özlemin ortaya çıkardığı umut ilkesinden beslenir. Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya* isimli çalışmasında “kurabildiğim kadarıyla batı dışı ya da Hristiyanlık dışı herhangi bir kültürde batı

ütopyasına ve ütopyacı geleneğine benzer bir şey yoktur” (2006: 15) açıklamasıyla bu türü sadece Batı’ya özgü bir tür olarak kabul ederken Lyman Tower Sargent (2004: 91), ütopya olarak adlandırılmasalar da ütopyanın özelliklerini taşıyan ürünlere Çin’de Hindistan’da, Budist ve İslam kültüründe rastlandığını savunur.

Özgürce, kardeşçe ve mutlu bir hayata özlem duymanın ilk yazılı belgeleri Sümer tabletleridir. Usta’nın ifadesine göre (2014: 26), bu tablet yazılarında insanoğlu, ilkel komünal toplumların kendi içinde bozulmaya uğradığı ilk çağlardan itibaren sıklıkla cennet olarak ifade ettiği, insanların eşit bir şekilde, kardeşçe ve özgür biçimde yaşadığı eski mükemmel toplumu düşlemiştir. Tevrat’ta “cennetmekân” olarak bahsedilen ve birçok ütopyada sözü edilen *Eden Bahçesi*’nin Sümerlerden alınan bir terim olduğu konusunda bazı görüşler mevcuttur. “Sümer mitolojisinde cennet olarak tasvir edilen “*Tilmun Adası*” da ulaşılamayan bir yerdedir. Orada aslan ile kuzu koyun koyunadır. Savaş yoktur, çatışma yoktur; dulluk ve yaşlılık da yoktur” (Usta, 2014: 26). Bu eserlerin çoğunda, bir zamanlar eşit bir toplumun olduğu, daha sonraki süreçte ise toplumsal bozulma neticesinde sömürünün, adaletsizliğin, eşitsizliğin ortaya çıktığı ve insanların eski zamana özlem duyduğu üzerinde durulur. Sümer tabletlerinden alınan bir şiirde bu durum şöyle aktarılır:

Eskiden yılanın olmadığı,
Akrebin olmadığı bir devir vardı.
Sırtlan yoktu, aslan yoktu.
Ne vahşi köpek vardı, ne kurt;
Ne korku vardı, ne dehşet;
İnsanın rakibi yoktu.
Eskiden, Şubur ve Hamazi ülkelerinin
Bunca (?) dilin konuşulduğu Sümer’in
Tanrısal yasalı büyük prens ülkesinin,
Uri’nin, gerekli her şeyi sağlanmış ülkenin,
Güvenlik içinde dinlenen Martu ülkesinin,
Bütün evrenin, birlik içindeki(?) halkların
Enlil’e tek bir dilde saygı duydukları bir devir vardı.
Ama sonra Efendi Baba, Prens Baba, Kral Baba,
(...)

Öfkelenen (?) Efendi Baba, öfkelenen (?) Prens Baba (Akt. Usta, 2014: 26-27)

Sümer tabletlerinden alınan bu mısralarda belirtildiği gibi ilk insanlar arasında bir sınıf ayrımı ya da eşitsizlik durumu yokken daha sonraki süreçte toplum yapısında meydana gelen değişmelerle beraber insanlar arasında eşitlik durumu bozulmuş, köleliğin yanı sıra kral, senyör vb. ifadeler ile ayrıcalığı elinde tutan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu durumdan rahatsız olan insanoğlu, yaratıcının kendisini yaratırken hür yarattığını hatırlayarak kendisi ile aynı özelliklere sahip bir başka insanın kölesi olmaya ya da bir alt sınıfında bulunmaya isyan eder. Sınıfların ya da ayrıcalıkların olmadığı bir toplum özlemine sadece Sümer tabletleri ya da bu coğrafyada yaşamış insanların eserlerinde değil, neredeyse her medeniyetin edebiyatında rastlanmaktadır. Reform, Rönesans ve Aydınlanma dönemiyle beraber yazılan edebi türlerde bu anlatıların çoğaldığı görülür. Yeni yerlerin keşfi, yeni hayatlar, inanışlar, gezginlerin düşünce dünyasında yeni ufuklar açar; kendi ülkelerine dönen denizciler, bunları kendi halkları ile paylaşırlar. Dönemlerinin devlet adamlarına gezilen yerleri anlatan eserlerin yanında, dönemin bilgin insanları çözümsüzlüğün arttığı zamanlarda yeni bir toplum tasarısı olarak görüşlerini dile getiren yazılar yazarlar.

1.2. Ütopyanın Kaynakları

Ütopyanın tanımından yola çıkarak tarihsel bir gelişim planı çizildiğinde daha önce de bahsedildiği gibi ütopyanın insanlık tarihi ile neredeyse yaşıt olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlunun cennetten kovulduktan sonra ait olduğu asıl mekâna duyduğu cennet özlemi ve oraya dönüş için harcadığı çaba ilk insan yani ilk peygamber dönemine dayanır. Semavi dinlerden ilkel toplumların mitlerine, destanlara, toplumsal ve siyasal manifestolara kadar birçok metinde yeni bir toplum yaratma, mutluluğu vaat etme ve insanın peşine düştüğü ölümsüzlüğü yakalama gibi amaçlar, ütopya için esin kaynağı olur. İnsanın ilk günahından arınma, dinin gereklerine uyarak cennette sonsuza dek sürecek mutluluğu bulma yönündeki çabası dini kaynağın ütopyayı şekillendirdiğine kanıttır. Aynı şekilde Batı medeniyetinde veya Yunan mitoslarında görülen Tanrı-insan çatışması, doğaüstü güçlere sahip Tanrıların baskı veya tehditlerine karşı çıkan gücün, insan veya yarı insan özelliği kazanarak mutluluğa erişmeye çalışması dini kaynağa bir başka örnektir. Mutluluğa ve ölümsüzlüğe erişmek isteyen insan, teknolojik bütün imkânları seferber ederek

yeni türler, yiyecekler, hatta yeni bir evren oluşturulabilir mi, insan ölümsüz olabilir mi sorularına cevap bulmaya çalışmaktadır. İnsanlık, bir anlamda yaşadığı evrene karşı kendi hareketini oluşturmaya çalışmaktadır. Alternatif bir dünya yaratarak içinde yaşadığı evren dışında bir yerlerde ölümsüzlüğü bulma çabasıdır. Tevrat'ta yer alan bir nota göre Tanrı insanı yaratırken ona kendinden özellikler verir; ancak sonra insan ile kendisi arasında bir fark olmasını isteyen yaratıcı, insanın ölümlü kendisinin ise ölümsüz olmasını diler. “Size kaslar verecek, üzerinizde et oluşturacağım, sizi deriyle kaplayacağım. İçinize ruh koyacağım, canlanacaksınız. O zaman Benim Rab olduğumu anlayacaksınız” (Hezekiel, 37: 6). Tevrat'ta yaratılışın nasıl gerçekleştiğini anlatan bu satırların dışında insanın ölümsüz olmadığını anlatan kısımlar da vardır: “Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin” (Yaratılış, 3: 19). İnsanın ütöpik uğraşı faniliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir faaliyettir. İnsanoğlu gelişen teknolojik imkânlarla hâkimiyet alanını genişletmeye, gidebileceği en son yere gitmeye ve yapabileceği en son şeyi yapmaya uğraşmaktadır.

İnsanın dünyadaki yolcuğunun en başından beri var olan ölümsüz olma, sonsuz olma isteği; onu akıl yürütmeye, düşlemeye, düşlerini gerçekleştirmek için bireysel hatta gücünün yetmediği yerde toplumsal olarak harekete geçip aktif duyarlılık oluşturmaya itmektedir. İnsanoğlu düşlediği hayata kavuştuktan sonra duyduğu ilk mutluluktan itibaren başka bir arzuya kapılır, bu arzu da süreklilik arzusudur. İlk insan olan Hz. Âdem'in sonsuz olma isteği ile yasak elmayı yediği ve ebedi olma arzusu taşıdığı Kur'an'da belirtilir. Taha Suresinin 120. ayetinde insanın sonsuza kadar cennette kalma arzusu şöyle açıklanır:

“Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: “Ey Âdem! Sana (yediğin takdirde ölmeyeceğin ve devamlı surette cennette kalacağın) ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?” (Taha, 20/120).

Kur'an-ı Kerim'in Araf Suresi'nde ise Şeytan'ın insanın içindeki sonsuz olma arzusunu kullanarak Hz. Adem ve Hz. Havva'yı kandırdığı şu şekilde ifade edilir:

“Rabbimiz, sırf melek olursunuz veya burada ebedi kalanlardan olursunuz diye sizi bu ağaçtan menetti, başka bir sebepten değil. Doğrusu ben size öğüt

verenlerdenim diye ikisine de yemin etti. Böylece onların yanılmalarını sağladı.” (Araf, 17/20-22)

Hz. Âdem ve Hz Havvâ, daha önce yeme, içme, sıcaklık, soğukluk, çıplak kalma gibi sorunların olmadığı cennette kalmaktadırlar. Ancak onlar melekler gibi olmak veya cennette sonsuza kadar kalmak istedikleri için kendilerine yapılan ikazı unutarak şeytanın yalanına kanarlar. Böylece insanın cennetteki yaşamı sona ermiş olur. “Kiminiz kiminize düşman olarak inin! Siz yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz” (Bakara 2/36, A’raf 7/24) ayetinde insanın yeryüzündeki yaşamının geçici olduğu “bir müddet” sözcükleri ile özellikle belirtilmektedir. Semavi dinlere göre dünya hayatı, cennette yaşamak için bir basamaktır. Yine Kur’an-ı Kerim’de bu süreç ile ilgili de bilgi verilir:

“İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.” (Bakara, 2/ 38)

“Dünyada ele geçiremedikleri şeyler için üzülmedikleri gibi, nâil olacakları nimetler ellerinden çıkmayacağı için de mahrum olmazlar. O (dünyada) sapmaz, (ahirette de) bedbaht olmaz.” (Tâhâ, 20/ 123)

Cennete kavuşmanın yolunu gösteren Yaratıcı, bu yolun ancak kendisine itaat etmekle mümkün olacağı konusunda insanoğlunu bir kez daha uyarır. Cennet öncesinde, dünya hayatını yaşamak zorunda olan insanoğlu daima kaybettiği bu cennete tekrar kavuşma özlemi içerisinde olmuştur.

İnsanın ölümsüz ve sürekli olan mutluluğa meyli, karşılaştığı tüm olumsuzluklara rağmen devam eder, her dönemde insanı mutluluğa erdirmeyi düşleyen tasarılar varlığını sürdürür. Yeryüzünde sonsuz olma, mutlu bir toplum kurma, cennette yaşama arzusu dini anlatılara da yansımıştır. Örneğin Lut kavminin hayatını anlatan metinlerin birinde Şeddad kavminin yeryüzünde bir cennet inşa etme arzusunda olduğu ve bu nedenle Lut peygambere iman etmedikleri ifade edilir. “Ey Hud! Senin Tanrın öbür dünyada yaptığı Cennet’le övünüyor ya, ben onun Cennet’inden daha alasını bu dünyada kurmaz mıyım? diyerek yeryüzü cenneti kurmayı tasarlayan bir Şeddad çıkmıştır Ad diye bir kavimde” (Namdar, 2010: 101). Şeddad kavminin bu söylemi nedeniyle helak edildiği iddia edilir. Bu düş ülke

hayallerinin birçoğunun temelinde insan doğasının karşılanamamış istekleri ve eşitsizliğin ortaya çıkardığı küçümsenme durumunun neden olduğu psikolojiden kurtulma özlemi yatar. Aşağılanma ya da küçümsenme, değer görmeme psikolojisinin neden olduğu acıları dindirme gereksinimi bireyi başka yerler, başka dünyalar ve yaşamlar düşleyerek kendisini rahatlatmaya iter. Ütopya bu durumda bireyi rahatlatan bir çıkış kapısı görevi görür. Rahatsızlık veren, acı çektiren, bireyi baskı altına alan tüm bu durumlardan kurtulmanın çaresi ya bilinçaltına atarak unutmaktır ya da hayal, rüya, düş yoluyla mutlu olunan bir zaman dilimi ve mekân yaratmaktır.

İlkel çağlardan bugüne kadar evreni sürekli sorgulayan insanın, bu dünyanın dışında başka dünya veya dünyaların varlığıyla ilgili merakı Orta Çağ skolastik düşüncesinin etkisini yitirmesiyle daha da artar. Mitler üzerinden evreni tanımaya çalışan insanın, sorgulama ve düşünme yetisinin dogmatik dini baskıdan sıyrılmasıyla daha iyi bir dünyaya olan arzusu daha belirginleşir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedileceği gibi cennet özleminin göstergesi olarak ortaya çıkan Binyıl İnancı, Altın Çağ söylenceleri, Avusturalya'nın yerlileri olan Aborjinlerin Hayal tasarıları, Çinlilere ait Erdem Çağı söylentisi, Yahudi düşünce dünyasına ait Mesih İnancı gibi çeşitli görüşlerin hemen hepsinin temelinde barış, bolluk, bereket, huzur, mutluluk, sağlık vb. güzelliklerin ortaya çıkacağı ideal bir zamanın geleceği ve inanan, hak eden insanların ödüllendirilerek sonsuzluğa kavuşacakları görüşü hâkimdir. Bu inanışlar dini kaynaklı gelecek tasarılarıdır.

Endüstri Devrimi ile bilim ve aklın hâkim olduğu çağa girilir, teknolojik ile birey hayatında yeni gelişmeler olur. Alt üst olan dünya düzeni, kimilerinin ütopyalarını gerçekleştirirken kimilerinin hayatını cehenneme çevirir. Başka bir deyişle bazılarının ütopyası diğerlerinin distopyası olur. Modern dünyanın getireceği mutluluğu düşleyen insan, yaşanan iki büyük savaşta kaybettiği insanlarla beraber insanlığını da yitirdiğinin farkına varır. Çokça düşlenen o modern dünyanın içerisinde sıkışıp kalan birey, yalnızlığın verdiği huzursuzlukla cennet ülke hayallerini öte dünyaya bırakmak zorunda kalır. “Eşitlik ve özgürlük içinde yaşanabilecek bir toplum yaşamı olanaksızlaştıkça insan doğayla olan savaşını

kazanmak pahasına kendisiyle olan savaşını kaybetmeye başlamıştır” (Altunkaya, 2010: 86). Bütün insanların mutlu, aynı zamanda özgür olacağı bir ülkenin mümkün olmadığını kabullenemeyen insanın yeni sloganı Erich Fromm’un “Özgürlük itaatsizlikle başlar” sözü olacaktır. İtaatsizliği kendisine parola olarak belirleyen birey, aynı dünyanın sınırları içinde sabit kalmamak ve yeni dünyaları keşfetmek için uğraş verir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak başka dünyaları algılamada da değişiklikler artar. Farklı dünya tasavvurları kuran insanın bireysel, toplumsal, dini veya ekonomik kaygılarına bağlı olarak ütopyalar düşledikleri görülür.

Orta Çağ’da sınırlamalar, dini baskı, kilisenin otoriter kurallarının ağır yükünü sırtından atan insanoğlu, keşfedilen yeni yerlerin yarattığı heyecan ile hapsediği sınırlarından kurtulur. Bilimin ilerlemesiyle sorgulayan, tartışan ve cevap isteyen birey, keşiflerle beraber yeni bir dünya algısı oluşturur. Soyşekerci (2010: 19), “ilk çağlardan beri toplum, insan ve devlet yapısıyla ilgili bazı düşsel ve kurgusal eserler yazılmış olmasına karşın, modern çağın ütopyaları düşlerimizde var olan o yer’e; o hayal ülkesine daha sık göndermelerde bulunuyor ve yepyeni bir dünya tasarımını da beraberinde getiriyordu” der.

Bütün felsefi, ideolojik ve teknolojik çabalara rağmen günümüz insanının geldiği nokta göz önüne alındığında henüz bütün insanların mutlu olabileceği, özgürce yaşayabileceği, hiçbir otoritenin ve iktidarın müdahale etmediği bir yaşam biçimi uygulamaya geçirilememiştir. Süreç içinde insanın mutluluğunu vaat eden hümanizm, ekonomik yönü ile öne çıkan Liberalizm, Marksizm ve diğer felsefi görüşler ve ideolojiler dahi bütün toplumları memnun edecek bir proje üretememişlerdir. Bu durumda Karl Manheim’in de belirttiği gibi (2009: 98) “mevcut gerçekliklerden tatmin olmayan hayal gücü, istemlerin yarattığı düşlere ve istemlerin yarattığı zamanlara sığınmıştır.” Böylece her toplum kendi mutluluk düşlerini tasarlar. Ancak bu tasarılar, çoğu zaman devrin ileri gelenlerinin birer manifestosu olarak ortaya çıkar. Bu tasarılar, otoriteyi sarsıcı faaliyet olarak değerlendirildiği için de bu tasarıların sahipleri bazı sorunlar yaşamışlardır, bazıları

ise öldürülmüşlerdir. Thomas More, Campanella (1568-1639)¹, Bacon (1560-1626)², Babeuf (1760-1779)³ gibi düşünürlerin sonları düşünülecek olursa bu durum daha netlik kazanacaktır.

Ütopyanın ortaya çıkışı ile ilgili olarak dini kaynaktan sonra insanın yeryüzündeki varlığının zaten bir ütöpik özellik taşıdığı, bu nedenle yeryüzünde yapılan her hareketin ütöpik bir karakter taşımasının doğal sonucu olduğu iddiası ortaya atılır. Ütöpik düşünce ve bu düşüncenin ürünlerinin temelinde gelecekte iyi ve mutlu bir yaşama duyulan ihtiyaç olduğu kadar insan yaratıcılığının da etkisi vardır. Gerald L. Gutek, “insanlık bütün tarihi boyunca mistik anlayışlardan tutun da sosyal bilimcilere kadar ortaya konulan bütün düşüncelerde mükemmel bir toplum ya da yaşam biçimi geliştirmeye yönelik faaliyette bulunmuştur” (Akt. Öztürk, 2001: 33) açıklaması ile ütopyaların esin kaynağının insani faaliyetler olduğunu belirtmeye çalışır. Ütopyanın geleceği planlamasının rolünün yanında geçmişle bağlantısını da ihmal etmeyen bu görüşe göre ütopyanın dinamizmini sağlayan unsur, insan etkinliklerinin bütünüdür.

Ütopyanın kaynağını açıklayan üçüncü görüşe göre ütopya insanın doğal yapısına bağlıdır. İnsanın doğası gereği var olanla yetinmeyerek daha fazlasını ve daha iyisini arzu ettiği için ütöpik yöneliminin ağır bastığı kabul edilir. Farabi’nin (2001), “Her insan kendini devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç yaratılıştan (fitrat) varlığa gelmiştir” sözünü referans alan araştırmacılar ütopyanın insan fitratının gereği olarak ortaya çıktığını savunurlar. Örneğin Martin Buber ve P. Tillich ve Ernest Bloch sosyolojik açıklamalarında ütopyanın insanın kendi doğasından kaynaklandığını ifade eden açıklamalarda bulunurlar. Bir nevi ölümsüzlüğü arzulayanların varlığını devam ettirmek için her türlü imkânı zorlaması olan bu durum, ütopyacılık yönelim hakkında önemli referanslar sağlamaktadır. İnsanın ideal olana meyilli olması, hayatında kendisine ağır gelen durumlardan kaçmak istemesi, mükemmelin cazibesi ve olumsuz şartlardan arınma

¹ Rahip. İspanyol işgalcilere karşı Calabria’daki ayaklanmayı örgütlemeye çalıştığı için tutuklanır. Çeşitli işkencelere maruz kalır. Bkz. Michele Riot Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, *Ütopyalar Sözlüğü*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 48.

² Adalet Bakanı, başyargıç. Rüşvet suçuyla yargılanmış ve tutuklanmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra ise parlamentoda siyasi bir konumda yer alamamıştır.

³ Fransız Yazar. Yeni bir rejim kurmak amacıyla hazırlık yaptığı için ihbar edilmiş giyotinle idam edilmiştir. Bkz. Michele Riot Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, *Ütopyalar Sözlüğü*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 24.

hayali onu ütöpik bir varlık haline getirir. “Böyle bir tahlil göstermektedir ki ütopya, insan varlığındaki olumsuz yönlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir uğraştır. Bunlar genellikle ölümlülük, yaşlanma, hastalık, ahlaksızlık, sömürü, yolsuzluk, eşitsizlik, acı ve ıstırap gibi çeşitli haksızlıkların ve yanlışlıkların neden olduğu olumsuzluklardır” (Öztürk, 2001: 34-35). Söz konusu olumsuzluklarla baş etme mücadelesi ütopyaların doğuşuna kaynaklık eder. İnsanoğlu, üstesinden gelemediği bu durumlarda ya hayale sığınarak gelecekte güzel bir yaşam düşler ya da geçmişte var olduğuna inandığı kayıp cennete sığınır.

Ütopyanın kaynaklarının neler olduğunu açıklamaya çalışan düşünürler, çeşitli tasnifler yapmayı ihmal etmezler. Ruth Levitas, Lyman T. Sargent, Raymond Williams gibi araştırmacıların yaptığı tasnif denemeleri, ütopyanın kaynakları konusunun açıklığa kavuşması bakımından önem arz etmektedir. Kuramsal açıklamaların çoğunda öne çıkan biçimsel çözümlemelerin dışında kapsayıcı bir değerlendirmeyi yeğleyen Ruth Levitas, imkânsız ya da düş olarak tanımlayan anlayışlara karşı ütopyayı yeniden tesis etmeye çalışır. Levitas’a göre ütopya, iddia edildiği gibi imkânsız bir rüya, gerçek dışı veya tehlike arz eden bir eylem değildir. Levitas, insan kültürünün bir parçası olarak gördüğü ütopyanın kavram çözümlemesinden yola çıkarak onun geçerliliğini ortaya koymaya çalışır.

Ütopyanın kaynakları konusunda bir tasnif denemesi yapan Lyman T. Sargent’e göre ütopyacılığın kökeninde ontolojik değil, fenomenolojik bir insani eğilim vardır. Bu fenomenolojik köken hakkında Sargent, şunları ifade eder: Fenomenal düzlemde karnımız acıktığında tokluğu hayal ederiz. Toplumsal veya cinsellik gibi kişisel yaşantılarımızda hayal kırıklığı ya da memnuniyetsizlik söz konusu ise durumun telafi edildiği alternatifleriyle hayal ederiz. Buna ütopyacılık hem uykudayken hem de uyanırken tasarlanan tahayyüllerdir (Sargent, 1994: 3). Sargent’e göre ütopyanın temeli, toplumsal düzendir. Sargent, ütopyacılığı; amaçlı topluluklar, ütopyacı sosyo-politik teori ve edebi ütopya şeklinde ayırır. Amaçlı topluluklar başlığı altında hayata geçirilmiş her türlü ütopyacı hareketi alır. Amaçlı toplulukların açıklamasını şöyle yapar: “Beş ya da daha fazla yetişkinin ve onların çocuklarının, yani çekirdek bir aileden daha fazlası olan bir ailenin, karşılıklı olarak mutabık kalınan bazı amaçlar doğrultusunda, paylaştıkları ortak değerleri hayata geçirmek için bir arada yaşamayı seçmesidir” (Sargent, 1994: 14-15). Açıklamadan

anlaşıldığı üzere belli bir amaç etrafında birleşip yaşamayı tercih etmiş topluluğu, amaçlı topluluklar adı altında ütöpik birer hareket olarak değerdendiren Sargent’in görüşüne göre, bu hareketin ütopya sayılması için çok kalabalık topluluklar tarafından gerçekleştirilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Amaçlı topluluklar isimlendirmesi, kendi yaşamları ile ilgili yeni bir girişimde bulunup kendi amaçları doğrultusunda kararlarını tatbik eden toplulukları karşılamaktadır.

İkinci başlık sosyo-politik teori olarak ütopyacılıktır. Ütopya bir düşünsel faaliyet ve hayali mekânların tasarımı olarak toplumun sosyo-politik yapısıyla ilgilidir. Ütopya ile politika felsefesi arasında özgürlük, eşitlik ve mutlu toplum gibi ortak konular vardır. Çörekçioğlu’nun deyimiyle (2015: 31), bunları en genel düzeyde otorite problemi altında toplamak mümkündür. Bu anlamda ütopyanın sosyo-politik yönü otorite ve hayal gücünden beslenir. Otoritenin mutlu bir toplum yaratma veya bu topluma engel olma yönü, hem ütopya hem de anti-ütopyayı besler.

Ütopyayı anlamak için tarihsel şartların iyi anlaşılması gerekmektedir. Sargent ve Raymond Williams edebi ütopyayı kurgusal metinler üzerinden açıklama yoluna giderler. Edebi ütopya, dört başlık altında incelenir. Edebi ütopyaları oluşturan kurgusal metinlerin ilki “cennet anlatıları”dır. “Bu tür anlatılarda arzulanan mutlu yaşam başka yerde zaten var olan bir şey olarak kurgulanır” (Çörekçioğlu, 2015: 20). Birçok anlatıda dile getirilen cennet anlatıları bazen Altın Çağ anlatılarıyla karışık olarak da işlenmektedir. Altın Çağ, bu kayıp cennetin adı olarak sıkça anılır. Bahsedilen çağda bu cennet mekânın özellikleri neredeyse bütün inançlarda ortak olan “zahmetin olmadığı cennet” fikrini akla getirmektedir. Bireyin en mutlu çağı olarak görülen Altın Çağ’ın en dikkat çekici özelliği sınıfların ve özel mülkiyetin olmamasıdır. Bu dönemde toprağa bağlı olan insanların uğraşı tarım ya da hayvancılıktır. Doğa ile iç içe bir yaşam süren insanoğlu, mülkiyete sahip olmasa da herkes ile eşit koşullara sahiptir. Kimsenin kimseden üstünlüğünün olmadığı bu dönemden sonra özel mülkiyetin hâkim olduğu, bütün insanlığın huzurunu bozan, sınıflar ortaya çıkacaktır. Barış içinde özgürce yaşanabilecek bir toplum ya da dünya kurma ümitleri azaldıkça sonsuz cenneti yeryüzünde kurma girişimi çatışmalara neden olacaktır. Çoğu zaman dönemin iradesine karşı isyan ve karşı koyma hareketine dönüşen bu hareketlerin sosyolojik, dini, siyasi temelleri olabilmektedir.

Edebi ütopyayı oluşturan ikinci anlatı türü “dışsal olarak başkalaşmış bir dünyayı anlatan metinler” (Çörekçioğlu, 2015: 20) olarak gruplandırılır. Dışsallaşmış dünyalara ait metinlerde insan iradesinin dışında gerçekleşen, beklenmedik bir şekilde doğal afetlerle kurulan mutlu toplum düzenleridir. Üçüncü toplumsal tasarı modeli ise “iradi dönüştürme” (Çörekçioğlu, 2015: 20) şeklinde adlandırılan anlatılardır. Dışsallaşmış dünya tasarılarında devre dışı bırakılan insan iradesi aktiftir. İnsan yaşamını değiştirme isteği duyar ve arzuladığı düzeni kurmak için değiştirme ve dönüştürme faaliyetinde aktif bir şekilde rol alır. İnsan çabasının aktif olduğu bu düzen, iradi dönüştürme anlatılarıdır.

Dördüncü ütöpik toplum tasarısı ise teknoloji ile ilişkilidir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, ütöpik kurgulara temel teşkil etmektedir. Hayal edilen veya özlem duyulan mutlu toplum, teknoloji ve bilimsel gelişmeler vasıtası ile inşa edilir. Raymond Williams’ın dört başlık altında incelediği edebi ütopyanın türlerinde ortak nokta mevcut durumdan bir memnuniyetsizliğin olması ve yaşanabilecek daha mutlu bir toplum özlemidir. Tasnifteki dört anlatının ilk ikisi insan iradesinin dışında bir niteliğe sahip oldukları için ütopyanın tanımındaki insan iradesi sonucunda oluşan yapıları devre dışı bırakır. Cennet anlatılarında kaybedilen ama başka bir yerde hala var olan bir ortam ele alınırken dışsal olarak başkalaşmış anlatılarda doğal müdahalenin varlığı gereklidir. Ancak “iradi dönüştürme” anlatılarında birey iradesinin aktif olması, düzeni değiştirmek için çaba göstermesi, insan faktörünü devreye sokması, ütopyanın tanımı gereği daha tercih edilen bir durumdur. Teknolojik gelişmelerin etkin olduğu toplumsal tasarılar ise bilimsel gelişmelerle beraber bilimkurgu ile ütöpik metinlerin iç içe geçtiği durumlarda artış gösterir.

Ütopyaların esin kaynağı ile ilgili bir başka görüş ise psikolojik temellidir. Psikanaliz için insanın en eski dönemi ilk çocukluk dönemidir. Çocuk bu dönemde mitsel ve Cennet’e özgü bir zamanda yaşar. İnsanın en eski dönemi “Sütten kesilme” dönemi bir “Cennet” (psikanalize göre doğum öncesi evre ya da sütten kesmeye kadar uzanan dönem) ve de bir “kopma”, bir “felaket” (bebeklik travması) olarak değerlendirilir (Eliade, 2001: 100). Psikanaltik bir yaklaşımın benimsendiği bu görüşte bilinçaltı ve çocukluk yaşantıları oldukça önemlidir. İşlenen semboller psikanalitik açıdan ele alınır.

J.C. Davis, ise sınıflandırma yaparken ütopyayı politik bir düzlemde ele alır. Davis'in ütopyadan ayırt ettiği ancak birçok çalışmada ütopya ile aynı başlık altında incelenen dört anlatı; Cockayne⁴, Arkadya, Mükemmel Ahlaki Toplum, Milenyum (Binyılcılık) gibi tasarlarda da ideal toplum düşlerine yer verilir. Davis, yaptığı çalışma ile ütopya ve diğer dört ideal düzeni birbirinden ayırmasının nedenini “kollektivite problemi” olarak belirler (Davis, 1981: 19). Farklı sınıflandırmasını politik eleştiri üzerinden ekonomik, siyasi yönleri ile ifade etmeye çalışır. Davis, ütopyanın hareket noktasını bolluk kavramı üzerine temellendirir.

Ütopyanın, bahsi geçen anlatılardan oluşan bir tür mü, yoksa sadece ideal toplum tasarısı mı olduğu sorularına cevap bulmak gerekmektedir. Kendisine yakın türlerden ayrı olmakla birlikte bu ideal toplum tasarılarının da ütopyacılı düşünceye katkı sağladığı bir gerçektir. Bunları açıklarken ütopya için geniş bir kaynak olan dinlerden faydalanmak gerekir. Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet gibi semavi dinlerde ve semavi olmayan inançlarda kayıp bir cennetin geçmişte veya başka bir âlemde var olduğuna dair söylemler vardır. Bu söylemlerin benzerlerine Antik Grek, Roma kültüründe Kutsal Adalar'da Tibetliler'in Shambhala'sında da rastlanır. Altın Çağ mitosu olarak geçen anlatılar Hesiodos ve Pindaros gibi yazarların eserlerinde de mevcuttur. Birçok dinin kabul ettiği cennet anlatısının Altın Çağ anlatılarıyla birleştiği görülür. İnsanın, yaratıcının emirlerine karşı gelmediği, dünya üzerindeki yaşamdan önceki zamanda var olduğuna inanılan bir yerde mümkün olan yaşam bu anlatıları süslemektedir. Geçmişte var olduğuna inanılan Altın Çağ'ın daha sonraki süreçte bozulmaya uğraması, insanın değişmeye başlamasıyla paralel ilerler.

Ütopyanın ilk örneğini oluşturan Altın Çağ anlatısı, bazen mitlerin bazen de efsanelerin içinde yer almaktadır. Efsane ve mitlerde insanların sade bir yaşam sürdükleri, her şeyin ortak olduğu, herkesin eşit olduğu çağda, mutluluğun hâkim olduğu savunulur. Cennet fikrinin insan zihnindeki bir başka şekli olan Altın Çağ, yazılı dönemlerin ilk metinlerinden itibaren görülür. İnsanların ihtiyaçlarından fazlasını istemediği bu çağda savaş ve çatışma da yoktur. Barış, huzur ve kardeşlik vardır. “Herkes başkalarıyla ve kendisiyle barışıktır. Yaradılışın tek bir düzeni vardır, insanlar doğada, doğayla uyumlu yaşarlar. Bu yaşam insanların birbirlerine, doğaya

⁴ Cockayne, Arkadia, Mükemmel Ahlaki Toplum, Milenyum tasarılarının içeriği hakkında bilgi aşağıdaki paragraflarda verilmektedir.

ve Tanrı'ya yabancılaşmasından önceki yaşamdır. Sadelik bu düzenin ana ilkesidir” (Kumar, 2005: 34). Altın Çağ anlatısını ütopyaadan ayıran özellik, daha önceki sınıflamalarda da değinildiği gibi insan iradesinin dışında var olan bir yapı olmasıdır. Ancak bu yapının ütopyaayla hiçbir bağının olmadığını söylemek yanlış olur. Çünkü insanlık kendi iradesi dışında var olan cennete ve Altın Çağ'a kendi iradesini kullanmak suretiyle yeniden erişmeye, ona benzer yeni cennet ülkeler kurmaya çabalamaktadır. Dolayısıyla Altın Çağ birebir ütopya olarak kabul edilmese de ütopya için verimli bir kaynak niteliğindedir. Eski Babil Kral Listesi WB 444⁵ metininde Altın Çağ'da gökten inen krallar sayesinde insanlar arasında mutlu bir yaşamın sürdürüldüğüne; ancak zamanla çıkan savaşlar nedeniyle düzenin bozulduğu ve kralların hüküm sürelerinin kısaldığı aşağıdaki metinde şu şekilde anlatılmaktadır:

ALTIN ÇAĞ

Sen, Gılgameş,

Dünyayı henüz gözlerinle görmedin.

Bu yüzden Şukallituda'nın sana

Sümer krallarına ve

Geçiciliğine dair anlatacaklarına kulak ver...

Krallığın gökten indiği çağda

İlk şehir Eridu'ydu.

Orada Alulim kral oldu.

Ve 28800 yıl hüküm sürdü.

(...)

Bir Kral 21000 yıl hüküm sürdü

Larak savaşta mağlup edildi.

Krallık Sippar'a geçti.

Orada En-Men-dur-anna kral oldu.

(...)

Beş şehir, sekiz kral.

241 200 yıl hüküm sürdüler.

Sonra korkunç tufan,

Hepsinin üzerine çöktü...

(...)

Gördüğün gibi Gılgameş,

Krallık dönemleri tufandan sonra giderek kısaldı...

⁵ Bk. Thomas R. P. Mielke, Ölümsüzlük Peşinde Gılgameş. (Çev. Bünyamin Taşdemir). Yurt Yayınları, Ankara, 2005, s. 9-10.

Cockayne teması antik zamandan itibaren birçok kültürde ifade edilmiş ve Ortaçağ Avrupa'sının da en güçlü anlatı geleneğidir. Cockayne'da iştah ve doyumun tatmin edilmesi esastır. Cocagne ya da Cokayne Ülkesi şeklinde adlandırılan anlatılar vardır. Daha çok 13. yüzyılda ortaya çıkan bu tür anlatılarda Altın Çağ'a ait birçok unsur bulunur. Cokayne Ülkesi hiç çalışmadan bolluk bereketin içinde yaşanan yeri ifade eder. 14. yüzyıla ait "The Land of Cokayne" adlı halk şiirinde bu dünyanın nimetleriyle dolu olan bir mutluluk ülkesi hayal edilir (Davis, 1981: 20). Kumar'a göre (2005: 17), burası, yoksul insanın cennetidir. Cokayne savurganlık, taşkınlık ve ölçsüzlükler ülkesi olarak bilinir. Bolluk ve çalışmama özgürlüğü esastır. Her şey bedava ve el altında ulaşılabilir durumdadır. Pişmiş tarlakuşları, insanın dosdoğru ağzına uçar; şaraptan nehirler akar; insan ne kadar uyursa o kadar kazanır. Herkesin genç ve canlı kalmasını sağlayan bir gençlik pınarı vardır. Cokayne Ülkesi'nin tasavvurları, dönemin kötü beslenme ve çalışma koşullarından kurtulma isteğinin birer sonucu olarak ortaya çıkar.

Krishan Kumar (2005: 34), Cokayne Ülkesi ile ilgili olarak en belirleyici unsurun arzu olduğunu savunur. Bu ülkede libido serbesttir, sınırsız bir keyif ve haz ilkesi hâkimdir. Bu nedenle Kumar, gerçekleşecek olursa, Cokayne'nin toplumu ölçsüzlüğe, muhtemelen ayaklanmaya ve kargaşaya götüreceğine inanır. Kumar, arzusunun ve libidonun serbest olduğu bu tür anlatıların gerçekleşmesini imkansız görür çünkü bu düzenin sonunun kaos olacağını düşünür. Ancak Kumar kıtlığın olmayışı ve insani bütün ihtiyaçların sınırsız bir şekilde tatminini vaat ettiği için bu karanlık ve kaosa sebebiyet verebilecek ayrıntıların göz ardı edildiğine dikkati çeker.

Cokayne, daha çok şiir şeklinde ifade edilir ve bir nevi erkek cennetidir. Kadınlar cinsel cazibeleri ile ön plandadırlar. Erkekler ise daima gençtirler. Gençlik pınarı denilen bir pından içtikleri su sayesinde hep 30 yaşındadırlar ve cinsel iştahları oldukça fazladır. Toplumda ortaya çıkan bazı çatışmalar, sosyal bir yöntemle değil, erkeğin doyuma ulaşmasıyla çözüme kavuşturulur. Bu anlatılarda bireyler arasındaki çatışma, sosyal düzenlemelerle veya hukuki düzenlemelerle değil, erkeğin her anlamda doyurmasıyla çözülür (Davis, 1981: 21). "Yani çatışma doyumların bolluğuyla giderilir. Sosyal düzlemde Cokayne ülkesi aslında fakir erkeğin ve işçi sınıfının hayalidir ve bu hayaliyle erkek gerçek hayatta hizmet ettiği

efendisinin yerini almış olur” (Çörekçioğlu, 2015: 22). Mutluluğu daha çok karın tokluğu ve cinsel doyum olarak gören bu anlayış, toplumsal bir kaygı gütmeyiz.

Ütopya eğer zahmetli çalışmayı ortadan kaldırıp kurtuluşu vaat ediyorsa, Cokaygne’nin ona malzeme sağladığı söylenebilir. Cokaygne arzulardan hareket edip insanı sınırsız bir doyuma erdirmeyi amaçlarken Cennet ve Altın Çağ anlatılarında insan, doğal olarak ihtiyaçları olan ancak bu ihtiyaçlarını Yaratıcı’nın kurallarına uyduğu sürece doğanın kendisine sunduğu nimetlerle karşılayabilen bir canlı olarak ele alınır. Zahmetsizce elde edilen yemişlerin, huzurlu bahçelerin, yeşil mekânların tasviri ile insanın dünya serüveninden önceki masumluluğu ve doğa ile iç içeliği sembolize edilir. Bu anlamda ütopya, hem Cokaygne, Cennet, Altın Çağ anlatılarından farklıdır; hem de bir mükemmellik arayışında olması sebebiyle Cennet, Altın Çağ ve Cokaygne kaynaklıdır.

Arkadiya (Arcadia) Ülkesi diğer anlatılara benzer şekilde ideal bir yaşam özlemini betimler. Davis’e göre (1981: 22), doğanın ve doğal yaşamın merkeze alındığı Arkadiya anlatılarında insan ve doğa iç içedir. İnsan ve doğa arasındaki dostane ilişkiler sosyal alandaki ilişkilerde belirleyici unsur olur. Doğanın insana sunduğu bolluk, insan karakterine bir ılımlılık etkisi yapar. Arkadya’da mutlu olunan yer tasviri vardır ancak; ütopyadan farklı olarak toplumsal bir yapı ve kentler bulunmaz. Yine de ütöpik anlatıların besleyici kaynaklarından birisini oluşturur.

Mükemmel Ahlaki Toplum adlı tasarı, Davis’in ütopyadan ayırdığı bir diğer ideal toplum arayışdır. Davis, bu anlatıyı diğer iki anlatıya göre daha gerçekçi bulur. Bu anlatıda mutluluk ve toplumsal uyum insanların ahlaki ve iradi olarak doyumlarını sınırlamasıyla mümkün olur. Toplum, her bireyin ve dolayısıyla her sınıfın ve grubun ahlaki reformu ile uyumlu hale getirilmelidir. Bu gelenek içindeki yazarların çoğu, kralların, soyluların, hâkimlerin, rahiplerin ahlâkî direnişine yoğunlaşmak eğilimindedir (Davis, 1981: 27). Vurgulanan ahlaki ve toplumsal değerlerle insanların ahlaki gelişim ve değişimlerinin sağlandığı bu toplumlarda sorunların da ahlaki değerler çerçevesinde çözülmesine gayret edilir.

Binyılcılık Binyılcılık’ta ise toplum mükemmelliğinden çok zamansal mükemmelleşme vardır. Bu görüşe göre yakın zamanda başlayacak olan bin yıl, yeni ve mükemmel bir toplumun habercisi olacaktır. Yeni kurulacak olan bu toplum,

insan müdahalesi ile değil; gelecek olan bir Mesih yani kurtarıcı müdahalesi sonucu oluşacaktır. Gelecekte bir kurtarıcının gelmesi üzerine kurulu Mehdi ya da Mesih inancı dinsel kurtuluş vaatlerini içerir. Mesih ya da Mehdi inancı gelecekte kurtuluşun nasıl olacağına ilişkin toplumsal arayışlar doğurur.

Gelecekle ilgili olan bir başka mutluluk vaadi de Milenyum'dur. Ütopya kavramıyla birlikte ele alınan Milenyum, inançlı insanların dünyada bin yıl sürecek olan mutluluğu yaşayacakları düşüncesine dayalıdır. Milenyum diye adlandırılan bu bin yıllık mutluluk, Efes Meclisi'nde lanetlenir ve din dışı kabul edilir. Yahudilikte ise vaat edilen ülke *Promise Land* olarak ifade edilir ve Hz. Davut'un soyundan gelen birinin Filistin'i yeniden kuracağı ve Yahudileri kurtuluşa erdireceğine inanılır. Kurtuluş ümidi için şu açıklamalar yapılır: "Tevrat'ta betimlenen Yahudilerin iki bin yıllık özlemidir. Özgürlüklerini ve vatanlarını işledikleri bir günahla kaybeden Yahudiler Romalılar tarafından ezilmiş, Davut peygamber zamanında yaşadıkları bolluk devrinin özlemini çekmişlerdir" (Öztürk, 2001: 40). *Vaat Edilen Ülke (Promise Land)* anlamındaki inanış gereği Kudüs'ün yeniden açılacağına ve Tevrat'ın hükümlerine göre düzenlenmiş mutlu bir toplumun sonsuza kadar yaşayacağına inanılır.

Diğer dinlerdeki inanışların yanı sıra İslam'da özellikle Şii mezheplerinde on ikinci imamın ideal toplumu kurmak üzere geleceğine dair inanışlar mevcuttur. İslam dünyasında Mehdi inancının yanı sıra Asr-ı saadete duyulan özlem ve mükemmel çağın o dönem olduğuna dair görüşler vardır. İslam'ın gerektirdiği yaşam tarzından uzaklaşma neticesinde o çağın kaybedildiğine inanılır. Asr-ı saadete yeniden kavuşma dileği, Müslümanların Altın Çağ'a benzeyen ideal ve mutlu toplum görüşlerini ortaya koyar.

1.3. Ütopyanın Tarihsel Gelişimi

Ütopyaya kaynaklık eden görüşlerin etkisinde çeşitli dönemlerde eserler yazılmıştır. Bu eserlerin dönemsel özellikleri ütopyanın tarihsel gelişimi kısmında ele alınacaktır.

1.3.1. Antik Çağ ütopyaları

Sümer tabletlerinde bahsedilen ütöpik dünyadan sonra ideal bir dünya hayalini işleyen Mısır, Roma, Çin, Hindistan ve Avrupa medeniyetlerinin mutlu toplum ve

dünya özlemlerini işleyen metinlerine ulaşmak mümkündür. Mısır’da Sümer tabletleriyle aynı temaları işleyen bazı metinlerin varlığı bilinmektedir. İnsanın insanı sömürmediği, günahkâr olmadığı ve Tanrı tarafından cezalandırılmadığı dönemde bolluk, bereket ve mutluluğun hâkim olduğunu anlatan bir efsane bulunmaktadır. Yaratıcının insanları eşit olarak aynı çamurdan yarattığı; ancak zenginlerin doyumsuzluğu ve mülkiyete olan düşkünlükleri nedeniyle insanların ahlaktan uzaklaştıkları anlatılır. Cennet tasavvuru bu metinlerde insan psikolojisini rahatlatan bir imge olarak dikkat çekicidir. Güçsüz olan, eşit şartlarda hayatını sürdürüp kendisini savunamayan bireylerin gelecekte eşit şartlarda bir yaşam süreceği olması umudu, sınıf ayrımının olmadığı, köleliğin kalktığı, senyör ve kralların olmadığı bir dünya hayali Mısır metinlerinin özünü oluşturmaktadır.

Toprak herkesin müşterek malı olacak, onu ne duvar ne de sınır bölecektir. İnsanlık bal gibi hurmaların yetiştiği, buğdayın kendiliğinden göverdiği, sütün ve balın ırmaklar gibi aktığı bir diyara ulaşacaktır. Herkes birlikte yaşayacak ve zenginlik bir fayda sağlamayacaktır. O zaman ne fakir, ne zengin, ne zalim, ne köle, ne kral, ne senyör, ne büyük, ne küçük herkes eşit olacaktır. (Tandaçgüneş, 2013: 34).

Antik Çağ’da Yunanlılar ve Romalıların hayali adaları ile ilgili geniş bir literatürü vardır. “Antikçağ’da Yunanlılar’ın ve Romalıların canlı bedenleriyle mutluluk dolu, kaygısız ve soylu bir yaşam süren kahramanlarının olduğu kutsanmış adaları; Tibetliler’in, Himalayalar’ın mutlak hidayet ve saf Budizme erişilen, gizemli krallığı Shambhala’nın efsanesi diğer yaygın örnekler olarak literatürde yer almaktadır” (Tandaçgüneş, 2013: 34). Cennet ülke tasvirleri böylece efsane, destan ve diğer metinlerde görülmektedir.

Antik Çağ’da ilk ütopyacı olarak Platon bilinse de Platon’dan önce eser vermiş olan ütopya yazarları vardır. Antik Yunan şairlerinden olan Hesiodos’un *İşler ve Günler* adlı eserinde “Altın Çağ” üzerine kurulu ütopyası tarihin en eski ütopyalarından biri olarak kabul edilir. Hesiodos, Altın Çağ’daki insanların tanrıların ırkı olan altın ırktan geldiklerini savunur. “Bütün nimetler onlarındı. Bereketli kırsal, zengin yiyecekleri onlara kendiliğinden sunuyordu; onlar da bundan keyiflerince istifade ediyorlardı” (Cioran, 2010: 98-101). Bütün insanlar, tanrılar gibi kaygıdan, acıdan, çalışmaktan uzak bir yaşam sürmektedirler. Hiç yaşlanmayan bu ırkın eğlenmek, uyumak ve mutlu olmaktan başka işi yoktur.

Bu eserde soylar ile ilgili tespitlerde bulunan Hesiodos, insanların altın, gümüş, tunç ve demir soyları olarak sırasıyla yaratıldıklarından söz eder. Hesiodos;

ilk yaratılan, en saf ve temiz soyun altın soy olduğuna inanır. Altın ırktan sonra gümüş ve bakır ırkın yaratıldığını; ancak bolluk içinde yaşayan bakır ırkın israf, ölçsüz yaşam ve tanrıları tanımayan davranışları nedeniyle yok edildiğini anlatır. “Bakır ırkı daha öncekilerin aksine fiziksel olarak çok daha güçlü ve yırtıcı olacaktır. Yiyeceklerini, silahlarını ve evlerini kendileri yapacak, sonunda da birbirlerini öldürüp toprağa karışacaklardır. Bu şekilde bir bozulma ile demir ırkına gelen insan, yaşamını öncekilere göre daha farklı yürütecektir” (Yıldız, 2011: 7). Şair Hesiodos, kendisinin demir ırkından olduğunu söyler. Demir ırkın yaşadığı dönemde kötülüğün ve haksızlığın gün geçtikçe arttığından bahseden Hesiodos, Altın Çağ mitosundan yola çıkarak olmayan bir dünya hayalini sunar. Hesiodos, *İşler ve Günler* adlı eserinde mutlu bir insan topluluğu tasvir eder; bereketli toprakların insanlara bütün güzelliklerini sunduğu, insanların rahat, huzurlu ve barış içerisinde yaşadıkları bir dünya sunar.

“Onun saltanatı sırasında, önce, canlı ve sürekli bir gençliğin nimetlerini en ufak bir kaygı ve hırs ya da kıskançlık duymaksızın, sonu gelmez şölenlerle dolu bir varoluş içinde yaşayan altın insanlar ırkı belirdi.” (Sarcey, Bouchet ve Picon, 2003: 13)

Gelecek yüzyıllarda mutluluk, huzur ve barışın egemen olacağı ve bunun bin yıl süreceği inancı, Virgil ve Ovid gibi yazarların eserlerinde de cennet ülke tasvirleri ve Altın Çağ mitosuna işlenir. Ovid’in *Dönüşümler (Metamorphoses)* adlı eserinde cennet ülke tasviri ve Altın Çağ, insanların zorlama olmadan, herhangi bir yasaya gerek kalmadan doğrulukla davrandıkları ilk çağ olarak tasvir edilir. Geçmişte var olduğuna inanılan veya gelecekte var olması umut edilen bir çağdan bahsedilir. Altın Çağ’da bütün insanlık için uygun olan bir düzen tasviri yapıldıktan sonra bu metinlerde açgözlülüğün ve insanın doymak bilmeyen nefsinin kendi felaketini nasıl hazırladığına dikkat çekilir. Bireylerin başkalarını dışlama, hor görme, ezme ve ötekileştirme gibi yollarla sınıfsal bir toplumun ortaya çıkışına öncülük ettiği gösterilmeye çalışılır. Sınıfının üstüne çıkmak ve özgürlüğüne tekrar kavuşmak isteyen insanın hiyerarşik düzene açtığı hayali savaş ise ütöpik metinleri oluşturmaktadır.

Altın çağ doğmuş ilkin acısız, yarasız,
Doğrulukla, güvenle yürürdü işler kendince

Ne ceza, ne korku, ne tunca kazılı korkulu
Sözler, ne yargıçların önünde titreyen.

...

Gelmiş üçüncüsü tunç çağı azıtmış insanlar
Korkunç araçlarla donanmışlar o evrede, yine de
Pek kıyılmazdı canlara. Sonuncusu katı demir çağı
Kalkmış ortadan utanma, sıkılma, doğruluk, bağlılık
Başlamış bütün kan dökmeler işte bu evrede. (Ovidius, 1994: 23)

Diodorus Siculus'un *Yunan Edebiyatı Kitaplığı* adı altında kırk kitaptan oluşan bir külliyyatı yayımlanmıştır. Siculus, bu kitaplarında Yunan mitolojisine ait bazı parçaları ve bilgileri aktarır. Antik Çağ ütopyası olarak bilinen Jambulos'un *Güneş Adaları*, Diodorus Siculus tarafından günümüze ulaştırılır. Bu eserin ne zaman yazıldığı bilinmediği gibi Jambulos hakkında da fazla bilgi mevcut değildir. *Güneş Adaları*'nda dört yüz kişilik komünlerden oluşan toplumda herkes eşit haklara sahiptir. Ortak bir yaşam ve iş alanına sahip olan *Güneş Adaları* sakinleri; eşit kazanç, ortak toprak, ortak tarım araçlarına sahiplerdir. Eşitliğe ve ortaklığa zarar getirecek davranışlar görülmez. İsrâf kesinlikle yasaktır; bu nedenle olabildiğince bolluk ve bereket hâkimdir. Uzun iş saatleri olmadığı gibi iş ortaktır. Herkes üzerine düşen görevin ne olduğunu bilir ve bunu eksiksiz olarak yerine getirmeye çalışır (Usta, 2005a: 18). İşin rutinleşmesinin önüne geçmek ve adaletsizliğe engel olmak için iş, dönüşümlü olarak yapılır, böylece herkes, her işte sırayla yer almış olur. Kölelik kaldırılmıştır ve sınıfsız bir toplum mevcuttur. Kadınlar cinsel bir obje olarak görülmez. Çocuklar herkese aittir. Kıskançlık ve ayırım yoktur.

Antik Çağ ütopyaları arasında gösterilen bir diğer önemli eser ise MÖ 392'de Aristophanes tarafından yazılan *Kadınlar Mecliste* (2016) adlı eseridir. Aristophanes'in eserinde savaşın meydana getirdiği sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri ele alınır. Kadınların siyasal iktidara geldiği eserde yeni bir düzen inşa edilir. Kurulan sistemde özel mülkiyet yoktur. Kadınlar, çocuklar ve mülkiyet kimsenin değildir. Kadınlar sadece siyasal düzene değil, toplumsal düzene de hâkim konumdadırlar. Platon'un *Devlet* adlı eserinden çok daha önceleri yazılmış olan bu eser, döneminin siyasi şartlarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Diyaloglar şeklinde oluşturulan eserde kadınlar, meclise girdikten sonra erkeklerin egemenliğine son verirler ve bütün toplumun ortaklaşa yaşam sürecekları bir şehir düzeni kurarlar.

Blepiurus:

Sıradan halk için nasıl bir hayat tarzı yaratacaksın peki?

Praksagora:

Bütün evlerin duvarlarını yıkarak şehri kocaman bir eve dönüştüreğim, herkesin mutlu olabileceği bir yuvaya. Böylece, dileyen dilediği zaman komşusunun evine gidebilecek ve her yerde her şeyi paylaşmak mümkün olacak. (Aristofanes, 2016: 85)

MÖ 6. yüzyılda yaşamış Atinalı Solon'un yaptığı reformlarla Atina demokrasisinin temelini attığı kabul edilir. Bu reformları arasında, çiftçinin borçlarının kaldırılması, asillerin etkisinin azaltılması adına toplumun dört sınıfa ayrılması ve bu sınıflara üyeliğin kan bağı yerine maddi varlığa bağlanması yer almaktadır. Bu dönemin önemli isimlerinden bir diğeri ise MÖ 7. yüzyılda yaşamış olan Sparta'nın kanun koyucusu olarak kabul edilen Lycurgus'tur. Lycurgus, koyduğu yasalar ve askeri yönetim şekli ile Antik Çağ'da ütöpik bir sistem kurar.

Platon, *Devlet* adlı eserinde ideal toplum yapısı ile ilgili görüşlerini ortaya koyar. Platon'dan sonra devlet yönetimiyle ilgilenen birçok düşünüre yol gösteren bu eser, ilk sistematik ütopya olarak kabul edilir. Platon tasarısının bir ütopya olmaktan öteye geçemeyeceğini anlayarak *Yasalar* (1998) adlı bir eser daha yazsa da *Devlet*, ütopya yazarları için kılavuz olma özelliğini korur. *Yasalar* adlı eserinde Atinalı ve Kleınias arasında geçen diyaloglarda ideal bir devletin bütün ayrıntıları ele alınır.

ATINALI: Haydi bakalım, kuracağımız devleti nasıl tasarlamalıyız?

KLEINIAS: Sözüünü ettiğimiz kent denizden aşağı yukarı seksen stad uzaklıkta, yabancı.

ATINALI: Peki, denize bakan yanda limanlar var mı, yoksa hiç yok mu?

KLEINIAS: Bu kısımda olabilecek en güzel limanlar var, yabancı.

ATINALI: Yapma yahu, ne diyorsun! Peki, ya toprağı nasıl? Her şey yetişiyor mu, yoksa bazı eksikleri var mı?

KLEINIAS: Hemen hiçbir eksiğı yok.

ATINALI: Yakınlarında komşu bir kent olacak mı?

KLEINIAS: Hayır, zaten bu yüzden burada kuruluyor; eskilerde buradan bir göç olmuş, bu bölge kim bilir ne zamandır boş duruyor.

ATINALI: Peki, ya ovalar, dağlar ve ormanlar? Bunların her birine durumda? (Platon, 1998: 157)

Platon'un *Devlet*'ten başka ideal toplumu düşlediğı *Atlantis* adlı bir anlatısı da vardır. Atlantis, mitolojik, fantastik öğeler de taşıyan bir efsanedir. *Devlet*'ten sonra yazdığı bu çalışmada önemli iki şehir devleti olan Sparta ile Atina'nın dışta Perslerle içte ise kendi halkları ile savaşmaları anlatılır. Platon, döneminin diğer

önemli kişileri gibi kurtuluşu arzuladığı için bu savaşları sonlandırmak ister. *Devlet* adlı eseri ile çözüm bulamayınca *Atlantis* ile daha uygulanabilir ve gerçekçi bir model sunmaya çalışır. Devletin ve yöneticilerin ne gibi özellikler taşıması gerektiğine değinir.

Antik Çağ ütopyacılardan diğer ikisi Milletli Hippodamos ile Kadıköylü Phaleas'tır. Aristoteles, *Politika* (2015), adlı eserinde devlet tasarılarını incelerken bu iki isimden bahseder, onların oluşturdukları eşitlikçi devlet tasarılarını anlatır. Phaleas'ın mülkiyetten çok eğitim eşitliği üzerine çalışmalar yaptığı, Milletli Hippodamos'un ise ünlü bir mimar olduğu, mimari alanda ve şehircilik konusu ile ilgili ütopik çalışmalarının olduğunu belirtir. Milletli Hippodamos'un *Komünal Kenti*, Antik Çağ'a ait bir başka ütopyadır. Hippodamos, kentleri mahallelere ayırır ve Pire'yi yeniden düzenler. On bin nüfuslu kenti üçe ayırır. Zanaatkârlar, çiftçiler ve silahla ülkeyi koruyacak olanlar şeklinde bir sınıflama yapar. Toprak da kendi içinde kamusal, özel ve kutsal alanlar şeklinde üçe ayrılır. Tanrılarla ilgili harcamaları kutsal topraklardan elde edilecek gelirlerden, savaşçıların ücretlerinin özel topraklardan sağlanmasını kararlaştırır. Davalara göre yasalar üçe ayrılır. Suçlar kişiye, mülkiyete zarar verme ve insan öldürme suçlarından oluşur. Mahkemelerde yaşlılar görev yapar. Ayrıca ülke adına icat yapanlara ödül, savaşta ölenlerin ailesine maaş verilmesi belli kurallara bağlanır (Aristoteles, 2015: 68-69).

Lukianos'un *Ütopyalar Diyarına Yolculuk* (*Lucius oder der Magische Esel*) adlı eserinde yer alan ütopyalarda; yolculuk yaparken dev bir balık tarafından yutulduktan sonra fantastik bir ülkeye düşen kahramanın dünyanın çok ötesinde, mahrum bırakıldığı ve arzuladığı her şeyin mümkün olduğu bir yerdeki serüveni anlatılır. "Lukianos'un ütopyasında siyasi, coğrafi bazı etkiler sonucunda Adıyaman'a ve Suriye'ye ait motifler kullandığı görülmektedir" (Tandaçgüneş, 2013: 40). Felsefe, tarih ve ütopyanın birleşiminden oluşan *Ütopyalar Diyarına Yolculuk*, fantastik öğeler içerir. Ayrıca Lukianos'un *Tanrıların Konuşmaları* (2016) adlı eserinde birçok bölümde ütopik unsurlar taşıyan bir başka dünyada mutluluğun mümkün olduğunu, zengin ve fakirin eşitlendiği bir dünyanın mevcut olduğu zikredilir.

Diogenes:

Ne diye saklarsınız paranızı? Faiz hesaplayacağız, altın üstüne altın yığacağız diye didinmek ne oluyor? Yarın ahrete götüreceğiniz bir tek obolos değil mi? Güzellere, güçlülere, Korinthos’lu Megillos’a pehlivan Damoksenos’a söylersin: burada lepiska saç yoktur, gözün ne mavisi olur ne de karası; pençe pençe yanaklar da bulunmaz; öyle pazıydı, geniş omuzdu yoktur burada... Yoksullar için de diyeceğim var Lakonia’lı! Çoğtur onlar, alımlarının yazısını beğenmezler de yoksuluz diye yanıp yakınırlar. Söyle onlara: ağlamasınlar, inlemesinler; burada herkes birdir, yukarıdaki zenginler de buraya gelince düşer onların haline. (Lukianos, 2016: 99-100)

İlk Çağ ütopyacıları, sosyal ve siyasi konuları ele alarak ve bunlara yönelik çözüm üreterek ütopyanın sınırlarını belirlerler. Sonraki çağlarda düşünürler, ütopyanın sınırları içerisinde İlk Çağ’dan beri süregelen problemlere kendilerince çözüm üretmeye çalışırlar.

1.3.2. Orta Çağ ütopyaları

Antik Çağ’ın ütopyalarında işlenen konular sadece o çağla sınırlı kalmaz. Orta Çağ ütopyalarında Altın Çağ mitosu, Arkadya gibi tasavvurlar devam ettiği gibi Cokaygne Ülkesi, Helen şehri gibi tasavvurlara da yer verilir. Orta Çağ düşünürlerinin karşısında önceki dönem ütopya yazarlarının koyduğu iki ütopya örneği vardır. Atina ve Sparta şehir devletleri şeklinde sunulan toplum modelleri, ayrı özelliklere sahiptir. “Bir yanda Atina vardı; demokratik, hoşgörölü, taşkın, zarif bir hedonizme teslim olmuş; öte yanda otoriter, aileci, komünizm taraftarı Sparta” (Kumar, 2006: 17). Avrupalı ütopyacılar, Antik Çağ’ın ütopyalarından etkilendikleri gibi bu iki örneğin sunduğu imkânlar çerçevesinde ütopya örnekleri oluşturmayı ihmal etmezler. Fransız Devrimi’ne kadar ütopyaları sınıflandırırken de bu iki ütopya örneği etkili olur. Ütopyacılar bu etkinin bir sonucu olarak “Atinacı” ya da “Spartacı” olarak ayrılırlar (Kumar, 2006: 18). Aynı zamanda Helen ideal şehri; mimari, siyasi ve ekonomik yapısıyla, ütopyalara kusursuz toplum modeli oluştururken kılavuzluk eder. Bu dönemde Helen ideal şehriden sonra en çok başvurulanan diğer bir kaynak Cokaygne Ülkesi’dir. Önceki bölümde açıklandığı gibi bolluk, avarelik ve sınırsız haz ülkesi olan Cokaygne, ütopyanın en güçlü öğelerinden birisidir. Cokaygne, 15. yüzyıla kadar birçok ütopyacıyı etkilemiştir. Yunan ve Helen ideal şehirlerinin etkisinin sona ermesiyle birlikte ütopya için uzun bir suskunluk dönemi başlar. Bu dönemde ütopya entelektüel bir uğraş olarak değerlendirilmez. Ütopyacı düşünce Hristiyanlığın yayılması ile kesintiye uğrar. Ütopyayı dünyaya ait bir uğraş olarak gören dönem zihniyeti, Tanrı iradesini öne

çıkartır ve ütopyaı dışlar. “Orta Çağ düşüncesine göre, iyi yaşamın ne olduğu ancak Tanrı tarafından bilenebilir ve iyi yaşama ancak Batı düşünce geleneğinin temeli olan düalist felsefeye bağılı olarak maddi dünyadan çok daha üstün görülen manevi dünyada, öldükten sonra ulaşılabilir” (Yıldırımaz, 2015: 39). Orta Çağ’ın sonuna kadar bu dünyada cennete ya da mutlu yaşama kavuşmanın imkânsız olduğu düşüncesi hâkimdir. Kilisenin bir otorite gibi hareket etmesi, Orta Çağ’ın sonuna kadar ütopyaların yazılmasını engeller. Bu dönemde ütopyanın yerini dini kurgular, bin yıl inancı ve Tanrı devleti kurguları alır. Ancak, Rönesans ile birlikte Tanrısal belirleyicilik yerine bireyin seçme ve iradesini kullanma hakkı olduğuna vurgu yapılır. Büyük keşiflerle başka coğrafyalar tanıyan insanın ufkunun gelişmesi de ütopyanın yeniden belirmesi için uygun zemin hazırlar.

1.3.3. Rönesans dönemi ütopyaları

15. yüzyılda gezgin ve misyonerlerin faaliyetleri sonucunda hız kazanan dünyanın farklı yerlerinin keşfedilmesi, siyasi rejimlerin değışmesi ve gelişen bilgi birikimi ile ütopyalar açısından bir canlanma dönemi başlar. Coğrafi Keşifler ile yeni ülkeler, yeni ticaret yollarının keşfedilmesi başka toplumların ve ülkelerin tanınması farklı yaşamların mümkün olduğunu ortaya koyar. Yeni bir hayata daima özlem duyan insan, Coğrafi Keşifler’den sonra bu dünyada da mutlu olabileceğı bir yaşam kurabileceğine inanmaya başlar. Bu dönemde mutlu ülke tasarılarının mekânı Amerika olacaktır. Mutluluk adaları üzerinde kurulan, tüm yaşamların mümkün olduğu ütopya yazını önem kazanmaya başlar.

Klasik ütopyalar olarak değerdendirilen bu dönemde More’un 1516 yılında yazdığı *Ütopya* (2012) adlı eseri ile başlar. Ülkesinin kötölüklerinden bıkmış olan halka, bir alternatif ülke sunan ünlü hümanist More’un *Ütopya*’sı ile başlayan süreç önemlidir. VIII. Henry’nin başbakanlığını yapan More, can yoldaşı Erasmus’un etkisiyle İngilizcenin hâkim olduğu İngiltere’de eserini Latince olarak kaleme alır. Eserinde bir ada ülkesini ele alan More, İngiltere’ye alternatif bir mutlu ülke tasviri yapar. *Ütopya*’yı Erasmus’a ithaf eden More’un bu jestine karşılık olarak Erasmus da çok sevdiği ve deli dediğı dostu More’a *Deliliğe Övgü* eserini ithaf eder (Zweig, 2008: 72). Bu eser ütopik bir çalışma olmasa da More’un hayatını anlatması bakımından önemlidir. Toplumdaki bütün kötölüklere karşı eşitliğı savunan, özel

mülkiyeti ortadan kaldırmayı hedefleyen Thomas More'un eseri, kendisinden sonra gelenlere bir kapı aralar. More, kendi dönemine kadar eleştirilmeye cesaret edilmeyen ne varsa hepsini sorgular.

More Ütopya'sını Amerigo Vespucci ile beraber yolculuk yapan bir denizcinin anlatılarını aktararak anlatır. Denizci Raphael Hythloday Vespucci ile yıllarca gezdikten sonra onunla beraber yurda dönmemiştir. Raphael Hythloday, Vespucci döndükten sonra beş arkadaşı ile birlikte birçok ülkeyi gezer. Burada yaptığı gezilerin birinde Ütopyalılarla karşılaşır. Daha sonra More ile kendisini tanıştıran Peter Giles'e ve More'a Ütopya ülkesini anlatır.

Kral Utopus, ele geçirdiği toprakların karayla bağlantısını sağlayan 15 millik kıstağı yok ederek Ütopya'yı bir adaya dönüştürür ve önceleri Abraxa denilen bu adaya kendi adını verir. Uzunluğu 500 mil, orta kısmında en geniş yeri 200 mili bulan adada 54 tane kent bulunur. Dilleri, adetleri, kurumları ve yasaları birbirinin aynısı olan bu kentlerin hepsi aynı şekilde inşa edilmiştir. En uzak kent bir günlük yürüyüş mesafesindedir (More, 2012: 147). Yılda bir kez her kentten en yaşlı ve kamu işlerinde tecrübeli üç yurttaş adanın ortak meselelerini görüşmek üzere bir araya gelir. Başkent Amaurotus'ta bir araya gelen bu elçiler kentin ortasında toplanarak ortak karar alırlar.

Kentler arasında toprak dağılımı eşit yapılmıştır. Hangi yönden ölçülürse ölçülsün en az yirmi mil genişliğinde olacak şekilde toprak bölüşümü yapılmıştır. Köylerde her bir arazinin üstünde belli aralıklarla evler yapılmıştır. Her şey bol olduğu için herkes ihtiyacı kadar eşya ve yiyecek alır. Ütopyalılarda özel mülkiyet olmadığından her on yılda bir numara çekerek evlerini değiştirirler (More, 2012: 155). Kadın erkek herkes istinasız tarım alanında çalışır. Yün işçiliği, keten kumaş dokumacılığı, duvarcılık, demircilik gibi işler de yapılır. Çalışma, yemek yeme ve uyku saatlerinin arasındaki vakitlerde serbest olan ütopyalılar istediklerini yapabilirler. Herkes işinden artan zamanı hoşuna giden zihinsel bir uğraşıya harcayabilmektedir. Ütopyalılar günde altı sat çalışırlar.

Yemek pişirmek ve hazırlamak kadınların işidir ve bütün aileler bunu sırasıyla yapar. Öğle ve akşam yemekleri ahlak konulu edebi bir metnin okunmasıyla başlar. Ütopyalılar savaşı hayvani bir şey olarak görürler. "Savaşta kazanılan onur

kadar onursuz başka bir şeyin olmayacağını belirtiyorlar” (More, 2012: 269). Ütopyanın her kentinde farklı farklı dinler hüküm sürer.

“Kimileri tanrı diye Güneş’e tapıyor, kimileri Ay’a kimileri gezegenlere. Kimileri de cesaret ve onuruyla geçmiş çağların medarı iftihar olan bir insana tapıyor ve onu sadece bir tanrı değil, en yüce tanrı olarak görüyor.” (More, 2012: 295)

More, Raphael’in anlattıklarının hepsini aktardıktan sonra bütün hepsine katılmamakla birlikte ütopya devletinde var olan birçok özelliğin kendi toplumunda da görebilmeyi umut ettiğini belirterek kitabını sonlandırır.

Hayal edilen ideal toplum modelinin beslenme kaynağı artık mitler, dinler ve Altın Çağ mitoslarından ayrı bir nitelik taşımaya başlar. Uzun bir süreci ifade eden dönemin önde gelen isimlerinin ele aldıkları tasarılar sayesinde ütopya bu dönemde sağlam bir alt yapıya kavuşur. 16. ve 17. yüzyıl ütopyalarında genellikle dine ve otorite olana vurgu yapılır. Toplum içinde hiyerarşik yapıdan kaynaklanan sorunlar ele alınarak daha çok manastır yaşamının etkisiyle oluşturulan yapıya dikkat çekilir. Bu dönemin temsilcileri ve eserleri arasında Sidney’in *Arkadia* (1590), Campanella’nın *Güneş Ülkesi* (*City of the Sun*, 1602), Bacon’un *Yeni Atlantis* (*Nova Atlantis*, 1626), Godwin’in *Aydaki Adam* (*The Man in the Moone*, 1638), Harrington’un *Okyanus* (*Oceana*, 1656) isimli eserleri sayılabilir (Yıldırımaz, 2015: 41).

Tommaso Campanella’nın *Güneş Ülkesi* (2013) adlı ütopik dünyasını daha çok bilimsel kavramlar ve Nicolaus Copernicus’in savunuculuğunu yaptığı sav kuvvetlendirir. Campanella, eserini Kristof Colomb’a yol arkadaşlığı yapmış olan Cenovalı bir denizcinin anıları olarak aktarır. Bir ada ülkesi olarak tasarlanan *Güneş Ülkesi*’nde düşünür ve din adamlarının yönetimi kurduğu görülür. Hint adalarından göç edip gelmiş olan bir topluluğun yaşamının tasvir edildiği bu eserde ortak mülkiyet esastır. Mülk herkese aittir; görevler hatta eğlenceler bile ortaktır. Tasarlanan kentler oldukça gelişmiştir; Antik Çağ mimarisinin yanında Rönesans’tan imgeler taşıyan kentlerde dini ve hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Güneş, hükümdardır ve ülkesinde mutluluğu sağlamakla görevlidir. Bütün olup bitenleri görebilecek kapasitede bir olgunluğa sahiptir. Tarih ve bilimsel buluşlar çok önemsenmektedir. Ada sakinleri bir dünya birliği kurmaktan yanadır. *Güneş Ülkesi*’nde yaşayanlar o

dönem için kullanılması mümkün olmayan teknolojik araçların yanı sıra uçmayı sağlayacak bir düzen kurarlar.

Güneş Kentliler havada uçuş sanatını da buldular. Bilmedikleri tek sanat buydu. Çok geçmeden, yeni ve çok güçlü dürbünler, kulaklıklar da bulacaklarını umuyorlar. Dürbünlerle bilinmeyen gezegenleri görebilecek, kulaklıklarla da göklerin müziğini dinleyebilecekler. (Campanella, 2013: 84)

Campanella'nın *Güneş Ülkesi* sadece toplum tasarısı olarak değil gelişmiş silah teknolojisinin ve bilimsel çalışmaların da ilham kaynağı olur. Campanella; eşit, adil ve ideal bir toplum oluşturmak amacıyla kitabını yazar, bu toplum tasarısını hayata geçirmek için bir ayaklanma başlatmayı planlar. Ayaklanma için Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen Campanella'ya destek verecek olan Cigalalı Yusuf Sinan Paşa, Osmanlı gemilerini Calabria açıklarında bekletir. Ancak aralarından biri onları ihbar eder. Calabria devrimi tutuklamalarla sonlanır. Campanella'yla birlikte Calabriyalı soylu ve din adamlarından oluşan bin kişi tutuklanır. Ayaklanmaya destek vermek üzere gemilerini Calabria açıklarında bekleten Sinan Paşa amacına ulaşmadan geri döner (Perinçek ve Usta, 2015). Campanella'nın projesi başarısızlıkla sonuçlanır.

Ülkesine alternatif bir toplum sununca başı derde giren bir diğer düşünür de Francis Bacon'dur. İngiltere Kralı I. James zamanında önemli görevlerde bulunmuş; daha sonraki süreçte rüşvet aldığı iddiası ile hapse atılmıştır. Bacon, 1626 yılında yayımlanan *Yeni Atlantis'i* (2014) bilimsel gelişmeler üzerine temellendirir. Döneminde yeterince anlaşılmayan Bacon, teknik bilimlerin verilerini oldukça yoğun bir şekilde kullanmıştır. O dönemde bilimkurgu olarak görülen unsurlar, günümüz için oldukça gerçekçi bir toplum tasarısı olarak kabul görülmektedir.

Sahiden de Atlantis ülkesi ve o zamanlar Coya olarak adlandırılan Peru, Tirambel denen Meksika Krallığı, silahları, donanması ve zengin kaynakları açısından çok güçlü ve heybetli krallıklardı. Hatta öyle güçlüydüler ki, aynı dönemde (ya da en azından on yıllık bir süre içinde) iki büyük deniz seferi gerçekleştirdi...(Bacon, 2014: 56)

Tasarladığı kentte gelişmiş laboratuvar araştırmaları yapılmaktadır, hatta o gün eserinde betimlediği Saloman Evi, 1662'de Royal Society of London'un kurulmasına ilham kaynağı olur (Yalçınkaya, 2015: 377). Bacon'a göre insan hayatındaki olumsuzluklar cahillikten kaynaklanır. Bu olumsuzluklar, paranın ve özel mülkiyetin kaldırılmasıyla değil, ancak bilimsel çalışmalarla yok edilebilir. Bilimsel çalışmalar sayesinde insanların yaşamı kolaylaşacak, mutlulukları devamlı

olacaktır. Bacon, Saloman Evi'ni büyük bir bilimsel laboratuvar olarak tasvir eder. Salomon Evi'nin kurulma amacı doğa felsefesi üzerine araştırmalar yapmak olarak açıklanır.

Ayrıca bazı odalarımız var, bunlara sağlık odaları diyoruz; buralara havayı çeşitli hastalıkların tedavisinde ve sağlığın korunmasında etkin olacağını ve bunlara iyi geleceğini düşündüğümüz şekilde istenen ayara gelinceye kadar doyunlaştırıyor, belirli bir kıvama getiriyoruz. (Bacon, 2014: 89)

Bensalem adası halkı için mükemmel ülke kurulur. Bacon, ideal devletin doğayla insanoğlunun etkileşimi sonucunda nasıl kurulabileceğini göstermeye çalışır.

1.3.4. 18. yüzyılda ütopya

Aydınlanma çağında ütopyaların yazımı diğer dönemlere oranla fazladır. Siyasi ve sosyal yapıdan memnun olmayan birçok düşünür, görüşlerini dile getiren eserler yazarlar. Ancak bu eserler, çoğunlukla öteki toplum ya da alternatif bir yaşam sunmadıkları için sadece eleştiri düzeyinde kalmışlardır. Bunun dışında kurulu düzeni yani monarşik düzeni veya aristokrasi sınıfının çıkarlarını savunan bazı eserler de verilerek düzen korunmaya çalışılır. Düzenin karşısında yer alan yazarların bir kısmı ise nostaljik bir hayat ile doğayı işlemeye başlarlar. Doğaya yönelmenin en iyi çözüm olduğunu savunan bu yazarlar, doğallıktan yanadırlar. Bu eserlerde öne çıkarılan diğer konular ise eşitlik, mülkiyet ortaklığı, adalet ve israf ya da lüks düşmanlığıdır.

18. yüzyılda hem ütopyaların hem de ütopyayı eleştiren eserlerin sayısında artış olur. Bernard de Mandeville, ütopyaların insan ihtiyaçlarını hafife aldığı ve toplumsal gerçekleri göz ardı ettiği gerekçesi ile ütopyaları eleştirir. Bu nedenle ütopyaların ideal veya cennet oldukları fikrinin doğru olmadığını savunur. Jonathan Swift, *Gulliver'in Seyahatleri* (*Gulliver's Travels*, 1726), adlı kitabında düşsel gezi, ada, yeni diller, simetrik mimari gibi çeşitli ütöpik öğeleri abartılı kullanarak ütopyayı yıkar (Yalçınkaya, 2015: 379). 18.yüzyılda ütopyayı eleştiren bu çalışmaların dışında bazı araştırmacılar tarafından ütopya olarak değerlendirilen Saint Pierre'in Avrupa Birliği projesini anmak gerekir. Dünyadaki bütün savaşları ve mezhepler arasındaki çatışmaları bitirip barış içinde yaşayan bir toplum oluşturma hayali olan bu proje, Fransa Kralı VI. Henri'nin desteklemesiyle kaleme alınır.

Projenin ilk aşamadaki amacı, dünya devletlerinin hepsini bir araya getirmek iken zamanla sadece Avrupa devletlerini kapsayan bir yapıya dönüşür.

Aydınlanma çağında ütopya yeni bir biçim kazanarak “uchronie” diye tabir edilen hiçbir zaman olmamış diye tanımlanan bir şekle dönüşür. Olmayan yer anlamında kullanılan ütopya olmayan zaman anlamında kullanılır. (Yalçinkaya, 2015: 379). İdeal olan ya da tercih edilmek istenen düzen veya toplum kurgusu gelecek zamanda gerçekleşecek şekilde ele alınır. Bulunulan zamanda olasılıklar göz önüne alınarak hesaplamalar yapılır ve gelecekte zaman ve mekânın nasıl olacağına karar verilmeye çalışılır (Yalçinkaya, 2015: 379). Ütopyaya uchronie formatını kazandıran Fransız yazar Louis Sebastian Mercier’dir. *Yıl 2440 (L’an 2440)* adlı eserini 1771’de yayımlar. Yazar, 1770’li yıllarda uykuya dalan ve 2440 senesinde uyanan kahramanın şahitliğinde Paris’teki devrimin etkilerini aktarır. Anlatıcı aynı zamanda olayı yaşayan kahramandır ve yaşadığı zamandan çok uzak bir zaman diliminde uyanmıştır. Anlatıcı kahraman, zaman makinasına binip geleceğin dünyasına yol almış gibidir. Gelecekteki toplumun vardığı noktayı ve teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânların yanı sıra insanların bu gelişmelerden nasıl etkilendiğini aktarır. Mercier, bu eseri ile yeni bir tarih ve zaman anlayışını ütopyaya kazandırmış olur (Yalçinkaya, 2015: 379). Geleceğin bir öngörüsü olan bu ütopyada dini farklılıklar yok olmuştur, hükümdar veya kralların yetkileri artık sınırlanmış, ordu kaldırılmıştır. Basın, özgürlük faaliyetlerini çok önemsemektedir. Bu gelişmelerin en temel kaynağı matbaanın yaygınlaşmasıdır. Mercier, hayalindeki Fransa’yı anlatırken o zamanda varlığı mümkün olmayan ancak bugün var olan birçok kurum veya araç gerece değinir. Onun hayalindeki ülke gelişmiş bir ülke olmasına rağmen tarım uygarlığı devam etmektedir; hapishanelerin kapatıldığı ve sınıfsal ayrımcılığın etkisini yitirdiği bu ütopyada ülke krallıkla yönetilmektedir.

1.3.5. 19. yüzyılda ütopya

Sanayi Devrimi sonucunda yaşanan ekonomik gelişmeler, 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan yeni fikirler, bilimin gelişmesiyle insan hayatının değişmesi, 19. yüzyılda yeni bir ütopya anlayışı doğurur. 19. yüzyılın sonlarında ütopya sayısındaki artış, kapitalist sistemin getirdiği aşırı uygulamalar ve ekonomik sorunlardan kaynaklanır. Bu dönem ütopyalarında özellikle eşitlikçi ekonomik uygulamaların

hayata geçirildiği toplumsal düzenler üzerinde durulur. Bu dönemde Sosyalist olarak bilinen Saint Simon, Robert Owen ve Charles Fourier gibi ütopya yazarları daha çok teorik bir çalışmanın gayret içine girerler. Friedrich Engels, bu ütopycılar ile ilgili görüşlerini açıklarken onların düşüncelerinin olgunlaşmamış olduğunu belirtir. Friedrich Engels, *Anti Dühring* adlı eserinde Saint Simon, Robert Owen ve Charles Fourier gibi kuramcıların proletaryanın önemini anlayamadıklarını, mutlu bir toplum oluşturmaının koşullarını nesnel bir şekilde ortaya koyamadıklarını, bu nedenle de her zaman ütöpic kaldıklarını belirtir (Yalçinkaya, 2015: 379). Özel mülkiyete karşı olmayan bu kuramcılar, kapitalist sistemin yanlış işleyişine eleştiri getirirler. Zamanla artan eserlerin bir teorik işleme tabi tutulması gerekince bu edebi türe olan ilgi de artar. Engels, işçi sınıfının büyük bir güç haline gelmesi ve siyasi alanı da etkileyecek şekilde gelişerek aktif hale gelmesinden sonra ideolojik güçlerin özellikle bu sınıflar üzerindeki yanlış yönlendirmelerini engellemek için sosyalizmle mücadele etmek zorunda kalır. Engels, *Ütöpic Sosyalizm'den Bilimsel Sosyalizme* başlıklı kitabında ütopyanın tarihsel gelişimi, neden ortaya çıktığı ve teorik olarak nasıl bir gelişme seyri gösterdiğini incelemeye çalışır. Engels, bu eseri oluştururken siyasi bir amaçla harekete geçmiştir; ancak ütopyayı incelerken toplumun birçok yönüne ait çıkarımlarda bulunur (Yalçinkaya, 2015: 379). Toplumsal, ekonomik ve siyasi görüşlerini dile getirdiği eserinde önemli analizlerde bulunan yazar, üretim tarzı ve gelişen sanayi temaları üzerinde özellikle durur.

Bilim, teknolojinin gelişmesi ve yeni bir yaşam tarzının ortaya çıkmasıyla beraber sorunlar artar. Toplumsal yapı ve gelişmişlik düzeyi farklılaştıkça ortaya çıkan sorunlara akılcı çözümlerin getirilmesi beklentisi artar. Dönemin beyin takımı denilen aydın kesimi, sorunlara çözümlerini ütopyalar yoluyla sunarlar. Kapitalist sistemin doğurduğu sorunların çözümü için işçi sınıfının isteklerine cevap verecek ütopyalar bu dönemin en yaygın ütopyalarıdır. Bu dönemde sosyalist komünist ütopyalara karşı özel mülkiyeti savunan ütopyalar olduğu gibi sosyalizm ve kapitalizmin dışında üçüncü bir alternatif olan ikisinin arasında bir toplum modeli sunanlar da vardır. Bu dönemde Saint Simon, Robert Owen ve Charles Fourier dışında önemli ütopya yazarlarından birisi olan Etienne Cabet, dikkatleri üstüne çeker. Cabet, *İkaria'ya Yolculuk* (2012) isimli eserinde ortak mülkiyeti savunur. İkaria'da tüm toplum üyeleri devlet adına üretim faaliyetlerinde yer alır. İkaria'da

Halk Meclisi yasaları hazırlayarak toplumun barış, huzur ve güvenliğini sağlarlar. İkaria her biri on komünden oluşan yüz kentten oluşur. Bu kentlerin büyüklük ve nüfusları eşittir. Herkesin ihtiyaç duyduğu ürünü parasız bir şekilde aldığı bir sistem kurulmuştur. Şehirlerin hepsi birbirinin aynısıdır.

Toprakların büyüklükleri gibi nüfusları da aşağı yukarı eşit olan yüz eyalete bölünmüş olduğunu da görüyorsunuz. İşte şimdi bir eyaletin haritası! Aşağı yukarı eşit büyüklükte on komüne ayrıldığını görüyorsunuz; eyalet kenti, eyaletin neredeyse ortasında, yer almaktadır. (Cabet, 2012: 50)

Samuel Butler'in *Erewhon* (2012) adlı eserinde servet edinmek amacıyla ülkesini terk eden bir gezginin kendisini sıra dışı bir ülkede bulur. Burası yakışıklı erkekleri güzellikleriyle ön planda olan kadınlarıyla insanlar için ideal bir ülkedir. Bu ülkenin kuralları olağandışıdır. Hastalık, yoksulluk ve talihsizlik cezalandırılması gereken durumlardır. Saat dâhil tüm teknolojik aletlerin kullanımı yasaktır. Kahraman ülkeye geldiğinde saati ve diğer bütün eşyaları kendisinden alınarak araç gereçlerin olduğu odaya konur.

Burası içinde her çeşit antika olan mahfazalarla doluydu; iskeletler, doldurulmuş kuşlar ve hayvanlar, taş oymalar (Boyunda gördüklerimin sadece daha küçükleriydi.) ... Ama odanın büyük kısmı her tür bozuk makine ise doluydu. Gerçekten de günümüzün en ileri buluşlarından pek çoğunun parçaları vardı; ama hepsi de birkaç yüz yıllıkmış gibi görünüyordu. (Butler, 2012: 55)

Edward Bellamy'nin *Geçmişe Bakış 2000'den 1887'ye* (2011), romanın başkahramanı Julian West, 1887'de uykuya dalar, 113 yıl sonra Boston'da uyanır. 20. yüzyılda sosyalist bir düzen kurulmuştur. Bu yeni düzende para kullanılmamaktadır. 1888'de yazılan romanda kredi kartının kullanımı ile ilgili ayrıntılara yer verilir. Yirmi bir yaşına kadar eğitim alan gören bireyler, kırk beş yaşına kadar çalışırlar. Toplumda herkesin ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir teşkilat vardır. Herkes eşit miktarda kazanç elde eder. Lüks yaşam yaşamak ve ihtiyaçtan fazlasını tüketmek yasaktır. Bütün yanında, kavgalar ve tartışmalar son bulmuş insanların kardeşçe yaşadığı bir düzen hüküm sürmektedir.

Dr. Leete, örneğin kapsamlı bir temizlik ya da yenileme veya ailede ortaya çıkan herhangi bir hastalık gibi, her zaman endüstriyel güçlerden yardım talep edebiliriz.

Peki bunları nasıl karşılıyorsunuz, paranız yok ki.

Biz tabii ki herhangi bir ödeme yapmıyoruz, ulus yapıyor. Belirli bir bürodan başvuru yapılarak hizmet alınabiliyor ve karşılığı başvuru sahibinin kredi kartından karşılanıyor. (Bellamy, 2011: 109-110)

William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler'i* (News from Nowhere, 1891), Jerome K. Jerome'un *Yeni Ütopya'sı* (The New Utopia, 1891) dönemin diğer önemli

ütopyalarıdır. Dönemin sonuna doğru bilim ve teknoloji ütopyalarda daha etkili bir şekilde kullanılır. Bu dönem ütopyaları, bilimkurgu unsurlarını ve geleceğe yönelik beklentileri içerir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ütopya örneklerinden çok distopya örnekleri verilir. “Yüzyılın sonlarına doğru Bulwer Lytton (1803-1873), Samuel Butler (1835-1902), yazdıklarıyla Aldous Huxley’in (1894-1963), *Cesur Yeni Dünya*’sını (1932) ve George Orwell’in (1903-1950) *1984’ünü* haber verirler. Öte yandan, bilimkurgu nöbeti devralır ve hayal gücü artık dünyada değil, yıldızlar arası evrende gezinmeye başlar” (Tanilli, 2009: 363). Böylece ütopya, More’un tarzının dışında yeni temel özellikler kazanarak tarihsel gelişimini sürdürür.

1.3.6. 20. yüzyılda ütopya

Ütopyanın farklı türleri olarak kabul gören karşı ütopyaların, distopyaların en önemli örnekleri 20. yüzyılda verilir. Adaletsizliğe, eşitsizliğe, yoksulluğa ve savaşa başkaldıran bazı akımlar bu dönemde ortaya çıkar. Yüzyılın başlarında İtalya’da Figaro gazetesinde 1909 yılında yayınlanan bildirge ile dönemin ilk ütopya hareketlerinden biri başlar. Fütürizm denilen bu hareketin temsilcisi sayılan F. Tommaso Marinetti’nin yayımladığı bu bildirgeyle “özgürce seçilen sözcükler”, “düzensiz imgelem”, “kuralsız anlatım”, “otomatik yazı” gibi kavramlar slogan olarak kullanılır. Geçmiş ve gelenekten uzaklaştırarak dilin kullanımını farklılaştıran bu hareket, sanattan politikaya birçok değere savaş açar. Makineleri, hızı, çağdaş, gelişmiş bir yaşamı, savaşı, militarizmi öven, geleneksel tutucu kurallara karşı koyan aynı zamanda dadaizm ve gerçeküstücülük gibi kendisinden sonra gelen birçok sanatsal akımı besleyen bu hareket, Avrupa ve Rusya’da ilgiyle karşılanır. İnal (2013: 249), yazın ve sanat dünyasında hiçbir sanatçının Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılan “gelecekçi” akımın öncüleri kadar etkili olamadığını savunur. Özellikle Sovyetler Birliği’ndeki sanatçılar Fütürizmden etkilenecek sosyalist bir ütopya gerçekleştirmek için, eserlerinde bu konu üzerine yoğunlaşırlar. Bu sanatçılar, Fütürist hareket ile modernliğin bütün imkânlarını kullanarak yeni bir dünyanın inşası için gerekli hareketi başlatır.

20. yüzyılda çok çeşitli ütopya tasarımları görüldüğü gibi feminist ütopyaların sayılarında da artış gözlenir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin incelendiği ütopyalarda kadının ailedeki toplumsal rolü, toplumda yer edinmesi, kamusal yaşamda daha aktif

olması ve erkek kadın ilişkilerinde kadının önemi gibi pek çok konuda dönemin düşüncesine aykırı sayılabilecek kurguların oluşturulduğu görülür. Kadın hareketinin ve Feminist ütopyacılığın tanınan ismi Charlotte P. Gilman'ın en önemli eseri *Kadınlar Ülkesi* (*Herland*, 1915)'dir. Yazar, *Kadınlar Ülkesi* (2016)'nde erkeklerin olmadığı, dayanışma ve barış içinde yaşayan siyasi bir kadın topluluğunu ele alır. Gilman, kadınların ailedeki görevleri, siyasi ve diğer haklarının düzenlenmesi konuları üzerinde özellikle durur. Ataerkil toplumda yaşayan kadınların sorunları üzerinden kurguyu oluşturan yazar, kadının toplumsal baskı sonucunda yaşadığı sorunların kalktığı bir düzen düşler. *Kadınlar Ülkesi*'nde cinsiyet ayrımcılığı, erkek egemenliği, kadın-erkek temelli işbölümü gibi sorunların hepsi kaldırılmıştır. Amazon'un bilinmeyen bir yerinde gizlenmiş olan bu ülke sadece kadınlara ve kız çocuklarına aittir.

“Sadece kadınlar ve çocuklar var diye heyecanla ekledi Jeff.

Fakat görüşleri... Bu UYGAR bir ülke! Diye bağırdım. Mutlaka erkekler olmalı.” (Gilman, 2016: 49)

Kadınlar eşeysiz üreme yoluyla erkeğe ihtiyaç duymadan üremektedirler. Annelik kurumsallaşmış bir vazifedir. Ülkedeki her kadın anne olur ve çocukların iyi bir eğitim alması, sağlıklı bir şekilde yetişmesi için ülkedeki herkes üstüne düşeni yapar. Çocuk yetiştirirken kadınlar arasında aidiyetçi tavırlar görülmez. Çocuklar, herhangi bir kadına değil ülkedeki bütün kadınlara aittir. Aynı soydan gelmek fikrine önem verildiğinden ülkedeki bütün kadınlar kız kardeşlik komünü şeklinde bir yapılanma kurarlar. Kadınlar, gelişmiş ve eğitim seviyesi çok yüksek olan bu ülkede, savaşızsız, kavgasız bir şekilde yaşamaktadırlar. Gilman'ın ütopyasında birçok olumlu özellik bulunmasına rağmen cinsellik ve erkeklerin varlığı konusunda bazı katı sınırları vardır. Ögüt'e göre (2009: parag. 13), *Kadınlar Ülkesi*'nde düşünce sınırı cinselliktir. Bütün olumlu özelliklerine rağmen roman heteroseksist düşünceden ayrılmadığı için cinsel dürtüleri tamamen ortadan kaldırarak aseksüel bir kadınlar topluluğu yaratmıştır. Gilman'ın eseri, kendisinden sonra yazılacak feminist ütopyalarda işlenecek temalarının seçiminde kılavuz olur. Erkeklerin dışlandığı bir toplum kurmak, üreme için erkeğin rolünün azaltılması, kadınların dayanışma

içerisinde yaşayarak annelik duygusunu tatması gibi konular, Gilman'ın ütopyasından sonraki feminist ütopyalarda da ele alınır.

Gilman'dan sonra Güney Asyalı Begum Rokeya Sakhawat Hossain kadın dünyasını ele alır ve iki önemli ütopyayı edebiyata kazandırır. *Sultana'nın Rüyası* ve *Pagmarag* (2007) adlı feminist ütopyaları, 20. yüzyılın başında bir Doğu ülkesinde, bir kadın tarafından yazılan ütopya örnekleri olarak hayli önem taşır. *Sultana'nın Rüyası*'nda diğer ütopyalara benzer şekilde başka bir dünyaya yolculuk yapan bir kahramanın eşliğinde yeni dünya tanıtılır. Rahibe Sara Sultana ile bir gezintiye çıkar. Kasaba içinde gezintiye çıktıklarında caddelerin insanlarla doludur ancak bu insanlar arasında tek bir erkek bile yoktur.

“Burada bir erkekle karşılaşacaksın diye korkmanı gerektirecek bir şey yok. Burası Kadınlar Ülkesi, günahtan ve kötülükten arınmış bir yer. Burada erdemin kendisi hüküm sürer.” (Hossain, 2007: 16)

Erkekler eve kapatılmış kadınlarınsa laboratuvarında günde iki saat çalıştığını anlatan Rahibe Sara, erkeklerin bu ülkede hiçbir işe yaramadığını belirtir. Erkeklerin haremden kapalı kaldığı bu ülkenin tarihini yine Rahibe Sara anlatır. Buna göre otuz yıl önce on üç yaşında başa geçen kraliçe ülkesindeki bütün kadınların eğitilmesi emrini verir. Böylece hükümet tarafından kurulan okullarda kızlar eğitim görmeye başlar. Bunun sonucunda erken evlilikler sona erer. Kızların yirmi bir yaşına girmeden evlenmesi yasaklanır. Birkaç yıl sonra ise erkeklerin kabul edilmediği üniversiteler açılır. Üniversite çevresinde bilimsel gelişmelerin sağladığı gelişmiş yaşam koşulları elde edilir. Kadınlar dışarıdaki bütün etkinliklerde yer alırken erkekler askeri gücü arttırmakla meşgul olurlar. Kadınlar ülkesine sığınan bir grubun iadesini isteyen erkekler ülkesinin liderinin isteği yerine gelmeyince savaş başlamıştır. Kadınlar güç olarak zayıf oldukları için savaşı kaybedecekleri sırada erkekleri hareme davet ederler ve oraya kapatırlar. Erkeklerin selamlık denilen kısma kapatıldığından beri herhangi bir suçun işlenmediğini belirten Sara'ya göre bu ülkede ne suçluyu bulmak için polise ne de suçluyu yargılamak için yargıca gerek vardır. *Sultana'nın Rüyası*'nda, tarlalar elektrik gücüyle sürülür. Demiryolları ya da kaldırımların bulunmadığı bu ülkede tren, araba vb. herhangi bir kaza yaşanmaz. Kadınların ülkesinde din doğruluk ve sevgi üzerine kurulmuştur.

“Birbirini sevmek ve tümüyle doğru olmak dini görevimizdir.” (Hossain, 2007: 26)

Kraliçe ile tanıştıktan sonra üniversiteleri, laboratuvarları, imalathaneleri gezen Sultana, bir hava arabasına biner birden düşer gibi olur ve kendisini uyuyakaldığı koltukta bulur.

Padmarag’da ise Tarini Bhavan adlı bir okulda geçen olaylar ele alınır. Bu okulda her yaştan ve sınıftan kadın eğitim görür ve sorunlarına çözüm bulur. Brahmo, Hindu ve Hristiyan öğretmenlerin olduğu okulda ortak dini değerler öğretilir. Okulun kitapları eğitim seviyesi yüksek kadınların önerileri göz önünde bulundurularak seçilir. Kızlar iyi evlat, anne ve eş olmak için eğitim gördükleri gibi ülkelerini ve dinlerini seven yüksek ideallere sahip gençler olarak eğitilirler. Kadınların giysileri aynıdır. Kimsede takı yoktur. Savurganlığın yasak olduğu bu okulda dünya nimetlerinden kendilerini soyutlamış kadınlar kız kardeşlik simgesi haline gelmiş bir sistem içinde yaşarlar. Herkes birbirine Bengal dilinde sen anlamına gelen tumi diye hitap eder.

“Burada da eğitim, Tarihi Bhavan okulunda öğretmenlik yapacaklara, Hastalara ve İhtiyacı Olanlar için Ev’de hemşire olarak çalışacak olanlara uygun olacak şekilde veriliyordu.” (Hossain, 2007: 49)

20. yüzyılda ütopya olarak dikkat çeken önemli eserlerden biri B. Frederic Skinner’in 1948 tarihli *Walden İki* (*Walden Two*) adlı eseridir. “Walden Skinner’in ütopyasındaki şehrin ikameti çok etkin, tüm halk için iyi konutlar sunar. Binalar günlük yaşamı zor iklim koşullarından uzak tutacak şekilde inşa edilmiştir. Olabildiğince az kaynak harcanarak çok konut yapılır. Para ile alış veriş ortadan kaldırılmış, çalışma/üretim/hak etme/elinden geleni yapmak gibi kriterlere bağlı bir çeşit kredilendirme kullanılmaktadır” (Araşan, 2011: 156). Skinner, insan doğası üzerine çalışmalar yapan bir araştırmacı olduğundan bazı davranış teknikleri yoluyla ideal bir toplum düzeni kurmaya çalışır. Skinner’in düşüncelerini, *Walden İki* adlı ütopyasındaki Fraizer adlı kahraman aktarır: “Öyle bir yönlendirme ve denetim sağlayabiliriz ki, kişiler eski düzende olduğundan daha ince ve dikkatli bir töreye (düzene) uydukları halde yine de kendilerini özgür hissedebilirler” (Bezel, 1984: 235). Örnek bir model üzerinden Walden topluluğu geliştirilir. Bin kişilik birimi

aşmaları halinde yeni bir birim kurularak Walden topluluklarının hâkim model olarak yayılması sağlanır.

Feminist ütopyalarının en önemli örnekleri, 1970'li yıllarda yazılır. Feminist ütopyalar, bu dönemde temalar açısından çeşitlilik gösterir. İki ayrı cinsiyet özellikleri birbirine yaklaşmış hatta bazen iki cinsin özellikleri aynı bedende işlenmiştir. Ursula K. Le Guin, bu anlamda farklı gezegenlerde kurduğu ülkeleriyle feminist ütopyaaya büyük katkı sağlar. Yazarın 1974'te yazdığı *Mülksüzler* (2016) adlı ütopyasında, birbirinin uydusu olan iki gezegendeki toplulukları ele alır. Anarres anarşist bir toplum yapısı gösterirken Urras merkezi yönetim ve mülkiyete dayalı özellikleri ile dikkat çeker. Anarres, tüm şehirleriyle birbirinin aynısıdır. Çalışma alanları, öğrenme merkezleri, yemekhaneler, yatakhaneler ücretsizdir. Kişileri sınırlayacak bir otorite yoktur; ancak sadece vicdan bireyler üzerinde büyük bir yaptırıma sahiptir.

Vaadi yerine getirdik biz, Anarres'te. Özgürlüğümüz dışında hiçbir şeyimiz yok. Bireyler arasında karşılıklı yardımlaşma dışında hiçbir yasamız yok. Hükümetimiz yok, yalnızca özgür birlik ilkemiz var. Devletlerimiz, uluslarımız, başkanlarımız, başbakanlarımız, şeflerimiz, generallerimiz, patronlarımız, bankerlerimiz, mülk sahiplerimiz, ücretlerimiz, sadakalarımız, polislerimiz, askerlerimiz, savaşlarımız yok. Biz paylaşıyoruz, sahip olmayız. Hiçbirimiz zengin değiliz. Hiçbirimiz iktidar sahibi değiliz. (Le Guin, 2016: 256)

Ursula K. Le Guin, 1969'da *Karanlığın Sol Eli* (2016) adında bir ütopya daha yazar. Kış adlı gezegende yılın en sıcak zamanlarında bile kutup iklimi yaşanmaktadır. Yazar, çift cinsiyetli ve dönemlere göre erkek ya da kadın olabilen androjenlerden oluşan bu gezegende birkaç çocuk doğuran bir kadının daha sonraki süreçlerde hormonların dengesine göre çocukların babasına dönüşmesine izin verir. Bir gün Ekumen'in elçisi Ai, Gethen'e gelir Ai, çok sayıda gezegenin içinde bulunduğu bir gezegenler birliğine (ekumen) Gethen halkını da davet eder. Gezegene gelen bu insan Gethen halkından farklıdır. Bu adamın gezegene gelişiyile cinsiyetler karşılığını bulur.

Cinsel çevrim ortalama 26 ila 28 gün sürüyor. 21 veya 22 gün kişi sommer durumunda, yani cinsel bakımdan aktif değil, gizil. 18. güne doğru hipofiz aktivitesiyle hormonal değişimler başlıyor ve 22. veya 23. günde kişi kemmer'e, estrus'a giriyor. Kemmer'in ilk evresinde tümüyle androjen durumdadır. Cinsiyet ve cinsel güç yalıtılmış haldeyken edinilmiyor. Kemmerin ilk evresindeki bir Gethen'li tek başına ya da kemmer devresinde olmayan birileriyle birlikte kaldığı takdirde birleşme yetisini kazanamıyor. (Le Guin, 2016: 104)

Marge Piercy, 1976 yılında *Zamanın Kısındaki Kadın*'ı (2012) yazar. Piercy, kadın hareketinin ve eşcinsel özgürlük hareketinin yükseldiği bir dönemde eşit, temiz, güvenli bir dünya istemi gibi temaları işler. Roman, akıl hastahanesinde tutulan Connie isimli kadının o günün ve gelecekteki kadın toplumunu karşılaştırması üzerine kurgulanır. Connie, Amerika'da yaşayan yalnız ve yoksul bir kadındır. Kocasını onu terk edilen Connie'nin sevgilisini hapishanede ölmüştür. Kızına şiddet uyguladığı için çocuğu Connie'nin elinden alınmıştır. Yeğeni Dolly kendisini pazarlayan Geraldo tarafından çocuğunu aldırarak istemediği için feci şekilde dövülür. Connie kürtaj yapılmasına izin vermez. Geraldo, Connie'yi onu bir akıl hastanesine kapatır. Connie kapatıldığı hastanede tedavi görürken gelecekte gelen Luciente, Connie ile iletişime geçerek onu kendi yaşadığı ülkeye götürür. Cinsiyetler arasında farklılığın olmadığı bu ülkede, bebekleri kadınlar doğurmaz. Bir makinede yaşatılan bebeklerin dünyadan bir kişi eksilmesi durumunda doğumlarına karar verilir. Bebeklerin üç annesi vardır. Cinsiyetsiz bir toplum bu ülkede annelerin de cinsiyetinin bir önemi yoktur.

Bu kadınların uzun devriminin bir parçası. Tüm eski hiyerarşileri yıktığımız zamanın. En sonunda vazgeçmek durumunda kaldığımız bir şey daha kalmıştı, sahip olduğumuz tek iktidar, böylece kimse hiçbir iktidara sahip olmayacaktı. Asli üretim: Doğurma gücü. Elbette biyolojiye bağımlı kaldığımız sürece hiçbir zaman eşit olamazdık. Ve erkekler hiçbir zaman sevgi ve şefkat dolu olabilecek kadar insancılaştırılamazlardı. Böylece hepimiz anne olduk. Her çocuğun üç tane annesi var. Çekirdek bağı kırmak için. (Piercy, 2012: 111)

Connie'nin öteki dünyaya gidiş gelişleri sırasında tedavinin sonuna gelinir. Son bir ameliyat olması gereken Connie buna izin vermez. Romanın devamı çeşitli zamanlarda hastaneden kaçma girişiminde bulunan bu kadının şizofreni hastası olduğu ve bir hücreye kapatıldığı, tedaviyi reddettiği şeklinde tutulan klinik raporlardan oluşur.

Bu dönemde Sally Miller Gearhart'ın, *The Wanderground* (1978) ve Joyce Cheney'in, *Lezbiyen Ülke* (*Lesbian Land*, 1985) adlı lezbiyen topluluklarının hayal ettiği ütöpik romanlar yayımlanır (Yıldırımaz, 2015: 123). Bu topluluklar, romanlarda doğayla iç içe bir yaşam düşerler. Bu nedenle romanları ekofeminist ütopya olarak da kabul edilir. Lezbiyen kadınlar, kendi dünyalarını kurmak kendilerine özgü semboller ve ritüeller yaratmanın peşine düşerler. "Bu eğilim, kadınların âdet döngüleri ve çocuk doğurma deneyimleri sayesinde doğaya erkeklerden daha yakın ve biyolojileri gereği daha mistik ve duygusal olduklarını iddia eder" (Öğüt, 2011:

306). Bu dönemde feminist duyarlılıkla yazılan bir başka ütopya ise Fay Weldon'un *Darcy'nin Ütopyası* (1990) adlı romanıdır. Örneklerden anlaşılacağı üzere feminist ütopyaların kurguları genellikle birbirine yakındır. Bu ütopyaların çoğunda erkeklerin olmadığı, kadınların kendi kendilerine yettiği, çocuk doğurabildiği, şiddetin olmadığı bir dünya hayali kurulur.

20. yüzyılda feminist eğilim dışında çevreci, doğayı korumaya yönelik bir eğilim ortaya çıkar. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle doğaya hâkim olmaya başlayan insanın üretim ve tüketimde oluşan ihtiyacı karşılamak için doğaya yönelmesi bazı çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olur. Özellikle 2000'li yıllarda bilim insanlarının uyarıları gündeme gelmeye başlar. Dünyanın sonunun yaklaştığı ve doğanın tahribatı nedeniyle doğal kaynakların hızla tükendiği bu nedenle de felaketlerin yaşanabileceği, gelecekte dünyayı saracak zor günlerin haberleriyle insanoğlu sık sık uyarılır. Bilim adamlarından sonra sel, afet, deprem vb. doğa olayları da insana bu gerçeği bir kez daha hatırlatır. Kapitalist düşüncenin üretim ve tüketimde teknolojiyi kullanma biçiminden sonra Sosyalist modellerde de doğaya hükmetme anlayışının ağır basması üzerine kapitalist ve sosyalist eğilimin dışında farklı bir ekolojik hareket geliştirilmeye çalışılır. Dönemin ekolojik ütopyaları bu nedenle farklı eğilimlere sahiptir. Ütopyalara esin kaynağı olan William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler'i* ve Huxley'in *Ada'sı* distopya olmalarına rağmen ortak, uyumlu bir çevre bilincinin oluşması için gerekli duyarlı ortamın oluşmasına hizmet ederler. Morris, 1890 yılında yazdığı eseri ile sanayi ve teknolojiden uzak kırsal bir toplum hayatı düşler. "Teknolojinin sınırlandığı, tarım ve el sanatlarına dayalı kırsal toplum özlemini *Olmayan Yerden Haberler* isimli ekolojik ütopyası ile dile getiren Morris, endüstrileşme ve makineleşmenin tekdüzeliği yerine geniş oranda el sanatlarının üretimine dayalı bir dizge ortaya koymuştur" (Akkoyunlu Ertan, 2003: 154). Özgürlüğe ve hoşgörüyeye dayanan köy topluluğu şeklinde kurgulanan bu ütopya diğer ekolojik ütopyalara esin kaynağı olur.

1978'de Jacques Sternberg'in *Mai 86'sında* ve Havemann'nın *Yarın* (1982) adlı kitabının bir bölümünde teknolojiye savaş açarak doğal ve küçük bir ülke hayali kurulur. Kim Stanley Robinson'un Mars Üçlemesi, *Kızıl Mars (Red Mars)*, *Yeşil Mars (Green Mars)* ve *Mavi Mars (Blue Mars)* adlı kitaplardan oluşur. Dünya'dan Mars'a giden 100 kişilik bir koloni grubu kurarak Mars'ı yaşanabilir bir gezegen

haline getirme uğraşları ele alınır. Nükleer enerjiye karşı olan bu topluluk doğal kaynakların kullanımından yanadır. Çalışma zorunluluğu yoktur, verimli çalışma esastır.

“Mars biz gelmeden önce boştu. Mars ortaya çıkışımızdan bu yana bizim için olduğu şey olmayı her zaman için sürdürmüştür- büyük bir işaret, büyük bir simge, büyük bir güç. Böylece buraya geldik. Eskiden bir gücü şimdi ise mekân oldu.” (Robinson, 2003: 11-12).

20. yüzyıl değişen dünyanın siyasi, psikolojik bütün etkilerinin hissedildiği bir yüzyıldır. Dünyanın değişen değerleri bireyi, dünyayı sorgulamaya iter. Bilimin sağladığı veriler, haklarının farkına varan insanın demokrasi, eşitlik gibi istekleri, bu sorgulamanın gerekçelerini hazırlayan koşullardır. İnsanoğlu iki büyük dünya savaşının sonuçları karşısında büyük bir yıkıma uğramış, teknik ilerleme hızlandıkça problemler artarak devam etmiştir. İki büyük dünya savaşının yanı sıra, Stalin’in Sovyetler Rusya’sı, Nazi Almanyası, Faşizmin hâkim olduğu İtalya gibi ülkelerde yaşamış olan yazarlar, yaşanan kaotik ortamı ve umutsuzluğu eleştirmek için ütopyalarında alternatif bir mükemmel toplumu işlemeye çalışırlar. 20. yüzyılda ütopya örnekleri verilse de bu döneme damgasını vuran tür, distopyalardır. Bu nedenle distopyaların örneklerle tarihi gelişimini incelemek dönemi anlamak açısından faydalı olacaktır.

1.4. Karşı Ütopya (Anti-ütopya), Distopya (Negatif Ütopya) Kavramları

Çalışmanın bu bölümünde, distopya (negatif ütopya), karşı ütopya (anti-ütopya), kara ütopya, satirik ütopya gibi kavramların tanımları açıklanmaya çalışılmıştır. Distopya kavramının çıkış noktası, kavramın diğer kavramlarla ilişkisi, distopyayı hazırlayan koşullar üzerinde durulmuştur. 20. yüzyıl ütopyanın alt türlerinin geliştiği bir çağdır. Karşı ütopya, distopya, kara ütopya, negatif ütopya, satirik ütopya gibi terimlerin hepsi ütopyanın bir alt türünü adlandırmak için kullanılmaktadır. Bu türlerin ayrımları ve benzerlikleri bu bölümde incelenmiştir.

Olumsuz gelecek tasarıları olarak kabul edilen metinler için birçok terim kullanılmaktadır. Bu terimlerden ilki karşı ütopyadır. Karşı ütopya (anti-ütopya) sözcüğü kakotopya, distopya (negatif ütopya) ve eleştirel ütopya vb. birçok sözcüğün

yerine kullanılmaktadır. “Tüm bu kavramlar içinde en eskisi olan ‘kakotopya’ sözcüğü ilk kez 1818 yılında Jeremy Bentham tarafından Eski Yunanca ‘kötü’ anlamına gelen ‘kakos’ (κακός) sözcüğü ile ‘yer’ anlamına gelen ‘topos’ (τόπος) sözcüğünün birleştirilmesiyle uydurulmuştur ve ‘kötü yer’ anlamına gelir” (Kurtyılmaz, 2014: 23). Ancak kelimeler yakın anlamlı olmalarına rağmen hem kökenbilim hem de anlam bakımından bazı farklılıklar gösterirler. Yunanca bir önek olan ‘dys-’ “*hasta, kötü ve olağandışı*” gibi anlamlarda kullanılırken Yunanca bir önek olan ‘anti’ “*karşıt, muhalif ve zıt*” gibi anlamlar taşır. Bu ekler ‘yer’ anlamına gelen ‘topos’ kelimesinin önüne eklenerek farklı kelimeler türetilmiştir. Bezel (1984: 7) karşı-ütopyayı, “ütopyacı bir eğilim ve amaçlarla yola çıkıldığında ortaya çıkabilecek olumsuz ve baskıcı bir toplum düzeni” olarak tanımlar. Peter Fitting (2009: 126), karşı-ütopyayı, “kusursuz toplum tasarıları olarak görülen kimi ütopyaların eleştirisini yapmak amacıyla, yazarı tarafından oldukça ayrıntılı biçimde kurgulanan ve okuyucusunun yaşadığı döneme göre belirgin biçimde daha kötü koşullarda hayatını sürdürmek zorunda olan toplumların hikâyeleri” şeklinde açıklar. Claeys ve Sargent ütopyanın tanımını yaparken karşı ütopya (anti-ütopya) ve distopyanın (negatif ütopya) farklı türler olduğunu belirtirler. Claeys ve Sargent (1999: 2) Distopyayı “yazarın çağdaşı bir okurun, kendi yaşadığı toplumdan daha kötü bir toplumu gözlemleyeceği bir ütopya”, Karşı ütopyayı ise “yazarın çağdaşı bir okurun ütopyacılığı ya da okurun yaşadığı toplumdan daha iyi bir toplumun eleştirisini gözlemleyeceği bir ütopya” olarak tanımlarlar. Karşı ütopyanın, distopyadan farklı bir tür olduğunu savunan Raffaella Baccolini, Tom Moylan, John Huntington ve Irving Howe gibi kuramcılar, kavramların tanımını yaparak bu iki tür arasındaki ayrımı belirginleştirmek isterler. Huntington (1982: 143), “eğer ütopyacı veya distopyacı form sosyal açmazları basit, hatasız yapılar üreterek çözmeye eğilimli ise anti-ütopyacı form da hatalar arar, sorular sorar ve şüpheler uyandırır.” Buna göre anti-ütopya, ütopyaların kurgulanması ve ütopyaların gerçekleştirilebilirliği üzerine sorular sorarak şüphe uyandıran bir türdür. Anti-ütopya insanlığın sürüklendiği savaş katliamlar, felaketler vb. olaylardan yola çıkarak ütopyaların tüm değerlerini yok sayar ve ütopyaları gerçekleşme ihtimali olmayan hayali kurgular olarak kabul eder. Irving Howe, anti-ütopyayı, “Mükemmelin

mükemmelleştirilmesinde ‘bir aksaklık’ ortaya koyan” (Akt. Düzgün, 2011: 28) tür olarak açıklar.

Sargent karşı ütopya ve distopya terimlerinin yanı sıra negatif ütopya, satirik ütopya, kritik ütopya terimleri üzerinde durur. Negatif ütopya ile distopyayı aynı anlamda kullanır. Sargent (2004: 99), “*distopya (negatif ütopya)*” terimlerini “yazarın çağcıl okurun içinde yaşadığı toplumdan çok daha kötü görebilmesi amacıyla, oldukça ayrıntılı olarak, normalde zaman ve uzam içinde yerleştirilmiş olarak betimlediği, gerçekte var olmayan bir toplum” şeklinde tanımlar. Yazar, kendisi ile aynı çağda yaşayan okurun, ütopyacılığın ya da belli bir eutopianın (iyi yer) bir eleştirisi olarak okunması amacıyla ayrıntılı olarak betimlediği, ancak gerçekte var olmayan toplumu ise anti- ütopya olarak değerlendirir. Sargent’in tanımladığı bir başka kavram ise *satirik hiciv* veya *satirik ütopya*dır. “Yazarın çağcıl okurun çağcıl toplumun bir eleştirisi olarak okuması amacıyla ayrıntılı olarak betimlediği gerçekte var olmayan bir toplum” (Sargent, 2004: 99) satirik ütopyayı oluşturur. Sargent, *eleştirel ütopya*yı ise “yazarın, çağdaş bir okurun, çağcıl bir toplumdan daha iyi fakat zor sorunları olan bir toplum olarak görebilmesi amacıyla oldukça ayrıntılı olarak betimlediği, gerçekte var olmayan bir toplum” şeklinde açıklar.

Karşı ütopya ve distopya terimleri ütopya kelimesinden türetilmiştir. Dolayısıyla ütopya üzerine yapılan tartışmalar distopya ve anti-ütopyaya da yansır. Ütopyalar üzerine yapılan tartışmalarda olduğu gibi distopya ve anti-ütopyayı birbirinden ayırmak için yapılan çalışmalarda konu hakkında tam olarak fikir birliğine varılmış değildir. Örneğin Krishan Kumar, çalışmalarında bu iki kavramı eş anlamlı olarak değerlendirir. Araştırmacıların bazıları ise distopya ile anti-ütopya arasında ayırım yaparken distopyanın anti-ütopyayı kapsayan daha genel bir alt tür olduğuna vurgu yapar. Shoshan Milgram, distopyayı genel, anti-ütopyayı ise distopyanın özel bir alt türü olarak kabul eder. Her ikisinde de karamsar gelecek algısının mevcut olduğuna vurgu yapar. Milgram’a göre “Distopyada bu gelecek ihmal edilen ve amaçlanmamış bir sonuç olarak kurgulanır; başka bir deyişle, distopya, bilim ve teknolojinin sosyo-politik alandaki olası tehlikeli sonuçlarına kayıtsız kaldığımızda ortaya çıkacak bir durumun öngörüsüdür” (Çörekçioğlu, 2015: 28). Karşı ütopya ise planlanmış bir toplum modelinin ve onun uygulamaların ortaya

çıkarcacağı kötü sonuçları konu edinir. Her iki tür gelecek konusunda karamsar bir tablo çizdikleri için yazar, belli yönleriyle türleri ayırır ve bu türlerin iç içe geçme olasılığının yüksek olduğunu kabul eder. Distopya ya da karşı ütopyayı eş anlamlı terimler olarak kabul eden araştırmacıların yanı sıra bu iki türü ütopya sayanlar da vardır. Ütopya ile distopya arasında hiçbir fark göremeyenler, bu iki türü sınıflamak için keskin ayırımların bulunmadığını iddia ederler. Örneğin John Carey’e göre (1999: xi), “hayali iyi yer ile kötü yerin ikisi de ütopyadır ve ikisi de hiçbir yerdir.” Distopya, çoğu zaman dönemin olumsuz koşullarını eleştirmesi ve karanlık bir tablo çizmesi bakımından ütopyanın gölgesi olarak kabul görür.

Ön ekinde barındırdığı “kötü” anlamından anlaşılabilceği gibi distopya ütopyanın olumlu gördüğünün, göklere çıkardığının protestosudur. Başka bir deyişle “Distopya; ütopyanın tersi olarak değil, onun işaret ettiği mutlu, ideal ve iyi kurulmuş düzenlerin tersi olan kötü, otoriter, totaliter, baskıcı düzenleri karakterize etmek için kullanılan bir kavramdır” (Erkmen, 2008: 93). Distopya, ütopyanın iyi olarak gösterdiğinin ardında gizli olan kötüyü ortaya koymayı amaçlar. Akkoyun’a göre (2016: 159), distopya gelecekte gerçekleşebilecek olumsuz durumların öngörüsüdür. Distopyalar, ortaya olumsuz ve karamsar bir tablo koyarak insanı sisteme, teknolojik gelişmelere, çevresel koşulların değişmesine, siyasi otoritenin şiddetine karşı uyarır. Bütün çıkarımlardan hareketle, pozitif olarak algılanan, iyi ya da mutlu bir yeri betimleyen metinler ütopyadır. Negatif olarak algılanan, mutsuzluğu ifade eden, bireyi huzursuz edecek kadar kötü bir gelecek tasviri ortaya koyan metinler ise distopya olarak kabul edilir. Distopyanın bir alt türü olarak kabul edilen karşı ütopya, ütopyanın ve onun bütün değerlerine karşıdır: “Ütopyanın otoriteyle ilişkisi, ütopyacı düşüncenin ve hayalgücünün en çetrefilli yönünü teşkil etmekle kalmaz, aynı zamanda anti-ütopyacıların temel saldırı noktasını oluşturur” (Çörekçioğlu, 2015: 31). Özellikle 20. yüzyılda Hitler’in Almanya’da Nazizm, Stalin’in SSCB’de Sosyalizm rejimlerini hâkim kılmak için yaptıkları, dünya çapında kaotik bir ortamın oluşmasına neden olur. Kendi ütopyalarını gerçekleştirmek uğruna insanları kaosa sürükleyen bu rejimlere yönelen tepkiler edebiyatta da yankı bulur. Ütopyaların vaat ettiği umuda ve mutlu geleceğe tepkileri dile getiren distopyaların sayısında artış olur. Çörekçioğlu (2015: 31), anti-ütopyacılığın 20. yüzyılda birer uyarı olarak kaleme alınan bir dizi distopyayı sahiplendiğini; onları ütopyacılığın

reddi olarak yorumlayarak kendi anti-ütopyacı tutumunu güçlendirmek için kullandığını ifade eder. Bu bakımdan anti-ütopya ile distopya arasında hemen hemen hiçbir fark olmadığını belirtir. Yapılan açıklamalarda görüldüğü gibi ütopya, distopya ve anti-ütopyanın aynı ya da farklı türler olduğuyla ilgili tartışmaların bir netlik kazanmadığı açıktır. Ütopya ile distopyanın farkını şu şekilde vermek belki kavramları daha anlaşılır kılacaktır: Ütopya, toplumun aksayan yönlerini eleştirerek önerdiği toplum modeli ile umutlu bir gelecek vaat eden bir türdür. Distopya ise toplumun aksayan yönlerini gözler önüne sererken geleceği karamsar bir tablo olarak gösterir ve uyarı görevinde bulunur. Yani distopya, ütopyanın yapısında mevcut olan umudu taşımaz, gelecek için de bir kurtuluş sunmaz. Anti-ütopya, ütopyaların gerçekleşme ihtimalini ya da yazılma sebeplerini eleştirir. Anti-ütopyanın, distopyadan farkı ise bir toplum düzeni önermediği gibi içinde bulunulan topluma karşı bir eleştiride de bulunmayışındır. Anti-ütopyanın tek eleştirisi ütopyanın gerçekleşme ihtimalinin olmayışındır. Bütün bu açıklamalara rağmen anti-ütopya ve distopyanın yine de olumsuz toplum kurgularının ortak adı olarak zikredildiği bir gerçektir.

20. yüzyıl olaylarının insan psikolojisi üzerinde yarattığı tahribata karşı bir eleştirel tavır takınan distopya/anti-ütopya yazarının malzemesi, bu dönemde istemeyeceği kadar çoğalır. Giderek kalabalıklaşan dünyada bireyin bütün olumsuzluklardan arınmış, her şeyin dört dörtlük olduğu bir dünyaya kavuşması mümkün değildir. Anti-ütopya yazarının anlatmak istediği burada belirginleşir. İsteklerini elde etme arzusu ve hâkim konumda olma dürtüsü, bireyin kötülüğe kolayca yönelmesine imkân tanımaktadır. Bütün insanların mutlu olabileceği, kötülüğe meyletmeyeceği, bir toplum oluşturmak ve sonsuza kadar bu düzeni korumak gerçekçi olmayacağından anti-ütopya yazarı ütopyanın sunduğu mutlu cennet ya da mutlu toplum vaadinin eleştirisini yapar. Anti-ütopya yazarı, kendi cennetlerini kurmak adına toplumun diğer kesimini sorunlarla karşı karşıya getirenlere silahını doğrultur ve onların vaat ettikleri cennetin gelebileceği en son noktayı betimler. Ütopyalardaki düzenin ve kuralların bir süre sonra özgürlüğü aşır despotik uygulamalara varacağını göstermeye çalışan karşı ütopyacı yazın da aynı şekilde, ütopyanın içerdği olumlu yanı çürütmenin peşindedir.

Distopya, insana vaat edilen mutluluk cennetinin ileri teknoloji ve bilim sayesinde gerçekleşeceği iddiasına şüphe ile yaklaşılmıştıdır. Nitekim 19. yüzyıldan itibaren meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar bunun haklılığını ortaya koyar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bilim ve teknolojiideki gelişmeler, cennet ülkeyi kurmaktan çok savaşta kullanılan silahların çeşitliliğine hizmet eder. Savaşın sonuçları ile sarsılan dünyaya ütopyalar, vaat ettiği cennet ülkeyi sunamadığı gibi savunulan teknoloji yüzünden yeryüzünde olumsuz manzaralar oluşmaya başlar. Savaşın yarattığı korku, dehşet ve çaresizlik, yeryüzünün cehenneme dönüşü, barıştan çok savaşın tercih edilmesi, bütün değerleri alt üst eder. I. Dünya Savaşı'nda toplu ölümlerin gerçekleşmesi, teknolojik araçlarla yapılan deneylerde savaş alanları kadar sivil halkın yaşadığı bölgelerin de hedef alınması, savaş öncesinde ortaya atılan teknolojik gelişmelerin hayatı olumlu yönde etkileyeceğine dair kabulleri değiştirir. Hedef haline gelen gelecek tasarıları, bireyin yıkılan dünyasını onarmaya yetmez, savaşın yıkıntılarının arasından bir cennetin doğacağı inancı sarsılır.

Sovyetlerde Ekim Devrimi ile yeniden yeşeren umutlar, kısa bir süre sonra yok olacaktır. Ekim Devrimi'yle umutlananlar kadar devrime karşı olanların da yaşadıkları dehşeti anmak gerekir. Çünkü devrimin kendileri için bir çıkmaz olacağını ilk önce onlar tahmin etmektedirler. Devrim ile birlikte özellikle Sovyetler Birliği'nde kişilerin sisteme feda edilmesi, siyasi otoritenin hâkimiyetini pekiştirmek için insanların sosyal hayatının içine sızması ve eğitim sisteminin iktidarın istediği nitelikte bireyler yetiştirmek uğruna giderek körelmesi, katı bir dünyanın yaratılmasına neden olur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında distopyalar için daha fazla malzeme çıkacaktır. Soğuk savaş dönemindeki politikalar, kapitalist düzenin dinamikleri, insanlar üzerinde yapılan tıbbi deneyler ve yoksulluk artar. Daha iyi bir yaşamı teknolojik gelişmelere bağlayanlar silah sanayisinin gelişmesi, Hiroşima ve Nagasaki kentlerinin bombalanmasından sonra teknolojik gelişmelerin daha çok mutluluk getireceğine dair inancını yitirir. Distopyanın eleştirdiği tek şey bilimsel gelişmelerin ortaya çıkardığı olumsuz bir toplum değildir. Distopyalarda amacından sapmış ya da amaçsız hale getirilmiş bireylerin yaşamında oluşan büyük boşluk, doğanın hor kullanılması, elde edilen imkânların yanlış veya kötüye kullanılması, kişinin kendi "ben"ine köle haline gelerek egemen konumda yer alması ve diğer

insanları kendine tabi olmaya mecbur bırakma isteği gibi bazı noktalara dikkat çekilir.

Karşı-ütopya kavramı, belirtilen açıklamalarda görüldüğü üzere, “ütopyaya karşı çıkmak” gibi bir anlamı içermektedir. Ancak distopyalarda, ütopya ortaya konan toplumsal tasarımlara bir karşı çıkıştan çok karanlık bir gelecek tasarısı çizme eğilimi ağır basar. Distopyaların mevcut durumun ileride doğurabileceği sonuçlar en ağır biçimiyle ortaya konur. Bazı durumlarda ise her iki tür de mevcut düzene eleştiride bulunarak gelecekte mümkün olabilecek tehlikelere dikkat çeker. Bu çalışmada karanlık gelecek tasarımlarını içeren metinler için distopya terimi tercih edilecektir.

1.5. Distopyaların Tarihsel Gelişimi

Ütopyanın sunmaya çalıştığı alternatif sosyal, siyasal ve ekonomik şartların gerçekleşme olasılığının azalmasıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru gelecek için karamsar bir tablo çizen distopyaların sayısında artış olur. Jules Verne ve Herbert George Wells’in öncülüğünü yaptığı karamsar gelecek tasarımları distopyanın gelişiminde önemli katkı sağlar. Verne *Yirminci Yüzyılda Paris* isimli bilimkurgu türündeki eserini, 1863’te yazar. Ancak eser, 1994’te yayımlanır. Eser, o dönemde bilimsel gelişmelerin gelecekte doğa-insan ilişkilerini nasıl etkileyeceğini öngörmesi ve gelişen bilime rağmen doğanın nasıl tahrip edildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. 19. yüzyıla ait olan eserde 1960 yılına ait gelecek tasarımları yapılır. Gelişen teknolojinin yansıması olarak metrolar, gaz ile çalışan otomobiller, hayatı kolaylaştıran makineler hayal edilir (Verne, 2001: 78). Bu tasarımlar daha sonraki süreçte mühendislik ve teknik alanlardaki projelere ilham kaynağı olur, bu araçların gelişmiş türleri yapılır.

Herbert George Wells’in *Zaman Makinası (The Time Machine, 1895)* adlı eseri geleceğe yolculuk eden bir bilim adamının ileriki zamanlarda görülecek olan ırklarla karşılaşmasını anlatır. Bilim adamı, İngiltere’deki evinde misafirlerine kendisini icat ettiği bir makineyi tanıtır. Bu cihaz ile ilgili bazı açıklamalardan sonra bir anda makineyi yok eder. Olanlara bir anlam veremeyen misafirlere bu aleti zaman yolculuğuna çıkarttığını açıklar. Misafirler, bilim adamının açıklamalarına

katılmadıklarını söylemezler, bazı tepkiler vermekle yetinirler. Bilim adamı, misafirler yemekten, onlara fark ettirmeden başka odaya geçer ve ikinci zaman makinesi ile yolculuğa çıkar. Geriye döndüğünde, duvardaki saat sadece bir kaç dakika sonrasını göstermektedir. Bilim adamı ise yorgun, darmadağın üstü başı ile günlerce yolculuk yapmış gibidir. Misafirlere başından geçenleri anlatır.

Zamanda yaptığı yolculuk sonunda cennet gibi bir ülkeye gelir. İleri zamana doğru bir yolculuk yapan bilim adamı, kısa boylu, güleryüzlü ve sevgi içinde yaşayan herkesin tek tip kıyafet giydiği bir toplum ile karşılaşır. Toplulukla kısa sürede kaynaşır. Bu topluluktan geleceğin kadın insanı ile samimi olur. Bu kadın arkadaşı ona dünyalarını kısa sürede tanıtır. Geleceğin dünyasında kavgalar bitmiştir. İnsanlar bütün zamanlarını tarım alanlarında ve çiftçiliklerde çalışarak geceleri ise ateşin etrafında şarkılar söyleyerek geçirmektedir. Bilim adamı bir süre sonra zaman makinesinin ortadan kaybolduğunu fark eder. Makineyi bulmak için uğraşırken bu dünyada farklı tip insanların da yaşadıklarını fark eder. Yer altında, yiyecekleri tükendiği için insanları yiyen bir tür yaşamaktadır.

Karanlıkta fırlayıp kibritlerimi buldum ve hemen bir tane yakınca harabelerde denk geldiğime benzeyen üç kambur yaratığın ışık karşısında hızla geri çekildiğini fark ettim. Bana göz gözü görmez karanlık gibi gelen şeyde yaşadıkları için gözleri aşırı iri ve hassastı, derin su balıklarının gözbebeklerine benziyordu ve aynı şekilde yansıtıyorlardı ışığı. (Wells, 2017: 89)

Yer altında büyük şehirler kurarak vahşileşen ikinci insan türünden ilk önce tanıştığı topluluklar da korkmaktadır. Zaman yolcusu, makinesini tekrar ele geçirmek için onlarla çeşitli mücadelelere girer. Bu vahşi toplumdan öylesine korkar ki aklını kaçırarak seviyeye gelir. Bir süre sonra zaman makinesine ulaşır ve evine geri döner. Masadaki misafirlerine aklıktan ölmek üzere olduğunu ve acilen bir şeyler yemesi gerektiğini açıkladıktan sonra misafirlere hikâyesini anlatır.

Yemeğin sonunda editör arkadaşına detaylı görüşmek üzere randevu veren bilim adamı elinde bir kamera ve sırtında bir çantayla odasına girer. Odadan bir çığlının duyulması üzerine odaya giren editör, bilim adamı ve zaman makinasının odada olmadığını fark eder. Bilim adamı uzun yıllar geçmesine rağmen geri dönmez. Arkadaşı ise onun bir gün dönüp dönmeyeceğini merak ettiğini belirterek romana son verir.

Uyuyan Uyanınca (When The Sleeper Wakes) isimli diğer distopyasını 1899'da yazan Wells, rüya ile distopyayı birleştirir. Graham isimli kahraman iki yüz yıldan fazla uyuduktan sonra 2100 yılında Londra'da uyanır. Camla çevrilmiş bir şehre dönüşen dünya, rüzgâr değirmenlerinden enerji alır. Bütün doğa ve iklimler kontrol altına alınmıştır. Faşizmin temsilcisi, işçileri hor gören, onları aşağılayan Ostrogot, işçiler üzerinden iktidarına güç katmaktadır. Gözetim mekanizmaları her tarafı sarmıştır, insanlar evlerinin içinde kontrol edilmektedir. Uzak yerlere gitmek için uçaklar bulunmaktadır. Şehir içinde insanları gidecekleri yerin uzaklığına göre hızlandıran aygıtlar vardır (Erkmen, 2008: 99). Wells, bu kadar çok gelişmeye karşı ezilen bir sınıfın varlığını göstererek mutlaka bir çatışmanın ve huzursuzluğun olacağını hissettirmeye çalışır.

Gelişen imkânlarla karşın umutları tüketen insanların yaşadığı dehşet ve korku distopyanın gelişimine olanak tanır. Owen Gregory'nin 1918 yılında yazdığı *Meccania: Üstün Devlet* adlı eseri, Gregory'nin SSCB'de gerçekleşecek olan bürokrasi hâkimiyetinin, insanları kurumlar karşısında nasıl önemsiz duruma düşüreceğinin bir uyarısıdır. Resmi bir görevli Meccania'ya gezi düzenler ve oradayken tuttuğu notlarla acımasız sistemin özelliklerini aktarır. Sistem, dillerin yapısıyla oynadığı gibi fikirleri de hâkimiyet altına almak istemekte ve bunu bir tehdit unsuru olarak bireye karşı kullanmaktadır.

Sovyet rejimi Yevgeni Zamyatin'e kendi döneminde önemli bir distopik eser yazdırır. 1920'de yazılmasına karşın 1924'te yayınlanabilen *Biz (My)* romanında, Sovyet rejiminde gözetim mekanizmasının arttığı ve insanların bir nesneden farksız olduğu bir toplum tasvir edilir. Kurulan yeni düzende birey yoktur, insanların isimleri kaldırılmıştır, onlara sayılarla hitap edilir. İnsanlar, cinsiyetlerine göre sayıların önüne erkekse sessiz harf, dişi ise sesli harf getirilerek adlandırılmaktadır. Eserde birey değil devlet önemlidir. Kent ve kırsal kesimin birbirinden ayrıldığı bu düzende şehir mekanik ilişkilerin mekânı olarak ele alınır. (Zamyatin, 1996). Yazar, modernleşmeyle birlikte kentteki insanın doğadan uzaklaştığını, özgürlüğün ancak doğaya dönüşle olabileceği fikrini işler.

Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya (2000)*'sında, diğer yazarların Sovyet rejiminin yaşattıklarını ele aldığı bir dönemde, Amerika'daki teknolojik gelişmelerin

ve üretim ilişkilerinin yarattığı sorunlar ile insanlar üzerinde yoğunlaşan genetik deneylerin ürkütücülüğünü ele alır. Huxley'in çizdiği dünyada genetik çalışmalar ileri düzeydedir. Sistem istediği bireylerin doğmasını sağlayarak kendisini garantiye alır. Ayrıca bireyler kullanımı oldukça yaygın olan uyuşturucularla kontrol altına alınırlar.

George Orwell'in 1949 yılında basılan *1984* (2005) adlı eseri, Sovyet rejimi, faşizm ve II. Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlar etrafında kurgulanan olaylardan oluşur. İhbarcılık, devlet otoritesinin her şeyin önüne geçmesi, bireyin düşüncelerinin kontrol altına alınmaya çalışılması ve II. Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlar ele alınır. Orwell, *1984*'te Avrasya, Okyanusya ve Doğu Asya adında üç büyük devletin oluşum sürecini ve bu devletlerin savaşlarını işler. Olaylar, Okyanusya'da geçmektedir. Parti egemenliğinin yoğun bir şekilde hissedildiği olaylar, Lenin döneminin örgütlenmesine gönderme yapmaktadır. Üretim ilişkileri üzerine kurulan düzende amaç, üretimi sürekli kılmaktır. Ancak üretim arttığı halde insanlarla üretimin paylaşılması büyük sorunlar çıkarmaktadır. Okyanusya denilen yerde geçen olayların başında Büyük Birader (Big Brother) vardır. Big Brother'ın kendisi hiç görülmediği halde her tarafa asılan posterler ve ekranlara yansıtılan sesi ile otoritesi her an hissettirilir. Her şey onun egemenliği altındadır. Okyanusya'da yeni bir dil oluşturulur. Diğer distopyaların çoğunda olduğu gibi bu distopyada da dile bir müdahale söz konusudur. İnsanların düşüncelerine engel olacak, kendilerini ifade etmelerinin önüne geçerek devlete sürekli bağımlılığı sağlamak ve onların harekete geçmelerine mani olmak için "şimdi konuş" diye bir dil türetilir. Bu dil, sınırlı sayıdaki kelimeleri ile sadece günlük iletişime imkân vermektedir. Özellikle bilim kelimesinin karşılığının olmaması düşündürücüdür. Uzmanların gelecekte çıkacak olan bir savaşa teknolojik silahlar üretme çabaları yoğun bir şekilde devam eder. Toplum sürekli savaşmak durumunda bırakılarak bireylerin üretimden pay istemeleri engellenir. En büyük amaç üretimin devamlılığıdır.

Distopya denilince akla gelen önemli isimlerden birisi de Ray Bradbury'dir. Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* adlı eseri, 1953'te yayınlanır. Teknolojik gelişmelerin hızla yayıldığı dönemleri ele alan Bradbury (2014)'e göre oluşturduğu evren içinde en tehlikeli unsur kitaptır. Bütün durumların teknoloji ile kontrol altına alındığı bu ülkede itfaiyecilerin tek görevi kitapları yakmaktır. Kitaplar insanı

düşünmeye ve seçim yapmaya yönlendirdiği için kitapların mutsuzluğa sebep olacağına inanılır. Bu nedenle düzenin devam etmesi için kitapların yok edilmesi şarttır. Ray Bradbury, kâğıdın tutuşması *Fahrenheit 451* sıcaklığında gerçekleştiği için eserine bu adı verir. Televizyonlarda insanın düşünme yetisini bir sünger gibi çeken şovlar sergilenir. İnsanların kitap okumasına engel olunur. Mutluluk için tek koşul, kitapların ortadan kaldırılmasıdır.

Nobel Ödüllü yazar William Golding, 1983'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığı eseri *Sineklerin Tanrısı (Lord Of The Flies)*'nda bir savaş sırasında ıssız bir adaya düşen çocuk grubunun hayatın acımasız gerçekleri ile karşılaşmalarını konu edinir. Golding (2008), insan doğasında olan kötülük ve gerçeklerin zor şartlarda nasıl ortaya çıktığı gerçeğini dile getirir. *Sineklerin Tanrısı*, insanların liderlik uğruna cennete benzeyen bir adayı nasıl cehenneme çevirdiklerinin romanıdır. İnsan doğasında bulunan lider olma isteği, insanı zamanla kötülüğe meylettirecek kadar güçlü bir duygu olarak ortaya çıkar. Adaya düşen çocukların içindeki bu liderlik hırısı, cennet adanın zamanla cehenneme dönüşmesine neden olacaktır.

Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal (2007)* adlı distopyası 1962 yılında yayımlanır. Alex adlı karakterin şiddet ve seks üzerine kurulu yaşamı ile onu beyni yıkanmış bir makine haline getirmek için çalışan bir yönetim üzerinde durulur. Bu dönemde yazılan birçok distopya gibi bu örnekte de yeni dünyanın çeşitli sorunlarına eleştiri getirilir.

Erkek yazarlara ait distopyalardan sonra 1985'te Margaret Atwood *Damızlık Kızın Öyküsü (1992)*, adlı distopyasında bütün haklarını kaybetmiş kadınların dünyasını feminist bakış açısıyla ele alır. Kadınlar kolonilere gönderilerek hizmetçilik yaparlar ve hayat kadını görevi görürler. Bunun dışında bir seçenek daha vardır. Kadınlar kolonilerdeki komutanlara sağlıklı dölleri vererek onların neslinin devamını sağlamak zorundadırlar. Roman daha çok bu seçenek üzerinde durmaktadır.

Özellikle son yıllarda ütopyacı ve distopyacı yazının durağanlaştığı düşünülmektedir. Komünizm, liberalizm vb. ütopyacı sistemlerin çöküşü, ABD'nin bir dönemi etkisi altına alan projelerinin inandırıcılığını yitirmesi, ütopyacı

düşüncenin itibar kaybetmesi olarak yorumlanmaktadır. Oysa hem Doğu hem de Batı edebiyatında ütopyaların yazımı devam etmektedir. Batı dünyasında yazılan distopik eserlerin çokluğu nedeniyle kendi dönemlerinde veya daha sonraki dönemlerde büyük etki yaratmış eserlerden örneklerle tarihsel gelişimi gösterilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Doğu ve İslam Kültüründe Ütopya

Önceki bölümde bahsedilen ütöpik eserler, Batı kültüründe ütopyanın varlığını gelişimini ortaya koyan ürünlerdir. Batı'daki ütöpik düşünce yapısı ortaya konulduktan sonra Doğu kültüründe ütopya geleneği üzerinde durmak gerekir. Bu bölümde “Doğu’da Ütopya Var mı? Varsa örnekleri nelerdir? Doğu’da ütopyanın olmadığını savunan araştırmacıların dayanakları nelerdir” sorularına cevap aranacaktır. Alt başlıkta ise Türk edebiyatında ütopyanın gelişimi ve örnekleri hakkında bilgi verilecektir.

Doğu ve İslam kültüründe ütopyanın yeri konusunda bazı tartışmalar söz konusudur. Ütopyanın tarihsel gelişimine dair bilgilerde çoğunlukla Doğu toplumlarında ütopyanın olmadığı görüşü hâkimdir. Özellikle Osmanlı-Türk kültüründe Tanzimat öncesinde ütopyanın olmadığı iddiası yaygın olarak kabul görmektedir. Akademik çevrece benimsenen bu görüşü destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Kılıç (2004: 73), Doğu’da ütopya olmadığına ilişkin görüşlere ek olarak “mevcut dünyanın Tanrı böyle olmasını istediği için böyle olduğu düşüncesinin (nizamı alem); ya da gelişmenin ancak geçmişteki ideal duruma dönüşle mümkün olacağı yönlü yaklaşımların hakim olduğu kültürlerde, belki ütöpik unsurlar taşıyan belli eserlere rastlanabilirse de, bir ütopya “geleneğinin” var olamayacağı açıktır” açıklamasında bulunur. Kılıç, Tanzimat öncesinde bu nedenle Osmanlı toplumunda ütopyanın olmadığını savunur.

Murat Gülsoy (2012: 56), ütopyayı Batı’ya has bir tür olarak kabul eder ve tıpkı roman gibi ütopyanın da Batı’da ortaya çıkıp çevre kültürlerle yayıldığını ifade eder. Gülsoy (2012: 56), “tersi örnekler gösterilmiş olsa da temelde bu sav geçerliğini henüz yitmiş değildir” diyerek bu görüşünü Hilmi Yavuz’un Edward Said’den aktardığı restore edici metinler/destekleyici metinler konusuyla desteklemeye çalışır. “İslamiyet açısından Kur’an tam, benzersiz ve taklit edilemez bir metin olarak diğer tüm metinleri gölgede bırakır; dolayısıyla Müslüman dünyada yazı, Batı’dakinden farklı bir misyona sahiptir”. Dolayısıyla Hristiyanlıkta kutsal kitap, farklı kişiler tarafından kaleme alınmış bir metin olduğu için İslamiyet’teki

gibi tek bir metin yoktur. Bu durum ise metin üzerine yapılacak çalışmalarda yoruma açık kapı bırakır ve yazarın deyimiyle “metin restore edici”dir. “*Kur’an* için ise restorasyonun söz konusu olmadığı vurgulanır. Kur’an hakkında yazılacak yeni metinler, ancak kaynak metni destekler nitelikte olur. “Dolayısıyla yeni bir metnin ya da farklı metinlerin mümkün olmadığı bir yerde yeni bir dünya tasavvuru da çok anlamlı olmayacaktır” (Gülsoy, 2012: 56). Gülsoy, Edward Said’in bu görüşleri doğrultusunda Doğu’da Batı’daki ütopya formunda bir ütopyacı gelenekten söz etmenin mümkün olmadığını savunur.

Krishan Kumar ise ütopyanın evrensel olmadığını belirterek bu türün yalnızca Batı’ya ait bir tür olduğunu savunur. Kumar (2006: 39), ütopya “yalnızca klasik ve Hristiyan mirasa sahip toplumlarda, yani Batı’da görünür” diyerek diğer toplumlardaki ütöpik geleneği yok sayar. Kumar (2006: 39), diğer toplumlara ilişkin görüşlerini ise şöyle açıklar: “Diğer toplumların görece bir bollukla, cennetleri, bir adalet ve eşitlik Altın Çağı’na yönelik ilkelci mitleri, Cokaygne tipi fantezileri, hatta mesiyanelik inançları vardır; ütopyaları yoktur.” Raymond Williams *Kültür ve Materyalizm* (2013) ve J.C. Davis (1981) *Ütopya ve İdeal Toplum* adlı eserlerinde ütöpik düşünceye her gelenekte rastlamanın mümkün olduğunu ancak bu türün kaynağının Batı olduğunu belirtirler.

Doğu ve Batı ütopyalarına ilişkin bir açıklama da Ahmet Sait Akçay tarafından yapılır. Akçay (2001: 40), “Batı ütopyalarının temelinde devlet ve iktidar projesi vardır. Doğu’da Yunan felsefesinin etkisiyle bu tip toplumsal tasarılar sunulsa da böyle bir toplumsal modelin/idealin yayılma imkânı bulamaması Doğu’nun karakteristiğinden ötürü kaçınılmazdı” diyerek Doğu ütopyalarının toplumsal bir proje olarak görülemeyeceklerinin altını çizer.

Ayhan Yalçınkaya (2004: 15), “Bu ülkede niçin ütopya yok?” sorusunu sorduktan sonra “yokluk” kelimesi ile neyi ifade etmek istediğini şöyle açıklar: “Yani, yokluktan kastedilen bir gelenek olarak ütopyanın, ütopyacı düşünüşün yokluğudur. Yoksa ütopyanın ön formları ve çeşitli izlekleri farklı düşünüş biçimleri içinde daima kendilerine bir yer bulmuşlardır.” Yalçınkaya (2004: 15), 1980’den sonra Türkiye’de bazı çevrelerce ütopya vb. terimlerin gündeme getirildiğini hatta ütöpik komünal yaşam deneyimleri oluşturulmaya çalışıldığını ancak bunları açıklayan, tartışan, yön gösteren bir ürünün bile ortada olmadığını belirtir.

Ünsal Oskay, Doğu toplumlarında ütopyanın olmadığını ve daha çok moral değerlere yer veren eserlerin varlığının söz konusu olduğunu şu sözlerle açıklar:

Şark'taki tek özne olan hükümdarın' siyasal iradesinin ancak bu iradenin sahibi olan öznenin kendi moral anlayışındaki düzelme ile sınırlandırılabilir oluşudur. Bu iradeyi sınırlandıracak bir dışsal iradenin dinde ve siyasal kültürde meşru sayılmamasıdır. Çoğulcu (monistik olmayan) bir siyasal yaşamın ve böyle bir toplumun hukukunun bulunmayışıdır. Bu nedenle, Doğu düşüncesinde *ütopya* yoktur. Moralist ve *regressive* (geriye yönsemeci) düşünceler vardır. (1993: 8)

Doğu toplumlarında ütopyanın olmadığını savunan çevrelerin aksine her toplumun kendine ait ütopyalarının bulunduğunu savunanlar da vardır. Sargent *Ütopya Gelenekleri: İzlekler ve Varyasyonlar* (2004: 91), adlı makalesinde her kültürün insan çabası olmadan yaratılmış ütopyaları olduğundan bahseder. Bu tür ütopyaların Çin'de, Hindistan'da ve çeşitli Budist ve İslam kültürlerinde gerçekten de olduğundan bahseder.

Beşir Ayvazoğlu (2015: 74), İslam tarihinde Batı'dakine benzer şekilde pek fazla ütopya yazarının yetişmediğini ancak İslam dünyasında siyasetnamelerin hemen hepsinin ütopist karakter taşıdığını belirtir. Bu nedenle Osmanlı geleneğinde ütopya konusu incelenecekse öncelikle siyasetnameler ve rüya tarzında yazılmış bazı metinlere bakılması gerektiğini savunur.

Tandaçgüneş (2013) ise literatürde Batı kültürüyle özdeşleşmiş olan ütopya geleneğini, "Doğu'da ütopya var mıdır?" sorusundan hareketle sorgulamaya çalışır. Tandaçgüneş (2013) "Doğu toplumlarının siyasal düşünce geleneği kadar sözlü ve yazılı anlatı geleneğindeki ütopya karakterini de atlamamak gerektiğini" savunur. "Doğu kültüründeki örneklerin bireysellik nosyonu taşıması nedeniyle ütopya kavramının Batı'daki gibi devlet ve iktidar odaklı toplumsal bir proje olarak ele alınmadığını" göstermeye çalışır. Doğu toplumlarına ait Gılgamesh'in yolculuğunu anlatan *Gılgamesh Destanı*'nı, Ortadoğu masal kültürüne ait *Binbir Gece Masalları* ile *Kelile ve Dimne* gibi siyasetname kültürüne ait didaktik fablları bu geleneğin dışında tutmamak gerektiğini belirtir. Faruk Öztürk (2001: 43) ise Doğu toplumlarında ütopya geleneğinin var olduğunu ancak Batı'daki gibi toplumsal ve siyasal bir başkaldırı anlamında bir geleneğin gelişmediğini savunur.

Doğu toplumlarında Buda'nın bazı ifadelerinde bahsettiği ütöpik ülke dikkat çekmektedir. "Hayal Diyarı" diye bahsedilen bu ütöpik ülkede erdemli bir hayat

yaşayanların yaşayacakları ülkenin nilüferlerle kaplı göllerden ve elmaslardan oluşan yataklardan bahsedilir.

Sonra diyor Buddha, Buddha Diyarı'nın nilüfer kaplı gölleri görülebilir: Her biri yedi mücevherden oluşan sekiz gölün suları. Bunlar İstek Taşı Mücevherler Kralı'ndan türemiş yumuşak ve kendini bırakan mücevherler. Bu sular, bu değerli taştan on dört ışıklı akıntı halinde yayılırlar, her birinde yedi mücevherin rengi vardır, kıyıları altından ve yatağı elmastandır. (Campbell, 1998, 301)

Hint Destanlarından Mahabharata'da Draupadi'nin tanrısal güzellikteki nilüfer çiçeklerine özlemini dile getirince Bhima'nın vahşi hayvanların yaşadığı dağlarda bu çiçeği aramasıyla bulduğu cennetten bahsedilir. Bu cennet mekânlarda mutlu yaşam süren insanların bir süre sonra dünyadaki görevlerini unutmamak için bu mekânlardan ayrıldıkları belirtilir:

“Pandavalar, Kubera'nın zevk bahçelerinde dört yıl mutlu bir hayat sürerler ve bu süre onlara adeta bir gün gibi gelir. Ancak dünyadaki görevlerini ve kavgalarını unutmamak için cennetsi bölgelerde yaşamaktan vazgeçerler” (Winternitz, 2002: 63).

İslam kültüründe diğer dinlerle cennet inancı ve ütopya konusunda bazı benzerlikler bulunur. Kur'an-ı Kerim'de cenneti anlatan sureler diğer inançlardaki mutlu gelecek düşleri ile benzerlikler taşır. Örneğin Vakıa Suresi'nde cennet şu şekilde anlatılır:

Nimet cennetlerindedirler. Çoğu önceki (ümme)lerden, Birazı da sonrakilerden (Muhammed ümmetinden olan bu mutlu insanlar), Altın ve cevahirle işlenmiş tahtlar üzerindedirler. Onların üzerinde karşılıklı yaslanırlar. Çevrelerinde edebi yaşamağa erdirilmiş gençler dolaşırlar, Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle, (Bir şarap ki) ondan ne başları ağrır, ne de akılları giderilir. Beğendikleri meyveler, Canlarının çektiği kuş etleri, iri gözlü huriler, saklı inciler gibi yaptıklarınıza karşılık olarak (o mü'minlere) bahşedilmiştir. (Vakıa, 56/12- 24)

Orhun Yazıtları'nda Türk milletinin, önceki yoksul ve sonraki zengin ve kalkınmış dönemleri arasında karşılaştırma yapılır. Sosyal devlet anlayışının gereği olarak yapılanlara yer verilir. Yazıtların birçok bölümünde esir ve yoksul düşmüş milletin kurtarılacak yeniden tanzim edildiği, yeni kurulan devletin yoksul ve aç olan milleti zengin hâle getirdiğinden bahsedilir. Kültigin Anıtı'nda Türk milletinin tanzim edilip kendi dönemlerine göre ideal bir devlet haline getirilişi ve şu şekilde ele alınmaktadır:

“Kağan oturup, aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi. Fakiri zengin kıldı azı çok kıldı.” (Ergin, 2006: 7-14)

Kutadgu Bilig’de dönemin tasviri, mutlu olmanın yolları, değerler ve ideal bir toplum ile devlet modeli üzerinde durulur. Kün-Togdı (hükümdâr): (Adâlet) Ay-Toldı (vezir): ‘kut’ Ögdülmiş (vezirin oğlu): (Akıl) Odgurmış (vezirin kardeşi): âkıbet (hayatın sonu) adlı dört kişi arasında geçen konuşmalarla; birey, toplum hayatının düzenlenmesi ve ideal devlet yapısının kurulabilmesi için gerekli olanlar üzerinde durulur. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde gelecek tasavvuru, Mevlana’nın ve Yunus Emre’nin bazı şiirleri, klasik ütopyalarda işlenen temalarla örtüşmektedir.

Farabi *Medinetü’l Fâzıla*’sında bütün milletlerin mutlu olabileceği ütopyik ideal devleti tasarlamayı amaçlamıştır. Fârâbi’ye göre (2001), ideal bir toplum ancak ideal bir devlet üzerine kurulabilir. Bu devleti yöneten kişi ise erdemli bir yönetici olmalıdır. Farabi ütopyasını anlatmadan önce “İlk Mevcud Hakkında” başlığı altında yaratıcının sıfatları hakkında bilgi verir. İdeal devletten önce kâinatın yaratıcısı hakkında bilgi vermenin gerekliliği üzerinde durur. Farabi’ye göre (2001: 15), ilk mevcut diğer mevcutların sebebidir. Onun varlığı, varlıkların en üstünü ve ilkidir; varlığından üstün ve daha önce bir varlığın bulunmasına imkân yoktur. Farabi, yaratıcının diğer özelliklerini “ortağı olmadığı”, “zıddının bulunmadığı”, “mukaddes varlığının tarife sığmadığı”, “birliği, zıddının aynı olduğu ve Ulu Tanrının âlim, hâkim, hak diri ve hayatın kendisi olduğu”, “bütün mevcutların ondan hâsıl olduğunu” açıkladıktan sonra “mevcutların mertebeleri” hakkında bilgi verir. Madde ve suretin hâsıl olması hakkında çeşitli görüşleri dile getirir. Farabi, ilahi mevcutlar ile ilgili görüşlerini açıkladıktan sonra semavi cisimlerin ortak noktaları hakkında bazı bilgiler verir. Buna göre semavi cisimler dokuz mertebeden meydana gelirler. Bu mertebelerdeki gezegenler ve onların hareketleri ile ilgili açıklamalarda bulunur.

Bu cisimlerin her birinin kendine mahsus hareketi olduğu gibi hepsi arasında müşterek hareketler vardır. Bu cisimlerin hepsi cinsleri itibariyle bir olup tümüleri bakımından muhtelifdir. Her tümün öbür tümle müşterek olmayan bir tek hususiyeti vardır. Nitekim güneş başka bir tüm ile müşterek olmayıp kendi varlığında münferidtir. Kamer ve diğer yıldızlar da öyledirler. Bunlar heyülâni cisimlerin cinsindendirler. (Farabi, 2001: 39-40).

Ünlü düşünür, çeşitli canlıların varoluşları, özellikleri üzerinde durduktan sonra insan ve insan organları hakkında bazı görüşlerini açıklar. Farabi, kalbi hâkim

uzuv olarak kabul eder. Kalbe riyaset edecek başka bir uzuv yoktur. Kalpten sonra ise dimağ gelir; kalp ikinci derecede hâkim olan uzuvdur.

Dimağ kalbe hizmet eder; diğer uzuvlar da ona, tabiatıyla kalbin maksatlarına göre hizmet ederler. Bu bakımdan dimağ bir konak kâhyasına benzer. Kâhya konak sahibine hizmet eder. Konağın hizmetçileri ise kâhyanın emirinde oldukları halde, konak sahibinin maksatlarına hizmet ederler. Dolayısıyla dimağ kalbe vekâlet etmekle beraber, onun maruz olduğu değişiklikler, kalbin emirleriyle ilgili değildirler. O, kalbin ancak yüksek emirlerine hizmet eder. Nitekim ısı kaynağı olan kalbin - atıcı damarlar vasıtasıyla - muhtelif uzuvlara ulaştırdığı garîzî harareti, dimağ ayarlayıp düzenler. Zaten dimağın diğer bütün uzuvları ilgilendiren başlıca hizmeti de budur. (Farabi, 2001: 58).

Farabi, devletin kaynağının adaletin temini olduğunu belirtir. Adalet, ilk mevcut olan Allah’a aittir fakat her varlık kendi mertebesine göre Allah’tan bu cevheri alır. İnsanlar, mevcutlar arasında adaletin yerine gelmesi için, başka şahısların otoritelerine ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle devlet mekanizmasını ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisi adalettir. Farabi’ye göre evrenden bir düzen vardır ve devlet kaynağını evrende evrendeki düzenden almaktadır. Farabi, varlıkların oluşumu ve düzenleri ile ilgili açıklamalarda bulunurken toplumsal ve idari düzenin bütün olarak devletin asıl kaynağına vurgu yapar. Farabi insanın topluluk ve yardımlaşmaya ihtiyacı hakkında başlığının altında devletin bir diğer kaynağına değinir: “Her insan yaşamak ve üstün mükemmeliyetlere ulaşmak için yaratılıştan birçok şeye muhtaç olup bunların hepsini tek başına sağlayamaz. Her insan, bunun için çok kimselerin bir araya gelmesine muhtaçtır” (Farabi, 2001: 79). Her fert bu ihtiyaçlardan üzerine düşeni yaparak tabiatındaki mükemmelleşme ihtiyacını karşılamış olur.

Farabi, toplulukları üç sınıfa ayırır: Büyük, orta ve küçük şeklinde toplulukları özelliklerine göre açıklar. Büyük topluluk yeryüzündeki bütün insanların bir araya gelerek oluşturduğu topluluktur. Orta yeryüzündeki milletlerden oluşan topluluğa verilen addır. Küçüğü ise bir milletin topraklarında oturan şehir halkından ibarettir. Farabi, bu topluluklardan sonra “Fazıl Şehri”n özelliklerini aktarmaya başlar. Fazıl Şehri’n yasakları, sanatları, mutluluk veren davranışları hakkında bilgi veren düşünür, erdemli bir toplumda yardımlaşma yaygınlaştıkça mutluluğun hâkim olacağını vurgular. Buna göre şehirler ile vücut arasında bazı benzerliklerin bulunduğunu belirten düşünür devlette veya şehirlerin başındaki devlet adamının önemine vurgu yapar. Devlet başkanını, vücutta en önemli organ olarak kabul ettiği

kalbe benzeterek önemini ortaya koyar. Devlet başkanı ile erdemli devletin diğer unsurları arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

Fâzıl şehir tam sıhhatte bir vücuda benzer. Bütün uzuvları onu hayat devresinin sonuna kadar muhafaza etmek hususunda yardımlaşır. Bir vücudun uzuvları nasıl çeşitli iseler, yaradılış ve kuvvetleri bakımından nasıl birbirlerinden üstün iseler ve hepsinin başında baş rolü oynayan kalb — adında bir uzuv — varsa ve bu hâkim uzva mertebeye yakın olan uzuvlar ve bunların her biriyle sıkı münasebette bulunan diğer uzuvlar varsa ve bu son uzuvlarla ilgili olan ve emirleriyle hareket eden aşağı derecede uzuvlar varsa ve bu tâbi uzuvlara bağlı başka uzuvlar ve nihayet işleri güçleri yalnız başkalarına hizmet olan daha aşağı uzuvlar varsa, şehir de böyledir: yâni şehri teşkil eden unsurlar, yaradılıştaki çeşitli ve birbirlerinden üstün yapıdadırlar. (Farabi, 2001: 80)

Fârâbi, devlet başkanını erdemli şehrin kalbi olarak görür. Buna göre kalp vücutta diğer organların kuvvetlenmelerine ve mertebelerine göre yer almalarını nasıl sağlıyorsa, herhangi birinde bozukluk olduğunda bu bozukluğu giderecek vasıtayı nasıl sağlıyorsa şehrin reisinin de öyle olması gerekir ki şehrin teşekkülüne ve mertebelerine göre yer alması sağlansın. Aynı zamanda şehrin reisi, şehirde aksaklığın olması durumunda o aksaklığı giderecek yetenekte olmalıdır. Ayrıca Fazıl Şehri'n reisi geliş güzel herhangi bir adam olamaz. Reis olacak kişinin iki şartı yerine getiren kişi olması gerektiğini belirten Farabi'ye göre (2001: 84), bu iki koşul şunlardır: “Riyaset iki şeyle olur: birisi reisin riyasete tabiat ve yaradılışı ile müstaid bulunmasıyle; diğeri reisin heyetçe ve irâdî melekesi ile riyasete müstaid bulunmasıyle.” Farabi, devlet liderinin özellikle şu özellikleri taşıması gerektiğini vurgular:

- 1) Vücudunun tam ve her uzvunun yerinde olması gerekir.
- 2) Kendisine söylenen her şeyi iyi kavraması lazımdır ki hem söyleyenin maksadını hem de konuya mevzu' u olan şeyi olduğu gibi anlasın.
- 3) Hafızasının kuvvetli olması gerekir, gördüğünü, işittiğini, sezdiğini unutmasın.
- 4) Uyanık ve zeki olması lâzımdır ki gördüğü en ufak delili anında fark edip yerinde kullanmasını bilsin.
- 5) Güzel konuşmasını bilmeli ki zamirindeki her şeyi açıkça izah etsin.
- 6) Öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmesi, buna kendim kaptırmış olması ve her şeyi kolayca öğretmesi lâzımdır ki öğretme ve öğrenme yorgunlukları ona ne ızdırap versin ne de vücudunu hırpalasın.
- 7) Yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmaması ve tabiatıyla oyundan sakınması lâzımdır.
- 8) Doğruluğu ve doğruları sevmesi, yalandan ve yalancılardan nefret etmesi lâzımdır.
- 9) Ulu olması ve ululuğu sevmesi lâzımdır ki utandırıcı şeylere düşmesin ve tabiatıyla hep yüksek şeyleri arasın ve gümüşle altın gibi şeylere ve diğer dünyalıklara göz koymasın.

- 10) Adâleti ve adâlet ehlini sevmesi, istibdattan, zulümden ve zalimlerden nefret etmesi lâzımdır ki hem kendi akrabasından hem başkalarından hak arasın, onları hakka dâvet etsin, istibdat kurbanlarının imdadına yetişsin, iyi ve güzel bildiği her şeyi desteklesin.
- 11) Mutedil mizacda olmalı ki kendisinden adâlet istendiği zaman şiddet göstermesin, titizlik ve aksilik etmesin; fakat istibdada ve kötülüğe davet edildiği zaman şiddet ve aksilik gösterebilir.
- 12) Büyük bir azim ve irade sahibi olmalı ki zaruri bulduğu şeyleri gerçekleştirmek hususunda cesaret gösterebilir, korkak ve yahut yumuşak olmasın. (Farabi, 2001: 87-88)

Farabi Fazıl Şehri'n tersi özelliklere sahip şehirleri de anlatır. Cahil ve fasık, şaşkın, değişmiş olarak adlandırdığı kötü şehirlerin özellikleri üzerinde durur. Fâsık şehirdekiler Allah'ı, fa'âl aklı ve fazıl şehir halkının bildikleri, inandıktan her şeyi bilirler ancak cahil şehrin insanları gibi iş yaparlar. Değişmiş şehir halkı, “eskiden fazıl şehir halkı gibi düşünüp işlerken başka fikirlerin tesiriyle değişmiş ve başka türlü çalışmaya başlayanların şehridir. Şaşkın şehir halkı ise, dünya hayatından sonra saadete kavuşacaklarını zannetmekle beraber Allah hakkında, fâsid fikirler güdenlerin yaşadığı şehirlerdir (Farabi, 2001: 91). Bu şehirlerde mutluluk, adalet adına hiçbir şeyin olmadığını vurgular.

İslam felsefesinde İbn Sina ile başlayan İbn Tufeyl, İbn Bacce vb. tarafından devam ettirilen hikâye tarzında felsefî eser yazma geleneği, sembolik ifadelerle İslami sistemin daha iyi kavranmasını amaçlar. *Hayy bin Yakzan* adıyla yazılmış İbn Sina ve İbn Tufeyl'e ait olan metinler üzerinde durmak gerekir. Ünlü iki düşünürün bu eserlerinde sembolik anlatımla ütöpik ülkeler tasvir edilmektedir. İbn Sina'ya ait olan *Hayy bin Yakzân* hikâyesinde olayların akışı şu şekildedir: Hikâyenin başkahramanı olan filozof, kendi yurdunda oturduğu zamanın birinde arkadaşlarıyla birlikte yakında bulunan bir yere gezintiye çıkma fırsatı bulur. Burada dolaşırken gösterişli ve sevimli ancak yaşı ilerlemiş olmasına rağmen çok dinç olan bir kişi çıkar. Filozof onunla tanışmak için arkadaşlarıyla yanına gider ve adı *Hayy bin Yakzân* (Uyanık oğlu Diri) olan bu ihtiyarın Beytûlmakdis (Kutsal Evren)'ten olduğunu öğrenir. Filozofla bilge ihtiyar arasında geçen sohbette Hayy işinin evrenleri ve tüm zamanları gezmek olduğunu söyler. Bu gezileri nedeniyle bütün evrenin gerçekliğini kavradığını, bütün nesnelere ait bilgileri öğrendiğini, gezileri yaptığı zamanlarda yüzünü mutlaka babası Yakzan'a tuttuğunu anlatır. Babasının kendisine bütün ilimlerin anahtarını verdiğini bu nedenle bütün iklimlerin ve zamanların kendisine açıldığını anlatır.

“İşim, evrenleri gezmektir. Bu gezilerim nedeniyle bütün evrenin gerçekliğini kavramış, her nesneyi öğrenmiş bulunuyorum.” (İbn Sina, 2004: 31)

Filozof, Hayy ile birçok konuyu konuşur ve söz ferâset bilimine gelir. Hayy filozofa feraset biliminin yanı sıra ahlaki ve psikolojik konular hakkında bazı bilgiler verir. Feraset biliminden yola çıkarak olgunlaşmanın kâmil insan olmanın yollarını gösterir. Bu mertebeye ermek için de filozofa ayak bağı olan arkadaşlarından zamanı gelince uzaklaşması gerektiğini öğütler. Arkadaşları hakkında bilgiler veren bilge adam onlara karşı nasıl tedbir almaları gerektiğini anlatır. Onlardan öndekinin bir yalancı olduğunu, filozofa bazen doğru olmakla beraber genellikle yalan haber getirdiğini; sağındaki arkadaşının düşünmeden iş yaptığını, öğüt dinlemediğini, solundakinin ise nefesine, şehvetine düşkün, açgözlü ve kadın ile karından başka bir şey düşünmediğini anlatır. Arkadaşlarından gelebilecek tehlikelere karşı uyarıda bulunan bilge kişi, filozofun bunlarla öyle güçlü bir biçimde birleşmiş olduğunu bu nedenle onlardan kurtuluşunun zor olduğunu hatırlatır. Bu nedenle tedbiri elden bırakmaması gerekmektedir. Bunun için ona bazı politikalar öğretir, böylece onlar birbirine düşerken filozofa da zarar gelmemiş olacaktır.

Kendisiyle beraber yolculuk yapmanın yolunu öğrenmek isteyen kahramana, Hayy, bu yolculuğun onun gibilere kapalı olduğunu söyler. Bu yolculuğun ancak tek başına kalmakla gerçekleşebileceği bunun ise çok zor olduğunu anlatır. Çünkü bu yolculuk ancak ileri ya da geri alınamaz olan zamanı beklemeyi gerektirir. Ancak ne zaman tam anlamıyla arkadaşlarından ayrılmayı arzularsa kendisini karşısında bulabileceğini hatırlatır. Hayy bin Yakzân daha sonra, çıktığı seyahatlerde gezip gördüğü beldeleri filozofa anlatır. Doğu-batı arasında, batı yönünde ve doğu yönünde olmak üzere üç bölgede yer alan bu beldelerin farklı farklı özellikleri vardır. Son iki sınırın ötesine geçmek herkes için mümkün değildir. Hayat pınarı denilen pınardan içen ve yıkananların bu zaman üstü yolculuğa çıkmasının mümkün olacağını öğrenen filozof ile Hayy’ın sohbeti aydınlatılmamış kimsenin ayak basmadığı beldeler üzerinden devam eder. Batı’nın son ucunda “ayn hamle” adlı büyük, kızgın bir deniz vardır ki burası güneşin battığı yerdir. Filozofun yaşadığı yer ile bu deniz arasında başka beldeler bulunmaktadır. On ikiye ayrılmış bölgeden sonra insanların giremediği bir yer vardır ve burada ruhanî varlıklar oturmaktadır.

Batı'nın en uzak ucundan doğuya doğru gidildiğinde ise madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar görülür. İnsan türünün yaşadığı beldeden de daha doğuya ilerlenince şeytanın boynuzları arasında güneşin doğduğu beldeye varılır. Burada da çeşitli imtihanları başarı ile geçenler melekler beldesine varır. Burada belde halkının emrine itaate hazır oldukları ulu padişahın huzuruna ererler. Hayy bütün iklimlerden bahsettikten sonra filozofu Ulu padişaha götürme teklif sunar. Bu şekilde sona eren eser sembolik öğelerle doludur. Hayy bin Yakzan'ın kendisi zaten bir simgedir. Hikâyede Hz. Cebrail'i temsil eden Hayy, aynı zamanda aklın sembolüdür. Filozofa çıkacağı yolda mürşit olan Hayy bin Yakzan, bütün zamana ve iklime hâkim durumdadır. Canlı ve cansız varlıkların âlemini belli olmayan bir zaman diliminde dolaşmış ve onlar hakkında bilgi sahibi olmuştur. Doğu-batı kavramları yine sembolik bir kullanımla karşımızdadır. Ruhani varlıkların ülkesi olarak işlenen Doğu aynı zamanda Güneş'in doğuş yerinin yanında aydınlanmayı, bilinçlenmeyi de temsil eder. Şeytanın boynuzları arasından doğan güneşten kurtulup doğuya ilerleme ise şehvet bağımlılığından kurtulmayı gerektirir. Hikâyeye göre insan eğer gerçek varlığa ve mertebelere ulaşmak isterse Cebrail (as)'in gösterdiği yolda dosdoğru gidecek ve batı yönü ve arkadaşlarla simgelenen kötü alışkanlıklardan vazgeçmek zorundadır. Ancak bu şekilde bir ilerleme sağlandığı zamanda Cebrail kılavuzluk edecektir.

İslam düşünürlerinden İbn-i Tufeyl'in, bireyin iç yolculuğunu anlattığı bir ada yaşantısı üzerine kurulmuş kurgusuyla *Hayy bin Yakzan*'ı dikkat çekicidir. İbn Tufeyl (2004), eserin ilk bölümlerinde Hayy'ın doğumu ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atar. Dünyada ilk felsefi roman özelliğini taşıyan İbn Tufeyl'in Hayy bin Yakzan'ı Uyanık Oğlu Diri anlamında kullanılır. Eserin başında İbn Sina'nın felsefesi hakkında bilgi sahibi olmak isteyen birinin sorusuna cevap vermek için böyle bir hikâye yazdığını belirtir. İbn Tufeyl, kendisinden önceki düşünürlerin felsefelerinin bir değerlendirmesini yapmak amacıyla kendi düşüncelerini de katarak yeni bir eser oluşturma yoluna gider. Mekân olarak birbirine yakın iki adayı tercih eden ünlü düşünür, zaman yolculuğuna Hayy'ın doğumu ile başlar. Bu konuda iki görüş ortaya atan Tufeyl, çokça tartışılan ilk görüşe göre Hayy Hint okyanusundaki bir adada kendiliğinden dünyaya gelir. Sıcak soğuk, kuruluk yaşıllık etkisine bağlı olarak insan vücudu şeklini alan toprağa ruhun girmesiyle beraber Hayy doğar. İkinci

görüŖe göre ise Hayy yakınlardaki bir adanın hükümdarının kız kardeŖi Yakzan adlı bir genç ile gizlice evlenmiŖ ve bu evlilikten Hayy dünyaya gelmiŖtir. Zalim hükümdardan korkan kadın Hayy'ı bir sanığın içine koyarak denize bırakır sular sandığı baŖka bir adaya sürükler.

Yavrusunu kaybetmiŖ bir ceylan, Hayy'ı emzirir ve onun büyüyüp güçlenmesini sağlar. Hayvanlarla beraber doğal bir hayat yaŖayan Hayy, onlardan farklı olduğunu anlar. Onlar gibi bir derisi veya tüyleri yoktur. Derisinin çıplak olmasının yanı sıra hayvanlar gibi kendisini koruyabileceği pençeleri veya güçlü araçları yoktur. Bu soruna çözüm bulmak için vücudunu hayvan derileriyle örtmeyi dener. Bir süre sonra kendisini büyüten ceylanın ölmesi üzerine onun hayatında bir dönüm noktasını oluŖturur. Canlılar ile ilgili keŖifleri bu noktadan sonra yoğunlaŖır ve canlılarda hayat ve ölüm ilkelerinin varlığını öğrenmiŖ olur. AteŖin diğer nesnelerden farklı olarak yukarıya doğru hareket ettiğini keŖfeden Hayy bin Yakzan, daha sonra nefsi öğrenir. Akıl yürütme yoluyla olayların ve nesnelerin oluŖumu hakkında neden sonuç iliŖkisine varmaya alıŖan Hayy, mükemmel bir düzen içinde olan bu dünyanın bir yaratıcıyı gerektirdiğini kabul ettiğinde yirmi sekiz yaŖındadır. Hayy bin Yakzan'ın yaŖadıĖı adaya komŖu bir adada bir peygamberin getirdiği ancak zamanla insanların bu inançtan uzaklaŖtıĖı görölür. Absal ve Selaman, bu inanç sistemine bağlı bir hayat sürdüren iki mü'mindir. Absal, dinin Bâtını, Salaman ise zâhiri yönünü temsil etmektedir. İçinde yaŖadıĖı toplumun giderek dini ereklere uzaklaŖtıĖını görerek malını mülkünü satıp yoksullara dağıtan Absal, Hayy'ın yaŖadıĖı adaya gelerek hayatının geri kalanını ibadet, itaat ve kulluk ile geçirmek ister. Adaya geldikten sonra, Absal, Hayy ile sonunda tanışır. Absal'a zarar vermeyeceğini iŖaretler yoluyla anlatan Hayy, daha sonra Absal ile arkadaŖ olur ve Absal'dan konuşmayı öğrenir. Bundan sonraki süreçte birbirlerine deneyimlerini anlatan Hayy ve Absal ortak noktalarda buluŖurlar. Absal'ın içinde bulunduğu toplumla uyuşmamasının ve onların dini seviyelerini yeterli bulmamasının nedeni, dinin getirdiği gizli mesajlara da ulaşmak istemesidir. Absal, sadece kutsal kitapta bulunan bilgilerle yetinmez aynı zamanda batini anlamları, sırları da çözmek için çaba harcar. Hayy'ın kendi tecrübeleri sonucunda elde ettiği deneyimler ve sonuçta Allah'ın varlığı ve birliği, güçlölüğü fikrine ulaşması Absal'ı oldukça ŖaŖırtır. Çünkü Hayy'ın yaŖadıkları ile onun kutsal kitabında anlatılan iman unsurları ile

örtüşmektedir. Aynı zamanda Absal'ın Hayy'a anlattığı ibadetler ve vahiy gibi konular Hayy'ın tecrübeleriyle bir uyum içindedir. Hayy, insanlara hakikat bilgisini anlatmak için Absal'ın geldiği adaya gitmeyi teklif eder. Salaman'ın yönetici olduğu bu ülkede ilk başta çok iyi karşılanırlar. Ancak zamanla Hayy, hakikat ile ilgili görüşlerini anlatır ve insanlar onu yadırgamaya başlar öyle ki bir zaman sonra Hayy'ın anlattıklarının aksini yapmaya çalışırlar. Hayy, bu arada Kur'an ve peygamberin neden hikâyeler üzerinden dini anlatmaya çalıştıklarını anlar. Çünkü insanların hepsinden hakikat ilmini kavramasını beklemenin yanlış olacağı kanaatine varır. Onların sadece dinin bazı gereklerini yerine getirmenin dışında bir şeyler beklemenin hata olacağı sonucuna varır. Absal ile birlikte adasına geri döner.⁶

Doğu toplumlarında iktidar odaklı olmayan ancak bireysel çabanın ya da ölümsüzlüğün ifadesi olan bazı eserlerde ütopyanın işlevselliği ortaya çıkar. Ayrıca siyasetname şeklinde yazılmış, öğüt verme amacıyla hükümdar veya padişahlara yol gösterici olsun diye oluşturulan mutlu gelecek tasarıları fazladır. Nizam'ül Mülk'ün *Siyasetname*'si (1941), eşit, adil ve ütöpik bir toplum çizmesi bakımından önemlidir.

Rıza Kenti ütopyasına ait ayrıntılar şöyledir: Bir zamanlar bir sofı dünyayı gezerken, bir şehre uğrar. Bu şehir o zamana kadar gördüğü şehirlere benzememektedir. Şehrin alışılmamış bir düzeni vardır. Sofı şehrin bu düzenini görünce şaşa kalır. Şehirde bir fırın görür ve fırıncıya para uzatarak ekmek ister. Fırıncı ülkelerinden parayı kaldırmak için yıllarca uğraştıklarını, büyük savaşlar verdiklerini anlatır. Sofunun Rıza Şehri'nden olmadığını, bir Dünyalı olduğunu anlayarak onu görevlilere teslim eder. Sofı divana götürülür. Divan denen bu meclis onun düşündüğü gibi büyük ve göz kamaştırıcı bir yer değildir. Sessiz bir köşede, küçük bir yapıdır. Yerlere basit kilimler serilmiştir. Aksakallı ulular bağdaş kurmuş, kentin sorunlarını görüşmektedir. Uluların kararıyla sofı, konakta bir odaya yerleştirilir. Sofuya Rıza Kenti'nin kuralları anlatılır. Bu kurallara göre paranın geçmediği bu ülkenin adı Rıza Şehri'dir. Rızalıkla her istediğini almak, her istediğini yapmak mümkündür. Ancak rızalık olmak zorundadır. Şehirde birkaç gün kalan sofı

⁶ Bu kısımdaki bilgiler Necla Dağ, "İbni Sina ve İbni Tufeyl'in Hay Bin Yakzan Adlı Eserlerinde Zaman", *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Zaman Sempozyumu*'nda 2015 yılında sunulan bildiriden alınmıştır.

her istediğini yaptıktan sonra kentten ayrılmak istediğinde görevliler yiyip içtiği günler için çalışması ve onları razı etmesi gerektiğini açıklarlar. Sofuya yapabileceği bir iş verirler. Yavaş yavaş arkadaş edinen sofu kentin bir başka özelliğini fark eder. Şehrin insanları kavga, çekememezlik, kendini beğenmişlik gibi tüm kötülüklerden arınmışlardır. Sofu, bu şehirde oldukça mutludur, dünyayı dolaşmaktan vazgeçer; ancak yalnızlıktan sıkılmaktadır. Arkadaşlarından birine bu kentte evliliğin nasıl gerçekleştiğini sorar. Şehrin ortasında bir bahçenin olduğunu, orada her cuma günü tanışmak, dost edinmek isteyenlerin toplandığını öğrenir. Herkes orada beğendiği, anlaştığı biri ile evlenme yolunu arar. O bahçede tanışanlar, anlaşılırsa evlenirler. Sofu da beğendiği kızlardan biriyle tanışır; ancak Dünyalı olduğu için bu şehrin kurallarını bilmemektedir. Sofu kuralları öğrenmek koşuluyla evlilik teklifini kızı kabul ettirir. Bir gün kızla görüşmeye giderken birisinin bahçesinden nar çalar ve ağaçların dallarına zarar verir. Buluşmada bu narları kızı verir; ancak kız ağaçlara zarar vererek hırsızlık yaptığını, buna gerek olmadığını çünkü bu kentte rıza ile olduktan sonra her istediğini alabileceğini dolayısıyla yaptığının yanlış olduğunu söyler ve onu terk eder. Bu durumdan haberdar olan görevliler, sofunun Rıza Şehri'ne uyamayacağına karar verirler. Bunun üzerine Dünyalı sofuyu şehirden atarlar” (Vaktidolu, 2011). Şiir örneği ve *Rıza Kenti* ile ilgili hikâyeye incelediğinde klasik ütopyalarda öne çıkan özelliklerin hepsinin mevcut olduğu görülmektedir. Ütopyalarda komünler şeklinde bir yapının görüldüğü, her şeyin ortak olduğu toplum modelleri ortaya konur. Yukarıda da görüldüğü gibi yemek yenilen sofradaki yiyecekler bile ortaktır. Sparta’da mükemmel bir toplum oluşturmaya çalışan Likargus’un da özellikle üzerinde çalıştığı konulardan biri olan ortak bir sofraya etrafında herkesin birleşip yemek yemesi, yemeğin ortak olması anlayışının bir benzeri *Rıza Kenti* anlatısında da görülmektedir. Thomas More’dan önceki ütopyalarda paranın işlevsizleştirilmesi, maden ve altının değersizleştirilmesi konusu işlendiği gibi More da hırsızlığın önüne geçmek ve eşit, adil bir ortak yaşam oluşturmak için aynı konuya ağırlık verir. Benzer bir şekilde paranın değersizliği, *Rıza Şehri* şiirinde de işlenmekte hapishane, ordu, asker, bekçinin olmadığı, herkesin birlik ve beraberlik içinde yaşadığı bir toplum hayali dikkat çeker.

Bütün bunların dışında Hz. Muhammed’in yaşadığı dönemi ideal dönem olarak gören ve o dönemin tekrar yaşanacağını belirten bir Mesih ya da kurtarıcının

gelmesiyle yaşanacak olan “Altın Çağ” konusuyla ilgili görüşlerin varlığı da dikkat çekicidir. Bu dönemin başlamasıyla İslamiyet’in tüm dünyaya hâkim olacağı, insanların barış, bolluk ve huzur içinde yaşayacakları bir döneme girecekleri anlatılır.

2.1. Türk Edebiyatında İlk Ütopyanın Gelişimi ve Örnekleri

Türk edebiyatında ütopya türüne uygun örneklerin yazılıp yazılmadığı konusunda daha önce de belirtildiği gibi görüş farklılıkları söz konusudur. Bu görüş farklılıklarının ortaya çıkmasında Batı’daki ütöpik eserlerin özelliklerinin esas alınarak ölçülerin belirlenmesi etkili olmaktadır. Batı ve Türk ütopya geleneğinin farklı özellikler taşıyor olması değerlendirmelerde Türk edebiyatında tamamen Batı ütopyasıyla uyuşan ürünlerin olmadığı yolundaki açıklamaların yapılmasına neden olmuştur. Bu tür açıklamaların aksini iddia eden araştırmacılar ise Türk edebiyatındaki ütöpik eserlerin bireysellik misyonu taşıyan ürünler olduğu, isyan ya da mevcut olan düzeni yıkmaya yönelik özellikler taşımadığını açıklamaya çalışırlar. Türk edebiyatında ütopya belirlenirken ütöpik motiflerin varlığı üzerinde durularak konuyla ilgili daha kabul edilebilir ölçüler getirmeye çalışılmıştır. Böylece Türk edebiyatında ütöpik eserlerin varlığı, diğer ütopyalarla aynı özellikleri taşımasa da ortaya konmuş olur. Ayrıca önceki bölümlerde belirtildiği gibi ütopya üzerine yapılan açıklamaların farklılık göstermesi, bir eserin ütopya sayılması için hangi özellikleri taşıması gerektiği konusunda bir kesinlik söz konusu olmadığı için Türk edebiyatında ütopyanın olmadığı şeklindeki kesin bir yargıya ulaşmak da doğru değildir. Dolayısıyla Türk edebiyatında da diğer kültürlerde olduğu gibi ütöpik özellikler taşıyan eserlerin varlığı söz konusudur. Türk edebiyatında hem nesir ve nazım türünde birçok ütöpik özelliği içeren eserlere rastlanır. Türk edebiyatında hayali bir dünyanın anlatıldığı bu eserler Osmanlı aydını tarafından hayal, muhayyelat, habname, vakıaname gibi terimler ile karşılanmıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar Türk edebiyatında henüz kavram olarak ütopya kullanılmamaktadır. 20. yüzyıldan itibaren ise mutlu toplum tasarıları ütopya şeklinde adlandırılır.

İyi yaşam hayali ya da mükemmele ulaşma düşü olarak yorumlanan ütopya, nesirde olduğu kadar şiirde de yer alır. Ütopyalar bir yönüyle toplumun gelişmesi için hedef gösterirken, bir yönüyle de birer ham hayal, gerçekleşmesi imkânsız düş olarak değerlendirilir. Uygur dönemi Türk şiirinde Budizm’in kabulü ile birlikte

ortaya çıkan insanın Nirvana'ya ulaşması veya Nirvana içinde kaybolmuş bir kurtarıcının gelmesiyle yeryüzünde kurulacak olan mutlu yaşam düşleri şiirlere konu olur. Hristiyanlıktaki mesih, Faraklit inancı gibi Budizm'de de “gelecek bir kurtarıcı” inancı sonucunda ortaya çıkacak mutlu ülke tasvirlerine yer verilir. *Anı Teg Orunlarta* şiirinde sakin sessiz, kaygısız, sabırlı ve dini bir hayatın yaşanacağı ütöpik bir yer tasviri yapılır.

Adkaşu turur kat kat tagta amıl aglak aranyadanta,
Artuç söğüt altınınla akar suvlukta,
Amrançıkın uçdaçı kuşkılar tirinlik kuvraglıkta
Adkagsızın menji tegingülüg ol anı teg orunlarta.

(Sıralanıp duran kat kat dağlarda, sakin ve ıssız Âranyadan'da, Ardıç ağaçları altındaki akarsularda, Sevinçle uçuşan kuşçukların toplandığı yerde, Her şeyden uzak, huzura ermeli öyle yerlerde.)

İç teriñ kat bük tagta irteki söki aranyadanta,
İdiz tikim kayalık basguklug erip idi tikisizte,
İmirt çoğurt söğüt arasinta inçgekie suv kıdıginta
İlinmeksizin dyan olurgulug ol anı teg orunlarta.

(İç içe, derin, kat kat dağlarda, eski (ve) kadim aranyadan'da Yüce (ve) yalçın kayalık doruklar altında, tam sessizlik içinde, İmirt, çoğurt ağaçları arasında, ince mavi suların kıyısında, Hiçbir şeye ilinmeden dyân'a dalmalı, öyle yerlerde!)

Sengir bulung tering tagta, seviglig aranyadanta
Sermelip akar suvluk erip sep sem aglakta
Sekiz türlüğ yiller üze tepremetin, serilip anta
Sere yalnuzın nom mengisin tegingülük ol, anı teg orunlarta

(Girintili çıkıntılı yüce dağlarda, sevimli aranyadan'da, Süzülüp akan sular arasında, ıppsız tenhalıkta, Sekiz türlü yel ile kımıldamadan dinlenip orada, Sabırla, yapayalnız, dinî huzura ermeli, öyle yerlerde!)

Kökerip turur körkle tagta, köngül yaraşı aglak orunta
Köp yigi telim söğütüg erip köpirip turur kölmen suvlukta
Köz başlap kaçıkların yığınıp közünmiş bililmişçe [orun]larta
Küsençigsizin mengi tegingülük ol, anı teg orunlarta

(Göğerip duran güzel dağlarda, gönle uygun تنها yerlerde, Sık (ve) yoğun söğütlüklerde ve köpürüp duran gölcüklerde, Göz başta bütün duyulardan sıyrılıp, her şeyin görünür, bilinir gibi olduğu yerlerde, Hiçbir arzu beslemeden huzura ermeli, öyle yerlerde!) (Ercilasun, 2004: 244-245)

Mevlana bazı şiirlerinde savaşın, kavganın, hastalıkların olmadığı, ırmaklardan sütlerin aktığı, mutluluk şarabı içenlerin huzurlu bir yaşam sürdükleri bazı ülke tasvirlerine yer verir. *Denizler Üstünde* adlı şiirinde anlattığı hayali ülke Koç burcunda, ihtiyarlığın olmadığı, eğlenceye ve rahatlığa doymuş insanların olduğu huzurlu bir yerdir. Mevsim bahardır, süt ırmakları, bal nehirleri vardır. Bu

ülkede hastalık, kaygı, kasvet, beylik, ağalık yoktur. Kavgalar, husumetler, davalar, düşmanlıklar son bulmuştur.

Pek acayip bir şey bu:
 Güz mevsiminde olduğumuz halde
 Birden bire güneş koç burcuna girdi baktım.
 Baktım birdenbire ilkbahar oldu.
 Birdenbire kaydadı kanım.
 Nerdeyse hani
 bulanıp kanıma
 bir deve gibi köpürecek,
 bir deve gibi oynamaya başlayacağım.
 Bir uzaklaşıp bir yaklaşması kan dalgalarının.
 Kendinden geçmiş insanla dolu bir ova.
 Ölümsüz, gözle görülmez bir içki âlemi.
 Baktım birdenbire canlandı ölü.
 İhtiyarlar baktım genç oluverdi.
 Baktım bakırlar kesildi som altın.
 Daha iyisi geldi yerine,
 daha güzeli geldi baktım,
 şehrimizden ayrılanın.
 İçki, eğlence, tad sarmış şehrimizi.
 Elinde bir kadeh var her sarhoşun.
 Kimi doymuş, rahat, kendinde.
 İçkiye doğru koşmakta kimi.
 Gürül gürül süt ırmağı bir yanda,
 bir yanda gürül gürül bal nehri.
 Pek acayip bir şey bu:
 Bir şehirde padişah bir tane olurdu,
 gökyüzünde ay bir tane.
 Bu şehir padişahlarla dolu,
 gökyüzü aylarla, zuhallerle.
 Sen haydi koş var git hekimlere,
 orda işiniz yok de sizin.
 Orda ne dermansızlık, ne dert var, de.
 Orda ne gam, ne kasavet var, de.
 Orda ne kadı, ne vali.
 Ne bey, ne beyin vergicisi.
 Davalar, düşmanlıklar, kavgalar zaten
 denizlerin üzerinde hiç bir zaman yürüyemedi. (Kadir, 1966: 80-81)

Alevilik inancına ait Rıza Şehri'nde savunulan görüşler, Batı ütopyalarındaki ütopyanın öğeleriyle benzerlik taşır. Alevi inancına ait bazı dörtlülüklerde eşitliği savunan, paranın yok sayıldığı, hapishane ve bekçilerin olmadığı bir düzen hayal edilmektedir. Eşitlik, ortak mülkiyet, rıza alma temalarını işleyen Mihmani'ye ait *Rıza Şehri* şiirindeki temalar, Alevilik inancına ait kuralları açıklamaktadır.

Daldım hayalimin derin bahrına
 Vardım erenlerin Rıza Şehri'ne
 Bir demi mekânmış insan ehline
 Benlik yok dediler rızamız birdir
 Götürdüler beni mihman ettiler
 Bin bir taam ile sofrı kurdular
 Ne bir hile ne de fesat güttüler

Çünkü ekmeğimiz hazımız birdir
 Paydos eylemişiz pula paraya
 Ne lüzum var padişaha saraya
 Biz bir hak düzeni kurduk buraya
 Nefsi benlik yoktur özümüz birdir
 Türü meyvelerden bağlar kurarız
 Ne bir tel çekeriz ne de bekçi tutarız

Biz insandan insanlığı ararız
 Biz ikrar eyledik sözümüz birdir
 Dükkânımız var türlü gevher satarız
 Biz insanı insanlıkla tartarız
 Mektep kurduk ilim irfan okuruz
 Cehalete karşı kozumuz birdir
 Yıktık cehaletin belası çoktur
 Severiz insanı sevgimiz haktır.
 Mahkeme kurmadık kadımız yoktur

Dava bir bizim kavgamız birdir
 Silahlar kuşanıp ordu kurmadık
 İstila eyleyip cana kıymadık
 Zalimi zulmuna amin demedik
 Dost deyi çalınır sazımız birdir
 Hiç gitmedik el yurduna talana
 Meyil etmedik ikiliğe yalana
 Yuh çekeriz kul hakkını çalana
 Çalışırız bizim nazımız birdir

Türk edebiyatında birçok yenilik gibi ütopya da Tanzimatçı yazarlarla ilgi görmeye başlar. Türk aydınları, öncelikle Aydınlanma dönemine ait eserleri aslından okuyarak Türkçeye çevirirler. Özellikle Fransız edebiyatının etkisinde kalan Türk aydınlarının alternatif olarak meşrutiyet ya da cumhuriyet fikrini ütopyalarında işledikleri görülür. Ziya Paşa ve Namık Kemal bu türün ilk örneklerini verirken arzulan toplum ruya yoluyla okuyucularına tanıtırlar. Başka toplum modellerinin mümkün olduğunu ve bu yeni toplumun inşası için kitlelerin harekete geçmesi gerektiği fikrini aşlamaya çalışmışlardır.

Geleceğe ilişkin toplumsal refah, mutluluk ve gelişmişlik öngören tasarıların ruya şeklinde aktarılması eskiden beri görülen bir anlatım yoludur. Siyasi ve toplumsal krizlerin yaşandığı, ifade özgürlüğünün kısıtlandığı dönemlerde bu yönetime sıkça başvurulduğu görülmektedir. Kayahan Özgül'ün *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalarda* adlı çalışması, Türk toplum geleneğinde siyasi ruya şeklinde kurgulanan ve birçok ütopyik unsuru barındıran metinlerin bir araya getirilmesine hizmet ettiği gibi ütopya ve siyasi rüyalar arasındaki benzerliğin görülmesine de imkan sağlamaktadır. "Tıpkı fertler gibi, toplumlar da ruya görürler. Ferdin rüyaları şahsi, toplumunkiler ise cemiyetin ekseriyetini ilgilendirecek bir genişliktedir" diyen Özgül (2004: I), toplumun istek, duygu ve düşüncelerinin rüyalara yansıtılırken rüyanın sosyo-politik bir içerik taşımasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Nitekim Osmanlı döneminde ortaya çıkan ilk siyasi ütopya, ruya şeklinde tasarlanmış ve bu tasarılar geleceğin planlanmasında oldukça önemli bir rol kazanmıştır. Rüyaların bu özelliği sayesinde sosyolojik çözümlemeler daha tesirli hale gelmiştir.

Türklere ait ütopyaların Türk siyasi hayatıyla birebir bağlantılı olması, siyasi ve toplumsal krizlerin olduğu dönemlerde yoğunlaşması genellikle ütopya yazarlarının önemli siyasi roller üstlenmelerinden kaynaklanır. Türk siyasetinin

önemli aktörlerinden olan bu şahısların kaleme aldıkları ütopyalar, önceleri basit kurgu üzerine kurulsalar da zamanla bu yüzeysellikten kurtulup kendi dönemlerinin umutlarını ve mutlu dünya özlemlerini yansıtan örnek eserler olarak ağırlıklarını hissettirirler.

Tanzimat dönemine ait olan Ziya Paşa'nın *Rüya*'sı ütöpik bir eserdir. *Rüya*, dönemin ilk ütopyası olması bakımından önemlidir. 1910 yılında *Edibi Muhterem Ziya Paşanın Rüyası*⁷ adıyla yayımlanan bu eseri, Usta (2014: 68), “bu ütöpik eser, hem düşünsel hem de siyasi açıdan Türk aydınlanmasını ve modernleşmesini başlatan temel eserlerin başında gelir” şeklinde değerlendirir. Ziya Paşa'nın *Rüya* adlı ütopyası, dönemin önde gelen siyasetçileri ve edebiyatçıları tarafından ilgiyle karşılanır.

Kurgu, Ziya Paşa gazetelerden okuduğu haberlere sıkıldığını ve eğlenmek amacıyla Hampton Court bahçesine gittiğini anlatmasıyla başlar. Vatanın içine düştüğü durumu düşünerek endişeye düşer. Bir taraftan da şahsi olarak yaşadığı sorunlar gözünün önünden geçer. Daha önce görevlerde bulunduğu ülkesini, Osmanlı devletinin önceki ve sonraki halini düşünerek endişeye kapılır. Ziya Paşa, bütün olanların sorumlusu olarak Ali Paşa'yı görür. Bu kısım rüyaya hazırlık kısmını oluşturmaktadır.

“Elimi şakağıma dayayıp kâh suya ve kâh daima yeşil çimenliğe ibret ve hayretle bakarak ve zihnimde vatanın içine düştüğü sıkıntılı halleri tasavvur eden fikir ve endişeye boğuldum.” (Ziya Paşa, 2014:167).

Hampton Court'ta bir bankta otururken birden kendisini Beşiktaş'taki Yıldız sarayında bulur. Sultan Abdülaziz'le konuşup ona her şeyi anlatmayı düşünür. Sultan Abdülaziz'i bularak uğradığı haksızlıkları, ülkenin nasıl zarara uğratıldığını, maliyenin iflas etmesinin ve Mısır meselesinin nedenlerini anlatır. Ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında padişaha bilgi veren yazar, halkın içinde bulunduğu zor durumu ortaya koyar. Kendisi hakkında padişaha söylenen yalanlara açıklama

⁷ Ziya Paşa “*Rüya*”yı Londra'dayken yazar ve *Hürriyet* gazetesinin 11 Ekim 1869 tarihli 68. Sayısıyla 18 Ekim 1869 tarihli 69. sayısında yayımlar. Çalışmada esas alınan metin için bk. Ziya Paşa, “Muhterem Edebiyatçı Merhum Ziya Paşanın Rüyası”, *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*, (Haz. Sadık Usta), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 167-187.

getirdikten sonra Abdülaziz'in kendisine sorduğu sorulara cevap verir. Ziya Paşa, Avrupa'ya firar edişi, *Fecir* ve *Hürriyet* gazetelerindeki yazıların ve Veraset Mektupları'nın yayımlanışı, millet meclisini teşkil etme konusundaki çabası ile ilgili sorulara cevap verir. Avrupalıların Osmanlı hakkındaki düşüncelerini, Avrupa'da çıkan gazetelerde Osmanlı devleti hakkında çıkan yazıları, Cidde, Şam ve Mısır meseleleriyle ilgili düşüncelerini açıklayarak faaliyetlerinin padişahın aleyhinde herhangi bir eylemde bulunmadığını ve olanların sorumlusunun Âli Paşa'nın olduğunu göstermeye çalışır. Ziya Paşa, Osmanlı'nın kurtuluşunun ancak baskı ve haksızlıkların kaldırılmasıyla olacağını belirtir. Meclisin açılması ve yeni bir anayasanın hazırlanmasıyla sağlanacak, eşit ve mutlu toplum düzeni kurularak Osmanlı devleti kurtuluşa erecektir.

Özet olarak şu kadarcık arz ederim ki, millet meclisi Zât-ı şâhânenizin meşrû' bağımsızlığınıza kat'iyen gölge düşürmez. Zira tasavvurumdaki millet meclisinin nizâmı, şeriat sınırından ibaret bir şey olduğundan saltanatın bağımsızlığı nasıl şeriat hükümleriyle sınırlanmış ise nizam ile de o kadar sınırlanmış olur. (Ziya Paşa, 2014:170)

Ziya Paşa, bütün düşüncelerini Abdülaziz'e açıkladıktan sonra Ali Paşa'nın azledilerek Kıbrıs Mutasarrıflığına tayin edilmesini ister. Padişah ise bu kişiyi sevmediğini ancak Avrupa'da itibarı olduğundan zarar görecekleri endişesi duyduğunu açıklar. Ziya Paşa Avrupa'da Ali Paşa'yı tutan kimsenin bulunmadığını açıkladıktan sonra bütün olanların sorumlusu olarak gördüğü Sadrazam Ali Paşa'dan mührü almaya giderek onu Kıbrıs'a gidecek bir gemiye bindirir. Ali Paşa bu sırada kendisinin öldürüleceği hissine kapılarak Ziya Paşa'dan af diler. Ancak Ziya Paşa onu susturarak mührü alır ve sultanın huzuruna çıkar. Ali Paşa'nın yönetime getirdiği kişiler azledilerek yenilerinin seçimle iş başına gelmeleri kararlaştırılır. Bu sırada Hampton Court'taki bekçilerden birinin seslenmesiyle Ziya Paşa, uyanır ve her şeyin bir rüya olduğunu görür.

Namık Kemal *Rüya*⁸'sını Özgül'ün belirttiğine göre (2004: 60), Magosa'da iki yıl kaldıktan sonra Zeynel Abidin Reşit'e gönderdiği bir mektupta bu eserinden "Rüya'yı gönderdim; tab'ına Kasap değil, kahraman katil bile cesaret edemez

⁸ Metin Kayahan Özgül, Mithat Cemal Kuntay'ın *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında* adlı eserinde eserin tamamının *Sadâkat* gazetesinde yayımlanmış olduğunu iddia edildiğini ancak *Sadâkat* koleksiyonunu taradığını, böyle bir tefrikaya rastlamadığını belirtir. Çalışmada esas alınan metin için bk. Namık Kemal, "Rüya", *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*. (Haz. Sadık Usta). Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 191-207.

sanırım. Avrupa’da bastırırsanız, onu bilmem” diye bahsederek eserin o dönemde Osmanlı topraklarında basılmasının mümkün olmadığını belirtir. Ayrıca Namık Kemal, Abdülhak Hamit’e yazdığı bir mektubunda ise *Rüya’nın*, *Sadakat* gazetesinde tefrika edildiğini yazar.

Eserin giriş bölümü akşamüstü Boğaziçi’nde denize karşı oturan yazarın birden bire gönlünde bir elem duymasıyla başlar. Güneşin doğuşu ile bir uyanış, farkındalık oluşur. Namık Kemal İstanbul Boğazı’na karşı uzanan bir bağ evinden denizi seyrederek durumu anlatmaya başlar.

“Hava o kadar âheste eser ki yaprakların hareketi, ciğerpâresinin rahatı için gece uykusundan mahrûm kalmış bir şefkatli vâlidenin içten söylediği ninnilerden dağınık saçlarına gelen titreşimler gibi fark olunur olunmaz derecelerde idi.” (Kemal, 2014:192)

Birden her yer aydınlanarak ıslıl ıslıl olur. Gökten, bulutların arasından parlak ışıık şeklinde güzel bir kız çocuğu doğar. Namık Kemal gördüğü bu tablo karşısında bir anlık tereddüt yaşadıktan sonra onun “hürriyet” olduğunu anlar. Hürriyet, esirliğe alışmış olanları azarlayarak onlara yeni kurtuluşu müjdeleyerek onların uyanmasını sağlar. Ülke tamamen değişir, eski köhne ve esaret ülkesi yepyeni bir ülkeye dönüşür. Artık nehirleriyle, denizleriyle benzersiz bir ülke azametini göstermeye başlar. Teknolojik araçların kullanıldığı, mesafelerin kısaldığı, medeni şehirlerin kurulduğu bir ülke vardır. Denizaltı araçları ve gökyüzünde uçan araçlar kullanılmaktadır. En önemlisi de herkes eşittir, herkesin söz hakkı ve yüksek bir refah düzeyi vardır. Özgürlüklerini sonuna kadar kullanan insanlar, bu ülkedeki adaletten oldukça memnundur. Eşitlik, adalet, özgürlük, gelişmişlik, vatan sevgisi en yüce duygular olarak işlenmektedir. Tam da yazarın istediği gibi “herkes kendi âleminin padişahı”dır.

Gördüm ki her merhalede, bir güne oranla, bir kıt’adan bayındır, bir âlemde servetli şehirler, her saat başında şimdiki şehirlerden büyük ülkelerden korunaklı köyler, her sokakta bildiğimiz saraylardan süslü, kalelerden metin evler bulunuyor. (Namık Kemal, 2014: 204)

Vatanın böylesine gelişmiş bir seviyeye gelmiş olmasını hayret ve sevinçle izlemekten kendinden geçen yazar birden bire bu rüyadan uyanır. Tekrar rüyaya dönmek için gözlerini kapatsa da rüyasında gördüğü ülkeye dönmeyi başaramaz.

Ütopyanın varlığı onu hayal eden kişinin ülkesinin şartlarından farklı bir sistem ya da toplum önermesiyle can bulur. Mükemmel toplum tasarıları ülkelerin gelecek yatırımlarını, tasarılarını, anayasalarını etkileyebileceği gibi bireylerin sağlıklı bir gelecek inşa etmelerine de yardımcı olur. İsmail Gaspıralı, 1895'te mükemmel bir toplum için kadın ve erkek eşitliğine vurgu yapan iki ütopya yazar. Asya ve Avrupa'ya yaptığı geziler sonunda yazdığı hikâyeleri “*Molla Abbas'ın Seyahat Notları ve Mektupları*” adı altında yayımlar. Müslüman ülkelerini aydınlanmak ve onlara mutlu bir toplum oluşturmanın yolunu göstermek amacıyla iki ütöpik hikaye yazar. Ütopya şeklinde ele alınan bu iki hikâye *Frengistan Mektupları*'nın bir bölümü olarak yayımlanır. *Darürrahat Müslümanları*⁹ ütopya olarak tasarlanan ilk hikâyedir. Olaylar Molla Abbas adlı şahsın ağzından aktarılır. Müslüman ülkelerinin siyasi, sosyal ve genel durumlarının birer analizi sayılabilecek bu hikâyelerde özgürlüklerinden yoksun kalmış Müslüman toplumların durumları gözler önüne serilir. Bilim, sanat ve teknolojiden uzak yaşayanların başka milletlere bağımlı olmaktan ileriye gidemeyeceğine vurgu yapılır. *Darürrahat Müslümanları*'nın giriş bölümü Molla Abbas'ın bütün dostlarıyla vedalaşıp bir trenle Paris'ten Güney İspanya'ya uzanan yolculuğu ile başlar. Yol boyunca Fransa ve İspanya'nın uygar, düzenli kentleri, bağ ve bahçeleri uzanmaktadır. Endülüs topraklarına kadar uzanan bu yolculuktan sonra Molla Abbas, Endülüs Emevi Devleti döneminin eseri olan El-Hamra Sarayı'nı ziyaret eder. Sarayın bahçesinde gördüğü peri kızlarının peşine düşer ve daha önce duymadığı, görmediği bir ülkeye gelir. Burası Müslümanların *Darürrahat Ülkesi*'dir ve hiçbir dünya haritasında yer almamaktadır.

“İspanya'da Gırnata şehri civarında yani tübinde –nasıl tarif edeyim- ülke olsun da hiç kimin haberi olmasın...” (Gaspıralı, 2014: 221)

Ülkenin varlığını açığa vurmak, kırk imama emanet edilmiş, kırk sandık içinde saklı olan kırk mektupla yasaklanmıştır. Bu ülkenin sırrı; ancak 2075 yılında açıklanacaktır. Bu tarihin nasıl belirlendiği de yine mektuplarda yazılmış bir sırdır. Beklenen bu zaman, bütün dünya medeniyetlerinin refah düzeyine erişeceği tarihtir.

⁹ Kitabın 1895 yılında Tercüman gazetesinde 9-15, 17-19, 21, 23-35 nolu sayılarında yayımlanan metnin çevirisi esas alınmıştır. Geniş bilgi için bk. İsmail Gaspıralı, “Darürrahat Müslümanları”, *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*, (Haz. Sadık Usta), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.211-270.

Lakin açık aşkarı vatanımızdan çıkıp nice yüzyıllardan beri bu dağlar arasında kaldığımızı bildirmeye ve akvam-ı saire ile karışmaya istemiyoruz ve hakkımızda yoktur; çünkü sebep-i rahat ve saadetimiz olan Baba Musa El-Gazani sene-i Hicriye 1500 (Miladi 2075) olmadıkça bu mekândan çıkmamayı vasiyet buyurmuştur. (Gaspıralı, 2014: 230-231)

Yaşlılardan oluşan altı kişilik bir yönetici topluluğu vardır. *Darürrahat Ülkesi*'nde kırk köyden oluşan bereketli topraklar üzerinde varlıklarını sürdüren Müslümanlar, son teknoloji ile donatılmış, yemyeşil, temiz ülkelerinde bilim, sanat ve tarım ile uğraşmaktadırlar. İletişim kendi aralarında olduğu kadar yöneticilerle de teknolojik araçlarla sağlanmaktadır. Eğitim seviyesinin çok ileri olduğu bu ülkeye Molla Abbas hayran kalırken diğer ülkelerdeki Müslümanların fakirlik içinde yaşamasına üzülür. Molla Abbas, bu ülkede gördükleri karşısında büyük bir mutluluk duyar. Bir süre sonra Hac görevini yerine getirme amacıyla ülkeden ayrılma arzusunda olduğunu dostlarına bildirir. Şeyh Celal ve Feride Hanım ile vedalaşır bundan sonraki süreçte yemeğine katılan bir ilaçla kendinden geçer. Gözlerini bir İspanyol hastanesinde açar. Anlattıklarına kimseyi inandıramadığından gördüklerinin bir hayal olup olmadığından şüpheye düşer.

Darürrahat'ın vücudunu ve esrarını faş etmem dediğimde "ister isen başına geldiğini herkese söyle, men'etmiyoruz" dediklerini yazmış idim. Meğer söylesem de hiç kim inanmayıp, emniyet etmeyip, halsiz kişinin hayalatı hesap olunacağını bilirler imiş. (Gaspıralı, 2014: 270)

Gaspıralı, toplumda kadınlarla erkeklerin eşitliğine önem verir. Kadın hakları ve kadınların toplumdaki yerleri konusunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalışır. Eserlerini yazarken kadın erkek ilişkileri üzerinden kurguladığı olayları, tezat durumlarla ilginç hale getirerek daha da belirginleştirir. Yazar, yine Molla Abbas'ın yolculuklarından yola çıkarak kurguladığı *Kadınlar Ülkesi* adlı ütopyasını 1890 yılında Tercüman gazetesinde yayımlar. Molla Abbas, yanına dostları Topçu Marten, Doktor Jan ve Mühendis Mark adlı Fransız gençlerini, rehberi ve iki hizmetçisini alarak yolculuğa başlar. Cezayir'den başladıkları yolculuk Afrika'da sona erecektir. Varmayı hedefledikleri sürede Sudan'a varamazlar kum fırtınasına yakalanarak kaybolurlar. *Kadınlar Ülkesi* ile ilgili bazı rivayetler yolculuk boyunca anlatılır; ancak kimse ülke hakkında kesin bir bilgiye sahip değildir. Bir süre devam eden yolculuktan sonra yolunu kaybeden grubun içinde endişeli olanların yanı sıra kadınlara esir düşecek olmanın mutluluğunu yaşayanlar da vardır. Erkeklerin çoğu birçok kadına sahip olacak olmanın hayaliyle mutludur. Ancak bir

süre sonra bu kadınların tanıdıkları kadınlar gibi olmadığını anlarlar. *Kadınlar Ülkesi*'nde kadınlar ülkeyi yönetirken erkekler ev işlerini ve kadınlara odalık görevini yerine getirmektedirler. Kafilenin etrafını saran yüz kadar kadın oldukça vahşi görünmektedir. Yarı çıplak olan bu kadınların cinsel ihtirasları oldukça fazladır. Kadınlar erkekleri kendi aralarında paylaşmak üzere Kadınlar Ülkesi'ne doğru yola çıkar. Erkekler hareme alınır ve kadınların cinsel isteklerini yerine getirmekle görevlendirilirler. İşçiler, çobanlar, askerler hep kadınlardan oluşmaktadır. Erkekler bu işlerde pek çalışmazlar. Çalışanlar ise uzun elbiseler giyerek kadınların tacizlerinden korunmaya çalışırlar. Kokular, parfümler, kremler erkeklere verilir ve kadınlara güzel görünmek için süslenmeleri istenir. Teknolojinin gelişmediği bu ülkede gündüz işler yapılır, gece ise eğlenceler düzenlenir. Bu eğlencelerde erkekler oynatılır, onlara şarkı söylenir, göbek attırılır. Kadınlar ile erkekler arasındaki roller değişmiştir. Kadınlar çocuk doğursalar da bakımlarını erkekler üstlenir.

“Velhasıl erlik hüsn-i cemal ile kadınlık dişilik kuvvet ile tefrik olunmuştur, erkeklerin bıyık ve sakallarını kadınlarından başkasına göstermesi çok büyük günah ve ayıptır.” (Gaspıralı, 2003: 321)

Kadınlar sadece çocuğu doğurmak ve emzirmekle görevlidir. Evin içindeki temizlik, yemek pişirme vb. işlerin hepsi erkeklere aittir. Ülkenin yönetimi ve askeri görevler de kadına aittir. Erkekler söz hakkına sahip olmadıkları gibi devlet yönetimine karışma hakları da yoktur. Melike'yle birlikte olacak kişi hazırlandığı sırada yeni bir kafilenin baskın yapacağı haberi alınır. Molla Abbas ve arkadaşları nöbetçileri sarhoş ederek kaçarlar. Baskın yapılacak kabileyle savaşıp kadınları çekilmeye zorlarlar böylece hikâye sona erer.

Tanzimat dönemine ait eserler dikkate alındığında arzu edilen toplumun meşrutiyet fikri etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu dönem ütopyalarında özgürlük, bağımsızlık ve insan hakları meşrutiyet yönetiminin hâkim olduğu bir siyasi yapılanma etrafında değerlendirilir. Devletin bekası ve refahı için meşrutiyet ya da cumhuriyetin ilanı tek yol olarak kabul edilir. Eserlerde dönemin kötü koşulları ortaya konur, sebepleri açıklanır ve çözüm yolu olarak gelişmiş, zengin, güçlü ve özgür ortamın olduğu bir ülke hayal edilir.

Özgül (2004: 113), *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalarda* adlı çalışmasında 19. yüzyılın sonlarına doğru yazılan Abdullah Cevdet'in *Mahkeme-i Kübra* (1313/1895) adlı yazısını siyasî bir ütopya olarak değerlendirir. *Mahkeme-i Kübra*'da Ayasofya Câmisinde II. Abdülhamid'in yargılanışı rüya şeklinde kurgulanır. Mısır'da basılmış, Mithat Paşa'nın ruhuna ithaf edilmiş *Neler Olacak* (1897) başlıklı, yazarı belli olmayan bir eserden bahseder. Rüya biçiminde yazılan bu çalışmada Rus işgali altındaki İstanbul anlatılır. II. Abdülhamid, Rusya'ya savaş açmış ve yenilmiştir. Beyazıt Camii kiliseye dönüştürülmüştür. Meydanda, ayaktaki çara diz çökerek altı yüz yıldır savaşlarda aldıkları ganimeti sunan Abdülhamid heykeli vardır. İstanbul'da Türklere kötü muamele yapılmakta, Türklerin nüfusu azaltılmaktadır. Meşrutiyet ilan etmeyen padişah Abdülhamid, Ruslara sığındığı için olanların müsebbibi kabul edilir. Anlatıcı, kötü rüyadan Meşrutiyet'in ilan edildiğini duyuran top sesleriyle uyanır. Bu eserden sonra rüya şeklinde eser yazma geleneğine devam edilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli akımlar etkisini sürdürürken yenilikçi bir grup *Servet-i Fünun* dergisi etrafında toplanır. Grup; edebi, sanat ve bilimsel etkinliklerle adından söz ettirir. Topluluğun lideri, bütün üyelerin tartışmasız olarak kabul ettiği şair Tevfik Fikret (1876-1914)'tir. Derginin çalışanları arasında olan Hüseyin Cahit Yalçın ile birlikte rejim karşıtı aydınlar, *Servet-i Fünun*'da bir araya gelerek II. Abdülhamid yönetimine karşı faaliyetlerde bulunurlar. İş ve aile hayatında pek çok olumsuz durumla karşı karşıya kalan Fikret, siyasi şartların da ağırlaşması nedeniyle muhalif bir tavır sergilemeye devam eder. Umutsuzluk ve karamsarlığı en derin şekilde hisseden sanatçıların başında Tevfik Fikret gelir. Babasının sürgün edilmiş olması, çalıştığı kurumlardaki yaşadığı sorunlar, her an gözetlenme korkusu onu ve arkadaşlarını yıldırılmış, onların kendi dünyalarına sessizce çekilmelerine neden olmuştur. Verdikleri eserlerde bu ortamdan kaçıp kurtulmak, yeni hayatlar ve yeni bir gelecek inşa etmek gibi umutlarını dile getirirler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecinde yaşanan sıkıntılar, baskı, sıkıyönetim, sansür, Fikret ve arkadaşlarının düşüncelerinin serbestçe dile getirmesine engel olur. Tevfik Fikret, maruz kaldığı bu baskı sonucunda özgürlük alanının daraldığı hissi ile nefes alamayacak duruma gelir. Sadece siyaset ile ilgili görüşlerine değil, duygu ve düşüncelerine de gem vurmak zorunda kalınca Fikret'in zaten hassas olan bünyesi daha fazla dayanamaz. Şair ve arkadaşları içine kapanık bir

hale bürünür. “Fikret ve çağdaşlarının yalnızlığı, dışarıyla iletişimi kopararak kendi içine kapanmak şeklinde görülür” (Deveci, 2012: 951). Meşrutiyet’in ilanı ile tekrar umutlanan ve kabuğundan büyük bir heyecanla çıkan Fikret, yeni düzenin çok şeyi değiştireceğini umut eder. Fikret, bu devrim ile beraber padişah ve onun yaptırımlarına karşı ortak bir tepkinin oluşacağına, siyasi ve sosyal birçok değişiklikle birlikte özgürlük alanlarının genişleyeceğine inanmaktadır. Fikret’e göre yeni düzenle imparatorluk toprakları üzerinde özgür, eşit, adaletli bir ülke inşa edilecektir. Şiirlerinde bu hayali ülkeye dair özlemlerini dile getirir. Ancak bir düş kırıklığına uğrayan Fikret’in hayal ülkesi yerle bir olur. Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkılmaktan bu şekilde kurtaracaklarını sananlar da Fikret gibi hayal kırıklığına uğrar. Sertel (2006: 56), “O ütöist bir insancıl olarak, 1908 devriminin artık geçmişini temizlediğini, bu yeni düzenin temelleri üzerinde, bütün vatandaşlarına ulaşan bir özgürlük ve eşitlik doğacağını sanmıştı” diyerek Fikret’in beklentilerinin gerçekleşmediğini ortaya koyar. Fikret’in Meşrutiyet’ten beklediği toplum ütöik bir toplum olarak kalmıştır. Ağır şartların altında yaşamak istemeyen grup üyeleri ülkelerinden kaçıp kurtulmak, özgür ve mutlu bir gelecek kurmak isterler. “Servet-i Fünûncular, topluluk olarak bir ütopya tasarlamış ve bu ütopyayı çeşitli yapıtlarında dile getirmişlerdir. Türk edebiyatında yazar ve şairlerin bu biçimde bir topluluk (communauté) oluşturup ütöik koloni kurma girişimlerine, ilk kez Servet-i Fünûn döneminde tanık olunmaktadır” (Öztürk, 2010: 20, Öztürk, 1992). Servet-i Fünûncuların Yeni Zelanda veya Yeşil Yurt dedikleri ülkeye olan özlemleri anılarında, şiirlerinde ve öykülerinde yer alır. Tevfik Fikret, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimler bu konuyla ilgili bazı girişimlerde bulunurlar; ancak bu girişimler sonuçsuz kalınca ülkede kalıp Anadolu’da yeni bir toplum oluşturma planlarını devreye koyarlar. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle gerçekleştiremedikleri hayallerinin yerini Manisa’da bir köye yerleşme planı alır. Hüseyin Cahit’in *Hayat-ı Muhayyel*’i (1899), Tevfik Fikret’in *Ömr-i Muhayyel*’i (1898) ile *Yeşil Yurt*’u (1899) Servet-i Fünûncuların Yeni Zelanda’ya ve Yeşil Yurt’a dair ütöik arayışlarını dile getiren edebî eserler olarak ortaya çıkar.

Bir ömr-i muhayyel... Hani göllerde, yeşil, boş
 Göllerde o sâfiyet-i vecd-âver içinde
 Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ü muğfel
 Bir ömr-i muhayyel !
 Her sahn-ı hakîkatten uzak, herkese meçhûl;
 Bir safvet-i masûmenin âgûs-ı terinde,

Bir leyle-i aşkın müteenni seherinde,
Yalnız ikimiz sayd-ı hayâlât ile meşgul. (Fikret, 1984: 182)

Servet-i Fünûn döneminin eserlerinde işlenen sembol ve alegorik unsurlara Tefvik Fikret ve Cenab Şahabettin belirler. “Servet-i Fünun şiirinin temlerinden olan “aşk, kadın, musiki, marazilik, gece, sonbahar, ilkbahar, kış, hayal-hakikat çatışması, ümit-ümitsizlik trajedisi vb. hususlar Cenab’ın poetikasının en önemli taraflarındandır” (Karabulut, 2013a: 85). Topluluğun diğer isimlerinde de Tefvik ve Cenab’ın işlediği temaları görmek mümkündür. Cenab Şahabettin’in *Son Arzu* şiirinde hayali bir yaşam alanı dikkat çeker.

Kalsın sular lebinde dil-i yek-vücûdumuz
Mes’ûd u hande-rîz!
Tev’em sürûslar gibi ayn-ı cenâh ile
Uçsun hayâlimiz!
Gezsin hadîka-i ebediyette el ele
Âmâl-i bâlimiz!
Âvize olsun âlem-i sevkinde onların
Bir bedr-i mübedî;
Bir bûse-i muzî tuta fevkinde onların
Bir mâh-ı sermedi (Şahabettin, 1984: 147)

Özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde savaşlarda üst üste alınan yenilgiler önemli toprak kayıplarına yol açar. Kılıç (2004: 75)’a göre ülkenin geleceğiyle ilgili endişelerin yoğunlaştığı bu dönemde kurtuluşa yönelik çözüm öneren ütopyaların sayısında hiç olmadığı kadar artış yaşanır. Bu çalışmaları çeşitli kaynaklar ütopya olarak değerlendirir, bazı kaynaklar ise bazı yönleriyle ütöpik nitelikler taşıdıklarını kabul ederler. Türk edebiyatında II. Meşrutiyet döneminde Ahmet Haşim’in *O Belde* (1909) şiiri, ütöpik arayışlarını izlerini sunar.

Kadınlar orda güzel, ince, saf, leylidir,
Hepsinin gözlerinde hüznün var
Hepsi hemşiredir veyahut yar;
Dilde tenvim-i ızdırabı bilir
Dudaklarındaki giryende buseler, yahut,
O gözlerindeki nili sükut-u istifham
Onların ruhu sam-ı muğberden
Mütেকâsif menekşelerdir ki
Mütemadi sükûn u samtı arar;
Şu’le-i bi-ziya-yı hüzn-i kamer
Mülteci sanki sade ellerine.

O kadar natuvan ki, ah, onlar.
 Onların hüzn-i lal ü müştereki,
 Sonra dalgın mesa, o hasta deniz
 Hepsi benzer o yerde birbirine...(Bezirci, 1986: 68)

Halide Edip'in 1912'de yazdığı *Yeni Turan* adlı romanı yirmi yıl sonrasının Türkiye'sini hayal eden bir eserdir. Turancı yaklaşımla yazılan bu eserde kadınlara özel bir yer ayrılmakta, zengin ve güçlü bir Türkiye hayalini iki siyasi partinin iktidar mücadelesi etrafında işlemektedir. *Yeni Turan* romanı, Yeni Osmanlılar Fırkası'nın başkanı Hamdi Paşa'nın yeğeni Asım'ın şahit olduklarını anlatmasından ibarettir. 1930'lu yıllarda Türkiye için eski değerleri savunan Yeni Osmanlılar Fırkası ile yeni değerleri savunan Yeni Turan Fırkası arasında yaşananlar kurgulanmıştır. Asım, Yeni Turan Fırkası'nın başkanı Oğuz'a ve onun sevdiği kadın olan Kaya'ya amcasının yaşattıklarına şahit bir siyasetçidir. Şartların değişmesiyle güç Yeni Turan Fırkası'na geçer. Asım, şahit olduğu olayların vicdan muhasebesini yaparken Yeni Turan romanının kurgusunu da aktarmış olur.

Hamdi Paşa eski düzeni temsil eden, eşinin ölümüyle birlikte kendisini siyasete adayan biri olarak Yeni Osmanlı Fırkası'nın başındadır. Hamdi Paşa, eski değerlere bağlılığın güçlendirilmesiyle güçlü bir devletin var olacağına inanır. Hamdi Paşa'nın en büyük korkusu Yeni Turan Fırkası'nın güçlenerek iktidara gelmesidir. Paşa, Yeni Turan Fırkası'nın önünü kesmek için Dâhiliye Nazırlığı görevinin kendisine verdiği her yetkiyi kullanır.

Yeni Turan Fırkası'nın başkanı eğitimi Mehmet Paşa tarafından karşılanmış Oğuz'dur. İyi bir eğitim alan Oğuz, iyi derecede bildiği Fransızcası, pozitif ve dini bilimlerdeki başarısı ve Batı medeniyetini ile olan yakın ilişkileri dikkatleri üstüne çeker. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra İstanbul'a gidip siyaset ile ilgilenmek ister ancak Mehmet Paşa'nın isteğiyle Bursa'da tarih öğretmenliği yapmaya başlar. Teyzesinin kızı Samiye'den (Kaya) aldığı bir mektup ikisi için yeni bir süreci başlatır. Samiye, annesi ve babasını kaybettiği için kimsesiz kalmıştır. Bir teyzesi olduğunu öğrendiğinde ise onu yanına almak ister. Oğuz, Samiye ile tanışmak için İstanbul'a gelir ve ona aşık olur.

Samiye, "otuz beş yaşında, uzun boylu, mavi gözlü ve siyah saçlı güzel bir kadın" olarak betimlenir. Yeni Turan idealinin gerçekleşmesine kendisini adanmış

olan Samiye annesinin arzusunu yerine getirmek ve kendisini adadığı ideale uygun olacak şekilde Kaya ismini kullanmayı tercih eder. Kaya, ideallerini gerçekleştirmek için çeşitli yerlerde konferanslar verir, eski düşünce yapısı, önyargılar ile mücadele eder. Kaya, yeni görüntüsü, güçlü ve inançlı bir kadın, kurulacak yeni medeniyetin yeni kadın tipi olarak betimlenir. Cuma mekteplerinde köy çocuklarının eğitimi, dini konuların anlatılması, kadınların toplumdaki yerini alması Yeni Turan'ın programının idealleri olarak işlenir. Yeni Turan idealinin örneklerine yer verilirken bu ideallerin gerçekleşmesinde Kaya'nın rolü üzerinde özellikle durulur. Kaya'nın Yeni Turan idealini böylesine benimsemesi, Oğuz'un güçlü bir aşkla ona bağlanmasını sağlar. Kaya da Oğuz'dan etkilenir ve ikisi ideallerini gerçekleştirmek için uğraşırlar. Oğuz, hızlı bir şekilde yükselerek Yeni Turan Fırkası'nın genel başkanı olur. Oğuz'un ve Yeni Turan Fırkası'nın hızlı yükselişi, Hamdi Paşa ve Yeni Osmanlılar Fırkası'nı rahatsız eder. Paşa, seçimlerde onun kazanmasını engellemek için Oğuz'u tutuklatır ve idam cezasıyla yargılanmasını sağlar. Oğuz'un serbest bırakılması için Hamdi Paşa'yla görüşmeye gider. Paşa, Oğuz'un serbest bırakılması karşılığında Kaya'ya kendisiyle evlenmesini aksi takdirde Oğuz'u idam ettireceğini söyler. Bu teklifi önce reddeden Kaya, Oğuz'un serbest bırakılması ve Yeni Turan idealinin gerçekleştirilmesi için teklifi kabul eder. Oğuz, Kaya'nın Paşa'yla evlendiğini öğrendiğini öğrenince daha da hırslanır ve siyasi faaliyetlerine hız verir. Yeni Turan Fırkası'nın iktidara gelmesi için büyük çaba gösterir. Kaya ise üzüntüsünden hastalanır. Seçimleri, Yeni Turan Fırkası kazanır. Hamdi Paşa, siyaseti bırakarak eşi Kaya'nın tedavisi için Avrupa'ya gider. Oğuz Osmanlı toplumunda siyasi ve sosyal birçok değişikliğin hayata geçmesi için öncülük eder. “Bu arada Yeni Turan'ın sadece siyasi bir parti olmadığını, hayatın her alanında Türkçü olarak yaşayan insanlardan oluşan örgütlü bir topluluk olduğunu görürüz” (Sümer, 2015: 234). Oğuz ve partisi ülkede pek çok yeniliğe imza atar. Hak ve özgürlüklerin kullanılması, kadın-erkek eşitliği, kadınların eğitim ve iş olanaklarının iyileştirilmesi gibi konularda önemli başarılar elde edilir.

Yeni Turan, komşularına kendi milli ve zihni kabiliyetleriyle memleket ve topraklarının inkişafına çalışmaya müsaade ederken kendi de bütün kuvvetini Yeni Turan çocuklarının her türlü terakkisine, inkişafına ve büyümelerine sarf-ı gayret edecektir. (Adivar, 2014: 43)

Paşa ve Kaya, Osmanlı Devleti'nde bu uygulamaların hayata geçtiğini Avrupa'dan dönüşlerinde öğrenirler. Paşa, bu durumu kabullenemez, Yeni Osmanlılar Fırkası'ndaki yerini yeniden almaya çalışır. Oğuz aleyhine kararlar aldıkça Kaya'yla ilişkileri bozulur. Oğuz'un başarıları onu Yeni Osmanlılar Fırkası ve Hamdi Paşa'nın hedefi haline getirir. Bir süre sonra Oğuz, bir akıl hastası tarafından vurulur. Hamdi Paşa, Oğuz'un vurulduğunu Kaya'dan gizlemek için her önlemi alır. Oğuz, ölmeden önce Kaya'nın Hamdi Paşa'yla evlenmesinin nedenini Asım'a sorar; fakat Asım, nedenini bilmediğini söyler. Kaya, sonunda Oğuz'un öldürüldüğünü öğrenir ve Paşa'yı terk eder. Oğuz'un ölümü üzerine vicdan azabı çeken Asım, her şeyi anlatan bir itiraf mektubu kaleme alır. Ölmeden önce Hamdi Paşa'nın Kaya ve Oğuz'a yaptıklarını açıklayarak vicdan azabından kurtulmayı hedefler.

Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi 1910 yılında *A'mâk-ı Hayal*¹⁰ adlı eserini yazar. *A'mâk-ı Hayal*, masal-hikâye karışımı alegorik bir üslupla yazılmış bir eserdir. Romanda Raci adı kişinin Aynalı Baba ile görüşmesi sonucu yaptığı hayali seyahatler anlatılmaktadır. Eser *Raci'nin Anıları* ve *Manisa Tımarhanesi* adlı iki kısımdan oluşur. Her bölümün altında alt başlıklar bulunur ve her bölümde birbirinden bağımsız olaylar ele alınmaktadır. Birinci kısmın ilk bölümü olan "Aynalı Baba ile Görüşme" başlığı altında Raci kendisini ve çevresini anlatır. Raci "dinine bağlı ve çok iyi bir annenin tam bir titizliği içinde geçen çocukluğu sayesinde sarsılmaz bir din duygusu ve yıkılmaz bir ahlâk anlayışına" sahip olur. Ancak bir süre sonra yaratılış, dünyaya gelme amacı vb. konularda aklına takılan sorulara cevap bulamadığı için materyalist ve şüpheli bir tavır içerisine girer. Arkadaşları ile alem yapmaya, içki içmeye başlar. Bir gün mezarlığın kapısını açık görür ve terk edilmiş olduğunu sandığı bir kulübeye girer. Bu sırada elli yaşlarında, eski kıyafetli biriyle karşılaşır. Raci bu adamın bilge bir insan olduğunu anlar. Aynalı Baba ile zaman zaman sohbet eder. Dinlediklerinden sonra hayale dalan Raci kendini Hindistan'da Buddha Gavsama Şakyamu ile görüşürken ve birlikte Yokluk Tepesi'ne doğru yolculuğa çıkarken bulur. Hayalinden uyandıktan sonra Raci, karşısında Aynalı Baba'yı bulur. "İkinci Gün" kısmında Raci ise Aynalı Baba'ya tekrar gider ve yine

¹⁰ Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mâk-ı Hayal*, (4.Baskı), (Haz. Serkan Özburun), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2016 tarihli çalışma esas alınmıştır.

bir hayale dalar. Kendisini Hürmüz ve Ehrimen'in savaşında Hürmüz'ün, yani aydınlığın ve iyiliğin tarafında bulur. Her bölümde farklı bir hayale dalar. Bir gün Raci uyandığında yanında Aynalı Baba'yı bulamaz, yanında "Hoşça kal! Gün gelir ki yine görüşürüz." yazılı bir not bulur. İkinci bölüm "Manisa Tımarhanesi" ismini taşımaktadır. Raci bu kısımda akıl hastanesinde yaşadıklarını anlatır. Aynalı Baba da buraya düşer fakat çok geçmeden sonra ölür, eşyalarını ise Raci'ye bırakır. Raci Aynalı Baba'nın cep defterini okur ve bu bilgilerden bazılarını paylaşmak için yazar roman böylece sona erer.

Ali Kemal'in 1911 yılında İngiltere'de iken kaleme aldığı *Fetret* (2003), Osmanlı devletinin 1930'lu yıllarını anlatan bir ütopyadır. Ali Kemal, eserinde geçmiş dönemde Osmanlı devletinde yaşanan olayların sorgulamasını yaparken bir taraftan da geleceğe dair ümitlerini işler. Ali Kemal, *Fetret*'i bir hikâye olarak değil bir tarihçe olarak görülmesini ister. Otobiyografi özelliği gösteren eserde yaşanmış zamandan çok gelecek ele alınmaktadır. Yazar, eserin mukaddime kısmında "hayal içinde bile hakikati gösterir. Çünkü *Fetret*'in bazı tavırları, hareketleri, temayülleri bugün bir nebze hayali andırıyorsa yarını büsbütün hakikattir" (2003: 43) diyerek eserde idealize edilen kahraman için o gün hayal olan şeylerin gelecekte gerçekleşeceğine vurgu yapar. Ali Kemal *Fetret*'te kendi oğlunu ve kızını karakter olarak seçer ve kendi görüşlerini onlar üzerinden aktarır. *Fetret*'in dokuz bölümde dile getirilen görüşler özetle Batı'nın üstünlüğü, Batı'nın düşman olmadığı, gelişmenin şart olduğu, manevi gelişmenin elzemliği, gençlerin Batı'da yetişmesi gerektiği, edebiyatın Batılılaşması gerektiği vb. konular üzerinde durur.

Ziya Gökalp'ın *Kızıl Elma'sı* (1913) ise şiir şeklinde ele alınmış bir ütopyadır. Bir aşk hikâyesi aracılığıyla varılmak istenen mekânsal hedef; özgürlük, adalet, barış ve demokrasi temaları ile aynı kurgu içinde yoğrularak verilir.

Kızıl elma yok mu? Şüphesiz vardır;
Fakat onun semti başka diyardır...
Zemini mefkûre, seması hayâl...
Bir gün gerçek, fakat şimdilik masal...
Türk medeniyeti taklitsiz, sâfi
Doğmadıkça bu yurt kalacak hafî
Lozan'ın yanında bir Türk beldesi
Şenlendi: Her fennin bir medresesi,
Ziraat, ticaret, sanat evleri
Yapılıp, oldu bir umran meşheri,
Kız, erkek çocuklar gelip doldular,
Yeni Âdem, yeni Havva oldular.

Yavrucak Türklere açık esiğı:
Yeni bir hayatın oldu beşığı (Gökalp, 1989: 7)

Davutzaade Mustafa Nazım Erzurumi'nin *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyet*'i (1913), Türk edebiyatında diğer ütopyalarda işlenmemiş bir bakış açısıyla teknolojik gelişmeleri yaşama yansıtır. Nazım adlı kahraman, Balkan Savaşları başladığında büyük bir üzüntü duyar. Bu üzüntüyle ağlamaktan yorgun düşer ve uykuya dalar. Rüyasında 400 yıl sonrasına gider. Burada, dedesi Molla Davudzâde ile karşılaşır. Dedesiyle İstanbul'u gezmeye başlar. İstanbul'un 24. yüzyıldaki hali onu şaşkına çevirir. İstanbul, on milyona ulaşan nüfusu ve gelişmişliği ile Nazım'ı büyüler. İstanbul ulaşımında teknolojik gelişmeler oldukça dikkat çekicidir. "Deniz üzerine kurulu dubalarla, denizin üzerinden trenle Adalar'a ulaşmak mümkündür. Şehirde, üzerinde para taşıma gereği ortadan kalkmıştır. Onun yerine Millet Bankası'ndan alınan itibar defteri vardır" (Türkmenoğlu, 2014: 293). Harcama yapmak isteyen kişi, gerekli paranın miktarını itibar defterinin bir yaprağına yazar ve para yerine bu defterin yaprağını kullanır. Kendi dönemi için oldukça ileri ve ideal toplumu ayrıntılarla betimleyen bu ütöpik eser, gelişmiş bir topluma ulaşmanın yollarını göstermesi bakımından önemli bir romandır.

Yahya Kemal, Süleyman Sadi imzasıyla *Çamlar Altında Muhasebe* başlıklı yazı dizisinde (1913), İstanbul'un fethinden sonraki gelişmeleri farklı kurgular, ikinci bölümünde ise 2187 yılındaki İstanbul'u anlatır. Bu eserde, Fatih Sultan Mehmet başkanlığındaki Osmanlı İmparatorluğu dünyaya hükmeden bir ülke haline gelmiştir. İstanbul, bilim, kültür ve sanat etkinliklerinin merkezi haline gelmiş bir başkenttir. Bilim adamlarının büyük bölümü çalışmalarını burada sürdürmektedir. Erasmus, Montaigne, Kopernik ve Galilei gibi isimler sarayda çalışmalarını yürüten özel konuklardır.

Bu dönemin önemli ütopyalarından birisi de Ömer Seyfettin'in 1914'te yazdığı, yaygın bir inanış olan mehdi beklentisinin ütöpik gücüne vurgu yaparak olayları aktaran *Mehdi* (1999) adlı eseridir. Selanik'in kaybedilmesi üzerine Rumların buraya yerleşmesiyle başlayan sıkıntıları anlatarak başlayan hikâyede Türklerin direnişe geçmeyerek Mehdi beklentisi içinde olmaları anlatılmaktadır. Mehdi inancının on ikinci imam düşüncesinden kaynaklı olduğu ve Mehdi'nin

gelmeyeceği bu beklentinin gerçekleşmesi mümkün olmayan bir arzu olduğu üzerinde durulur.

Hasan Ruşeni, 1915'te *Ruşeni'nin Rüyası: Müslümanların Megali İdeası Gaye-i Hayaliyyesi*¹¹ isimli bir ütopya yazar. Bu eserde, Osmanlı Devleti'nin 21. yüzyıla ait görünümü tasvir edilir. Osmanlı, bütün Türkleri ve Müslümanları bir araya toplayarak uygar bir dünya kurmasına öncülük etmektedir. Müslümanlar ve Türkler, barış içinde mutlu, refah, adaletli bir yaşam kurmuşlardır.

Bu dönemin eserlerinde daha çok Türkçü, Turancı, milliyetçi eğilimler öne çıkar. Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* (2008) adlı romanı Türkçü-Turancı dünya görüşünü işleyen bir başka ütopyadır. Türkçülük görüşünü savunan bu romanda bir aşk öyküsüyle olaylar çekici hale getirilir. Eserde Fransız İhtilalinden sonra yayılan Milliyetçilik akımının Osmanlı topraklarında meydana getirdiği yıkım ve kopmalara karşı Turancılık fikri güçlendirilerek devletin yıkılmasının önüne geçilmek istenir. Baş kahraman Demir ve onun sevdiği Hazin'in şahsında milletin kurtuluşu, Turancılık fikri etrafında ütopik bir yaklaşımla aktarılır.

“O, artık kendi ıstıraplarının, hodbin dünyasının fevkinde mukaddes ve parlak bir kâinat, bir matem ve mutluluk kâinatı bulmuştu... Hayatın ve ölümün üstünde Demir'e kavuşmuştu.” (Tek, 2008:128)

1918'de Ethem Nejat, *Mesut Köy* adında, ortak yaşamın olduğu bir köy hayatını savunan bir ütopya yazar. *Mesut Köy* (1918) adlı eser, tarımsal ağırlıklı eğitimi yani Köy Enstitüleri modelini savunur. Köy ağırlıklı, eşitlikçi, özgür, yeşil bir ülke tasarlar. “Ethem Nejat tarihimizde okullar kanalıyla ilk Ağaç Bayramı etkinliklerini başlatan eğitimcidir” (Yalçın, 2011: parag. 6). 1918'den sonra yayımlanan eserlerde yine ütopik bir içerik bulmak mümkündür. Geleceğe ilişkin tasarımları içeren rüya şeklindeki bu eserler ilgi görmeye devam eder. Bunlardan Kılıçzade İsmail Hakkı'nın *Pek Uyanık Bir Uyku*¹² isimli ütopyası dönemde büyük bir ilgi görür. 1918'den sonra Osmanlı devletinin savaştan yenik çıkmasıyla beraber Anadolu işgal altında kalır. Anadolu'da başlayan direniş hareketi başarıya ulaşır ve

¹¹ Esas alınan metin için bk. M. Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalar*, Hece Yayınları, Ankara, 2004, 209-217.

¹² Kılıçzade İsmail Hakkı, “Pek Uyanık Bir Uyku”, *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*, (Haz. Sadık Usta), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 293-302.

ülke düşman işgalinden kurtarılır. Savaş döneminin sona ermesiyle yeni bir dönem başlar.

Cumhuriyet'in ilanı ve Saltanatın kaldırılmasıyla ülkenin kurumsal olarak gelişmesi için adımlar atılır. Yeni rejimin sağlam bir zemine oturtulması, devrimlerle ülkenin yeniden inşası için çalışmalar hızlandırılır. Bu dönemin ideolojik adımları dönemin edebi anlayışına da sirayet eder. 1923 ile 1950 arasında yazılan eserlerde bu dönem zihniyetinin izlerini bulmak mümkündür. İnkılapların gayesi ile Türk toplumunun çağdaş bir görünüme kavuşturulmak istenmesi gibi konular üzerinde özellikle durulur. Bu döneme ait eserlerde çoğunlukla Kemalist düşüncenin propagandası yapılır. 1923 ile 1950 yılları arasında yazılan ütopyalar, çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada 1950'den sonra yazılan ütopyalar üzerinde durulacaktır.

1950'den sonra Peyami Safa'dan bir ütopya denemesi gelecektir. *Yalnızız* romanını 1951'de yayımlayan Peyami Safa, romanın tamamını değil, bir bölümünü *Simeranya* adlı ütopya olarak tasarlamıştır. Romanın kahramanı Samim, yaşadığı sorunlardan ve dönemin buhranlarından kaçarak hayali bir ülkeye sığınır. Bu ütopya'da eğitim, sağlık, ekonomi, sanat alanlarına ait birçok sorun *Simeranya*'da çözüme kavuşturulur. Peyami Safa, kurumlardaki aksaklıkları eleştirerek *Simeranya*'da yeni kurumlarla çözüm önerileri sunar. *Simeranya*'da klasik eğitim anlayışı ve baskıcı müfredat ortadan kaldırılmıştır. Modern şekilde tasarlanmış, her seviyeye göre laboratuvarlar, atölyeler, müzik, tiyatro, sinema ve spor merkezlerinin yanı sıra öğrencilere yol gösteren donanımlı öğretmenler de bu ütopyanın vazgeçilmezleridir. Sağlık konusunda kaydedilen gelişmelerle klasik tedaviler ortadan kalkmış, hastalıklar önemli ölçüde azalmıştır (Sönmez, 2013: parag. 4-6). Böylece ütopyasını bir ada üzerine kuran Safa, Türk edebiyatına önemli bir ütöpik eser kazandırmıştır.

Köy Enstitülerinin kurulmasından sonra köylerin kalkındırılması, eğitilmesi ve çağdaş bir seviyeye getirilmesi için birçok çalışma yapılır. İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri'nin fikir babalığını yaptığı gibi bu konularda eserler de verir. Şevket Süreyya Aydemir'in 1963 yılında yazdığı *Toprak Uyanırsa: Ekmeksiz Köy Öğretmeninin Hatıraları* (1975) adlı romanı ütopya olarak değerlendirilir. Romanda

atandığı fakir, yoksul ve hastalıktan kırılan köyün gelişmesi için büyük bir çaba gösteren öğretmen girişimleri sonucunda meydana gelen değişimler ele alınır. Suyu kurumuş, toprağı verimsizleşmiş, köylüsü eğitilmemiş Keltepe’de devletin görevlendirdiği yetkililer bir umut ve amaç için bir araya gelmiştir. Öğretmen önce köyü tanır daha sonra onların vazgeçilmezi imamla hareket etmeye karar verir. Sonra da örnek bir köy kurmaya karar verir. “Bağı, bahçesi olan, sulak toprakları kabaran, dağlarında fidelerin yeşerdiği ve yağmuru bol olan, öğrencisinin kademe kademe eğitildiği, erkek, kadın, yaşlı genç ve çocuk çelişmesinin olmadığı” (Usta, 2016: parag. 19) bir köy kurma planını yavaş yavaş uygulamaya geçirir. Bataklık kurutularak çeşitli ürünler ekilir. Dağlar fidanlarla donatılır, bütün köy yeşile bezenir. Dağcılık, bağcılık gibi etkinlikler geliştirilir. Köylü birlikleri kurularak köylüler eğitilir. “Sütçülük kooperatifi, hayvancılık, pancar, meyve-sebze kooperatifi, inşaat kooperatifi ve diğerleri. Köylünün üretime ve yaşama aktif katılımı özendirilir bu kooperatifleşmeyle. Sosyalleşme ve teşkilatlanma özellikleri bu araçla kazandırılır, köylüye. Devletçilik, köyce özümseilir” (Usta, 2016: parag. 23-25). Çeşitli sosyal kurumların kurulduğu köyde aile, hukuk ve devlet ve adab-ı muaşeret konularında eğitim verilir. Böylece halkın sosyalleşebileceği, ülke yönetimde aktifleşebileceği bir ortam yaratılır. Böylece Ekmeksiz ya da Keltepe köyü, eski görüntüsünden kurtularak çağdaş bir yaşam merkezi haline gelir.

Melih Cevdet Anday 1975’te yazdığı *Raziye*, adlı romanında ütopyacı iki kahramanın hikâyesi anlatılır. Ütopyacı dayı ve yeğenin hikâyesinin anlatıldığı bu romanda dayı rolünde olan ütopyacı, gelenekleri ve inançları değiştirmek için uğraş verir. Aklın hâkim olacağı bir köy oluşturmak niyetiyle işe başlar. Peşine düştüğü domuz ticareti sayesinde köyü bir ütopya ülkesine çevirir. Fabrikalar kurulur; sabahları İsveç jimnastiği yaparak güne başlayan köylüler, öğle paydosunda Mozart ve folklorik müzik dinlerler. Büyük kentlerden uzmanlar getirilerek köylüler aydınlatılmaya çalışılır. Bir süre sonra dayı ve yeğen karşı karşıya gelir. (Yalçınkaya, 2004: 237). İki ütopyacı kahramanın aşık olduğu Vedia’nın çingenelere katılıp gitmesiyle dayının idealleri, projeleri yıkılır. Dayı ölünce yerini bir başka ütopyacı olan yeğeni alır.

Tam bir ütopya özelliği göstermese de bu dönemde Pınar Kür’ün *Yarın Yarın* (1976) romanı, bazı ütöpik unsurlar taşıyan bir başka eser olarak karşımıza çıkar.

Çetin Altan'ın *Al İşte İstanbul*'u ile birlikte 1985'te kitaplaştırılan *2027 Yılı'nın Anıları* adlı anlatısı geleceğin dünyasına dair bir izlenimlerini anlatır. Bazı ütopyik özellikleri bünyesinde barındıran *2027 Yılı'nın Anıları*, sohbet havasında kaleme alınmış bir küçük roman sayılır (Küçükçoşkun, 2006: 41). Fütürist bir gelecek kurgusuyla oluşturulan eser, 2027 yılında teknolojinin bütün alanlarda hissedildiği bir dünya çizerken İstanbul'a özel bir yer ayırır. Turizm gelişmiş, boğaza üçüncü köprü yapılmıştır. Taksimdeki Bağımsızlık Anıtı diğer mimarinin karşısında küçük kaldığı için müzeye kaldırılmıştır. Şehirde eşitlik, özgürlük hâkimdir; yalan ve yoksulluk yoktur.

Gülten Dayıoğlu'nun ilk baskısı 1984 yılında yayımlanan *Işın Çağı Çocukları* adlı ütopyası çocuklara yönelik bir romandır. Yazar, gelecekte *Işın Çağı*'nda dünyanın alacağı şekli bir kurmaca dünya hâlinde aktarır. İleri Görüşlüler Ülkesi'nde yeni doğmuş bin zeki bebeğin kaçırılıp insanlık hizmeti için yetiştirilmesini, buluşları sayesinde dünyanın çağ atlamasını kurgular. Bilimkurgu ile ütopya iç içe geçmiş durumdadır. Gazeteci Cüneyt Arcayürek'in 1985'te iki cilt hâlinde yayımladığı *Ku-de-ta* adlı romanı ise anti-ütopya özelliği taşır. Roman ütopyik yapıdan çok anti-ütopya özellikleri taşıyan bir ada üzerine kurulmuş hayatı anlatır. (Küçükçoşkun, 2006: 83). 1990 tarihli *Taormina* adlı eser, Hilmi Yavuz'un fantastik ve ütopyik romanıdır. *Taormina* denizin iki yakasına kurulmuş bir ada şehridir. Ada üzerine kurulmuş klasik ütopyalara en yakın bir diğer eser ise İlhan Mimaroglu'nun 1997 tarihli *Yokistan Tasarısı*'dır. Mimaroglu, kapitalist dünyaya karşı alternatif bir sosyalist ütopya sunar. Buket Uzuner, *İki Yeşil Su Samuru*, *Anneleri*, *Babaları*, *Sevgilileri ve Diğerleri* ile 1991'den itibaren çeşitli ütopyik öğeler taşıyan romanlar yazar. Reşat Karakuyu'nun 1998'de yayımlanan *Ütopya Mistik Masal Dünyası* adlı romanında felsefi, alegorik, ütopyik özellikleri iç içe geçmiştir. Ark isimli bir şairin talihini bulmak için gittiği mistik bir dünyada yedi dağ ve vadiyi aşması ele alınır. Ark bu mistik dünya içinde karşılaştığı tuhaf durumları bilge kişilerin ruhları sayesinde aşar. Bu kişilerin ruhları Ark'a çeşitli öğütlerde bulunarak talihini bulmasında yardımcı olur (Gariper, 2010: 96). "Alev Alatlı'nın 2001 tarihli olan *Schrödinger'in Kedisi Rüya* adlı romanı ütopyik öğeler barındırmakta olup, fantastik motiflerin ve oyun fikrinin geniş yer tuttuğu eser iyimser bir gelecek kurgusu olarak karşımıza çıkar" (Balı ve Uğur, 2013: 9). Armağan Ethemoğlu'nun 2004 tarihli *Son*

Masal adlı romanı, Kaf Dağı efsanesi üzerine kurgulanan masalsı ütöpik bir atmosfere sahiptir. Postmodern öğelerin yoğun olduğu romanda üç katmanlı bir yeni dünya kurulur. Fantastik öğeler ile ütöpik unsurların bir araya geldiği bir başka eser de Mehmet Açar'ın *Siyah Hatıralar Denizi*'dir. 2005 tarihinde yazılan romanda yazar, uzak bir Kuzey Ülkesi'nde Ennoia Otelinde yaşanan ilginç olayları ele alır. Romanda, gizemli olayların yanı sıra uzak bir gelecekte var olacak farklı bir siyasî yapılanmanın ipuçları verilir. Gizemli ve sırlarla dolu Ennoia Otelinde alternatif yaşama alanları üzerinde durulur (Gariper, 2010: 96). Tahsin Yücel'in 2006'da yayımlanan romanı *Gökdelen*, ütopya gibi başlayıp anti-ütopyaya dönüşür. 2073 yılında İstanbul'da yaşanacak anti-ütöpik bir hayatı konu alır. Roman, Amerika'nın ve kapitalist dünya düzeninin bir parçası hâline gelen Türkiye'nin İstanbul merkezli eleştirisini yansıtır. Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* (2008) adlı eserinde ise ütopyadan distopyaya doğru değışen bir ada yaşamı anlatılır. Yerleşim yeri olarak ada tercih edilmiştir; herkes eşit, mutlu ve huzurlu bir hayat sürmektedir. Adaya gelen başkan isimli eski bir siyaset adamının insanlara ve doğaya yaptığı müdahalenin sonucunda yaşanılacak son mekânın yok edilişı ele alınır.

Sevinç Çokum'un *Çok Yapraklı İlişkiler* (2013), romanında olaylar gelecekte bilinmeyen bir zaman kurgusu içinde aktarılırken ileriki süreçte var olabilecek tehlikelere karşı uyarılarda bulunur. Birçok gerçek ve ütöpik mekân iç içe geçmiş durumdadır. Olayların geçtiği bazı mekânlar İstanbul'daki mekânlar gibi tanıtılsa da aslında olmayan mekânlardır. Örneğın kahramanların çoğunlukla faaliyet gösterdikleri mekânlar olan Haliç'te Sarı Kule, Yeşil Kırathane, Defne Kültür Merkezi, Sonbahar Evleri diye tasvir edilen yerler hayalidir. Güç ve teknolojiyi elinde tutan Başkan, kendini her türlü gücün üstünde görerek insanların hayatlarına müdahil olur. Düşünce özgürlüğünü sifıra indirmeye çalışan bu zihniyet insanlara olduğu kadar doğaya da zarar verir. Önceleri halkın hizmetine açık olan ormanlık alanlarda ıhlamurlar, erguvanlar, çınarlar kesilerek yerine Yeni İnsan Araştırma Merkezi kurulur. Burada deney evleri, yabancı öğretim üyelerinin kaldıkları yapılar ve araştırma merkezleri yapılır. Yok edilen ağaçlık alanda binlerce kuş ve diğerk hayvan türü ölür. Yaşama şansı bulan canlılar da bu mekândan uzaklaşır. İtaatkâr, hiçbir şeye itiraz etmeyen insan tipini şekillendirmek için medya, bilim ve her türlü gen değıştirme deneyi kullanılır. Başkan bütün bunları yaparken kendisini asla ihmal

etmez ve kendisine bir Sırça Köşk yaptırır. Sadece Başkan bu mekânın güzelliklerinden faydalanır. *Çok Yapraklı İlişkiler* romanında Yamaç'ın Başkan'ı durdurması karanlıkların arasından bir umut güneşinin doğuşunu müjdelir.

Ütopyanın Türk edebiyatındaki tarihsel gelişimini gösteren bütün bu eserler dikkate alındığında ütopyaların dönemlere göre farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Türk edebiyatında ilk ütopyalarının rüya şeklinde tasarladığı ve bu ütopyaların siyasi, toplumsal bazı etkiler yarattığı açıktır. Siyasi ve toplumsal krizlerin yoğunlaştığı dönemlerde ortaya çıkan bu eserler, siyasi rejimin değişmesi ve modernleşme üzerine yoğunlaşmışlardır. Türk ütopyaları bu dönemde yenilikler başlamadan önce yazılmış ve siyasetçilerin zihninde yeni bir toplum oluşturma konusunda yeni ufuklar açmışlardır. Bu ütopyalarda bağımsız ve demokratik bir topluma padişahın öncülük etmesi hayal edilir. Cumhuriyet fikrinin henüz olgunlaşmadığı ütopyalarda meşrutiyet fikri üzerinde sıkça durulur. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ise yaşanan olumsuzluklar, yazarları II. Abdülhamit'in yargılandığı, tahttan indirildiği ve yeniden meşrutiyetin ilan edildiği bir toplum düşü kurmaya yöneltir. Cumhuriyet rejimi fikri de bu dönemde yavaş yavaş belirmeye başlar. Eğitim, bilim, teknik, sağlık alanlarında ileri bir seviyeye kavuşmuş zengin, refah ve mutlu bir toplum düşü işlenir. II. Meşrutiyet dönemindeki ütopyalarda işlenen bir başka tema ise Turancılık, Türkçülük'tür. Bütün Türklerin bir çatı altında toplandığı mutlu bir toplum hayali bu dönem ütopyalarının ana temalarından biridir. Cumhuriyet dönemi eserlerinden sonra Köy politikaları ve Köy Enstitüleri etrafında gelişen düşüncenin etkisiyle kalkınmış köyler, eğitilmiş köylüler ütopyalara girmeye başlar. 1980 ve sonrasında yazılan ütopyalarda ise modernizm, teknolojik gelişmeler ve bilim kurgunun iç içe geçtiği eserler ütopik bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Belirtilen bu özelliklerin bir kısmı Cumhuriyet dönemi ütopyalarında da görülmektedir. Cumhuriyet dönemi ütopyalarında da gelişmiş bir toplum, eşit, adaletli ve güçlü bir devlet anlayışı, bu devletin taşıyacağı idari, yönetsel özellikleri ele alınacaktır. Cumhuriyet dönemine ait düşünsel arka plan ile ütopyalar arasındaki ilişki siyasi ve kültürel gelişmelerle birlikte ayrıntılı olarak çalışmanın asıl kısmını oluşturan üçüncü bölümde ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya (1923-1950)

Çalışmanın bu bölümünde ütopyacı çoğu yazarın “var olmayan fakat var olmasını arzuladıkları toplum, devlet ya da yaşamı düşlerinin” Cumhuriyet dönemi Türk romanında işlenişi üzerinde durulacak, romanlar tematik değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ütopya kavramı, genellikle gelecek ile ilgili arzulanan “ümit”, “beklenti” “mükemmellik” kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Ütopyacı gelenek bağlamında daha iyi bir toplum kurmak için toplumsal alanda yapılan reformlar, yenilikler ve değişiklikler ile birlikte gelecek beklentisinin edebi metne yansıması üzerinde durulacaktır. Ütopik romanlar belirlenirken kurgusunda şu özellikleri taşıyan eserler tercih edilmiştir:

- ✓ Toplumsal ya da bireysel olarak gelecek ile ilgili bir ümit beklentisi içeren romanlar: Bu eserleri belirlerken Ernst Bloch’un “ütopya bir ümidin ifadesidir” (2013) sözü esas alınmıştır. Geleceğe dair umut ve beklentiler var olanın eksik olduğuna işaret ederek bir değişimin ve yeniliğin gerekli olduğunu ortaya koyar. Var olanın eksikliğine dikkat çektiği ve geleceğin ideal bir forma kavuşması için ütopyalarda ümit gerekli bir ilkedir.
- ✓ Ruth Levitas’a göre (1990: 88), “ümit”, soyut bir hayal değil, geleceğe dönük bir beklentiye bağlı bilinçli, arzulu ve kasıtlı bir düşünce” olması yönüyle önemlidir. Dolayısıyla “geleceğe dönük bilinçli ve kasıtlı bir toplumsal ya da bireysel beklenti” içeren romanlar,
- ✓ “İdeal olanı ortaya çıkarma veya mükemmelin peşine düşme noktasında insanı harekete geçiren yönü olan (Öztürk, 2001: 7) romanlar,
- ✓ Bloch’un “ütopya, her zaman ufukta olan, henüz olmayan ama başarıyla olasılığını taşıyan şey” tanımından yola çıkarak daha iyi bir yaşamın gerçekleşme olasılığını işleyen romanlar,
- ✓ Var olandan farklı bir gelecek tasavvur eden, özgürlüğü, mutluluğu, bilimsel ve teknik ilerlemeyi ön gören bir toplum kurmayı hedefleyen kurguları ele alan romanlar incelenmiştir.

Çalışma boyunca, yukarıda belirtilen durumlar ve daha iyi bir yaşam için

başka yerlere kaçış düşü ütopya kavramına işaret eden bir anlamda kullanmaktadır. Değerlendirmeye alınan romanlar tematik açıdan Ahmet Cevizci'nin yaptığı “dini ütopyalar, politik-tarihi ütopyalar, ekonomik ütopyalar ve teknolojik ütopyalar, bireysel potansiyel gücü gerçekleştirmeyi amaçlayan ütopyalar” (1999: 881) tasnif örnek alınarak sınıflandırılmış, tasnif dışında kalan romanlar ise yeni başlıklar altında değerlendirilmiştir.

3.1. Dini Ütopyalar

İnsan bir arada yaşama ihtiyacı hisseden bir varlıktır. Bu ihtiyaç insanları toplum denilen yapıyı meydana getirmesini sağlar. Toplum, insanın bir arada yaşama durumunu, iletişim, güvenlik, sevgi ve inanç vb. ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. Toplumsal yapı içerisinde insan; aile, hukuk, siyaset, ekonomi ve din gibi kurumlar tarafından şekillenir. Din, toplumsal yaşamın hem bu dünyadaki hem de diğer dünyadaki düzenini belirler. Bilinçlendirme ve yönlendirme etkisiyle toplumların tarihsel geçmişlerine etki eden inanç konusu, siyasi iktidar tarafından toplumun sınırlandırılması veya harekete geçirilmesi için kullanılabilmektedir. Din ve toplum arasındaki ilişki, yaşanan dönemin ideolojisinin belirlenmesi için oldukça önemlidir. “Dinin ideoloji olarak ele alınması, iktidarın dini bir ideolojik aygıt olarak kullanılması gerçeğine gönderme yapar, bunun yanında iktidarla muhalefet arasındaki ideolojik mücadelenin dinsel alan üzerinden yürütüldüğünü gösterir” (Werner vd., 2011: 185). İnanç konusu hem egemen sınıfların hem de çeşitli alt sınıfların kullandığı bir araçtır. Her sınıf kendi ideolojik yaklaşımına uygun bir dini duruş sergiler. Bu dini duruş, bazen iktidar olana kayıtsız şartsız bağlılığı ifade ederken bazen de muhalif kesimin eşitlik, adalet söylemlerini yönlendirir. Başka dünyaların varlığının mümkün olduğunu dini inançla bağdaştıran kesimler toplumu dönüştürme hedeflerini dini beklentilerle ifade ederler. Tarihte ortaya çıkan birçok isyanda ve eylemde dinin ya bir araç olarak kullanıldığı ya da bu hareketlerin dini temelli olduğu görülür. Din “sınıfların kendilerini ifade ettikleri, ezilenlerin ideolojik mücadelesinin verildiği alan” (Werner vd., 2011: 187) olarak ele alınır. Muhalif yapılanmaların kendilerini ifade ettikleri alan olması nedeniyle din, iktidarın ve muhalefetin daima mücadele içinde oldukları bir alanı ifade eder.

Toplumsal hareketler, eşitlik, adalet ve özgürlük istemeleri yönüyle çoğu zaman benzeşirler. Dini ütopyaları oluşturanlar ise bu istekleri inandıkları bir dini gelenek üzerinden somutlaştırmaya çalışırlar. Din, ideoloji ve ütopyaı birbiriyle ilişkili kavramlar olarak gören Ernest Bloch (2013: 1404), umudun olduğu her yerde dinin de olacağını belirtir. Din, var olan koşullara karşı sabretme ve durumu kabullenme aşamasında insanı rahatlatan en büyük faktörlerden birisidir. Toprak'ın deyimiyle (2012: 483) din, “Bu dünyadaki haksızlıkların, adaletsizliklerin ve yoksulluğun, kısaca bu dünyada arzulanan fakat ulaşılamayan düzene bu dünyadaki geçici yaşamdan sonra gökyüzünde bir yerlerde ulaşılacağını vaat eder”. Din, bu dünyadaki düzensizliğe karşı duyulan memnuniyetsizliği dışa vurduğu gibi daha iyi bir dünyaya duyulan özlemi de ifade eder. “Bu nedenle bir yönüyle bir tür ideoloji olarak görebileceğimiz din, diğer yönüyle içerisinde önemli oranda ütöpik unsur barındırır” (Toprak, 2012: 55). Bloch dini bu ütöpik yönüyle diğer bütün ütöpik düşüncelerden daha kabul edilebilir bir oluşum olarak görür. Aynı şekilde Bloch, dini, insanın bu dünyadaki kurtuluş araçlarından birisi olduğunu ifade eder. Bloch, insanın başka dünyalara olan ilgisini canlı tutan dinin öteki dünyaya yönelttiğı insan çabalarını bu dünyaya yöneltmenin önemli olduğunu vurgular.

Din, “ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşam tarzı sunan ve onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan kurumdur” (Aydın, 2002: 6). İnsanlara belli bir yaşam biçimi sunması yönüyle din, ütopya düşüncesine daima kaynaklık eder. İlk ütopyalardan itibaren siyaset ve din bu türü etkisi altına aldığından ütopyanın türleri de bu şekilde adlandırılır. Bu ütopyaların kurucuları ve üyeleri dini bir geleneğe inanmak ve bu inancın gereklerine uygun bir toplum oluşturmak ihtiyacı duyarlar. Ütopyanın sınırları içinde ve dışında yaşayan tüm üyeler için sıkıntılardan uzak bir saadet ülkesi kurmak amaçlanır. Bu ütopyalarda bir boyutuyla düzenden duyulan memnuniyetsizliğin dışa vurumu dini düşünceyle gerçekleşir. (Toprak, 2012: 483). İnsan ve toplum problemleri bir bekleyişi doğurmaktadır. Toplumsal bunalım, felâket ve geçiş dönemlerinde dinin bu bekleyişin olumlu yönde etkilediğı görülür. Din ve sosyal yapı arasındaki yakın bir ilişki bulunduğundan Durkheim, “toplumun tüm varlığını düzen ve yapılarının dinde ifade edildiğini” (Akt. Mardin, 1992: 47) belirtir. Toplumsal yapı unsurlarının sabit kalması ya da değişime uğraması yönüyle din

fonksiyonel bir rol üstlenir. Dini ütopyalar başlığı altında dini inancın şekillendirdiği ütopyaların siyasal ve toplumsal bağlantıları üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Anadolu cennetinde ideal İslam devleti: Anadolu Fatih Alparslan

3.1.1.1. Ütopya ön hazırlık

Ütopyalar, içinden çıktıkları dönemin özelliklerini taşır, bu nedenle tarihle sıkı bir ilişki içindedirler. Tarih ile olan ilişkisine rağmen tamamen tarih olmayan ütopyanın çoğu zaman eleştirel niteliği nedeniyle tarihi olaylarda muhalif tarafta yer aldığı görülür. Toplumsal işlevlerini yerine getirmek için üstlendiği eleştiri misyonu, ideal olana ulaşıldığında bile devam eder. Tarihsel gerçekliklerden yola çıkarak gerçekliğin ötesinde bireyin yaşadığı iç çatışmalara birer sığınak olan ütopya, ön kabullerden sıyrılarak mevcut düzenin eksiklerini ortaya koyar. Yeni toplumun yer edinmesi, taraftar bulması ve taraftarların motive olması amacıyla bir dizi işlem gerçekleştirir. Eleştiri bu işlemlerin birinci basamağını oluşturur. Bireysel olarak tek tek dile getirilemeyen durumlar ele alınır ve kurulacak düzenin ideal bir forma kavuşması amaçlanır. Tarihsel çatışmaların bir ürünü olan ütopya varlığını anlaşmazlıklara borçludur. Ütopik romanda dış dünyayla kurmaca gerçeklik birleştirilir ve yazar yarattığı kişilerin kurmaca dünyasında yeni bir yapı şekillendirir. Tarihsel gerçeklikle bire bir aynı olmasa da eserin kendi iç dünyasındaki gerçekliği ifade eden bu olaylar okuyucuya ütopik kurgunun kapılarını aralar.

İslam medeniyetinde ideal mekân ve zaman idraki Batı toplumlarından farklı bir anlayışla dile getirilir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemin en ideal dönem ve tarihsel gerçek olarak kabul edilmesi, İslami değerler etrafında ideal bir yaşamın tarihi gerçeklik içinde yaşanması düşüncesini doğurur. Bu nedenle diğer dinlerde ve inançlarda yer alan ütopik inançların dışında bir ütopik anlayış ortaya çıkar. “İnsanları kemale çağıran klasik dönem Müslüman düşünürler, ne Hristiyanlar gibi bir gökyüzü krallığına, ne de modern ütopyalarda olduğu gibi tarihi karşılığı olmayan hipotetik bir doğal hale ya da ütopik bir tahayyülata değil, tarihi bir gerçeklik olarak yaşamış olan Asr-ı Saadet uygulamasına atıfta bulunmaktadır” (Davutoğlu, 2015: 63). Bu durum Müslümanların, İslam medeniyetinin yükselişi ile ideal tarihi gerçekliği birleştiren tahayyüllerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır.

Enver Behnan Şapolyo'nun¹³ *Anadolu Fatih Alparslan*¹⁴ romanı, tarihi gerçeklerden beslenen ideal İslami toplum yapısına işaret eden bir kurguya sahip olduğundan incelemeye dâhil edilmiştir. Eserin ilk baskısı 1925 yılında yapılmıştır.

Selçuklular dönemini ele alan romanda Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularının oluşumu, devletleşmesi ve cihangirlik yolunda ilerleyişleri ideal İslam devleti anlayışı çerçevesinde ele alınmaktadır. “Bu dönemde İslam dininin cihat ve gaza emirlerine uygun olarak Anadolu’yu elde edip bir Türk-İslam yurdu haline getirmek temel amaçtır”(Yuca, 2014: 237). Selçuklu hükümdarı Alparslan’ın en büyük rüyası olan Anadolu’da mükemmel bir İslam devleti kurmak ve cihangirlik mefkûresini gerçekleştirmek teması romanın bütününe sirayet etmiştir. Alparslan’ın ideal İslam devletine karşılık yeryüzünde bir cennet kurmaya çalışan Hasan Sabbah’ın faaliyetlerine de yer verilmektedir. *Anadolu Fatih Alparslan* romanının başkahramanı Sultan Alpaslan’dır. Genç bir vali iken Yusuf Harzem’in kızı Hanko’ya âşık olur ancak ona bir türlü kavuşamaz. Bu aşkın etrafında cereyan eden tarihi olaylar ve tarihi kişiler romanın kurgusu etrafında birleşirler. Eserde Alpaslan’ın Tuğrul Beyden sonra tahta çıkışı, atalarının büyük rüyası olan Anadolu’nun Türk-İslam yurdu haline getirilmesi mefkûresi ve vezir Nizamül-Mülk

¹³ Enver Behnan, 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunuyla “Şapolyo” soyadını almıştır. “Şapolyo” kelimesi Göktürk hakanlarından İşbara Kağan’ının Çince geçmesi “Sha-po-lo” karşılığından gelmektedir. Enver Behnan, “Şapolyo” ismini kendisine soy isim olarak seçmesinde Türkçü fikirleri ve eski Türk tarihiyle ulusal kimlik bağlamında kurduğu bağlantının etkili olduğu söylenebilir. Enver Behnan Şapolyo 1900 yılında İstanbul’da doğar. İlk ve orta öğrenimini İstanbul Lisesi’nde tamamlar. Lise yıllarındaki başarısı nedeniyle İstanbul Lisesi tarafından dil eğitimi alması amacıyla bir yıllığına (1917) Almanya’ya gönderilir. I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yenilgisiyle Osmanlı ile olan bütün ilişkiler kesintiye uğrar. Şapolyo 1918 yılının sonlarına doğru İstanbul’la geri döner. Şapolyo, gençlik yılları, Osmanlı’nın çöküş yıllarına denk geldiğinden birçok olayın şahidi olur. Şapolyo, 1919 yılında Kanlı Bayrak Kuvay-ı Milliye grubuna katılır. Trakya’da millet için Rum çetelerine karşı silahlı çatışmanın içerisinde yer alır. Daha sonra Ankara’ya geçip Mustafa Kemal’in yanında mücadeleye katılmak ister. Mim Mim teşkilatının yardımıyla İnebolu üzerinden Ankara’ya geçer. 1920’lerde Ankara’da yeni bir kuruluş gerçekleştirmektedir. Eğitimli ve teknik anlamda yetişmiş insan gücüne olan ihtiyacı artar. Bundan dolayı Şapolyo gibi iyi bir eğitim almış ve Türkçü fikirlere sahip olan bir kişiyi de yeni kuruluşa yerini alması sağlanır. Şapolyo’nun Ankara Sultanisi’ne tarih muallimi olarak ataması 1922 yılında gerçekleşir. Şapolyo’nun yeni kurulan devletin ilk eğitimcilerinden biri olması onu Cumhuriyet tarihi boyunca önemli vazifelerde bulunmasını sağlar. Şapolyo, sırasıyla Ankara’nın ve İstanbul’un çeşitli liseleri yanı sıra Kara Harp Okulu’nda da tarih dersleri verir. Tarih öğretmenliğinin yanı sıra Şapolyo, 1920’lerin başlarından (1972) vefatına değin Cumhuriyet dönemi basının içerisinde farklı gazetelerde yazılar kaleme alır. Cumhuriyet devri basının birçok gazete ve dergisinde muhabirlik, yazarlık ve editörlük gibi vazifeler üstlenir. Yurdun çeşitli merkezlerinde açılan halkevlerinde ve şehir meydanlarında devletin yeni ideolojisini halka aktarmaya çalışan bir Kemalist nefer görünümündedir. Dipnottaki bilgiler İrşad Sami Yuca, “Cumhuriyet Dönemi Tarihçilerinden Enver Behnan Şapolyo’nun Tarih ve Tarihçilik Üzerine Düşünceleri”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 10, Mart 2015, s. 158-175. adlı çalışmasından alınmıştır.

¹⁴ Çalışmada Enver Behnan Şapolyo, *Anadolu Fatih Alparslan*, (4. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012 tarihli roman esas alınmıştır.

ile birlikte yaptıkları siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri düzenlemeler üzerinde de durulmaktadır. İslam dininin emrettiği gibi cihat ve gaza anlayışına uygun olarak Anadolu'yu fethedip bir Türk-İslam yurdu haline getirmek amaçlanır. Anadolu'nun yurt edinilmesi sürecinde ortaya çıkan gelişmeler ve Anadolu'da Bizans'ın toplumsal, ahlaki ve siyasi çöküntüsü ile ilgili tasvirler yapılır. Bizans'ın içinde bulunduğu mevcut siyasi ve toplumsal sıkıntıların Anadolu'da kurulan Türk-İslam devleti ile son bulması tarihi gerçekliklere uygun olarak roman üslubuyla işlenir.

3.1.1.2. Ütopist unsurlar

Romanda tespit edilen ütopik unsurlar mekân, zaman ve kurgu başlıkları altında ele alınmaktadır.

3.1.1.2.1. Ütopist mekân

Ütopyalar farklı bir mekânda mutlu bir yaşam arayışı ya da düşü olarak ortaya çıkarlar. Bulunulan mekân, ülke ya da yer; kişi ya da toplum açısından olumsuz bir anlam taşıyorsa yeni ve daha güzel yaşamın kurulabileceği bir mekân arayışı ütopya olarak belirir. Ütopya, rahatsızlık duyulan ülke, yer ya da mekân dışında alternatif bir yaşam alanı sunar. Bu yeni yaşam alanı bazen bir ada, bazen yeni bir ülke, bazen de hayali bir yer olabilir. Bunların dışında içinde yaşanılan alanın olumsuzluklardan arındırılmasıyla ortaya çıkan yeni mekân da ideal yeri ifade edebilir. İnceleme konumuz olan eserin mekân bakımından dağılımı şöyledir:

- 1) Anadolu dışında kahramanın yetiştiği ortam: Ütopya kurulmadan önceki dönem hazırlıklarının yapıldığı İsfahan, Merv, Rey gibi şehirler
- 2) Anadolu coğrafyası: Alparslan'ın hayalindeki ideal mekân
- 3) Alamut Kalesi: Hasan Sabbah'ın sahte yeryüzü cennetini kurmak için seçtiği mekân olarak işlenir.

Romanda ideal devletin/toplumun varlığı ve devamlılığı bazı dini, etik ve siyasi oluşumlara bağlanır. Bu nedenle ideal devletin kuruluşu ideal mekânla bütünleşik şekilde ele alınır. İdeal mekânla ideal liderin özellikleri belli aşamalar halinde verilir. *Anadolu Fatihî Alparslan* romanında Selçuklu hakani Alparslan'ın edinmesi gereken kuramsal, eylemsel ve düşünsel aşamalar, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Irak'ı gibi ülkelerin fethedilmesi sırasında ortaya konur. Hazırlık dönemini kapsayan bu gelişmeler, yeni bir toplum ve ülkenin kuruluşu için atılan

adımları ifade eder. Bu süreçte roman kahramanının yetiştiği mekân olumlu özellikleri ile aktarılır. Ütopik arayış, Anadolu coğrafyasına olan özlem olarak ortaya çıkar. Anadolu dışındaki mekânların tasviri ise daha çok doğayla iç içe geçen ideal yaşam ifade edilirken ağırlık kazanır.

“Rey şehrinin gül bahçeleri üzerinde öten bülbüller onu bu sabah pek erken uyandırmıştı. Gözlerini koyu yeşil ağaçlara, kulaklarını da bir tarafta sarı güllerin, öbür tarafta kırmızı güllerin üzerinde öten bülbüllerin tatlı nağmelerine verdi.” (AFA, 6-7)

Döneminin en iyi yönetim ve yaşam şeklini açıklayan Alparslan; bilim, sanat, ekonomi alanlarında tüm dünyaya öncülük eden bir ülkenin varlığını ortaya koyar. Arzulanan geleceğe ilişkin ipuçları veren hakan, gaza ve cihat ile tüm dünyaya İslam’ı yaymak, Türk hâkimiyetini bütün dünyaya kabul ettirme arzusundadır. Siyasal ve ekonomik gelişmelerin takip edilmesi, adım adım izlenecek yolların bir programa bağlanması ise Anadolu coğrafyası dışında fethedilen yerlerde önce uygulamaya geçirilir, bu yerlerde arzulanan devlet ya da toplumun inşasındaki kararlılık gösterilir. Anadolu dışında fethettiği ülkelerde ekonomik ferahlığın göstergesi olan pahalı eşyalar, ipek halılar, sırça ve mücevherden yapılan ayrıntılar dikkat çeker. Birinci döneme ait olan mekânlar genellikle saray, köşk ve siyasi kararların alındığı gizemli mekânlardır.

“Alparslan sarayın bahçesinde bir orman içinde bulunan sırçalı köşke gitti. Nizam’ül Mülk ipek halılar serili bir sedirin kenarına ilişti” (AFA, 15)

İncelenen eserde kapalı alanlar, mimari düzenlemelerle zenginleştirilmiş mekânlar, saraylar, kaleler ve Anadolu coğrafyasının çeşitli yerleri vardır. Ancak eserin tamamında idealleştirilen, özlemle anılan ve ele geçirildikten sonra da ideal devlet ve toplumun oluşturulduğu coğrafya olarak Anadolu toprakları ön plandadır. Mekânların tasvirinde dini, mimari unsurların yanı sıra Türk dünyasına ait imgeler üzerinde durulmaktadır. Mekân tasvirlerinde sosyal ve siyasi koşulların etkileri önem kazanır. Böylece mekânın kurgu içindeki önemine vurgu yapılır.

3.1.1.2.2. Ütopist zaman

Ütopyalarda belirsiz bir zaman diliminde geçen olaylar aktarılabileceği gibi gelecek zamanda olabileceklerin anlatıldığı bir zaman anlayışı da tercih edilebilir. Ütopya, ortaya çıktığı zamana alternatif bir mekân imkânı ile birlikte alternatif bir zaman da sunar. *Anadolu Fatihî Alparslan* romanında gelecekçi bir zaman kurgusu ile olaylar aktarılır. Uzak veya yakın gelecek zaman olarak kurgulanan olaylar mutlu, ideal ve İslami bir yaşam alanı yaratma aşamasında dikkatlere sunulur. Romandaki zaman dilimleri Alparslan'ın valilik yaptığı yetişme yılları, hakan olarak iktidarda olduğu zaman dilimi ile Malazgirt savaşı, Anadolu'nun fethedilmesi ve Anadolu'nun Türkleşmesi dönemlerini kapsar.

“Bir ay kadar hazırlıktan sonra 1064 tarihinde büyük bir ordu ile Horasan taraflarından Azerbaycan'a hareket etti. Bütün beyleri yanına toplayarak parmağını Anadolu'ya uzattı.” (AFA, 50)

Gelecek zaman kurgusu içinde Anadolu'nun fethedilmesi ve orada kurulacak hayali ülke tasvirleri yapılırken geçmiş zamanda ortaya çıkan ütopik girişimler hakkında da bilgi verilir. Bu dönemde ortaya çıkan topluluklar, İran tarihiyle eş zamanlı olaylar eşliğinde aktarılır.

“Batinilik esası İran hükümdarı Kubad'ın zamanında büyük bir ihtilal yapan Mazdek'in mezhebine dayanmaktadır.” (AFA, 20)

Alparslan ve Nizam'ül Mülk'ün faaliyetleri gerçek zaman ve gelecek zaman kurgusu içerisinde aktarılırken Hasan Sabbah'ın kurduğu Alamut cennetinde zaman kavramının belirsizliği üzerinde durulur. Cennette yaşamaya hak kazananların zaman kavramından habersiz bir şekilde hep aynı yaşta yaşamlarına devam ettiklerine dikkat çekilir.

“Cennette zaman yoktur, insan burada bir yaşta yaşar.” (AFA, 194)

Cennet denilen mekânda yaş kavramının da zaman kavramı gibi bilinmemesi öteki dünyada sürececek olan sonsuz yaşama işaret eder. Hasan Sabbah'ın cennetindeki kızlardan birine sorulan kaç yaşındasınız sorusuna “yaş ne demek?” şeklinde cevap verdiği görülür. Ayrıca cennette ne zamandan beri kaldığı sorusuna ise “yaratıldığım günden beri” (AFA, 193) diye cevap vererek zaman kavramının belirsizliğini ortaya koyar.

3.1.1.2.3. Ütopist kurgu

Tarihsel çatışmaların bir ürünü olan ütopya varlığını anlaşılmazlıklara borçludur. Ütopik romanda dış dünyayla kurmaca gerçeklik birleştirilir ve yazar yarattığı kişilerin kurmaca dünyasında yeni bir yapı şekillendirir. Tarihsel gerçeklikle bire bir aynı olmasa da eserin kendi iç dünyasındaki gerçekliği ifade eden bu olaylar okuyucuya ütopik kurgunun kapılarını aralar. *Anadolu Fatih Alparslan* romanı, tarihi gerçeklerden beslenen toplum yapısına işaret eder. Selçuklular dönemini ele alan romanda Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularının oluşumu, devletleşmesi ve cihangirlik yolunda ilerleyişleri ideal İslam devleti anlayışı çerçevesinde ele alınır. Selçuklu hükümdarının Anadolu’da kurmak istediği mükemmel devlete karşılık, sahte cennetini kurmaya çalışan Hasan Sabbah’ın faaliyetlerine yer verilir. Romanda bazı toplulukların kendilerine taraftar bulmak için kurdukları sahte cennetler kurguya dâhil edilir. Okuyucu romandaki gerçek tarih ile kurgusal yapı arasındaki yakın ilişkiyi yazarın yarattığı kişi ve olaylar aracılığıyla kolayca sezer. Ütopyanın iki yönlü işlendiği romanda Selçuklu hükümdarı Alparslan ve Hasan Sabbah’ın ideolojik atılımları öne çıkar. Alparslan, bütün dünyaya İslamiyet’i yayarak bilim, teknoloji, mimari, edebiyat, sanat alanlarında en üst seviyeye ulaşmış çağdaş bir toplum kurma hayalini gerçekleştirmek isterken Hasan Sabbah, yeryüzünde sahte bir cennet kurmak için mücadele eder.

Mevcut duruma bir karşı duruş, verili olanın yadsınması biçiminde ortaya çıkan ütopya, kitlelerin bilinci üzerinde etkide bulunur ve yığınların ideolojik konumunu temellendirir. Bu özellikleriyle siyasi alana müdahil olan ütopya, kimi zaman kitle hareketlerini yönlendirici bir etkide bulunabilmektedir. Ütopya, kurumsallaşma sürecindeki hamlelerde vurgunun genellikle eşitlik, adalet ve özgürlük üzerine olmasını sağlar. “Tarihte, toplumsal bir hamle yoktur ki, o topluma kurtuluş, eşitlik ve kardeşlik vaat etmesin. Bu vaatler (siyasi programlar) öncülerin gelecek tasarılarıdır ve dolayısıyla da önemli oranda ütopik unsurlar içerirler” (Usta, 2010: 65). Aynı zamanda kurumların oluşturulmasında ve işleyiş esaslarının belirlenmesinde gözetilen ilkeler, ütopik bir varoluşun izlerini gösterebilir. Ütopyanın bu aşamadaki işlevi, toplumu ileriye götürecek bir yol haritası çizmesidir. *Anadolu Fatih Alparslan* romanında toplumu ileriye taşıyacak atılımlar, Anadolu’nun fethi sürecinde gerçekleşir. Anadolu’da güçlü bir devlet iradesinin

olmayışı, toplumun güçlü bir iradeye ve düzene duyduğu özlemi kuvvetlendirir. Nizam'ül Mülk, Alparslan ve Hasan Sabbah gibi önemli kişilerin kurmak istedikleri yeni düzene tabi olan insanların beklentisi, huzurlu ve mutlu bir gelecektir.

İnsani etkinlikler toplumsal bir ilişki bağıyla gerçekleşir. Dolayısıyla birey ve toplum hayatındaki her gelişme ideal devleti ve toplumu meydana getirme amacıyla önem kazanır. İdeal devletin/toplumun varlığı ve devamlılığını sağlaması bazı dini, etik ve siyasi oluşumlara bağlıdır. Bu nedenle ideal devletin dini ve siyasi işlevleri, beklentileri ve yöntemlerini ele almak gerekir. Aydın'a göre (2010: 125), bu işlevlerin ideal devlet yapısıyla ilişkisinin ilk aşamasını “insanı mükemmelleştirmek ve mutluluğu elde etmesini sağlamaktır”. Eğitim ve öğretim ile ilgili olan bu aşama bireyin erken yaşlarda ideal devletin bir üyesi olarak hazırlanmasını ifade eder. Birey ideal düzenin bir üyesi olmaya hazırlanırken yeteneklerini geliştirir ve mükemmelleşir. Farabi'ye göre (2001: 26) insanlığın dünyadaki varlık amacı, en mükemmeli ifade eden mutluluğu kazanmaktır. Aydın ise (2010: 125) bu mutluluğun “belli bir toplumsal bağlamda, kuramsal, eylemsel, düşünsel erdemleri ve eylemsel sanatları kazanmakla ilgili” olduğunu düşünür. Belli bir eğitimi gerektiren bu aşamalar, *Anadolu Fatihi Alparslan* romanında Selçuklu hakanı Alparslan'ın bir lider olarak yetiştirilmesi aşamasında önem kazanır. Selçuklu hakanı Çağrı Bey, Sultan Mesut'un Dandanakan Savaşı'nda yenilgiye uğraması üzerine valinin emrinde çalışan Nizam'ül Mülk'ü yanına alır. Çağrı Bey, Alparslan'ı iyi bir asker, kuvvetli bir devlet adamı olarak yetiştirir. Devrinin en büyük âlimi Nizam'ül Mülk'ü Alparslan'a hoca olarak verir. Alparslan'ın edinmesi gereken kuramsal, eylemsel ve düşünsel aşamalar Nizam'ül Mülk'ün eğitimci pozisyonu ile aktarılır. Tuğrul Bey, bütün İran'ı, Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Irak'ı fethederken, Alparslan gençliğini Horasan'da valilik yaparak geçirir. Alparslan tahta geçtiğinde ise babası ve amcasının en büyük hedefi olan Anadolu'nun fethine devam eder. Hazırlık dönemini kapsayan bu gelişmeler, yeni bir toplum ve ülkenin kuruluşu için atılan adımları ifade eder.

Cihangirlik faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı bir dönemde Alparslan'ın Berzem Kalesi muhafızı Yusuf Harzemi'nin kızı olan Hanko'ya duyduğu aşk merkeze alınarak siyasi hareketlerin yanında özel hayat ile ilgili ayrıntılara yer verilir. Alparslan, Horasan'da valiyken ava çıktığı bir gün Berzem Kalesi muhafızı

Yusuf Harzemi'nin evinde misafir olur. Yusuf'un kızı Hanko'yu görür ve ona aşık olur. Hanko'nun da Alparslan'da gönlü olmasına rağmen babasının kendilerine kötülük etmelerinden korktuğu için bu durumu ifade etmekten çekinir. Alparslan, Hanko'yu istetir ancak Yusuf Harzemi, kızı ona vermeyi kabul etmediği gibi Hanko'ya zulmetmeye başlar. Berzem halkı da Yusuf Harzemi'nin şerrinden çok çekmektedir. Alparslan, Yusuf'un üzerine kuvvetlerini göndermek ister; ancak Hanko'yu öldürmesinden çekindiği için bundan vazgeçer. Tuğrul Bey'in ölümünün üzerine yerine geçecek çocuğu olmadığı için Çağrı Bey'in oğlu Alparslan Selçuklu hakanı olur. Hanko'yu istemesi üzerine Alparslan'a düşman kesilen Yusuf Harzemi, daha sonraki süreçte de ikisinin kavuşmasını önlemek için her yola başvurur. Alparslan'ın destekçisi ve yardımcısı olan Nizam'ül Mülk, onun cihangirlik yolunda bir kağan olmasına engel olacak bu aşka ilgisinin azalması için uğraşır. Alparslan'ın ideal bir lider olması için mükemmelleşmesi ve mutluluğa Hanko'nun aşkıyla değil İslam devleti kurarak ulaşması Nizam'ül Mülk'ün en büyük isteğidir.

İslami bir temele dayanan devlet idarelerinde Allah'a hesap verme korkusu ve adaleti tam sağlayamama endişesi devlet büyüklerini ve onların yardımcılarını siyasi hayatta daha dikkatli davranmaya iter. Bu nedenle siyasilere yol gösterecek bazı siyasetnameler yazılır. Siyasetname türündeki eserler, devrin politikasına dair ipuçları verdiği gibi tecrübeli devlet adamlarının tavsiyelerini ve uyarılarını da içerir. Siyasetname yazarları, toplum için en iyi yönetim nasıl olur, devlet işleri en mükemmel şekilde nasıl yürür gibi sorulara cevap vermeye çalışırlar. Romanda Nizam'ül Mülk'ün *Siyasetname* adlı eserinin bazı kısımlarını hakanla paylaşarak devlet yönetiminde çeşitli tavsiyelerde bulunduğu görülür. Romanın bazı kısımlarında Nizam'ül Mülk kadınların hükümdar üzerindeki etkisinin olumsuzluklara yol açacağını belirtir. Vezir, Hanko'nun Alparslan'ı ele geçirip cihangirlik yolunda ona engel olacağını düşündüğünden hakanın bu kızdan bir an önce vazgeçmesi için uğraşır.

“Alparslan bir türlü Hanko'yu gönlünden çıkaramıyordu. Fakat Nizam'ül Mülk, bir an önce bu kızdan onun alakasını keserek kâfir diyarının gaza ve cihadına çevirmek istiyorlardı.” (AFA, 6)

Ütopyalarda dini-siyasi liderin işlevsel ikinci aşamasını Aydın (2010: 129), “ideal topluma lider yetiştirmek” olarak açıklar. Farabi’nin görüşlerinden yola çıkarak belirlenen bu aşamalara göre mutluluk ancak ideal devlette mümkündür. İdeal devlet ise ideal önderlerin varlığı ile mümkündür. İdeal devlete siyasi liderlik yapacak kişinin yetiştirilmesi ve eğitimi önemlidir. Liderin bilgili ve eğitimli olması toplumun mutluluğu için gereklidir. Farabi’ye göre siyasal önderin bilgisizliği, halkın bilgisizliğinden daha kötüdür. Bu nedenle toplumun kendilerini eğiten ve mutluluğa kavuşturan liderlere ihtiyacı vardır. Toplumun geleceğinin belirlenmesinde lider konumundaki kişinin sorumluluğu fazladır. Alınan kararlarda doğru ya da yanlış her hareket, yalnızca bireyi değil toplumun hayatına da etki edecektir. Farabi’ye göre (2001: 89) lider, “büyük bir azim ve irade sahibi olmalı ki zaruri bulduğu şeyleri gerçekleştirmek hususunda cesaret göstere, korkak ve yahut yumuşak olmasın.” Ayrıca liderin “adâleti ve adâlet ehlini sevmesi, istibdattan, zulümden ve zalimlerden nefret etmesi lâzımdır ki hem kendi akrabasından hem başkalarından hak arasın, onları hakka dâvet etsin, istibdat kurbanlarının imdadına yetişsin, iyi ve güzel bildiği her şeyi desteklesin.” Bir hükümdar ya da yöneticide olması gerekenler neredeyse bütün ütopyalarda ele alınmaktadır. Anadolu Fatihî Alparslan romanında ise roman kahramanı Nizam’ül Mülk ideal devlet başkanında bulunmasını gerekli bulduğu özellikler *Siyasetname*’den bazı bölümlerden örneklerle açıklar. Bu açıklamalara göre hükümdarın adil ve cesaretli olması önemlidir. Alparslan’ın yapmak istediklerini adalet ve cesaretle uygulamaya geçirmesi liderin ideal bireyde bulunması gereken en önemli özelliği taşıdığını gösterir. Ayrıca liderin doğru hareket etmesi ve sefahate düşmemesi aranan bir diğer özelliktir. Buna göre bir hükümdarın, reaya eşrafına ikramda bulunması, zayıf olanlara merhamet etmesi, kötü vaziyette olanlara iş bulması, zalim olanları mahvetmesi gerekir. Nizam’ül Mülk, ideal yöneticinin diğer özelliklerini şöyle sıralar:

Beşincisi sabır ve iradedir. Yılmadan, veziri ve divan-ı hümayunu ile müşavereden sonra bu kararları tatbik etmektir. Bundan maada, mağrur olmamak, zalim olmamak, devlete hizmet edenleri sevmek, Cenap-ı Hakkın nimetlerine de şükretmektir. (AFA, 60)

Korkusuz, yetkin, bilge ve adaletli olan yöneticiler, bazen kurdukları ütopyaların anayasalarını kendileri yazar. Ancak Alparslan’ın kurmak istediği düzende yasa koyucu ya da anayasa yazıcısı olarak Nizam’ül Mülk tayin edilir.

Hakan ise arzuladığı büyük Türk birliğini oluşturmak için siyasi ve askeri faaliyette bulunur.

Farabi'nin ideal toplumuna göre siyasi liderin edinmesi zorunlu olan bir diğer özellik akıl ile eylemsel bilgileri bütünleştirme yetisini kazanmasıdır (2001: 87). Aydın'ın (2010: 131) Farabi'nin görüşlerinden faydalanarak belirlediği “kuramsal ve eylemsel değerleri kazandırma” aşamasında siyasi lidere kuramsal bilgiler kazandırmanın yanı sıra toplumu mükemmelleştirecek eylemsel yaşama yönelik değerler kazandırılır. Alparslan, devlet ve toplum geleceğinin inşasında herhangi bir sorunun meydana gelmesini istemez. Adil, refah ve gelişmiş devlet düzenini bozmaya yönelik her hareketin önünü kesmek için bazı tedbirler alır. Herkesin ihtiyacının karşılandığı, toplum mutluluğunun her şeyin üstünde tutulduğu, özel mülkiyetin olmadığı devlet mekanizması böylece sorunsuz bir şekilde işler. Semerkantlı bir tüccarın Hanko'dan mektup getirmesi üzerine Alparslan, ülkesindeki ideal devlet anlayışını anlatmaya başlar. Alparslan'ın yaptığı açıklamalara göre toplumun mutluluğu her şeyin üstündedir. Tarihte gerçekleştirilmek istenen her eşitlikçi ve özgürlükçü hareketin özünde olan özel mülkiyetin olmayışı, ortak karar verme ve eşit ekonomik kazanç faktörü, Alparslan'ın cihangirlik yolunda en çok önemseydiği prensiplerdir.

Benim şahsi param yoktur. Hazinem milletime aittir. Divan-ı Hümayuna sormadan bir tek altın alıp şahsıma sarf edemem... Devletten maaş da almam... Gaza mallarını da gazilere taksim ederim. Ne ile geçindiğimi sorarsan, babamdan kalan koyun sürülerinin mahsulünden geçinirim... (AFA, 9)

Özel mülkiyet konusunda Platon'dan itibaren merkezi devletlerde değişmeyen bir kaide olarak özel mülkiyetin devlete vereceği zararlar tartışılır. Platon (2007: 202) “özel mülkiyet denen şey her yerde insan yaşamından her yolla silinecek; doğal olarak kişisel olan şeyler bile bir biçimde elden geldiğince ortak kılınmaya çalışılacak, (...) böylece herkes aynı şeyler karşısında sevinip üzüntü duyarak bunları elden geldiğince bir ağızdan övecek ve yerecektir” diyerek ortak ve mutlu bir yaşam için özel mülkiyetin kaldırılması gerektiğini belirtir. Ayaz (2008: 220), servetin ve zenginlik tutkusunun ideal devleti böleceğine, elit sınıfın gayretlerini dağıtacağına ve devletin üzerinde yıkıcı etki yapacağına inanan Platon'un özel mülkiyeti kaldırmayı bir çare olarak gördüğünü ifade eder. Ütopyalarda özel mülkiyet tanınsa bile kişinin mal varlığı olabildiğince denetim

altına alınır. Hatta Thomas More, ütopyasında özel mülkiyet kaldırılırsa bütün kötülüklerin yok olacağına inanır. Aksi takdirde insanların çetin yaşam koşullarından kurtulamayacağını belirtir. “Özel mülkiyet var olduğu sürece insanlığın en büyük ve en faydalı kesimi yoksulluğun ve çetin yaşamın getirdiği kaygıların malum yükü altında ezilecektir.” (More, 2012: 133). Toplumun bir çatı altında tutmaya çalışan devlet büyüklerinin programlarının esasını oluşturan ortak mülkiyet toplumdaki eşitlik ve adaleti sağlamaya yöneliktir. Özel mülkiyetten doğacak eşitsizlik, toplumun bir kesiminde yoksulluğa yol açacağından bazı siyasi karışıklıklara yol açabilir. E. M. Cioran’a göre (2013: 83), fukaranın sayıklaması olay doğurur. Bu dünyada farklı bir yaşam isteyen yoksul kalabalıkların ütopyalara ilham verdiğini, ütopyaların onlar için yazıldığını ifade eder. Enver Behnan Şapolyo, romanında bu durumu gözden kaçırmamış, ortak mülkiyet, eşitlik ya da adalet isteyen toplulukların ütopyanın varlığına nasıl hizmet ettiklerini gösterir. Alparslan’ın şahsi parasının olmadığını, hazinenin millete ait olduğunu söylemesi ütopyanın bu yönünü gösterir. Fakir bir tabakanın devlete vereceği zarar bilindiğinden önceden alınan önlemlerle halka refah bir hayat imkânı sunulur ve olası isyan hareketleri kontrol altına alınır.

Dördüncü aşama olan “kuram ve eylemi birleştirme” aşamasında kazanılan kuramsal ve eylemsel erdemleri uygulamaya geçirmek esastır (Aydın, 2010: 131). İslami ideal bir toplum düzeni kurmaya çalışan Selçuklu hakanı Alparslan, devlet kurumlarının hepsinde önceliği halka verir ve halkın devleti denetlemesini mümkün kılar. Her siyasi oluşumun alt yapısında kuramsal ve eylemsel ideolojinin izlerini görmek mümkündür. Alparslan’ın ütopyasında ideoloji iktidar ilişkisi, İslami düşünce yapısı üzerine şekillenir. Gaza ve fetih hareketleri, İslam’ı yaymak ve halkın mutluluğunu sağlamak anlayışı ile düzenlenir. Bu stratejiden elden edilen gelirler de halkın refahı için harcanır.

İçinde yaşadığım saraya gelince, bu saray benim değildir. Hakan bulundukça ve millete yararlı oldukça bu sarayda oturabilirim. Daima serhadlerde kâfirlere açtığımız gaza ve cihad uğruna kılıç sallamakla vaktim geçmektedir. Biz gazalarımızı, Türk milletinin saadet ve refahı için yaparız. (AFA, 9)

Toplumun maddi gücünü elinde tutan sınıf, aynı zamanda entelektüel bir güç olarak toplumun geleceğine yön verebilir. Yönetici sınıfın fikirleri doğrultusunda hâkim bir ideoloji oluşturulur ve gelecek bu görüşler üzerine inşa edilir. Yani, toplumun maddî gücünü sağlayan yönetici dönemin zihniyetini belirler, diğer kesim

ise bu zihniyeti benimser. “Böylece, genel olarak ifade etmek gerekirse, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların fikirleri, bu araçlara sahip olanlarınkine tâbidir” (Marx ve Engels, 2013: 64). Yönetici sınıfın maddi üretim araçları kadar iktisadi hayata büyük önem verdikleri görülür. Alparslan, gücü elinde bulunduran iktidar sınıfını temsil etmekle beraber bunu bir baskı unsuru olarak değil; toplumun mutluluğu için kullanmaktadır. Zengin ve mamur hale gelmiş bir ülkenin varlığını her şeyden üstün tutmaktadır. Alternatif bir iktidarın varlığına ihtiyaç duymadan halkının refah içinde yaşamasını önemser.

Tüccarlara gelince, milletin hakiki hazineleri sizin çalışmalarınızdan doğar, hangi millette çok zengin ve büyük tüccarlar varsa, o millet zengindir. İktisadi hayat, bir milletin canıdır, kanıdır. Daima servet sizin çalışkanlığınızın eseridir. Yoksa devlet hazinesindeki bakır paralar çabuk erir. (AFA, 10)

Egemenliği altında yaşayan halkın mutluluğunu tüm değerlerin üstünde gören düşünce yapısı, dini yapının lider üzerinde oluşturduğu yaratıcıya hesap verme ve sorguya çekilme korkusunun bir tezahürüdür. Topluma mutlu bir yaşam sağlamanın garantisi olarak ortak mülkiyeti kabul eden siyasi lider ticaret ve hayvancılığın gelişmesi için her türlü desteği verir. Ticaretle uğraşanlara ve sanatkârlara çok değer verdiğini her fırsatta dile getiren hakan, milletin sonsuza kadar mutlu bir ülkede yaşamasının şartlarından en önemlisinin ekonomik ferahlık olduğunu belirtir. Ülkeyi kurarken düzenli bir ideolojik yönelime ve halkının desteğine başvuran iktidar, kurmak istediği dünyanın kodlarına ait temelleri sağlamlaştırmaktadır. Mevcut iktidar sistemini muhafaza etmek ya da geliştirmeye yönelik eylemler için açıklama yine hakandan gelir. Heywood’a göre (2013: 27), ideolojiler, bu süreçte devreye girer. Bu ideolojiyi temsil eden hükmeden konumundaki kişi öncelikle mevcut düzene ait bir açıklamaları “dünya görüşü” biçiminde sunar. Dünya görüşünden hareketle arzulanan geleceğe ilişkin bir model sunar ve iyi bir toplum geliştirilmesi için gerekenleri açıklar. Son olarak da siyasal gelişim konusunda yapılması gerekenlere ilişkin bazı teklifler sunar. Dini düşüncenin iktidar üzerindeki yaptırımları, Alparslan’ın tüccara yaptığı açıklamalarda mevcuttur. Döneminin en iyi yönetim ve yaşam şeklini açıklayan Alparslan; bilim, sanat, ekonomi alanlarında tüm dünyaya öncülük eden bir ülkenin varlığını kanıtlar. Arzulanan geleceğe ilişkin ipuçları veren hakan, gaza ve cihat ile tüm dünyaya İslam’ı yaymak, Türk hâkimiyetini bütün dünyaya kabul ettirme arzusundadır. Siyasal ve ekonomik

gelişmelerin takip edilmesi, adım adım izlenecek yolların bir programa bağlanması ise arzulanan devlet ya da toplumun inşasında kararlılığı ifade eder.

Siyasal liderin aldığı eğitim neticesinde toplumun ihtiyaçlarını karşılaması ve bireylerin yeteneklerinin gelişimine öncülük etmesi gerekir. Farabi (2007: 79), bu aşamada toplum birliğini ve dayanışmayı önemser ve ona göre her fert, mükemmelleşme ihtiyacını, yardımlaşma ve bir araya gelme ile elde edilebilir. Aydın'a göre (2010: 133), bu aşama "toplumun gereksinimlerinin karşılanması ve bireylerin yeteneklerini geliştirme" işlevi liderlerin eğitim yoluyla kazandığı bir aşamadır. Selçuklular; Horasan, İsfahan ve diğer merkezlerde olduğu kadar Anadolu'da da Müslümanlığı yaymak için mücadele etmektedir. Bir yandan fetihler yoluyla ülkeler alınmakta bir yandan da İslamiyet yayılırken zararlı tarikatlar ile mücadele edilmektedir. Anadolu ve diğer coğrafyalarda bazı Bâtîni tarikatlar çoğalır. Selçuklular döneminde devleti en çok uğraştıran toplulukların başında Haşhaşiler gelir. Hasan Sabbah ve müritlerinin kurduğu sahte cennete kanan fedailer Selçukluların kurduğu düzene zararı vermeye başlarlar. Alparslan, Bâtînilerle mücadeleye karar vermişken Kutulmuş'un isyanı ile karşılaşır. Topladığı bir ordu ile Alparslan'ın üzerine gelen Kutulmuş tahta kendisinin oturması gerektiğini açıklar. İki İslam ordusu karşı karşıya kaldığında Alparslan, kurulan ortak yaşam ve birliğin bozulmaması için Kutulmuş'un kendisine biat etmesini, Anadolu'nun fethi için görev alarak gaza ve fetih ile İslamiyet'i yaymasını teklif eder. Alparslan'ın onu ikna etmeye çalıştığı diyaloglarda birlik, beraberlik ve güçlü bir ülke kurma fikrinin önemi hissedilir. Nizam'ül Mülk ve Alparslan muhatabına saltanat hırsının birliğe zarar vereceğini, aynı milletten olanların ortak bir yaşam, ortak bir ülkü etrafında bir araya gelmedikçe daim olamayacaklarını hatırlatırlar. Ancak Kutulmuş barış teklifini ve yeni yurt kurma teklifini kabul etmez.

"İkimiz de Türk milletinin yetiştirdiği birer tecrübeli kumandanız. Hangimiz kaybolsak, milletimiz için bir ziyandır. Hudutlarda küffar ile gaza et, tarihe namın şanlı geçsin. Zapt ettiğin ülkelerde yeni bir devlet kur." (AFA, 36)

Bir ülkeyi ayakta tutan önemli unsurlardan birisi askeri güçtür. Ütopyalarda savaşa girmekten kaçınılır. Ülkelerine bir saldırı olması durumunda bütün bireyler savaşa hazırlık yaparlar. "Ancak, komşu bir devletle aralarında sorun yaşandığında

diplomatik bütün imkânları kullandıktan ve haklı bir gerekçe oluştuktan sonra savaşa girerler” (Eroğlu, 2013: 35). Savaş durumu ortaya çıktıktan sonra savaş hukuku gözetilerek hareket edilir. Savaşı çıkaran yöneticinin ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar atılır. Toplumun diğer üyelerine zarar verilmez. Önceleri isyan eden bütün askerler ile Kutulmuş ve onun oğlu Süleyman’ın öldürülmesi emrini veren hakan, Nizam’ül Mülk’ün barış ve dostluk gibi kavramların önemini hatırlatan sözleri üzerine bu isteğinden vazgeçer. Hakan kendisine isyan eden Kutulmuş’un cenazesini saraya getirerek ona büyük bir cenaze merasimi yapar. Alparslan, Kutulmuş’un taraftarı olan askerleri ve oğlu Süleyman’ı affedince halk tarafından büyük bir takdir ile karşılanır. Halk onun Selçuk Bey ve Tuğrul Bey’den daha yiğit olacağına inanmaya başlar. Siyasi lider esir alınan askerlerin ve Kutulmuş’un oğlu Süleyman’ın yeteneklerini geliştirmesi için fetihlere katılmalarını destekler.

Ümit edilmez mi ki... Kutulmuş oğlu Süleyman serhat boylarında gazalar yapıp, Türk milletine bir şan kazandırsın? Devlet tedbiri bunu böyle ister. Devlet başındakiler düşman değil, dost kazanmalıdır. Devlet güneşi dostların sevgileri üzerinde parlar... (AFA,40)

İslamiyet’in kabulünden Alparslan dönemine kadarki süreçte güçlü bir İslam ülkesi kurarak tüm insanlığı bir çatı altında birleştirme düşüncesi hâkimdir. Selçuklu yöneticileri, Şii karakterli bir devlet yönetimi oluşturmak istemesine rağmen halkın Sünni karakterli olması, ekonominin güçlenmesi için hayvanlarını besleyecek otlaklara ihtiyaç duymaları, yöneticilerle halk arasında bazı küskünlüklere neden olur. Alparslan, önceki yöneticilerin aksine bu küskünlüğe son vermek amacıyla kalabalık, güçlü ve savaşçı olan bu toplulukları kendilerine bağlamak ve onları elde tutmak için bazı akınlar düzenler. Kalabalık Türkmen boylarından vazgeçmeyerek onlar için otlaklar bulmaya, devletin sınır bölgelerinde kendilerine yer vermeye çalışır. Alparslan, Türkmen boylarının sorunlarına çözüm bulmak amacıyla yönünü Anadolu’ya çevirir. Anadolu’nun cazibeli otlaklarını ele geçirerek onlara yeni bir yurt kurmak ister. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması için veziri Nizam’ül Mülk’ün desteğiyle, birçok ülkeyi fethedip toprakların güvenliğini garanti altına alır. İmparatorluğunun sınırlarını sağlamlaştırır. Bütün hayatını Türk ve Müslümanları bir arada mutlu ve refah toplum içinde yaşatmak mefkûresini gerçekleştirmeye harcar. Bütün planlarını Anadolu’nun fethi üzerinden yapan Alparslan, öldükten sonra bile Oğuz kavmine mutlu yaşayacağı bir ülke bırakmayı arzular. Toplumun

gereksinimlerini karşılamaya yönelik uygulamalar yine Alparslan'ın önderliğinde gerçekleşir. Toplumun ihtiyaç duyduğu huzur ortamı ve kurumlar siyasi liderin önderliğinde kurulur.

Bizde ya gazi, ya şehit olmak en kutlu bir mefkûredir. İşte ben de seni gazilik rütbesine yükseltmek için Anadolu'da bulunan kâfirler üzerine cihada göndereceğim. Anadolu bize lazımdır. Şayet biz Anadolu'yu fethedersek Oğuz kavmi dünya durdukça yaşayacaktır. (AFA, 43)

Alpaslan, Anadolu'da kuracağı yeni devleti, cennet ülke olarak betimler. Anadolu bütün güzellikleri bünyesine toplamış, verimli toprakları, dört mevsimi yaşayan iklimi ile Türklere ve Müslümanlara layık bir ülke olarak tasvir edilir. Anadolu'nun fethi için hazırlıklara başlayan Alparslan, Van, Şirvan, Gürcistan gibi yerleri ve Doğu Anadolu'daki kaleleri alır. En cesur kumandanları olan Gümüş Tekin, Ahmed Şah ve Afşin'i görevlendirerek Bizans devletini akınlarla zayıflatmalarını ister. Türk milletinin istikbali için görevlendirilen kumandanlara sürekli "Anadolu üç denizi ile birlikte Türklerin mutlu ülkesi olacaktır" şeklinde telkinde bulunur.

Bu işaret ettiğim kıt'a Anadolu'dur. Ya ben bu kıtayı fethedeceğim, ya ölüm beni alacaktır. Bu kıt'a bulunduğumuz topraktan bin kat güzeldir. Burası kâfirlere layık bir ülke değildir. Burası Türk'ün mefkûresidir. Bu kıta'nın fethi için feda-yı can etmeğe huzurumda and içiniz!... (AFA, 50)

Toplumsal yapıyı değerlendirdikten sonra en fazla ihtiyaç duyulan unsurları ön plana çıkaran bir toplum tasarısı yapmak ütopyacıların öncelikle başvurduğu yoldur. Böylece daha önce kabul almış toplum yapılarından daha ileri bir toplum fikri gündeme gelecektir. Nozick'e göre (2006: 395), topluluklarda yaşam şartları cazip hale geldikçe, daha önce en iyi olarak kabul edilmiş olan kalıplar reddedilir. İnsanların içinde yaşadığı topluluklar geliştikçe de yeni topluluklarla ilgili fikirler gündeme gelmeye devam eder. Ütopyacılar, çeşitli vasıtalarla kurmayı planladıkları toplum tasarılarını, imtiyazlarının kaldırıldığı ideal bir yapı üzerine kurarak detaylı bir plan oluştururlar. Alparslan'ın Anadolu'da kurmayı planladığı yeni toplum tasarısı daha önceki toplumların idealliğini geçersiz kılacak niteliktedir. Yaşanılan topraklardan bin kat daha güzel olarak betimlenen Anadolu; adalet, gelişmişlik, Türklük ve Müslümanlığın yeni yurdu olacaktır.

Bizans'ın Selçuklu üzerine yürümesiyle Anadolu'nun fethine hız verilir. Anadolu'nun fethinden sonra hedeflenen asıl mekânlardan birinin de İstanbul olduğu

belirtilir. İstanbul'da zevk, sefa, bolluk, altın ve güzel kızlar olduğundan bahseden vezirler buranın alınması konusunda ısrar ederler. Anadolu'nun fethini ve yeni kurulacak devletin çalışmalarını hızlandırmak isteyen Alparslan, İstanbul'un fethinin ileride zaten torunlarına nasip olacağını belirtir. Ancak Anadolu, Türk milletinin sonsuza kadar hür olarak yaşaması için mutlaka alınmalıdır.

Önce Anadolu... Sonra İstanbul ve Avrupa... Bu bizim torunlarımıza istikbalde muhakkak nasip olacaktır. Muzaffer olacağız Cenab-ı Hakk'ın ism-i celalini Marmara kıyılarına kadar götüreceğiz. Artık Anadolu'da çan sesi değil, minarelerimizden ezan-ı Muhammedi duyulacaktır. (AFA, 67-70)

Anadolu'nun fethi için plan yapan Alparslan, karışıklıktan bıkmış, Bizans yönetiminden memnun olmayan halkın isyan ettiğini, hatta çoğu zaman çıkan isyanlarda birçok kişinin katledildiğini görür. Önceleri Bizans'ta sefahat içinde eğlenen, günlerce eğlenceler tertip eden halk, çalışmayı bırakır. Bu durum ise zamanla yoksulluğa, çatışmalara ve siyasi iradenin yok olmasına neden olur. İçinde bulundukları şartlardan memnun olmayan halkın yönetime destek olmayacağını bilen Alparslan onlara adil, eşit ve parlak bir gelecek sunacağına dair söz verir. Halk yoksulluğu, adaletsizliği ortadan kaldıracak bir Mesih beklemektedir. Alparslan'ın Anadolu'da yeni bir devlet kurmak istemesi onlar için bir kurtuluş olur.

Türk milleti şahlanmış bir halde akınlara devam ederken, ihtiyarlamış Bizans içinden çürümekte idi. Halk mütemadiyen eğlence arıyor, az çalışıp çok para kazanmak istiyorlardı. Sınıf farkı kalmamış, herkes en yüksek rütbede veyahut zenginlerin hayatını yaşamak istiyordu, kimse hakkına razı değildi. (AFA, 82)

Halktan nefret eden yöneticiler ağır vergiler ile onlara zulmederler. Muhallifleri bastırmak için jurnalleme faaliyetlerini yürütecek bir yapı oluşturulur. Sarayın yaşadığı sefahate para yetiştirmek için halka yapılan zulümler bitmediği gibi isyan edenlere türlü işkenceler yapılır. Katliama dönüşen bu cinayetler, halkın saraya yürümesine ve Bizans krallarından birini ele geçirip öldürmesine neden olur. Siyasi ikna süreci her iki taraf için de mümkün değildir. İnsan haklarının hiçe sayıldığı bu düzende çalışanların emeklerinin karşılığı verilmez. Yargı sisteminin çoktan iflas ettiği bu toplumda sadece parası olanlar bazı haklar elde eder. Babalar para karşılığında kendi kızlarını pazarlarda fuhuş için pazarlar.

Halk tembelliğe alıştığından dükkânlarında da çalışmıyorlar, hırsızlık, yalancılık, dalaverecilik zekâ eseri sayılıyordu. Kurnaz ve izzet-i nefisten mahrum insanlar, en yüksek mevkilere geçiyorlar ve halkı soyuyorlardı. Bazı babalar, para mukabilinde güzel ve genç kızlarını pazarlarda satıyorlardı...(AFA,83)

Ekonomik sorunların yanında sosyal krizler siyasi mekanizmanın yetersizliği nedeniyle toplumda bir kaos ortamı oluşur. Beklentilerin yarattığı ütöpik özlem, distöpik ortamın yarattığı derin hayal kırıklığının sonucunda ortaya çıkar. Yazar, yaşanan hayal kırıklıklarının yorumlamak, siyasi iktidarın yetersizliğinin yol açtığı kaostun ardındaki karanlık yüzü okuruna göstermek için, siyasi eleştirilerini toplumdaki korku, yılgınlık, sansür, ekonomik kriz, fuhuş, jurnal ile ilişkilendirerek keskinleştirir. Anarşinin arttığı, iktidarın görevini yapmadığı, halkın açlık ve sefaletle kırıldığı zamanlarda ütopyalar mutlu bir toplumun nasıl bir pratiğe bağlanabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Halkın bir kurtarıcı beklediği bu zamanlarda asayiş, adaleti, alt üst olmuş ekonomiye düzeltecek, ağır vergileri kaldıracak her siyasi hareket yandaş bulur. Bizans halkı da zulümden ve içine düştükleri buhrandan kurtulmak için Anadolu’da güçlenmeye başlayan hareketi desteklerler.

Anadolu’da hiç asayiş kalmamış, Tekfur denilen derebeyler esnafı ve bilhassa köylüleri durmadan insafsızca soyuyorlardı. Halk, kendilerini kurtaracak bir kuvvet bekliyordu. Adaletle susamışlardı. Bizans’ın ticaret ve iktisadiyatı alt üst olmuştu. Gelir kaynağı yalnız ağır vergilerdi. Artık halk canından usanmıştı. (AFA, 84)

Ütöpik olanın siyasal pratik ile birleşerek yaşanan coğrafyayı mükemmel hale getirme çabaları oradaki halkın kaderini tayin etme anlamına gelmektedir. Alparslan’ın Anadolu’da kurmayı planladığı toplumun temelinde dini sorumluluğunu yerine getirme vardır. Bunun karşılığında halkın desteğini ve vaat edilen cenneti kazanmayı arzular. İnandığı mefkûreyi hayata geçirmek onun en büyük idealidir. Bizans devletinde yaşanan kaos ortamından bıkan halk, Türklerin adalet getireceğine inandıklarından halk Alparslan’a destek verir.

“Yıllarca adalet ve refaha üzerinde hasret kalmış, Anadolu halkı bu yeni kavmin hâkimiyetine can atar bir vaziyette idi. Muntazam orduları, âlimleri, mütehassıs sanatkârlarıyla Türk âlemi yüksek bir devre sahip olmuşlardı.” (AFA, 85)

Malazgirt Meydan Savaşı ile Bizans ve Selçuklu kuvvetleri karşı karşıya gelir. Yapılan büyük savaşta Türkler galip çıkar. Malazgirt Savaşı’ndan sonra savaş dönemi sonra kurumsallaşma süreci başlar. Hakan, Orta Asya’dan gelen Türk boylarını Anadolu’ya yerleştirerek milli birliği sağlar. Sonra da sanat, bilim, edebiyat alanında bütün gelişmelere öncülük edecek kurumları inşa etmek için harekete geçer. Anadolu’nun savaşlar nedeniyle harabe haline gelen çehresini değiştirmek, güzel yurdu kalkındırmak için kolları sıvayan Selçuklu hakanı ve yardımcıları bir yol

haritası çizer. Sanatçılar, bilim adamları, ekonomistler göreve çağrılarak cennet yurdun kalkınması için görev almaları istenir. Ütopya bir tarım, ticaret ve hayvancılık ülkesi olarak kurgulanır. Selçukluların ütopyasının temel uğraşı toprak üzerinedir. Ülkede toprakların ekilmesi, ürünlerin toplanması, hayvanların otlaklarda beslenmesi gibi bütün durumlar büyük bir düzen içinde yürütülür. Toprakla uğraşanlar çeşitli esnaf kuruluşları tarafından koruma altına alınırlar.

Bu ülkenin fethi için, evvela ilim adamlarımıza, ondan sonra sanat adamlarımıza, daha sonra da göçmen yerleştirme işine bakmak.. sonra da bu ülkede iktisadi bir refahın teminine çalışmak lazımdır. Bir milletin kalorisı, iktisattır. Para kazanma yollarını bilmeyen bir millet payidar olamaz. (AFA, 133)

Anadolu'daki kurumsallaşma, askeri gelişmeler, siyasi düzenlemeler ekonomik ataklara paralel olarak uygulamaya konur. Ekonomik hayatı muntazam bir şekilde düzenlemeyen bir milletin güçlü ordulardan yoksun olacağı, güçlü ordusu olmayan toplulukların ise başka milletlere kolayca av olacağına inanılır.

Anadolu'da hâkimiyetimizi, iktisadi prensipler üzerine kurmamız lazımdır. İktisadi hayatı muntazam olan bir milletin parası çoktur, zengin olan bir milletin büyük orduları olur. Demek büyük ordular servete dayanıyor, servetin kaynağı da ticaret, sanayi ve iktisadi hayatın düzenli olmasıdır. (AFA, 133)

Selçuklu komutanının bütün yurttta uyguladığı bir eğitim politikası mevcuttur. Eğitim kurumlarındaki bütün yenilikleri yakından izleyeceği bir sistem kurar. Öğrencilerin öğrenimlerinin hayat boyu sürmesi için eğitim sistemini aşamalı hale getirir. Dergâhlar açarak ulemaları görevlendirir. Anadolu'ya giden ulema ve tarikat pirleri dergâhlarda görev alarak insanları irşada çağırmanın yanı sıra Türklük propagandası yaparlar. Dergâhlarda oluşturulan bir yapı ile eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Anadolu'da köprüler, kervansaraylar, hanlar yaptırarak Türklük zeminini oluştururlar. Böylece Türklük ve Türklere karşı bir sempati oluşur. Anadolu'nun harap çehresi değiştirilirken halkın da gönlü kazanılır. Ayrıca Türkmen aşiretleri, Anadolu'ya yerleştikten sonra eğitim ve kültürel alandaki boşluğun doldurulması için Alparslan'ın emriyle İslam diyarının her köşesine medreseler yapılır. Medrese-i Nizamiye adını verdiği bu eğitim kurumlarının mimari planını yine Alparslan çizer. Medreseler camilerin etrafına yapılır. Caminin yanında bir şifahane, imar hane, bir de kütüphane eklenir. Medreselerde büyük müderrislerin ders vermesi için bütün imkânlar sunulur. İmarethanelerde ihtiyacı olanlara yiyecekler hazırlanır. Şifahanelerde hekimler yetişirken Bimarhanelerde deliller tedavi edilir. Ayrıca kütüphanelerde el yazması binlerce kıymetli eser bulunur. Bütün bunlar ücretsiz

olarak halkın hizmetine sunulur. Birçok yerde açılan Nizamiye Medreseleri dünyanın en büyük üniversiteleri haline gelir. Rey, İsfahan, Nişabur, Herat, Bağdat merkezli açılan Nizamiye Medreselerinde bütün dünya ülkelerinden gençler eğitim görür. Özellikle Müslümanlık ve Türklük terbiyesi ile yetişen gençler milli mefkûreyi sonsuza kadar yaşatmak için en ücra köye kadar ulaşmaya çalışırlar. Avrupa karanlık içindeyken Türkler, medeniyete öncülük eder. Medreselerde en ünlü bilim adamları yetişir. Her alanda gelişmelere öncülük eden Türkler, yeni yurtlarını medeniyetin başkenti haline getirirler. Türkler şehirleri, okulları, şifahaneleri ile göz kamaştıran bir gelişmişlik örneği göstermektedir. Kurulan fabrikalar, şehir düzenlemeleri, kanalizasyon sistemleri, sokak aydınlatmaları, hamamlar ile Türk şehirleri muntazam bir düzene kavuşturulur. Türkler daha önce birçok Türk ülkesinde bulunan teknik özelliklerin üzerine yenilerini de ekleyerek atalarının başlattıkları medeniyet ve çağdaşlaşma yarışını zirveye taşırlar. Matbaa geliştirilerek uygun olan her yere kâğıt fabrikaları açılır, böylece okuma yazma oranında artış sağlanır. Cam ve kumaş fabrikaları ile sanayide büyük atılımlar gerçekleştirilir. Selçuklu devleti cihan imparatorluğu haline gelir, Alparslan'ın hayali gerçekleşmiş olur. Kurduğu ideal toplum düzeni ve İslam devletinin medeniyette geldiği son nokta Alparslan'ın bütün İslam ve dünya ülkelerinde saygıyla anılmasını sağlar. Adına Mekke'de okutulan hutbe ile hakan cihan imparatoru olduğu herkese ilan edilir. Devletler arasındaki ayrılıklar son bulur, çeşitli dinlere mensup bütün Türk soyları bir çatı altında birleşirler.

Avrupalılar kâğıdı Türklerden öğrenmişlerdi. Türk elinde cam fabrikaları, kumaş fabrikaları, bilhassa Horasan çelikleri dünyanın her tarafına gidiyordu. Türkler o devirde ütüyu biliyorlar, mendil kullanıyorlardı. Şehirlerinde kanalizasyon tertibatı vardı. Türk şehirleri sokaklarında geceleri lambalar yanıyordu. Hele Türk hamamları hemen her şehirde birkaç tane idi. Selçuklular devrinde Türkler büyük bir medeniyete sahip olmuşlardı. (AFA, 141)

Eşitlik ilkesi toplumsal düzenin sağlanmasında ütopyanın vazgeçilmezleri arasındadır. Yaratıcı insanları yaratırken aynı çamurdan yaratarak herkesin eşit olduğunu insanlara göstermeye çalışır. Fakat insan daha fazla kazanma hırsı ile özünden uzaklaşarak daha çok altın, gümüş, mal elde etme gayretine düşer. Bu durumu en güzel şekilde betimleyen Mısır'daki bir söylentide altın gümüş hırsı ile insanların cennette bir şey elde edemeyecekleri şöyle açıklanmaktadır: “Tanrı kullarını aynı çamurdan yaratmıştır. Fakat zenginlik hırsı, doymak bilmeyen altın ve gümüş hırsı, insanı, geleneksel ahlaktan ve göreneklerden uzaklaştırmıştır. Ama

cennetle her şey yeniden düzelecektir. Toprak herkesin müşterek malı olacak, onu ne duvar ne de sınır bölecektir. Herkes birlikte yaşayacak ve zenginlik bir fayda sağlamayacaktır. O zaman ne fakir, ne zengin, ne zalim, ne köle, ne kral, ne senyör, ne büyük, ne küçük; herkes eşit olacaktır” (Usta, 2005b: 7-8). Siyasi, dini ya da toplumsal ütopyalarda altın, gümüş, değerli madenler değersiz olarak görülür, bunların kullanılmasına tepki gösterilir. Ütopyalarda altın ve gümüş gibi madenlerin lavabo veya klozetlerde kullanılması, bu madenlerin değersizleştirilmesine yönelik bir harekettir. Bazı ütopyalarda kölelerin altın ve takı kullandığı görülür. Alparslan’ın ülkesinde ise altın yalnızca kadınlar içindir. Savaşta esir alınan Gürcü beylerinin boynunda ve kollarında altınlar kordonlar vardır. Alparslan Gürcü beylerinin altın kolye, kordon ve gerdanlık takmalarına tepki gösterir.

“Bu altınları boynunuza asacağınıza, milletinize sarf etmiş olsa idiniz daha iyi olmaz mı idi? diyerek hiddetlendi. Süs kadınlara yaraşır, erkek olan kılıç kullanır.” (AFA,158)

İdeal toplumun gereklerinden biri dini inanç özgürlüğüdür. İnanmak ve inancının gereklerini yaşamak, her insan için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Din konusu bazı ütopyalar için kurucu unsur iken bazılarında ise hakların düzenlenmesinde söz konusu edilir. Selçuklu ülkesinde herkes kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmekte özgürdür. “Ütopya’da herkes dinini özgürce seçebilir ve dininin propagandasını yapabilir. Ama başka bir dinden olanlara baskı yapmaya ya da küfretmeye kalkanlar, kıyasıya cezalandırılır. Ütopya’da dinin en ilginç yanı, adanın en eski yasalarından biri olan “kimse dininden ötürü kötülenemez” yasasının tam anlamıyla uygulanmasıdır” (Avcı, 2012: 248). Thomas More’un ütopyasında uygulamaya çalıştığı bu yasa, Alparslan tarafından da bire bir uygulanmakta hatta bunu bir ayete dayandırarak açıklamaktadır. Alparslan’ın yanında bulunan bir imamının Bizans imparatoru Romen Diyojen’e dininden dolayı yaptığı hareket, hakanın büyük bir tepkisine yol açar.

“Alparslan “Zillate düşen kulun büyüklerine merhamet ediniz!” ayetini okuyarak, imamı utandırdı.” (AFA, 118)

Toplumun gereksinimlerini ve şehirlerin düzenlenmesi görevini yerine getiren siyasi liderin ideal ülkedeki son bir aşamayı da üstlenmesi gerekir. “Ahlaksal

dengeyi kurmak ve bu dengeyi korumak” aşaması Hasan Sabbah’ın ahlaki dengeye zarar vermesi üzerine netleşir. Hayalindeki ülkeyi kuran ve halkına mutlu bir yaşam sunan Alparslan’ın Hanko’ya duyduğu sevgi yıllarca devam eder. Hanko’nun kendisini alması için yolladığı haberlere karşın önceliği Anadolu’nun fethine vererek bu çağrılarını cevapsız bırakır. O, Türklere mutlu olabilecekleri bir vatan bırakmanın peşine düşer. Malazgirt meydan savaşından sonra Anadolu, yurt haline getirilerek milli birlik sağlanır. Ancak Alparslan’ın kurduğu bu düzene son vermek ve kendi cennetini yeryüzünde kurmak isteyen Hasan Sabbah’ın Hanko’yu kendi haremine alması nedeniyle öfkelenen Alparslan, bu sahte cenneti yıkmak için and içer. Alparslan, Anadolu’daki yeni devleti daim kılmak için mücadele ederken Hasan Sabbah ise sahte cenneti yoluyla yanına yeni insanlar çekmeye çalışır. Hasan Sabbah ile evlendirilmek istenen Hanko’nun yolladığı mektup üzerine Alparslan, Nizam’ül Mülk’ten bu kişi ile ilgili bilgi alır. Kurduğu cihan imparatorluğunun alternatifi olarak Hasan Sabbah’ın Alamut Kalesi’nde kurduğu sahte cennet yoluyla etrafına müritler topladığını öğrenir. Vezir, İran tarafında Mazdak mezhebinin ortaya çıkışını ve zamanla mensuplarının Bâtınlık tarikatının esaslarını oluşturduklarını ifade eder. Nizam’ül Mülk, bu topluluğun hangi taleplerle yeni bir yaşam ve toplum oluşturmaya çalıştığı bilgisini hakan ile paylaşır. Mazdakların istedikleri dünyayı inşa etme çabalarının yıllar öncesine dayandığını ifade eden vezir, onların iştirakçi bir mezhep olduklarından söz eder. İran’da boy göstermiş olan bu mezhebin temsilcileri çok hızlı bir şekilde etrafına insanları toplamış ve onları verdikleri aşırı vaazlarla etki altına almışlardır. Bâtınlık mezhebinin esasını oluşturan Mazdak’ın öğretileri İran’da kral Kubad’ın olduğu zamanda geniş bir alana yayılmıştır. Bu topluluk sadece mal mülk değil aynı zamanda kadınların da ortak olmasını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Bunların gayeleri, zengin sınıfının servetlerini, mülklerini ve hatta karılarını ve kızlarını aralarında taksim etmektir. Mazdek başına topladığı binlerce aç ve sefil insanlarla İran’da günün birinde bir ihtilal yaptılar, zenginlerin ne kadar malları, mücevherleri, karı ve kızları varsa hepsini bir meydanda topladılar. Mazdek’in bir emriyle bütün bu mallar, müridlerine taksim edildi. (AFA, 20-21)

Mazdaklar özel mülkiyeti reddederek her şeyin herkese ait olduğu tarihteki ilk komünist düzeni kurmaya çalışırlar. Ancak bu topluluğun erkekler arasında kadınları taksim eden bir toplumsal yapı kurmak için uğraşmaları, birçok kanlı savaşa neden olur. “Mazdak, tarihteki ilk Bolşevik olarak tanımlanabilir. Gerçekten,

Bolşevikler kimi yönden Mazdak'la karşılaştırılınca duyarsız sayılabilirler: O komünizmi yalnızca dünyevi mallar üzerine vaaz etmemiş, ama ayrıca erkekler arasında kadınların eşit bölüşümünü de savunmuştur" (Taraporewala, 2009: 210). Mazdak'ın yandaşlarına verdiği vaazlar yoluyla yerleştirmeye çalıştığı bu düzen, aşırıya kaçan uygulamaları ile topluma ve dinlere büyük zararlar verir. Birçok din tarafından eleştiriye ve sövülmeye varan söylemler ile Mazdakların aşırı düşünceleri lanetlenir. Mazdak'ın öğretisinin insanlar arasında kabul görmesinin nedeni, o dönemde İran'da insanlar arasında eşitsizliğe ve zulme neden olan bir sınıfın giderek güçlenmesidir. Dönemin hükümdarı Kubad, dahi başlarda Mazdaklara karşı sempati duyduğunu ifade etse de daha sonraki süreçte kendisini tahtından eden bu topluluk ile mesafeli olmaya çalışır. İkinci kez tahta geçtiğinde insanların onların öğretilerine olan ilgisini azaltmak için iktidarının son otuz yılını toplumun şartlarını iyileştirmeye harcar. Mazdakları tamamen ortadan kaldıramayan Kubad'ın ölümünden sonra tahta geçen, Nuşirevan olarak da bilinen oğlu Hüsrev, İran'ı Mazdaklardan temizler. Mazdakların kurmaya çalıştığı yeni toplum yapısına kaynaklık eden olayları Nizam'ül Mülk Selçuklu hakanına aktarır.

İran'da halkı soyan ve onlara zulmeden bir zengin sınıf doğmuştu. Bunlar saraylarda bin bir cariyelerle yaşıyorlar, billur kadehlerle şarap içiyorlar, hemen her gece gül bahçelerinde bülbül sesleri içinde zevk ediyorlar. Bunların yatak ve yorganları bile incilerle süslü idi. (AFA, 21).

İran'da bütün varlığı elinde tutan bir sınıfın diğer sınıfa ait olanı ele geçirmiş olması büyük bir toplumsal kaosa neden olur. Refah içinde, tüm maddi imkânları elinde tutmaları nedeniyle her türlü isteğini gerçekleştiren bu sınıfa karşılık bütün imkânlardan mahrum bir sınıfın varlığı mevcuttur. Yetersiz yaşam koşulları içinde olan bu topluluğun üyeleri, eşit ve refah bir yaşam süreçlerine kendilerini ikna eden her öğretilere tabi olurlar. Bu isteklerine bir de meşruiyet kazandırmaları onlara haklılık kazandıracaktır. İran'da varlık içindeki sınıfın yarattığı uçurum nedeniyle Mazdak'ın her şeyi eşitlemeyi öğütleyen söylemleri çabucak taraftar bulur. İran'daki zengin sınıfının elinde tuttuğu bütün mal ve zenginliği taksim etmeyi vaat etmesinin yanında bu zengin sınıfının saraylarda tuttuğu cariyelerini, eşlerini ve kızlarını da ortaklaştırmak istemesi toplumun düzenini alt üst eder.

Bunların yatak ve yorganları bile incilerle süslü idi. Buna mukabil bir sürü esir halk bunların çiftliklerinde boğaz tokluğuna çalışıyorlardı. Bu sefil halkın arasına Mazdek çıkarak: Ey halk, zenginlerin bütün malları sizindir!... deyince açlar, Mazdek'in arasına katılarak bütün servetleri arasında taksim ettiler. (AFA, 21).

Mazdak'ın düşünceleri İran devletinde yaşanan sosyal ve siyasi koşulların yarattığı toplumsal krizlerin sonucunda şekillenir. Mazdak'ın öğütlediği yaşam tarzı, uzun bir zaman kabul görür. Hüsrev, Kubad'ın ölümü ile tahta geçer ve Mazdakları, devletin geleceği için büyük bir tehlike olarak gördüğünden onları kılıçtan geçirmek suretiyle ortadan kaldırır. Kurduğu yeni toplumda adalet, eşitlik ve doğruluğu düstur edinen Hüsrev, Nuşirevan-ı Adil diye anılır. Döneminde kurduğu devlette bolluk bereket hâkim olmuş, halk mutlu bir yaşam sürmüştür. Nuşirevan, kurduğu ülkede Mazdakların kalıntılarına son vermek için çok çabalar. Buna rağmen bazı bölgelerde Mazdaklar varlıklarını sürdürür, sonraki dönemlerde Hasan Sabbah'ın mezhebine kaynaklık ederler.

“İşte Mazdek'in iştirakçiliğe dayanan bu mezhebi İran'da, Arap yarımadasında muhtelif adlarda gizli bir mezhep olarak yaşadı, zamanımıza kadar geldi. İşte Hasan Sabbah'ın mezhebi bu mezhebin aynıdır.” (AFA, 22)

Hasan Sabbah'ın eşitlik ve ortaklık adı altında var etmeye çalıştığı hayatın zaten Selçuklu ülkesinde var olduğunu ifade eden hakan, ulusuna nasıl rahat ve mutlu bir ülke kurduklarını, tarım ve ticaretteki gelişmişliği, düzeni ve herkesin eşit oranda haklardan yararlandıklarını, topluma saadet ve medeniyet getirdiklerini belirtir. Türklerin kurduğu ülkelerde eşitsizliğe ve zulme izin olmadığı, Türk'ün hâkim olduğu yerde daima saadet güneşinin doğduğu vurgulanır. Askerlerin gaza ve fetih yoluyla ülkenin hazinesine gelir sağladıkları bu düzende herkesin bir görevi vardır ve ülke bir medeniyet başkenti haline gelmiştir. Bütün imkânlar halkın hizmetine sunularak bir saadet ülkesi imar edilmiştir.

Selçuklu İmparatorluğunda müsavatsızlık (eşitsizlik) yok ki, böyle bir ihtilal meydana gelsin!... Bütün Türkler hürdür, herkes çalıştığı nisbette kazancını temin etmektedir. Köylümüz ise, toprağa maliktir. Askerlerimiz ise durmadan cihad edip, gaza mallarıyla refaha girmişlerdir. (AFA, 22)

Tarihte ortaya çıkan birçok sistem karşıtı hareketin temelinde dini görünümlü dünyevi yapılanmalar yatmaktadır. Barış, eşitlik, adalet üzerine inşa edilen bir ülkede yaşamak, insanları bir süre sonra tatmin etmeyecektir. İsmaililer, Kırmıtiler, Bâtıniler gibi çeşitli grupların öğretilerine kanalar, çalışmadan kazanmak, daha çok kadına sahip olmak, içki içerek kendilerinden geçmek gibi zevklerin peşine düşerler. Selçuklu ülkesinde varlığı kabul edilemeyecek kadar zararlı hale gelen bu oluşumların hemen hepsinde ortak noktalar bulunmaktadır. Değişik zamanlarda

değişik adlar alarak varlık gösteren Bâtınilerin birçok siyasi iktidara zarar verdikleri görülür. Selçuklu ülkesinin alternatifi olacak ütöpik bir düzen kurmaya çalışan bu toplulukların faaliyetleri Anadolu'daki düzen için büyük bir tehdit oluşturulur. Toplumsal ahlaka zarar verecek uygulamalara imza atan Kırmıt adındaki temsilcinin taraftarlarına özellikle kadınlara sahip olma ve onlarla cinsel münasebette bulunma konusunda sonsuz özgürlük tanınması bu toplulukların kurmak istedikleri yeni yaşam düzeninin ne kadar tehlikeli olduğunu daha ortaya koyar. Dini bir özellik taşıdıklarını iddia eden bu topluluğun İslamiyet'in bütün esaslarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak uygulamaya çalışması, toplumda büyük bir kaosa sebep olur.

“Ey müritlerim! Arzu ettiğiniz kadınlarla yatabilirsiniz dedikten sonra herkes arzu ettiği kadını alır. Bu Kırmıtiler misafir gelenlere, onları memnun etmek için kendi karılarını takdim ederlerdi. Bunlarda ahlak namına bir şey yoktur.” (AFA, 23)

Kırmıtilerin kurdukları düzende çok gizli bir teşkilatlanma yapısı vardır. Bir kümelenme hareketi gösteren bu topluluğun her bir üyesi bilinçli olarak faaliyetlerin içinde etkinlik gösterir. Belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelen toplumsal kümenin örgütlenmiş yapısı içinde hiyerarşik bir emir komutanın olduğu görülür. Belli aşamaları kat etmeyi gerektiren bu örgütsel yapının üyeleri, bilinçli olarak toplum içinde zevk ve şehvete dayalı bir yaşam sürmeye, kendi elleri ile kurdukları sahte cennette saadet içinde yaşamaya programlanmışlardır. Kırmıtilerin üst yapılanması olan Haşhaşiler, bütün teşkilatları ile Selçuklu devletine büyük sorunlar yaşatırlar. İslamiyet'te yasaklanmış zina, hırsızlık, yağma gibi suçları, onlar bir yaşam biçimi haline getirmek isterler. Bu nedenle kendilerine Bâtını ismi verilir. Teşkilatları yedi dereceden oluşur. Birinci derece, tarikate girdiklerine dair yemin edenlerdir. Bunlara Müminler adı verilmektedir. İkinci derece vazife alanlara Mükellefler denir. Bunlar tarikate, mürit arayıp bulanlardır. Üçüncü derecedeki Dailer, tarikate girenlere sırları öğretirler. Dördüncü derecede olanlar ise Büyük Dailer adıyla anılır. Bunlar müritlere arzu ettikleri emirleri veren kumandanlardır. Beşinci derecedekiler ise, tarikatin ilim ve marifetinden istifade eden dervişlerdir. Altıncı derecedekiler daha yüksek ilim ve marifeti müritlere telkin eden propagandacılarıdır. Yedinci derecede bu teşkilatın en yüksek mertebesidir. Bunlara İmam derler. İmam için her şey mubahtır, her istediğini yapabilir, imamın her istediği müritler tarafından yerine getirilir.

“O, Tanrı mertebesindedir. Körü körüne imanın emrine bağlı olan müritler, onun emrinden çıkmazlar. Kendini öldür, dese derhal öldürürler.” (AFA, 24)

Teşkilatlanmada bilinçli ve amaçlı üyelerin olduğu bellidir. Toplumun herhangi bir kesiminden ayrılmış olan bu amaçlı topluluk üyelerinin derece derece görevlendirilerek cennet diye nitelendirdikleri yaşam biçimini hayata geçirmeleri istenir. Grup liderinin amaçlarını yerine getirmeye kendilerini adanmış bu topluluğun cennete gitme vaadiyle kandırılması onların yanlış olanı görmelerini engeller. Toplumsal kümeler ya da amaçlı cemaatler halinde bir araya gelen bu topluluklar için ünlü Fransız toplumbilimcisi Emile Durkheim “topluluk (communeauté, cemaat) için “mekanik dayanışmalı ya da ilişkili toplum”, toplum (société, cemiyet) için ise organik dayanışmalı ya da ilişkili toplum” demektedir (Akt. Ozankaya, 1991: 126). Mekanik dayanışmalı ya da ilişkili olan bu insan topluluklarında her bir üyenin farklılığı söz konusu değildir. Ayrışma değil bütünleşme, birleşme esastır. “Burada üyeler birbirlerinden pek az farklı olup, hemen hep aynı duyguları duyar, aynı değer ölçülerini paylaşır, aynı kutsallığa inanırlar. Aralarındaki farklar doğuştan gelen cinsiyet, yaş, aile, soy, boy, oymak üyeliği gibi mekanik farklardır. İşbölümü ya da dayanışma da bu farklara dayalıdır. Bu ortamda üyeler, sanki birbirlerinin yerine geçecek ölçüde aralarında benzeşirler. Her bir üye öbürleri ne ise odur. Bu ortamda bireylik yoktur. Her üyenin bilincinde aynı ortak duygular egemendir ” (Ozankaya, 1991: 126). Bu mekanik ilişkili toplulukların aynı amaç etrafında yeni bir dünya düzeni kurmak adına farklı cinsiyet, yaş, meslek ve ailelerden oldukları halde bir araya toplanabildikleri görülür. Her bir üyenin sorgusuz sualsiz görevine adapte olduğu ve tamamen ortak amaç etrafında bütünleştiği bu yapılarda, bir üst gruba geçebilmek için tamamen ortak duygular etrafında hareket etmek esastır.

Körü körüne İmanın emrine bağlı olan müritler, onun emrinden çıkmazlar. Kendini öldür, dese derhal öldürürler. Ölür ölmez cennete gideceklerine, orada İmanın sarayında binlerce genç kızlar içinde neşeli ve zevkli bir hayat geçireceklerine inanmaktadırlar. (AFA, 24)

13. yüzyıl anlatılarında geçen Cockaygne ülkesine benzeyen Bâtınilerin cennet tasavvurunda savurganlık, taşkınlık ve ölçüsüzlükler had safhadadır. Bolluk, zenginlik, çalışmadan her şeyi elde etmenin yanında cinsel hazzın esas alınması, müritlerin tamamen Hasan Sabbah’a teslim olmalarına neden olur. Müritleri özgür iradeleri ile teslim alan imam, düşündüğü sistemi hayata geçirmek için girişimleri

başlatır. İsmaili şefi ile görüşen Hasan Sabbah, Yusuf Harzemi'nin de desteğini alarak Alamut kalesine yerleşir. Burada bir cennet kurmaya karar verir.

Alamut kalesini zaptederek, burada bir cennet yapacakmış, kendisi buradaki sarayda oturacak, etraftan kandırdığı veyahut zorla kaçırdığı kızlarla yaşayacakmış. Bu cennette süttten ve şaraptan dereler akacak... Tavus kuşları ve ceylanlar dolaşacakmış... (AFA, 25)

Tarih sahnesinde görülmeye başladıkları andan itibaren uygarlıklar kurmak, güvenli coğrafyalar tesis etmek, toplumun geleceğini güvenceye almak, kültürel gelişime öncülük etmek vb. görevler üstlenen liderlerin kendi coğrafyalarında başka oluşumların varlığını istememeleri doğaldır. Kurdukları düzenin tehdit edilmesi; hedefe varmayı geciktireceği gibi uzun yıllar boyunca hükmedilen coğrafyayla özdeşleşen kimliğin bozulmasına, ortak yaşamın zarar görmesine de neden olabilir. Selçuklu topraklarında oluşturulmak istenen alternatif yaşam, cihangirlik ve İslam dinini bütün dünyaya yayma düşüncesiyle çelişince Alparslan, bu oluşumu yok etmek için harekete geçer. Bir yandan yeni yerler fethedip İslamlaştırmaya devam ederken diğer taraftan ülkesini tehdit eden bu zararlı oluşumları ortadan kaldırmaya çalışır.

O Hasan Sabbah'ın ne tuhaf mesleği var. Dünyada haram her şeyi, helal addediyor. Dünyada kimin malı varsa herkesindir... Hepsini halka teslim etmeli diyor. Hem de kadınların iştirakini bile istiyor. Bu herifi muhakkak ortadan kaldırmak lazımdır. (AFA, 166)

İsmâîlîlere bağlı olarak kurduğu teşkilat ile Hasan Sabbah İslam ordularının karşısında yer alır, İslâmiyet'e çok ciddî zarar verir. İsmaililerin Mekke ve Medine'yi tahrip ettikleri, zemzem kuyusunu insan cesetleriyle doldurdukları bilinen tarihi olaylardır. Hacer-i Esved'i 30 yıl boyunca saklarlar. Mekke ve Medine'ye zarar verdikleri gibi bu çevredeki kale ve birçok şehri ele geçirerek uzun bir süre tehlikeli varlıklarını sürdürürler. Kurulmuş olan siyasî düzeni çökerterek kendilerine göre doğru ve ideal düzeni kurarak halkı yanlarına çekmek isterler. Kurmak istedikleri düzenin İslamiyet ile çelişmesi nedeniyle kendilerine engel olarak gördükleri Selçukluların halife tarafından desteklenmesine şiddet ile karşılık verirler. Gruplar halinde eğittikleri fedaîlerini onlarla mücadele edenlerin üzerine salarlar. Sahte cennetleri ve uyuşturucu ilaçlar sayesinde bazı insanları kendi yanlarına çekmeyi kolaylıkla başarırlar. Doğu illerinde Bâtınîlerin yandaşlarının çıkardıkları isyan ve kargaşa sonucunda kurulan düzen tehlikeye girer. Hasan Sabbah'ın kurduğu teşkilattan esinlenerek Kalender Baba isminde biri Kalenderilik adında kadınlara

tapan bir söylem ile gündeme gelir. Daha sonra ise Türkmani Baba adında biri, ahiret, namaz, orucu inkâr eden bir düzen kurmaya çalışır. Rufailer¹⁵ ise kızgın demirleri karınlarına sapladıkları halde yanmadıklarını göstererek halkı kandırmaya çalışırlar. Hasan Sabbah ile birlikte inançsızlık ve bilgisizlikten kaynaklanan bu grupların faaliyetlerine son vermek için Doğu'ya sefere çıkma hazırlığı yapan Alparslan, Hanko'yu da Hasan Sabbah'tan kurtarma planları yapar.

“Dinde ne kadar haram şey varsa, bunların hepsini mubah addediyor, ahireti de inkâr ediyormuş. Güzel kadınlara Tanrı diye tapıyorlar... Gayet güzel bir kadını alarak, önünde secde ediyorlar.” (AFA, 180)

Başına fosfor parçası koyarak nur içindeymiş gibi bir görünmeye çalışan Hasan Sabbah, cahil insanları kandırır. Bu teşkilata göre “Allah-Ali-İmam Hasan Sabbah” üçlemesinin tekrarından sonra tamamen çıplak olan iki kız tarafından imama tabi olan kişilere Kevser şarabı içirilir. Kevser şarabından sonra üzerlerine saadet kefeni örtülür. Şarabı içenler bayılınca çıplak bir şekilde Hasan Sabbah'ın cennetine götürülürler. Ayılanların etrafında yüzlerce çıplak kız bulunur. Çeşitli çalgılarla güzel şarkılar okunur. Dünyada görülmedikleri rengârenk bir bahçenin içinde çeşitli ağaçlar, tavus kuşları, cennet kuşları bulunmaktadır. Altın yaldızlı köşklere erkekler kadınlar zevk ve sefa içinde yaşamaktadırlar. Kadınlara yaşları sorulduğunda yaşın anlamını bilmediklerini söylerler. Sır vermek en büyük suçtur, ser verilir ancak bu cennet ile ilgili sır asla verilmez. Cennete kavuşmak için ölmek bir saadettir.

“Cennette zaman yoktur, insan burada bir yaşta yaşar.” (AFA, 194)

Alamut Kalesi Rey şehrinin kuzeyinde Kervin şehri ile Hazer Denizi arasındaki dağlık bir arazidedir. İki dağ arasındaki bir vadide cennetini kuran Hasan Sabbah, türlü türlü meyvelerden oluşan bahçeler yaptırmıştır. Meyve ağaçlarının en

¹⁵ Ahmet Rifai adına nisbet edilen bu tarikat yaygın olan tasavvufi ekollerden biridir. Aktab-ı erbaa diye bilinen en büyük dört müşşidden biri kabul edilen Ahmed Rifai aynı zamanda tefsir, hadis gibi İslami ilimlerle ve özellikle mensubu olduğu Şafii mezhebinin hukukuyla yakından ilgilenmiştir. Sohbetlerinin dostları tarafından kaleme alınmasıyla meydana gelen el-Burhanu'l-Müeyyed, el-Mecalisü's- Seniyye, Haletü Ehli'l-Hakika gibi eserlerinden başka tasavvufi vecizeleri içeren el-Hikemu'r Rifaiye adlı risalesi vardır. Tarikatın zikri sesli olup, ayakta, oturarak, sallanarak yapılır. Zamanla bazı zikir meclislerinde, vücuda şiş sokmak, kılıcın keskin tarafına basmak gibi davranışlar da -şüphede olanları ikna etmek için görülmüştür. Kaynak için bk. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 68-69.

nefislerini bu bahçelerden elde etmektedir. Çeşitli yerlere muhteşem köşkler yapılarak ipek halılar, altın yıldızlar ile süslenmiş duvarlar, avizeler göz kamaştırmaktadır. Şarap ve süt ırmaklarının aktığı bu vadide Hasan Sabbah, birçok güzel kız ile birlikte ömrünü geçirmektedir.

Yeryüzünün en güzel kızları bu cennetin köşklerinde toplanmıştı. Ahu bakışlı kızlarla Hasan Sabbah ömrünü geçirmekte idi. Sarı saçlısından tutun da, kumrala ve siyah saçlılara kadar Gürcü, Çerkes, Acem, Rum, Rus kızlarına kadar buraya toplanmıştı. Bu kızların güzel oldukları kadar sesleri de güzel olanı seçiliyordu. Bu kızlar türlü türlü musiki aletleri çalarlar, güzel sesleriyle korolar teşkil ederler, çeşit çeşit rakslar yaparlardı. (AFA, 227)

Cennet denilen yerin önünde yapılan kale dünyadaki kalelerin en büyüğü olarak kabul edilir. Cennete girmek için kalenin ele geçirilmesi şarttır. Bu kaleyi Hasan Sabbah'ın fedaileri korur. Fedailer Hasan Sabbah'ın büyük bir imam olduğuna ve onun cennetinin olduğuna kesinlikle inanırlar. Uyuşturucu şuruplarla bayıltılan gençler, cennette güzel kızların arasında dileklerini yerine getirirler. Cennette her isteği yerine gelen gençler fedailik yapmaya hazır olurlar. Hasan Sabbah bu fedailer sayesinde etrafa korku salarken cennetteki kızlar dışında iki yüz tane karısı ve odalıkları arasında gününü gün eder. Hanko da bu odalıklardan birisidir.

Güçlü bir şekilde teşkilatlanan Hasan Sabbah'ın üzerine Afşin Gazi'yi yollayan Alparslan, kendisi de Yusuf Harzemi'nin kalesinin karşısına konuşlanır. Afşin'in korkusuz bir komutan olduğunu bilen Hasan Sabbah, Afşin'in onların üzerine yürümesinin nedenini öğrenince Hanko'yu babası Yusuf Harzemi'ye geri gönderir. Böylece kalelerini Afşin'in kuşatmasından korumak ister. Ancak Yusuf Harzemi, Hasan Sabbah'ın karısı olmadan eve geri gönderildiği için Hanko'ya işkence eder. Hanko kalenin arka kapısının anahtarını aşağıya atar. Güneş'in doğuşu ile birlikte kaleye girmeyi planlayan Danişment Gazi ve Alparslan, Berzem kalesine girdiklerinde Hanko'nun iptesallanan cesedi ile karşılaşır. Hanko, yağ merasimi yapılarak gömülür. Kaleye Hanko'nun gönderdiği anahtar ile giren Alparslan ve ordusu muzaffer olur. Yusuf Harzemi'yi öldürmek isteyen Alparslan yaralanır. Yusuf Harzemi, bir asker tarafından öldürülür. Alparslan, oğlu Melikşah'ın kendi yerine hakan olarak geçmesini vasiyet ederek ölür. Melikşah zamanında Ebu Tahir isimindeki bir fedaiye Nizam'ül Mülk'ü öldürten Hasan Sabbah, otuz üç yıl dehşet saçtıktan sonra ölür. Anuştekin, Hasan Sabbah'tan sonra türeyen Babekilerden bütün İran'ı temizler. İran Selçuklu hükümdarlığı parçalanınca Kutulmuş oğlu Süleyman

Anadolu Selçuklu devletini kurar. Alparslan'ın fethettiği topraklar tamamıyla Türk'ün öz yurdu haline gelir.

3.1.2. Etnik-dini ütopya: Yezidin Kızı

3.1.2.1. Ütopyaya ön hazırlık

Yezidin Kızı romanının ilk baskısı 1937'de Halep'te yapılır. Refik Halid Karay, Türkiye'ye döndükten sonra 1938 yılında Tan gazetesinde romanı tefrika eder. Roman, 1939 yılında ise kitap olarak basılır, eserin hangi tarihte yazıldığı belli olmasa da romanda anlatılanlardan 1933 yılında yazıldığı söylenebilir. "Refik Halid Karay, bu eseri sürgündeyken Akşam gazetesine göndermiş, ancak yüzelliliklerin Türkiye'de neşriyat yapmaları yasak olduğu için başarı sağlanamamıştır" (Karabulut, 2011: 85). Refik Halit'in sürgündeyken yazdığı *Yezidin Kızı* romanı, Arjantin'den Irak'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı ele alır. Karabulut (2011: 86), Refik Halid'in bu eserde kurguyu İstanbul, Anadolu ve sürgün edildiği bölgelerin dışında yaratmasını, yazarın bakış açısının yerelden çıkıp uluslararası bir alana kaymasına bağlar. Araplar ya da Türkler dışında bir milletin ele alınmasını ise sürgünlüğün ardından ırk ve ulus kavramlarına mesafeli bir tavır alma şekli olarak değerlendirir. Türk edebiyatında egzotik roman örneği olarak kabul edilen eserde, Yezidilerin tarihi, inançları hakkındaki bilgiler, Zeli'nin hikâyesi yoluyla aktarılır. Romanda Zeli Della Yezda'nın yeni bir Yezidi toplumu kurmak amacıyla giriştiği ütöpik macera ve Hikmet Ali'nin ona yardımları ele alınır. Suriye'de çöl ortasında gerçekleşen görüşmeden sonra kurulacak yeni yurdun ayrıntılarının konuşulması için Musul'a giden Hikmet Ali ve Zeli zamanla yakınlaşırlar ve birbirlerine aşık olurlar. Zeli'nin yanındaki yardımcısının gerçekleri anlatması üzerine Zeli'nin aslında bir akıl hastası olduğu, Yezidi olmadığı ve kölesi diye tanıttığı Şeyh Şemun ile evli olduğu ortaya çıkar. Böylece yurt kurma planı ve ikilinin yaşadığı aşk hikâyesi yarım kalır. Zeli başka ülkeleri görmek için limandan kalkan vapur ile yola çıkarken Hikmet Ali ve Şeyh Şemun ise iki yaralı aşık olarak geride kalırlar.

3.1.2.2. Ütopist unsurlar

3.1.2.2.1. Ütopist mekân

Roman, Denizde, Çölde, Dağda şeklinde başlıklar taşıyan üç bölümden oluşur. Her bölüm kendi içinde alt başlıklarla ayrılır. Yazar, olayların yaşandığı coğrafyaları başlıklar halinde kullanarak mekânlara dikkat çeker. Birbirinden farklı dört mekânda geçen olaylar tanışma, anlatıcının ütopyaya dâhil olması, mekânın kılavuz tarafından gezdirilmesi ve uygulama çalışmalarından oluşur. Denizde bölümünün alt bölümü *Kürtçe Konuşan Arjantinli Kız* başlığını taşır. Bu bölümde roman kahramanları Zeli ve Hikmet Ali bir deniz yolculuğunda tanışır. Marsilya'dan kalkan vapura binen Hikmet Ali, Suriye'deki köyüne gidecektir. Hikmet Ali, yolculuk sırasında önüne gelenle konuşup ahabap olan, her şeye alaka gösteren insanlardan olmadığını belirterek yolculuğunun tüm gözlerden uzak geçmesini diler. Vapurun güvertesine çıkarak tek başına geçirmek istediği yolculuk için uygun bir köşe bulmaya çalışır. Birkaç tur dolaştıktan sonra güvertede beyazlar içinde uzun boylu, “esmer, kehribar renginde gözleri, ağda rengi gölgeli saçları” olan bir kız görür. Kızın yanında beliren “tıknaz, sakallı, kara bir opereti andıran kalın”, yayvan vücutlu adam, Hikmet Ali'nin kıza odaklanmasına neden olur. Genç kız, elinde İspanyolca bir gazete olmasına rağmen yanındaki adamla Kürtçe konuşmaktadır.

“Aşağı yukarı, yine yürüyor, ne Endülüs güzeline ne de Asuri kâhinine bakıyordum. Birden irkildim: İspanyolca gazete okuyan kadın, geri geri huzurundan çekilen sakallıya: “Dü saat şunde veri cemmi!” demişti.” (YK, 9)

Hikmet Ali'nin kendisine baktığını görünce toparlanıp sözlerine İspanyolca devam eden kadının şüphelenmesi üzerine Hikmet Ali, gemi komiserinden kadının kimliği ile ilgili bilgi almak ister. Öğrendikleri karşısında şaşkına döner. Çünkü merak ettiği bu kadın, Hikmet Ali hakkında gemi komiserinden bilgi almıştır. Böylece Hikmet Ali istemese de olayların içinde kendisini bulur.

“Feraset değil; o da hakkınızda benden malumat istemişti. Yeni Türkiye'nin nüfuzlu bir mebusu olduğunuzu ve Gazi ile silah arkadaşlığı ettiğinizi söyledim. Çok alaka gösterdi.” (YK, 10)

Gemi komiseri, Zeli Della Yezda'nın Arjantin'in Mendoza şehrinde 1910 senesinde doğduğunu, çok büyük arazilerin sahibi olduğunu, kendisini vapura kadar Arjantin'in Marsilya konsolosunun getirdiğini ve Beyrut'a, oradan da çöldeki

harabeleri gezerek Bağdat'a gideceğini belirtir. Ana dili kadar akıcı bir şekilde Fransızca, Arapça ve Kürtçe konuşan Zeli, Suriye hakkında sağlam bilgiye sahip birisinin kendisine eşlik etmesini istemektedir. Arjantin'de doğan bu kadının daha önce Asya'ya hiç gelmemiş olmasına rağmen Kürtçe konuşması, Hikmet Ali'nin onun bir casus olabileceğini düşünmesine yol açar. Bu nedenle kahraman, komiserden kendisini Zeli Della Yezda'ya Suriye seyahati için takdim etmesini ister.

“Lübnan ve Suriye'den binlerce muhacir Cenub Amerika'ya, bilhassa Arjantin'e yerleşmişler, zengin olmuşlardı; Arapça gazeteler, kitaplar çıkarıyorlardı. Bir hevesle bu dili öğrenebilirdi. Fakat Kürtçeyi?” (YK, 11)

Ütopyalarda genellikle dışarıdan birinin mekâna girmesi ve onun ağzından olayların aktarılması yöntemi uygulanır. Northrop Frye (1971: 511), anlatıcının ütopya'ya girmesi ve görevli bir kılavuz tarafından gezdirilip dolaştırılması aşamasının diyaloglar üzerinden kurulduğuna dikkat çeker. “Diyalog, anlatıcı ile kılavuz arasında bir söyleşi olarak düzenlenir, anlatıcı sorular sorar, aykırı bulduğu noktaları belirtir, kılavuz da ona karşılık verir” (Frye, 1971:511). Romanda komiserin kahramanları tanıştırdıktan sonraki süreç anlatıcının mekâna dâhil olma aşamasıdır. Suriye hakkında bilgi vermek üzere Hikmet Ali görev alır. Suriye'nin idare şeklinin değiştiğini bu nedenle Suriye'de yenilikler ve ayrılıkların olduğundan bahseder. Zeli Della Yezda'nın kılavuz Hikmet Ali'nin ise anlatıcı olduğu ütopya'da diyaloglarla bilgi alışverişi sağlanır. Siyasi yapısı kadar gideceği coğrafyanın kültürel, ekonomik, dini tüm yönlerini bilen kadın kahraman orada konuşulan çeşitli dilleri bilmektedir. Diyaloglarda Zeli'nin yalnızca Suriye hakkında değil, Lübnan ve kurulan yeni devletler hakkındaki bilgisinin sıradan bir insanın dikkatini çekecek şeyler olmadığı üzerinde durulur. Böylece kılavuzun kurmak istediği toplumla özdeşleştiği, mekânsal ve sosyolojik bütün değerlerle bütünleştiği okuyucuya yansıtılır.

“Lübnan, Suriye zararına büyütülmüştür; Aleviler ve Dürziler için ayrı birer hükümet kurulmuştur. Fakat bu hükümet cüceleri Beyrut'taki Yuca komiserinin ve delegelerinin kayıtsız şartsız nüfusu altında birer müstemleke mahiyetindedir.” (YK,11)

Türkiye hakkında neler bildiğini öğrenmek isteyen Hikmet Ali, aldığı cevap karşısında muhatabının sıradan bir yolcu olmadığının farkına varır. Türkiye'nin illerinden siyasi hayatının temellerine, yeni ırk politikasına kadar birçok konuya hâkim olan Zeli, Hikmet Ali'nin sorularından aslında Kürtçeyi nasıl konuşabildiğini merak ettiğini ancak sormadığını anlar.

Eski vilayetlerinizin küçültülerek artan rakamını mı vereyim? Altmış üç! Cumhuriyet Halk Partisi'nin bayrağındaki altı okun neye işaret ettiklerini mi anlatayım? Cumhuriyetçiyiz, milliyetçiyiz, halkçiyiz, laikiz, devletçiyiz, inkılapçiyiz...Yoksa Sümerlere, Hititlere dayanan yeni ırk nazariyenizi mi izah edeyim? (YK, 14)

Hikmet Ali'nin kesinlikle bir casusla karşı karşıya kaldığını düşündüğünden Zeli'nin Türkiye'ye ne gibi bir zarar vermeyi planladığını çözmeye çalışır. Yedi yıl öncesinde İngiliz Yüzbaşı Mod-Fold'un Bağdat'ta topladığı Kürt ve Ermenileri kışkırtarak Hoybun isminde bir cemiyet kurduğunu hatırlayan Hikmet Ali mebusken bu cemiyetin Şeyh Said ve Ağrı İsyanları ile Türkiye'yi uzun süre uğraştırdığı bilmektedir. Irak'ta kurulan Hoybun cemiyeti Suriye'de faaliyet göstermektedir. Zeli de Suriye'den Irak'a geçecektir. Hikmet Ali uyumaya çalıştıkça rüyalarında Zeli'yi görür ve bu casusun kendisi ile neden ilgilendiğini anlamaya çalışır. Onunla birlikte hareket etmenin ülkesine zarar verip vermeyeceğini çözmeye çalıştıkça uykuları kaçır. Bir yandan da onun kim olduğunun peşine düşmemenin milli bir kayıtsızlık ve ihanet olacağını düşünür.

“Avrupa ve Asya'ya ilk defa gelmiyor; şüphesiz harabeleri gezmek isteyiş i kaba bir yalandır. Bizi, bizim kadar biliyor ve muhakkak yolculuğunu bir vazife olarak kim bilir neler çevirmek için yapıyor.” (YK, 15)

Ütopyacı bir uğraş olarak roman kurgusu, modern bir dünyanın yaratılması ile yakından ilgili iken taşıdığı muhalif içerik ile çözüm bekleyen sorunlara dikkat çeken bir nitelik taşır. “Ütopyalar, yoğun bir muhalif ve eleştirel içerikle birlikte, çözülmesi gereken sorunların tanımlanması, bir dizi alternatif çözümlerin önerilmesi, bu önerilerin test edilmesini sağlayan yaratıcı hayal gücü ve imgelemen bir bileşimini ifade etmektedir” (Yalçınkaya, 2015: 376). Sorunların farkına varılması ve çözüme kavuşması için ütopyacı içinde bulunduğu toplumun sosyal, ekonomik, siyasi durumunu dışı vuran açıklamalarda bulunur. Ütopyanın önkoşulu veya teşvik edici maddesi, bir sorun olarak gördüğü durumu muhataplarına kavratarak gerçekçi çözümler üretmeye çalışmaktır. Mevcut durumun bireyde ya da toplumda kaygı

uyandırıcı bir yönünün oluşu, o an mümkün değilse bile ileride sosyo-ekonomik düzenlemelerle elde edilebilecek modellerin sunacağı ferahlık ütopyacıya güç verir. Ütopyacı, ütopyayı benimsememiş muhatap için kökten değişmelerin ürkütücü geldiğini bilir. Bu nedenle bir ütopyanın kuruluşunda mantığa uygun bir tutarlılıkla değişikliklerin yapılmasına dikkat eder. Zeli'nin muhatabından gizlediği durumu, Hikmet Ali ülkesinin rejimine bir tehdit olarak görür ve tehlikeyi bertaraf etmek ister. Zeli, tarihi koşulların yarattığı siyasi ve sosyal probleme ilişkin akılcı bir çözüm yolu bulmak amacıyla yola çıkmışken Hikmet Ali, yeni siyasi rejimin zarar görmesiyle ülkesinin istikbalinin tehlikeye girmesinden endişelidir. Her iki kahraman da bazı sorunların farkındadır; ancak onlar mevcut durumu kendi vatanları lehine değiştirmek isterler. Diyaloglarda özgürlüğü ve mutluluğu eksiksiz bir şekilde sağlayacak devlet yapısına ilişkin açıklamalar yapılırken mevcut sorunlara vurgu yapılır. Hikmet Ali, Suriye'de yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen unsurlar olduğunun farkındadır. Bunlardan bir kısmı Kilikya'dan çekilmeyi unutamayan zabitlerdir. Kuvvetli bir Türkiye'yi Arap birliği için tehlikeli gören nasyonalistlerin yanı sıra Cumhuriyet'in yıkılmasıyla vatanlarına dönebileceklerini düşünen Osmanlı hanedanı azaları ve Yüzellilikler de bulunmaktadır.

“Ermeni ve Kürt istiklalini tasarlayan komiteleri de bunlara eklersek Suriye her türlü düşman hareketine müsait bir geniş meydana.” (YK, 17)

Hikmet Ali ile Zeli vapurdaki yolculuktan bir ay sonra Aynizennube köyünde görüşmek üzere sözleşir. Bundan sonraki gelişmeler ütopya mekânının kılavuz tarafından gezdirilmesi aşamasıdır ve bu aşamada ütopya ile ilgili ayrıntılar ortaya konur. Zeli, yeni yıl kutlaması sırasında Yezidi mezhebine mensup olduğunu, cemaate ismini veren Yezid'in de kızı olduğunu söyler. Asıl isminin Zeliha olduğunu ama bunun İspanyollaştırarak Zeli dediğini, yanındaki adamın da onun kölesi Şeyh Şemun olduğunu açıklar. Zeli; Türkiye, Kafkasya Surhdar, Hindistan, Lebkos, Sincar ve Irak'taki Yezidi cemaatinin üyelerini bir çatı altında toplayarak birleştirmeyi ve bir Yezidi devleti kurmayı amaçladığını açıklar. Yezidi cemaatini kurtarmak ve onları bir çatı altında toplamaya memur olduğunu anlatır. Frye (1971:519), “ütopyaların çoğu, küçük toplulukların temel sorumlulukları yüklendiği birer seçkinler toplumu olarak düşünülmüşlerdir” der. Küçük toplulukların temel sorumlulukları üstlendiği ütopyalarda din seçkinleri tasarıları uygulamaya çalışır.

Zeli, kendi dininden olanların temel sorunlarını belli bir coğrafyadaki küçük topluluklarla temsil ederek dini bir lider görevini üstlenir. Dini lider, sorunların çözümü için kendisini en üst basamak olarak görür ve dindaşlarının sorunlarına çözüm bulmak için bir tasarı hazırlar. Ancak Arjantin hükümetinin muhacirler için çıkardığı kanun bu tasarısını gerçekleştirmesine izin vermemektedir. Irak, Arap İmparatorluğu kurma amacıyla olan grupların elindedir; Suriye’de ise Fransızların sözü geçmektedir. Ülkelerdeki siyasi karışıklıklardan dolayı bu topraklarda cemaatini toplayamayacağını bilen dini lider; ancak Türkiye’nin Doğu illerinde yeni bir yurt kurabileceğini, modern projesini burada uygulamaya koyabileceğini açıklar. Zeli’nin planının uygulanamayacağını bilen Hikmet Ali, bu esrarengiz kadından ayrı kalmak istemediği için tehlikeli yolculuğunda ona eşlik etmeye devam eder. Zeli’nin amacı Yezidilerin kendi yurtlarında nasıl yaşadıklarını göstermek, kuracakları yurt için Hikmet Ali’nin güvenini kazanmak ve Zeli’nin planı hakkında hükümete olumlu görüş bildirmesini sağlamaktır. Zeli, Arjantin’den yola çıkmadan evvel Şeyh Şemun’la plan yaparken yeni yurt konusunda cemaatini yerlerinde tetkik etmedikçe projenin tatbikine yanaşmayacağı şartını koşar. Gemi komiserinin yolculuk sırasında Hikmet Ali’yi önemli bir siyasetçi diye tanıtmaları nedeniyle onu da projesine dâhil etmek ister. Ankara’daki Amerikalı temsilcilerden onun hakkında bilgi toplar. Gerçekten bir siyasetçi olduğunu öğrendikten sonra adım adım onu planının içine çekmeye çalışır. Yezidilerin yaşadıkları yerlere geziler düzenlerler. Dindaşları ile görüşen Zeli, onlara ve Hikmet Ali’ye yeni yurt kurma tasarısının ayrıntılarını anlatır.

Zeliha’nın projesine bağlanabildiğimi sanmıyorum; bu işe kanaatsizce sürükleniyorum ve vicdanımı avutmak için: “Hele yakından bir göreyim, kimbilir, belki, olabilir ya...” gibi şüpheler icat ediyorum. En doğrusu şudur: Zeliha’dan ayrılamıyorum! (YK, 73)

3.1.2.2.2. *Ütopist zaman*

Romanın ilk kısmında ele alınan olaylar net bir tarih verilmemiş olsa da 1933 yılında gerçekleşen tarihi olaylarla paralel ilerler. Örneğin Suriye’nin durumu hakkında bilgi verilirken kurulan küçük devletlerden bahsedilir. Bu devletlerin kurulduğu dönem 1933 yılını işaret etmektedir. Ayrıca Hikmet Ali’nin vurguladığı Cumhuriyet’in onuncu yıl etkinlikleri ile ilgili ayrıntılar anlatılanların 1933 yılına ait olduğunu göstermektedir.

“Dünya benim için bir grafik muadelesi kesildi, bilhassa bu yıl şenliklerini yaptığımız onuncu cumhuriyet bayramı münasebetiyle...” (YK, 33)

Zeli’nin çöl ortasında verdiği randevu ile zaman netleşir. Böylece romanda kurulmak istenen alternatif toplumun hangi şartlar ve zamanda gerçekleştirilmek istendiği kesinleşmiş olur.

“Yarın 1933 senesi ikinci teşrininin 29’uncu salı günüdür. 1933’ün sonuncu cumartesi günü çölün tayin edeceğim bir noktasında buluşacağız.” (YK, 39)

Romanda geçmiş zaman eleştirel bir tutumla yansıtılır. Zeli kendi soydaşlarının tarihini anlatırken çeşitli dönemlerde uğradıkları saldırıları tarihlerine dikkat çekerek aktarır.

“O zaman Babıali, Yezidilerin tarafını tutmuş ve 1835’te ordu yollayarak sergerdeyi başımızdan def etmişti. 1892 bizim için kan ve ateş yılıdır... Daha evvel de büyük felaketlere uğramıştık.” (YK, 54)

Çeşitli tarihlere göndermeler yaparak tarihlerinden, yeniden kurdukları toplumlarından ve yeni emellerinden bahseden Zeli ve Hikmet Ali yılbaşı akşamı ile ilgili ayrıntılarda 1934 yılına girdiklerini ifade ederler.

“...bütün dünya ve ahiret şenliklerinden üstün tutmaya başladığım Zeli’yi, Zeliha’mı seyrederek, onun zevkini sürerek yeni bir emelle 1934 senesine girmiş oldum.” (YK, 61)

3.1.2.2.3. Ütopist kurgu

Yezidilik¹⁶, esasları itibariyle birçok dinin gerekleri ile benzerlik taşır. *Yezidin Kızı* isimli romanda Yezidileri bir araya toplamayı düşünen esrarengiz bir kadının çölün

¹⁶ Yezidilerin, Haricilerin İbâhiye kolundan ayrılan Yezîd bin Üneyse’den dolayı bu ismi aldıkları kabul edilir. Başka bir görüşe göre ise Yezidilik İran’ın Yezd şehrinde ortaya çıktığından burası anavatan olarak kabul görmüş, bu inanca mensup olanlara da bu isim verilmiştir. İsmi “beni yaratan anlamında Yezdan, Ezda”dan türediği ya da bu ismin Yezîd bin Muaviye’ye dayandığını belirten görüşler de vardır. Yezid ismi kadar dinlerinin ilk liderinin kim olduğu da tartışmalı bir konudur. Halife Yezid ve soyu Emeviler’den gelen Şeyh Adi bin Musafir ilk dini lider olarak en çok anılan isimlerdir. Yezidilikte lider olarak görülen bu kimseler tanrı-insan-peygamber üçlemesi şeklinde veya yarı insan yarı tanrı şeklinde bir inancı temsil ederler. Kabul gören her iki liderin Müslüman ve Arap olmaları Yezidilik inancının İslami kökenler taşıdığını gösterir. “Yezidiler’in günümüzde Mushaf-ı Reş ile birlikte iki kutsal kitaplarından biri olarak kabul ettikleri Kitab-ı Cilve de bu zatlardan Şeyh

ortasında verdiği randevu ile olaylar daha geniş bir coğrafyada olgunlaşır. Zeli, liderliğin gerektirdiği şekilde milletini dağılmış bir cemaat görüntüsünden kurtarmak, devletleşme ve ülke kurma sürecini başlatmak ister. Ülke kurma sürecine geçmeden önce Hikmet Ali'nin güvenini sağlamayı, Yezidilik ile ilgili ön yargıları kırmayı hedefler. Böylece Yezidiliğe atfedilen yanlış inançların yarattığı tedirginliği ortadan kaldırarak muhatabının tam desteğini almak ister. Zeli, Yezidiliğin aslında İslamiyet ile yakın olduğunu, sanıldığının aksine çok Tanrılı değil, tek Tanrı'ya inandıklarını belirtir.

“Mesela Şeytan'ı Allah tanımak, tavus kuşuna tapmak, kadın erkek yüzlerce kişi bir arada ışıkları söndürüp fuhşa dalmak... Hâlbuki biz de Müslümanlar, Hristiyanlar, Museviler gibi yerin ve göğün yaratıcısı bir rabbül'alemin tanırız.” (YK, 54)

Ütopya programının başarıya ulaşabilmesi, zihinsel bir faaliyet olarak başlayan eylemin aktif davranışa dönüşmesiyle mümkün olur. Sorunun gerçek yönlerine işaret edilmesi, hem ütopyacıya duyulan güveni artırır hem de uygulanacak modelin muhatapları tarafından sahiplenilmesini sağlar. Ütopyanın soruna gerçekçi çözümler sunması, alternatif toplum modelinin muhatabını cezbeder. Romanda sorunlara yoğunlaşan, muhataplarına alternatif çözüm sunan ütopyacı Zeli'dir. Kuracağı yeni toplumun bütün aşamalarını titizlikle yerine getirir. Hikmet Ali ile olan diyaloglarında Yezidilik ile ilgili somut bilgiler vererek bütün gerçekliği ile bu inaniş mensup insanların yaşadıkları sorunlara dikkati çekmiş olur.

Genellikle dini öğelerin toplum hayatında belirleyici olduğu durumlarda ütopyanın daha az işlevsel olduğu iddia edilir. Çünkü dini inancın insan hayatında karşılaştığı sorunlara sabır ile karşılık vermesini telkin etmesi, itiraz ya da isyan şeklinde ortaya çıkacak hareketleri önler. Özellikle doğu toplumlarında İslami

Adi bin Musafire isnat edilir. Ancak tüm eserlerinde imzası bulunan Şeyh'in izine bu kitapta rastlanamaz.” Şeyh Adi'nin Lübnan'da doğup Suriye'ye gittiği daha sonra ise o zamanlar Irak sınırları içinde bulunan Hakkâri'deki Laleş dağlarında inzivaya çekildiği söylenir. Şeyh Adi, dini öğretilerin halk tarafından saygı görmesini sağlar. Ölümünden sonra Adaviler tarikatı onun öğretileri üzerine temellenerek güçlü bir hale gelir. Adavi tarikatı daha sonra Yezidilik adını alır. Bu öğreti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve Suriye, Irak gibi ülkelerde taraftar bularak bugüne kadar gelir. Bk. Yurdaer Abca, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

düşünce yapısından kaynaklanan devletin kutsallığı ve liderin dini bir görevinin olması nedeniyle itaat edilmesi gerektiği yönündeki kabul, kurulu düzene itiraz ya da isyanı engeller. Ütopya, insanın yalnızca bireysel sıkıntılarına değil dini farklılıklardan kaynaklanan sorunlarına çözüm bulma amacı da taşıyabilir. Bu durumda ütopya, “yeryüzünde bir cennet hayatı oluşturma çabası olarak görüldüğü gibi, bazen “gerçek” olana koşut olarak sunulan ya da mevcut olanın karşısına düşsel ama “mümkün” olanı çıkaran bir çaba olarak” (Öztürk, 2015: 84) da ortaya çıkar. Belirli bir coğrafyada varlıklarını devam ettirmeye çalışan küçük dini toplulukların şikâyetçi oldukları sorunların çözümüne yönelik ütopyanın esasları düştten gerçeğe doğru ilerleyen bir program ile aktarılır. Ait olduğu toplumun inanç kodlarını anlatan ve yeni bir toplum kurma amacını haklı gösterme, karşısındakini ikna etme aşamasını Zeli Della Yezda üstlenir. Kuracağı toplumun eksiklikleri, erdemleri, dini yasakları, yemek adetleri konusunda titizlikle açıklama yaparken kendi toplumunun diğer toplumlarla uyuşmayan yönlerine de işaret eder. Zeli, her inançta olduğu gibi Yezidilikte de bazı eksik yönler olduğunu da kabul eder.

Yezidi dini nedir? Bildiğimiz bütün itikatların bir salad rüs'üdür. Fakat temelini iki zıttı, yani iyilik ve fenalık mefhumlarını birbirleriyle uyuşturmak teşkil eder. Onun içindir ki her dine başvurmuşlar, hepsinden ümit ve şifa verici birer parça koparıp itikatlarına eklemişlerdir. Bu yamalardan ortaya çıkan şey, ilk bakışta biraz gülünç ve tenasüpsüzdür. Çocuksu cihetler vardır, reforma muhtaçtır. Lakin hangi din bu kusurlardan kurtulabilmiştir? Dinlere şiirini veren de o kusurlar değil midir? (YK, 114)

Romandaki olayların anlaşılabilmesi için tarihsel süreçte Osmanlı-Yezidi ilişkisinin anlaşılması gerekir. Osmanlı devleti ile Yezidilerin ilişkileri, Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Savaşında Şii-Safevi devletinin yenilmesiyle başlar. Safevi Devletinin fethettiği bölgelerden çekilmesiyle Doğu'daki beylikler Osmanlı devletine katılırlar. Birçok Yezidi aşireti bu dönemde Osmanlı egemenliği altına girer. “Bu süreç esnasında Osmanlılarla temasa geçmiş bazı Yezidi aşiretleri İslam’a girmişlerdir. Yezidilik’te ısrar edenler ise Osmanlı din adamlarınca hiçbir kutsal kitaba bağlı olmamaları nedeniyle kâfir ilan edilmişlerdir” (Abca, 2006: 3). Yezidilerin batıl ve sapık inançları uyguladıklarına dair fetvalar verilmiş, Kur’an-ı Kerim’e ve İslam’a aykırı davranışlarda bulundukları, İslam âlimlerine kin besledikleri ve bunları ellerine geçirdiklerinde acımasız bir şekilde öldürdükleri, açıklanmıştır. “Şeyh Adi’yi Hz. Muhammed’e göre üstün görmeleri, Allah’a yeme, içme, oturma, uyuma vb. sıfatlar vermeleri, iki tarafında razı olması ile zinayı helal,

Laleş'i Kâbe'den daha üstün saymaları" (Turan, 1989: 66) nedeniyle Osmanlı ve Yezidiler arasında bazı sorunların yaşanmasına neden olur. Allah'a ait vasıfları kendi şeyhlerine veren bu topluluğun İslam adına fetih ve gaza politikası yürüten Osmanlı devleti ile ilişkileri çıkmaza girer. Romanda Yezidilerin yaşadığı sorunlar tarihi gelişmelerle birlikte aktarılır ve Yezidilerin Osmanlı devletinde diğer azınlıklar gibi haklar elde edemedikleri üzerinde durulur.

Zeli'nin anlattıklarına göre Osmanlı devleti ile Yezidi aşiretleri arasında çoğu zaman çatışmalar yaşanmıştır. Romanda bu tarihsel olaylara göndermeler yapılarak durumun endişe verici olduğundan bahsedilir. Osmanlı ve Yezidiler arasındaki ilişkiler önceleri şiddete dayansa da sonraki süreçte gönüllülük politikası üzerinden yürütülür. Yezidiler, İslam'a davet edilir. Bazı Yezidi aşiretleri İslamiyet'i seçerek Müslüman olur, diğerleri ise inançlarını yaşamak için ısrar ederler.

1892 bizim için kan ve ateş yılıdır... Daha evvel de büyük felaketlere uğramıştık. On sekizinci asırda iki yüz elli bini aşan nüfusumuz Kürt ve Türk akınları önünde mütemadiyen eriyordu. 1638'de Melek Ahmed Paşa'nın Yezidi seferi, tarihte kızıl izini bırakmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı bir Kürt isyanı çıkaran Ravandızlı Mehmed de aynı ırktan olduğumuza bakmayarak Sincar'a yürüdü ve ahalisini zalimcesine ezdi. O zaman Babıali, Yezidilerin tarafını tutmuş ve 1835'te ordu yollayarak sergerdeyi başımızdan def etmişti. (YK, 54)

Çeşitli tarihlerde Yezidilerle devam eden çatışmalar sonucunda İslamiyet'i seçen gruplar olduğu gibi göç yoluyla başka ülkelere gidenler de olur. Böylece Yezidiliğe mensup olanların sayısında düşüşler yaşanır. Bölgenin jeopolitik önemi nedeniyle Yezidileri korumak bahanesiyle İngiltere ve diğer devletlerden temsilciler bölge ile ilgilenmeye başlarlar. Yezidilerin bazı vergilerden muaf olması ya da askerlik yapmamaları karşılığında belli bir ücret ödemeleri şeklinde kararlar alınır. Romanda Osmanlı devletiyle problem yaşayan bu topluluğun tarihine göndermeler ile gelecekte kurulması planlanan mutlu topluma ait ayrıntılar arasında bağlantı kurulmaya çalışılır. Zeli, yalnızca Osmanlı devletinin politikalarına değil diğer devletlerin de bu küçük topluluk ve bölge adına verdikleri hükümlere tepki gösterir. Büyük güçlerin küçük gruplara yönelik politikasını eleştiren Zeli, özgürlüklerinin düzenlenen akınlarla yok edildiğini ve tarihlerinin kanlı sahnelerle dolduğunu dile getirerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı belirtir. Zeli, bölgedeki birçok devletin bazen şiddet bazen de gönüllülüğe dayanan politikaları neticesinde sayılarının azaltıldığını belirtir.

Size, kana boyanmış mazlum tarihimizi anlatmak istemiyorum; maksadım küçük milletimin daima kahr gördüğünü hatırlatmaktır. Ömer Paşa'nın kan ve pıhtı kokan çeteleri, o dediğim şeametli senede sayımızı elli bine indirdi. On beş binimiz, görünüşte Müslüman olduk; büyük bir kısmımız da Hristiyanlığa geçti. (YK, 55)

Dinsel bölünmelerin olduğu bir ülkede iki ayrı devlet varmışçasına uygulamalar başlar. Bu durumda bütün kötülöklere kapı aralanmış olur. Dolayısıyla dini bir ayırımın ütopyası olan Yezidilik faaliyetlerinin ülke içinde yaratacağı iki başlılık siyasi iktidarın güç paylaşımına yol açacağından bu durum hoş karşılanmamaktadır. Zeli, tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Yezidileri kurtarmak niyetinde olduğunu ve bu seyahatin taşıdığı mühim rolü Hikmet Ali'ye açıklar.

1700 senesinde bütün Arjantin'de altı yüz bin kişi vardı ve bunun yalnız yetmiş bini Avrupalıydı. Bugün on üç milyon arasında ancak yirmi bin yerli kalmıştır. Amerika'ya mahsus sandığımız şu acıklı eksiliş, yani istilacıların önünde erimek keyfiyeti sizin kıtanızda da hüküm sürüyor. Benim bir idealim varsa o da böyle tüketilmek istenen unsurları kurtarabilmektir ve kurtaracağım! (YK, 25)

Osmanlı devletinde olduğu gibi yeni kurulan Türkiye'de de mevcut toprak bütünlüğünün korunmasına büyük önem verilmektedir. Toprak bütünlüğüne zarar verecek hiçbir yeni oluşumun faaliyetlerine müsaade edilmeyeceği açıktır. Yeni bir toplum kurma niyetinde olan Zeli için ise bu olumsuz bir durumdur. Ütopya, bu durumda kişinin içinde bulunduğu olumsuzluğu telafi ederek kurtarıcı bir işlev üstlenmektedir. Yani ütopya, burada zihinsel bir faaliyet olmaktan çıkıp somutlaşmaktadır. Tom Moylan, *İmkânsız Talep Etmek* adlı eserinde ütopyanın kurtarıcı rolünü şöyle açıklar: “O, olumsuz bir durumu fantezi düzleminde telafi etmek yerine, bu olumsuzluğun kökeninde yatan mevcut durumu değiştirmeyi; dolayısıyla somut kurtuluşu amaçlar. Bu yönüyle ütopya, mümkün gelecek'i gerçeklikte inşa etmeyi hedefler” (Moylan, 1986: 21). Kurtuluşun mümkün olacağı bir gelecek yaratarak mevcut olumsuz durumu yok etmeyi planlayan Zeli'nin ütopik dünyasının ilk hedefi dağılmış durumda olan Yezidileri bir çatı altında toplamaktır. Bunun için en uygun yer, Anadolu'nun doğusunda küçük bir bölge olarak belirlenmiştir. Hikmet Ali, Wilson İlkeleri'nin zamanında nelere yol açtığını bildiğinden Zeli'nin küçük toplumuna onay vermez. Küçük devletleri korumak bahanesiyle onları kolayca sömürgeleştiren Batılıların işine yarayacak bu projeye karşı çıkar. Açıklamaları ile böyle bir plan ve programın hamlığını ve imkânsızlığını ortaya koyar.

“Vilson,” dedim, “sizin gibi düşünmüştü; küçük balıkları büyük balıkların ağzından kurtarmak... Bu ideal, dünya nizamını altüst etti; küçük balıklara büyüklerini yutmak iştihası verdi. (YK, 25-26)

Büyük devletlerin küçük ulusları harekete geçirerek özgürlük ve bağımsızlık vaatleri ile onları amaçları doğrultusunda kullanmalarına değinen Hikmet Ali, durumun zorluğunun farkındadır. İdeal bir dünya yaratma söylemi altında bir taksim projesinde figüran olarak kullanılan küçük ulusların asimile olmuş topluluklar haline dönüşmeleri, Hikmet Ali’nin eleştirdiği durumu örnekler. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Wilson İlkelerine dayanarak birçok yeri işgal edilmiş bir ülkenin vatandaşı ve siyasetçisi olarak ideal devlet tasarılarının nasıl bir faciaya yol açacağını bildiğini açıklar. Zeli’nin projesinin gerçekleşme ihtimalinin çok zor olduğunu, çeşitli örneklerle somutlaştırarak anlatır. Daha önce de çeşitli milletler tarafından kışkırtılarak Türkiye’ye saldıran ulusların hiçbirinin özgürlüğünün ya da muhtariyetinin verilmediğini, bu düşüncelerin sadece bir tasarı olarak tarihe geçtiğini hatırlatır. Hikmet Ali, Wilson’ı işleri bozulan Avrupa’ya Allah tarafından değil de Amerika’dan yollanılmış bir kurtarıcı olarak görür. Ona göre Wilson’ın yeni dünya projesi diye sunduğu fikirler, küçük milletleri paylaşma projesidir.

Getirdiği kitap küçük milletlerin haklarını korumak için toycasına yapılmış bir taksim projesiydi. Yeni din, yeni kin uyandırdı. Ben bu idealin kofluğuna inananlardanım. Büyük devletler, küçük milletleri politikalarına bir alet olarak kullanırlar, aldatarak harekete getirirler... (YK, 25-26)

Ütopyalar siyasetle her zaman iç içedir. *Yezidin Kızı* romanında mevcut siyasi yapı üzerinden yorumlamalar yapan Zeli’nin şikâyetlerinin eksik ya da yanlış uygulanan siyasi kararlardan kaynaklı olduğu belirtilir. Yezidilerin katlanmak zorunda kaldıkları şartların uygulanan politikaların bir sonucu olduğu vurgulanır.

Bütün okuduklarım bana Fransa'nın idarede pek kusurlu hareket ettiğini meydana koydu. Şurasını inkâr etmem ki İngilizler gibi vakitsiz bir istiklal vererek Suriye'de bazı küçük mezhep ekalliyetlerini ezdirmediler. Irak, eline hükümeti geçirir geçirmez, Osmanlı İmparatorluğu'nun zalim siyasetini güttü ve John-Bull buna göz yumdu. (YK, 27-28)

Mannheim’e göre eleştirel tavır, kurulu düzeni tamamen yıkmaya yönelik bir eyleme dönüşüyorsa ütopyaı meydana getirir. Dolayısıyla ütopyacının mevcut düzeni sadece bir yönüyle değil tüm yönleriyle sorgulaması gerekir. “Ütopyacı, öncelikle imgesinde, radikal derecede farklı yepyeni bir düzen kurar. Bu düzeni koruyacak, kollayacak sınırlar (kurumsal, ahlaki, yasal, coğrafi vb.) yaratır ve bu

düzeni yönetir” (Yalçinkaya, 2015: 377). Düzene eleştirel yaklaşma işlevi, ütopyaların, siyasal bir sorun olmasına yol açar. Hikmet Ali’nin Zeli’yi projeden vazgeçirme çabasına rağmen onun eleştirel tavrı devam eder. Ona göre kendi milleti felaketle defalarca karşı karşıya gelmiştir ve aynı olayların tekrarının yaşanmayacağı belli değildir. Ayrıca yeni kurulan devletin kendini bile idare etmekten aciz olduğuna inanır. Zeli eleştirilerini arzuladığı düşlere dayanak oluşturmak için şiddetli hale dönüştürür. Zeli’nin bu eleştirel tavrı onun kişisel umudunun da bir yansımasıdır. Ütopyacı olarak Zeli, öncelikle zihninde tasarladığı mevcut olandan farklı, radikal denebilecek yeni bir düzen kurmak için kolları sıvar. Hayal ettiği ideal düzeni kurmak için sadece coğrafi alanda değil, hukuk, idare, eğitim, sağlık vb. alanlarda yapılacak kurumsal düzenlemeleri belirler. Projenin ana hatlarından başlayarak bütün ayrıntılarını hesaplar. Kafkasya’da Surhdar ve Hindistan’da Lebkos bölgesinde yaşayan seksen bin kişiyi bir araya toplamayı hedefleyen Zeli’nin en büyük amacı emniyetli bir yurt kurma projesini bir an önce hayata geçirmektir.

Milletimi kurtarmak, korumak, onu daha medeni yaşatmak için Şeyh Şemun’la beraber hazırladığımız projeyi anlatmama bilmem ki burası müsait midir? Bu halkı evvela Sincar’dakilerden başlayarak bir yere toplamak ve onlara modern, emniyetli bir yurt kurmak... İşte projemizin ana hattı. (YK, 64)

Zeli, milleti için kuracağı yurdun güvenli bir bölgede yer alması için ön araştırma yapar. Öncelikle Arjantin’de daha önce babası tarafından Yezidiler için sağlanan modern yaşamı, diğer ülkelerdeki Yezidiler için de sağlama imkânlarını araştırır. Arjantin hükümetinin göçmenler ile ilgili kanunlarının böyle bir oluşuma imkân tanımaması, yolun uzaklığı, masrafların çokluğu nedeniyle hayalindeki ülkeyi başka bir coğrafyada tesis etmenin daha doğru olacağına karar verir. Karışıklık içinde olan Suriye, Irak, İran gibi ülkeler onun beklentilerine cevap vermez. En uygun yer olarak Türkiye’yi görür çünkü yeni kurulan Türkiye laiklik üzerine inşa edileceğinden yurt projesi için siyasi zeminin uygun olduğuna inanır.

Yarın birçok dini ve milli feci vakalara sahne olması muhtemel bir yerde küçük cemaatimi barındıramazdım. Suriye’ye gelince, Fransızlar, bir gün belki de idareyi yerlilere bırakacaklardır; bunun neticesi olarak öyle karışıklıklara şahit olabiliriz ki, arada Filistin’deki Siyonist teşkilatını örnek tutarak kuracağım modern yurt bir yangın yerine dönebilir..(YK, 65-66)

İtikatları ve adetleri dine küfür olarak telakki edilen bu topluluk için kurulacak yurdun gelecekte tehlikeye düşebileceğini düşünen Zeli, Hikmet Ali ile farklı düşündüklerinin bilincindedir. Hikmet Ali, savaştan çıkmış, yeniden bir devlet

kurmuş ve kurumsallaşmaya çalışan bir ülkenin gürültüsünden sorunlarından usandığından dinlenmeyi, Suriye’de dedesinden kalan köyde bir nevi inzivaya çekilmeyi hedeflemektedir. Yeni bir hareket ya da projenin içinde yer almak ilk başta ona zor gelir.

“O farkla ki ben bir ideal peşinde gidiyorum, hararet ve çeviklik devrindeyim, siz gayesi hâsıl olduktan sonra bezginliği duymuş bir ruh coşkunluğu halindesiniz; olabilir ki size ben yeni bir heyecan getireceğim.” (YK, 38)

Sakarya ve Dumlupınar savaşlarına katılmış, Mustafa Kemal ile silah arkadaşlığı yapmış, vekillikten sonra her şeyden elini ayağını çekip uzaklaşmak amacıyla yola çıkan Hikmet Ali’nin aksine Zeli yeni bir yurt kurmanın heyecanını yaşamaktadır. Zeli, kuracağı yurdun ayrıntıları kadar Yezidiliğe ait inançlar, ibadetler, erdemler, tarihi bilgiler üzerinde de durur. Böylece tasarlanan ülkenin vatandaşlarının gelecekte nasıl bir yaşam süreceklerini açıklamış olur. Bütün Yezidileri bir araya toplayacak olan Zeli’nin projesinin ilk detayları inanç noktasında nelerin olması gerektiği ile ilgilidir.

Zeli’nin çağrısıyla Tedmür’e gelen Hikmet Ali, şüphelerini gidermek için çeşitli konularda düşüncelerini dile getirir; böylece Zeli’nin projesinin ayrıntılarını öğrenmeye çalışır. Zeli’nin memleketi olan Tedmür, iklim elverişliliği ve imkânların cazibesi ile yeni bir yurt kurmak için uygun bir coğrafyadır. Ancak Akdeniz’e yakın olan ve birçok güzelliği barındıran bu yer, Zeli’nin yurt kuracağı yer değil; sadece bir buluşma yeri olarak belirlenmiştir. Çöl ortasında bir serabı andıran mekânın etkisiyle Hikmet Ali, kendisini Zeli’nin yeni yurt kurma kadrosunun içinde bulur.

“O cümbüşlü deniz! Sahillerinde muzlar ballanıyor, karanfiller katmerleniyor. Bağrında kelebekler yelkenden kanatlarıyla çırpınıyor; aceleci karıncalar pervaneden ayaklarıyla tepiniyor. Bin çeşit lezzet, renk, rayiha içinde!” (YK, 49)

Ruhun ölümsüzlüğü konusunun açılması üzerine Zeli, tenasühe inandığını açıklar. Tenasühe inanan topluluklardan biri olan Yezidiler, ruhların beden değiştirdiğine inanırlar. Zeli’nin Yezidi olduğunu açıkladıktan sonra Yezidilik esaslarına ilişkin ilk inanç kaidesi olarak ölümsüzlüğü simgeleyen bu inancı açıklaması dikkat çekicidir. İnsanın ölümsüz olma arzusunun bir inanç olarak

topluluk içinde kabul görmesi, ütopyada hayatın devamlılığının sağlanması için gerekli olan ölümsüzlük ilkesinin sağlandığını gösterir.

“Ruhlar bir canlı kalıptan diğerine geçerler, yaşayanda barınırlar ve mütemadiyen değişe değişe yaşarlar. Ruh muammasının en doğru hal şekli budur; ben metampsikoza iman edenlerdenim; benim dinimin temelini tenasüh teşkil eder...” (YK, 53)

Zeli, ırk kavramının ancak tarih öncesi döneme kadar götürülürse anlam kazanacağına inanmaktadır. O, milliyet adı altında toplanan insan topluluklarını diğer insanlardan ayıracak kesin bir bilimsel verini olmadığını savunur. Kafatası üzerine temellendirilen ırk kavramını eleştirerek Taş devrindeki bir insan ile Alphonse Daudet’in kafatasının aynı çıkma olasılığının yüksek olduğunu anlatmaya çalışır. Bütün dünya insanların eşit yaratıldığını ve eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur. Bu düşüncenin neticesinde ise bütün insanlığın bir çatı altında ırk kavramı olmadan birlik içinde yaşaması için yeni bir dünya düzeni kurma çabasının içine girer.

Darvin ve Tolstoy’un yüz hatları Avustralya’daki en eski insan hatlarından ilimce farksızdır. Taş Devrindeki Adam isimli eserine çalışırken Fremiet’nin pek eski bir insan kafatası üzerinde yaptığı tetkikat şu neticeyi verdi: Alphonse Daudet’nin kafasıyla karşılaşmak! (YK, 24-25)

Zeli, siyasi alanda söz sahibi olamamış Yezidilerin herhangi bir zararlı oluşum içinde olmadan kendi inançları doğrultusunda oluşturacakları bir toplumda huzur ve mutluluk içinde varlıklarını sürdürmelerini istemektedir. Yezidileri bir çatı altında toplamadan önce onlara inançları doğrultusunda modern bir yaşam tarzı kurmak en büyük dileğidir. Yezidiliğin ilk esası olan Tanrı veya melek inancı, Zeli’nin projesinde netleştirmek istediği en önemli durumdur. Yezidilikte Khuda olarak bilinen soyut bir Tanrı inancı vardır. Khuda bütün sorumluluğu Melek Tavus’a devrederek pasif bir duruma geçmiştir. “Ezidi inanç sisteminde, en tepede Melek Tavus’un bulunduğu, yedi melekten oluşan dinsel bir hiyerarşi mevcuttur” (Suvari, 2013: 56). Melek Tavus ve diğer altı melek arasında paylaşılan güç, Yezidiliği çok Tanrılı bir din görünümüne sokar. Yezidiliğin alt yapısında Şeytan’a tapınma olduğu söylentisi, Yezidilere karşı saldırıların olmasına neden olur. İyilik ve kötülük her dini inancın temelinde var olan kavramlardır. Tek Tanrılı dinlerde iyilik mutlak yaratıcı tarafından temsil edilirken çok Tanrılı dinlerde iyiliği temsil eden

Tanrıların yanı sıra kötülüğün temsilcileri olan Tanrılar da vardır. Bunlardan gelebilecek zararlardan korunmak amacıyla kötülük Tanrılarına ibadet edilir. Yezidilikte kötülük kavramı ve Şeytan olarak bilinen Melek Tavus inanç sisteminin esasını oluşturur. İyilik kavramı Ahura Mazda, kötülük ise Ahriman (Ehriman) tarafından temsil edilir.

Tavus Melek dedikleri ilah bizim şeytanımızdan başkası değildir. Şerrinden korunmak için bu tehlikeli mabuda yaranmak lazımdır. Bütün fenalıkların kaynağı olan Tavus ne kadar şer varsa üzerine almıştır. İşte bundan dolayıdır ki Yezidi, şeytandan ürker, ürktüğü için de onun hoşuna gitmeye çabalar, çabalanmanın şeklini tapmak dercesine vardır. Yezidiler, kendi dinlerinden olmayanların bile şeytana saygı göstermesini isterler. (YK, 120)

Melek Tavus'un emir ve nasihatlerini içeren Kitab el-Cilve ile günlük yaşama ilişkin kuralları içeren Mushaf-ı Reş, Yezidi toplumunun yaşamını düzenler. Yezidilerin ibadetleri ise sabahları Güneş'e karşı eğilip birkaç kelime mırıldanmak şeklindeki hareketlere dayanmaktadır. Birkaç günlük oruç tutmak ve Kâbe yerine Şeyh Adi'nin Laleş'teki türbesinin ziyaret edilmesi gibi inançları mevcuttur. Zeli'nin gemide çıplak ayakla Güneş'e karşı birkaç defa eğilerek geri çekilmesi ve diğer davranışları, Hikmet Ali'ye anlattığı inanç esasları ile birlikte netlik kazanır.

Mukaddes kitapları, Kur'an'dan alınmış bazı surelerden toplanmıştır. Fakat bu surelerdeki şeytan ve recim kelimeleri silinmiştir. Büyük fakihden başka kimse bu kitaba el süremez ve bir cümlesini okuyamaz. Yezidi kıyamet gününe, Araf'a, Mehdi'ye, sonsuz hayata inanır. Sabahlara güneşe karşı eğilip içinden birkaç kelime mırıldanmak. İşte namazları. Kanun ayında üç gün oruç, eylülde hac seferi. Bütün din külfeti bu. (YK, 121-122)

Birçok ütopya da yeme-içme, giyinme, ev tipleri, yemek yasakları, evlilik, cenaze merasimlerinin nasıl olacağı kurallarla belirlenir. Yezidilerin kendilerine özgü evlilik, giyinme, yeme-içme gibi konuların hepsini içine alan bazı yasakları vardır. Zeli'nin kuracağı toplumun esasları da bu yasak ve kurallar üzerine inşa edilir. Yezidilikte cenaze ve evlilikler sırasında çeşitli ritüeller yerine getirilmektedir. Düğünlerde üç gün üç gece eğlence düzenlenip yemekler verilmektedir.

Sonra atlar geliyor, kadınlar bunlara ikişer ikişer biniyorlar, erkekler teker teker... O zaman kız babası dışarıya çıkıp soruyor: Ne istiyorsunuz? Kızını! diyorlar. Baba içeriye giriyor, gelini kırmızı renkte bir kumaşla örtüyor... Kızı alıp güveyin evine götürüyorlar. (YK, 127)

Ütopyalarda boşanma ya hiç yoktur ya da çok azdır. Thomas More'un ütopyasında dahi tek eşlilik esastır. Eş seçerken titiz davranan ütopyalılarda boşanmalar hoş karşılanmaz. Büyük sorunların olması durumunda her iki tarafın razı olmaları halinde boşanma gerçekleşebilir (More, 2011: 107). Yezidilerde ise nikâh

şeyh tarafından kıyılır ve iki tarafa uzatılan bir dalın uçlarından kırılması istenir. Ecel ayırınca kadar eşlerin birbirlerine bağlı kalacaklarının işareti olan dal parçalamak, Yezidilerde boşanma âdetinin yok denecek kadar az olduğunu gösterir. Çok ciddi sebepler olmadığı sürece nikâhın bozulmasına diğer ütopyalarda olduğu gibi bu ütopyada da hoş bakılmaz. Zeli'nin ütopyasında yalan kesinlikle yasaklanmıştır. Yalanı engellemek için kişinin etrafına hayali bir daire çizilir ve bu halkadan dışarı çıkmamak için kişi hakikati söylemeye mecbur kalır. Bu halka Yezid'in halkasıdır. Yezidilik inancından çıkmamak için Yezidi yalan söyleyemez. Ayrıca Yezidiler yalan söylemeye müsait olduğu için ticaretle uğraşmazlar. Şeytanı andırdığını iddia etikleri marul, lahanana, domuz eti yemezler.

“Dillerinde şeytan telaffuzunu andıran ne varsa onunla başları hoş değildir. Maruldan, lahanadan, domuz etinden bu sebeple kaçarlardı. Yere tükürmezler, belki Tavus o sırada yerdedir...” (YK, 120)

Romanda kurulacak yeni toplum her yönü aydınlatılmaya çalışılır. Yiyecek yasaklarından sonra giyim konusunda da bazı kısıtlamaların olduğuna dikkat çekilir. Eskiden Yezidi kadınların çivitle boyanmış mavi entari giydikleri, ancak bir sabah bir köçeğin, tarikat şefinin huzuruna çıkarak mavi rengin uğursuzluk belirtisi olduğu ve şeytanın hoşuna gitmediği yolunda bir vahiy aldığını söylemesi üzerine mavi rengin yasaklandığı iddia edilir. (Abca, 2006: 37). Mavi renk kumaşın giyilmesi, diğer konularda olduğu gibi şeytanın hoşuna gitmediği iddia edilerek yasaklanmıştır. Ütopyada vurgulanan bir diğer konu ise Yezidiliğin ancak kan yoluyla devam eden bir inanç olduğudur. Yezidi bir aileden dünyaya gelmeyen bir birey bu dinin üyesi olamaz.

Mavi renkte kumaş giymezler; zira beyaz maviye boyanabilir, lakin mavi tekrar beyaz olmaz. Bunun manası şudur: Yabancı dinden bir adam, Yezidi imanı ile doğmamışsa mavi sayılır; o bir daha beyaz olamaz; hâlbuki Yezidi aslında aktır, dinini değiştirmiş de olsa, yani mavileşse de yine Yezidi itibar olunur. (YK, 121)

Bağımsız bir ülkenin en önemli sembollerinden birisi bayrağıdır. Yezidilerin kendilerine özgü bayrakları vardır. Toplanma ve birlik anlamı taşıyan bayrak bahar aylarında köy köy gezdirilir. Yezid'in bayrağı olarak bilinen bu bayrağa kutsallık atfedilir.

“Bayrak en eski zamanlardan beri milletlerde ve cemaatlerde toplaşma ve bir maksat için birleşme alameti olarak kullanılmıştır ve bundan dolayı gittikçe bir kutluluk almıştır.” (YK, 115)

Refik Halit Karay, sürgün yıllarının eseri olan bu romanda ideal toplum yapısı ve coğrafya üzerine yoğunlaşır. “Bununla birlikte, romanın yazıldığı tarih itibariyle o dönemin Ortadoğu’suna dair siyasi hareketliliğe vurgular yapması, romanın kadın kahramanı Zeli’nin yok olmaya yüz tutmuş toplumu için Türkiye’de bir yurt araması planı, Karay’ın ulus ve sınır kavramlarını sorguladığını ortaya koymaktadır” (Ulutürk, 2015: 331). Bu yurt için belirlenen inanç kaidelerinin yanında kurumsal proje de hazır. Hikmet Ali, tüm ayrıntıların düşünüldüğü bu projeyi önceleri onaylamasa da Zeli’yi tanıdıkça takdir etmeye başlar.

“Din cihetini bir tarafa da bıraksak ekseriyetin imanına uymadığı için eza gören bir milleti, bilhassa milletiniz olduğunu düşünerek kurtarmak ve yükseltmek vazifenizdir; tebrik ederim.” (YK, 61)

Yabancı ülkelerin çevirmek istedikleri entrikaları boşa çıkaracak bir yurt arayışının sonucunda en iyi ülkenin medeni kanunlarla yönetilen Türkiye olduğuna karar verilir. Yeni Türkiye’nin laikliği temel alması ve bütün dini müesseselerin, her türlü dini imtiyazı temsil eden sembollerin kaldırılmış olması Zeli’ye yeni yurt kurması için cesaret verir. Zeli, Yezidiliğin bütün zahiri alametlerinden sıyrılmış tek din olduğunu; mabed, minare, çan, haç, vaiz gibi hiçbir işaret ve ayinlerinin olmadığını belirtir.

O halde bize bir yurt lazım ki orada sarsıntılardan kurtulup ecnebi entrikalarını hiçe sayacak bir kuvvetli devlet ve bir kudretli millet hâkim bulunsun... Medeni kanunlarla idare edilen bir memleket! Türkiye’de, benden iyi biliyorsunuz ki tarikatlar, ayinler, şehlikler, müritler ve tekkeler, buna benzeyen dini teşekküller kaldırılmıştır. (YK, 66-67)

Türkiye’de reformun başlamasıyla olumlu bir atmosfer hâkim olduğundan ülke güven vermektedir. Yeni bir ülke inşa edilmektedir, evler, yollar, kurumlar bir değişim içindedir. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları dolayısıyla birçok etkinlik yapılmaktadır. Yeni hastaneler, demiryolları, köprüler, fabrikalar yapılırken bir yandan da yurdun her tarafında petrol, maden, arkeoloji kazıları devam etmektedir. Yeni Türkiye’nin inşası için projeler, istatistikler, haritalar çizilmekte savaşın yıkıntı haline getirdiği ülke, yeniden bir cennet ülke haline dönüştürülmektedir. İnkılaptan

sonra Türkiye’de her alanda kalkınma çalışmaları devam etmektedir. Ancak Hikmet Ali, yeni Türkiye’nin bu oluşumunu anlatan yorgun bir savaşçı gibidir. Dumlupınar ve Sakarya savaşında cephe savaştıktan sonra bir de siyasetin yoğun mesaisi içinde vekillik yapar. Artık mücadele edecek ya da reform hareketlerine aktif şekilde katılacak gücü kalmaz. Bezginlik duyduğundan inzivaya çekilme kararı almıştır.

Kafamda fazla çekiç sesi, fazla nutuk uğultusu, fazla alkış sağanağı duyuyorum. Biteviye köprüler kuruluyor, raylar döşeniyor, fabrikalar yapılıyor. Durup dinlenmeden her tarafta petrol sondajları, maden araştırmaları, arkeoloji kazıları... (YK, 33)

Ülkesindeki yenileşme politikası nedeniyle yorulan ve dinlenmek için Hama’daki köyüne çekilme kararı alan Hikmet Ali’nin önüne bu defa Zeli tarafından yeni bir yurt projesi serilir. Görmekten bıktığı haritalar, istatistik ve grafikler, Zeli’nin projesinde yeniden ortaya çıkar.

“Sonra gözlerimin önünde sonu gelmez rakam, istatistik, grafik, plan ve harita! Sayfaların biri kalkarken önüme öbürü seriliyor; bir resim giderken bir başkası geliyor. Dünya benim için bir grafik muadelesi kesildi.” (YK, 34)

Yeni rejimin yarattığı etki, dinsel ayrıcalıkları kaldırdığı gibi farklı dinlere karşı sertleşen muameleyi de ortadan kaldırarak uluslaşma sürecini hızlandırır. Böyle bir ortam içinde kurmak istediği ülkenin ilk küçük koloni örneği için çizimler yaptıran Zeli, bu projede bacadan çıkan dumanın bile planını çizdirir. Böylece ilk koloninin kuruluşu başarıya ulaşırsa Zeli de oraya yerleşecek diğer kolonilerin kurulması için çalışmaları yakından takip edecektir. Modern koloninin ilk örneği için Türkiye’nin nüfusa muhtaç olan doğu bölgesi tercih edilir.

Seçilecek bir yerde ilk Yezidi mamuresi kurulacak; bu iyi netice verince, aynı cemaati bir noktada toplu bulundurmak belki mahzurlu görüleceği için, Anadolu’nun herhangi bir tarafında, ikinci, üçüncü yuvalar vücuda getirilecek... Şimdilik ilk koloninin tesisi lazım....” (YK, 69)

Ütopyalarda sağlıklı bir nesil için sağlık uygulamalarına büyük önem verilir. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden itibaren sağlık ile ilgili uygulamalara hız verilmiş, çeşitli hastaneler ve dispanserler açılmıştır. Zeli de projesinde sağlık uygulamaları için dispanserlere büyük bir önem verir. Dispanserlerin eski ve yeni hallerine çizimlerinde yer vererek projede yatak ve musluk yerlerini bile belirler.

Size, işte misaller: Bir mini mini karyola resmi, yanında onun bir, iki, beş, sekiz misli büyükleri sırayla dizilmiş... Kara sütunlar, kırmızı işaretler, mor noktalar ve çizgiler, çizgiler... Bunlar eski ve yeni dispanserlerin mukayesesidir. Yahut bir küçücük musluk, önünde bir yalak, karşısında bir kocamanı; küçüğünden kesik damlalar dökülüyor, irisinden bir gür sudur boşanıyor... (YK, 34)

Hikmet Ali'nin "Bu grafiklerde bacalardan süzülen dumanlar bile hesaplı çizilmiştir; dumanın boyu ve eni de bir şeyi, mesela, yakılan kömürün miktarını anlatır... Bir hale geldim ki neye baksam, bir gemi, bir direk, bir vazo, kaptanın kasketi veya garsonun burnu, yanlarında daha büyüklerini, daha küçüklerini arıyorum, hatta görüyorum!" sözlerinden kendi ülkesinde olduğu gibi Zeli'nin projesinde de hummalı bir çalışmayı gerektiren her ayrıntının düşünüldüğünü ortaya koyar. Sincar Dağı'nda çocuklar ile ilgili planını açıklayan Zeli, onlar için güzel okullar yaptıracağından, örnek kıyafetler giydirip eğitimi için gereken her şeyi üstleneceğinden bahseder. Dil konusunda bir ısrarının olmadığını eski dillerinin İran lehçelerinden Persçe ya da Pehlevice olduğunu; ama projeyi kabul ettirebilirse Türkçe öğreneceği belirtir. Eğitim projesini böylece açıklayan Zeli, Hikmet Ali'ye bu konuda ne kadar kararlı olduğunu ifade etmeye çalışır. Ancak bu projeyi hayata geçirmek için kabul almazsa komşu devletlerle irtibata geçip oradaki yetkililerden yeni yurt konusunda yardım isteyeceğini söyler.

İşte ben, bizim çocuklarımızı bu halden kurtaracağım. Bahçeli mektepleri, bir örnek elbiseleri, dispanserleri olacak. Bizce lisanın ehemmiyeti yok... Zaten asıl dilimiz, zannediyorum, eski İran lehçelerinden biri, Persçe veya Pehlevicedir; şayet projemizi kabul ettirebilirsek ben de Türkçe öğreneceğim. (YK, 69)

Hikmet Ali, Zeli'ye ümit vermemek için siyasetçi arkadaşlarına mektup yazarak yurt kurma projesinin gerçekleşme ihtimali öğrenmeye çalışır. Ancak hiçbirinden olumlu bir cevap alamaz. Sincar Dağı'nda geçirdikleri zaman içerisinde Zeli ve Hikmet Ali birbirine iyice bağlanır. Bir müddet Zeli, oradaki görevliler ve şatodaki hayat içinde oyalanır; ancak bir zaman sonra ortamdan sıkılmaya başlar. Sadece huzur bulduğu yer Hikmet Ali'nin şatodaki odası olur. Bir masal sultanlığı rolünü andıran vazifesinden sıkılmaya başlar. Servetiyle ve güzelliğiyle her istediği yerde kraliçe gibi yaşayabileceğini düşünür.

Vicdanımı rahatlatmak için yurt kurma planını hafif şekilde, bir yoklama kabilinden, dostlarıma yazmıştım. Kimi cevap vermedi, kimisi daha acele ve çok ciddi işlerinden bahsetti, biri de alaya vurdu: Sen de galiba Yezidilerin Lord Balfur'u olmak istiyorsun! diyordu. (YK, 129-130)

Irak sınırına kadar süren yolculukta bir gün Şeyh Şemun, Hikmet Ali'ye aslında Zeli'nin aklı dengesinin yerinde olmadığını, okuduğu dini bir kitaptan sonra Yezid'in kızı olduğuna inandığını ve kendisi ile evli olduğunu söyler. Şeyh Şemun, Zeli'ye olan sevgisinden her şeye katlanmış, şatolar kiralamış, Kürtçeyi öğrenmiş, onun her isteğini yerine getirmek için nereye isterse peşinden gitmiştir. Hikmet Ali,

önce anlatılanlara inanmaz ancak Zeli'nin sessiz kalması ile gerçekleri kabullenir. Zeliha'ya sevgisini açıklar sonra da yurt projesinin o günün şartlarında gerçekleşmesinin mümkün olmadığını anlatır. Musul'daki bir Yezidi dostu da İngiliz idaresinin onlardan şüphelenmeye başladığını bildirir. Arkadaşı iki gün içinde Suriye'ye dönmeleri gerektiğini aksi takdirde sınır dışı edilecekleri konusunda Hikmet Ali'yi uyarır. Hikmet Ali, tek başına Hindistan, Çin ve Japonya ülkelerini gezmesi, orada güzel zaman geçirmesi, projesini başka zamana bırakması için Zeli'yi ikna eder. Zeli, Beyrut'tan bir vapur ile ayrılırken Şeyh ve Hikmet Ali ardından bakakalırlar. Her ikisi de sevdiği kadını kaybetmenin acısını yaşar. Hikmet Ali, Sincar Dağı'nda yaşadığı gönül musademesinden sakat olarak döndüğünü ve hep sakat kalacağını söyler. Hikmet Ali ve Şeyh Şemun yan yana omuzları çökmüş bir şekilde limandan ayrılırlar.

“Zeliha'ya daha ilk gününde, “Hayır, projeniz bir ham hayaldir. Böyle bir kombinezona yanaşacak devlet tasavvur edilemez; kendimizi aldatmayalım, ayrılmayalım!” demekliğim lazımdı. Bunu diyecek ve Palmir'den geri dönecektim, yapamadım.” (YK, 141)

3.2. Politik ve Tarihi Ütopyalar

Politik ütopyalar, mükemmel bir siyasi toplum yaratma çabasını ifade eden ütopyalardır. Devlet, siyaset, özgürlük, adalet, mülkiyet, eşitlik, haklar gibi konuları ele alan bu ütopyalarda devletin kurumsallaşması, vatandaş ve devletin karşılıklı sorumluluklarına değinilir. Siyasi ütopyalarda ideal düzen arayışları, ütopyaların yapısı, bireyle devlet arasındaki ilişki, baskı, sansür ve yönetimin gücü gibi temel kavramlar üzerinde durulur. Özgürlük ve eşitlik temelli bu ideal düzenlerde siyasi kurumların nasıl olması gerektiği konusunda ayrıntılı betimlemeler yapılır. Ütopyalar hayali kurgular olarak görünseler de içinde çıktıkları toplumun sosyal ve siyasi gerçekliğine tepki olarak doğarlar. Bu tepki sayesinde, ütopyanın hangi soruna nasıl bir çözüm önerdiği ve geleceği şekillendirirken tarihsel süreçlerden faydalanıp faydalanmadığını görmek mümkün olur. Ütopya yazarı, ideal bir siyasal toplum ortaya koyarken toplumda siyasetten kaynaklı problemlere dikkat çeker. Birey ve toplum hayatında siyasal yönetimden kaynaklı olumsuzluklar eleştirilir ve dönemin siyasi düşüncesinin aksine mutluluğu sağlayacak bir yönetim özlemi dile getirilir. Bu

anlatılarda ulus-devletin oluşumu ve siyasal bir müdahale olarak ütopyanın işlevi irdelenir. Wegner'e (2002: xvi) göre ütopya, bir yandan ulus-devleti meydana getirme ve ulus devletin ihtiyaç duyduğu yeni mekânın kurulmasını sağlarken diğer yandan modern öznenin inşa edilmesi işlevini görür. Bu anlamda Wegner'e göre (2002: 15), ütopya mekânı, "mimarlık, kentsel planlama, ulus inşası ve toplumsal mühendislik alanıdır". Siyasi ütopyalar; eğitim programları, mimari yapı ve ulusun gelişimiyle birlikte öznenin modern bir kimliğe kavuşmasına hizmet eder. Batı edebiyatındaki siyasi ütopya metinlerinde olduğu kadar Türk ütopyalarında da tarihsel gerçeklikle siyasi hayat iç içe geçer. Toplumun eksik gördüğü, rahatsızlık duyduğu şartlar, tarihi gerçeklere paralel şekilde işlenir. "Geçmişte yaşanmış olaylar, ülkelerin ve milletlerin gelecekleri açısından bir değer ifade etmektedir. Her toplum, tarihi kendisi için referans kaynağı olarak görür ve geçmişe ait değerlerin, gelecek açısından önemli olduğunu bilir" (Kavaz, 2012: 94). Gelecekte var olmasını istediği mutlu toplumu da geçmişteki tarihsel birikim üzerine inşa eder. Türk tarihindeki siyasi olaylar, yeni devletin kurulma aşaması Cumhuriyet dönemindeki siyasi ütopyaların içeriği için uygun bir alt yapı hazırlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Kurtuluş Mücadelesinin ardından yeni bir ülkenin inşası için çalışmalara hız verilir. Çağdaş, demokratik bir toplum yaratmak amacıyla bazı programlar belirlenir. Sonraki süreçte Mustafa Kemal, bu programları CHP'nin parti programı olarak ilan eder. Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasıyla yeni devletin kurumlaşma çalışmaları hız kazanır, özellikle 1930'lu yıllarda birçok düzenleme yapılır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan yapısal unsurlar değiştirilir, onların yerine yeni kurumlar oluşturulur. "Atatürk, kendi sağlığında, bu odak noktalarını cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık (devrimcilik) olarak vasıflandırmış, bunları "Kemalizm yolu" olarak adlandırmıştır" (Akt. Mardin, 2006: 180). Siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatın birçok alanında bu ilkelere bağlı reformlar yapılır, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yönden bağımsızlığına kavuşması hedeflenir.

Türkiye'de 1924 Anayasası ile milli egemenlik ve kuvvetler ayrılığı benimsenir. Ayrıca aynı yıl Köy Kanunu çıkarılarak hem muhtarlık seçimleri yapılır hem de vatandaşların kayıt altına alınmaları sağlanır. 1925 yılında ise Aşar Vergisi kaldırılarak köylü ağır vergi yükünden kurtarılır. Böylece üretim için köylüler teşvik

edilir. 1925'te kılık kıyafet ile ilgili düzenlemeler yapılarak topluma yeni bir görünüm kazandırma amaçlanır. Tekke ve zaviyeler kapatılarak bu kurumların gelirlerine el konulur. Takvim ve zaman birimlerindeki değişiklik bu dönemde yapılan düzenlemelerden bir başkasıdır. 1926'da ise Medeni Kanun kabul edilerek evlilik, miras gibi konular belli kurallara bağlanır. Bunun yanı sıra ekonomi ve adalet sistemindeki keyfi uygulamalara son vermek amacıyla yeni kanunlar kabul edilir. Yeni devletin inkılapları bunlarla sınırlı değildir. 1928 yılında Latin harfleri ve uluslararası ölçü birimleri kabul edilir. Atatürk, okuma yazma seferberliği için halkevlerinin kurulmasına öncülük eder. Ayrıca 1930 yılında kadınların belediye, 1934'te ise ülke genelindeki seçimlere katılmaları sağlanır. 1934'te de Soyadı Kanunu getirilerek unvanlar kaldırılır.

Büyük bir değişim geçiren Türkiye, on beş yıl gibi kısa bir sürede hızlı bir çağdaşlaşma hamlesini gerçekleştirir. Atatürk ve yanındaki bürokratların gündeme getirdiği ve uygulamaya koydukları bu devrimler edebi eserlerde ele alınır. Hüseyin Cahit Yalçın, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Halide Edip, Yakup Kadri, Ahmet Ağaoğlu, Falih Rıfkı Atay gibi isimler düşüncelerini siyasi ya da edebi eserlerde dile getirirler. Modernleşme sürecinde toplumsal bilincin oluşması amacıyla eserleriyle öncü olanların istedikleri düzen bu dönemde gerçekleşir. Önceki dönem eserlerinde düşünülen bağımsız ve demokratik toplum, Cumhuriyet ile düş olmaktan çıkar. On beş yıllık süreçte yapılanlar ve ileriki aşamalarda hedeflenen toplumsal gelişmeler dönemin siyasi ve edebi eserlerinde ütöpik bir bakış açısıyla ele alınır. Kemalist düşüncenin ürünleri olan bu eserlerde yurdun düşman işgalinden temizlenmesi, yeni ülkenin kurulması ve kurumsallaşması, inkılapların getirdiği yeni yaşam biçimi üzerinde durulur. Düşlenen sorunsuz toplum ve devlet yapısına ilişkin bu ütopyalarda “uyulması gereken kurallar, yapılması gereken işler konusunda herkesin görevi bellidir” (Özlük, 2011: 39). Tarihin ağır şartlarından kurtulmak isteyen bireyler yeni düzenin kurulma aşamasında kendisine verilen görevi aktif olarak yerine getirir. Şimdinin şartlarından duyulan hoşnutsuzluk bireyin durumlara eleştirel yaklaşımını güçlendirir. Benhabib'e göre (2005: 23), eleştirel yaklaşım ve ütopyaya yönelim “bu dünyayı insanların gücünü ve ihtiyaçlarını tatmin eden başka bir dünyaya dönüştürme sürecini aydınlatmak için gerekli bir aşamadır”. Böylece insan ve toplum ihtiyaçlarını tatmin eden bir dünya yaratmak için tarihsel mücadele önem kazanır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra içte ve dışta oluşan ağır şartlardan dolayı toplumda bağımsızlık, özgürlük özlemleri sık sık dile getirilir. Tarihi koşulların ağırlığı toplum ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir dünya özlemi ortaya çıkar. Bu nedenle Booker (1994: 4), ütopyayı tarihten kaçış olarak görür. Tarihi ve siyasi gerçeklerden kaçış ve yeni bir dünya özlemi bu dönemin ütopyalarının temelini oluşturur.

3.2.1. Kemalist ideolojinin ütopyası: Ankara

3.2.1.1. Ütopyaya ön hazırlık

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1934'te yayımladığı ütopik romanı *Ankara*¹⁷ ile Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşananları ele alır. Romanda İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşananlar, Batılılaşmayı yanlış anlayan çevrenin lüks hayatları ve Ankara'nın yoksul çevrelerinin yaşamları gözler önüne serilir.

Ankara romanı üç bölümden oluşmaktadır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Cumhuriyetin kuruluşu, Cumhuriyet'in ilk dönemi ve Yakup Kadri'nin hayalindeki Ankara Selma Hanım'ın yaşamından hareketle aktarılır. Selma Hanım'ın başından geçen üç evlilik her dönemin özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir. İlk eşi Nazif Bey, Milli Mücadele'ye kayıtsız kalanların temsilcisidir. Binbaşı Hakkı Bey, Milli Mücadele'nin kazanılmasından kahramanlıkları olan ancak; daha sonra inkılabın asıl amacından uzaklaşarak lüks yarışı içine girenlerin temsilcisi haline gelir. Selma Hanım'ın üçüncü dönemde evlendiği Neşet Sabit ise Yakup Kadri'nin hayalindeki ülkenin aydın kuşağı temsil eder. Üçüncü dönemde Mustafa Kemal'in inkılâplarının başarıya ulaşmasıyla gelecekteki Türkiye'nin nasıl olması gerektiği üzerinde durulur. Bilim, sanat, spor, eğitim vb. alanlarda öncü olan Türkiye, yazarın bütün olumsuzluklardan arındırarak idealleştirdiği ülkedir.

3.2.1.2. Ütopist unsurlar

¹⁷ Çalışmada Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, (31. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014 tarihli roman esas alınmıştır.

3.2.1.2.1. Ütopist mekân

Ütopik kurgularda hayali mekânlar yaşam alanları olarak tercih edildiği gibi gerçekçi mekanlarda da ütopik olaylar ele alınmaktadır. *Ankara* romanında hayali bir mekân yerine gerçek bir mekân olan Ankara’da gerçekleşen olaylar ele alınır. Yakup Kadri, İstiklal Savaşı yıllarında Ankara’ya duyulan özlemi, ütopik bir atmosfer içinde okuyucuya sunar. İstanbul’un işgal altında olması nedeniyle bu yıllarda Ankara’nın “bir kaçış ve kurtuluş parolası gibi kulaktan kulağa fısıldanan, her fısıldanışta gözlerde bir ümit ve intizar ışığı parlatan” bir şehir haline gelmesine neden olur. Ankara kelimesi, ideal bir hayal ülkesi olarak ifade edilir.

“Ankara’ya gidenin ehemmiyeti o kadar artıyor, o kadar artıyordu ki, adeta kutsallaşıyor” (A, 26)

Millî Mücadele döneminde Ankara’nın bakımsız, ihmal edilmiş görüntüsü şehri ütopik mekân olmaktan çıkarır. Üçüncü dönemde ise kurulan ideal yeni düzen Ankara’nın yeniden ütopik mekân olarak yükselmesini sağlar.

3.2.1.2.2. Ütopist zaman

Türkiye’nin 1922 yılından 1943’e kadar geçirdiği değişim ütopik zaman anlayışı ile ele alınır. Ankara’nın üç ayrı siyasi döneminin anlatıldığı romanda ilk zaman dilimi Sakarya Savaşı ve öncesi dönemdir. 1922 yılının gelişmelerinin yaşandığı dönemde Ankara özlenen ideal mekân olarak öne çıkar. İkinci dönem 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ve sonrası, son zaman dilimi ise Cumhuriyet’in ilanının on dördüncü ve yirminci yıllarıdır. 1937 ve 1943 yılları arasında yaşananlar ideal Cumhuriyet ülkesinin kurulduğu zaman dilimini ifade eder.

3.2.1.2.3. Ütopist kurgu

Ankara romanı, Kadrocuların sistematik ütopyasıdır. *Ankara* arzulanan ancak gerçekleşemeyen bir düzenin ütopyası olarak Türk edebiyatında yerini alır. Yakup Kadri, Cumhuriyet ideolojisine hizmet etmek amacıyla eserler verir. Somuncu’nun deyimiyle (2015a: 168), “Yakup Kadri, kaleminin Cumhuriyet ideolojisinin ve inkılapların emrine vererek yazdığı hemen her tür metinde yeni toplumu yaratmak

için teorik katkılar sağlamanın çabası içinde olmuştur.” Her eserinde Cumhuriyet inkılaplarının anlaşılması için gerekli atmosferi oluşturan yazar, ideal bir toplum için Cumhuriyet’i ideal bir siyasi sistem olarak kabul eder. *Ankara* romanı, Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet’in kuruluşu yıllarındaki insanların yaşam ve zihniyet değişimini ele alır. Yakup Kadri, 1934’te yayımlanan romanın ön sözünde ideal Türkiye’yi anlattığı bölümün yirmi yıl içinde gerçekleşeceğini hayal ettiği halde bu rüyasının gerçekleşemediğini belirtir. Eleştiri içeren bu ifadeler romanın ütöpik yanını ortaya koyması bakımından önemlidir. Yakup Kadri’nin son bölümdeki ütopyasını değerlendirmek için romanı üç bölüme ayırmak gerekir:

1. dönem Milli Mücadele yılları
2. dönem Cumhuriyet’in kuruluş yılları,
3. dönem ise Yakup Kadri’nin ütopyası olan Ankara’dan oluşur.

İlk bölümde Selma’nın İstanbul’dan Ankara’ya gelişi ve Anadolu’nun çeşitli tasvirleri önem kazanır. Bu bölümde Milli Mücadele dönemi öne çıkarken ikinci bölümde Cumhuriyet’in ilan edilmesi, toplumsal ve siyasal değişimlerin Ankara’ya yeni bir yaşama kavuşturması, son bölümde ise Cumhuriyet’in ilanından sonraki gelişmeler ve kat edilen mesafelerle yeni ülkenin yirmi yılı ele alınır. Milli Mücadele sürecinden başlayarak Ankara’daki insanların geçirdikleri değişimin gözler önüne serildiği romanda siyasi, sosyal, ekonomik birçok sorun gündeme getirilir. Yakup Kadri, romanın başkışisi Selma’nın Ankara’daki yaşamı ve yaptığı evlilikler yoluyla üç farklı devri yansıtmaya çalışır.

Her bir bölümü doğru değerlendirmek için insan-mekân ilişkisine bakmak gerekir. Romanının ilk bölümünde Selma Hanım ile eşi Nazif’in İstanbul’dan Ankara’ya yolculukları boyunca mekân tasvirleri yapılır. Bu bölümde mekânlar ve insanlar doğal bir sadelik içindedir. Anadolu İstanbul’dan farklı yapısı, yıkılmışlığı ve fakirliği ile vatanın hangi şartlar altında savunulduğunun göstergesidir. İstanbul’da iken Ankara’yı hayallerinde bir masal ülkesi gibi büyüten ve bir an önce oraya kavuşmayı arzulayanlar gibi Selma Hanım da gördüğü manzara karşısında yıkılır. Onun İstanbul’dan kaçıp sığınmayı düşündüğü hayal ülkesi Ankara’dır. Bir masal yeri olarak düşündüğü bu şehir, Selma’nın hayalinde ideal bir yer olarak tasvir edilir.

Hele son zamanlarda, ecnebi işgali altında bir zindan haline giren İstanbul'da bir kaçış ve kurtuluş parolası gibi kulaktan kulağa fısıldanan, her fısıldayışta gözlerde bir ümit ve intizar ışığı parlatan ve o gizliliği kendisine esrarlı bir cazibe veren Ankara kelimesi, ideal Ankara'nın adı, zihinde bir hayal ülkesi olarak yaşayan bu yeri adeta bir masal iklimi haline sokmuştu. (SG,17)

Romanın birinci bölümünü Selma'nın Ankara'ya bakışındaki değişikliği yansıtması açısından iki döneme ayırmak mümkündür. Ankara'daki ilk yılları "Selma Hanım'ın kendini boşlukta hissettiği, Ankara'yı yadırgadığı, İstanbul özlemi çektiği dönem" (Gündoğdu, 1996: 14) olarak değerlendirmek gerekir. Selma ve Nazif çiftinin Tacettin Mahallesi'nde yerleştikleri ev, caddeler, insanlar, yoksul bir kentin kimsesizliği içerisindeylerdir. Kirli sokaklar, yıkık dökük evler, yoksul çocuklar, savaş yıllarının atmosferini yansıtır. Kerpiçten yapılmış evlere göre daha iyi durumda olan evleri için Nazif Bey'in "bizim ev, Ankara'nın en zengin, en kibar mahfillerinden biri" şakaları bile Selma'yı rahatlatmaz. Milli Mücadele bilincine henüz erişmemiş olan Selma'nın Ankara ile ilgili düşünceleri pek olumlu değildir. Selma; ev sahiplerinin, mahallenin ve evin görüntüsünden sürekli şikâyet ederek hayal ettiği şehrin bu halde oluşuna bir türlü inanmadığını dile getirir. Ev sahipleri ile paylaştıkları bahçe için yaptığı tasvir onun Ankara yaşamıyla bütünleşemediğinin açık kanıtıdır.

"Bulaşık sularıyla yağlanmış bir oluk sokak kapısının altından dışarıya uzanıyor. Onun biraz ötesinde tahtadan bir nöbetçi kulübesini andıran apteshanenin kötü kokusu dağılıyor ve ipte sıra sıra çocuk bezleri sarkıyordu." (A, 16)

Selma'nın ilk günden itibaren şikâyetçi olması, Ankara'yı her yönüyle olumsuz olarak değerlendirmesi, düzenin aksayan yönlerini ortaya koyması bakımından ütopyanın eleştirel işlevini ortaya koyar. Ankara, derme çatma evleri, gelişmemiş yapısıyla bir kasabayı andırmaktadır. İstanbul'daki yaşamından uzaklaşarak Ankara'ya bir düş ülkesine yolculuk yapmanın heyecanı ile gelen Selma Hanım'ın ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir pazar yeri bile bulamayışı ve Ankara'nın kendisine bir yangın sonrası manzara olarak görünmesi, Milli Mücadele dönemi Ankara'sının halini gösterir. Selma'nın "kimi takunyalı, kimi yarım pabuçlu, kimi büsbütün yalınayak" çocukları gözetlemesi, onların yoksulluğuna şahit olması ve sonraki süreçte de iletişim kurabilecek bir insan topluluğu bulamayışı onun evine kapanmasına neden olur.

Lakin, gramafon, kolonya suyu gibi kokulu el sabunu gibi, diş macunu gibi, Ankara’da bulunmaz bir lüks matahıdır. Selma Hanım geçenlerde ev sahibi hanımlarla çarşıya gitmişti. Bir mendil bulmayarak döndü. Her taraf bir yangın ertesinin veya bir talan sonunun manzarasını gösteriyordu. (A, 33)

arşı gezisinden sonra Ankara’ya tamamen küsen Selma’nın tek eğlendiğı yer İstanbul’dan getirdiğı eşyalarla döşediğı odasıdır. Burada geçirdiğı zamanı değerli bularak eşyanın kokusu, duruşuyla teselli bulmaya çalışır. Selma Hanım İstanbul’a duyduğı özlemi bu odadaki eşyalarla gidermeye çalışır. Nazif Bey, Selma’nın bu halini görünce üzülr ve onu arkadaşı Murat’ın Etlik’teki çiftliğine götürür. Burada Binbaşı Hakkı Bey ile tanışrlar. Hakkı Bey’in Milli Mücadele yanlısı sözleri, cesaretli duruşu, kararlılığı ve Avrupa’ya yönelik sözlerindeki öfkesi Selma’yı etkiler. Hakkı Bey’in gözünde Avrupa, yırtıcı kuşlar yuvasıdır ve onun karşısına ancak tepeden tırnağı silahlanarak çıkmak gereklidir. “Binbaşı Hakkı Bey’in ağzından aktarılan bu düşünceler, (...) Kadro dergisinin Anti-Avrupamerkezci görüşleriyle ilişkilidir” (Dirlikyapan, 2014: 61). Hakkı Bey’in Milli Mücadele konusundaki birçok fikrine katılan Selma, at gezilerini çok sevdiğini söyleyerek Hakkı Bey ile geziye çıkma imkânı elde eder. Bu gezilerin birinde ağaçların arasında taş bir binanın Mustafa Kemal’in evi olduğunu öğrenen Selma Hanım şaşkınlık içinde kalır.

Mustafa Kemal’in sade evini gördükten sonra “Bütün dünyanın kendisinden bahsettiğı adam, bu kayaların dibindeki taştan kulübede mi oturuyor? ” (A, 64) diye düşünen Selma için artık Ankara’nın başka bir önemi vardır. Selma Hanım’ın “Milli Mücadele ruhunu duymaya başlamasıyla Ankara’ya yakınlaştığı, yaşamının anlamını bulduğı dönem” (Gündoğdu, 1996: 14) bundan sonra başlar. Büyük saraylarda ismi anılan Mustafa Kemal’in mütevazı bir evde oturuyor olması onun kendi evinden ve Ankara’dan şikâyetlerini azaltır. Ankara’daki yaşamında olumsuzlukları ortadan kaldırmak için daha kararlı hale gelir. ankaya’ya at sırtında gittiğı için ev sahibi Halime tarafından ayıplanan Selma, mahalledeki eski zihniyeti yıkmaya ve toplumda kadına yer açmaya karar verir. Kendi evinde verdiğı bir çay partisinde İstanbul’daki çay partilerini aratmayan Selma Hanım, Murat Bey’in ailesi tarafından kıskanılacak kadar başarılıdır. Nazif ise bu başarıdan çok çevredekilerin Selma hakkında ne düşüneceklerinin endişesindedir. Ev sahibi Ömer Efendi’nin kendi eşlerinin bu partiyi kapı aralarında izlemelerine şahit olması üzerine attığı dayak onların bu

değişime özenmelerini ve değişmelerini önlemek içindir. Parti böylece tatsız bir şekilde son bulur. Ömer Efendi'nin Nazif'ten evi boşaltmalarını istemeye gittiği gece korkusundan bir şey diyememesi, Nazif'in bankadaki ticari, Hakkı Bey'in askeri, Murat Bey'in ise siyasi konumundan dolayıdır. Bu konumları göz önünde bulunduran Ömer Efendi'nin değişimi kabullenmesi toplumdaki değişimlerin yukarıdan iktidar tarafından yapılırsa kimsenin itirazının olamayacağı görüşünün bir savunusudur. "Halkı istenilen bir noktaya getirmek için iktisadi (Nazif-banka), askeri (Hakkı-ordu) ve kanuni (Murat-yasama) güçlerini kullanmak gerektiğini ima eden bu satırlarda yukardan inmece bir değişime inancı görmek mümkündür" (Kaygana, 2014: 146). Evindeki çay partisinden ve kadınla erkeğin bir arada oturmasından rahatsızlık duymasına rağmen ticari ve siyasi ilişkileri kuvvetli olan bu aileye Ömer Efendi'nin bir şey diyememesi ve sağlayacağı menfaati düşünerek kendisini ikna etmeye çalışması, değişimin siyasi, ekonomik ve askeri bir güç tarafından temsil edildiği sürece daha kolay olabileceğini ispatlamaya çalışan yazarın ideolojisine hizmet eden bir tavidir.

Selma bir yandan çay partilerine ve Ankara sosyetesinin arasına katılmakta bir yandan da milli bilince erişmek için çaba harcamaktadır. Ancak İstanbul'daki yaşam ve memleket hasreti burada onu yalnız bırakmaz. Bulunduğu çevrede kendisini bir yabancı gibi görmeye ve huzursuzluk duymaya devam eder. İstanbul hasretinden sıyrılmanın mümkün olmadığını savunan Selma'ya genç bir zabıt olan Neşet Sabit "Sanki vatan yalnız İstanbul'dan ibaretmiş; sanki biz burada gurbette imişiz gibi. Hâlbuki ben ruhumun milli muvazenesini burada bulmaya gelmişim." (A, 79) sözleri ile destek verir. Birinci dönemde bakımsızlıktan sadelik ve sessizlik içinde olan Ankara sokakları, evleri, ikinci dönemde farklı bir sessizliğe bürünür. Kağnılarla savaşa katılan halk derin bir sessizliğe bürünür. Evlerde sadece kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve sakatlar kalır. Milli bilince erişen halkın yanı sıra Selma da kaygılarından, şikâyetlerinden sıyrılarak millet için çalışır. Ancak yine de Ankara ve İstanbul kıyaslamasından vazgeçemez. Anadolu'daki tabiatın ya da eşyanın İstanbul ile olan nostaljik bağına çare olamadığını savunan Selma'ya göre Anadolu'nun peyzajlarının dili yok gibidir.

“Sanki bu âlem bana küs ve ben ona dargın gibiyim. Hem, bu Anadolu peyzajlarının dili yok. İstanbul’da her taraf konuşur. Her taraf, size bir şey söyler. Sanki, taşı toprağı canlı gibidir.” (A, 79)

Neşet Sabit’in sözleri ile ileride var olması muhtemel bir ütopyanın değerleri ortaya konur. Neşet Sabit’e göre Anadolu insanının saflığını, tabiatını, türkülerini ve ıstıraplı halini anlamayanların bu coğrafyanın toprağında gizli cevheri keşfetmesine imkân yoktur. Eriştiği milli bilincin etkisiyle ihtirasla bağlandığı bu toprakların dilinin kendisine çözülmesi için sabırla bekleyen Neşet Sabit’e göre o gün için kutsal kitaptan bir söz kadar mübalağalı gelse de dört beş sene içinde var olacak medeniyetin cevheri bu topraklarda gizlidir. Kutlu dirilişin içinde var olanların gelecekte kendilerini mutlu hissedeceklerine inanır. İstanbul’da herhangi bir günlük kaygı peşinde olmaktansa vatanın kurtuluşu ve yeniden inşası için çalışıyor olmak Neşet Sabit’e huzur verdiği gibi 1921 Ankara’sının en yakın gelecekte kavuşacağı yeni çehrenin hayali bile onun Ankara’ya bağlanmasına yeter.

“Hanımefendi, dört beş yıl sonra, bu basit cümle size Kitab-ı Mukaddes’ten bir satır gibi gelecek ve buna karışmış olmak size, hayatınızın yegâne manası gibi görünecek.” (A, 80)

Neşet Sabit’in vatanın geleceğinde rol alma gerekliliği konusunda verdiği nutuk Selma Hanım’ı etkiler ve cepheye alınmak konusunda Binbaşı Hakkı’ya ısrarda bulunur. Ancak Nazif, Milli Mücadele konusunda yeterince sorumluluk ve bilince erişmiş olmadığından Selma’nın bu girişimine hoş bakmaz. Bütün ısrarlara rağmen Selma, Eskişehir’de bir hastanede hastabakıcılığı görevine başlar. Sakarya Savaşı’nın başlaması üzerine Kayseri’ye geçmek isteyen Nazif’le tartışmaları giderek artar. Hastalarını bırakmak istemeyen Selma kendisine “Öyle ise ben seni bırakır giderim. Canımı pazarda bulmadım ya” (A, 90) sözleri ile karşılık veren Nazif’in mücadele bilincinden yoksun kişiliğine daha fazla tahammül edemez ve ondan boşanır. Selma Ankara’ya ve zafere daha büyük bir inanç ile bağlanır. Nazif’in hayatından çıkmasından sonra erkek denilince aklında sadece asker kıyafeti kalır. Selma’nın Hakkı Bey’i kendisine yakın hissetmesinin nedeni de budur.

Hızlı bir dönüşümü tavsiye eden ve buna iktidarı ikna etmeyi amaçlayan yazar söyleminin haklı bulunması için eleştirilen durumun yerine konulacak ve

eskiyi aratmayacak bir yapıya ihtiyaç duyar. Yazar, sonraki bölümlerde önereceği toplum tasarısının onay alabilmesi için var olanın tüm yönleriyle kötülenmesi, işlevsizliğinin ortaya konulması yolunu seçer. Böylece birinci bölümde Ankara olabildiğince kötü durumda gösterilir.

Milli Mücadele dönemi Ankara'sından sonra romanda ikinci dönem başlar. Geçen üç yıllık sürede düşman ülkeden kovulur. Ankara, Yenişehir çevresinde yükselen ve hızla değişim geçiren bir başkent haline gelir. Ancak bu değişim sadece Ankara'nın belli bölgelerinde yoğunlaşır. Yenişehir'deki hızlı değişim Ankara'nın iç mahallelerinde görülmez. Ankara bu dönemde iki ayrı kutup haline gelir. Bir yanda gelişmiş bir Ankara, diğer yanda ise Milli Mücadele dönemi yoksulluğunu ve yıkılmışlığını üzerinden atamamış Ankara vardır. Dönemin önemli gelişmeleri Selma Hanım'ın hayatındaki değişiklikler yoluyla aktarılır. Selma Yenişehir'in zengin kesimini temsil ederken Neşet Sabit ise Ankara'nın gelişmemiş yoksul iç mahallelilerini temsil eder. Bu bölüm ütopyaya bir ön basamak gibi tasarlanır.

İkinci bölümde Selma yeni bir evde, yeni bir kocanın yani Hakkı Bey'in eşi olarak uyanır. Nazif'ten ayrılışını güçlü bir sebebe bağlayamayan Selma, Nazif'in kendisinden ayrıldıktan sonra Anadolu'nun ıssız bir köşesinde kendisini içkiye vermesine üzülür. Hakkı Bey'in miralaylığa yükseldikten sonra askerlik görevinden ayrılarak bir özel şirkete başkan olması ve tamamen değişmesi Selma'yı kaygılandırmaktadır. Bir süre sonra Hakkı Bey'i tanıyamaz hale gelerek içinde yaşadığı lüks ve ihtişamın bunaltıcı havasıyla sürekli sorgulamalar halinde dilinden şu sözcükler dökülür: "Nerede o tunç rengin? Nerede o çelik gövden? Nerede o sert ağzın? (A, 98). Hakkı Bey, askerlik yaşamından Selma'ya sormadan ayrıldığı gibi giyimini, yaşama tarzını da ona sormadan değiştirir. Evlenmeden önce Selma'ya duyduğu saygı da ortadan kalkar, hareketleri ve yeni yaşam tarzı ile onu gücendirmeye, kırmaya başlar. Birçok milli mücadelecinin daha sonra içine düştüğü durum gibi Hakkı Bey de bir mondenlik yarışına girer. Avrupalılar gibi giyinmek, onlar gibi konuşmak, dans etmek, onlar gibi eğlenceler tertip etmek tek milli davası olur. Selma Hanım, bu yeni yaşamında çektiği ıstırapın şiddetini Tacettin mahallesindeki ilk günlerinde yaşadığı huzursuzluğa benzetir. Hakkı Bey'in Ankara'nın su tesisatı ile ilgili görüşmeler yapacak Alman ekibiyle yemekte konuştukları, bu işten hiç anlamamasına karşın askerlik mesleğinin kendisine

sağladığı mevkii kullanarak komisyon elde etmesi ve askerlik mesleğinden gelen onurlu duruşuna yakışmayan hareketlerde bulunması yazarın onu, sonraki bölümde oluşturacağı ütopyada kara listeye almasına neden olur.

Eserde çeşitli çay davetlerinde Hakkı Bey'in Selma dışındaki hanımları dansa kaldırması, kumar masalarından kalkmayışı, Murat Bey ve ailesinin dahi şıklık yarışına girmesi ve modern bir köşke taşınmaları konu edinilir. Cumhuriyet dönemi Ankara'sında düzenlenen bir Noel balosuna ilişkin eleştiriler, Selma Hanım'ın huzursuzluğu eşliğinde aktararak ütopyaya duyulan ihtiyaç idealize edilir. Ankara Palas'ta düzenlenen baloda kıyafet, parfüm, eşya, alkol ve kumar yarışı söz konusudur. Şıklık yarışına giren yeni Ankaralıların yaşadığı bu telaşı anlayamayan ve merakla toplanan halkın arasından zengin kesime yol açmak görevi polise düşer. Halkın izlediği bu manzaranın ve balonun ne olduğu konusundaki fikri sadece lüks arabalardan inip otelin kapısından girene kadarki kısmı kapsamaktadır. Dans salonuna girdikten sonra yaşananlar sadece bir hayalden ibarettir. Sekiz saatlik bir yoldan gelen, hiçbir hana ve kahveye alınmayan köylünün yorganına sarılarak sokakta uyurken şahit olduğu manzara eleştirilir. Kurtuluş savaşının tüm yükünü omuzlarında taşıyan Anadolu köylüsü kışın ayazında hana alınmazken diğer taraftan lüks ve ihtişam içinde Avrupalı gibi yaşamak, eğlenmek, giyinmekten başka amaçları olmayan bir topluluğun yaşamından sahnelerle yazar durumun vahimliğini ortaya koyar. Yazar iki kişiye söylediği sözlerle balodaki her merdiven basamağı halk ile olan mesafenin kapanamayacak kadar büyük olduğunu ortaya koyar. Sınıf farkının ve halkın geri bırakılmışlığının ifadesi olan bu sözlerle halk ile aydın kesim arasındaki uçuruma dikkat çekilir.

“İctimai merdivenin bu basamağına çıktıktan sonra geriye dönenlere, hiçbir yerde, hiçbir devirde rasgeline mi? Azizim, demokrasilerin kanuniyetine göre hep aşağıdan yukarıya doğru çıkış vardır. Bunun tersi ancak bir katastrofu ifade eder.” (A, 113-114)

Yeni Türkiye'nin sorunlarına işaret eden bu diyaloga göre izlenecek politikanın ne olduğuna tam karar verilmediği görülür. İzlenecek yeni yolda halkla beraber mi yoksa yukarıdan bir politika ile mi değişiklik yapılacağı belli değildir. Konuşanlardan birisi yukardan inmece bir tavırla değişiklik yapılmasını ve halkın

zamanla bu değişikliklere uyum sağlamasını savunurken bir diğeri halkla beraber onlarla iç içe gelişmeyi savunur. Yılbaşı partisinde Selma'nın karşılaştığı Neşet Sabit, Ankara Tacettin Mahallesi'nin ve diğer kıyı mahallelerinin aynı kaldığı, inkılabın sadece bir kesimin dış görüntüsünü değiştirdiğı eleştirisini yapar. Balo, yeni otel, yeni evler ve ortaya çıkan bu yeni yaşamın bir inkılap olmadığını sadece bir hayat kalıbı olduğunu savunan Neşet Sabit'in bütün insanlık ve halk için istediğı düzen henüz gerçekleşmiş değildir.

Ben inkılabı hiçbir zaman, hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadım. Hele, bir konfor ihtiyacı, bir konfora eriş cehti manasına hiç alamıyorum. Fakat, bu safhada artık inkılaptan bahsedilemez. Burada, artık muayyen bir çeşit hayatın kalıplanışı vardır. (A, 123)

Toplumsal yeni oluşumlarda genellikle eskinin reddi ya da araya sınır çekme, farklı olduğunu ispatlama endişesine dayanır. Kişilerin kimlik sorunu yaşadığı, eskiyle bağın çözüldüğü ve toplumsal ilişkilerin farklı bir yönde yol aldığı yeni düzenlerde kültürel diriliş, kişileri kanona ait bir söyleme yöneltir. Yakup Kadri'nin söylemsel özellikleri dikkate alındığında bu kanonik söylemin Neşet Sabit'in söylemleri ile gerçekleştirildiğı görülür. "Kanon, içinde bir milletin, bir sınıfın ya da bireyin farklılaşmamış bir kimlik bulabileceğı ütöpik bir sürekli metinsellik mekanıdır" (Jusdanis, 1998: 79). Neşet Sabit'in özlem duyduğu ve inkılap ruhuyla bağdaştırdığı da eskiden tamamen bir kopuş değil milletin sınıfsal ve kimliksel ayırmalara düşmeden yaşayacağı bir mekân ve düzen arayışıdır. Tacettin Mahallesi'ndeki yaşamından farklı bir yaşam sürmeyen Neşet Sabit'in eleştirdiğı düzen, herkes için mümkün olmadığı sürece inkılap sona ermiş değildir ve asıl inkılap zaten bir konfor arayışı değildir. Batılılaşmayı ve modernleşmeyi savunan ancak bunu sadece bir kesimin kılık kıyafet değişikliğine hizmet eden bir anlayış olarak benimsemek ne Neşet Sabit'e ne de Yakup Kadri'ye göredir. Neşet Sabit'in "sizin anladığınız tarzda bir inkılapçı değilim" sözleri Cumhuriyet ideolojisinden sapmış çevreye ağır bir eleştiri içerir. Yakup Kadri'nin halkın sağladığı başarının üzerine kapitalist düşüncelerini inşa etmeye çalışan bürokrat ve aydın kesimin lüks ve ihtişam içerisindeki yaşamlarının karşısına ideal kahramanlar koyması, kendisinin savunduğı fikirleri Neşet Sabit'e sorumluluk yükleyerek söyletmesi bu söylemi yücelttiğini gösterir. Yakup Kadri, böylece Cumhuriyet ideolojisinin ve inkılâpların çözümlenmesi, yerleşmesi, anlaşılabilmesi için uğraşır.

Romanda inkılâbın yanlış yöne gittiğine dair eleştirileri kuvvetlendirecek elit kesimin şaşaalı hayatından örnekler anlatılır. İnkılâp sadece belli bir kesime refah, mutluluk ve konfor getirmiştir. Büyük ihaleler ve iş görüşmelerinden alınan komisyonlarla zenginleşen asker ve bürokratların Ankara'nın lüks otel ve balo salonlarında verdikleri partiler, sosyete tabakasının Ankara'da bindikleri arabalar, pahalı kıyafetler, yabancı mürebbiyelerin yetiştirdiği çocuklar, Ankara'da halktan ayrı bir hayatın yaşandığını gösterir. Sonradan görme ailelerin bu lüks yaşama uyum sağlamaya çalışırken düştükleri komik hallere dikkat çeken yazar, adeta inkılâbı lüks ve konfordan ibaret sayanlarla alay eder. Onların düştüğü durumu vahim bulan yazar bir yandan da Anadolu halkının yoksulluğunu, terk edilmişliğini, eğitimsiz bırakılışını işler. İsrâf, giyim-kuşam, danslı ve briçli akşam partileri konusunda yarışa giren elit tabaka diye geçinenler için halkın onlar hakkında ne düşündüklerinin bir önemi yoktur. Ancak Selma ve Neşet Sabit bu kesimin içinde olsalar da kendilerini buraya ait hissetmezler. Selma'nın eşi tarafından artık önemsenmemesi, hiçbir konuda fikrinin alınmaması onu gücendirse de ses çıkarmamaktadır. Aynı şekilde baloya katılan Neşet Sabit bulunduğu ortamdan uzaktır ve savaş döneminin izlerini hala taşıyan yaşamdan uzaklaşmadığı için sosyete kesimindeki yaşam onu rahatsız etmektedir.

Milli Mücadele devrindeki mahrumiyetlerimizden bir şikâyetimiz olur muydu? Bilakis... Herkesle beraber mihnet çekmekten bir zevk bile duyardık değil mi? İşte, aynı hal benim için devam edip gidiyor demektir. Çünkü dediğim gibi, benim muhitimde Milli Mücadele şartları hala hâkimdir. (A, 123)

Yakup Kadri'nin kahramanlarının eleştirdiği durumun içinde yer almaktan çekinmemeleri dikkat çekmektedir. Sosyetik çevresinin verdiği hiçbir partiyi kaçırmayan Neşet Sabit de tüm yaşanılanlara şahitlik etmektedir. Rahatsızlık duyduğu bu çevrenin bütün yemek, çay partisi, balolarında hazır bulunan Neşet Sabit, bir anlamda yazarı temsil etmektedir. Siyasi hayatında inkılabı yapanlarla iç içe olan ve Cumhuriyet döneminin birçok gelişmesine tanıklık eden yazar, eleştirdiği kesimin yaşamının zaten içerisinde. Neşet Sabit'in hem bu toplantılardan uzak olmayıp hem de bu çevreyi eleştirmesine Selma Hanım'ın "Ne acayip insansınız, hem bu muhitlerin ve bu muhittekilerin aleyhinde bulunursunuz, hem de buralardan ve bunlar arasından eksik olmazsınız" (A, 124) tepkisi üzerine Neşet Sabit'in söylediği sözler Yakup Kadri'nin kendisini açıklamasından ibarettir.

Bu bir entelektüel vicei, dedi. Hatta buna bir nevi snobisma da diyebilirsiniz. Nasıl ki, bazı kibar, zarif ve modern kimseler köy ve kır hayatına kavuşmaktan ve orada kaba saba bir ömür sürmekten zevk alırlarsa, ben de bunun aksine içinde yaşadığım âlemin zıttıyla temas etmekten marazî bir haz duyuyorum. Bu âlem benim şahsiyetimi hırpalayarak, sarsarak kuvvetlendiriyor. Sizler beni, her gün bir parça daha kendi içime itiyorsunuz. Bütün gülünçlükleriniz...(A, 124)

Selma Hanım, Neşet Sabit'in sözlerine gücendir; ancak onunla tamamen ilişkisini kesmez. Her hafta çarşamba günü düzenlenen çay partisine Neşet Sabit'i davet eden Selma Hanım, ona gücenediğini, evine beklediğini ifade ederek konuyu kapatmaya çalışsa da Neşet Sabit'in "bütün garabetleriniz ve bu yeni yaşama tarzına uymak için sarfettiğiniz bütün nafîle gayretlerinizle beni eğlendiriyorsunuz" sözleri hep aklındadır:

"Her hareketiniz benim fikirlerimin doğruluğuna canlı bir misal teşkil ediyor. Sözün kısası: siz bir piyes oynuyorsunuz, ben seyrediyorum." (A, 125-126)

Yazar, Selma Hanım'ın çay partisinde kıyafet ve şıklık yarışının dışında farklı bir konuya eğilir. Yakup Kadri, Ankara'nın mimarisini betimlediği bölümde eleştirilerini ağırlaştırır. Uzun uzadıya yeni evler, caddelerden örnekler vererek bu yapıları aynı elden çıkmış basit yapılar olarak değerlendirir. Villalar şatoları andırır, diğer yapılar ise Hint saraylarına benzemektedir. Türk mimarisine ait olmayan bu yapılar yazara göre özgünlükten yoksun yapılarıdır. Bu dönemde Ankara Doğu mimarisini temsil eden Osmanlı mimarisinden kopmaz, Batı mimarisini de tam anlamıyla kavrayamaz. Ankara Doğu-Batı mimarisi arasında bocaladığından yazara göre bilinçsizce ve zevksizce yapılan mimari ile evler, sokaklar ve duvarlar kabus havasına bürünür.

Taşhan'ın önünden Samanpazarı'na, Samanpazarı'ndan Cebeci'ye, Cebeci'den Yenişehir'e, Yenişehir'den Kavaklıdere'ye uzanan sahalarda, apartmanlar, evler, resmî binalar, sanki, yerden fişkırcasına yükseliyordu. Bazıları da ogival pencereleri, yeşil renkli yıldız murabbalı saçaklarıyla Osmanlı devrinin medrese ve imarethane mimarisinin soysuzlaşmış bir devamı gibi idi. (A, 127)

İnsanlar ile mekânlar arasındaki benzerliğe dikkat çeken yazara göre insanlar ve evler yalnızca dıştan bakıldığında modernidir. Mekân ve insan ilişkilerindeki taklitçiliği, yozlaşmışlığı, Murat ve Hakkı Bey'in mimari akımlar değiştikçe evlerini yenilemeleri üzerinden aktaran Yakup Kadri'ye göre bu evlerde milli ruhtan hiçbir iz yoktur. Yazar, elit çevreye karşı övünen Hakkı Bey'in gelen konukları bu yeni evlerde ağırlamalarına Neşet Sabit'in katıldığı partide ayrıntılarıyla yer verir. Hakkı Bey'in modern evlerde oturma takıntısı onu kübik mimari tarzında ilk örnek evi

yaptırmaya kadar götürür. Bundan gizli bir iftihar duyan Hakkı Bey, Berlin ve Paris'ten getirdiği mobilyalarla döşediği evinde misafirlerini ağırlamaktadır. Kalabalık eşya ve abartılı dekorun içinde nasıl hareket edeceğini şaşırان Neşet Sabit, kumar masasında üç erkek ve bir kadının kavgalarına şahit olduktan sonra bir an önce kendisini dışarı atmanın çaresini arar. Çay partisini terk ettiği için Selma Hanım'ı gücendirdiğini düşünür; ancak o ortamdan kurtulduğu için de büyük mutluluk duyar. Selma Hanım ve çevresinin yaşamından uzaklaşıp gerçek Ankara sokaklarına doğru yürüyen Neşet Sabit, Milli Mücadele zamanındaki sadeliği aramaya başlar. İnkılabın asıl amacının bu yaşam biçimi olmadığını düşünür. Neşet Sabit göre kadın çarşafından sıyrılarak işe giderken kolaylık olsun diye bu yola girmişken partilerde dans salonlarında erkeklerin kollarında kendinden geçmeyi özgürlük saymamalıdır. Ona göre tırnaklarını boyamak, dans etmek bir kukla gibi Batı'nın kurallarına esir düşmek Türk kadınına uygun bir yaşam değildir. Ankara'nın bir tarafında lüks yaşam sürerken diğer tarafında suya, elektriğe muhtaç kesimin yoksulluktan kırılması Neşet Sabit'i endişeye düşürür. Eşit bir gelir dağılımının olmadığı Ankara'da hizmet de eşit olarak dağıtılmamaktadır. Ankara'nın karanlık sokaklarında aydınlığa hasret olanların gözünden Selma'nın evindeki ışıkları değerlendiren Neşet Sabit, daha önce medeniyetin işareti olarak izlediği elektriği sadece zenginin malıymış gibi izler.

Şimdi ben bu karanlık sokaklarda, ayağımı taştan taşa çarparak yürürken Selma Hanım'ın salonunda dans edenlerin ayakları ayna gibi parlayan parkelerin üstünde akisler yapıyor ve aşağıdaki büyük caddenin iki yüz elli voltluk ampulleri sabaha kadar hiç kimsenin yolunu aydınlatmamak için yanacak. (A, 137)

Modern bir özne ve mekânın yaratılması ulus devletlerinde düşlenen bir durumdur. P. E. Wegner'e göre (2002, xvi), "ütopya anlatılarındaki düşsel topluluklar bir yandan ulusu meydana getiren modern öznenin inşa edilmesini, diğer yandan ulus devletin ihtiyaç duyduğu yeni mekânsallığın kurulmasını destekleyen bir mekanizma işlevi görür." Ulusal Mücadele'den sonra düşlediği toplumun gerçekleşmemesi, sadece bir kesiminin tüm imkânları elde etmesi ve amaçtan tamamen uzaklaşan öznenin özlenen toplumdaki rolü ile uyuşmaması Neşet Sabit'te hayal kırıklığına yol açar. Buna göre Wegner'in belirttiği modern özne amacından uzaklaştığı için modern mekânın kurulmasını destekleyen mekanizma da sarsılır. Modern öznenin inkılabı temsil eden yüz olması beklenirken o, Batı'nın kuralları

arasında modernlik ve şıklık yarışında amacından uzaklaşmış bir hayatı yaşamaya dalar. Dolayısıyla ulus devletin ihtiyaç duyduğu yeni mekânsallık hedeflenenden uzak bir biçim alır.

Birbirine zıt iki çevrenin anlatıldığı romanda insanların yaşamlarına ışık tutma ve davranışlarına bir anlam verme etkinliği olarak ütopya, şehrin şekillenmesi gerekliliğini üstlenir. Yazar, aynı elden çıkmış gibi eğreti duran mimariden kurtulup geçiş döneminin acemiliği ile eskinin yıkılmışlığını üstünden atmasını istediği şehrin siyasal, ekonomik, mimari ve kültürel anlamda geliştiğini görmek ister. Yakup Kadri'nin ütopyasının esasını tarihsel gelişmişlik ve yapılanma teşkil eder. Wegner'in belirttiği gibi (2002: 2) ütopya anlatısı böylece modern tarihin hem yapılmasını hem de anlatılmasını sağlamış olur. Romanın son bölümünde anlatacağı ütopya giriş yapmadan iki çevreyi kıyaslayan yazar, okuyucunun zihninde hem eski gelişmemiş Ankara'ya hem de yeni kurulan, israf ve şatafat içindeki Ankara'ya karşı sorular oluşturur. Şehrin iki ucunda yaşanan hayat da yazara göre değildir. Ne viskili, danslı, kumarlı partilerin düzenlendiği Ankara ne de taassup içindeki karanlık sokaklı, fakir, gelişmemiş Ankara yazarın görmek istediği Ankara'dır. Şehrin iki ucu da onun ütopyasına mekân olacak kadar cazip değildir. Onun ütöpik mekanı inkılabın ruhunu yansıtacak bir mimariyle temsil edilmelidir. Yazarın kendi idealine uygun bir Ankara düşü vardır. Bu düşe göre yeni Ankara ne kerpiç evlerin olduğu bir şehirdir ne de lüks ve tuhaf mimarinin hüküm sürdüğü soğuk, anlamsız bir yerdir. Birbirinden Uzakdoğu kadar farklı olan bu şehrin iki kıyısı da inkılap ruhunu yansıtan sıcaklıktan mahrumdur.

“Yeni Ankara, o eski Ankara'nın bir mütekâmil şekli olmak lazım gelmez miydi? O milli ateşin hararetinden bu buzdan şehir maketi nasıl çıkmıştı.” (A, 150).

Romanın üçüncü bölümü yazarın hayal ettiği Ankara'nın tasvir edildiği bölümdür. Cumhuriyet'in ilanından sonraki yirminci yıla kadar olan süreç anlatılmaktadır. Bu süreçte ilk dönemin sessiz, karanlık Ankara'sının aksine bir dönüşüm içinde olan kalabalık ve aydınlık bir kent çizilir. Yazar kurduğu ütopya bütünü halkı bir araya toplayarak kenti eski görüntüsünden arındırır. “1926'nın Yenişehir'inin evleriyle mahalleleri, nasıl benlikçiliğin bir simgesiye bu düzenli mahalleler de “birlik ve beraberlik” içinde yaşamının simgesidir” (Gündoğdu, 1996:

16). Yalnızca kentteki caddeler ve evler değil insanları da tamamen ilk iki bölümde anlatılan insanlardan farklıdır. Bu değişimin en belirgin örneği yine Selma Hanım'ın yaşantısıdır. Önceleri ideal bir eş olarak gördüğü Hakkı Bey'in değişimi ve çapkınlıkları Selma'yı bıktırır, eşinin ilgisizliği ve gösteriş meraklısı hareketleri Selma'nın bu çevreden ve kapıldığı rolden sıkılmasına neden olur. Bu durum onun Neşet Sabit ile birçok yönden fikir birliği yapmasını sağlar. Selma, Neşet Sabit'in daha önce rahatsızlık veren sözlerini onaylanmaya başlar. Hakkı Bey'den ayrılan ve hayatını çalışarak kazanma kararı alan Selma, Neşet Sabit'le evlenir. İdeal erkek ve mekân bağlantısı ile dönemsel özellikler roman boyunca aktarılır. Nazif'in pasif kişiliğinin bütünleştiği Tacettin Mahallesi'nde eski; Hakkı Bey'in askeri ve gösterişli kişiliğinin etrafında görkemli bir Ankara'nın temsili olarak Yenişehir tanıtılır. En sonunda ideal eşin şahsında Cebeci etrafında gelişen yazarın da gönül bağladığı davasının mekânlaştığı bir coğrafya resmedilir. Yakup Kadri romanın merkezine oturttuğu Atatürk İnkılapları'nın özünün iyi anlaşılması için özellikle Cumhuriyetçilik, Laiklik ve İnkılapçılık bağlamında ideolojik değerlendirmelerini günlük hayatın pratikleri arasına yerleştirerek vermeye çalışır.

Yenişehir'in yerini alan Cebeci, mimarisi, evlerinin yapısı, manzaranın yeşil ayrıntıları ve ferahlık veren ufku ile yazarın yaşamak istediği mekânı temsil eder. Düzene girmiş sokakları ile Ankara, Atatürk döneminde başlayan projenin başarıya ulaşmış olduğu engin bir coğrafyayı kapsamaktadır. Mustafa Kemal, onuncu yıl etkinliklerinde yaptığı konuşma ile bütün yurdun kalkınması, iktisadi hayatın, eğitimin, sporun, tarımın gelişmesi ve güçlü atılımların yapılması için davette bulunur. Bu konuşmadan çok etkilenen Selma'nın duyguları oluşturulacak yeni toplumun ütöpik izlerini ortaya koyar.

Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü bayramında, Gazi Mustafa Kemal'in Türk milletine hitabesi, bir devir başlangıcının, bir yeni sabahın ilk işareti gibi olmuştu. Bu hitabe Türk milletini, ilim sahasında, bayındırlık ve iktisat sahasında, güzel sanatlar sahasında taze, şevkli ve toplu bir hamleyle davet ediyordu. (A, 171)

Cumhuriyet'ten sonraki süreçte Ankara'nın ve tüm ülkedeki hızlı kalkınma ütöpik bir şema içerisinde aktarılır. Birinci ve ikinci bölümde ortaya konulan bireyleri rahatsız eden ve onlara kaçma hissi veren ortama alternatif olarak bir yaşam sunulur. Daha önceki dönemlerin eleştirisini içeren bölümlerin ardından yazar Selma ve Neşet'in etrafında çizdiği ideal dünya ile düşlediği ütopyayı yaşanır kılmaya

çalışır. “Yazar bu bölümde, kaynağını Cumhuriyet idealizmi ile Kadrocu harekette bulan gelecekte olmasını hayal ettiği Türkiye’nin ütöpik görünümünü dikkatlere sunar” (Gariper ve Küçükçoşkun, 2008: 935). Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara’nın İstanbul’dan farklı olması nedeniyle oraya gidenlerin değeri kazanması, Ankara’nın ütöpik bir işlev yüklendiğinin göstergesidir. Selma ve Neşet’in yaşadığı semtin Yenişehir’den farklı ve ferahlatıcı yönleriyle öne çıkarılması, yeni toplumun ve Ankara’nın yeni yüzünün geçmişle bir ilgisinin olmadığını ortaya koyar. Evlerin sabahdan akşama kadar Güneş ışıklarını alması, mahalleler birer anfiteatr şeklinde inşa edildiği için öndeki binaların arkasındakinin manzarasını kesmiyor olması yazarın olumlu gördüğü gelişmelerdir. Artık Ankara’da göz alabildiğine uzanan yeşil tepeler, ferahlık veren enginlikler vardır. Eski, ıssız tarlalar arasındaki köylerin yerini; gelişmiş, akın akın insanın kalmaya geldiği beyaz, ferah köyler alır. Önceleri şehir merkezinde karanlık ve ıssız sokaklarıyla insana korku veren Ankara sokaklarının geniş taraçalı apartmanlarıyla, ufku seyretme imkânı sağlayan evlerinin yapısıyla bütün insanları eşitlemiş gibidir. Boş araziler, beyaz köyler haline getirilir ve gelişmiş ulaşım imkânlarıyla bu köyler tatil bölgeleri olarak hizmet verir. İnsanların emeklerinin karşılığını aldığı, ürünlerini satıp geçimlerini sağladığı, doğal bahçelerin süslediği bu köyler, kırsal kesimdeki yaşama olan ilgiyi artırır.

Bu yılankavi yollar üstünde kırmızı ve sarı renkli otobüslerin günde hiç olmazsa üç dört defa köylerden şehirlere, şehirlerden köylere gidip geldiği görülüyordu. Hele yaz mevsimlerinde, tatil günleri, şehirden bu köylere doğru, otomobilli, motosikletli, bisikletli ve yaya kabileler halinde âdeta toptan bir akın oluyordu. (A, 145)

Ankara, romanın birinci bölümündeki pis, geri kalmış, gelişmemiş, medeniyetsiz bir yer olmadığı gibi ikinci bölümünde anlatılan iki ayrı kutup gibi farklı olan bir kent de değildir. Ankara, yeni devletin yeni başkentidir. Kültür, medeniyet, sanat, spor ve bilimin merkezidir. Geziler, spor müsabakaları, konserler, sanat gösterileri, sergiler şehrin inkılabı ve milli davaya bakan yönünü ispatlar niteliktedir. Yakup Kadri, romanında yankı bulacak şekilde ütopyasını anlatmakta ve geri kalmışlığı temsil eden ne varsa eline aldığı bir silgi ile âdeta şehirden silmektedir. Ömer Türkeş’e göre (2009: 429), Yakup Kadri ileri-kalkınmış Cumhuriyet ütopyasını tasvir ederken bu ütopyanın gerçekleşmesinin önündeki engelleri ve rejimin yozlaşma eğilimini de işlemeyi ihmal etmez. Eğitim düzeyinin oldukça iyi bir seviyede olduğu Ankara’da birinci bölümde olumsuz bir şekilde

anlattığı Sungurluzadelerin çocuklarına ütopyasında yer verir ve hepsinin ticaret ile ilgili alanlarda eğitim görerek işlerinde en iyi seviyeye geldiklerini göstermeye çalışır. Yazar çok zengin olan ancak para harcamaya kıyamayan, evleri pislik içinde olan bu ailenin hem yaşam biçimi hem de eğitim alanında kat ettikleri mesafelere yer verir. Yeni Ankara'daki bir başka önemli gelişme Tarih ve Dil Cemiyetleri birleştirilerek Türk Akademisi'nin kurulmasıdır. Bunun yanı sıra Yüksek İhtisas Enstitüsü, Halkevleri, İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulur, bir çatı altında İctimai Mükellefiyet Teşkilatı adıyla ortak bir amaç için çalışmalar başlatılır. Ekonomik atılımların ve kültürel gelişmelerin toplum hayatındaki karşılığını bir an önce bulması için kurulan kooperatiflerle devlet öncülüğünde halkın refahını temin edecek girişimler başarıyla sonuçlanır. Bu süreçte milli bir devletin kurulması, bu gelişmelerin halkın refahını öne çıkarması, halkın sırtından zengin olan bazı kesimleri huzursuz eder, Murat Bey ve onun gibiler paralarını yurtdışına kaçırarak orada yaşamaya karar verirler. Yakup Kadri, ütopyasında halkla bir olmayan, inkılabın ruhunu anlamayan, çıkarıcı ve zevk düşkünü kimselere yeni ülkesinin kapılarını kapatır, onları ütopyasının sınırlarının dışına atar.

Basın milli bir karaktere büründüğünden çıkarıcı ve inkılaba aykırı davrananların emellerine hizmet eden özelliklerinden sıyrılır. İnkılabı öven ve yeni devletin politikalarına destek veren, gelişmelere ön ayak olan bir medya toplum üzerinde etkili olmaktadır. Neşet Sabit, İctimai Mükellefiyet Teşkilatı'nın üyelerinden biri olarak çalışır, bir gazeteci ve aydın olarak ideal Türkiye'nin ideal erkeğini temsil eder. Neşet Sabit, yazdığı romanıyla toplumsal konuların ve ekonomik gelişmelerin nasıl olması gerektiği ile ilgili birçok konuya açıklık getirir. Cumhuriyet ideolojisinin şekillendirdiği bu romana göre birey ve toplum hayatı eski-yeni kıyaslamalarıyla anlatılmaya çalışılır. Yeni insan tipi belirlenirken Cumhuriyet'i muhafaza kudretine sahip bireylerde bulunması gereken bütün ayrıntılar Yıldız'ın şahsında hayat bulur. Kendi geleceğine karar verebilen sağlıklı, akıllı, ahlaklı, yetenekli bir birey olan Yıldız, ideal bir gençlik tasavvuru ile yüceltilir. “Kurguda son derece yüceltilen bu karakterin adının Yıldız olması da tesadüf olmasa gerektir. Yakup Kadri'nin isimler konusundaki tasarrufu, burada idealize edilen Cumhuriyet gencinde de kendini gösterecek ve inkılâbın süsü olan bu karaktere gökyüzünü süsleyen yükseklerdeki parlak cisimlerin adını verecektir: Yıldız” (Somuncu, 2015b:

270). Yıldız, Yakup Kadri'nin ütopyasında Cumhuriyet Türkiye'sinde görmek istediği kadın tipidir. Yıldız'ın gençliği, dinamikliği ve akıllılığını kıskanan Selma, Neşet Sabit'in onunla yakından ilgilenmesinden rahatsızlık duyar. Bu kıskançlık, Selma'nın genç kız ile kendisi arasında kıyaslama yapmasına hatta yaşlılık belirtilerini kaldırmak için kremlere, ilaçlara başvurmasına neden olur.

Gençlik iksiri! -Ankara Büyük Merkez Laboratuvarı istihzaratından olan bu suyu ciltlerinin tazeliğini muhafaza etmek isteyenlere salık verimiz. Bütün kırıksıklıkları giderir. vs.” Selma Hanım, hemen, bu ilaçtan getirtir, içindeki tarifeye göre kullanmaya başladı. Deriye de bir nevi gerginlik vermiyor denilmezdi. Fakat, bu gerginlik ancak birkaç saat sürüyor, ondan sonra, cilt gene eski haline dönüyordu. (A, 208)

Yıldız ve Selma'nın arasındaki kuşak farkının yanı sıra yetişme tarzı, kültür, eğitim, zihniyet farkı da dikkat çekicidir. Neşet Sabit'in bu yeni nesle dair söylemleri, onun ideal gençlik olarak gördüğü bu neslin insanlığı daima yükseğe ve uzağa götüreceğinden emin olduğunun göstergesidir. Ancak Selma onunla aynı fikirde değildir. Kendi neslinin düşünceleri, arzuları ve yeni bir toplum yeni bir nesil oluşturmak hamleleri olmasa bu yeni neslin böyle başarılı olamayacağına inanır. Yeni neslin varlıklarını kendilerine borçlu olduğunu savunur. Ona göre ateşte pişmemiş, olgunlaşmamış, tehlikeler atlatmamış bu nesil kendilerinden üstün değildir. Romanda ideal özellikleri şahsında toplayan kadın olarak Yıldız vurgulansa da Selma Hanım genç neslin yetiştirilmesi görevini Kız Müessesinin müdürü olarak üstlenir. Milli Mücadele döneminde hastanede hastabakıcılığı yapan Selma, ikinci dönemde sosyal bir kadın olarak kendisine biçilen rolü yerine getirir, üçüncü dönemde ise eğitimci kişiliği ile ön plandadır. Ancak bunlara rağmen Neşet Sabit'e göre fiziki, zihinsel yönleri ile yeni nesil daha üstündür.

Çünkü o, artık derini aramıyor. Aldığı istikamet ve her gün biraz daha aldığı hızı buna manidir. Biz birtakım şakulî insanlardık. Hâlbuki bunlar ufkîdirler. Bunlara artık yürüyor denilemez. Uçuyorlar. Kanatla hiç derine gidilir mi? Kanat, daima yükseğe ve uzağa götüren uzuvdur. (A, 203)

Neşet Sabit'in açıklamaları düşlenen ütopyanın yeni nesilde hayat bulmasına işaret eder. Önceki neslinin hayali olan bu yaşam, yeni nesilde gerçekleşir. Bu yeni gençlik Neşet ve Selma'nın yaşlıtlarına göre daha mutlu, iradeli, kuvvetli ve ileridir. Sıhhat ve beden tazeliği bakımından önceki nesli geride bırakan bu gençlerin psikolojik yönden de sağlam bir ruh hali geliştirdiklerine emin olan Neşet Sabit, Kemalist ütopyanın bu gürbüz çocuklarına hayrandır.

Biz, tahayyül ettik, biz, istedik. Fakat bizim düşüncemiz onlarda vaka; bizim hayalimiz onlarda hakikat; bizim isteğimiz, onlarda irade oldu. Onun için yeni nesil, bizden, yalnız

daha bahtiyar değil, bizden daha kuvvetli bizden daha ileridir. Sonra, o ne sıhhat, iki gözüm, o ne sıhhat!.. O ne halis ruh ve beden tazeliği!.. (A, 219)

Ankara romanında Cumhuriyet Türkiye'sinin gelişmeleri hızlı bir kalkınma hareketi olarak aktarılmaktadır. Kemalist ideolojinin etkilerinin görüldüğü bu kentte her şey ideal bir güzellik ve düzen içerisinde. Sanat, basın, siyaset, edebiyat, mimari hepsi milli bir karakter ve Cumhuriyet fikrinin etiketini taşımaktadır. Cumhuriyet'in onuncu yıl etkinliklerinden sonra yaşanan gelişmeler bütün olumsuzlukları ortadan kaldırır, her yönüyle çağdaş ve yaşanır bir ülke kurulur. "Yakup Kadri, Atatürk dönemi Ankara'sını, Mustafa Kemal ve çağdaşlaşma hamleleri ile özdeşleştirmekte, bu yolla anlatılan bir başkenti, ideolojik bir algıya teslim etmektedir" (Çelik, 2014: 106). Bu ideolojik algının bir yansıması olarak bütün insanlar eşit muamele görmektedir. Avrupa'daki proletaryadan farklı olan işçilerin bütün haklarından yararlandıkları belirtilir.

Avrupa'daki arkadaşları gibi bedbaht da değildirler. Türkiye'de işçiler birer devlet memuru idi ve yüreklerinde bir devlet memurunun haysiyetini, vekarını, mesuliyetini taşıyorlardı. Başlarında patron diye bir bela yoktu. Kimsenin esiri değildirler. (A, 183)

Ankara ile sınırlı kalmayan bütün Anadolu'yu içine alacak şekilde bir anda değişen bir ülke olarak Türkiye, Cumhuriyet ideolojisinin bütün koşullarını yerine getirir. Toprakların tarım arazisi olarak değerlendirildiği, modern tarım yöntemlerinin kullanıldığı, köylerdeki su, elektrik gibi ihtiyaçların karşılandığı ve konforun bütün ülkeyi saracak şekilde eşit dağıtıldığı köyler, Avrupa'nın başkentleri ile yarışacak kadar gelişmişlerdir. On dört yıllık bir süreçte meydana gelen bu gelişmişlik bir ütopya olarak kalır. "Sonuçta Karaosmanoğlu'nun toplumsal gerçekliği romandaki gibi "idealist düzeyde ele alışı" yıllar sonra yazdığı 1964'teki önsözünde ifade ettiği düş kırıklığına da yansiyacak, ütopyasının gerçekleşmeme nedenini "bir gün gelip öleceğini aklından bile geçirmediği" Atatürk'ün erken ölümüne bağlayacaktır" (Baş, 2015: 95). Yakup Kadri romanın üçüncü baskısına otuz yıl sonra yazdığı ön söz ile anlattıklarından geriye bir şey kalmadığını, ideal ülkeye dair herhangi bir gelişmenin yaşanmadığını, ülkenin bir durağanlık içinde olduğunu anlatarak bu gelişmelerin ancak bir ütopyayı teşkil edebileceğini ortaya koyar.

Otuz yıl önce yazdığım bu romanı, üçüncü baskıya vermek üzere, gözden geçirirken bir düş görüyor gibi oldum ve bana öyle geldi ki, burada hikâye ettiğim devri bir somnambül hali içinde geçip gitmişim. Fakat, bu halim çok sürmüyor; uyanıyorum ve kendimi toparlayarak etrafıma bakıyorum, o devirden bu yana ne kalmış diye. Kitabın birinci bölümünde belirtmeye çalıştığım Millî Mücadele ruhundan hemen hiçbir iz bulamıyorum. Ya son bölümde hayalini kurduğum Türkiye'nin gerçekleşmesine doğru

bir gelişme olmuş mudur? Ben, o zamanlar, bir gün gelip öleceğini bile aklımdan geçirmediğim Atatürk'ün öncülüğü ve rehberliğiyle bu ideal Türkiye'ye yirmi yıl içinde varacağımızı umuyordum. Şimdi, o yirmi yıl üstünden bir yirmi yıl daha geçmiş bulunuyor. Fakat, biz, sosyal, kültürel ve ekonomik devrim şartları bakımından, hâlâ romanımın ikinci bölümünde verdiğim ve karikatürünü yaptığım Ankara'nın içinde tepinip durmaktayız. (A, 9)

Yakup Kadri'nin Kadro dergisindeki görüşlerini inceleyen araştırmacılara göre Yakup Kadri Ankara'da Kadrocuların Cumhuriyet ütopyalarını romanlaştırır. “Aslında Yakup Kadri'nin Ankara romanı, Kadro hareketi anlaşılmadan yorumlanamaz. Selma Hanım'ın yaşadığı Cumhuriyet'in ilk on yılı Kadro gözüyle Cumhuriyet'in bir eleştirisidir” (Tekeli ve İlkin, 2003: 382). Yakup Kadri olması gerekeni sunarak İnkılap liderlerinin ütopyasını sahiplenmesi ve gerçekleşmesini umut eder; ancak düşlediği Ankara ütopyası o günün şartlarında gerçekleşmez.

3.2.2. Bir ütopyacının Paris yolculuğu: Bir Sürgün

3.2.2.1. Ütopyaya ön hazırlık

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1937'de yazdığı *Bir Sürgün*¹⁸ romanı, II. Abdülhamit dönemini, Jön Türklerin ilişkilerini ve ülkenin yaşadığı zorlukları ele alır. İstanbul'dan İzmir'e sürgüne gönderilen Dr. Hikmet'in yıllarca hayal ettiği Paris'e kaçıışı ve orada yaşadıkları romanın konusunu oluşturur. Başkahramanın yaşadıkları merkeze alınarak toplumsal değerlendirmeler yapılır. Dr. Hikmet'in Paris macerası ve kaçacağı mekana dair hayalleri ve kurmayı planladığı mutlu yaşam düşleri romanın ütopik yapısını oluşturur. Ayrı zaman ve mekânlarda gerçekleşen olaylar yoluyla daha önce kahramanın zihninde idealleştirdiği mekânın aslında gerçekte olmayan bir yer olduğu ortaya konur. Kitapların etkisiyle kahramanın zihninde oluşan ülkenin tamamen farklı oluşu ütopik arayışın son bulmasına yol açar. Kahramanın kurmayı düşlediği yaşamın trajik bir şekilde son bulması romanın ana kurgusunu oluşturur.

¹⁸ Çalışmada Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün*, (14. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014 tarihli roman esas alınmıştır.

3.2.2.2. Ütopist unsurlar

Bir Sürgün romanında belirlenen ütopik unsurlar mekân, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.2.2.2.1. Ütopist mekân

Bir Sürgün'de mekân, en çok üzerinde durulan işlevsel unsurdur. Dr. Hikmet'in yaşamındaki olumsuzlukları yansıtılması için en çok mekâna ait özelliklerden yararlanılmıştır. Dr. Hikmet'in kaçıştan önce hayalini kurduğu Paris, toplumsal, fiziksel ve edebi özellikleri ile idealdir. Paris daima kahramanın gözündeki değeri ile gerçek anlamda güzel ya da çirkin olarak yansıtılır. Yazar Paris'i mekân olarak önce idealleştirir daha sonra ise Hikmet'in gözlemleri ve yaşadıkları ile aslında bu ideal mekânın olmadığını, sadece kahramanın okuduklarının neticesinde şekillenmiş hayali bir yer olduğunu ortaya koyar. Mekânın güzel ve çirkin yönleri kahramanın yaşadıklarının neticesinde şekillenmeye başlar. Gerçekliğiyle en başından beri var olan Paris, kahramanın kurduğu hayaller ve mutlu bir yaşam kurma beklentisi neticesinde büyür. Paris'in önceki ve sonraki hali kahramanın bulunduğu ortamlarla mukayesesi ile ortaya konur. Paris'i, İzmir ve İstanbul ile kıyasladığında Paris'i yüce bir konuma oturtan kahraman, onun diğer şehirlerle aynı olmasını kabullenemez. Kahramana göre Paris, İzmir ve diğer yerlerle kıyaslanamayacak kadar mutlu bir yaşam vaat eden kutsal bir şehirdir.

“Hele geceleri, semt semt, mor, yeşil, mavi ışıklarıyla, yek pare bir toz pembe aydınlık içinde koca şehrin, bir yalgın gibi efsunlu bir cazibesi vardı.” (BS, 236)

3.2.2.2.2. Ütopist zaman

Eserde zaman Doktor Hikmet'in İzmir'den kalkan bir gemiye atlayıp Paris'e gidişi ve orada bir süre yaşadktan sonra ölmesine kadar geçen zaman dilimini kapsar. Bu zaman dilimi Jön Türklerin iktidardakiler ile ilişkilerinin çıkmaza girdiği, politikada söz sahibi olmak için savaş verdikleri 1905'ten önceki beş altı senelik zaman dilimidir. Olayların aktarılması sırasında öncesi ve sonrası şeklinde iki farklı zaman dilimi kullanılır. Önceki zaman dilimi Dr. Hikmet'in çocukluk anıları, ailesinin durumu ve Sultan Murat'ın iktidarda olduğu dönemle paralel aktarılırken Dr.

Hikmet'in sonra yaşadıkları II. Abdülhamit'in iktidarda olduğu zaman diliminde yaşananlarla ilişkili olarak ele alınır.

3.2.2.2.3. *Ütopist kurgu*

Romanı iki dönem olarak ayırmak mümkündür. Romanın birinci bölümü roman kahramanının sürgüne gönderilmesi ve İzmir'deki yaşamından oluşur. III. Murat yanlısı bir ailenin tek çocuğu olan Doktor Hikmet, el üstünde tutularak büyütülür. Babasının siyasi konumu nedeniyle sürekli göz hapsinde olan Dr. Hikmet, İzmir'e sürgüne gönderilir. İzmir'de İstanbul'daki yaşamına nazaran daha rahat ve gözden uzak olmasına rağmen mutlu değildir. Gureba Hastanesi'nde kendisine verilen görev de onu tatmin etmez. Annesi İstanbul ile İzmir arasında gidip gelerek onun hayatını kolaylaştırmaya, evine çekidüzen vermeye çalışır. Babasının kendisine özel muayenehane açması için gönderdiği yüz elli altını alarak verdiği ani bir kararla İzmir'deki sıkıcı hayatına son vermeyi düşünür.

Romanın ikinci bölümü ise Fransa'ya kaçan Dr. Hikmet'in Paris yaşamı ve geçmişe dönük İzmir'e dair değerlendirmelerinden oluşur. Paris'te hayalindeki yaşama kavuşmak için nereden başlayacağını bilemeyen kahraman, günlerce ailesine yerini bildirmek için mektup gönderebileceği bir yol arar. Ancak mektubun ele geçirilmesiyle ailesini tehlikeye atabileceğini tahmin etmektedir. Paris'te bir kafede tanıştığı Ragıp Bey ona yardım eder, onu bazı ortamlara götürüp insanlarla tanıştır. Dr. Hikmet, İstanbul'dan dostu olan Tessier'in kuzeni Jean Lavalieri aracılığıyla babasına mektuplarını ulaştırır, böylece ailesiyle güvenli bir yoldan haberleşmeyi sağlamış olur. Ailesinden kendisine mektup getiren Lavalieri ve ailesi onunla sadece babasının mal varlığı ve siyasi konumu için ilgilenirler. Lavalieri ve eşi, kızları Arlette'i Dr. Hikmet ile evlendirerek refah bir hayata kavuşma planları yapar. Dr. Hikmet'e ev bulan, ona her işinde yardımcı olan Arlette ve ailesi, onun hastalığı boyunca da ilgilerini eksik etmezler. Ancak hem Dr. Hikmet'in çekingen mizacı hem de yabancı olduğu bu şehrin insanların mesafeli davranışları onun Paris'te tutunmasına engel olur. İş bulmak için Ragıp Bey'in tanıdıklarından istediği yardımlar da sonuçsuz kalır. Dr. Hikmet vereme yakalanır ve doktorun tavsiyesiyle uzak bir yere dinlenmek üzere gider. Döndüğünde ise babasının parasız kaldığını, ipotek edilen yalılarının elden çıktığını, annesinin bütün mücevherlerini satıp kendisine gönderdiği için hiçbir maddi varlıklarının kalmadığını yazan bir mektup

alır. Babasının durumuna üzüldükçe hastalığı daha da ağırlaşır. Oturduğu evin iki aylık kirasını ödeyemeyince ev sahibi eşyalarına el koyarak onu sokağa atar. Arlette, ev sahibinin Dr. Hikmet'i dışarı attığı sırada ortadan kaybolur ve bir daha ona hiç görünmez. Arlette'i bir kez daha görmek için çabalayan Dr. Hikmet bir süre sonra ölür. Parası olmadığından bir mezar yeri satın alınamaz, ülkesinden çok uzakta Paris'in umumî mezarlıklarından birine gömülür.

Bir Sürgün romanında Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında yaşayan ve II. Abdülhamit yönetiminden memnun olmayan, istibdada maruz kaldıklarını iddia eden aydın topluluğunun bunalımları ve Batı'ya olan hayranlıkları dolayısıyla kaçış ile son bulan maceraları işlenir. II. Abdülhamit döneminde yetişen aydınlar, toplumdaki gelişmelerden endişe duyduklarını açıklayarak düzenden memnun olmadıklarını ifade ederler. Yaşadıkları toplumun onların dünyasına hitap etmemesi bütün değerlere savaş açarak Batı'ya körü körüne bağlanmalarına neden olur. Batı'ya olan hayranlıkları nedeniyle kendi kültürel kodlarını yitiren bu genç tabaka, toplumla iletişime geçemedikleri gibi sadece kitaplardan öğrendikleri Batı'nın değerlerini de tam olarak benimseyemezler. İki kültür arasında sürekli bir kaçış psikolojisi ile yeni yaşamlar peşinden koşarlar. Osmanlı ülkesinin sınırları dışında kuracakları bir yaşamda her şeyin yolunda gideceğine inanan bu aydınlar, yurt dışına kaçıp orada II. Abdülhamit'i devirmek için mücadele edeceklerine inandıkları halde yurt dışında pasif bir yaşam evresine geçerler. “Jön Türklerin kendi aralarında sürekli gruplaşmaları ve tatmin edici bir program etrafında birleşememeleri de bölünmeyi derinleştirir” (Timur, 2002: 61). *Bir Sürgün*'de Jön Türklerin özlemlerini temsilen Dr. Hikmet'in yaşamı okuyucuya sunulur. Ailenin tüm imkânlarını seferber ederek büyüttükleri Dr. Hikmet, yirmi yedi yaşında olmasına rağmen bir çocuk gibi korkak, iradesiz, çekingen, yardıma muhtaçtır. Yalnız başına bir şey yapamayan Dr. Hikmet, korunmaya muhtaç bir yapıda olmasına rağmen sürgün psikolojisi, onun kitaplardan öğrendiği ideal hayatın peşine düşerek Paris'e kaçmasına neden olur. Dr. Hikmet'e göre medeniyetin beşiği Batı'dır; Osmanlı ise geri kalmışlığın, baskının, şiddetin ve gözetim mekanizmasının en ağır şekilde işlediği ülkedir. Bu nedenle mutlu olmak için yaşadığı ortamdan kaçıp başka ülkelerde kurtuluşu aramalıdır.

Bir Sürgün romanında kahramanın İzmir'deki yaşamı yadırgadığı, Paris'i ise kutsallaştırdığı görülür. İstanbul ve İzmir olumsuzlukları çağrıştıırken Paris,

özgürlük, mutluluk ve ideal bir yaşamın merkezi olarak değerlendirilir. Hem İzmir hem de Paris ile ilgili görüşler kahramanın Paris’e kaçışından sonra netleşir. Geçmişe dönük değerlendirmelerle kahramanın ülkesindeki koşullardan duyduğu hoşnutsuzluk odak noktası haline getirilir. Yakup Kadri, Dr. Hikmet’in yurtdışına kaçmasıyla Abdülhamit yönetiminden kaçıp siyasi bir yapılanmaya dönüşen Jön Türklerin yurt dışındaki faaliyetlerine ışık tutar. Jön Türklerin Fransa’da, II. Abdülhamit’i devirmek için örgütlenmeleri bağlamında sansür ve işkence iddialarına yer verilir. II. Abdülhamit’e karşı örgütlenenlerin yakayı ele vermeleri sonucunda boyunlarına bir taş bağlanarak denize atıldıkları veya yeraltı zindanlarında prangaya vurulduklarından bahsedilir. Avrupa’ya kaçan ve ihtilal yapmak amacıyla bir araya gelen bu topluluğun düşünce temellerinin yabancı okullarda atıldığına vurgu yapılır. Fransız kültürüne, edebiyatına ve diline hâkim olan Jön Türkler, Fransız İnkılabını Osmanlı ülkesinde de gerçekleştirmek arzusundadırlar. Yurtdışında bir araya gelen bu grubun planları, hem Fransa hem de Türk halkı tarafından bir ütopya olarak değerlendirilir. Jön Türkleri Fransızca kitaplardan okudukları şeylerle kafalarını dolduran hayalperestler olarak gören Fransız halkı, bütün Türkiye’de onların arkalarına takılacak on kişiyi bile bulamayacaklarını düşünürler. Jön Türklerin tasarısının bir ütopya olarak görülmesinin nedeni, Osmanlı tebaasında II. Abdülhamit’i devirmek için herhangi bir hamle olmayışıdır. Hatta toplumda padişahın yaptıklarını devletin geleceği için gerekli görenler de vardır.

“Utopie, Utopie;” dedi. İhtilâli nasıl yapacaklarmış? Hangi halk, hangi milletle? Sekiz on kişinin, diyelim, beş yüz kişinin, bin kişinin bir araya toplanıp da isyan bayrağını çekmesi üzerine koca bir memlekette ihtilâl mi olur?” (BS, 26)

Dr. Hikmet, II. Abdülhamit’e karşı olan gruplara yakındır. Fransız kültürünü, tarihini ve edebiyatını, Türk kültür ve edebiyatından daha iyi bilir. Fransa ile ilgili haberleri yakından takip etmek için “Abajoli” isimli kitabevinden bütün yabancı gazete ve dergileri alır. Fransa’da yeni bir yaşam hayaliyle ayakta duran Dr. Hikmet, İzmir’deki yaşamının dışına çıkamadığından bu hayalini bir türlü gerçekleştiremez. Bayrak’ın ifadesiyle (2013: 232), “fiziksel sınırlılığını aşamayan ve belirli kalıplar içerisine hapsolan birey, düşünsel anlamda bu sınırları aşmak için iç dünyasına ve bu iç dünyasındaki hayallerine yönelir”. Dr. Hikmet, Fransa’ya ve Fransız kültürüne olan özlemini kurduğu hayaller ve Fransız dergileri ile dindirmeye çalışır. Onun

sürgün hayatının tek tesellisi, Fransızca dergiler ve bir gün Fransa'ya kaçma hayalidir.

İkide bir, gözlerini yanındaki sandalyenin üstüne bıraktığı Fransızca gazete ve mecmualara çeviriyor, fakat bir hastanın, sevdiği yemeklere uzaktan bakmakla kalışı gibi, kendinde, onlara kadar uzanmak kudretini bulamıyordu. Bu gazete ve mecmualar ki, Doktor Hikmet için şu dar ve kuru sürgün hayatında yegâne nişat ve teselli kaynağıdır. (BS, 13)

Dr. Hikmet, sürgün hayatı ve yaşadığı dar çevrenin dışına çıkmak, kalıplarını kırmak, bütün hür insanlar gibi yaşamak için limana yaklaşan vapuru özgürlükler ülkesinin anahtarı gibi görmeye başlar. Okuduğu bütün kitaplarda, özelliklerini ezberlediği ancak gözleriyle görmediği ülkelerde yaşamının hayalini kurar. Eğer vapura binerse özgür ülkelerin yolunu tutmuş olacağına inanır. Osmanlı ülkesinden kaçışın türlü maceraların yolunu açacağından emin bir şekilde hasta ruhunun bu yolculukla şifa bulacağına inanır.

“Zindanların kapısını açan soluk benim, örf ve âdetler esirlerini paslanmış zincirlerinden ben kurtarıyorum. Hep bir örnek günlerin mûsâbı olan hastalara türlü maceralarla şifa vermesini ben bilirim. Geniş ve aydın hürriyet yoluna ben iletirim.” (BS, 15-16)

Bir Sürgün romanında kahramanın yirmi yedi yaşında olmasına rağmen hayatın her alanında acemi ve yarım kalmış olması, ailesinin siyasi konumundan ötürü sürekli bir gözetlenmeye maruz kalmasının bir sonucudur. Ruşeni Bey'in Sultan Murat'ın mensuplarından oluşu nedeniyle yirmi dokuz yıl boyunca göz hapsine maruz kalması, evinden çıkamayışı, kimse ile görüşmemesi oğlu Hikmet'i de etkiler. Anne ve babanın aşırı korumacı tavırları, lala ve bakıcılar arasında geçen bir hayat, Dr. Hikmet'in hayata karşı pasif bir kişilik sergilemesine neden olur.

O, İstanbul'un kibar ve devlet düşkünü bir ailesi içinde çocuklarına lüzumundan fazla şefkatli bir ana baba elinde, bin türlü naz ve nevazişle büyüdü. Ailenin muhite karşı koyduğu bu karantınayı, zaten, muhit de -başka sebepler dolayısıyla- aileye karşı koymuş bulunuyordu. (BS, 18)

Dr. Hikmet, okuldan mezun olduktan sonra hayata atılmaya hazırlandığı bir anda sürgüne gönderilir. Bu sürgüne kahramanın Fransız kitapçılarından Fransızca kitap ve dergiler alması, Fransızca öğretmeniyle görüşmesi veya Beyoğlu'nda bazı yabancı çevrelerle temas halinde olmasıyla ilgili olduğunu düşünülür. Bazen de kahraman sürgünün sadece Ruşeni Bey'in oğlu oluşuyla ilgili olduğuna kanaat getirir. Dr. Hikmet, İzmir'deki yaşamı İstanbul'da kalmaya tercih etmektedir. Vali

Kâmil Paşa'nın İzmir'de kısıtlı da olsa bir hürriyet ortamına müsaade etmesi, İzmir'i biraz da olsa sevimli kılar. İstanbul'da peşine takılan hafiyeyi İzmir'de görmediği için Dr. Hikmet mutludur; hatta serbestçe yabancı kitapçılardan sevdiği gazete ve dergilerini alıp herkesin gözü önünde okuyabilmektedir. Fethi Naci'nin deyişiyle (2007: 79), Dr. Hikmet'in özgürlükten anladığı “serbestçe ecnebi kitapçı dükkânlarına girip çıkmak, gazete ve mecmualarını herkesin gözü önünde okuyabilmekten başka bir şey değildir. İzmir, başka ülkelere kaçış imkânı tanınması açısından kahraman nezdinde Türkiye'nin diğer yerlerine göre bir özgürlük mekânı niteliği taşır.

“Bundan başka, İzmir, Türkiye denilen zindanın hür ülkelere doğru aralık kalmış bir kapısıydı. Buradan sıvışıp kaçmak imkânını bütün Doktor Hikmet'ler yüreklerinde bir beraat ümidi gibi taşıyordu.” (BS, 19)

Dr. Hikmet, Ruşeni Bey'in, kendisine gönderdiği muayenehane açma parası ile plan yapmaya başlar. Bir anda Paris, yıllardan beri gönlünde yatan bir emel ve vazgeçilmesi imkânsız bir mekân olarak görünmeye başlar. Hayal ettiği yaşamın kapılarını açacak olan bu şehirde bir yıl sıkıntı çekmeden yaşayacak kadar parası vardır. Kaçmak için sadece biraz cesaret ile yolcu vapuruna binmesi yeterli olacaktır. Ancak korkuları onun peşini bırakmadığından bu emelini gerçekleştirecek adımları atmaya çekinir.

“İçinden bir ses mutlaka itaat edilmesi lâzım gelen bir amir halinde ona: “Bu rüya bir hakikat olmalıdır.” diyordu. Bu rüya bir hakikat olmalıdır. Zaten bunun aksi imkânsız bir şeydi. Bunun aksi hayat kanunlarına mugayirdi.”(BS, 20)

İçindeki sese kulak vermezse İzmir'deki yaşamına devam etmek zorunda olduğunun farkında olan Dr. Hikmet'e İzmir bir anda sidik ve çürük meyve kokan loş kaldırımlardan ibaretmiş gibi görünür. Kemeraltı'nın manzarası “günlerden beri yıkanmamış, bir bekâr suratına benzeyen sünepe” olarak gözlerinin önünden geçer. Yaşadığı dağ mahallesinin yokuşu, paslı bir anahtarla açılan evinin kapısı, fırını andıran odası, odasında daima tüten gaz lâmbası, onun İzmir'e karşı bir tiksinti duymasına neden olur. Yaşadığı koşullar ile kitaplardan öğrendiği ama hiç göremediği yaşamı kıyaslayan Dr. Hikmet, bir arzuya dönüşen Paris'teki yaşama

kavuşmak için özlem duyar. Çünkü onu bekleyen açık denizler, ılık banyolar, alafranga kahvaltılar vardır.

Hâlbuki gördüğü rüyada açık denizin iyot kokuları, buz gibi keten yatak çarşafları, camdan kâseleri içinde süzölmüş nur damlaları, sabahleyin ılık banyo ve kalıp dondurmasına benziyen tereyağıyla lâ'l renkli frambuaz reçeliyle alafranga kahvaltı vardı. (BS, 20)

İlk fırsatta bu hayalini gerçekleştirmek için limana yanaşan yolcu vapuruna kaçak binerek Paris'in yolunu tutar. Yazar, kahramanı Paris'e göndererek bir bakıma "insanca yaşamın başka bir düzende aranması gerektiği sorusuyla karşı karşıya bırakmıştır" (Albayrak, 2010: 16). Paris ve Fransa'daki yaşam Dr. Hikmet için bir ütopyadır. Albayrak'a göre (2010: 16), Yakup Kadri, *Bir Sürgün*'de kahramanın hikâyesinden çok bir şehrin hikâyesini yazar. Özgürlük, edebiyat, sanat, bilim, medeniyet, güzel evler, sokaklar, hatta kadın bile Paris'te idealdir. Paris, onun hayal âleminde gerçeklikten sıyrılarak erişilmez ilahilikte bir mekâna dönüşür. "Bu şehir, onun için artık realite değildir; Babil gibi, Ofir gibi "Semiramis'in asma bahçeleri gibi bir masal, bir aksiyondur ve içerisi tıpkı masallardaki gibi bin bir türlü harikulâde şeyler, beklenmeyen vak'alar, fantaziyeler, akla sığmayacak imkân ve ihtimallerle doludur" (BS, 127) sözleri ile yazar bu şehrin birey zihinde yarattığı olumlu ve erişilmezlik algısı ile mekânı ütopyikleştirdiğini gösterir. Dr. Hikmet'in Paris'e dair intibaları hayranlık duymanın ötesinde onun hayalperest kişiliği ile iç içe geçmiş durumdadır. "Hatta Doktor Hikmet, okuduğu edebi eserlere kendi hayallerini katıp katmadığından şüpheyne düşer" (İleri, 2015: 256). Farklı bir havayı teneffüs etmek, edebiyata dair bütün yenilikleri yakından takip etmek, sanatın izlerini her sokak başında görmek arzusu Paris'le özdeşleşir. Dr. Hikmet'in Paris'e olan hayranlığı Fransızlara ait her şeyi sevimlileştirmesine neden olur. Milliyeti sorulduğunda "Ben İstanbullu bir Rum'um" (BS, 52) demeyi Türküm demeye yeğleyen kahraman, her Fransız'a bir edebi romanın sayfalarından çıkıp gelmiş gibi hürmet gösterir. Dr. Hikmet, ülkesinden kaçmakla bir kahramanlık bir entelektüel hareket yaptığı düşüncesindedir. "Romanın başkahramanı Hikmet Bey'in sürgün edilip İzmir'den Avrupa'ya gidişine duyduğu mutluluk bir yana, İstanbul'dan İzmir'e gelmek bile göz hapsi az da olsa ortadan kalktığı için ona yeter" (Akpınar, 2015: 92). Yolcu vapurundakilerin kendisini büyük bir sempati ile karşılamalarını beklerken bir

suçlu gibi karşılanmasına anlam veremez. Bir an önce Paris'teki kalabalığa karışıp takip edilmek korkusundan kurtulmayı ister.

Hiç olmazsa, etrafımda sempatik bir merak uyandırmamalı mıydım? Elimdeki gazete ve mecmualardan da belli ki ben entelektüel bir adamım ve memleketimden kaçtımsa bir hırsızlık veya bir cinayet işliyerek değil, bir politika mücrimi olarak, kahramanca, kaçmışımdır... (BS, 32)

Dr. Hikmet, Pire kentinde limanda karşılaştığı Jön Türk neşriyatı acentasının sahibi Cemal'i kendisini izleyen bir hafiye sanır. Cemal'in Jön Türklerden Ahmet Rıza Bey, Prens Sabahattin, Ahmet Saip Bey'den gelen Meşveret, Şurayı Ümmet, Terakki gibi gazete ve dergileri göstermesi üzerine şüpheleri yok olur. Cemal'in çeşitli konularda ona verdiği bilgilerden çok II. Abdülhamit'e ettiği hakaretler onun dikkatini çeker. Bu hakaretleri ulu orta yerde etmenin rahatlığını özgürlük olarak değerlendiren kahraman, Atina'da Meşrutiyet Meydanı ismini duyunca Osmanlı ülkesinde böyle bir meydanın olmamasına hayıflanır. II. Abdülhamit'in hastalığının yeniden ortaya çıkmasını büyük bir sevinçle karşılayan Cemal ve Dr. Hikmet, ona hakaret etmeyi büyük bir kahramanlık sayarlar.

"A, haberiniz yok mu? Müşarünileyh (adı geçen, anılan) yolcu imiş. Son günlerde gene kanseri tepmiş. "Kim bu müşarünileyh?" "Abdülhamit keratası; be birader." (BS, 36)

II. Abdülhamit devri aydınlarının şikâyetçi olduğu baskı, sürgün, izlenme, sansür gibi durumlardan Dr. Hikmet de muzdariptir. Onun ülkesi ve ailesinden uzaklaşmaya neden olarak gördüğü tek kişi II. Abdülhamit'tir. Dolayısıyla hayatındaki olumsuzlukların sebebi olarak gördüğü II. Abdülhamit'e hakaret ederek ondan intikam aldığını düşünerek rahatlamaktadır. Acenta Cemal'in tuvalete Abdülhamit adını vermesi, Dr. Hikmet'in gözünde adeta onu becerikli bir ihtilalci yapar. Fikir adamlarından çok Cemal gibi icraat adamlarına ihtiyaç olduğunu düşünür.

"Müsaadenizle ben bir dakika Abdülhamid'e uğrayacağım;" diyerek istasyonun ayakyoluna gidişi yok mu; Doktor Hikmet'e, âdeta bir kıyâmın, bir ihtilâl hareketinin ilk adımı gibi geldi." (BS, 38)

Dr. Hikmet'in Fransa'ya kaçış sürecinde özlem duyduğu yaşamın ayrıntıları netleşir. Bu kaçış ile sürgün hayatından kurtulacak, kitaplardan okuduğu hayatların

içine girecek, özgürlüğü tadacak ve hayal ettiği Fransız kadınlarından biri ile ideal bir aşk yaşayacaktır. Osmanlı aydınının Batı'ya duyduğu hayranlığının bir göstergesi olan bu tutum, yerli olan her şeyden şikâyetçi olmak, Batıyı ideal toplum olarak göstermenin gayretini yansıtır. Yunanistan'ın Pire kentinden Marsilya'ya ve Paris'e uzanan yolculuğu onda büyük bir heyecan yaratır. Gördüğü her ada, her liman ve dağ onun kalp ritmini değiştirir. Nigere vapurunun Fransız sularına girmesiyle içi içine sığmaz. Fransa'ya yaklaştığı için hissettiği duygular, vatanından kaçan birinin değil; vatanına kavuşan birinin hislerini yansıtır.

“Onda, uzun bir ayrılıktan sonra vatanına dönen bir gurbetzedenin tatlı sabırsızlığı ile taşkın sevinci vardı. Kendi kendine: “Fransa, Fransa!” diye sesleniyordu.” (BS, 42)

Ütopyalarda ada oldukça önemlidir çünkü özgürlüğün simgesi olarak işlenir. Herhangi bir kara parçası ile bağlantılarının olmayışı, adalardaki yaşamın kendi içinde bağımsız kurallara bağlanmasını sağlar. “Dışa kapalılık, kendiyle sınırlanmışlık, duran zaman biçimi gibi özelliklerinden dolayı dış dünya ile gösterdiği karışıklık, ada ortamını ütopya yazarının amaçlarına uygun kılan başlıca etkidir” (Göktürk, 1982: 17-18). Dr. Hikmet'in bilinçaltında çocukluğundan beri Monte Kristo adasının şekillendirdiği bir muhayyel mekân söz konusudur. Bu adanın sadece romanda kurgulanmış bir mekân olmadığını, gerçekte de var olduğunu duyması üzerine heyecanlanması onun ütopik arayışını örnekler. Küçüklüğünden itibaren bir masal olarak adlandırdığı yaşam alanına ait adanın yakınından geçmenin bile ona özgürlüğün müjdeleyicisi gibi görünmesi başka mekânlarda yeni bir yaşama duyduğu özlemi dile getirir.

Körpe muhayyelesi ilk defa olarak Alexandre Dumas'ın bu adı taşıyan mehip (yüce, büyük) ve engin romanında kanat açmıştır. Monte Kristo!.. Demek ki, bu ada hakikatte mevcuttu! Onu, kendi gözleriyle hiç değilse uzaktan uzağa görebilecekti. (BS, 42)

Dr. Hikmet'in Paris'e girmesiyle karanlıklar içinde ufku saran bir kızılık onun yüzünü aydınlatır. Korku ve endişeyle karışık duygularına rağmen “o nur şehrin aydınlıklarına” kavuştuğu için mutludur. Paris'e bu kadar yaklaşmış olduğuna bir türlü inanamaz. Alphonse Karr'ın Zola'nın ve diğer yazarların kitaplarından okuduğu mekânlarda geziyor olmanın sevinci içine sığmaz. Yolcu vapuruna bindikten sonra peşini bırakmayan talihsizlikleri görmezden gelerek düşler ülkesi

olarak gördüğü Fransa'ya bir an önce kavuşmanın aceleciliği içine girer. Seine Nehri'nin sularına yansıyan ışıklar, onun bütün hüznünü silmeye yardımcı olur. Yaşadığı bütün sorunların ağırlığı onun üzerinden kalkar.

Şehre uzak bir otel odasındaki ilk gününde görevli ile yaşadığı konuşma neticesinde “Allah encamını (sonunu) hayretsin, Paris’le ilk temasımız iyi başlamadı” (BS, 58) diyerek aslında bundan sonraki yaşamının da hangi seyirde devam edeceğinin ipucunu vermiş olur. Paris’teki yaşamına bir yön vermek ve yapacaklarına karar vermek amacıyla halkın arasına rastgele karıştığı ilk günden bu şehre ait olmadığını hisseder. Dr. Hikmet Paris sokaklarında “daha ilk adımdan itibaren kendi yürüyüşünde umumi ahenge uymayan, aksayan ve yabancılığını âleme ifşa eden” (BS, 59) bir hisse kapılır. Bütün insanlar sanki onun üstüne üstüne yürümektedir. Kıyafetinden, yürüyüşünden utanmaya başlar ve bir an önce ülkesindeyken hayallerinde büyüttüğü Seine Nehri’nin kıyısına varmak için kendisini zorlar. Seine Nehri’nin kıyısına vardığında ilk gün hissettiği heyecanı ve hissetmeyen Dr. Hikmet, bir anda bu yerleri İzmir’in Karataş’ından, Bahribaba parkından farksız bulur. Ancak yıllarca içinde büyütüp erişilmez olarak hayal ettiği bu yerlerde istediğini bulmadığını, bu mekânları ütopikleştirerek anlamsız bir şekilde büyüttüğünü kendisine bile itiraf etmek istemez. İlk günden, kaçtığı yerlerin ve ülkesinin hasretini çektiğine inanamaz. Kendisine bile itiraf edemediği bu durum, onu Fransız İhtilali sırasında ihtilale mekân olmuş Rönesans binalarını, mahkûmların üzerinden geçtiği köprüyü düşünerek şehri kutsal görmeye iter.

“Büyük ihtilâl yıllarında her gün, “Conciergerie”den kalkıp “Convention” meydanına giden, mahkûm arabaları ihtimal bu köprünün üzerinden geçerlerdi ve Marseyz şarkıları ve trampete sesleri... Hey gidi zamanlar hey...” (BS, 60)

Dr. Hikmet’e ülkesinde bile tanımadığı bir insanla selamlaşması güç geliyorken Fransa’da herhangi bir yabancı ile konuşması ve fikir alması imkânsız hale dönüşür. Bu durum onun Paris’ten beklentilerini ilk andan itibaren suya düşürmektedir. Paris kahramanda otel odasına kapanma ve bir daha oradan çıkmama isteği doğurur. Kahramanın çekingenliği yalnızca yabancılarla konuşma konusunda değil kadınlarla konuşurken de ortaya çıkar. Yazara göre onun kadınlarla olan münasebeti “on altı yaşındaki bir çocuğun toyluğu kadar acemice”dir . Dr. Hikmet,

lokantada aynı masaya oturmak zorunda kaldığı kadınla göz göze gelmeyi adeta bir felaket olarak değerlendirir. Bütün bunlara rağmen Paris ona pembe bir ufuk üzerinde parlayan bir manzara; otomobil, tramvay, araba sesleri ise bir bandonun müzik sesleri kadar ahenkli gelir. Kendi kendine sürekli “Paris? Paris. Paris’deyim” (BS,70) diye tekrar ederek gururla karışık bir sevinç yaşar.

“Bir rüya; evet. Tıpkı bir rüyada gibiydi. Fakat öyle bir rüya ki, bazı anlar bir kâbus şeklini almaktadır.” (BS, 71)

Kahraman şikâyetçi olduğu şartları geride bırakıp hayalini kurduğu ülkede yaşıyor olmanın sevincini yaşar. Ancak bazen renksiz ve şekilsiz bazı duyguların kendisine verdiği huzursuzluk onun gerçekleşmiş rüyasına bir kâbus gibi çöker. Ütopik bir özlemle kucağına atıldığı yaşamda geriye dönüşlerle önceki yaşamını arıyor olması da ütopyalarda birçok defa işaret edilen hayal edilen şartlara kavuşulduktan sonra yeniden bir özlemin hissedilmesi durumunu ortaya koyar. Bu duygu, ya yeni bir yere gitme ve orada yeni yaşam koşullarına kavuşma ya da geçmişin daha iyi olduğunu düşünerek geçmiş yaşama özlem duyma şeklinde gerçekleşmektedir. Geçmiş ile şimdi arasında bağlar kurularak tarihsel koşullar ifşa edilir. Ütopya’nın tarihe bağımlı kurgusu geçmişle ilişki kurularak verilir. “Bu bağlamda içkin ütopya, eleştirel bir sürecin sonucu olarak belirmektedir” (Gülenç, 2011: 149). Bu eleştirel süreçte yaşam şartlarının nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün hangi yollar aracılığıyla gerçekleştiği üzerinde durulur. Ütopyanın tarih ile ilişkili bu sürecinde siyasi ve sosyal uyumsuzlukların ütopyaya olanak sağladığı görülür. Dr. Hikmet’in başka bir ülkeye yönelmesinin nedeni ülkesinde uyuşmadığı şartlardır. Özgür olma isteği ile geldiği ülkede kendi ülkesinde tutuklu iken hissettiği hürriyeti hissedememesi onun geçmişe sığınmasına neden olur. O zamana kadar böyle bir ıstıraba düşmediğini düşünerek zaptiye nezaretinde geçirdiği gecede Jandarma zabitanın saç yağı kokan yastığına başını koyar koymaz uyuyakalmasını ve o zamanki kaygısızlığını hatırlayarak derin bir üzüntü içine düşer. Ütopyaya olanak sağlayacak tarihsel şartlarla temas bu aşamada sağlanır. Tutuklu olduğu gece düşünmediği ihtimalleri, siyasi baskıyı, Paris’teyken düşünür. Ülkesinde yaşadığı sıkıntıların aslında hayatına bir renk hatta bir tat kattığı düşünür. Fransa’da fiziki şartlar bakımından özgür olsa da kahraman hayal ettiği iç huzuru bulamaz.

“Bugün ki, sahrada bir ceylan, havada bir kuş kadar hürüm; kendimi bir zindan kapısı önünde zannediyorum.” (BS, 72)

Paris şehriyle idealleştirdiği Fransızlarla iletişime geçemeyeceğini anlayınca Türkleri bulup ailesine bir mektup yollama çabası içerisine girer. Jön Türklerden Ahmet Rıza’yı bulmak için önce Meşveret gazetesindeki adrese gider; ancak kendisi ile görüşemez. Dönüşte Pantheon kubbesiyle karşı karşıya kalınca onun duygularının ütopik yanı yine depreşir. Yazar, Dr. Hikmet’in zihninde Paris’e ait her şeyi idealleştirmesini Pantheon kubbesi örneğiyle açıklar. Yazara göre “İmanlı bir Müslümanın üzerinde, “Kâbe” duvarlarını ve Haceri Esved’i ilk görüş” (BS, 77) nasıl bir tesir yaratıyorsa Pantheon kubbesinin de Doktor Hikmet’in üzerinde öyle bir tesiri vardır. Pantheon kubbesi onun çocukluğundan beri zihnindeki kutsal mabettir. Pantheon kubbesindeki her ayrıntıyı okur, ölülerin yattığı bodrum katını gezer ve en sevdiği, hürmet ettiği şahısların hiçbirinin burada yatmadığını görür. Şanlı ölüler mabedi olarak bilinen bu mabette, yıllarca eserlerini okuyup manevi tesirlerini hissettiği Chateaubriand, Flaubert, Maupassant, Beaudelaire, Verlaine gibi isimlerin buraya defnedilmemiş olmalarına şaşırır. İlk defa türbe bekçisinden duyduğu resmî rütbelilerin, şanlı ölüler olarak gördüğü kişilerin yerini gasp ettiklerini düşünmeye başlar. Mabetten çıktıktan sonra ütopik kalelerinden birini daha kaybetmiş olmanın üzüntüsü ile Sorbonne olduğunu öğrendiği binaya da boş bir bakış atarak yoluna devam eder. Böylece “İstanbul özlemi ağır ağır bastırarak; okumak, öğrenmek, özgür olmak tutkusuyla Paris’e gelmiş Doktor Hikmet büyük bir ruh yangınında kavrulup gidecektir” (İleri, 2015: 256). İstanbul ve ülkesinin özlemi ağır basınca da Dr. Hikmet, ailesine güvenli yollardan bir mektup ulaştırmanın yollarını araştırmaya devam eder. Ailesine mektubu nasıl ulaştıracağını bilmediği gibi onların kendisine ulaşmaları için de herhangi bir çözüm bulamaz.

Batı medeniyetine büyük bir değer veren Jön Türkler, Fransız kültürünü hayranlıkla överek kendi ülkelerini özgürlükten yoksun, geri kalmış, adaletsiz ve yaşanamayacak kadar kötü olarak göstermekten adeta zevk alır hale gelirler. Dr. Hikmet’in çelişkili sözlerinden bazen Paris’i bir mezar gibi gördüğü bazen de onu yüce bir konuma oturttuğu görülür. Ancak ülkesi söz konusu olduğunda işkencelerden, sansürden, baskıdan, geri kalmışlıktan bahsetmesi, Doktor Hikmet’in kitaplardan okuyarak hayalinde büyüttüğü Paris’e toz kondurmak istememesinden

kaynaklanır. Ailesi ile mektuplaşırsa olacakları hayal ettiği sahne sadece ihtimallerden ibarettir. Paris’te II. Abdülhamit’in baskıcı bir yönetimle iktidarda olduğu konusunda yurt dışında yürütülen kampanyaların etkisinin bir sonucu olarak iletişime izin verilmediği, özgürlüğün olmadığı, bir ülke tasviri çizilmeye çalışır. Hâlbuki hayalinde kurduğu Paris’i kendisi de bulmuş değildir ve bocalamaktan başka bir şey yapmamaktadır. “Paris’i elimde boş bir kâse gibi tutmaktayım. Lâkin içindeki iksir nerede?” (BS, 125) sözleri onun düşlediği ütöpik dünyayı, istediği özgürlük iksirini hiçbir zaman bulamadığını gösterir. Dr. Hikmet’in Jön Türklerle bir araya gelme nedeni, bir dava ya da bir ideali gerçekleştirmekten çok ailesine ulaşabileceği bir yol bulabilmektir. Osmanlı ülkesinde iken yurt dışında II. Abdülhamit’e karşı örgütlenen Jön Türklerin çalışmalarına hayran olan Dr. Hikmet, onların gerçekten bir ideal, bir amaç etrafında bir araya gelmediklerini, kendi aralarındaki çekişmelerine şahit oldukça iyice anlar. Bu durum onun için bir başka hayal kırıklığını ifade eder. Paris’te Ragıp Bey ile tanışır. Lala ve hizmetçiler arasında büyüyen Dr. Hikmet için Ragıp Bey bir öğretmen, bir baba ve yol göstericidir. Ancak onun da Jön Türkler hakkındaki yorumları, Paris’teki Jön Türklerin çıkar ilişkileri neticesinde birbirlerine girdiklerini, aslında Osmanlı’daki yönetimin veya vatanın çok da önemsenmediğini ortaya koyar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu romanında yurt dışındaki Jön Türklerin iddia ettikleri gibi ideal bir amacı gerçekleştirmenin değil, iktidarda söz sahibi olmanın peşinde olduklarını göstermeye çalışır.

Geçenlerde sözüm ona bir Jön Turc konferansı yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin. Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlirse, tasavvur edin, artık siz bir kere curcunayı. (BS, 83-84)

Yakup Kadri, Abdülhamit dönemindeki baskıcı yönetimi bahane ederek yurt dışına kaçan aydın ve siyasetçilerin, siyasal bir girişimden çok bireysel çıkarlar için çekişmelerine, aydın tabakanın sadece dışarıdan gelen gazete ve dergilerdeki yaşama özenmelerine tepki gösterir. Batı hayranlığını ülkesini karalamak olarak anlayanların bir taklitçilik ve basitlik içine düşmelerini eleştirel bir şekilde ortaya koyan yazar, tamamen Batı düşmanlığı gütmeyeceği gibi II. Abdülhamit’e karşı da tamamen olumsuz bir tavır içinde değildir. “Jön Türklerin fikren zayıf ve ne istediklerini bilmez bir grup insan oldukları hissini verecek şekilde Paris’teki bir Rus ihtilalcisinin ağzından, Doktor Hikmet’i aciz bırakacak bir inşad ile hürriyet kavramını hiçleştirir”

(Baş, 2013: 1018). Yazarın *Bir Sürgün*'de Jön Türkleri kötülemesinin nedeni kendi ülkelerindeki güzellikleri görmeme ve Batı'ya ait her şeyi abartılı bir şekilde kıymete bindirme konusundaki ısrarlarıdır.

Abajoli kitapevi yoluyla Fransızca öğretmeni T. Tessier'e ulaşip ailesine mektup yazma imkânı bulduktan sonra Dr. Hikmet, Ragıp Bey ile Paris'in her yerini gezmeye başlar. Montmartre'a gittiklerinde Dr. Hikmet, gençlik yıllarından beri kavuşmayı hayal ettiği Paris'in kendisinden her gün biraz daha uzaklaştığını hisseder. Ragıp Bey'in asıl Paris diye anlattığı Montmartre'a dair izlenimleri Dr. Hikmet'in hayalindeki Paris'in yıkıldığını gösterir. Gençlik yıllarından beri edebiyatla, sanatla, başkalarından duyduğu malûmatla zihninde yer etmiş olan tılsımlı şehir, yavaş yavaş silinmeye başlar. Paris'te özel bir aşk yaşama ve ideal kadın ile birlikte olma özlemi Dr. Hikmet'in arzuları arasındadır. Kendisini bekleyen bir kadının olması arzusunu her an hissetse de Paris'te bulunduğu süre içinde bir kadın ile arkadaş olarak dahi herhangi bir konuşma teşebbüsünde bulunamaz. Fransız medeniyetinin özü ile yetişmiş bir kadın bulma umudu onda Madam Bovary sureti ile temsil edilen güzele kavuşma arzusu yaratmaktadır.

Hâlbuki onun eskiden beri Paris'e dair kurduğu cennet rüyalarının ortasında her şeyden evvel taze ve sihirli bir aşk çiçeğinin baş döndürücü kokuları ve renkleri vardı. İnsan zekâsının, insan ruhunun en ince, en feyizli tecellilerine sahne olan bu topraklardan Fransız medeniyetinin bütün özünü eme eme yetişmiş olan bu çiçekte, Doktor Hikmet, yıllardan beri isimlerini ve yüzlerini ezber ettiği muhtelif mizaçta, muhtelif yaşta, muhtelif renk ve şekilde yüzlerce roman ve tarih maşukasının bir hulâsasını bulacaktı. (BS, 95)

Zihninde “Renee Mauprene” “Nana Caupeau” ya da Madame Bovary'nin güzelliğiyle Therese de Sauve'un işveli gülüşünü taşıyan bir kadına kavuşma isteği, onun Parisli bütün kadınlara karşı aşkını cezbeder. Kaldırımdaki hayat kadını, ilk akşam lokantada rastladığı kadın, Montmartre kahvesinde bakıştığı kız, mağaza satıcısı, hatta rastgele yürürken göz göze geldiği kadınların hepsi onun gözünde asil Fransız medeniyetinin kadınlarıdır. Yine hayal ettiği kadın profiline göre Dr. Hikmet'in romanlardan veya Batı edebiyatına ait metinlerden tanıdığı kadınlara âşık olduğu anlaşılmaktadır. Onun özlem duyduğu yaşam, romanlardaki ideal yaşamın gerçek hayatta da karşılık bulmasıdır. “Geçmiş ve geçmişlerinin toplumlara kazandırdığı kültürü çoğunlukla göz ardı ederek, mevcut olandan hareketle mevcut olana ilgisiz doğrudan ileriye dönük tasarımlar yapmak, ütopyalarda başından beri rastladığımız bir diğer özellik” (Sevinç, 2004a: 89) şeklinde ifade edilen durum Dr.

Hikmet'in hayatıyla bire bir örtüşür. Nitekim o geçmişini geride bırakmak istediği gibi geçmişin kendi kültürüne kattığı güzellikleri de görmezden gelmeyi tercih eder. Birlikte olmayı düşlediği ideal kadını dahi kendi kültüründen bir kadın olarak değil, Fransız kültürünün özüyle büyümüş bir kadın olarak düşler.

Servet-i Fünun dergisinde Hüseyin Cahit ile tartışmalarından kahramanın aklında kalan Ali Kemal'in tıp diploması ile alay ederek Dr. Hikmet'in tekrar bir okula öğrenci olarak yazılmasını tavsiye etmesi, Türkiye'den alınmış bir diplomanın hiçbir işe yaramayacağını söylemesi Dr. Hikmet'i üzer. Ragıp Bey'in Ali Kemal hakkında verdiği bilgiler ise dışarıdaki Jön Türklerin kendi kültürüne ve ülkesine duydukları öfkeyi ortaya koyar.

Şu Ali Kemal; dedi. “Acayip adamdır vesselâm. Acayip değil, böylesine münasebetsiz derler. Bir kanaati vardır: Bizde hiç bir şey olmaz, hiç bir şey yetişmez. İlim, fen, ahlâk, fazilet ne varsa, hep Avrupa'da. Efendim, dedim a, hiç kimseyi beğenmez; varsa kendisi, yoksa kendisi. Çünkü Sorbon'da tahsil etmişler beyefendi hazretleri... Fakat, söz aramızda, bu tahsilin de ne olduğunu ben bilirim. (BS, 102-103)

Eyfel kulesini yakından gördükten sonra Dr. Hikmet'in ağzından dökülen “aman ne kaba, ne biçimsiz şey” sözleriyle Paris'in son kutsal kalıntıları da zihninden silmiş olur. Yabancıların ve dışarıdaki Türklerin bir cezbe hali ile etrafında dolandıkları bu kulenin anlamsız bir demir yığınınna dönüşmesi, Dr. Hikmet için Paris'in önceki sıcaklığını yitirip soğuk demirden bir kafese dönüş sürecine girdiğini gösterir. Hâlbuki Fransa'yı ideal bir ülke haline getirecek şartların hemen hepsi mevcuttur. Dr. Hikmet'in Eyfel kulesinden izlediği manzara aslında onun her zaman görmek istediği manzaradır. Gördüğü insanların hepsinin bir işi vardır, herkes mutlu ve toktur. Ayrıca kimse esir değildir, onu izleyen takip eden kimse de yoktur.

Bu yeşil gölgeli yollar -başka şehirlerde olduğu gibi- ekmek kavgasının veya kazanç ve iş seferberliğinin harekete getirdiği kabilelerin gelip gidişleri için açılmamıştır. Bunların üstünde hepsi tok, hepsi mesut, hepsi hür insanlar, güzellik, iyilik ve doğruluk avına çıkmışlardır. Nerede ise, akşamın gölgeleri inmeğe başlayınca bunların her biri ideal hayattan kendi hissesine düşen tatlı şikâri göğsüne bastırarak kahkahalar, şarkılar, ışıklar arasında yuvasına dönecektir... (BS, 120)

Ütopyalarda en çok işlenen konulardan birisi birey ve toplum özgürlüğüdür. Özgürlüğün yanı sıra mutlu olmak, eğlenmek ve kayıtsızca yaşayabilecek bir iş sahibi olma hem bireysel hem de toplumsal anlamda en çok arzulanan isteklerdir. Dr. Hikmet, Paris'te bu ortak yaşamın birçok yönden aslında onun ütöpik özlemleri karşıladığını görmektedir. Özgürlük, eğlence, mutluluk herkesin ortak hakkıdır.

Ancak Dr. Hikmet, bir sürgün olarak bu özgürlükten ve mutluluktan istediği gibi yararlanamamaktadır.

Çünkü, Paris, her gece, her gece emsalsiz bir Kermes donanması içinde yanıp tutuşmaktadır ve cemiyet halinde yaşayışın, her gece tekerrür eden bu şevkli, cezbeli ibadeti arasında, zevk, saadet, neşve ve neşat havayı kaplayan aydınlık gibi bütün halkın müşterek malıdır. (BS, 120)

İnsanoğlunun en büyük korkularından birisi yalnız kalmaktır. Hangi sınıfta ya da konumda olursa olsun birey kendi yaşamını, kaygılarını, sevgisini ve yazgısını paylaşabileceği birilerine ihtiyaç duymaktadır. Yaşamsal bir ihtiyaç olan bu durum, bireyin arayışının, kaçışının hatta başka yerlerde Cennet ya da düş ülke arayışını yönlendiren etkenlerden birisidir. Başka yerlerde düşlerdeki ülkeyi bulmak uğruna toplumsal bağlarını kopararak yeni atılımlar yapan bireyin özgürleşme ve bireyselleşme süreci sağlanmış olsa da yeni yaşamda aidiyet problemi yaşanması durumunda güvenlik endişesi doğmaya başlar. Erich Fromm (1996: 37), bu durumu ilk bağlardan kurtulma olarak adlandırarak şu açıklamayı yapar: “Birey, kendisini dış dünyaya bağlayan - simgesel- göbek bağından ne ölçüde kurtulmuşsa, o ölçüde özgürdür; ya da kurtulmadığı ölçüde özgürlükten yoksundur; ama bu bağlar ona güvenlik duygusu, bir ait olma, köklerinin bir yere bağlı olduğu duygusunu vermektedir”. Dr. Hikmet’in bütün kültürel ilk bağlarından kurtuluşu, özgür ve bireysel olma isteğini gösterir. Ancak yaşamında kendi başına hiçbir işi başaramamış olan Dr. Hikmet’in özgürlüğü, güvenlik endişesi ve aidiyet problemi yaratır. “Ne adı o diyarın kütüğünde yazılı, ne bir mahallede kaydı var?” (BS, 121) sözleri ile Yakup Kadri, onun özgür olmak uğruna geldiği ülkede yaşadığı aidiyet problemini ortaya koymaya çalışır. Ülkesindeki esirlerin bile yalnız olmadığını, bir kayıtlarının, bir isimlerinin ve kendisine kendi diliyle hitap eden bir gardiyanın oluşunu bile özlemle anan Dr. Hikmet, ait olmadığı bir ülkede hürriyetten nasıl istifade edeceğini bilemez. Mösyö diye kendisine hitap eden kapıcı kadın ve hizmetçinin içeri girişleri bile onu endişeye düşürür. Kendisini “kapalı hazinelerinin içinde altınlarını kemirerek ölen masaldaki zengin gibi” görür. Özgürlükler ülkesinde “hürriyeti bir pranganın demirleri gibi taşıdığını” itiraf eder.

“Esaret... Lâkin bir esir bir kimsedir, bir şahsiyettir. Bir esirin hüviyeti bir hapisanenin defterinde yazılıdır. Hücresinin önünde gece gündüz bir gardiyan bekler, ona sabah akşam kendi dili ve kendi ismiyle hitap eder.” (BS, 121)

Jean Lavalier'e'nin kendisine ailesinden mektup getirmesi üzerine Dr. Hikmet onun ailesiyle sık sık görüşmeye başlar. Jean Lavalier'e'nin oğlu Albert bir hukuk öğrencisidir ve bir araya geldiği gençlerle savunduğu görüşler onun babası tarafından anarşist bir ütopyacı olarak görülmesine neden olur. Daha sonraki süreçte Dr. Hikmet de onun arkadaş çevresine katılacaktır. Arlette ise Dr. Hikmet'in önceleri çok çirkin bulduğu fakat daha sonra âşık olacağı kızdır. Albert'in toplumdaki uçurumlar ve ahlaki çöküntü ile ilgili değerlendirmeleri, hatta kız kardeşi ve ailesi hakkındaki söylemleri onu şaşırtacaktır. Albert'e göre Fransa'daki birçok düzen para üzerine kuruludur. Hatta ailesinin Arlette'i Dr. Hikmet ile evlendirip onun mal varlığından yararlanmak için planlar yaptığından bahseder. Buna rağmen Dr. Hikmet bu aileden uzaklaşmak istemez. Çünkü daha öncesinde kendisine yardımcı olan Ragıp Bey de artık görünmediğinden yalnızdır. O, özgürlükler ülkesi dediği Fransa'da yardım edecek kimsesi kalmadığından bu çıkarıcı aileyle ilişkisini sürdürür. Batı medeniyeti karşısında kahramanın ayakta durmasına yardım edecek her şeyi ve herkesi silerek yazar, bir anlamda eleştirisinin tonunu daha da koyulaştırmak ister. Yakup Kadri ile yapılan bir röportajda *Bir Sürgün* romanını yazma nedenini bu yöndeki açıklamalarıyla netleştirir. Yazar, "Bir Sürgün adını taşıyan son romanımda Avrupa medeniyeti denilen "şey" hakkındaki bazı tiksintilerimi ve bunun kuvvetine dair olan şüphelerimi tespit etmeye çalıştım" (Tekin, 1989: 180) diyerek aslında Dr. Hikmet'in macerası üzerinden ütöpik bir dünya halinde anlatılan Avrupa medeniyetine duyulan hayranlığı değiştirmeyi amaçlandığını belirtir.

Avrupa medeniyetini egoizm ve menfaat üzerine kurulmuş cemiyetlerin ortak adı (Tekin, 1989: 180) olarak adlandıran Yakup Kadri, aşkı da bu çerçevede değerlendirir. Arlette'in aşkının para ve menfaat üzerine kurulduğunu, parasız kalan Dr. Hikmet'i terk etmesi ve ona bir daha görünmemesinden anlamak mümkündür. Her işinde Dr. Hikmet'in yanında olan Arlette, Ruşeni Bey'in oğluna para gönderemeyeceğini öğrenince ortalıktan kaybolur. Dr. Hikmet'in hastalığının ağırlaştığı zamanlarda bile yanına uğramaz olur. "Büyük ümitlerle Avrupa'ya firar eden ancak gelişen olaylar sonucunda telafisi olmayan hayal kırıklıkları yaşayan Doktor Hikmet için bu aşk, Fransa denilen kaybolmuş cennetin acı bir meyvasıdır" (Tekin, 1989: 186). Doktor Hikmet Paris'e kaçışının eleştirisini yine kendisi yapar.

Buraya kaçışımın sebebi nedir? Sanki, İzmir’de beni tazyik mi ediyorlardı? Bütün manasiyle bir sürgün şartları içinde mi yaşıyordum? Haydi canım! Hep lâf! Paris’i görmek hevesi, gezmek, eğlenmek arzusu; birtakım maceraya atılmak iştiaqları... Bu kadar ıstırap, sıkıntı hangi maksat, hangi yüksek emel yoluna? Hiç! Paris’te yaşamak ve orada Fransız kızına tutulmak için... (BS, 243)

Son günlerinde Dr. Hikmet’e hiçbir karşılık beklemeden yardım eden Dr. Pionet’in sözleri bir anlamda Yakup Kadri’nin Batı medeniyetine olan tiksintisini dile getirmesine aracı olur. Bir Yahudi olan Dr. Pionet’e göre Batı medeniyeti yırtıcı bir mahlûktan başka bir şey değildir. Belki de sonuç olarak söylenebilecek en önemli cümleleri yine yazar kendi sözcükleri ile ortaya koyar: “Hayatımda aldığım en büyük ders, bütün kültürümün ve inançlarımın kaynağını teşkil eden Garp medeniyetinin Milli Mücadele devrinde tersini görmek ve bu yüzden büyük bir hayal kırıklığına düşmek olmuştur” (Tekin, 1989: 189). Hayallerdeki yaşamı sunmayı vaat eden bu medeniyetin aslında anlatılan bir ütopyadan başka bir şey olmadığı, hayal kırıklığı dışında bir şey sunmadığı vurgulanır. Bütün umutlarını yitiren Dr. Hikmet, ülkesinden uzakta özgürlüğe ve annesine hasret bir şekilde ölür. Bir mezar yeri satın almak için parası olmadığından Paris’in umumi mezarlığına gömülür. Parasızlık ölürken bile onun peşini bırakmadığından o, bir cennet ülke ararken kendi ülkesinin toprağından uzakta mezarsız kalır.

Başka hayatlara özlem, Paris’e kaçana kadar devam eder. Paris’te hayal ettiği yaşamı bulamayan kahramanın hissettikleri onu bir ütopyadan distopyaya doğru sürükler. Paris’te yeni bir arayış ve özlem içerisine düşer. Vatan özlemi olarak ortaya çıkan bu duygunun etkisiyle önceleri huzursuzluk duyduğu ülkesini özgürlükler, güzellikler ülkesi olarak görmeye başlar. Roman, yazarın idealleştirilen Batı’nın temsili olarak Paris’e bir sefalet ve çürüme mekânı olarak baktığını gösterir. “*Bir Sürgün* romanı, Cumhuriyet ütopyasının gerçekleşmesini önleyen nasıl bir kapitalist altyapı üzerine inşa edildiğini Paris’te göstermek zorunda kalır” (Albayrak, 2010: 23). Yakup Kadri kahramanın yaşadıklarından yola çıkarak uygarlık, özgürlük ve gelişmişliğin temsili olan Paris’i aşama aşama değersizleştirir. Yazar, Batı’da hüküm süren çürümüş bir sınıfın şartlarının kendi toplumuna tatbik edilmek istenmesini, tehlikeli bir ilâcı kendi kanına aşılama benzetir. Cumhuriyet kurulurken örnek alınan Batı’nın kapitalist değerlerine savaş açar. Ankara romanında anlattığı ütopyasının gerçekleşmeme sebebini Batı’nın değerlerinin idealleştirilerek Türk toplumuna uygulanmasına bağlar.

3.2.3. Hür ülke: Serbest İnsanlar Ülkesinde

3.2.3.1. Ütopyaya ön hazırlık

Ahmet Ağaoğlu'nun 1930 yılında yayımlanan *Serbest İnsanlar Ülkesinde*¹⁹ adlı romanı yukarıdaki tanımda belirtildiği gibi “İdeal bir düzenin varlığı hangi unsurlara bağlıdır?” sorusunun cevabına göre düzenlenmiş bir ütopyadır. Cumhuriyet gazetesinde tefrika edildikten sonra 1930 yılında kitap haline getirilen bu eser, Cumhuriyet tarihinin ilk ütöpik eserlerinden biridir.

Romanda esir iken özgür olmak için yola çıkan bir kahramanın sağa ve sola ayrılan yollardan solu tercih ederek hayali bir ülkeye gelmesi üzerine gelişen olaylar anlatılır. Daha önce gördüğü yerlere benzemeyen bu ülkedeki düzen, pirlarin önderliği ile sağlanmaktadır. Ahlaki değerlerin, sosyal yaşamın, hukuk sistemi ve bireysel yaşamın belli kurallara bağlandığı bu romanda ideal Cumhuriyet ülkesinin kuruluşu ve devamlılığı için gerekli koşulların neler olduğu üzerinde durulur. Kahraman en sonunda bu düzenin bir parçası olmaya ve bundan sonraki yaşamını bu ülkenin özgür bir vatandaşı olarak sürdürmeye karar verir.

3.2.3.2. Ütopist unsurlar

Serbest İnsanlar Ülkesinde romanında belirlenen ütöpik unsurlar mekân, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.2.3.2.1. Ütopist mekân

Eser esaretten kurtulmak isteyen kahramanın “hür ve serbest bir ülkeye” gelişi ile mekân üzerine değerlendirmeler ağırlık kazanır. Kahramanın kaçmak istediği yer, özgürlüğün olmadığı, her yerde esaretin hüküm sürdüğü ülkedir. Sol taraftaki tabelayı takip ettikten sonra ulaştığı “Serbest İnsanlar Ülkesi” ise kahramanın ideal ülkesidir.

¹⁹ Çalışmada Ahmet Ağaoğlu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, (1. Baskı), İstanbul Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1933 tarihli roman esas alınmıştır.

3.2.3.2.2. Ütopist zaman

Romanda olaylar belirsiz bir zaman diliminde gerçekleşmektedir. Mekânın belirsizliği gibi zaman da belli bir zaman diliminden oluşmaz. Zaman kavramının belirsizliği belli olmayan ülke ile birleşince ütöpik kurgu Doğu toplumlarına özgü hikayelerin yapısını andırır.

3.2.3.2.3. Ütopist kurgu

Serbest İnsanlar Ülkesinde romanı, Cumhuriyet'in sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için yöneten ve yönetilen insanların sahip olması gereken manevi hususiyetleri açıklama gayesiyle kurgulanır. Ütopya memnun olunmayan şartlara alternatif sunan bir kavram olarak ele alındığını gibi “ideal, yetkin ve uyumlu bir toplumsal düzen arayışının felsefi, siyasi veya edebi bir anlatımla/dille ifade edilmesi” (Özcan, 2010: 1) şeklinde de kabul görmektedir. İdeal bir toplum arayışı olarak ütopya; tarih, siyasi ideoloji, felsefe ve eğitim politikasından ayrı düşünülemez. “Yazdıklarını önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edip daha sonra kitaplaştıran Ağaoğlu'nun derdi, her şeyden önce, yetersiz gördüğü, asli amacından saptığına inandığı Kemalist devrimleri sorgulamaktır” (Özcan, 2010: 1). Yazarın siyasi hayatıyla bağlantılı olarak yorumladığı devrimleri, onun dönemindeki gelişmelerden bağımsız yorumlamak yanlış olur. Ağaoğlu, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başına getirildiğinde Fethi Okyar ile birlikte muhalif siyaseti ancak birkaç ay sürdürür. Bu süreç kendisine toplumla ilgili düşüncelerini olgunlaştırma imkânı verir. Ağaoğlu'nun istekli olarak girişmediği muhalif parti öncülüğü onun sonraki hayatını da etkiler. Ağaoğlu, Cumhuriyet yönetiminden beklediği gelişmeleri göremez ve inkılabın yanlış anlaşıldığına inanır. Siyasi hayatının sona ermesinden sonra 1933'te üniversiteden de tasfiye edilmesi onun hayatını birçok yönden olumsuz etkiler.

Yazar düşüncelerini hikâyeleştirdiği eserin ilk kısmında hürriyet ve kölelik kavramları üzerinde durur. Hürriyet kavramı Cumhuriyet yönetimi ile kölelik ise istibdat yönetimi ile özdeşleştirilir. Ağaoğlu'nun düşüncelerini ütöpik kurgu içinde verdiği eserde özgürlük her şeyin üstündedir. Yazara göre bireysel ve toplumsal olarak aydınlanıp gerekli adımların atılması için gerçek özgürlük sağlanmalıdır. Hürriyeti öylesine önemser ki kitabın ilk cümlesini “ben esir idim hür olmak

istedim” şeklinde kurar. Kitabın ön sözünde Cumhuriyet yönetiminin ne gibi hususlar taşıması gerektiğini kendi muhayyelesinde tasavvur ederek olayları aktardığını belirtir. Montesquieu’nun bir sözünü esas alarak insanları faziletli bir yönetime kavuşturacak olan yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğuna vurgu yapar. Diğer yönetim şekillerinin keyfi uygulamalara yol açacağından korku ve esarete neden olacağı endişesini taşıdığını itiraf eder. “Durkheim’da olduğu gibi Ağaoğlu’nun düşüncesinde de devletin görevi bireyi özgür kılmaktır, çünkü birey toplumsal değişimin tek aracıdır. Ağaoğlu’na göre toplumu değiştirmek için önce bireyi değiştirmek gerekir” (Özavcı, 2011: 148). Bireyin değişimi için ise hürriyet en önemli koşuldur. Ağaoğlu, “Cumhuriyetin manevi cephede ideolojisini kendime göre kurmak cüretinde bulundum” diyerek kurduğu ütopyanın özüne ilişkin ipuçlarını sunar. Onun ideolojisine göre şekillenen eser, esaretten kurtulup “hür ve serbest bir ülkeye seyahat eden bir kahramanın” o ülkede gördüklerini aktarmasıyla oluşan diyaloglardan ibarettir. Muhalif bir ideolojiyi temsil eden Ağaoğlu’nun Cumhuriyet rejimini bir yandan sürdürme bir yandan da mevcut düzene meydan okuma niyeti vardır. Kendi ideolojisine göre şekillenen Cumhuriyet’e işaret etmesi bu niyetin bir göstergesidir. “İdeoloji, özünde kullananların iktidar ve muhalefet pozisyonlarına göre işlevi değişen entelektüel bir silah demektir. O, iktidardayken iktidarı korumaya, muhalefetteyken ise iktidara meydan okumaya yarar. Şu halde öz ifadesiyle ideoloji, var olan düzeni sürdürmeye yarayan, iktidar-yönelişli, ütopya ise yeni bir düzen kurmaya yarayan, muhalefet ve devrim-yönelişli fikriyattır” (Gencer, 2013: 72). Muhalif bir tavırla mevcut düzendeki rejimi çerçeve olarak kabul edip içini kendi ideolojik düşüncesine göre doldurma amacı Ağaoğlu’nu ütopyaya yani yeni bir düzen kurmaya iter.

“Ben bir esir idim; hür olmak istedim. Zincirlerimi kırdım, kalenin duvarını deldim ve açığa çıkarak derin bir nefes aldım” (SİÜ, 3) diyen kahramana sağ ve sol tarafa dikilmiş tabelalar yol gösterir. Kahraman, “Sol tarafa giden yol hürriyet yoludur, sağ tarafa giden yol kölelik yoludur” (SİÜ, 3) yazısını okuduktan sonra solu seçerek sabaha kadar yürür. Serbest İnsanlar Ülkesi’ne vardığında o ülkenin kendisinin aradığı gibi bir yer olduğunu düşünür; ancak burada yaşamak için ne yapması gerektiğini bilemez. Serbest İnsanlar Ülkesi’ne girmek istediğinde önünü kesen bekçilere esir olduğunu zincirlerini kırıp hür olmaya geldiğini ifade eder.

Bekçiler, kahramana bazı sorulara cevap vermesi şartıyla onu içeriye alabileceklerini ifade ederler. Bir imtihandan geçtiğini anlayan kahraman soruların hepsine evet cevabını verir:

“Nefsine hâkim misin? Doğruyu sever misin? Hakikate tahammülün var mı? İzzeti nefis sahibi misin?” (SİÜ, 4)

Kahramanın ülkeye geliş sebebini açıklarken verdiği cevaplar, eserin milliyetçi bir anlayış ile oluşturulduğunu ilk aşamada ortaya koyar. Kahramanın kökeni, soyunu, kanını ve ülkesinin şimdiki durumunu açıklayan sözleri, Türklerin Orta Asya’dan o güne kadar olan tarihi ve siyasi gelişimi hakkında bilgiler içerir. Orta Asya’dan dünyanın her yerine dağılan ve medeniyetler kuran bu millet, diğer milletlerle kanlarının karışması ve köle olan memleketlerin adetlerine uymaya başlamalarıyla köleleşmişlerdir.

Törem asil, elim necip, kanım temizdir. Yurdum evvelce Orta Asya’nın yüksek yaylası idi. Sonra taşkın bir kanın hamleleri ile cetlerim Şarka, Garbe, Şimale ve Cenuba doğru yayılmışlar, memleketler basmışlar devletler kurmuşlar, medeniyetler çıkarmışlar. Evvelce ulularımız sade yaşarlardı, hakka ve kurultaya itaat ederlerdi. (...) Fakat sonraları kanımız karıştı, köle ellerin adetlerine, töralarına (u)y(u)duk. (...) Efendi milletim köle oldu. (SİÜ, 6)

Ülkeye giriş yapan yabancıya ülke gezdirilir. Ülkenin görevlilerce tanıtılmasının ardından bütün yasaları öğrenip kabul etmesi durumunda kahramanın yemin ederek ülke vatandaşlığına geçebileceği ve buraya yerleşebileceği belirtilir. Serbest İnsanlar Ülkesi ile ilgili derslere başlayan kahraman hukuk, eğitim, adalet, özgürlük, ticaret, erdemli davranışlar, yönetim vb. birçok konuya dair anayasal maddeleri pirlar dediği kişilerden öğrenir. Anayasa maddelerini öğrenen kahramana kararını vermesi ve aklına takılan soruları sorması için on beş günlük süre tanınır. Kahraman on beş gün süresince öğrendiklerini tekrarlayıp muhasebesini yapar, önceki hayatı ve sonraki hayatı arasında çeşitli kıyaslamalarda bulunur.

Yazara göre cumhuriyetin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için insanların bazı faziletlere, yüksek vazife ve mesuliyet duygularına ve mümtaz ahlak düsturlarına sahip olması gerekir. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* olarak adlandırılan bu ütopyaya göre nefislerine hâkim olan, söz ve yaşayış sadeliği içerisinde bulunması gereken hür insanların özellikleri, yapması ve sakınması gereken hususlar şunlardır: Öncelikle hürriyet doğruluğa ve cesarete dayandığından Serbest İnsanlar Ülkesi’nde yalan kesinlikle yasaklanmıştır. Buna rağmen yalan söyleyenler bu ülkeden çıkartılır.

Riya, yalakalık, hafiyelik, korkaklık, başkasına sözle ve işle tecavüzde bulunmak, hile ve fesat bu ülkede yaşayan insanların sakınması gereken hususlardır. Bunların dışında insanların kendilerini hırs, gurur ve tekebbür, tahakküm, riya gibi kötü hasletlerden muhafaza etmesi gerekir.

Hakkı müdafaa, ülke hesabına ücretsiz çalışma, ülkede yaşayan diğer insanlarla dayanışma içerisinde olma, nefsine hâkim olma, fedakârlık, alçak gönüllülük ve adil olma ise Serbest İnsanlar Ülkesi'nde yaşayanların sahip olması gereken meziyetlerdir. İnsanların sade bir yaşam sürmeleri, farklı fikirlere saygılı olmaları, hakikate tahammül etmeleri vb. pek çok husus Serbest İnsanlar Ülkesi'nde yaşayabilmenin gereklilikleridir. Ayrıca kumar oynamak, içki içmek gibi kötü alışkanlıklar yasaklanmıştır. Serbest İnsanlar Ülkesi'nde insanların şeref ve haysiyet duyguları ile cesaret kabiliyetine sahip olmaları esastır. Bu yüzden çocukluktan itibaren bu meziyetleri ortadan kaldıran davranışlar olan aile içerisinde ve okulda dayak, korkutma gibi sözde terbiye esasları yasaklanmıştır. Bunun yerine şefkat gösterilip telkinlerde bulunularak insanların çocukluktan itibaren kendi kendini idare etmesi, muhakemede bulunması sağlanır.

Bu ülkede devlet yönetiminde en dikkat çekici husus liyakat ve hesap verilebilirliktir. Yani bu ülkede iş dağılımında liyakat esas alınır. Her memur ve her cemiyet adamı, elindeki servet hakkında her an hesap vermekle mükelleftir. Ayrıca memurlar hayatlarını topluma, devlete hizmete vakfetmelidir. Yazarın üzerinde durduğu konulardan biri de bu ütöpik ülkede bulunan parlamento, darülfünun, enstitü, kütüphane gibi kurumlar ve bu kurumların işleyişidir. Yazarın aslında yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde görmek istediği bu kurumlar genellikle Batı'dan örnek alınarak oluşturulmuştur.

Serbest İnsanlar Ülkesi'nde eğitime büyük önem verilmektedir. Altı yaşından on iki yaşına kadar bütün çocuklar ücretsiz bir şekilde devlet adına okumak üzere mektebe gönderilmek zorundadır. Bu çocukların öğle yemekleri, kırtasiye ihtiyaçları vb. devlet tarafından karşılanır. Verilen eğitimle birlikte ülkenin kalkınmasına katkıda bulunan teknolojik gelişmeler ortaya çıkar. Ancak bu gelişmelerin bilgi ile birlikte usul ve çalışmayla sağlanacağını belirten yazar, bu amaçla hikâyede otomobilden zırhlı trenlere, lokomotiflere, toplara, mermilere, bombalara kadar her

şeyin üretildiği bir fabrikaya ziyarette bulunur. Hikâyenin sonunda ise Serbest İnsanlar Ülkesi vatandaşı olmak için yazarın yedi ihtiyarın karşısında yemin etmesi gerekmektedir.

Kahraman, insanca yaşamının gereği olan özgürlükten mahrum kalmak istemediğinden, bu ülkede asıl özgürlüğü tadabildiğini, ülkeye gelmeden önceki yaşamının “bir otun hayatından daha aşağı olduğunu” belirterek önceki yaşayışına ait bütün olumsuzlukları, rahatsız edici durumları ortaya koyar. Özgürlükten mahrum olarak yaşamayı “diri iken ölü olmak” şeklinde yorumlayan kahraman, yeni ülkedeki yaşamının yanında eski hayatının bir cehennem gibi gözüktüğünün farkına varır ve hür olmak için bu ülkede kalmaya karar verdiğini belirtir. Kendisine okunan yemin metnini yüksek sesle tekrar ederek Serbest Ülke vatandaşlığına geçen kahraman artık özgür bir birey olarak şahadetnamesini alır.

Ahmet Ağaoğlu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ideal bir düzen için gerekli pek çok şeye değinir; ancak yer yer kendisiyle çeliştiği durumlar da dikkatten kaçmaz. Ağaoğlu, Batıcılığı daima savunur, Doğu toplumlarına yönelik sert eleştirilerinde ise hükümdarları aşırı övme ve ilahlaştırmayı yerden yere vurur. Hükümdarı veya iktidarda olanı mutlak bir itaat ile bir ilah derecesinde yüceltmek yazarın tahammül edemediği durumdur.

“Hele şark cemaatlerini içlerinden yiyip kemiren illetler arasında bu müdahine [dalkavukluk] ve tabasbus [yaltaklanma, alçakça yalvarma] en korkuncu ve en tahripkândır.” (SİÜ, 18)

Ağaoğlu, Doğu toplumlarının kaside yazarlarını, yerden yere vurarak bu kişilerin millete en çok zarar veren kişiler olduğunu savunur. Ona göre İngiltere’de hükümdarın övülmesinin yasaklanmış olması takdir edilecek bir harekettir. Bu kasidelerin okullarda okutulmasına anlam veremediğini ifade eden Ağaoğlu’na göre padişah ya da devlet büyüğüne övgüler içeren bu kasideleri yazarlar bunu yapmakla adeta ekinin üstüne kükürt serpmektedir. Aynı zamanda Doğu toplumlarına ait eğitim sistemini de eleştiren Ağaoğlu, özgür olmak isteyen bu ülkelerde hala bu eserlerin okutulmasını ağır şekilde eleştirir.

“Şark kasidehanları bilmiyerek ve farkına varmıyarak milletlerine en çok fenalık yapmış insanlardır! Yazdıkları yazıların parlaklığı nisbetinde manevi

tahripler yapmışlardır. Ne gariptir ki bu kasideler hür olmak isteyen aynı cemaatlerin hala da edebî nümune olmak üzere okutturulmaktadır!” (SİÜ,18-19)

Bütün bu eleştirileri yapan Ağaoğlu, bir yandan devlet büyüklerine yazılan kasideleri kötileyip bu eserlerin okutulmasına büyük tepki gösterirken bir yandan da “Tanrının resulü”, “dahi”, “kurtarıcı” gibi bazı övgü sözcükleri ile devlet büyüğünü överek kendisiyle çelişmektedir. Yazar, Türklerin asil kanının karışması, kölelerin adetlerine, törelerine uyulması, yönetim şeklinin bozulması sonucunda efendi olan milletin köle oluşunu distopya olarak sunar. Bu ifadelerde yazarın milliyetçi ruhunu görmek mümkündür. Buna karşılık yazarın ifadesi ile “sarı saçlı, mert yüzlü, aslan bakışlı” birisinin ortaya çıkıp düşmanı yurttan kovması, hakani baş aşağı etmesi ve milleti hürriyet etrafında toplamasını ise ütopya olarak değerlendirmektedir. Yazar büyüklere hürmet ve tazim edilirken yalakalığı eleştirse lider olarak anlattığı kişiyi resul olarak değerlendirmesi bir çelişki olarak durmaktadır.

Aramızdan sarı saçlı, mert yüzlü, aslan bakışlı birisi çıktı. Ben o vakit zindanda hakanın esiri idim. Ümitsizlik içinde kıvranırdım Tanrı resulünün sesini ben de işittim, birdenbire canlandım, zincirlerimi kırdım, duvarları deldim ve hürriyet ararken bu diyara geldim” (SİÜ,6)

“Dâhi”, “kurtarıcı” ve “Allah’ın resulü” gibi sıfatları lideri betimleyen Ağaoğlu’na göre kurtarıcı ve Allah’ın resulü olarak gördüğü rehberin yardımıyla pirlar ideal bir yönetim şekli olan Cumhuriyet’e kavuşmuşlardır. Diyaloglarda, mevcut rejimin eleştirisinin de yapıldığı bellidir. “Kendisi de inkılâpçı kadrolar içinde bulunmuş olmakla birlikte Ağaoğlu, geçen süre içinde inkılâbın özgür bir toplum yaratma hedefinden saptığını düşünür. Bu düşüncesini açıkça ortaya koymanın risklerinin de farkındadır. Bu nedenle geleneksel hicve ve teatral mizansene başvurarak düşüncelerine dolaylı bir anlatım kazandırmak istemiştir” (Özcan, 2010: 3). Doğu’nun siyasi değerlerine ve hükümdara kulluk derecesinde bağlı olmaya savaş açarak mutlak boyun eğmeye karşı direnen Ağaoğlu, kendisini “Kemalist, inkılâpçı ve devletçi” olarak tanıtsa da Cumhuriyet rejimini liberal bir yapıyla beraber düşündüğünü romandaki kurgusuyla açıkça beyan eder. “Anlaşıldığı kadarıyla gerçekte milliyetçi bir çizgiyi temsil eden Ağaoğlu, 1923’ten itibaren bu çizginin ikincil plana düşmesiyle Kemalizm’e dönüş yaparak, Kemalist olduğu savıyla siyasal alanda kendisine yer açabilmiştir” (Yalçınkaya, 2004: 189).

Ağaoğlu'nun eleştirdiği tutumun içinde bizzat kendisinin bulunması onun siyasi arenada kendisine yer bulma çabası olarak yorumlanabilir.

Ahmet Ağaoğlu'nun kadının yöneticiliği konusundaki kısıtlayıcı tavrı bir başka çelişkidir. Her bireyin hukukça birbirine eşit olmasını savunan yazarın kadını seçme seçilme konusundaki haklarından mahrum bırakması ve Serbest İnsanlar Ülkesi'nde bir eksikliktir. Bir kadının bu duruma tepkisini dile getirmesine bir çözüm önerisi getirmediği gibi bu durumun yol açtığı çelişkili durum için de herhangi bir eleştiride bulunmaz. Serbest İnsanlar Ülkesi'nde kadınların beldenin reisi olmak hakkı ellerinden alınmıştır. Ülke meydanında üç ayrı miting vardır, bu mitinglerin birinde kadın hatibin: “Nasıl olur da kadının yetiştirdiği oğul siyaset makamına gelir de kendisi gelemmez” (SİÜ, 27) şeklindeki itirazına rağmen kadınların siyasi haklarından neden mahrum bırakıldığını pirlere sormak yerine bu konunun da ileride çözüme kavuşacağını, kadınların da erkekler gibi siyasette söz sahibi olabileceğini söyleyerek kahraman bu konuyu es geçer.

Ütopyalarda üzerinde en çok durulan konu eşitlik, ondan sonra ise özgürlüktür. “Özgürlük ile eşitlik arasında bir gerilim öngörülüyorsa ve gerilim bir çatışmaya dönüşmüşse ütopyacı tercihini eşitlikten yana yapar; özgürlükten değil. Ağaoğlu tercihi ise özgürlükten yanadır” (Yalçınkaya, 2004: 192). Roman, başından sonuna kadar hürriyeti öven sözlerle süslenmiştir. Yazar, hürriyetin çalışma, iman ve bilgi ile başka nesillere aktarması gerektiğine inanır. Ona göre hürriyet, hiçbir şekilde engellenemez ve bunun için hiçbir gerekçe makul görülemez. Hürriyet “meleklerin insanlarda gıpta ettiği” bir ilke olarak görülür.

“İnsan kâinatın şuurudur. Ona, taparız onu takdis ederiz. Hürriyet şuurun mukaddes cevheridir. Onu severiz, ona bağlıyız. Serbest insanlar ülkesi şuurun ve hürriyetin mabedidir. Ona sığınırız, ona güveniriz.” (SİÜ, 11)

Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanında, gönüllü eğitimcilerle ülkenin her tarafında eğitim seferberliği sağlanır. Çok sayıda kütüphaneleriyle hizmet veren, toplumu öğrenmeye yönlendiren kurumlar mevcuttur. Ailede başlayan eğitim okulla birlikte yürütülen seminer, tiyatro, konferans eğitim projeleriyle desteklenir. Zenginler, fakir çocuklarının eğitimi ile bizzat ilgilenirler çünkü bu çocuklar ileride zenginlerin müesseselerinde, fabrikalarında,

imalathanelerinde çalışacaklardır. Bir ülkenin gelişmiş ülkeler arasındaki yerini alması ve söz sahibi olması o ülkenin bir bilim, teknoloji, sanat ve eğitim ülkesi olmasına bağlıdır. Bunun bilincinde olan ülke ileri gelenleri, bilim adamlarına çok büyük değer vermektedir. Ülke üniversitesinde dünyanın her yerinden eğitim faaliyetlerine katılmaya gelmiş “on altı bin talebe, yüz elli âlemşümül şöhreti haiz profesör” (SİÜ, 85) vardır.

“Okumak, yazmak bilen, anlayışlı bir amelenin verimi ile cahil bir amelenin verimi arasında mühim farklar vardır. Bu suretle zenginler, bu hususta yaptıkları fedakârlığı fazlasıyla geri alırlar.” (SİÜ, 116)

Ağaoğlu’nun diğer ütopyaların aksine özgürlük üzerine kurduğu ütopyasında eşitlikçi bir yapıdan söz edilemez. Eğitim ile ilgili açıklamalarında kurduğu modelin eşitsizliğe dayandığını ortaya koyar. Birçok ütopyada karşı çıkılan özel mülkiyet Ağaoğlu’nun ütopyasına tamamen hâkimdir. Herkesin eşit gelire sahip olmadığı bu ülkede sadelikten söz edilse de zengin-yoksul ayrımı net bir şekilde hissedilir. Aradaki uçurum sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ortadan kaldırılmaya çalışılır; ancak fakir çocukların eğitiminin zenginler tarafından karşılanır.

Serbest İnsanlar Ülkesi’nde eğitim alanındaki gelişmişlik ülkenin ekonomisi ve askeri varlığına güç katar. Birçok ülkenin ihtiyacı olan ürünler bu ülkedeki fabrikalarda üretilen malların ihraç edilmesiyle karşılanır. Yazar eğitim ile ekonominin gelişmişliğini birbirine paralel bağlantılar halinde değerlendirir. “Eğitim, hem dış doğayı hem iç doğayı denetlemek ve biçimlendirmek için en temel araçtır. Bu nokta Ağaoğlu’nun yapıtını ütopya olarak değerlendirebilmemiz için en önemli temellerden birisidir” (Yalçınkaya, 2004: 193). Ekonomik yönden bir hayli gelişen ülkede, hem kendi ülkesinde hem de dünyanın başka yerlerinde söz sahibi olması onun iç ve dış dünyayı denetlemek ve biçimlendirmek işlevini yerine getirdiğini gösterir. Ülkedeki yenilikler ve teknoloji karşısında şaşkına dönen kahraman, kendi ülkesinin buradan ürün almasını “cehalet vergisi ödemek” olarak niteler. Ekonomisi güçlü olan bu ülkede ticaret oldukça önemlidir. Her vatandaşa iş imkânı sağlanmaya çalışılır ve iş bulamayanlara, çalışmayacak durumda olan yaşlı, sakat veya hastalara geçimlerini sağlayacak kadar maaş bağlanır. Sosyal devlet anlayışı en etkin şekilde vatandaşlara hissettirilir.

Ağaoğlu'nun çelişkili durumlarından biri de eğitim ile ilgili açıklamalarında ortaya çıkar. Eğitimdeki gelişmelerle okuma yazma alanında en üst seviyede başarıyı yakaladıklarını söyleyen pirlerden ülkede okuma-yazma bilmeyen hiç kimsenin kalmadığını öğrenir; ancak bir başka toplantıda konuşmacılardan biri ülke nüfusunun yüzde ikisinin hala okuma yazma bilmediğini söyler.

Ağaoğlu, roman boyunca övdüğü, idealize ettiği bu yaşama diğer ütopyalardan farklı olacak şekilde bir özellik daha ekler. Eğitim, hukuk, ekonomi sistemi bu kadar gelişmiş bir ülkeye hapisane, deli evi gibi kurumları eklemesi diğer ütopyalarda istenmeyen bir durumdur. “Ütopyalarda hapisane, deli evi vb. kurumlara geleneksel olarak pek fazla yer verilmez. Çünkü insan doğasının plastik olduğu varsayımı ve bununla işleyen eğitim fetişizmi ve böylece insan davranışlarının dışlaştırabileceği ve denetlenebileceği kabulü bu tip yasal düzenlemeler ve bunları somutlaştıran cezaevi, deli evi gibi kurumlara gerek olmaksızın bir denetimi öngörür ve gerçekleştirir” (Yalçınkaya, 2004: 195). Ülkedeki yasalarla birçok suç yasaklanmış olmasına ve bu suçları işleyenlerin olmadığını ifade etmesine karşın hapishanenin varlığı Ağaoğlu'nun yeterince eğitilse de insan doğasına tam olarak güvenmediğini ortaya koyar.

Bütün öğrendiklerinden sonra kahraman: “Bu diyara gelmeden benim hayatım bir otun hayatından daha aşağı imiş. Zira ot, tabiat kanunlarına göre bitiyor, büyüyor ve ölüyor. Hâlbuki ben bu kanunların haricinde bin bir kuvvetin mahkûmu idim. Fikir köleliği, his köleliği, hareket köleliği benim kaderim idi. Düşünen, duyan, yaşayan başkası idi. Ben, ben değildim. Onun gölgesi, karaltısı, heyulası idim! Hülâsa ben yoktum, bir efsane idim. Şimdi anladım ki ben hürriyet meleğinin âşığı olmuşum!” diyerek hürriyete sadık kalacağına, bu ülkenin yasasının bütün maddelerine riayet edeceğine, bulunduğu her yerde hürriyeti yayacağına, hürriyet ve bu ülkenin yasalarını müdafaa etmek için gerekirse canını feda edeceğine yemin ederek hikâyeyi sonlandırır.

3.3. Eğitim Ütopyaları

İdeolojiler, siyasal ve toplumsal alanda olduğu kadar belli eğitim programlarının ve hedeflerinin oluşturulmasında da etkili olurlar. Her ideoloji, istediği insan tipini ve

toplumsal yapıyı oluşturmak üzere bazı modellere kaynaklık eder. Eğitim, ideolojinin en çok etkilediği alandır. Hedeflenen toplumsal yapıya ulaşmak amacıyla bireyin gereksinim duyacağı bilgi ve beceriyi aktarmak için çeşitli etkinlikler aracılığıyla ideolojik yapının gerekleri bireye enjekte edilir. Okullar ve bu görevi üstlenen her aşamadaki diğer eğitim kurumları, hedeflenen toplumsal yapıya ulaşmak için ideal mekân olarak kabul edilirler. Aynı zamanda her ideoloji toplumun geleceği ve kurtuluşu için vazgeçilmez olduklarını ispatlama çabası içine girer. Çoğu zaman ideoloji ve ütopya iç içe geçerken bazen de ideoloji ve ütopya arasında bir çekişme yaşanır. Hatta ideolojiler tarafından çoğu zaman ütopya karalanır ve geriye itilmeye çalışılır. “Ütopya insanın her adımıyla yer almaktayken, egemen ideolojiler tarafından, çoğu tasarımlara, hayallere kısaca ütopyalara her zaman küçümseyici bir tavırla yaklaşılmış, dışlanmış öteki olarak görülmüştür” (Öztürk, 2001: 16). Ütopyanın böylesine görmezden gelinmesi, eğitim felsefesi ve sosyolojisinde oluşturulacak alt yapının henüz olmayan ancak hedeflenen ilerlemesinin yarım kalmasına neden olur. Ütopyaların birçoğunun özünde bulunan ideal toplum, mutlu gelecek, erdemli bireylerin yetiştirilmesi için gerekli koşullar ve eğitim sisteminde öncelikli değerler böylece ideolojinin gölgesinde kalır.

Ütopyalar, var olanın yetersiz oluşuna veya öyle olmaması gerektiğine dikkat çekerek bir toplumsal yapı önerme amacıyla olduğundan toplumun değişim ve dönüşümünü görev edinirler. “Hem rasyonel hem de düşsel olan bu tutum, çevresini ve toplumsal kurumlarını dönüşüme uğratma yönünde insanın sahip olduğu evrensel bir özelliğidir” (Öztürk, 2007: 488). Eğitim ütopyalarında, yetersiz olanı dönüştürmeye bireyden başlar. Bireyin eğitilerek eksiklerini gidermesi, mutlu bir toplum için taşıması gereken nitelikleri edinmesi için okul ve eğitim programları hazırlanır. İlk ütopyalardan itibaren bireyin eğitilmesi ve toplumun kurulması aşamasında görevlendirilmesi için bazı uygulamaların hayata geçirildiği görülür. Bireyin eksiklerinin tespit edilmesi, bu eksiklerin giderilmesi için ihtiyaç duyulan mekanizmanın kurulması, eskinin eleştirisi ve yenini avantajları üzerinde durularak yeni eğitim programları belirlenir. Bu aşamada bireyin edinmesi gerekenler ile uzak durması gereken davranış biçimleri netleştirilir. Eğitimin verileceği mekân üzerinde düzenlemeler yapılır. Eğitim kurumlarında eğitimi verecek kişilerin özellikleri belirlenir ve istenen bireyin yetişmesi aşamasına geçilir. Eğitim ütopyalarında

özellikle vurgulanan durum eğitimin milli değerlere ters düşmemesi, bilinçli bir gençlik yetiştirilmesi, eğitimin bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında yapılmasıdır. Eski ve gelişmemiş eğitim kurumlarının birey ve toplum hayatında yaratacağı olumsuzluklar bu ütopyaların temel noktasını oluşturur.

3.3.1. Bir eğitim ütopyası: Semavi İhtiras

3.3.1.1. Ütopya ön hazırlık

Raif Necdet Kestelli, 1932’de yayımladığı *Semavi İhtiras*²⁰ adlı romanında, bütün problemleri çözülmüş, refah bir Türkiye’nin yirmi yıl sonraki halini imkânsız bir aşk etrafında gelişen olaylarla birlikte işler. Yazar ütöpik ülkesini bir eğitim kurumu olan Kız Koleji’ndeki gelişmeleri örnek göstererek dikkatlere sunar. Romanda hem ütöpik bir aşk hikayesi hem de ütöpik bir mekan olarak kolejin varlığı işlendiği için roman ütöpik bir eser çalışmaya dahil edilmiştir.

Eğitim kurumlarının geleceğe dönük beklentileri karşılayacak seviyede bir eğitim kurumuna dönüşmesi için nelerin gerektiği konusunda bir proje denemesinde bulunan Raif Necdet Kestelli, 1932 yılında yazdığı *Semavi İhtiras* adlı eseri ile Kemalist ideolojinin eğitim ütopyasını ortaya koyar. Raif Necdet, aşk eksenindeki ilişkilerle beraber İstanbul Kız Koleji’ni esas alarak bir eğitim ütopyası kurgular. 1932’den yirmi yıl sonra yakalanabilecek toplumsal ve eğitsel gelişmeler ve yenilikler İstanbul Kız Koleji’nin etrafında canlandırılır. Medeni ve ileri eğitimiyle dünya çapında bir şöhrete kavuşan İstanbul Kız Koleji’nin niteliği romanda önemli bir yer tutmaktadır. İdealleştirilmiş öğretmenler ve öğrenciler olağanüstü olumlu özellikler ile donatılmıştır. Okul müdürü ve okulun en parlak öğrencisi Yıldız arasında yaşanan imkânsız aşkın çıkmaza girmesiyle gökyüzünde uçakla gezintiye çıkan ikilinin intihar etmesi sonucunda roman son bulur.

3.3.1.2. Ütopist unsurlar

Semavi İhtiras’ta belirlenen ütöpik unsurlar mekan, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

²⁰ Çalışmada Raif Necdet, *Semavi İhtiras*, (1.Cilt), Güneş Matbaası, 1933 tarihli roman esas alınmıştır.

3.3.1.2.1. Ütopist mekân

Semavi İhtiras romanında kız koleji ütopik mekân işlevini görür. Kolej, ütopik olayların aktarılmasında araç durumundadır. Olay örgüsünün büyük bir bölümü kolejde geçer. Kurgunun sonuna doğru mekân kolejden farklı bir ortama dönüşür. Göklerin ütopik bir işlev gördüğü romanda kurgu semalarda olgunlaşır, son ise okyanuslarda gerçekleşir.

“Mektep İstanbul’un ve tabiatın en temiz, en güzel bir kösesinde, insanlığı küçülten savletlere ve ihtiraslara karşı etrafı sanki Seddi Çin ile kuşatılmış bedii ve münzevi bir zaviye içinde vatana ve insanlığa ışık iyilik ve güzellik saçıyor.” (Sİ, 26)

Yıldız ile Nejat’ın aşkı ön plana çıkana kadar romanın çeşitli yerlerinde kolejin maddi ve manevi unsurları abartılı ve ütopik bir şekilde bahsedilir. Türk Kız Koleji ütopik bir eğitim yuvasıdır. Günümüzde dahi bu derece mükemmel bir okula sahip değiliz. Bir başka önemli mekân ise Yıldız’ın tayyare ile uçarken yükseldiği semalar ve bu semaların altındaki uçsuz bucaksız okyanuslardır. Aşkın ön plana çıkması ile gökler önem kazanmaya başlar. Kahramanlar aşklarını göklerde yaşarlar ve huzuru göklerde bulurlar.

3.3.1.2.2. Ütopist zaman

Semavi İhtiras, “Vak’a yirminci asır ortalarında cereyan eder” cümlesiyle başlar. Ütopik zaman kavramı çoğu zaman belirsiz bir şekilde ele alınır. Zamanın belli belirsiz olması olayların gelişimi sırasından daha çok ortaya çıkar. Çok kısa zaman dilimlerinde yapılan yolculuklar ve ziyaret edilen ülkelerin gelişmiş uçaklarla birkaç saniye içinde gezilmesi 1932 yılındaki gelişmelerden farklı bir zaman ve mekân tasvirinin yapıldığını gösterir.

3.3.1.2.3. Ütopist kurgu

Yazar, yirmi sene sonra varmayı düşlediği bu toplumda en önemli sporun tayyare kullanmak olacağını düşünür. Bunun için okulda birçok sporun yapılmasının yanında başkahraman Yıldız ve diğer kız öğrencilerin tayyarelerle bir günde İstanbul’dan Atlantik’e kadar uçup gelmelerini düşler. Okul gelişmiş imkânlarla sahiptir, öğrencilerin her biri ayrı ayrı dallarda Türkiye’yi birincilikle temsil etmektedirler.

Kız öğrencilerin beşeri bilimlerin yanında ağır sporları da başarılı bir şekilde yaptıkları görülür. Onlar, günlük ihtiyaçlarını karşılamak ve spor için çok kısa bir sürede gelişmiş tayyarelerle İstanbul'dan Atlantik'e uçarlar. 1932'de yazılan *Semavi İhtiras*'ta betimlenen okulun bir benzerinin hiçbir ülkede olmayışı, Nobel ödüllü yazarların ve dünyanın en ünlü sporcularının bu okuldan çıkmış olması dikkat çekicidir. Tayyareleri ile kıtalar arasında seferler yapan genç kızların başarısıyla Cumhuriyet döneminin geleceğine ilişkin bir ütopyadır. Her biri başarılı birer pilot olan öğrencilerin dünya çapında ünü yayılmış bu okulda eğitim görmelerini sağlayan okul müdürü Nejat Hikmet'tir.

Kolej, kızının rahatsızlığı nedeniyle ziyarete gelen Bedia Ziya vasıtası ile tanıtılır. “Kızı en medeni ve ileri memleketlerde bile eşine nadir tesadüf edilen bu yüksek ilim ve terbiye müessesesine verileli üç seneye yaklaştığı halde Bedia Ziya Hanımefendi ilk defa olarak ancak bugün Türk Kız Kolejinin muhteşem ve muattar bahçesinden geçiyor...” (Sİ, 8) cümleleriyle başlayan okul tasviri sayfalarca sürer. Kolejin yüceltilmesi amacıyla temiz, nurlu, eşsiz, ileri, yüksek, muhteşem gibi sözcükleri seçmiş olması yazarın kolejin ütöpik alt yapısını oluşturmaya çalıştığını gösterir. Yazar ilk andan itibaren farklı bir dünyanın kapılarını açtığını okuyucuya hissettirir. Gelişmiş, modern ve o günün şartlarında mevcut olmayan yapısıyla kolej, aracılığıyla sağlıklı bir toplum için ruhen, fikren, vicdanen sağlıklı bireylere ve eğitimin önemine vurgu yapılır.

Yıldız isimli genç kızın okuduğu kolejin tasviri ile başlayan paragraflar, sonraki bölümlerde ele alınacak Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanındaki Bizans Koleji'ne ait betimlemeleri hatırlatır. Cumhuriyet döneminde yabancı okullar ve Türk eğitim sistemi üzerine görüş bildiren pek çok yazar bulunmaktadır. Müfide Ferit'in romanında “neden bizim gelişmiş, modern ve her alanda birinciliği göğüsleyen okullarımızın yok” sorusunun cevabını Raif Necdet Kestelli, *Semavi İhtiras*'ta vermiş gibidir. Amerikan Kız Koleji'nin sahip olduğu bütün donanım İstanbul Kız Koleji'nde fazlası ile mevcuttur, yabancıların okullardan eser kalmamıştır. Çünkü tepeden tırnağa milli bir eğitim, milli bir kurum varlığını sürdürmekte, öğrenciler kendi değerleriyle büyüyüp aynı zamanda uluslararası alanda başarılarla imza atacak kadar modern bir donanım ile eğitim görmektedirler. Okul betimlenirken yapılan abartılı betimlemeler kişilerin portresi çizilirken aşırı

şekilde idealize etmeye dönüşür. Müdür, öğretmen, öğrenciler, bütün kötü özelliklerden arınmış gibilerdir. Kolejin temizliğinin ve şöhretinin Avrupa ve Amerika'ya ulaşmasının ardından bu koleji görmek ve incelemek üzere yazar, düşünür ve daha birçok önemli insanın buraya akın ettikleri anlatılır. Hayret içinde kalan bu insanların bir mabede hürmet duydukları gibi koleje saygı duyduklarını belirtmesi yazarın abartılı anlatımına sadece bir örnektir. Kahramanlar, hiçbir bilimin Türkiye'yi kolej kadar ileri götürmediğini savunur.

“Denilebilir ki ilmi ve fikri hiç bir inkişaf Türkiye'yi medeniyet dünyasında kız koleji kadar yükseltmemiştir.” (Sİ, 8-9)

Koleji, Türk İnkılabının yirmi beş yıl sonraki hedeflerinin süzgeçten geçerek gerçekleştiği bir nur kaynağı olarak gören yazar, dünyanın geleceği konusunda da ideal kudreti bünyesinde barındıran bir mekân olarak görür. Bu koleje ayrıcalık katan bir başka özellik ise Nejat Hikmet ile okulun en gözde öğrencisi Yıldız arasındaki aşkın yaşandığı mekân olmasıdır. Kahramanların semavi bir aşk olarak gördükleri bu ilişkinin ilk adımları bu müessesede atılır. Yıldız, rahatsızlığı üzerine okula gelen annesine okulu anlatırken Türk medeniyeti için bir ilim ve medeniyet yuvası olan kız kolejinin bir başka örneğinin bulunmadığını belirtmek için mekâna olağanüstü özellikler katarak tasvir yapar. Batı medeniyetinin son zamanlarda sadece fenni bilimlere yönelerek ruha, maneviyata önem vermemeye başlaması üzerine soysuzlaştığını ifade eden Yıldız'a göre kolejde hem fen bilimlerine hem de ahlaka oldukça önem verilmekte, beşeri bilimler ve fen bilimleri ile desteklenen eğitim dünya çapında bir tesir uyandırmaktadır.

İşte biz fenni hayata tatbik eden bu kudretli medeniyetin manevi cephede gösterdiği zaafa ve inhilale mani olmak için ruha, ruhun sıhhat ve tekâmülüne çok kıymet ve ehemmiyet veriyoruz. İşte Nejat Beyin büyüklüğü buradan başlıyor. Ve yine işte kolejin beşeri ve cihanî tesiri müdürün bu büyüklüğünden çıkıyor. (Sİ, 20-21)

Kolejin başkanı Nobel ödülünü alan ilk Türk olan Nejat Hikmet Bey'in düzenlemelerine bağlanmaktadır. Nejat Hikmet ideal bir fikir adamı ve eğitimci öğretmen olarak kahramanlaştırılır. Okulu betimlerken kullanılan abartılı övgü sözcükleri aynı şekilde Nejat Hikmet'i ütöpik bir kahraman haline dönüştürecek kadar çoktur. Nejat Hikmet donanımlı bir eğitimci, uluslararası bir şöhrete sahip bir fikir adamı, “Nobel sulh mükâfatını kazanan cihan terbiyesinde vahdet muharriiri meşhur” (Sİ, 16) şeklinde tanıtılır. Uluslararası barış ve insanlık kuruluşlarının

kurucusu ve Türkiye temsilcisi olan Nejat Hikmet, Fransız tarihçi Ernest Lavis'ten daha bilgili bir tarihçi olarak değerlendirilir. Okuldaki diğer öğretmenlerin de aynı şekilde istinasız çok iyi olmaları ve bu okulda görev yapmak için birçok sınavdan geçtikleri de okuldaki öğretmenlerin idealistliğini ortaya koymak için sıkça anılan durumlardır. Yazara göre böylesine idealist öğretmenlerin öğrencileri de inkılabın meyvelerini toplayan gürbüz, mesut bir nesli meydana getirmektedirler. Sportif, sanatsal, eğitsel faaliyetlerde başarılı öğrenciler arasında en çok dikkat çeken Yıldız'dır. Yazar koleji anlatmaya başladığı ilk andan itibaren Yıldız'ı merkeze koyarak değerlendirmelerde bulunur. Yıldız, yıllar önce Nejat Hikmet'in aşık olduğu Bedia'ya çok benzediği için okula kaydolduğu ilk günden itibaren Nejat Hikmet'in dikkatini çeker.

Bir mutasarrıfın kızı olan Bedia'nın eğitimiyle ilgilenmek üzere görevlendirilen Nejat Hikmet, bir süre sonra Bedia'ya âşık olmuştur. Bedia da aynı şekilde ondan hoşlanmaktadır. Bir süre derslere devam eden ikili, Nejat Hikmet'in Avrupa'ya tahsilini tamamlamak için gitmesiyle ayrı düşerler. Bedia bu arada Arnavut'taki Amerikan Kız Koleji'nden mezun olur. Uzun bir süre toparlanamayan genç kız, bir gün Nejat Hikmet'e yeniden kavuşmak ümidiyle gelen bütün taliplerini reddeder. Nejat'a kavuşma umudunu kaybettikten sonra babasının uygun gördüğü bir aday ile evlenir. Mutsuz günlerinin ardından bir oğlu doğar; ancak çok geçmeden ölür. İstanbul Şehir Meclisi azalığına seçilen Bedia, Uluslararası Kadın Cemiyetinin Türkiye temsilcisi seçilince melankolik hayatından biraz sıyrılır. Böylece kalbindeki ağrıyı dindirmeye çalışan Bedia, milletvekili Aydınoglu Ziya Kerim Bey ile evliliğinin gereği olarak yoğun bir temponun içine girer. Eğitimli bir kadın olan Bedia, toplumsal projelerin birçoğuna aktif olarak katılır. "Kızları Koruma Cemiyetindeki" görevleri özellikle onun çoğu zamanını alır. Nejat ise Avrupa'da bazı gönül maceralarına atılsa da Bedia'yı unutamaz. Avrupa dönüşünde dul bir kadınla evlenir ancak bu evlilikte umduğu mutluluğu bulamaz. Bütün bu çektiklerini unutmak için vatana ve insanlığa ideal kızlar yetiştirmek amacıyla bir kolej kurmaya karar verir. Büyük bir heyecan ile başladığı bu yolda mektep onun ruhunu tedavi eden bir hastane gibi görünür. "Cihan harbinde kan kaybından benzi sararan medeniyete" bu okulla taze bir kan getirmek ister. İlk yıl okul programında terbiye ve tahsile istediği gibi bir yön verir. İkinci sene koleje girmek isteyen Türklerin yanı

sıra gayrı Müslimler ve yabancı ülkeden öğrencilerle dolup taşan kolej, zamanla dünya çapında bir üne kavuşur.

Yazar; okul, öğrenci, öğretmenleri ile kurduğu ütopyik mekanın çatısı altında Cumhuriyet'in yaşatılması için hedef kitleyi bir araya getirmeye çalışır. Cumhuriyet'in ilanında ve inkılapların hayata geçirilmesinde rol alan bütün öncüler, bu rejimi yaşatacak ideal gençliği yetiştirmek için kolları sıvar. Yazarların eserlerinde idealize ettiği bu gençlik dönemin ütopiyalarının kahramanlarını yaratır. Çocukların merkeze alındığı bu ütopyalarda gelecek kurgusu, toplumun her kesimini ilgilendirecek şekilde genişler. “Cumhuriyetimizin kurucuları, cumhuriyet idaresinin sürekliliğini teminat altına alabilmek için çocuklar üzerine bir siyasi icraat yapılması gerektiğini gayet iyi biliyorlardı” (Çılgın, 2004: 98). Bu icraatın gereği olarak sadece bedensel açıdan sağlıklı olan bireyler değil, Cumhuriyet'e sahip çıkıp onun devamlılığını sağlayacak bireyler yetiştirmeyi amaçlarlar. Raif Necdet Kestelli, ütopyasında bu bireylerin ailesinden okuluna, vücudundan psikolojik durumuna kadar ayrıntılı bir Cumhuriyet çocuğu profili çizmeye çalışır. Çocuğun eğitimiyle ilgili olan öncelikle anne ve baba, daha sonra ise öğretmen ve çocuğun okuduğu okul ile ilgili hedefler belirler. Raif Necdet Kestelli, sağlıklı ve iyi yetiştirilmiş bir nesil ile ülkenin geleceğinin garanti altına alınabileceğine dikkat çekmek istercesine öğrencilerin beden ve ruh sağlığını korumak için onları, müzik, yüzme, jimnastik, akrobasi ve tayyare uçuşu gibi sporlara yönlendirir.

Kestelli, Cumhuriyet'in ilanından sonra yaratmak istediği ideal gençliği ve ideal kadını Yıldız şahsında somutlaştırır. Nejat Hikmet'in açtığı İstanbul Kız Koleji'nin en başarılı ve en sportmen öğrencisi Yıldız, doğumundan itibaren sağlıklı yapısıyla Cumhuriyet devrinin bir simgesi gibi görülür. Bedia Hanım'ın ilk çocuğu tasvir edilirken önceki dönemlere ve onun psikolojik yapısına gönderme yapılarak çocuğun cılız, çelimsiz bir şekilde dünyaya geldiği ve çok geçmeden öldüğü belirtilir. Hâlbuki Yıldız, Cumhuriyet'in beşinci senesinde dünyaya geldiğinde bütün güzelliği, gürbüzlüğü ile dikkatleri üstüne çeker.

Fakat ihtimal iki taraftan müsavi bir kudret ve ihtirasla benimsenmemiş bir visalin mahsulü olduğu için, bu çelimsiz çocuk çok yaşayamıyor. Uzunca bir fasıladan sonra, Cumhuriyetin beşinci senesinde, bütün güzelliği, bütün gürbüzlüğüyle Yıldız, nur topu gibi bir kız doğuyor!. (Sİ, 75)

Cumhuriyet'in hurafelerden, zulmetten sıyrılmış aydınlık havası içinde mesut bir şekilde özgürce büyüyen ideal bir genç kız olarak portresi çizilen Yıldız yazara göre tam bir inkılap kızıdır. Her türlü sporla ilgilenen özellikle de uçaklara ilgisi olan bu genç kız, başarılı bir kürekçi, tenisçi, futbolcu ve pilottur. Yıldız'ın bu başarısında kolejin olduğu kadar annesinin de rolü büyüktür. Amerikan Kız Koleji'nden mezun olan annesi, toplumsal birçok kuruluşta görev almakta özellikle kadınların hakları ve eğitimi ile ilgili birçok etkinlikte aktif olarak çalışmaktadır. İyi bir nesil için ideal bir ailenin önemini vurgulamak amacıyla romanın birçok yerinde ideal bir anne olarak Bedia ön plana çıkarılır. Onun özelliklerinin daha da gelişerek Yıldız'da bir şahesere dönüştüğü ifade edilir. Yazara göre yirminci asrın ortalarında medeniyet, güzellik, saflık, maharet adına Doğu ve Batı'da ne varsa bir hayat harikası olarak bu kızda vücut bulmuş ve Yıldız şeklinde bir kız olarak dünyaya inmiştir.

“Bir derecede ki Yıldızın şahsında medeniyet cihanının en mümtaz aile kızlar ile boy ölçüşecek ve hatta onlara tefevvuk edebilecek ciddî ve bedî bir tip, ideal bir genç kız tipi meydana gelmiştir.” (Sİ, 76)

Yazarın hayalindeki ideal genç kız, Nejat Hikmet'in kolejinde “kafası garp kültür ile ruhu Şark hassasiyet ile haşır ü neşir olmuş”, “zekâsı ve irfanı ile kibar, aristokrat, demokrat, birkaç dil bilen iyi bir vatandaş, eş, anne, ev hanımı ve salon kadını, başarılı bir sportmen” (Sİ, 25) olacak şekilde yetişmektedir. Vatanına olan borcunu ülkesine ideal anneler armağan ederek ödemeyi kafasına koymuş olan Nejat, geçmiş dönemlerdeki eğitim ve toplumsal yapıyla geldikleri noktayı kıyaslayarak eski üzerine kurdukları ideal toplumu gözler önüne serer. Eskiye kötü gösterip yeniyi idealize etmek ve en iyi eğitim sisteminin kendisinin ortaya koyduğu sistem olduğuna muhataplarını inandırmak için çabalar. Türklerin pek çok medeniyet kurduklarını, bazı konularda insanlığa faydalı olsalar da fen ve sanat alanında varlık gösteremediklerini iddia etmesi yazarın Türk tarihindeki başarılarını görmezden gelmesinin ifadesidir. Kendi eğitim sistemini ideal sistem göstermek uğruna bütün Türk tarihindeki fen, medeniyet ve sanat alanlarına ait varlıkları yok sayması yalnızca Batı'yı bağnazlık derecesinde iyi görmekle ilgilidir.

“Türkler medeniyete epey hizmet etmişler, bazı safhalarda insanlığa meş’ale tutmuşlardır.. fakat yine itiraf etmelidir ki son asırlarda medeniyet, fen ve sanat vadisinde ehemmiyetli hiçbir varlık göstermemişlerdir.” (Sİ, 19)

Kolejin Anglo Sakson eğitimini öven yazar, Nejat Hikmet’in eleştirisi ile eski eğitim sisteminin yanlışlıklarına değinir. Rahatsızlık duyduğu bu eğitim sisteminin Meşrutiyet kurulduktan sonra da devam ettiğini, memleketin ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu kurumların istibdadın bir devamı olduğunu savunur. İstibdat padişahının ülkede zulüm ve karanlığın sürmesi için bu mekteplerin devamında ısrar ettiğini böylece ülkeye ışık girmesine mani olduğunu savunur. Derslere giren hocaları sarıklı dimağı örümceklerle örülü şahsiyetler olarak betimler.

Karanlık dimağı hurafe örümceklerle örülmüş yeşil sarıklı bir hoca elinde yegâne terbiye ve tedris myyiedesi şeklinde uzanan o büyük değneğile bir orkestra şefi gibi gürültü ve yaygarayı idare eder, hep birden evvela kız, sonra erkek çocukları okuturdu. (Sİ, 32)

Çocukların falakaya yatırıldığını ve onların çılgınlıklarının ders gördükleri salonlarda yankılandığını belirten Nejat’a göre bu okullar bir Engizisyon mahkemesini andırır. Amme ve Tebareke cüzlerini ezberlemeyenlerin maruz kaldığı cezaların yanı sıra önemli kişilerin çocuklarına özel ders verilerek onlara ayrıcalık tanındığından dolayısıyla tam bir eşitliğin söz konusu olmadığından bahseder. Sekiz-on yaşlarında bulunan kız ve erkek çocuklarının tahta bir perde ile ayrılan salonlardan çıktıktan sonra dışarıda birbirlerine karışmaları, doğanın ezeli kanuna riayet etmek olarak görür.

Yalnızca eğitim kurumlarını değil, ülkenin genel gidişatını beğenmeyen Nejat Hikmet, ülkenin savaşa girmesinden sonra uğradığı kayıpları düşündükçe karamsar bir ruh haline bürünür. Parti kavgaları, memleketin her yerinde hüküm süren büyük ve küçük görevlere hak etmeyenlerin gelişi, yoksulluklar, işgal faciaları ve özelde onun evliliğindeki sorunlar onun karamsar bir ruh haline bürünmesine neden olur. Ancak yeni rejimle beraber yapılan yenilikler, inkılapların getirdiği coşku Nejat’ı yeniden diriltir. Nejat, bütün sorunlarını geride bırakmak için ideallerinin peşinden gitmeye karar verir. Kolejin kurulması ve böylesine ileri düzeyde bir seviyeye kavuşması, Nejat’ın inkılapların yerleşmesi ve Cumhuriyet ruhunun tam anlamıyla anlaşılması için harcadığı çabayla ilgilidir. Nejat Hikmet’in yalnızca okul ile ilgili projeleri yoktur. Aynı zamanda toplumsal yapı için de uygulanmasını arzuladığı bazı

önemli planları da vardır. O, bütün insanlığı yüceltecek, nurlu bir hedefe yükseltecek bir ideal ortaya koymaya çalışır, böylece bütün insanların iyilik ve doğruluk ile hareket edeceklerine inanır.

Nejat Hikmet'e göre altın, servet ve zenginliğin getirdiği hiçbir mutluluk gerçek mutluluk değildir. Geçim sıkıntısı çektiği zamanlarda bile o, hayatın maddi ihtiyaçlarından çok manevi bir huzur arar. Birçok insanın altınlarla kavuşacağı saadete Hikmet, doğruluk ve temizlikle ulaşmaya çalışır. Çünkü bütün ütopyalarda ortak amaç insanın maddi hazlarının değil, manevi yönlerinin doyuma ulaşmasıdır. Bu anlamda eğitim işlevsel bir rol üstlenir. Farabi'den itibaren birçok ütopyanın esasını oluşturan ideal bireyi şekillendirmek için “belli bir zaman diliminde ve belli kültürde, insanın belli değerleri, bilgileri ve pratik becerileri kazanması” (Aydın, 2010: 125) şeklindeki amaçlar, Nejat'ın da bireyi yetiştirme etkinliklerinin esasını oluşturur. Belli zaman diliminde belli değerleri kazanamayan insanın sadece maddi değerlerle elde ettiği sahte mutlulukla avunacağı endişesi Nejat'ın bu bireylere biçare gözüyle bakmasına yol açar.

“Nejadın fikrinde hemen hemen dünyanın her yerinde yüzde seksen, hatta doksan ruhen ve fikren yükselemeyenlerdir ki geniş mikyasta bir servete sahiptirler.” (Sİ, 40)

Nejat Hikmet, eğitim-öğretimle ideal devlete ideal üyeler yetiştirmek ve insanın her yönden gelişimini sağlamak üzerine kurduğu felsefi düşüncesine göre tembel, asaletsiz verasetlerle değil, namuslu bir şekilde temiz bir alın teriyle kazanılan serveti hoş görür. O, bu servetin de fazlasının topluma dağıtılmasından yanadır. Nejat Hikmet, özel mülkiyet adı altında binlerce insanı açlıktan kurtaracak bir servetin tek bir kişinin elinde toplanmasına karşıdır. Bütün serveti elinde tutan bu kişilerin dünyanın her yerinde sonradan görmelere has bir tavırla israf ve sefahat manzaralarına sebep olduklarından nefretle karşılandıklarını hatırlatır.

“Binlerce insanı açlıktan, ölümden kurtaracak bir servetin bir kişinin elinde toplanmasını cemiyet için, insanlık için muzır ve meş'um bir inhisar telakki ederdi.” (Sİ, 41)

Nejat Hikmet'in mimari ile ilgili görüşleri sadelik ve eşitlik içerir. Konferanslar vermek üzere birçok ülkeye seyahat ederken medeniyet şehri diye

anılan kentlerde yüksek, azametli yapılar, apartmanlar, güzel binalar görür; ancak onun gönlü bu yapılardan çok; temiz, mütevazı, alın teri ile temelleri atılmış aynı mimari ile inşa edilmiş evlerden yanadır. İrtişa ve ihtiras abideleri olarak gördüğü binaları kibar kokotlara benzetir. O, gelişmiş medeniyetin ürünlerine hayran kalmakla beraber beşeri saadetten, ideal toplumdan, herkesi eşit oranda kuşatan medeniyet imkânlarından yanadır. Bu ideal toplumu yaratmak içinse kitaplar, anneler ve öğretmenler yeterlidir. Bu nedenle Nejat Hikmet'in en büyük emeli muazzam bir kız koleji kurup en güzel kitaplarla donatmak, ideal annelerin sütüyle beslenmiş kızlarına en ideal öğretmenler aracılığıyla eğitim vermektir. Bu amaçla 194* senesinde İstanbul'un en güzel köşesine, modern, mükemmel okulunu kurar, böylece emeline kavuşmuş olur.

Tayyare ile uçuşları tek başına başarılı bir şekilde en kısa zamanda gerçekleştiren Yıldız'ın kim olduğunu önceleri öğrenmek istemeyen Nejat Hikmet, nihayet onun Bedia'nın kızı olduğunu öğrenir. Yıldız'ın Bedia'ya benzerliğinin nedenini de böylece anlamış olur. Önceleri onu görmemek için uğraşsa da zamanla Yıldız'ı görmediği günler onun için bir azaba dönüşür. Bir ideali gerçekleştirmek için çıktığı yoldan geri dönmek için bu aşkı saklamaya çalışır.

“Eğer vazife aşkı olmasaydı, eğer vatana ve insanlığa temiz, nurlu ve şuurlu bir yeni nesil yetiştirmek ideali bütün varlığına hakim bulunmasaydı demin birden ruhunda hissettiği esrarlı zâfa hemen mağlup olacaktı..”(Sİ, 50)

Aşklarını semavi bir aşk olarak gören Yıldız ve Nejat kavuşma imkânlarının olmadığını çok iyi bilmektedirler. Yıldız okuldan mezun olduktan sonra Nejat Hikmet'i görmemek için çabalarken aynı şekilde Nejat da ondan uzak durmak için elinden geleni yapar. Bu iki kahraman, ütöpik şekilde idealleştirildiği gibi aşkları da öyle yüceltir. Kırk sekiz yaşında evli bir erkek olan Nejat'ın bir ideal uğruna yıllarını harcamış olması, onu topluma karşı sorumlu kılar. Bulunduğu konumu düşündükçe yirmi iki yaşındaki bir genç kızla aşk yaşamasının imkânsızlığı iyice anlar. Yıldız'ın annesi ile çocuk yaşta yaşadıkları da onu bu aşktan uzak tutan bir başka sebeptir. Yıldız tamamen toplumdan soyutlanarak odasına kapanır. Sık sık ağlama krizleri geçiren genç kız annesine bu aşkı anlatmaya niyetlenir; ancak bir türlü cesaret edemez. Ailesinin kendisi için uygun gördüğü bütün taliplerini geri çevirir. En

sonunda annesinin de tavsiyesi ile Nejat'ın oğlu Sedat ile evlenmeyi kabul eder. Böylece Nejat'ı istediği zaman görme şansını yakalayacağını düşünür. Sedat, babasının tam zıddı yaratılıştaki bir erkektir. Kadınları sadece bir cinsel meta olarak gören Sedat, nişandan sonra Amerika'ya gider burada uzun bir süre kalır. Yıldız'ın kendisini uğurlamaya gelmeyişi kafasına takan Sedat, ondan intikam almak için sadece bir defaya mahsus olmak üzere bir kart gönderir. Amerika'da bir bar kızıyla birlikte olduktan sonra Yıldız'ı defalarca başka kadınlarla da aldatır. Yıldız ise yaklaşan düğünün korkusuyla mutsuzdur. Sıkıldıkça tayyaresi ile İtalya ve Fransa'ya hatta Adriyatik'e kadar gidip gelmektedir. Bu tehlikeli uçuşları arttıkça artar. Annesinin uyarısı üzerine uçuşlara bir müddet ara verir. Bir gün annesinin de izniyle Nejat Hikmet'le birlikte bir uçuş gerçekleştirmek ister. Yıldız tayyaresiyle Nejat'ı Adriyatik'e beş saatlik bir sürede götürür. Yükseldikçe yükselen Yıldız'ın aşkı kat kat artar. Nejat ve Yıldız ağlayarak birbirlerine aşklarını açıklarlar. Uçuşları sırasında artan bu aşkın bir çözümünün olmadığını bir kez daha anlarlar. Denizin ortasında siyah bir nokta gibi görünen otuz sekiz mil süratinde transatlantik yol almaktadır. Amerika ve Avrupa arasında sefer yapan transatlantikte Nejat'ın oğlu, Yıldız'ın nişanlısı Sedat vardır. Sedat Yıldız'la evlenmek için İstanbul'a dönmektedir. Bu manzara karşısında dayanamayan iki âşık ağlayarak birbirlerine sarılırlar ve son konuşmalarını yaparlar. Yıldız ona öldükleri zaman aynı yaşta olacaklarını hatırlatarak beraber geçirdikleri son altı saatin bütün ömrüne bedel olduğunu söyler ve tayyaresini boşluğa bırakır. İki âşık Okyanus'un dalgaları arasında kaybolurken aşkları da semada artmış, yine semada son bulmuştur. Yazar mekan ve kahramanları ütopyik bir kurguda idealleştirdiğinden bu durum kahramanların başkası ile mutlu olmalarını imkansız kılmıştır. İki ideal kahraman temiz, saf sularda beyaz dalgaların arasında beraber sonsuzluğa yürürler.

3.3.2. Özgürlük ülkesi ütopyası: Pervaneler

3.3.2.1. Ütopyaya ön hazırlık

Müfide Ferit Tek'in 1924 yılında eski yazıyla basılan *Pervaneler*'i²¹ Türk toplumunda eğitimin önemini ve eğitimin nasıl olması gerektiğini anlatan bir romandır. Pervane ile kendisini korumayı bilmeyen yozlaşmış Türk kızları şem ile de

²¹ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, (1. Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002

Amerikan kültür ve nüfuzu kastedilmiştir” (Kolcu, 2007: 265). Yabancı öğretmenler, Türk öğrencileri kendi değerlerinden ve inançlarından uzaklaştırarak birer Amerika sevdalı haline getirirler. *Pervaneler*’de Nesime, Leman ve diğer öğrenciler için Amerika’ya gitmek, Amerikalıların ideolojisine hizmet etmek bir rüya halini alır. Amerika’daki yaşam için ailelerini ve ülkelerini terk eden gençlerin yaşadıkları ve misyonerlik faaliyetleri, romanın ana iskeletini oluşturur. Romanın büyük bir bölümü misyonerlerin kurduğu ütöpik bir dünyayı ele alırken son bölümde ütopyadan distopyaya dönüşen Türk kızlarının yaşamları ele alınır.

3.3.2.2. Ütopist unsurlar

Pervaneler romanında belirlenen ütöpik unsurlar mekan, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.3.2.2.1. Ütopist mekân

Romanda ütöpik mekân olarak İstanbul’un en güzel tepesine kurulan Bizans Koleji, ve Amerika idealler ve imkânlar ülkesi şeklinde sunulur. *Pervaneler* romanı, Osmanlı İmparatorluğu’nda geniş bir etkiye sahip olan Amerikan misyoner faaliyetlerini, okul ve eğitim çerçevesinde değerlendirir. Romanda Bizans Koleji diye adlandırılan İstanbul’un her yerine hâkim konumda bir Amerika ülkesini simgeleyen okul aslında Robert Koleji’dir. Okulun Türk gençleri üzerindeki etkisini eleştiren yazar, Amerika’ya gitmenin nasıl bir ütöpik özleme dönüştüğü üzerinde özellikle durur. İstanbul’un en gösterişli yerinde Heybeli Ada’sının ortasına kurulmuş olan bu okulun bütün özellikleri ayrıntılı bir şekilde romanda tasvir edilmektedir. Müfide Ferit, kolejin özelliklerini anlatırken konumu itibarıyla hâkim bir devlet gibi kurulduğundan bahseder.

Bütün İstanbul’un, incelikten, ahenkten, asaletten, renk ve teferruat zenginliğinden müteşekkil, şairane manzarası ortasında, Marmara’nın mavi ipek sularından saçlı bir baş gibi yükselen adanın tepesinde Bizans Kolej, bu yükseğe ve servete ibadet eden yeni görmüş bir memleketin zevkiyle yapılmış, kibirli ve muazzam binalarını bir istihfaf edasıyla yükseltiyordu. (P, 94)

Müfide Ferit, yabancı okullarla ortaya çıkan sorunu tespit ettikten sonra bu okullarda öğrencilere sunulan alternatif Amerikan toplumu üzerine yoğunlaşır. Bizans Koleji’nin Amerikalılaştırma projesi tüm toplumları ilkel sayma ve Amerika’yı bir düş ülkesi olarak gösterme düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Projeyi

hayata geçirmek için Hz. İsa Cemiyeti'nin başında bulunan Miss Jones, verdiği konferanslarla genç kızları kendine hayran bırakır, onları kendi yörüngesine hapseder. Özellikle ilgiye muhtaç çocuklarla yakından ilgilenerek onlara Amerika'yı bir cennet, bir özgürlükler ülkesi olarak tanıtır. Müfide Ferit, Miss Jones'un genç kızlar üzerindeki etkisini aktarırken durum betimlemeleri ile ütöpik metnin ilk aşaması olan vaat edilen yaşamın bireylere nasıl empoze edildiğini göstermeye çalışır.

Nesime, Jones'un en ateşli perestîşkârlarından biri idi. Onu kendisine âdetâ muhayyel bir misal diye kabul etmişti, Amerikalı kız için de Çelebi sülalesinin bu bedbaht ve muhteris ruhlu çocuğu, alâkaya değer bir tetkik, belki de muvaffakiyet sahası idi. Çok geçmeden arkadaş olmuşlardı ve Nesime ona bütün dertlerini, emellerini, gayesini anlatmıştı. Nesime'nin derdi! Bu mektepte okuyan ve bu terbiyeyi alan bütün Türk çocuklarının, Leman'ın, Bahire'nin hepsinin derdi idi Amerika hayatı! Amerika'da yaşamak. (P, 47)

3.3.2.2.2. Ütopist zaman

Roman kahramanları için ütöpik zaman, Türklerin zor günlerini geçirdiği bir dönemde insan fabrikası olarak adlandırılan okulda geçen süredir. Öğrenciler yalnız bu okulda geçirdikleri zaman diliminde kendilerini mutlu sayarlar. Kahramanlar yurdu terk edecekleri, Amerika'ya gidecekleri zamanı yaşama heyecanı ile okulun çevresinden ayrılmazlar. Okulda geçen zamandan sonra Amerika'ya dair düşleri onları ütöpik bir gelecek zaman kurgusu içinde hareket etmeye zorlar.

3.3.2.2.3. Ütopist kurgu

XVIII. yüzyılın sonunda bağımsız olan Amerika ticarete ileri gitmek için bazı yönler belirler. Uzak Doğu ve Baltık yönlerinden ilerlemektense Levant daha karlı bir ticaret yolu olarak görünür. Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e giriş yapan donanmaların yanı sıra bu ticaret işini hem daha ucuza mal edecek hem de Amerika'nın yayılma faaliyetlerini sürdürecektir bir mekanizmaya ihtiyaç duyulur. XIX. yüzyılın ilk yarısında çeşitli meslek grupları Levant'ın yolunu tutar. Bu göç dalgasının içindeki misyonerler, gittikleri ülkelerde Amerika'nın yalnızca ekonomik çıkarlarına değil, dini, kültürel, casusluk faaliyetlerine de hizmet ederler. Misyonerler ortaya çıkışlarını Hz. İsa'nın, "Gidin! Gerçeği (Kutsal Kitabı) onlara anlatınız!" sözüne bağlarlar. Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri ise dış ticaret

ihtiyacından doğar. Bu sırada Osmanlı ülkesine yerleşen misyonerler; dernek, yabancı okul vb. kurumlarla adeta Osmanlı topraklarında bir Amerikan ülkesi kurarlar. Herman Melville, misyonerlerin bu şekilde kurumsallaşmalarını “İsa ve ticaret adına, dünyanın yeşil kalmış son parçasının da ırzına geçtiler” (Kocabaşoğlu, 1989: 13-14) şeklinde eleştirir.

Özel görev ve yetkilerle başka ülkelere gönderilen misyonerlerin ilk dönemlerde Hristiyanlığı yaymak ve insanlara bu dinin esaslarını anlatmak gibi amaçları vardır. Zamanla misyonerlik, siyasi ideolojiye hizmet eden bir mekanizma haline dönüşür. Hristiyanlıkta Hz. İsa’nın öğretilerini paylaşanların kurtulabileceği şeklindeki inanışa göre hareket eden misyonerler, dinsiz olanlara dini anlatma hedeflerini, Anadolu’da yerine getiremezler. Çünkü hemen herkesin tabi olduğu bir din vardır. Bu nedenle Anadolu’da görevli misyonerler, Müslüman ve Hristiyanları Protestanlaştırmak amacıyla hareket etmeye başlarlar. Misyonerler bu amaçlarını Anadolu’da kuruldukları yabancı okullar yoluyla gerçekleştirirler. Yabancı okullardaki görevliler toplumsal barışı korumak, bireyleri özgürleştirmek ve sınıf farklılıklarının gidermek için uğraştıklarını ifade ederler. Ancak belirtilen durumların tam tersine bu okullarda ırk ve sınıf ayrımı iyice belirginleşir.

İstanbul’da Robert Koleji’nin kurulmasıyla Osmanlı topraklarında adeta bir Amerika üssü kurulur. Okulun yöneticileri aynı zamanda misyoner olan kişilerdir. Emperyalist dünyanın amaçlarına hizmet eden misyonerlik mekanizması 19. ve 20. yüzyılda etkinliğini artırmış, deyim yerindeyse kendi çağlarını oluşturmuşlardır. Özlerini dini ve kutsal bir amaca bağlı gibi gösteren bu oluşum; siyasi, ideolojik ve dünyevi amaçların peşindedirler. Grabill (1971: 36), Theodore Roosevelt’in, koleje başkan olarak seçildiğinde Osmanlı ülkesine olan nefretini “Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Türkiye’dir (Osmanlı İmparatorluğu)” şeklinde ifade ettiğini belirtir.

Osmanlı ülkesindeki yabancı okulların kuruluş şeması ve işleyişini bilmek Bizans Koleji’nin faaliyetlerini anlamayı kolaylaştıracaktır. Misyonerler, öncelikli işlerini herhangi bir dine mensup olmayan kişilere Hristiyanlığı anlatmak olarak belirtmeler de hitap edecekleri bir dinleyici kitlesine ulaşmaları halinde ideolojik bir söylemle sözlü ve yazılı bir telkin uygularlar. İlk aşamada Hristiyanlığı anlatan

metinlerin çevirisi, kitap basımı ve dağıtımı titizlikle yürütülür. İlk temaslarla sağlam bir güven ortamı oluşturulduktan sonra aileler ve çocukları için eğitim çalışmaları başlatılır. Bir kilisenin etkinlikleri çevresinde birleştirilen ailelere en azından İncil'i okuyabilecek kadar eğitim verilir. Daha sonra ise yetişkinler Pazar Okulları, çocuklar ise ilkokullarda eğitilir (Kocabaşoğlu, 1989: 14). İlkokullarda uygulanan bu etkinliklerin devamı da düşünülür. Hristiyan bir Amerikalı yetiştirmenin tüm süreçleri en ince ayrıntısına kadar hesaplanır.

Orta dereceli okullarda ve yüksekokulun o dönemki karşılığı olan kolejlerde çoğunlukla Amerikalı öğretmenler ders verir. Bu okullarda derslerin yanı sıra Hristiyanlık ve Amerika ile ilgili konferanslar, seminerler de verirler. Okul yönetimi Amerika'ya bağlılıklarını göstermek için inşaat malzemesi ve ders kitaplarını Amerika'dan getirtir. Ayrıca Amerikalı Miss Jones isimli genç kızın verdiği konferanslara okuldaki öğrencilerin katılması zorunluluğu getirilir. Miss Jones'un dışında J. C. (Hazret-i İsa) Cemiyeti'nin haftada bir Bizans Koleji'nde vaazlar tertip etmesi de kolejin eğitim programlarından birisidir. Bu vaazları takip etmeleri karşılığında Amerikan kolejlerindeki Türk öğrencilere maddi imkânlar sunulur.

"İstanbul gençliği gibi, fakir bir muhitte J. C. kulüplerinin az bir ücretle hazırladığı eğlencelerden kız erkek müşterek toplanmalardan kış müsamerelerinden, yaz gezilerinden, kamp hayatından istifade etmek her halde cazip bir şeydir." (P, 45)

Bizans Koleji'nin dışında misyoner faaliyetlerini hızlandıracak bazı ihtiyaçlar ortaya çıkar. Açılan kiliselerin papaz, vaiz ihtiyacını karşılamak, Amerika'da eğitim görerek seminerler verecek görevlilerin yetiştirilmesi amacıyla ilahiyat okulları açılır. Bahsi geçen görevlerden herhangi birine layık görülmek için öğrenciler, kıyasıya mücadele eder. Müfide Ferit Tek, insan fabrikası görevi gören Bizans Koleji'nin terbiye programıyla tek tip insan yaratma politikasını öğrencilerin yaşamlarından hareketle eleştirilir.

Kolejin terbiye programının bir gereği olarak bireyler kendi kültürlerinden uzaklaştırılır. Kendi değerlerinden uzaklaşan bu bireylerin yaşadıkları yalnızlığa çözüm önerisi de yine kolej yetkililerinden gelir. Alternatif ülkenin tanıtılmasıyla başlayan ütöpik süreç, bazı işlemleri içerir. Geleneksel anlamda oluşturulan bir ütopyanın içerdiği bu işlemler belli bir sırayı takip eder. Tom Moylan, bu işlemleri

sırasıyla Alternatif toplum, ziyaret ve ideolojik çekişme şeklinde ifade eder. Birinci aşama kurgulanan hayali toplumu, ikincisi bir yabancının bu topluma yaptığı yolculuğu ve üçüncü aşama ise ziyaretçinin dünyası ile ütopyahıların dünyası arasındaki ideolojik çekişmeyi ifade eder (Akt. Çörekçioğlu, 2015: 86-87). *Pervaneler* romanında bu üç aşama okulun tanıtımı, ailelerin okula ziyareti ve ideolojik çatışmalar halinde belirginleşir.

Ütopyacı, sorunu tespit ettikten sonra çözüm odaklı önerilerini ortaya koyar. Bu çözümlerin test edildiği aşamada ise ütopya yazarı, alternatif topluma işaret eder. Ütopya uğraşını mucitliğe yakın bulan Jameson (2005: 30), sorunun tanımlanması, soruna çözüm önerilmesi ve çözümün test edilmesi aşamalarını, ütopyacının yaratıcılığının bir ürünü olarak görür.

Ütopya, zihinsel bir faaliyet olduğu için oluşturulmak istenen yeni dünyayı renklendirmek, güzelleştirmek ya da uç noktalarda gelişmiş bir toplum yaratabilmek olanaksız değildir. Zihnin hayal edebilme yeteneği ile bütün sınırlar kaldırılabilir, tüm sorunlar çözüme kavuşturulabilir hatta bu düzen yıkılıp en başından defalarca yeniden inşa edilebilir. Zihinsel aktivite harekete geçtikten sonra sorunların çözümü için önerilere ihtiyaç duyulur. Jameson'a göre (2005: 30), ütopyacının bu durumda anahtarını kendi elinde tuttuğuna inandığı temel toplumsal sorunlar için çözüm önerileri sunması gerekir. Ayrıca çözümün her insanın kavrayabileceği kadar açık olması da önemlidir. Jameson'un işaret ettiği durum, Miss Jones'in konferansları sırasında ortaya çıkar. Miss Jones'a göre sorun Türklerin geri kalmış bir toplumun olmalarıdır. Çözüm ise Türklerin Hristiyanlığı özellikle de Ortodoksluğu kabul ederek ıllkellikten kurtulmaları, çağdaş insan olmalarıdır. Bu çözümün Türklerin hem dini hem de geleneksel yapıdan kaynaklı tüm geri kalmışlıklarını ortadan kaldıracağını iddia eder. Öğrenciler içinse en uygun yaşam olarak Amerika'ya gitmek, kendi kararlarını verebilmek, sonsuz bir özgürlüğe kavuşmak şeklinde bir çözüm sunar.

Şimdi artık çok geç! Boş kalbine, Amerika ibadeti, tohum gibi ekildi. Hayatına hâkim olmak hayali artık bir saadet gibi karşısında parlıyor. Hayatını kazanmak! Şeref, belki de şöhret bulmak! Elbet bu da bir tür emel, hem de bahtiyar eden emel idi... (P, 48)

Öğrenciler konforu, eğlenceleri, zevk ve sefası bitmeyen Amerika'da tahmin edemedikleri kadar serbestliğe kavuşacakları için oldukça heyecanlanırlar. Amerika'daki yaşam, onların zihinlerini bütünüyle doldurur. Hayallerinde sadece bu

dünyaya ait ayrıntılara yer vardır. Öğretmenler de Amerikan nüfuzunu yaymak için kolejdeki Türk kızları ile arkadaşlık kurarak onları Amerikalılığa bağlarlar.

“Esasen kendi dinlerinden ve ırklarından olmayan bu yabancı kızların terbiyesi, mantiken hocaları yalnız bir noktadan meşgul ediyordu: Amerika’nın nüfuzunu ve Salıp’in büyük gölgesini buralara kadar uzatıp yaymak noktasından!” (P, 49)

Ütopya tasarıları hazırlanırken oluşturulan pozitif kıstaslar fazlalaştırılır. Bireyin mahrum olduğu, ancak özlemini çektiği durumları kolaylıkla elde etmesi için olanaklar artırılır. Ütopya, arzulan yaşam biçimini ortaya koyarken bireyin refahını ön plana çıkarır aynı zamanda kendi ideolojisine uygun bireyler yetiştirmek için de bazı önlemler alır. Alınan önlemler, bazen bir toplumu baştan sona değiştirecek kadar radikal kararlardan oluşurken bazen de bu önlemler ayrıntılı tasarılar yerine sorunu ortadan kaldırmaya yöneliktir. Kolejdeki öğretmenler, oluşabilecek tepkileri önlemek amacıyla kurbanlarını özellikle yoksul aile çocuklarından, sevgi ve ilgiden mahrum genç kızlardan seçerler. Nesime, Leman, Badire vb. daha birçokları hocalarının kendilerine gösterdikleri yolda tamamen başkalaşarak yol almaya devam eder. Hepsi bir fabrikadan çıkmış gibi aynı hayalle meşgul, aynı düşünceyi taşıyan ve hepsi birer Amerika sevdalısı genç olup çıkar.

Kimi Leman gibi eğlence, zevk ve süs perestîşkârı oluyor; kimi, mutaassıp bir hocanın tesiriyle, dar kafalı bir Protestan müdafii ve Amerika âbidi kesiliyor, (...) fakat hepsi el ve gönül birliğiyle Amerika’dan başka dünya tasavvur edemez hale geliyorlardı. (P, 50)

İnsan, tabiatın en önemli unsurlarından birisidir; ancak her zaman tabiatın uyumlu bir parçası değildir. Tabiatı aşmak, verili olandan daha fazlasına kavuşmak arzusunu taşıması yönüyle insan tabiattan ayrıdır. Erich Fromm, mekânı aşma arzusunu, insanın dünyaya belirsiz bir zamanda gönderilmesi ve belirsiz bir zamanda dünyadan ayrılmak zorunda oluşuna bağlar. (Fromm, 1996: 59) Canlılar, ekolojik düzen içerisinde türlerinin içgüdüsel hareketlerini tekrar ederler ve yaşamlarını bu şekilde sürdürürler. Ancak insan mekânın sınırlarına hapsolmaktan bunalarak ölümlülüğün üstüne çıkmak ve etkileşime girdiği çevrenin maddi ve manevi değerlerini en uç noktaya kadar yaşama arzusundadır. Zamanla insanın yaşadığı problemler, huzursuzluğunu mekâna bağlamasına neden olur. Nesime ve Leman, bu

psikolojinin verdiği huzursuzluk ile karşılaştıkları her durumu kolejdeki yaşamla kıyaslayarak mekânı aşma çabası içine girerler.

Bizans Koleji, gelişmiş bir medeniyet, eğlencenin merkezi olan sosyal kulüpler, sağlıklı çocuklar, Hristiyan ideolojisine hizmet eden gençlerden oluşan bir toplum modeli sergileyerek öğrencilerin gelecek yaşamları için tercihte bulunmalarını istemektedir. Nesime, Leman ve diğer gençler, Amerika ve Türk okullarının imkânlarını karşılaştırarak ülkelerinin yoksulluğuna hayıflanırlar.

İkisinin de gözleri önüne, Türkiye’de Protestanlığı yaymak için namütenahi dolarla gönderilen misyonerlerin yarattıkları muazzam mektepler, muhteşem malikâneler geldi. Gülbüz vücutlu, al yanaklı hocaları hatırladılar. Daha sonra kalplerini dolduran Amerika! Gözleri önünde, New York’un muazzam hürriyet heykeli yükseldi; medeniyetin, insanlığın ve eğlencenin vatanı büyük Amerika, onları tabii hayatın haricine çeken bir fanus gibi, kalplerinde tekrar parladı ve başlarını kaldırarak Türkiye mektebinde yetişen, Türkiye toprağında büyüyecek ve kök salacak olan küçük Türk kızlarına istihfaf ve merhametle bakıp geçtiler. (P, 61)

Yaşadığı toplumla çatışmalarını yatıştırabilecek şartların cazibesi bireyi herhangi bir ideolojiye uyum sağlamaya itebilir. Huzursuzluğundan yoğun bir iş ya da eğlence ile kurtulmaya çalışan kahramanların mekân değişikliğine ihtiyaç duydukları görülür. Amerika’ya gönderilecek öğrencilerin on yıl Hristiyanlık için çalışmadan dönmeleri veya vazgeçmeleri mümkün değildir. Ancak onlar, Amerika’daki yoğun iş ve eğlence hayatının kendilerine iyi geleceği söylemine kendilerini kaptırdıklarından bilmedikleri bu yaşamı sorgulama gereği duymazlar. Tiyatrolar, kütüphaneler, dans salonları ve Amerika’daki yüksek binalardaki yaşam, onları bir pervane gibi ateşe sürükler. Amerika’da kuracakları yaşam için özgürlüklerinden vazgeçip başkalarının aracı haline gelmeyi kabul ederler.

Amerika hayatı! Dünyada bundan başka saadet var mıydı? Nasıl ki dünyada Amerikalılardan mükemmel insan yoktu. New York’un kırk katlı evlerinin sema katında ikisi bir oda tutacaklar, Leman dans edecek, gezecek, Nesime tiyatrolara, kütüphanelere gidecekti. Akılsız pervaneleri ölüme çeken meşale gibi, Amerika terbiyesi ve Amerika aşkı da onları çekiyor. (P, 61)

Yazar, İstanbul’da farklı bir mimari ve malzeme ile yapılmış Bizans Kolejini, kardeşini Amerika’ya gitmekten kurtarmak isteyen Burhan, onun arkadaşı Sami’nin izlenimlerinden faydalanarak tasvir eder. Ütopik bir metnin taşınması gereken ikinci aşama, ortama yabancı olan ailelerin ziyaretinin gerçekleştiği süreçle ifade edilir. Burhan Ahmet, mimar Sami ve Andree’nin okula yaptıkları ziyaret sonrasında ortaya çıkan ayrıntılar, Amerika’daki yaşamın küçük birer örneği olarak betimlenir. Kolej binasının bir ada üzerine inşa edilmesi adeta bağımsız bir ülke olduğu şeklinde bir

izlenim yaratmaktadır. İstanbul'un mimari yapısından farklı özellikler taşıyan bu yapının bütün güzellikleri etrafına topladığı vurgulanır. Bu yapı, savaştan yeni çıkmış Türk toplumuna tepeden bütün lüks ve ihtişamıyla bakan, her yanından Amerikalılık ve yabancılık taşan bir ülke gibidir. Okul dış yapısı, çevre düzenlemesi, öğrencilerin gördüğü dersler, görev yapan öğretmenleri ile tamamen İstanbul'dan farklı bir yapıdadır. Okul, öğrenciler için bir cennet ülke; ancak vatanlarını ve çocuklarını yabancılardan kurtarmak isteyenler için büyük bir tehlike yuvasıdır. Müfide Ferit'in özellikle üzerinde durduğu hususlardan biri Bizans Koleji'nin bir okuldan çok bir ülke gibi durmasıdır. Romanın birçok yerinde betimleme yaparken kullandığı *"hâkim bir devlet gibi"*; *"Amerika-Ermeni ülkesinin başkenti."* (P, 41-42); *"ayrı bir devlet gibi"* (P, 97), şeklindeki ifadelerinden yazarın okulu memleketi tehdit eden bir başka ülkenin temsili olarak gördüğü bellidir.

Daha mektebi görmeden, mavi denizi seyreden çamlı yeşil yokuştan tırmanırken, üçü de İstanbul'un haricinde, ayrı bir ülkeye girdiklerini anladılar. Şüphesiz bir kale köprüsünü temsil için yapılan meşhur taş köprüye geldikleri zaman, ayrı bir devlet hududunu aştıklarını hissetmemeye artık imkân yoktu. İstanbul'u, dürbünle, uzaktan, bulutlar arasından seyretmek isteyen Amerikalılık yuvasının önünde bir saniye durdular. (P, 93-94).

Misyoner faaliyetlerinin bir parçası olan okullarda sadece eğitimle sınırlı kalmayan bazı düzenlemeler yapılır. Öğrencilere ekonomik vaatlerin yanı sıra kültürel faaliyetlerin yoğun olduğu, çeşitli sporların yapıldığı bir alan yaratılır. Okulun içindeki müzik, spor, resim, heykel vb. etkinlikler ve imkânlar öğrencilerin farklı bir çevreye ihtiyaç duymamaları için tasarlanır. Bütün spor alanlarında başarılı olan öğrenciler, enerjilerini okuldaki etkinliklere harcarlar.

Bizans Koleji'nde Amerikalı öğrencilerin olmaması dikkat çekicidir. Daha çok Türk ve Ermeni çocuklarının eğitim gördüğü bu okulda öğretmen ve öğrenciler arasında çeşitli maddi ve manevi ilişkilerin kurulması sağlanır. Ermeni öğrencilere birçok konuda ayrıcalıklar tanınır. Osmanlı devletinin toplumsal ve siyasal yaşamında meydana gelen değişimler, yabancı okulların izleyeceği politikayı yakından ilgilendirir. Türk öğrencilerini yabancılaştırmak, eğer buna muvaffak olamazlarsa da Hristiyan azınlıklardan bir sınıf oluşturarak onların eğitimi sayesinde işlevselliklerini devam ettirmek bu okulun daimi misyonudur.

Diğer bütün kızlar için Amerikalılıktan başka bir milliyet bahis konusu olamadığı halde Ermenilik hemen hemen Amerikalılığa yakın bir mevcudiyet sahibi idi. Protestan Amerika'nın, Protestanlığı ve Amerikan nüfuzunu genişletmek için insaniyet ve muavenet namı altında Şark'a gönderdiği cemiyetlerinde daima birinci gaye ve

dayandıkları, Ermeniler olmuştur. Çünkü Ermeniler, kolaylıkla Protestan oluyorlar. Amerika kültürünü ve nüfuzunu kabul ediyorlar ve Amerika'nın inkişafına itaat eden aletler oluyorlardı. (P, 41-42)

Ütopyalarda mevcut şartların gözden geçirilmesi durumunda mevcut olanın vaat edilenin karşısında küçük kalması eleştirel bir tablo ortaya çıkarır. Doktor Burhan Ahmet ile asistanı Cemil, Türk okulları ve Bizans Koleji'nin sağladığı olanaklar arasında kıyaslama yaparak kendi eksiklerini eleştirirler. Bireyi ütöpik bir dünyaya iten temel neden, çevresine olan yabancılığının meydana getirdiği yetersizliktir. Eylemlerinin çoğunun temelinde bu yetersizliği aşma kendisini ispatlama eğilimi yatar. Yaşadığı yetersizlik duygusunu aile ve toplum içinde dolduramayan özne, bunu karşılayabileceği ortama kavuştuğunda, verili şartlarla sunulan imkânların kıyaslamasına girer. Kişi bu durumda hissettiği eksikliği doldurma fırsatı elde ettiğinden, geleceğe dair plan ve hedeflerini bu yeni ortam üzerinden şekillendirir. Karl Manheim bu durum için “varlığı çevreleyen durumla özdeş olmamak” ifadesini kullanır. Bu ifade roman kahramanları Leman, Nesime ve Bahire'nin durumunu ortaya koyar. Bu genç neslin eğitimi, başkalarının eline bırakıldığı için aile hayatıyla özdeşleşemezler. Uzun bir süre okulun sunduğu imkânlar ile yeni bir çevre edinen pervaneleri son sınıfta bir kaygı alır. Okulun Amerika'ya göndereceği öğrenciler arasında yer almak için Amerika'dan gelecek heyete sunulma mecburiyeti vardır. Heyete sunulmamak ve ailelerinin yanına dönmek zorunda kalmak öğrenciler için büyük bir korkuya dönüşür.

“Sene sonunda eve dönmek... Allah korusun! Her gün Leman ile baş başa verip bu derde çare arıyorlardı. Çünkü değişmişlerdi; bir dönüşüm geçirmişlerdi...” (P, 47)

Büyük savaşlar vermiş Osmanlı ülkesi son zamanlarında Amerika ya da Fransa gibi ülkelerle aynı güçte değildir. Batı, üretim, mimari, eğitim, sanat ve ekonomik anlamda oldukça ileridedir. Amerika temsilcileri, bu durumu değerlendirmek için sınırsız vaatlerde bulunarak Türklere ülkelerini kötü gösterir. Düzen içinde yalnız kalma, özgürlük yitimi gibi duygulara kapılan öğrencilerin ilk tepkisi muhalif bir tutum geliştirmektir. Hayal ettikleri ülkeye bir an önce kavuşmak amacıyla ailelerin haberi olmadan çeşitli girişimlerde bulunurlar. Amerika tüm canlılığı ile onların zihnine yerleşir.

“Amerika seyahati Nesime için, biraz da psikolojik bir ihtiyaçtı. Boş kalbine, Amerika ibadeti, tohum gibi ekildi. Hayatına hâkim olmak hayali artık bir saadet gibi karşısında parlıyor. Elbet bu da bir tür emel, hem de bahtiyar eden emel idi...” (P, 47)

Batı’nın etkisiyle ortaya çıkan eski ve yeni çatışmasının neden olduğu ikilik, bireyin duygu, düşünce ve eylemlerine de yansır. Bir yandan eski değerlerle büyüyen bireyler, diğer taraftan yeninin kaçınılmaz cazibesinin etkisindedir. Burhan Ahmet, Türk mefkûresi etrafında topladığı gençleri eğitmeye çalışırken en yakınında olanların geçirdikleri değişim, onu hayrete düşürür. Bir Fransız olan eşinin değişimini kabullenemezken Türklerin yaptıkları, kendi ülkelerini sarmış düşmanlara karşı dostane ilişkiler geliştirmeleri onun için bir hayal kırıklığını ifade eder.

Roman kahramanlarının huzursuzluklarının ve Amerika’ya ilgilerinin aileden kaynaklı birçok nedeni vardır. Nesime’nin abisi yabancı bir kadın olan Andree ile evlidir. Küçükken annesini kaybeden bu genç kızın babası bir Mevlevi şeyhidir. Dini bir kesimin temsilcisi olan şeyhin kızının bir misyoner okulu olan Bizans Koleji’nde eğitim görüyor olması ayrı bir çelişkidir. Nesime’nin babası başkalarının eğitimini üstlenirken kendi çocuğunun eğitimini ihmal eder. Amir Çelebi’nin Mevlevihane’de müritlerinin eğitimi ile yoğun bir mesai harcadığı halde özellikle kendi kızı ile olan münasebetlerinde bir sınır çizdiği görülür. Leman’ın aile yapısı da Nesime’nin ailesinden farklı değildir. Bir asker emeklisi olan babası evin içindekilere emreden, bağırır biridir. Anne ise azarlamalar, bağırıp çağrılar içinde giderek silik bir karaktere bürünür, kızının her hareketini hoş karşılayarak onun isteklerini gizlice yerine getirir. Burhan Ahmet Fransız bir kadınla yaptığı evliliğinden olan çocuklarının eğitimi önceleri önemsemez. Evlerine dolan Fransız zabıtlar ve askerler arasında kalan çocuklarında bazı değişimler görmeye başlar. Eşi evlerini neredeyse bir Fransız ve Amerikan üssü haline getirmiş her gece verdiği davetlerle askerleri evlerinde ağırlamaya başlamıştır. Erkek çocukları daha küçük olsa da kız çocukları açık açık yenilmiş baba memleketine karşı caddeleri, binaları, lüks yaşamıyla Fransa’nın savunuculuğunu yapmaya başlarlar. Burhan Ahmet, kendi evinde yabancı bir ülkede gibidir. Evdeki huzursuz ortamdan uzak durmak, eşiyle tartışmamak için uzun saatler boyunca muayenehanede ya da öğrencilerinin bulunduğu mektepte kalır. Yazar, Claire ve Burhan Ahmet arasındaki tartışmalardan

yola çıkararak milliyet farkının toplumsal geleceği belirleme ve çocuk eğitimi açısından önemine vurgu yapar.

Milliyet noksanı! O vakit hiçbir dakika milliyet farkını düşünmemiştir. Din farkı, âdet, alışkanlık farkı! Hepsî aklına geldi. Din farkı, onun için bir mani teşkil edemezdi, Claire'in biraz dindar olduğunu bilmekle beraber, buna ehemmiyet vermeyecek kadar kendisini serbest fikirli zannederdi. Alışkanlık ve âdetleri de, müşterek bir hayatın çabuk eritip bir seviyeye getireceği alışkanlıklar telâkki ederdi. Damarlarda akan, kalbinde atan, beyne sıçrayan kanın başkalığını hesaba katmadı. (P, 30)

Burhan Ahmet evlenmeden önce hesaba katmadığı din ve milliyet farkının çocuklar üzerindeki tesirini ancak düşman askerleri Osmanlı topraklarından çekilince görür. Çocukların eğitiminde görülen ikilik, onların anne ve baba arasında tercih yapmalarına neden olur. Henüz küçük olan çocukların anneden yana tavır almaları Burhan'ı ümitsizliğe düşürür. Leman'dan sonra Burhan'ın çocukları da Batı medeniyetinin gelişmişliğine ve zenginliğine hayran kalırlar. Annelerinin ülkesinde yaşamak istediklerini sık sık dile getirirler. Annelerinin galip vatanını babasının mağlup memleketine tercih ederler.

“Sonra inkâr edilemez ki Türkiye, Fransa ile kıyas edilemez. Orada parlak güzel caddeler, şehir gibi büyük mağazalar var... Burada bir şey yok. Sonra Fransız zabitleri, eve geldikleri zaman, ne güzel konuşuyorlar ve dans ediyorlardı.” (P, 35)

Burhan, büyük kızı Sevda'ya Türklüğü sevdirmek için çeşitli yollara başvurur. Kızına kendi dinini ve Türk milliyetçiliğini öğretmek amacıyla camileri, tarihi yerleri gezdirir. Hatta daha önce kendisi ibadet etmezken kızıyla birlikte namaz kılmaya, Kur'an okumaya başlar. Türk tarihinin ve İslamiyet dininin parlak dönemlerine, Türk büyüklerinin hayatlarına başvurur. Fransız eşinin çocuklar üzerindeki etkisini kırmak için başvurduğu bu kaynaklar işe yaramaz. Fransız hayranı olarak yetişen Sevda, Türk büyüklerini birer vahşi olarak görür. Fransız ve Türk hükümdarları arasında kıyaslama yaparak Türklüğe ait hiçbir şeye tahammülünün olmadığını açıklar. Ancak babasının yanında iken Türklüğü sever gibi görünerek onu mutlu etmeye çalışır.

Ülkesi yenilgiye uğramadan önce, eşinin ve çocuklarının gerçek düşüncesini bilmeyen Burhan, bütün insanlara kardeş gözüyle bakmaktadır. Ne zamanki eşinin milliyetçilik duyguları kabarır, evine Fransız zabitlerini doldurur, kardeşinin Amerikalılar ile kol kola gezdiğini görür; o anda ülkesi mutsuz oldukça dünyanın

düşmanlığını ve haksızlığını öğrenir. Artık diğer milletleri kardeş sayan görüşe olduğu kadar bunu benimseten devrin politikasına da kin kusar.

Bir gün ayrı bir düşünce ile ayrı bir mefkûre ile tıpkı iki hasım gibi karşı karşıya gelecekleri hiç, hiç aklına gelmemişti... O zaman ki Burhan için insanlar hep kardeşti... Fen, ilim, tıp ve insanlar hep insaniyete hizmet gayesine yarar vasıtalarıydı. Artık Ermeni ve Rum kardeşler (!) bitmişti. İnsaniyet dostu İngilizler, Fransızlar hep ölmüşlerdi... Bedbaht Türk'ten başka kalbinde kimseye yer kalmadı. (P, 31)

Burhan ve ailesinin yaşadıklarından sonra tekrar kolejdeki olaylar üzerine yoğunlaşan yazar, Amerika hayalini gerçekleştirmek isteyen Leman ve Nesime'nin yaşadıklarını aktarır. Leman Amerika'ya gitmek için Mr. Cox'a takdim edilme fırsatını yakalasa da Nesime ona duyduğu kıskançlıktan dolayı bu fırsatı değerlendirmesine engel olur. Leman Mr. Cox ile görüşme şansını kaybedince Amerika hayaline evlilik yoluyla ulaşmaya çalışır. Baloda, kendisini zengin bir ailenin çocuğu olarak tanıtan Amerikalı bir zabıt ile ilişkisini ilerletir. Amerikalı Jack Peterson ile evlenme isteği ailesi tarafından olumsuz karşılanır. Leman, Jack Peterson ile Amerika'ya kaçar. Uzun bir sessizlikten sonra Leman Amerika'dan bir mektup yollar. Jack Peterson'un muhayyel serveti, şaşıaalı fabrikaları kadar, kolejde anlatılan Amerikan yaşamının da bir yalan olduğu mektuptan anlaşılır. Hz. İsa Cemiyeti'den Miss. Jones, öğretmenlerinden Cemile Hanım'ın ve müdirenin onayını alan Nesime ise Mr. Cox'a takdim edilir. Uzun zaman özlemini çektiği ama bilinmezliklerle dolu hayatı yaşamak üzere yola çıkmaya karar verir. Ailesini son bir defa görüp yola çıkmak isteyen Nesime, annesinin mezarına gittiğinde, Mevlevihane'de yatan bütün ecdadının o yolculuğa engel olmak için mezarlarından kalktıklarını görür gibi olur.

Bütün mezarlar mı açıldı? Hepsi kim?. Nesime bunları tanıyor. Bütün ecdadı... Ta Mevlana'ya kadar giden kendi babaları. Hepsi beyaz, elemli ruhlar gibi ağlayarak dönüyorlar; yaşlı gözleri, umutsuz yeisleri üstüne kapalı... Döne döne denize doğru gidiyorlar. Ne arıyorlar? Salıp memleketine kaçan bir kızı mı takip ediyorlar? Onu çağırmak mı istiyorlar? (P, 141)

Nesime'nin aslında sadece sevgisizlik ve ilgisizlikten bu yola başvurduğu açıktır. Annesinin mezarını öperse o yolculuğa çıkmaktan vazgeçeceğini bilmektedir. Bundan korkan Nesime, İstanbul'a güverteye çıkmadan kendisini kilitlediği kamarasının penceresinden veda eder. Yolculuğa çıktığı için pişman olur ve ağlamaktan yorgun düşerek bayılır.

“Ve bu denizde vapur, devamlı dev solumalarıyla, ilerliyor, koşuyor, koşarak onu götürüyor... Oraya, tanımadığı, o meçhul yeni dünyaya... Bilmediği o yeni insanların arasına...” (P, 141)

Kolej hayatı etrafında şekillenen Amerika düşü ütopik bir atmosfer içinde aktarılır. Roman boyunca ele alınan Amerika’ya gitme hayali gerçekleşmiş olmasına rağmen beklentiler gerçekleşmediğinden bu süreç hayal kırıklığı ile sonuçlanır. Ütopya kolej çevresindeki yaşamla sınırlı kalır. Gerçeklerle karşı karşıya kalan kahramanlar, yeni yaşamlarında düşledikleri ülkeye kavuşmadıkları gibi kendi ülkelerine dönme şansını da kaybederler. Ütopyadan distopyaya dönüşen süreç üzerinden değerlendirmeler yapan Müfide Ferit, Amerika hayaline karşı Türklerin de eğitim sistemlerinde yapacakları değişikliklerle gençleri ülkelere bağlamaları gerektiğine vurgu yapar. Türklerin ütopyalarını oluştururken başvuracakları kaynakları milli tarih, Türk milliyetçiliği, din ve teknik gelişmeler şeklinde sıralar. Yazara göre kendi tarihlerini bilmeyen nesillerin dinlerini ve milliyetlerini sahiplenmeleri mümkün değildir. Bu değerleri benimsememiş nesillerin yabancı etkilere kapılması, başka ülkelere özlem duymasının kaçınılmaz olduğuna vurgu yapılır.

3.3.3. Cennet ülke Amerika: İşleyen Yara /Kolejli Nereye

3.3.3.1. Ütopyaya ön hazırlık

Necmettin Halil Onan’ın 1932’de yazdığı *İşleyen Yara* adlı romanı Vakıf Gazetesinde “Millî Roman” başlığı altında tefrika edilir. “61 sayı süren bu romanda Türkiye’deki yabancı okullar, buradan yetişenlerin içine düştükleri bunalım ve çöküntü konu olarak işlenmiştir” (Cunbur, 1972: 86). Müjgân Cunbur’un da belirttiği gibi yabancı okullar etrafında işlenen olaylar, öğrencilerin hayalinde yaratılan Amerika ve Amerikalı imgesi ütopik bir bakış açısıyla ele alınır. Yazar, öğretmenliğe atandığı ilk yıllarda İzmir’deki erkek kolejinde din değiştirerek Amerika’ya kaçan iki gencin etkisiyle kaleme aldığı romanda Turan isimli gencin Amerika maceralarını anlatır. “Milli duygularını yitiren ve din değiştiren bir gencin sonunda düştüğü yalnızlık ve boşluk içerisinde intihara kadar varan macerasını romanına konu

yapmıştır” (Mazıoğlu, 1972: 23). Necmettin Halil Onan’ın roman türündeki tek eseri olan *İşleyen Yara*, 1977 yılında *Kolejli Nereye* adıyla kitaplaştırılır.

3.3.3.2. Ütopist unsurlar

Kolejli Nereye romanında belirlenen ütopik unsurlar mekân, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.3.3.2.1. Ütopist mekân

Muazzam binaları, geniş spor salonları, oyun alanları, güler yüzlü öğretmenlerin arkadaşlığı ile kolej, öğrenciler için ayrı bir ütopik dünyadır. İlk aşamada idealleştirilen mekan kolejdır ancak ikinci dönemde kolejdeki eğitim ile beraber düşler ülkesi Amerika ütopik bir mekân işlevi kazanır.

“Ah bu çevre ne caziptir! Çocuk çok sevdiği hürriyetinin bütün zevklerini tatmak imkânlarını bulur. Disiplin, geniş ve makul bir anlayış ile buradan uzaklaştırılmıştır; çocuk bu çevreyi yadırgamasın ve sevsin diyor!” (KN, 53)

3.3.3.2.2. Ütopist zaman

Romanda İstanbul’un işgali ve sonrasında Cumhuriyet’in kurulduğu yılları ele alır. 23 Nisan 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile ülkede kurulan yeni eğitim sisteminin ayrıntıları dikkat çeker. Amerika’nın ideal bir ütopik ülkeye dönüşme aşaması ise Cumhuriyet’ten sonraki yıllara tekabül eder

3.3.3.2.3. Ütopist kurgu

Roman, emekli bir müsteşarın kızı olan Nihal’in hayatıyla başlar. Babasının görevi nedeniyle birçok Batı ülkesine gitmek zorunda kalan Nihal’in eğitim hayatı düzenli bir şekilde devam etmediğinden Nihal yarım yamalak bir şeyler öğrenerek okul hayatını tamamlar. Yurda döndüklerinde emekli müsteşar, kızının yarım kalan eğitimini tamamlaması için onu kız kolejine yazdırır. Cevat, Türk Ocağı’nda öğretmenlik yapan bir öğretmendir, Nihal’e aşık olur ve onunla evlenir. Ev işleri, evin düzeni gibi konularla pek ilgisi olmayan Nihal’in evdeki eksiklerini annesi ve annesinin hizmetçileri kapatır. İngilizce konuşabilen, modayı yakından takip eden

Nihal'in ülke sorunlarına ilgisi yoktur. Onu yetiştirmek isteyen Cevat, bir süre sonra bunun işe yaramadığını görünce onu kendi haline bırakır. Cevat'ın İstanbul'da Maarif müfettişliği yaptığı sırada mütareke başlar. İstanbul işgal edilir, vatanın her tarafı düşman askeriyle dolar. Cevat, bu süreçte mutluluğu yalnızca evinde ve oğlunun yanında bulur. Oğlu Turan'ı gerçek bir vatansever olarak yetiştirmek ümidi ile çırpınan Cevat için Turan, büyük bir armağandır.

“Artık Turan'ın ruhu ve karakteri üzerinde hafif hafif işlenilecek, çocuğa güzelliğe ve doğruluğa dair ilk basit, fakat esaslı imanlar verilecek zaman gelmişti.” (KN, 30-31).

Arkadaşlarının Milli Mücadele için görev aldıkları bir sırada o da kararını vererek Anadolu'ya geçer. Böylece oğlunun güvenilir bir coğrafyada yetişmesi için üstüne düşeni yapmış olur. Anadolu'da başlayan direniş zaferle sonuçlanır. Bu zafer neticesinde Ankara'da ülkenin istikbali için yeni bir oluşum başlar. Cevat, 23 Nisan'da açılan mecliste milletvekili olarak göreve alır. Evliliklerinin ilk yıllarını Ankara'da geçiren ailenin mutlu günleri, Cevat'ın ani bir rahatsızlıktan sonra vefatıyla sona erer. O güne kadar hep neşeli bir hayat geçirmiş olan Nihal için Ankara'da kalmanın imkânı kalmaz. Turan'ı alarak ailesinin yanına döner. Uzun bir süre Cevat'ın yokluğuna alışamayan Nihal, nihayet toparlanmaya karar verir ve oğlunu koleje kaydettirir. Cevat'ın yakın arkadaşı Nimet Bey, Turan'ı devlet okuluna kaydettirmeleri için Nihal ve ailesini ikna etmeye çalışır. Devrim ile birlikte Türk okullarının daha donanımlı hale geldiğini, yabancı okulların sadece misyonerlik faaliyetleri için çocuklara yakın ilgi gösterdiklerini açıklar. Yeni ülkenin mutlu bir toplum oluşturma politikasını eğitim düzenlemelerinden örneklerle ifade etmeye çalışır. Nimet Bey'in açıklamalarına göre mutlu bir memleket için mutlu nesiller yetiştirmeye gayret eden inkılap önderleri, eskiyi temsil eden bütün kurumları ortadan kaldırmışlardır. Milli ve çağdaş bir eğitim ile nesiller ülkelerinde mutlu bir toplum oluşturacaktır. Nimet Bey'in açıklamalarına rağmen Nihal oğlunun İngilizce eğitim görmesini istediği için kararından dönmez.

Memleketi mes'ut edecek ve memlekette mesut olacak böyle bir cemiyeti bizden ziyade yeni nesil teşkil edecek. Biz bu yeni nesli yetiştirmek için milli ve layık bir terbiye, ahlâk sistemi kabul ettik. Çocuklarımızın öğrenim ve eğitimi eskiden olduğu gibi berbat etmemek için öğrenimi birleştirme kanununu çıkardık, medreseleri yıktık... (KN, 47)

Nihal yabancı okulların değiştiğini, kontrol altında tutulduğunu bu nedenle Turan'ın yabancıların etkisinde kalmayacağına inanır. Turan'ın büyük babası ise “Batıya yaklaşmanın, batıyı tanımanın en kısa yolu onların dillerini öğrenmek değil midir?” (KN, 47) sözleriyle kızına destek verir. Nimet Bey'in bütün uğraşları büyükbabanın sözleri karşısında boşa çıkar. Turan koleje yazdırılır ve eğitim hayatına kolejde yatılı olarak devam eder. Necmettin Halil Onan, romanında Osmanlı ve Batı eğitim sistemini karşılaştırırken kolej dışındaki eğitimin kahramanlar tarafından kötülendiğini gösterir. Öğrenciler için kolejdeki en sıkıcı ders, zorunlu olarak işlenen Türkçe dersidir. Türkçe öğretmeni gazetecilik de yaptığından okula sadece ders saatlerinde gelmektedir. Öğrenciler, Osmanlıca tamlamaları anlamadıkları için ders, sıkıcı ve zor geçer. Buna karşılık diğer derslerde öğrencilere cazip gelecek her türlü eğlenceli uygulama serbest bırakılır. Öğretmenlerin arkadaşça yaklaşımları, öğrencilerin sorunları ile bire bir ilgilenmeleri piknikler, partiler düzenlemeleri okulun politikasına hizmet etmek içindir.

Kır gezileri, dersler, ev partilerinde Amerika'nın zenginliği, büyük binaları, çok para kazanan insanları, uygun iş imkânları ile yaşanabilecek en güzel ülke olduğu konusunda ayrıntılı bilgi verilir. Turan, hocası Mister Perry'nin derslerde anlattığı Amerika'ya hayranlık duyar. Amerika'da eğitim görme ve yeni bir hayata başlama hayalleri kurar. İnsanların barış içinde yaşamaları için bütün dünya milletleriyle birlikte kolej öğrencilerinin de bu mesut barış ülkesine doğru yürümeleri gerektiği anlatılır. Merak ettikleri mesut ülkeye dair daha ayrıntılı bilgi almak için öğrencilere Batılı arkadaşlarına mektup yazmaları tavsiye edilir. Yazılan mektuplara yine misyoner öğretmenler, uydurma cevaplar yazarak Amerika'yı birer düş ülkesi gibi gösterirler. Okulda Türkleri ve Türk milliyetçiliğini kötüleyen propagandalar yapılır. Savaşın kötü bir şey olduğu; ancak Türklerin kavgacı olmaları nedeniyle savaş çıkardıkları iddia edilir. Bütün dünyanın Türkleri kötü tanıdığı, bu anlayışı yıkmak ve Batılı insanların vasıflarını taşımak için Amerika'nın prensiplerine tabii olmanın tek yol olduğu açıklanır.

“Bütün dünya bu istikbale doğru geniş adımlarla yürüyor. Bu gelecek dünyada güvenilir ve mes'ut bir barış vardır. (...) İnsanları daima savaşa sürükleyen modası geçmiş bir zihniyet vardır. Biz bununla mücadele ediyoruz.” (KN, 118)

Öğretmenler, kolejin savaşa karşı mücadele eden bir kurum, Amerika'nın ise dünyadaki bütün insanlara barış getiren bir ülke olduğunu her fırsatta dile getirirler. Konuşmacılar, barışı temsil edecek gençlere öğrenci değişim programları ile Amerika'ya gitme imkânı sunacaklarını duyurur. Öğrencilere yeni yaşamı benimsetmek için “İnternational Club” adıyla bir kulüp kurulur, genel sekreterliğine ise Turan seçilir.

“Öyleyse barış için çalışmak, ne olursa olsun savaş aleyhinde bulunmak, savaş vasıtalarına karşı derin bir nefret beslemek gençliğin vazifesidir.” (KN, 118)

Kulübün amaçlarının farkında olan üst sınıf öğrencilerinden Rıza Amerikalı bir konuşmacının konferansını protesto eder. Rıza, Amerika'nın tuzağına düşmemeleri konusunda Türk öğrencileri uyardığı için dışarı atılır ve hakkında disiplin soruşturması başlatılır. Konunun basına yansımalarının ardından kolej yönetimi Rıza'ya ceza vermekten vazgeçer. Turan, bu süreçte okula alınan Miss Rozalind isimli kadına aşık olur. Okul yönetimi, Turan'ı ellerinde tutmak için Miss Rozalind'in durumu idare etmesini ister. Bir süre sonra Miss Rozalind'i başka erkeklerle gören Turan, onu unutmak için sadece derslerine ağırlık verir. Bütün sınavları başarıyla verip kolejin burslarını kazanmaya çalışır.

Turan, bir spor müsabakası sırasında gördüğü Öğretmen Okulu öğrencisi Ayşe'yi beğenir; ancak onunla farklı okullarda olduklarından konuşmaya cesaret edemez. Turan, bir gün “İşte nihayet New York'tayım” cümlesini yazabilmek için günlük yazmaya başladığını dile getirir. Günlüğüne Amerika'ya dair bütün hayallerini yazar ve Ayşe'yi sadece bir yaz eğlencesi olarak gördüğünü, Amerika'ya gideceği tarihe kadar kendisini bu kızla oyalayacağını itiraf eder. Bir yandan da Dr. Wood'u ziyaret edip Amerika rüyasını bir an önce gerçekleştirmek için işlemleri hızlandırır.

“Hey yarabbi! Ne zaman hürriyetin ülkesine kavuşacağım?” (KN, 139)

Kolej müdürü Dr. Wood'dan yardım isteyen Turan, Rıza ve arkadaşları ile girdiği mücadelenin karşılığı olarak Amerikan misyoner teşkilatından burs kazanır. Ailesinin itirazlarına rağmen Amerika'ya gitmeye kararlı olan Turan, kendisine “misyoner gözdesi” lakabını takanlara ve annesinin çevresine tepki göstererek hepsiyle alakasını keser. Dr. Wood'un Turan'a referans olacağını söylemesi üzerine

arkadaşlarının ve ailesine inat Protestan olmak istediğini, zaten Müslüman olmadığını açıkça belirtir.

“Be aşağılık herifler, insaf edin, bu adamı sevmekte, onun her dediğini yapmakta hakkım yok mu? Hani şeytan onlara inat Protestan da ol, diyor. Zaten Müslüman değilim.” (KN, 139)

Amerika’ya yerleşeceği tarihi iple çeken Turan, “Bu şehrin bozuk kaldırımlarını olsa olsa daha birkaç ay çiğneyeceksin.”(KN, 139) diyerek Türkiye’de yaşamaktan duyduğu sıkıntıyı dile getirir. Artık sokaklarında bile yürümek istemediği bu ülkede herhangi bir Türk’ün yanında işe bile başlamak istemez. Annesi tanıdıkları aracılığıyla ona bir iş bulmaya çalışsa da Türklük aleyhine çalışan Turan’ı kimse işe almak istemez. Amerikalılarla içli dışlı olan Turan’ın yeni Türkiye’nin kurumlarında iş bulması için temiz bir geçmişi yoktur. Türk arkadaşlarının karşısında daima Amerika ve Amerikalıları savunan Turan’ın iş bulma sorununu yine Dr. Wood, Tütün Kumanyası müdürüne mektup yazarak çözer. Turan işe kabul edildikten sonra da Amerika’ya özlem duymaya devam eder. Türkiye’ye karşı ise nefret duygularıyla dolup taşar.

“Benim de güzel günüm gelecek. O zaman ardıma dönüp bu şehre bakmayacağım bile.” (KN, 140)

Öğretmen okullarındaki eğitimi küçümseyen Turan’a göre Türk okullardaki kızlar mahpus gibidir. İnsan gördükleri zaman kızarıp bozaran bu kızlara göre kolejdekiler daha mutludur. Fikir olarak denk olmadıklarını düşündüğü bu öğrenciler ona göre Türk terbiyesi ile yetiştirildiklerinden Amerikan terbiyesiyle yetişmiş olanlara göre çok geridirler. “Türk terbiyesiyle Amerikan terbiyesi arasında Türkiye ile Amerika arasındaki kadar fark var.” (KN, 141) diye düşünen Turan’ın ilgi duyduğu Ayşe, eleştirdiği okulun en başarılı öğrencisidir. Ancak Turan Ayşe’yi de kendi düşünce seviyesinin aşağısında bulmakta, onun aldığı Türk terbiyesini beğenmemektedir. Okul kıyafetlerinden bile öylesine tiksindir ve Ayşe’yi gördüğünde içinden “Aman yarabbi, bu Kız Öğretmen Okulu öğrencilerinin klasik kıyafetleri! Kafacıkları kadar basit” (KN, 144) demekten kendini alamaz. Türkçe konuşmayı bir tutsaklık olarak görür, serbest bir şekilde İngilizce konuşmadığı bu ülkenin vatandaşı olmaktan utanır.

“Bu ne biçim memleket, ne biçim zihniyet! İnsan konuşmasında bile serbest olmadıktan sonra, yerin dibine batsın böyle vatandaşlık.” (KN, 142)

Turan’ın “Turan Kulübü’ne başvurusu, hakkında yapılan araştırma sonucunda reddedilir. Kulübe kendisini kabul etmeyenleri ve çevresindeki diğer insanları midyeye benzeterek onları sert kabukları içinde yapıştıkları yerde ömürlerini geçiren birer zavallı olarak görür. Tek tesellisi iş yerindeki Amerikan gazete ve dergilerindeki fotoğraflardır. Amerika’yla ilgili bilgiler edinerek zaman geçirir, dergilerdeki fotoğraflar ile ülkesini kıyaslar. Yaşadığı memleketin sıkıcı, gülünç ve yaşanmaz olduğuna kanaat getirerek özlem içinde dergilerdeki Amerika fotoğrafları ile sakinleşmeye çalışır.

Bu memleket herhalde anlattıkları gibi harikalar diyarı. Bazen bu mecmuaların yazılarına ve resimlerine o kadar dalyorum ki, başımı çevirip de pencereden dışarıya bakınca veya sokağa çıkınca derin bir hayal kırıklığına uğruyorum. (KN, 143)

İş yerinde hiç kimse ile arkadaş olamayan Turan, eski arkadaşı Fethi’yi ziyarete gittiği bir gün Ayşe ile tanışıp konuşma imkânı bulur. Turan, Türkiye’nin eğitim politikasını yerden yere vurur. Henüz mezun olmuş genç kızların köylere ya da en ücra köşelere eğitim vermek üzere gönderilmesine tahammül edemez. Onun için köylü çocukları kirli yüzlü, yırtık pabuçlu, takunyalı, “dangıl dungul” oturan tiplerdir. Hatta toprak evleri, sefil köy manzaraları diyerek küçümser. Ayşe ve arkadaşını uyarmak ister; ancak onların bu manzaralardan şairane tasvirlerle bahsettiğini görünce daha da sinirlenir. Ayşe ve arkadaşlarının öğretmenleri tarafından yaldızlı haplarla uyutularak bir yalana inandırıldıklarını düşünür. Önceleri bir yaz eğlencesi olarak gördüğü Ayşe’ye aşık olmaya başlar. Onu da kendisiyle Amerika’ya götürmek ister; ancak ona bu fikri açmaya korkar. Ayşe’nin İzmir’de bir okula öğretmen olarak atandığını gazeteden okuyunca çok mutlu olur. Amerika’ya gidene kadar kendisini görebileceği için heyecanlanır.

“Maarif nereye “buyur” derse, tıpış tıpış gidecekler; hatta ta cehennemin dibinde bir köy bile olsa.” (KN, 143)

Colombia Üniversitesi’nde sosyoloji ve ilahiyat bölümlerine devam etmek koşuluyla bütün masraflarını karşılayan yıllık bin dolarlık bir burs ile üç yıllığına eğitime kabul edildiğini öğrenen Turan, kontrattaki maddeleri okumadan imzalamak ister. Kontrata göre New York’ta Y.M.C.A misyoner teşkilatının yurdunda kalacak,

mezun olduktan sonra Amerika’da çalışırsa iki yüz, Türkiye’de çalışırsa yüz dolar alacaktır. Kontratı bozarsa önceki borçları da dâhil olmak üzere bütün parayı hemen ödemek mecburiyetindedir. Turan’ın hayal ettiği ülkeye kavuşması için sadece iki aylık süresi vardır. Aralık ayında hareket edeceğini düşünerek günlüğüne heyecanını anlatan satırlar yazar. Cennet ülke dediği Amerika’nın hayaliyle öylesine meşgul olur ki artık ülkesinde bir misafir olduğunu yazar.

“Oh diyorum. Bu şehirde, bu cehennemde ancak iki aylık misafirim. Ondan sonra cennet, saadet ve başarı...” (KN, 156)

Ayşe’ye haberi vermek için okula gider. Okulun isminden duyduğu rahatsızlık Turan’ın kendi ülkesinden, değerlerinden uzaklaştığını bir kez daha gösterir. Bir şehit askerin ismini taşıyan okul, onun için bir ölünün adını taşıyan herhangi bir yapıdır. Hatta on yaşındaki öğrencilerin okuduğu okula ölmüş birinin adının verilmesini anlamsız bulduğunu açıklamakta sakınca görmez. Onun için sadece Amerika ve Amerikalılık önemlidir. Türklükten uzaklaşmış, vatanına ait her değere düşman kesilmiş, sadece görmediği bir ülkenin hayaliyle avunan Turan’ın vatan için şehit düşmüş askerin önemini kavrayamaz.

“Ayşe’nin tayin edildiği okulu ve yerini öğrendim; adı bilmem hangi şehidin adını taşıyor. Bu milletin damarlarına askerlik o kadar işlemiş ki, on yaşındaki çocukların okullarının adını bile ölen askerler arasından seçiyorlar.” (KN, 157)

Ayşe ile konuşma fırsatı bulamayınca ona mektup yazarak duygularını anlatmaya karar verir. Onunla birlikte Amerika hayalini gerçekleştirmeye hazırlanır. Mektubu açmadan iade eden Ayşe, Turan’ın kim olduğunu ve Amerikalılarla işbirliği yaptığını öğrenmiştir. Bir Türk kızı olduğunu, kendisiyle aynı vatan aşkını taşımayan biriyle arkadaş dahi olamayacağını bu nedenle kendisinden uzak durmasını söyler.

“Varlığımın her zerresinde, bu memleketin hakkı, bu memleketin ve milletin aşkı var. Benimle aynı aşkı taşımayan bir insanın bana el uzatması iğrenç bir cesarettir. Sizin çılgınca arzularınıza cevap verebilecek matmazeller, misler arayın.” (KN, 158)

Turan, ülkesine kendisini bağlayan tek varlık olan Ayşe’yi de kaybedince bir an önce gitmek için hazırlıklara başlar. Limanda Rıza ile karşılaşır ve ondan hıncını almak için Amerika’ya gittiğini haykırır. Rıza verdiği cevap ile Tevfik Fikret’in oğlu

Haluk'un Hristiyan oluşuna göndermede bulunur: "İkinci bir Haluk olmaya diye dişlerini gıcırdattı." (KN, 162) Turan'ın ise aklında hep Mister Allen'in "Size bu şehirde eza edildiği zaman ötekine kaçın" (KN, 162) sözü vardır. Doğru yolda olduğundan emin bir şekilde bir şehirden ötekine, bir ülkeden başka bir ülkeye doğru ilerler. Huzursuz olduğu ülkeden mutluluk ülkesine doğru yola çıkmaya karar verir. Kolejdekilerle Dr. Wood'a veda eden Turan arkasında vatana ait hiçbir şey görmek istemediği için ailesinin kendisini uğurlamasına izin vermez. Memlekete ait her şeye lanetliymiş gibi davranır, limandan ayrılırken yemin ettiği gibi arkasına bile bakmaz. Karanlıklar ülkesinden aydınlıklara ülkesine yolculuk yaptığını düşünerek büyük mutluluk duyar. Vapur limandan uzaklaştıkça mutluluğu katlanmakta rüyalarının gerçek olacağı ülkeye doğru yol almaktadır.

"Ben ruhumun bütün hasretiyle hürriyet, nur ve irfan diyarına koşuyorum. Birkaç saat sonra ümitlerimin, saadetlerimin vatanı olan Amerika'yı, New York'u karşımda göreceğim." (KN, 166)

Aralık ayının yirmisini uzun zamandır yazmadığı günlüğüne büyük bir sevinçle kaydeder. Bu tarihte New York'a yerleşmiş, Y.M.C.A kulübünün rahat, temiz odasında hürriyeti ve mutluluğu tatmakla meşguldür. Rüyalarının ülkesinde yaşadığı sevinci anlatmaya öğrendiği dilin yetersiz kalmasından şikâyetçidir. Günlüğüne Amerika'ya gelirken yaşadığı her ayrıntıyı büyük bir sevinçle not eder. Ülkenin girişinde uygulanan bir güvenlik uygulamasına değinen Turan, ütopyalarda genellikle uygulanan sistemi hatırlatır. Ütopya ülkeleri dışarıdan gelecek etkilere kapalı olduklarından ülkeye giriş çıkışlar belli şartların sağlanması halinde mümkün olabilmektedir. Amerika'ya girişte de Ellis adasında çeşitli güvenlik ve sağlık kontrollerinden sonra insanların ülkeye girişine izin verilmektedir. Çeşitli aşamalardan geçen insanların ülkeye girişleri bazen uzayabilmektedir. Hatta bazılarının aylarca izin verilmediği için onların bu adalarda evlenip çocuk sahibi olduklarından bahsedilir. Turan'a "Hazreti İsa'ya inanır mısınız, Savaşın ve içkinin aleyhinde misiniz?, Türkiye'ye döndükten sonra kaç kadınla evleneceksiniz?" şeklinde sorular yöneltilir. Bu soruları cevaplayıp ülkeye neden geldiğini ispatladıktan sonra Amerika'ya girebilme hakkı kazanır.

Turan, Y.M.C.A başkanının isteğiyle çeşitli yerlerde Türklüğü ve Türkiye'yi kötüleyen, İslamiyet'i ilkel bir dinmiş gibi gösteren konferanslar verir. Konferansta Müslümanlığı ve Türkiye'yi aşağıladığı için bir Türk'ten dayak yer. Turan ülkesinden ve milliyetinden kurtulmak amacıyla Amerika'ya gittiği halde, tanıştığı herkes ona bir Türk olduğu için ilgi gösterir. Amerikalı arkadaşı Miss Helen'in eleştirisi ve New York'ta tanıştığı Türklerin vatan özlemine dair söylemleri, Turan'ı yaptıklarını sorgulamaya iter. Kültürünü, dinini, yaşayışını eleştirdiği ülkesinin başkaları tarafından üstün görülmesine anlam veremez. Çinli bir yabancı kendisine bir kitap hediye ederek onun düştüğü durumu yüzüne vurur. "Vatanını çok seven bir Çinliden, memleketini sevmeyen bir Türkel!" notuyla gönderdiği "Vatansız Adam" isimli kitap, Turan'da büyük bir etki bırakır. Vatanına en büyük ihaneti verdiği konferanslarla yaptığı farkına varan Turan, bunu telafi etmek ister. Konuşmalarından dolayı Türk konsolosluğuna şikâyet edildiği, ortamın gergin olması nedeniyle konferanslara ara vermesi gerektiği kendisine bildirilir. Turan, imzaladığı kontrat nedeniyle ülkesine geri dönemez. Kendisine verilen bursu durdurarak okula gitmemeye başlar. Aklında daima Türkiye ve Ayşe vardır. İş bulmak için Amerika'da çalmadık kapı bırakmaz. Bu sırada gerçek Amerika ile karşılaşır. New York'un sadece Amerika'nın kötülüklerini örten bir perde görevi gördüğüne inanmaya başlar. Çünkü arka sokaklarda yoksulluk, işsizlik, hastalıklar çok fazladır ve New York'un büyülü havasından eser yoktur.

"Dün bir başıma dolaşırken New York'un "Bovery" denilen doğu mahallelerine düştüm. Yarabbi, burada neler gördüm: fakirlik, sefalet, pislik, sarhoşluk..." (KN,197)

Kolejde bir hayal ülkesi olarak tanıtılan ülkenin gerçek yüzünü görmeye başlayan Turan, kolejdekilerin Amerika'yı üstün göstererek kendilerini zehirlediklerini, ulaşılmaz bir ülke gibi gösterdiklerini anlar. New York'un sadece gelişmiş bölgelerini göstererek öğrencileri kandıran kolej öğretmenlerinin bir benzeri bile bu ülkede yoktur. Arka sokakları gezdikçe kendisini altın kafesteki bülbül gibi hisseden Turan'ın hayalindeki ülke yerle bir olur. Refah ve servet diyarı olarak tanıdığı bu ülkenin açlık, buhrandan başka bir şey olmadığını görür. Ülkesini hor görmek ve aşağılamak gibi bir hatayı işlediği için kendisini vatansız olarak niteler.

Amerika'yı yalnız servet ve refah diyarı diye bilenler gelip de burasını görsünler. Hoş, açlık ve buhran her tarafta var ya... Her gün gazetelerde top atan birkaç banka veya müesseseye rastlanıyor. Ah, bize Amerika'yı da yanlış tanıtmışlar. (KN, 198)

Verdiği konferanslar nedeniyle Türklerin kendisine selam dahi vermemeleri, Turan'ın pişmanlıklar içinde kıvranmasına neden olur. Okuldayken kulübün üyeleri arasında olan Ermeni bir öğrenci, Türkler için “Eşek Türkler!” ifadesini kullanmış, Turan'la aralarında kavga çıkmasını arkadaşları engellemiştir. Bir kafede garsonluk yaparken tekrar aynı öğrenci ile karşı karşıya geldiklerinde intikamını almak için Ermeni öğrencinin kafasında tabak kırar. Ermeni'yle aralarında çıkan kavga nedeniyle kafedeki işinden olur. Turan'ın, dedesi ölünce ona mirasının bir kısmını bırakır. Mirası alır almaz misyonerlere ödemeyi yapar ve kontratı fesheder. Amerika'dan Türkiye'ye gelince annesinin evlenmek üzere olduğunu öğrenir. Zengin bir tüccar olan üvey babası, çevresine karşı mahcup olacağı için Amerika'da Türkler aleyhine konferanslar veren Turan'ı istememektedir. Turan babasından kalan eşyaları öpüp koklar, onun silahını alnına dayayarak intihar etmeye kalkar ancak silah boş olduğundan bunu gerçekleştiremez. Türk okullarının zafer ve havacılık bayramı için düzenlediği etkinliklere katılır. Ayşe'nin ona nefretle baktığını gördükten sonra bir gece sandalla denize açılır. Birkaç gün sonra gazeteler, Turan'ın cansız bedenine ulaşıldığını yazar. Turan'ın Amerika özlemi böylece bir hüsrarla sonuçlanır. Hayallerindeki ülkeye kavuşmak için var gücüyle çalıştıktan sonra umduğunu bulamayan Turan, yeni bir ütöpik özlem içine düşerek ülkesine dönmek için mücadele etmiştir. Önceleri bir cehennem gibi gördüğü Türkiye'nin hemen her şeyinden rahatsızdır ve yalnızca Amerika onun düşlerini süslemektedir. Amerika'nın zenginliği, iş imkânları, eğitimi ve yaşam biçimini ideal bir yaşam olarak gösteren kolejnin etkisi, zamanla kırılır, Amerika'ya olan özlem yerini vatan özlemine bırakır. Yabancı bir ülkenin eğitim sistemi ile yetişmiş bireylerin karşılaştığı aidiyet problemi ortaya çıkar. Turan, Türkiye'ye ait olmadığı gibi Amerikalı da değildir. Dolayısıyla hangi ülkeye giderse gitsin, hangi ideal düzene karışırsa karışsın hep bir eksiklik duymaktadır. Kendisini vatansız olarak görmesi bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkar, ütöpik bir ülke bulma hayaliyle gittiği Amerika'dan vatansız olarak dönmek zorunda kalır. Ütopyasını gerçekleştiremediği gibi düşlediği yaşam bir distopyaya dönüşür. Amerika ve döndükten sonra kendi ülkesinde mutlu bir yaşam kuramayan Turan, çareyi denize açılarak hayatına son vermekte bulur.

3.4. Köy Politikası Etrafında Şekillenen Ütopyalar

Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle çıkan Türk milleti, yeni bir devlet kurduktan sonra askeri başarıların üstüne ekonomik, kültürel ve siyasi başarılar da ekler. Cumhuriyet'in ilanıyla beraber reformlar yapılır, yeni kurumlarıyla, yeni kültür politikalarıyla toplumsal bir gelişmişlik düzeyi elde edilir. Çok kısa zamanda gerçekleştirilen inkılaplarla ve toplumsal değişikliklerle kurulan yeni devletin uluslararası alandaki yerini alması için uğraş verilir. Atatürk döneminde başlatılan yeniliklere daha sonraki süreçte devam edilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ekonomik krizler ülkeyi büyük sıkıntılara sokar. Yirmi yedi yıl süren tek parti hâkimiyetinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle yeni bir dönem başlar. Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra bazı ekonomik atılımlara imza atar. Bu süreçte devletçi anlayış terk edilerek liberal bir ekonomi politikası uygulamaya konur. Bu yeni gelişmeler hem şehirlerde hem de köyde yeni bir hayatın başlaması için önemli adımlardır. Ekonomik alandaki iyileşmeler bir süre devam etse de ordunun idareye el koymasıyla Demokrat Parti dönemi son bulur, böylece bazı uygulamalar kesintiye uğrar.

Cumhuriyet döneminden beri köyü kalkındırma, köylüyü bilinçlendirme konusunda çalışmalar yapılmış, çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bu çalışmaları 1923-1950, 1950-1960, 1960-1980 şeklinde üç döneme ayırmak mümkündür. Mustafa Kemal ve arkadaşları, köylünün vatan savunmasında bütün yükü taşımasına rağmen o zamana kadar ihmal edildiği, yeni süreçte ise iktisadi önlemlerle refah bir seviyeye kavuşturulması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Bu düşüncenin neticesinde Köy Kanunu 1924'te çıkarılarak köy yeni bir idari yapıya dönüştürülür. Aşar Vergisi kaldırılır ve daha düşük vergiler uygulamaya geçirilir. Topraksız köylüler topraklandırılmaya, köylüye uygun krediler verilmeye başlanır. Çiftlikler kurulduktan sonra modern tarım aletleriyle tarım yapılması konusunda eğitimler verilir. Makineleşme kısmi olarak gerçekleştirilir. Köy ve köylüler böylece edebiyatta da işlenmeye başlar. Özellikle 1930'lu yıllarda köy ve köylü hayatı Cumhuriyet dönemi yazarlarını yakından ilgilendirir. Köycülük bir ideolojik söylem halinde uzun bir süre devam eder. Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin kurulması bu ideoloji bağlamında ele alınabilir. Halkevlerinin ve Köy Enstitülerinin bütün yayınlarında ya da mensuplarının edebi eserlerinde bu ideolojik söylemin izleri takip

edilir. “Köycülük ideolojisi sınıf temelli ideolojileri yadsırken; durağan, toplumsal farklılaşmalardan arınmış bir ülke tahayyülünü savunmuş; bir taraftan tabandan gelebilecek potansiyel hareketlerin önünü kesmek için bir araç olarak düşünülürken bir taraftan da büyük ölçüde tarıma dayalı bir ülkede milliyetçiliğe anti-sosyalist bir kitle tabanı oluşturmaya çalışılmıştır” (Karaömerlioğlu, 2006a: 151). Köycülük yazını, böylece bir yandan yeni rejimin yerleşmesi için yazarlara sınırsız kaynak sağlarken öte yandan entelektüel tabakanın ideolojik görüşlerini uygulayacak bir alan sunar. Edebiyat, özellikle de “anlatma esasına bağlı edebi türler içerisinde roman, insanî ilişkilerin en yoğun biçimde örgütlendiğini edebi tür” (Özcan, 2002: 88) olduğu için ideolojik görüşlerin yayılması, taraftar bulması ve beslenmesi için uygun bir araç olduğu için bu dönem politikaları için önemli bir araç niteliği taşımaktadır. Köy politikaları ile çok fazla ilgileri olmasa da ele aldıkları konuları ideolojik düşünceleri etrafında değerlendiren yazarlar, köy ve köy hayatına dair izlenimlerini aktarmaktan geri durmazlar. “Köycüler köy hayatını ve köylüleri yüceltiyorlardı. Düşüncelerini inandırıcı kılmak için ütöpik ve gerçek dışı köy hayatı ve iktisadı resmetmekteydiler” (Karaömerlioğlu, 2009: 287). Bu dönemin yazarları, köylüleri, Türk milletini oluşturan asli unsur ve değişime açık insanlar olarak kabul eder.

Cumhuriyet döneminde köye ve köylüye yönelen önemli yazarlardan birisi Yakup Kadri’dir. Yaban adlı eseri ile köylü-aydın ayrımını ortaya koyarken köy hayatına ve köylüye ilişkin değerlendirmeleri uzun süre eleştirilir. Yakup Kadri ihmal edilmiş Anadolu köylüsünü aşağılayan betimlemelerinin yanı sıra köylü yaşamına sırtını dönmüş aydının yönünü, köye ve Anadolu’ya çevirmeye çalışır. 1930’lu yıllarda köy yaşamının edebiyatta daha fazla yer almasının bir nedeni de Yakup Kadri’nin açtığı bu yolun diğer yazarlar tarafından takip edilmesidir. Kemalist rejimin başarıya ulaşması için ihmal edilen bu alt tabakadan faydalanmanın gerekliliğini hatırlatan yazar, eğitilmeye müsait köylünün yeni sistem içindeki yerini alması noktasında üstüne düşeni yapmaya çalışır. Köylünün ve köy ortamının ne kadar kötü olduğunu ortaya koyarak değişim yapılacaksa ilk önce ihmal edilen bu coğrafyadan başlanması gerektiğini hatırlatır. Yazar, izlenimleri yoluyla dile getirdiği köy gerçeklerinin değişmesi, köylünün aydınlanması, Cumhuriyet’i sahiplenecek bireyler haline gelmesi için Türk aydınını göreve çağır.

Köy ve köylü hayatına dair realist bir anlayışla eser veren bir başka yazar Sabahattin Ali'dir. Köylülerin hem ekonomik hem de eğitim anlamında geri kalmışlıkları, bürokrasinin neden olduğu sorunlar ve aydınların köylülerle aralarına koydukları mesafe eserlerinin konularını oluşturur. İdari anlamda köylerin kendi kaderine terk edilmeleri, yetkililerin keyfi uygulamaları, yazarın en çok eleştirdiği durumlardır. Köylerin kalkınması, köylülerin eğitilmesi ve haklarının öğretilmesi, hizmetin köylere ulaşması konusunda yazarın güvendikleri yalnızca öğretmenlerdir. Köylerdeki bütün sorunlara çözüm bulacak, köylüleri medenileştirecek, toplumsal yapıyı değiştirecek güce sahip olan öğretmenleri bekleyen birçok sorun vardır. Yazarlara göre taşra ve köy ile herhangi bir bağlantısı olmayan yetkililerin öğretmenlere çıkardığı zorluklar köy ütopyasının gerçekleşmesini engeller.

Sıradan insanların günlük kaygılarını anlatırken köylülerin hayatını ele almayı ihmal etmeyen bir başka yazar Memduh Şevket Esendal'dır. Erken Cumhuriyet döneminde yazdığı hikâyelerde idealleştirilmiş köy görüntülerinden çok gerçekçi köy hayatından parçalar sunar. Siyasi hayatıyla edebi hayatını birbirinden ayırmaya çalışsa da ütopycı bir eğilimle yazdığı eserlerinde toprak reformu, medeniyet ve sanayi konularında köycü bir bakış açısı sergiler. “Ütopyasına, bir tarım medeniyetini kastederek “yatay medeniyet” adını verir. Ütopyasının antitezi “dikey medeniyet”, dediği “sanayi medeniyeti”dir (Karaömerlioğlu, 2006b: 126). Esendal, 1930’larda tarım medeniyetini savunur ve bütün aydınların bunu savunmalarını isteyerek sanayinin düşmanı kesilir. Ona göre tarım medeniyeti bütün medeniyetlere galip gelecektir. Tarım medeniyeti ile ilgili ütopyasını *Yurda Dönüş* isimli hikâyesinde anlatan yazar, tarım toplumu için yeni hedefler koyar.

Köy ve köylü gibi konuları işleyen yazarların çoğu köylü değildir. 1950’den sonra Köy Enstitüleri’nde eğitim gören ve köyü yazan yazarların eserleri edebiyatta önemli bir yer tutar. Mahmut Makal, bu yazarlardan en çok dikkat çekenlerdendir. *Bizim Köy* adlı eseri ile köy edebiyatının oluşumuna öncülük etmiş, köy gerçeklerini bütün çıplaklığıyla ortaya koyar. Köy notlarından oluşan bu eserin bir roman olmadığı birçok araştırmacı tarafından dile getirilse de kitap roman olarak birçok defa basılır. Ekonomik sıkıntılar, toprak konusu ve eğitim sorunlarının işlendiği bu çalışma, sonraki romanlara tematik bir kaynak görevi görür.

Yaşar Kemal, Fakir Bayburt, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Reşat Enis, Sadri Ertem gibi isimler ağalık, işçilik, sınıfsal ayrımlar, feodal yapıdan kaynaklanan sorunlara eğilmişlerdir. 1923-1950 arasında yazılan ve köyü ütöpik bir mekan olarak ele alan romanlar sayıca çok fazla değildir. Daha çok gerçekçi bir bakış açısıyla yazılan eserler öne çıkmaktadır.

3.4.1. Yeşil yurt ütopyası: Köy Hekimi

3.4.1.1. Ütopyaya ön hazırlık

Cahit Burhan Morkaya'nın 1932'de yazdığı *Köy Hekimi* adlı romanında, gerçekçi köy romanlarının aksine ütöpik bazı öğeler sunar. Genellikle İstanbul yaşamını konu alan eserler yazan Morkaya'nın tek köy romanı olan bu eser, bazı araştırmacılar tarafından başarılı bulunurken bazılarınca başarısız bir roman denemesi olarak kabul edilir. Ömer Türkeş'e göre (2009: 429), "Burhan Cahit Morkaya'nın Cumhuriyet idealleri doğrultusunda yazdığı, hayali köy ve köylü tasvirleri ile umutlu bir gelecek vadeden *Köy Hekimi* (...) ne fikri ne de edebi anlamda başarılıdır." Romanda birbirine denk olmayan kişilerin evliliklerinin yol açtığı sorunlar işlenir. Aynı konuyu işleyen romanlar daha önceki dönemlerde de yazılmıştır; ancak olaylar romantik bir anlayışın ortaya çıkardığı ütöpik bir köy ortamında geçmesi yönüyle dikkat çekicidir. Eserin giriş bölümünde on üç yaşındaki Emine ve Tosun'un nişanlanmaları konu edilir. Tosun ile Emine arasında on dört yaş vardır. Tosun nişandan hemen sonra savaşa katılmak üzere askere çağırılır. Milli Mücadele'ye katılan Tosun'un hikâyesi ile savaşın köyde yarattığı etkiler ele alınır. Köyünden çıkan Tosun, askerlik sayesinde birçok tecrübe edinir. Romanda Milli Mücadele'ye ait sahneler anlatılırken Tosun da kahraman bir Türk askeri olarak betimlenir ve idealleştirilir.

"Artık uzun muharebelerde ateş hatlarında boğuşa boğuşa demirleşen, keşfedilmemiş korkunç bir harp makinesi haline gelen Türk askeri can evine saldıran kanlı dalgalara yalçın bir kaya gibi karşı durmağa başlamıştı." (KH, 6)

Milli Mücadele'nin başlamasıyla köylerde sadece kadınlar kalır ve erkeklerin yapması gereken pek çok ağır iş kadınların omuzuna biner. Tosun'un köyünde de

yaşlı erkekler ve kadınlar dışında kimse kalmaz. Köylü kadınların eşlerini ve oğullarını beklerken çektiği sıkıntılar, erkeklerin ise yokluklarının köyde yarattığı zorluklar ve savaştaki başarılarına yer verilir.

Bademli köyünün yaşlı anneleri erkek evlatlar hasretiyle yanıp duruyorlardı. On beş evlik köyde muhtarın topal çürük oğlundan başka genç erkek kalmamıştı. Yıl muharebeleri yetişen gençlerin erkeklerini alıyor, kızlarını bırakıyordu. Artık genç kızlar köyde delikanlıların, genç erkeklerin görecekları işi yapmağa başlamışlardı.” (KH, 8)

Anne ve babasını kaybeden Emine’nin yaşadıklarıyla köy hayatı daha ilginç hale gelir. Teyzesinin yanında sığıntı gibi yaşayan Emine’yi çeşme başında gören valinin eşi Neveda Hanım onu evlat edinir ve Antalya’ya götürür. Çocuğu olmayan Neveda Hanım, Emine’yi kendi çocuğu gibi yetiştirir. Okuma yazma öğreterek Emine’ye kitap okuma alışkanlığı kazandırır. Onu, köydeki yaşamından çok farklı bir hayatla tanıştıran Neveda Hanım, Emine’nin Avrupai bir eğitim almasına yardımcı olur. Neveda Hanım, yeni kıyafetler alarak köylü görünümünden kurtardığı Emine’yi bir hanımefendi olarak yetiştirir. Köy mektebinde Ahmedîye ve Kur’an okumayı öğrenen Emine, Neveda Hanım’ın yanına yerleştikten sonra yeni harfleri ve okuma yazmayı öğrenir. Romanlar, hikâyeler, düşünce yazıları okuyan genç kız, dağın başında yaşayan bir köy kızı olmaktan kurtulup yetenekleri ve azmiyle yeni bir birey olur. Anadolu’nun her şeyden mahrum yoksul köyünden çıkıp valinin evine yerleşmesiyle vücut olarak da gelişmeye başlar. Romanın ütöpik bütün yönleri Emine ve onun yaşadığı çevre üzerinden verilmeye çalışılır.

3.4.1.2. Ütöpist unsurlar

Köy Hekimi romanında belirlenen ütöpik unsurlar mekan, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.4.1.2.1. Ütöpist mekân

Burdur ile Antalya arasında kalan, kimsenin uğramadığı köy ormanı diğer köy ve kasabalardan tamamen farklıdır. Yeşilliği, temiz havası ve insanların uğrak yeri olmayan bu coğrafyası ile yeşil ev, yazarın hayalindeki ideal bireyin diğer insanlarla etkileşime geçmesini önleyici kapalı bir alandır. “Tasarlanan sistemi bütünlük içinde sunmuş ve (zaten) ideal olanı düşünüp ortaya koymuş olmanın verdiği güvenle,

bütün ütopyaların kendilerini yeni öneri değişimlere kapatmış olduklarını görürüz” (Sevinç, 2004a: 89). Ütopyaların temel özelliklerinden olan kapalılık ilkesi çam ormanındaki yeşil ev için de geçerlidir. “Romanda anlatıcı tarafından “yeşil yuva” diye nitelenen bu ev, Tosun’a göre sıcak ve mutlu bir yuvayken Emine’ye göre, okuduğu kitaplardan dolayı artık uzaklaştığı köy halkından kaçış merkezdir” (Gülendam, 2011: 289-290). Yazar en ideal mekânı tasarladığından emin bir şekilde Emine’yi çam ormanındaki evlerinin dışına çıkarmaz. Ayrıca oradaki yaşamı değişikliğe uğratacak ya da dışarıdaki hayata benzetecek her türlü etkileşime kapalı tutulan ormandaki yaşam, yazar için en ideal özellikleri ile okuyucuya tanıtılır.

“Hâkim (Anadolu) yaylaklarından (Akdeniz)e doğru inen bu küçük ve bereketli vadiler ve her mevsim baharını muhafaza eden genç ormanlar arasında dağılan bu köyler birer mes’ut firagat ve inziva yuvasıdır.”(KH, 7)

3.4.1.2.2. Ütopist zaman

Tosun’un hikâyesi anlatılırken Milli Mücadele’de geçen zaman dilimi ele alınır. Bu zaman dilimi askerlerin cesareti, vücut olarak gelişimi ve savaş alanında gösterdikleri kahramanlıklar zamanın zor şartları üzerinden değerlendirilir. Suat Naci’nin İstanbul yılları ise Anadolu’nun zihinlerde bir masal ülkesi olarak idealize edildiği döneme işaret eder. Son bölümde ise yeşil çam ormanında geçen zaman en ideal ve kaliteli zaman olarak değerlendirilir.

3.4.1.2.3. Ütopist kurgu

Morkaya, romanında ideal bir bireye dönüşümü etkileyen faktörleri açıklarken bireyin kısa bir sürede uzun mesafeler alınmasına dikkat çeker. Ramazan Kaplan romanı (1997: 112-113), “İnsanın bu kadar kısa sürede böylesine bir yol alabileceğini düşünmek, ya insanı ya da onu değiştiren faktörleri gerektiği gibi tanıyamamaktan veya bunu roman çerçevesinde ele alamamaktan ileri gelir” şeklinde değerlendirir. Bu bakımdan Köy Hekimi’nin ütopik yanı ağır basan bir roman olduğunu açıklar.

Tosun, askerden geldikten sonra gösterişli bir düğün yaparak Emine ile evlendiren Neveda Hanım, kendi evlerinde onlara bir oda verir. Ancak bir süre sonra

valinin tayini Samsun'a çıktığından Emine ve Tosun köye dönmek zorunda kalır. Gitmeden kendilerine son bir iyilik yapmak isteyen Neveda Hanım, vali aracılığıyla Tosun'u orman muhafaza memurluğuna tayin ettirir. Bademli köyüne iki buçuk yıl sonra dönen Emine, köydekilerle anlaşamaz. Emine'nin her hareketi, kıyafeti, evi, köylüler için dedikodu malzemesi olur. Düşüncesi, hayalleri tamamen değişmiş bir birey olan Emine'yi anlamaları mümkün olmayan köylü kızları onu bir yandan kıskanırken bir yandan da çekiştirirler. Bir zamanlar Emine'nin hayal dünyasının bütün sınırı köyü çeviren sıra dağlarken Antalya'da denizi, gemileri, dünyayı gördükçe o, bu sınırlarından kurtulmuş, haritalar üzerinden yeni dünyalar keşfetmiş gözünü uzaktaki dünyalara dikmiştir. Ancak evlilik ve köy hayatının buna imkân vermeyeceğini bilen Emine, bu dünyalara ancak okuduğu romanlar sayesinde kavuşabilmektedir. Romanlardaki dünyalar ile kendi hayatı arasında benzetmeler yaparak hayattan zevk almaya çalışır. Yeni evli çift ormanın içinde bir ev yaptırıp oraya yerleşirler. Tosun orman bekçiliği yaparken Emine, Neveda Hanım'ın kendisine gönderdiği romanları okumakla ve ev işiyle gününü geçirir. Evin yapıldığı alan, konumu itibariyle bir inziva yerini andırmaktadır. Dere başındaki evin görünüşü, kümesi, atı ve köpeği ile orman içinde saklı kalmış bir dünya izlenimi yaratır. Köyden ve şehirden uzak bu sakin orman içinde kitapları ile kendisine yeni bir yaşam alanı yaratan Emine, köyden kurtulduğu için çok mutludur.

“Hele (Jül Vern)nin terceme edilmiş macera ve seyahat romanları bu inziva ve sükûnet âleminde ona en samimi arkadaş olmuşlardı.” (KH,25)

Ormandaki bahar havasının yılın her döneminde hissedilmesi, yeşil çam ormanlarının cazibesini arttırır. Yeşil çamların gölgelendirdiği bu alanda yaz, kış baharı anımsatacak, meyvelerin olgunlaşmasını sağlayan bir sıcaklık meydana gelir ancak bu sıcaklık insanı rahatsız edecek kadar değildir. Köylerin kavurucu sıcaklık altında solduğu zamanlarda bile Emine'nin yaşadığı yerde çam ağaçları, serin bahar havası yaşatır. Emine ve eşi hayatlarını endişesiz bir şekilde inziva içinde geçirir. Emine yeşil yuvasında *Kırk Günde Devri Alem* romanında anlatılan orman içindeki ev ile kendi evini kıyaslayarak tehlikesiz, mutlu ve dedikodudan uzak bir yaşam kurdukları için eşi ve kendisiyle gurur duyar.

Suat Naci'nin Bademli kasabasına tayin edilmesi ile başlayan olaylar, onun kasabada birçok hastalık için köyden köye koşmasıyla devam eder. Kasabada anlaşıcağı ya da dertleşeceğı birini bulamayan doktor, kasabadaki işine yoğunlaşır. Yabancılar ve özellikle erkeklere kapalı olan bu toplum, Suat Naci'nin güven verici yardımları karşısında yumuşamaya başlar. Köylüler, daha önce kızlarının ve eşlerinin yanına bir erkeğın girmesine izin vermedikleri halde Suat Naci'nin onları muayene ve tedavi etmesine izin vererek evlerine alırlar. Köy ortamı dedikoduya müsait küçük bir yer olduğundan hep aynı şikâyet duyulur. Suat Naci'nin çok iyi bir doktor olduğunu kabul eden köylüler, “keşke biraz yaşlı olsaydı” diye söylenmeye başlar. Suat Naci'nin genç bir doktor oluşundan rahatsız olan bu köylülerin ahlaksızlıkları kasabaya bir hayat kadını olan Mahmure'nin gelmesiyle ortaya çıkar. Mahmure adlı hayat kadını Isparta'nın Bademli kasabasına geldikten sonra gençlerin geçirdikleri değişim Suat Naci'nin tanıklığı ile aktarılır.

Artık akşamları kızgın güneş kasabanın kenarından sıyrılıp gittikten sonra dar ve eğri sokakları örten karanlıktan ürkek ve garip insan gölgelerinin bu kuytu mahalleye doğru yaklaştıkları görülüyor, Mahmure'nin oturduğu evin etrafı birbirlerinden habersiz hareket eden aşka ve zevke susamış gençlerle doluyordu. (KH, 54)

Kasabada şehvetin etkisiyle kendilerini kaybeden gençlerin nasıl tehlikeli hale geldikleri, her gün çıkan kavgalar ve yaralıların durumundan anlaşılmaktadır. Kasabanın gençleri bu kadınla ilişki kurabilmek için her türlü tehlikeye atılırlar. Hatta bazıları bu kadını bağ evlerine kaçırarak günlerce orada tutar. Kadını kurtarmaya gelenlerle silahlı çatışmaya girerler. Mahmure'nin hastalık yaydığı gerekçesiyle kasabadan kasabaya kovulmuş bir hayat kadını olduğunu bilmeyen gençlerin çoğı, onunla birlikte olur. Genç bir doktor olan Suat Naci, cinsel hastalıklara yakalanan gençleri ve kasabanın bu durumunu endişe ile izlemektedir. Çok geçmeden endişelerinde haklı olduğu ortaya çıkar. Kasabanın gençleri evde uygulanan koca karı ilaçları işe yaramayınca cinsel hastalık kaptıklarını anlayarak Suat Naci'ye bu hastalığın tedavisi için başvururlar. Genç doktorun yeni tayin olduğu kasabada yaşadıkları, onun temel ahlâkî problem olarak cinselliğın bastırılması konusunun üzerinde durmasına neden olur. Doktor, kırsal kesimin kısıtlayıcı kurallarının insanı fuhşa sürüklediğı kanısına varır. Doktor Suat Naci, cinsel hastalıklara yakalanan gençlerin baskı ve ayıplanma korkusundan tedavi olma

cesaretini gösteremediğini, gençlerin cehalet nedeniyle tedavi olamadan öldüklerini vurgular.

Mahcup ve mert Anadolu genci muhitin ayıp ve çirkin gördüğü bir çapkınlık âleminin kirli bir yadigârı olan bu zehri ifşa edemiyor, onu kendi bilgisiyle, mahrem dostlarının tedavisiyle yok etmeğe çalışıyordu, bu zehirli düşman sefil ve cahil hasımlarıyla istihza eder gibi bazen açıktan açığa meydan okuyor, istilasını her tarafa yürütüyor. Bazen gizleniyor, bekliyor ve zayıf bir zamanda bütün hıyanetiyle cephe kurup cenge başlıyor. (KH, 52)

Kasaba gençlerinin Mahmure'nin etkisiyle düştükleri durum, Suat Naci'ye köyü eleştirme ve gerçekleri ortaya koyma imkânı verir. Suat Naci'ye göre gençlerin düştükleri müşkül durumun tek bir sebebi vardır o da köylülerin eğitimsizliklerinin yarattığı ahlâk anlayışıdır. Doktor kent ile köyün ahlâk anlayışını karşılaştırarak farklı mekânlara ait değerlere dikkat çeker. Suat Naci'nin köyün gençlerine hastalıkları bulaştırdıktan sonra kasabadan kovulan Mahmure'ye öfkesi büyüktür; ancak her türlü gençlik arzusunu namussuzluk sayan köylülerin fırsat bulduklarında durumdan faydalanmasına öfkesi tarifsizdir.

“Fakat bu laneti, gençlik arzularını ihmal ve istihfaf ederek gayrı meşru münasebetler için akla ve ihtiyaca en yakın tedbirleri bulmayı namussuzluk addeden kasabanın mutaassıp ve cahil erkânı için duyduğu nefret kadar değildi.” (KH, 67)

Suat Naci, ahlâkî değerlere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır. Kasabadaki insanların en küçük meseleyi bile ahlaki bir kaideye uydurarak kapalı, inzivaya çekilmiş halde yaşamalarını ihmal edilmişliklerine bağlar. Ona göre, tarihin, medeniyetin ve ilmin ihmal ettiği bu tabaka, yaşama usullerini bilmediğinden dar bir bakış açıyla belirlenmiş sınırlar içinde yoksulluk, bilgisizlik ve görgüsüzlük içinde yaşamını geçirmektedir. Çiçekli, yeşil ovaları ve dağlarıyla mükemmel bir coğrafyaya sahip olan Anadolu, bu ihmal edilmişliğinin sonucunda körelmiş ve ezilmiş bir insan tabakasının mekânı olarak işlenir.

Bu çiçekli dağlar, bu yeşil ovalar ve o berrak sular arasında devirlerin, tarihin medeniyet ve ilmin ihmal ettiği bir halk tabakası karıncalanıyordu ki en sade yaşamak usullerini bile mütereddi, münzevi bir ahlâk ve itikat kaidesine uydurmağa çalışarak körlüyor, eziliyor, zehirleniyordu. (KH, 68)

Köylülerin katı ahlak anlayışının aksine özellikle Ramazan ayından sonra tuhaflaşlıkları görülür. Ramazan ayı boyunca her türlü kötülükten, yalandan, şehvetten uzak duran köylüler, ayın sonunda inanç ve gelenek çemberinden sıyrılarak şehvet batağına düşmekten kendilerini alamazlar. Suat Naci, görünüşte masum,

yoksul, bilgisiz görünen köylülerin, en şeytani ihtirasları içlerinde sakladıklarını her fırsatta dile getirir. Yazar, inanç ve gelenek çemberinin sıkıldığı bu tabakanın dini günler dışında sergilediği tavırlara baktıkça onların ikiyüzlü hastalıklarını Suat Naci aracılığıyla ortaya çıkarmaktan zevk alır. Din ve gelenekleri olumsuz bir bakışla irdeleyen yazar, Suat Naci'ye misyon yükleyerek yapılacaklardan önce durum tespiti yaptırır, daha sonra ise eleştirdiği, yanlış gördüğü bu durumları düzeltmesi için ona mücadele azmi verir. Doktor böylece hastalıklardan çok “kalın ve durgun kafalarla” mücadele etmesi gerektiğini anlamış olur.

Kasabada devlet memurlarının oluşturduğu bir topluluk vardır ancak Suat Naci, bunlar arasına hiç karışmak istemez. Hayatları, iş yerinden çıktıktan sonra içki meclislerinde eğlenceler tertip etmekten ibaret olan bu memur kesiminin arasında olmaktansa odasına veya iş yerindeki muayenehanesine kapanmayı daha uygun görür. Genç doktor, yanına aldığı seyyar eczanesi ile köy köy dolaşarak sağlık taramaları yapar. Hastalıklarla mücadele ederken para almayı kabul etmemesi halkın ona güvenmesini sağlar. Suat Naci, görevlilerin düzenlediği eğlencelerde halkla kaynaşamamış bir tabaka ile karşı karşıya olduğunu iyice anlar ve mücadelesini tek başına yürütmeye karar verir. Yazar bir yandan köylünün geri kalmışlığını eleştirirken bir yandan da yetkililerin sorumluluk taşımayan kişilerden oluşmasına tepki gösterir.

“En son mısra çalarken ücra kasabanın bu atıl ve mütehassir münevverleri hep beraber okuyor, derin derin inliyor ve mütemadiyen içiyor, içiyor, içiyorlardır... Gün kararınca kadar içtiler. Artık hepsi pür neşe gülüyor, eğleniyorlardı.” (KH, 162)

Bir gün Emine hastalanır, kasabada görev yapan Doktor Suat Naci eve çağrılır. Orman içindeki yeşil eve gelince hayretler içinde kalan doktora göre muntazam bir şekilde batı tarzı mimari ile tasarlanmış bu küçük evin bir benzerini kasabada ya da ilçede görmek imkânsızdır. Neveda Hanım'ın giderken kendilerine bıraktığı eşyalarla döşenmiş evde Avrupalı bir salon, kitaplarla dolu bir kitaplık bulunmaktadır. Doktor, bu evde kitaplarla içli dışlı, köy kızlarından tamamen farklı hatta İstanbul kızlarını geride bırakacak kadar bilgili ve görgülü olan bu kadının orman içinde tek başına yaşıyor olmasına hayret eder. Ormanlık alanda giyimiyle,

düşüncesiyle, eviyle köylüden tamamen farklı bu kadının dönüşümünü sağlayan en büyük etkenin okuduğu kitaplar olduğunu çok geçmeden anlar. Geleneksel bir yapıdan gelen ancak okudukları metinler neticesinde bambaşka bir bireye dönüşen Emine, yazarın ütopyasının olumlu, ideal kişisidir. Tabi ki bu dönüşümü sağlayan kişi ise aydın bir kadını temsil eden Neveda Hanım'dır. Yazar Emine'nin dönüşümü üzerinden toplumun ileri gelenlerine üstlenmeleri gereken görevi hatırlatarak gelişmiş bir toplumun, huzurlu yuvanın ve mutlu bir geleceğin bireyin eğitilmesiyle ilişkili olduğunu göstermeye çalışır.

Emine, Neveda Hanım'dan Fransızca öğrendiğinden sadece Türk romanlarını değil, Fransız romanlarını da okumaktadır. Suat Naci, ilk kez gördüğü bu orman evinde masanın üzerindeki kitabı görünce iyice hayrete düşer. Doktor Suat Naci'nin dikkatini çeken kitap köyde bulunması imkânsız olan Yakup Kadri'nin *Bir Serencam* isimli eseridir. Suat Naci, kasabaya geldiğinden beri halkın yanı sıra memurlardan da kimsenin kitap okuduğuna şahit olmamıştır. Memurların evlerinde rastlamadığı kitaplara veya kitaplığa herhangi bir gencin evinde de rastlamamıştır. Kasabada en aydın kesim olan memurların bile en büyük meşguliyetleri, akşamları eğlenceler düzenleyerek içki içmek ve kadın âlemleri yapmaktır.

“İptidaîliğin en basit numunesi olan bu evlerde o, kitap olarak taşbasması Duduname, Ferhat'la Şirin efsanesi gibi evham ve hayal mahsulü birkaç biçare kâğıt parçasından başka bir şey görmemişti.” (KH, 33)

Neveda Hanım gittiği yerden Emine'ye yeni kitaplar göndererek uzaktan da olsa onun gelişimini tamamlamasına yardımcı olmaktadır. Emine, bu kitaplar sayesinde farklı bir birey olmakla kalmaz, kadınlığın en ince zevklerini de öğrenmiş olur. Yazar, romanlardaki hayatlara özenen Emine'yi, Suat Naci ile yaşayacağı aşka böylece hazırlamış olur. “Emine'nin Batılı romanlarla tanışması, romanın kurgusu için kuşkusuz gereklidir. Yazarın bir köyde yaşanmasını istediği yasak aşk için belli şartların bir araya gelmesi lazımdır” (Demir, 2010: 77). İstanbul'da Suat Naci için belki de Emine sıradan bir kadın olarak görünecektir; ancak böylesine yalıtılmış bir mekânda tüm mahrumiyetlere rağmen köyden çıkan bir kadının bir değişim geçirmiş olması, onda merak cezbedecektir. Geleneksel değerlerin aksine modern bir kadının

yalnız başına, bir ormanda kitaplarla iç içe yaşam sürmesi onun dikkatini gizli orman evine yöneltir.

Genç kadın hayatı anlamış, gönül sevgileriyle ihtiras hezeyanlarının bütün zevklerini tatmıştı. Onun terbiyesiyle yetişen Emine ondan yalnız Emile Zola'nın eserlerini, Lafonten'in efsanelerini değil Pol Margrit'in yeni asır kadınına dâîmi bir zevk ve şehvet sarhoşluğu içinde gösteren romanlarını da okumuş öğrenmişti... (KH, 196)

Suat Naci, kasabaya gelmeden önce Anadolu'ya büyük bir özlem duyar; ancak bu özlem kasabadaki yaşamdan sonra hayal kırıklığına dönüşür. Kasabada kendisiyle arkadaşlık edeceği kimse yoktur. Erkekler gizli bir fuhuş batağında hastalıklarla kırılırken köyün kızları Suat Naci'yle bir gönül ilişkisine başlamak için çeşitli oyunlara başvurur. Köyün kızlarından Cemile ve Zehra doktoru elde etmek için uğraşır. Özellikle Cemile, doktoru görmek için çoğu zaman bayılma numarası yapar. Suat Naci'nin de ara sıra karşılık vererek ilgi gösterdiği bu genç kızlar onu kendilerine bağlamaya muktedir olamazlar. Suat Naci'nin Zehra'yla buluşmak üzere haberleştiği bir sırada eski sevgilisi Leyla İstanbul'dan gelir. Kasabanın dedikoduya müsait yapısını bilen doktor, Leyla'yı sütkardeşi olarak tanıtır. Leyla ile aynı evde kalan Suat Naci, aynı anda Zehra ile buluşmaya gider ve kendisini takip eden Leyla'ya yakalanır. Yaptığından pişman olduğunu söyleyerek Leyla'yı yanında kalması için ikna eder. Zehra'yla bir daha görüşmese de Emine'nin kendisine yolladığı bir kitaba Fransızca yazdığı bazı notlarla yeniden orman içindeki saklı cennete yönelir. Leyla'dan kurtulmak için bazı bahaneler bulur ve onu İstanbul'a gönderir. Leyla, İstanbul'a döndükten sonra kitaptaki notu okuduğunu, kendisini aldattığını bildiğini Suat Naci'ye bir mektupla bildirir. Cemile ise Suat Naci'nin aşkından intihar eder fakat kurtulur. Suat Naci için artık bir tek Emine vardır. Tosun'un ormanda bekçilik yaptığı zamanlarda kimsenin geçmediği bu ormanda Emine ile gizli bir ilişki yaşamaya başlar. Bir yandan Tosun'a karşı mahcubiyet duyarken diğer tarafta Anadolu'ya gelmeden önce zihninde canlandırdığı ve özlem duyduğu bakir coğrafyanın havasından, suyundan faydalanarak kendisine yeni ve gizli bir yaşam kurar. Özlem duyduğu ve hayalini kurduğu yaşamı geç de olsa bulan Suat Naci, cehaletin olmadığı, memleket kokusunu duyduğu bir mekânda musikinin ahenkli bestelerini dinler. İstanbul'dayken duyduğu bakir toprakların en mutlu üyesi olarak zihninde tasarladığı dünyaya kavuşur.

“İstanbul’da iken arkadaşlarıyla (Anadolu)dan bahsettikleri sırada uzaktan mor çiçekli dağlarını pek özlediği bu güzel memleketin ne kadar saf, ne kadar bakir olduğunu işitirdi.” (KH, 67)

Bir hayal âlemine karışmış gibi şuursuzca hareket eden Suat Naci, ormanda kimsenin olmayışını ve Tosun’un eve gelmediği geceleri fırsat bilerek uzun süre Emine ile beraber olur. Emine’nin aşkı ve yeşil yuva bütünleşmiş gibidir. Suat Naci, her fırsatta kendisini ormanlık alanda, yeşil yuvanın yakınında bulur. “Beni salıverme, bırakma, bu yeşil yuvada ölüp gidelim Emine” (KH, 192) diye yalvaran doktor, başka bir yerde yaşayamayacak kadar bağlandığı bu âlemde ölmeye razıdır. Hatta bu durum onun karşılaşılabileceği tehlikeleri hiçe saymasına neden olur. Emine ise bu süreçte Tosun’dan iyice soğur ve onun çocuk sahibi olma isteğini geri çevirir. Emine’nin düşünceleri inceldikçe Tosun kaba bir erkeğe dönüşür. Emine at, silah, yemek ve uykudan ibaret olan yaşamı ile Tosun’un kendisine uygun bir eş olmadığına karar verir. Tosun’la arasına her gün biraz daha mesafe koyar. Tosun, kendisiyle birlikte olmayan Emine’nin bu durumuna bir anlam veremediği için konuyu doktorla konuşmaya karar verir. Çocuk sahibi olmak istediğini ancak eşinin bu konudaki itirazını sık sık dile getiren Tosun, doktorun dediklerini dikkate alsa da köyün imamından da yardım istemeyi ihmal etmez.

“Eski itikatları, temayülleri kuvvetlendi. Doktorun ilimden ve bilgiden gelen telakkilerini kabul etmekle beraber imamın kürsüden vaaz eder gibi söylediği kat’i fikirleri de yabana atamıyordu.” (KH, 296)

Emine, bu süreçte yuvasıyla ilgilenmeye devam eder. Onun için beklediği mevsim yeni yeni başlamıştır. İlk zamanlarda Pol ve Virjin romanındaki yaşamına benzeterek mutlu olmaya çalıştığı gürültüsüz, mütevazı hayatının en ideal günlerini geçirdiği çam ormanına minnet duyar. Ancak eşiyle aralarında olan on dört yıllık yaş farkı ve Tosun’un basit muhabbetleri, köyden getirdiği dedikodular artık onu rahatsız etmeye başlar. Tosun’un çocuk sahibi olma konusundaki ısrarlarına Suat Naci, bir çözüm bulmaya çalışır. Emine’ye verdiği bir ilaçla, Tosun’un cinsel isteklerini yok eder. Her gün süslenip güzelleşen Emine’deki değişikliğe bir anlam veremeyen Tosun, köyün imamına bir kez daha konuyu açar. İmamın söyledikleri karşısında şaşkınlık yaşar; ancak Emine’yi izlemeyi de ihmal etmez. Emine ile kasabadan

kaçma planları yapan Suat Naci, Tosun'a yakalanır. Tosun, Emine'yi öldürür, bu sırada Suat Naci, kendi tabancası ile kalbine kurşun sıkarak ve intihar eder. Suat Naci'nin yeşil yuvada "kalbini mukaddes mihraba çevirmiş bir dindar gibi" (KH, 236) yaşadığı aşkın mezarı yine bu yuvada kazılır. Geride ise Emine'nin çam ormanındaki ütöpik yaşamından kurtulup yeni bir düşü gerçekleştirmeyi planladığı mısralar ile Tosun'un sözleri kalır:

Kalın dalları birer ejder pençesi gibi üzerime inen bu çamlıktan kurtulacağım. Yeşil türbeden çıktığım gün muradıma ereceğim. Şimdi ruhum taze, serin bir bahar havasıyla yıkıyor. Sevincim o kadar fazla ki saadetimin yaklaşması beni çıldırtacak diye korkuyorum. (KH, 301-302)

Yeni bir aşka ve hayata başlamak, bir zamanlar tüm neşesinin kaynağı olarak gördüğü yeşil ormandan kaçmak ve yeni bir ütopyaya doğru yol almak için tüm hazırlıklarını yapan Emine, umutlu bir gelecek için doktorun gelip kendisini almasını beklemektedir. "Yeşil pençelerden, ağır nefeslerden" kurtulacak olmanın verdiği heyecan, hayal ettiği aşka kavuşmanın arzusuyla birleşince gelecek ona daha ümit dolu görünmeye başlar. Son gece yazdığı mısralar onun yeni yaşama dair umudunu yansıtır. Tosun ise yaşadıklarını evlilikteki uyumsuzluğu ortaya çıkaran kitaplara bağlayarak açıklar. Emine'yi öldürdükten sonra onun kitaplarına bakarak "Onu benden ayıran bunlar oldu (...) Keşki ben de okusaydım" (KH, 320) demesi evlilikteki kültür, yaş ve eğitim farkının sonuçlarını ortaya koyar.

Morkaya, *Köy Hekimi* romanında Cumhuriyet idealleri etrafında köy ve köylü hayaliyle yazar. Devletin görevlendirdiği yetkililere köyün ve köylünün ideal bir seviyeye gelmeleri için çağrıda bulunur. Edebiyat, ideolojik söylemin okuyucuya tesir etmesi için en önemli vasıtalarından biridir. Her dönemin en belirgin siyasi ideolojisinin ve propagandasının edebiyat özellikle de roman aracılığıyla bireylere aktırdığını düşünülürse erken Cumhuriyet dönemi romanlarında da siyasal, toplumsal ve bireysel hedeflerin ideolojik alt yapısını görmek zor olmaz. Ütopya olarak değerlendirilen çoğu roman gibi *Köy Hekimi* de dönemin ideolojik propagandasına hizmet etmek için kurgulanmıştır.

Tüm güzellikleri ile işlenmemiş Anadolu coğrafyasını seçtiği kişilerin önüne seren yazar, tüm kötülük ve cahillikten bu mekânı temizlemelerini ister. Bunun için ise başvuru yöntem neredeyse hep aynıdır. Eskinin reddi, kötülenmesi ya da yok sayılması şeklinde ortaya çıkan tavır *Köy Hekimi*'nde sık sık başvuru

bir yöntemdir. Örneğin bütün köylüleri cahil, bilgisiz ve geri kalmış görmekle yetinmeyen yazar, köydeki eğitim sistemi ve edebiyatı da yerden yere vurur. Yazara göre okunan Ahmedîye ve velilerin hayatına dair hikâyeler insan zihninde cehennem, gayya çukurları, sırat köprüleri getirirken Emine'nin okuduğu *Kamelyalı Kadın*, Piere Loti'nin *Azade*'si gibi eserler bireyi hayallerden oluşan zevk âlemlerine sevk eder. Sadece Emine'nin değil Suat Naci'nin de eski edebiyat ürünlerine bakışı hemen hemen aynıdır. Ona göre “İptidâîliğin en basit numunesi olan bu evlerde” sadece “evham ve hayal mahsulü Duduname, Ferhat'la Şirin efsanesi”nden oluşan kâğıt parçaları vardır.

Ayrıca köy yerindeki kına yakmalar, düğünler, Hafız Hanım'ın evinde okunan dualar, dağ çileği toplamak ve bir arada konuşup sohbet etmek şeklindeki tüm köylü etkinlikleri boş birer aktivite olarak değerlendirilir. Yazarın tasvip ettiği tek yaşam biçimi Fransız romanlarındaki yaşam biçimidir. Köy ortamında mümkün olmayan bu yaşam biçimini iklim ve mekân olarak köy ortamından en çok yalıtılmış olan ormanlık alanda kurgular. Çam ormanına kimsenin müdahalesi ve alanı değişime uğratması mümkün olmadığından kurguladığı yaşamı dış etkilere kalın kale duvarları ile kapatmış gibidir. İki senelik temiz, ince yapıllı bir aile yapısının ortaya çıkardığı bir kız olarak Emine, yazarın gözünde çam ormanının içinde başka bir âlemdir. Neveda Hanım'ın aldığı keten kıyafetleri, topuklu ayakkabıları ve saç kesimi ile köylü kızlarından tamamen farklı olan Emine, Tosun'un aldığı basma çiçekli kumaşları dokunmaya bile değer bulmaz. Tosun'un şakalarını, konuştuğu konuları, yemek, uyumak ve çalışmaktan ibaret olan yaşamını basitlikle suçlayan yazara göre o ve köylüler yaşama usullerini bilmeyen şahıslardır.

Yazar afet yerini andıran bu köylerden “filiz gibi nesillerin çıkması” için masum memleketin sorunlarına çözüm bulunması gerektiğini savunur. Amaçlarından uzaklaşmış memur ve aydın kesimin görevlerini Neveda ve Suat Naci şahsında dile getiren yazar, bir hastalık olarak gördüğü geri kalmışlığın yalnızca mikrobu keşfedilmiş kısımlarının değil gizli kalmış yönleriyle de savaşılmaması ister. Yazar, bereketli topraklar ülkesinin insanlarını yaşatmak, onları medeni birer varlık haline getirmek için öncelikle batıl inançlarla ve dini kaidelerle mücadele edilmesi gerektiğini savunur. Morkaya, kötü adetler, fesada uğramış ahlaki kaideler, uhrevi ve semavi hakikatlerin ihtiyaçları karşılamadığı gerekçesini öne sürerek neslin harap

olmaması için çeşitli önlemlerin alınmasını tembihler. Yazar, ütopyasında ideal bireyi için, modern bir eğitim sistemi, temiz bir aile yapısı ile çocuğun yetişeceği ortam şekillendirir. Çocuğa zarif bir üslup ve okuma alışkanlığı kazandırılmasını sadece Türk edebiyatına ait eserler değil dünya edebiyatının önemli ürünlerinin okutulmasını ister.

Erkek kadın ilişkilerinde ve cinsel yaşamda kısıtlama ve baskının bireyi gizli ilişkilere sevk etmesi, bu ilişkilerin yarattığı bedensel ve psikolojik sağlık sorunlarının insan hayatını zor duruma soktuğunu hatırlatan yazar, aşk ve evlilik hayatında bireyin özgür olması ve birbirine denk kişilerin birliktelik yaşamasından yanadır. Ancak yazarın özlem duyduğu yaşam, gerçekleşmediği gibi ideal kişiler olarak tasarladığı kahramanların ölümleriyle kurgu da birer ütopya olmaktan öteye gidemez.

3.4.2. Cumhuriyet ülkesi: On Yılın Romanı

3.4.2.1. Ütopyaya ön hazırlık

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* adlı eseri, Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları için yazılan bir romandır. İstanbul Devlet Matbaası tarafından basılan romanda Cumhuriyet'in özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarında inkılap önderleri ve aydınlar, yeni kurulan devletin olmazsa olmazlarını anlatmaya çalışırken şehirleşme ve sanayileşme gibi konuları en temel gereksinimler olarak ortaya koyarlar. Köye ve köycülüğe vurgu yaparak henüz bozulmamış Anadolu köylerini ve eğitilebilecek ideal bireyler olarak köylü toplumunu işlemeye karar verirler. Yazar, *On Yılın Romanı* adlı eserinde bu politika neticesinde kalkınmış bir köy ve eğitilmiş ideal bireylerin Cumhuriyet ile birlikte geçirdikleri değişimi konu edinir. Roman 1912'de yaşanmış olaylarla başlayıp 1933'e kadar Atatürk inkılapları ile bütün dünya ülkelerini geride bırakacak kadar gelişmiş bir ülke tasviri ile biter. 1923 ile 1933 yıllarını kapsayan on yıllık bir deneyimin ortaya çıkardığı gelişmiş ülkeyi tasvir ettiği için romana *On Yılın Romanı* adı verilir. Romanın teknik ve edebi bakımından zayıftır.

3.4.2.2. Ütopist unsurlar

On Yılın Romanı romanında belirlenen ütopik unsurlar mekan, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.4.2.2.1. Ütopist mekân

Yazar, idari, ekonomik ve siyasi problemleri Bingöl'ün küçük bir köyünü esas alarak anlatır. Romanda Atatürk inkılâplarının ortaya çıkardığı değişim ve Türkiye'nin köyünden şehrine kadar gelişmiş bir ülke haline gelişi ele alınır.

3.4.2.2.2. Ütopist zaman

1912 ile 1919 yıllarını anlattığı dönemi oldukça abartılı bir şekilde aktararak Bingöl'ün İki Pınar Köyü'nde köylünün görevlilerden çektiklerini padişahın halka uyguladığı zulüm olarak değerlendirir. 1919 yılının gelişmeleri ile devam eden ikinci bölümde Mustafa Kemal'in Samsun'a geçişi ve kongreler dönemi ele alınır. Son zaman dilimi ise 1933 yılıyla başlar.

3.4.2.2.3. Ütopist kurgu

Erken Cumhuriyet dönemi romanlarının birçoğunda benimsenen düşünce, köylerin modernleştirilmesi ve köylü sınıfından siyasi iktidarı destekleyen bir tabaka oluşturmaktır. Ekonomik yönden gelişmemiş toplumların nüfuslarının çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan insan topluluklarından oluşur. Dolayısıyla nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylüler, iktidar nazarında hem planlanan modernleşmeye itiraz etmeyecek hem de reformları destekleyecek toplumsal tabanını temsil etmektedir. Yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde köycülük politikası hem bir modernleşme hem de köyün bozulmamış saf, temiz milli duygularını koruyarak devlete bağlama düşüncesi üzerine şekillenir. “Bu dönemde Türkiye’de köy yaşamına ilgi artmış, köy-şehir ve halk-aydın çelişkisi, kırsal yaşamın dönüştürülmesi ya da canlandırılması, sanayileşme ve sonuçları, kırsal üretimi artırma ve köylerde doğa ile savaş gibi konular yoğun olarak tartışılmıştır” (Karaömerlioğlu, 2006a: 55). Türkiye’de köy edebiyatı ürünlerinin birçoğunda olduğu gibi *On Yılın Romanı*’nda da bu izleri görmek mümkündür.

Romanın birinci bölümünde “Yeryüzü Adlanırken” başlığının altında anlatacağı mekânın nasıl adlandırıldığına ilişkin bir efsane anlatan yazar, betimlemeleri ile Türk’ü ve Türk yurdunu yüceltir.

Cumhuriyet’in ilanından önceki döneme ağır eleştiriler getiren yazar, ülkeyi karanlık bir cehalet yuvası halinde canlandırır. Padişah ve yandaşlarına ağır hakaretler ve eleştiriler getirirken Aşar Vergisi altında ezilen halkın çektiği sıkıntılara, yoksulluğa, dini bağnazlığa savaş açar. Köyün ileri gelenlerinin hemen hepsi sanki halkı ezmek, onlara işkence etmek için bir araya gelmiş gibidir. İmam, ağa, zaptiye, tahsildar, şeyh ve mültezim halkı sömürmek için her gün köyde yeni bir zulme imza atmaktadırlar. Cami imamı küfürbaz, geri kafalı, camide oynayan çocuklara çok ağır dayaklar atan; zaptiye, ağanın ineğini tarlasından çıkaran köylüye kasatura ile vuran tipler olarak çizilir. Köyde okuma yazma bilen tek kişi olan muhtar Demir Çavuş, zaptiyenin köylüye uyguladığı zulme sessiz kalamaz ve zaptiyeyle imama tepki gösterirken toplumda büyük bir sınıf ayrımı olduğunu ortaya koyar.

“Tarlada öküzü kovalamış diye bir cana böyle kıyılır mı? Ağanın kendisine yok ama öküzüne de lafetmek yasak mı? Ağanın aldığı yediği yetmiyor da bir de fakir fukaranın ekinini öküzleri mi yesin.” (OYR, 12)

Aşar Vergisini tahsil etmeye gelen memurların dul, yetim ve yaşlı insanlara yaptıkları abartılı şekilde aktarılır. Köy içinde dul, yetim, ihtiyar, çocuk ayırt etmeksizin zulmeden ağa, zaptiye, imam ve şeyhin tavırlarını, Osmanlı padişahlarının Anadolu’da yıllardır uyguladıkları bir politikaymış gibi göstermeye çalışması yazarın eskiye ait her şeyi kötülemek, Cumhuriyet karşısında Osmanlı yönetimini aşağılamak amacıyla olduğunu gösterir. Aşar Vergisini tahsil edemeyen zaptiyelerin ocakta yemek pişen tencereye kadar her şeye el koymalarını bile padişaha bağlayan yazar, devletin köylülere para ya da asker almak için hatırına getirdiğini iddia eder. Köydeki ekinlere, hayvanlara el koyan padişahın adamları, halkı öylesine yoksul bırakmıştır ki ekmek bulamayan köylü, çocuklarını patates ile beslerken kendileri aç uyur. Bu yoksulluğa rağmen isyan etmeyen halkın padişaha bağlılığını değerlendirirken gerçeklerden uzak betimlemeler yapar. Böylece halkın

padişaha bakışını yansıtırken yoksulluğa, borçlara sebep olan kişiye tapınan bir kitlenin köy içindeki varlığına işaret eder.

Peygamberimiz efendimiz hazretlerinin yeryüzündeki vekili, bütün müslümanların başı. Allaha Muhammetten sonra en yakın kul.(...) Padişah oturur, konuşur, yer, içer, fakat hiç bir insana benzemez. O “velidir” “nebidir” “sahibi keramettir” “kuş misalidir” “âlemi gaybi” bilir. Her yerde bulunur, her şeyi görür. (OYR, 19)

Padişahı kötülemeye devam eden yazar, ondaki hazinelerin kimsede olmadığını, perilerin, hurilerin ona hizmetkârlık ettiğini belirtir. Yazar padişahi döşemeleri yakuttan, duvarları mücevherden olan billur köşklerde oturup halkın ekmeğini elinden alan bir yönetici olarak çizer. Köydeki olumsuzluklar sadece padişahın uygulamaları ve halka zulmeden görevlilerden ibaret değildir. İmamın fetvaları etrafında şekillenen bir eşitsizlik hüküm sürmektedir. Yazar, köyde eğitimsiz bırakılan köylülerin her şeyi şeyh ya da imama danıştıklarını, hastalıkların tedavileri için onlara başvurduklarını hatta rahatsızlanan bir gelinin eşinin askerde olmasını fırsat bilen şeyhin tedavi etmek bahanesiyle gelinle halvete girdiğini anlatır. Dini bütün kurumlara ve o kurumları temsil eden kişilere savaşa açan yazar, köyde kadın erkek eşitsizliğinin neden olduğu çok eşli evliliklere de değinir. İmam ve şeyhe göre eksik etek olarak değerlendirilen kadınlar, erkeklerle asla eşit değildir. Dolayısıyla erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi Allah’ın emri olarak değerlendirilir. Sekiz kadınla evlenen kocasına tepki gösteren Ayşe Hatun’a imamın “hiç eksik etekle erkek bir olur mu ?.. Neuzübillah kâfir olursun!” şeklindeki uyarısı köydeki kadın erkek eşitsizliğini ortaya koyar. Birden fazla kadınla evliliği bir farz ve sevap olarak değerlendiren zihniyete göre Allah’ın tek gönüllü yarattığı kadınla erkek bir değildir. Erkek, kadına ahirette şefaet edecek, ona önderlik edecek kişi olarak değerlendirilir.

“Yediye kadarı farz, on ikiye kadarı sevaptır. Bir erkeğin karısını besliyecek geliri olduktan sonra on tane, on iki tane ayali olmuş ne çıkar? sevabı var, künahı yok!” (OYR, 22)

Tekkede zikir günlerinde verilen vaazlarda kadınların görevleri “kaşını kapamak, gözlerini erkeğe göstermemek, beş vakit namaz kılmak, dünya malına heves etmemek, hocaya muhabbet, kocaya itaat” (OYR, 23) olarak açıklanır. Bunları uygulamayan kadınların cezaları ise “cehennemde yanmak, kâfir olmak, kan kusmak, Sırat köprüsünden geçememektir.” (OYR, 23). Yazar, tekkedeki bu sahneden sonra

şeyhin kirli ayağını kadınlara öptürdüğü ve hasta olduğunu söyleyen kadınlarla halvete girerek tedavi etme adı altında kadınlara tecavüz ettiğini belirtir.

İstanbul'dan gelecek olan bir paşa için köylüler yol üstünde sabaha kadar ayakta bekletilir. Gelen paşa, güneş gibi ışıldayan ceketin içinde köylülerin bir sıkıntısı olup olmadığını ağa, imam ve şeyhe sorar. Hepsinin ifadelerinde köylüye ağır hakaretler, aşağılamalar vardır. Köylü onların gözünde “dangalak, eşek, enayi, yumruğu vur lokmayı ağzından al” (OYR, 31-33) cinsinden bir şeydir. Paşanın köyden ayrılacağı sırada köye bir okul yapılmasını isteyen muhtar azarlanarak oradan uzaklaştırılır. Yazar genelleme yaparak 1912’de bütün Osmanlı köylerinin bu halde olduğunu ifade eder. Köye devletin uğramadığını, ağa, imam, tahsildar, zaptiye, şeyh gibi kişilerin köylüyü sevmediğini, aşağıladığını, küfrettiğini çeşitli olaylarla ortaya koymaya çalışır.

Köyün şahı padişahı imamdır. Şeyh allahlık yapar. Zaptiye'nin astığı astık, kestiği kestiktir. Tahsildarın eli köylünün imüğünden ayrılmaz. Mültezime pay verir. Ağa... Toprak onundur. Ölüm dirim onun elindedir. Bir altına adam astırır. Bir mecidiyeye insan sırtında zaptiye kırbağı kırdrır. (OYR, 34)

Yazar, II. Abdülhamit’in uyguladığı rejimin yaşananlara sebep olduğunu, bu düzenin böyle sürmesini arzulayanların köylüye padişahın tahttan indirildiğini söylemediği gibi Meşrutiyet’in ilan edildiğini de köylüden sakladıklarını ifade eder. Balkan, Trablusgarp savaşlarıyla köylerde erkek kalmadığı için genç kızların kocasız, annelerin evlatsız kaldığını, muhtarın köye her gün birkaç askerin künyesini getirdiği belirterek köyü yaşanmaz mekân olarak tasvir eder.

İkinci bölüm ise “Roman Başladı” başlığı ile 1919 yılının gelişmeleri ile devam eder. Mustafa Kemal’in İstanbul’da teşkilatlanarak Samsun’a geçişi, Anadolu’da çeşitli kongreler düzenleyerek orduyu ve halkı bir araya toplaması anlatılır. İşgal kuvvetlerinin uyguladığı baskı nedeniyle İstanbul hükûmetinin Mustafa Kemal’i geri çağırmaları, tüm kurumlara onun emrini yerine getirmemeleri için haber göndermeleri tarihi gerçeklerle paralel olarak işlenir. Mustafa Kemal’i bir komutan olarak yüceltilir. Dönemin diğer yazarlarında olduğu gibi Etem İzzet de olumsuzlukları padişaha bağlarken olumlu bütün gelişmeleri Mustafa Kemal’in başarısına bağlar.

“O ne isterse o olur. Allah gibi bir kumandandır.” (OYR, 59)

Ankara’da meclis açıldıktan sonra her milletvekili izlenecek politikaya dair açıklamalarda bulunur. Osmanlı devleti lanetlenir, Türk milletinin layık olduğu mevkiye ulaşması için hâkimiyetin millete verileceği açıklanır. Böylece herkes kendi âleminin padişahı olacaktır. Düşmanların ülkeden atılmasını kutlayan halk; padişah, ağa, zulüm, mektepsizlik, tekke, şeyh istemiyoruz diye haykırır. Bu haykırınlar arasında köyün muhtarı Demir Çavuş, Erhan ve Torun da vardır. Atatürk, İki Pınar Köyü’nden Ankara’ya gelen Torun’u ve Erhan’ı fark ederek onlarla tanışır. Çocukları himayesine alır ve yatılı mektepte okutur. 1923 yılına kadar olan gelişmeleri anlatan bölüm böylece son bulur.

1933 yılıyla başlayan son bölümde yaşanan olumsuzlukların son bulduğu görülür. Eski köy ve eski Türkiye adına hiçbir şey kalmaz. Erhan ve Torun Avrupa’da doktoralarını tamamlayıp ülkelerine dönerler. Kendi ana dilleri gibi konuştukları yabancı dilleri ile başka bir dünyanın insanı gibidirler. Erhan, Hariciye Vekâletinde çalışmaktadır. Amerika’nın en büyük şarkiyat âlimlerinden Prof. Dr. Wilyam Hamilton yeni Türkiye ve Kemalist prensipler üzerine geniş bir tetkik yapmak ve “Mustafa Kemal Türkiye’si” adlı eserini yazmak için Türkiye’ye gelecektir. Erhan, Wilyam Hamilton’a yeni Türkiye ile ilgili bilgi verecek, onu yeni ülkedeki önemli yerlere götürecektir ve Kemalizm’i anlatacaktır. Erhan, hâkim olduğu İngilizce sayesinde bunu yapacak en iyi kişidir. Prof. Dr. Wilyam Hamilton tamamen eski yönetim zamanındaki uygulamaları anlatan yanlış düşüncelerle dolu bir kitap okur. Profesör bu geri kalmış ülkeyi görmek, incelemek için Türkiye’ye gelir. Ancak Erhan o ülkeden geriye hiçbir şeyin kalmadığını, yeni bir ülkeyle karşı karşıya olduğunu gezdirdiği yerlerle ispat etmeye çalışır. Yeni harflerle basılmış Milliyet, Cumhuriyet, Akşam, Son Posta, Vakit gibi gazeteleri göstererek Arap harflerinin sınıflı bir toplumun harfleri olduğunu oysa yeni Türkiye’nin çalışmalarıyla sınıfsız, bir toplum haline geldiğini, çağdaş bir ülke olarak yoluna devam ettiğini belirtir. Mustafa Kemal’in yaptığı en büyük inkılaplardan biri olan harf inkılabı sayesinde toplumda okuma yazma bilenlerin sayısında artış olduğunu, Türk köylüsünün cahillikten kurtulduğunu ifade eder.

“Arap harfi bir sınıfın harfi idi. Türk köylüsü, türk halkı okuma ve yazmanın bu zorluğu karşısında cahil kalıyordu. Garptan asırlarca geriye kalmamızın bir büyük

sebebi de buydu. Türk okuyamıyordu. Şimdi bir çocuk dört ayda okuyor, yazıyor.” (OYR, 92)

Hareme gitmek isteyen Amerikalı profesöre Erhan, artık ülkede harem, tekkelerin değil, bütün teknolojik imkânlarla yaptırılan müzelerin olduğunu ancak kendisini oralara götürebileceğini açıklar. Erhan, on sene içerisinde “Şapka inkılâbı, Medrese inkılâbı Tekke inkılâbı, Aşar inkılâbı, Kanunu Medenî inkılâbı, Adliye inkılâbı, Harf inkılâbı, Dil inkılâbı, İdare inkılâbı, İmar inkılâbı, Köy inkılâbı, Üniversite inkılâbı” (OYR, 97) gibi pek çok inkılabın yapıldığını hatırlatarak eski kurumları yazan kitabın doğruları yazmadığını, Türkiye’nin geldiği seviyeyi görmek istemeyenlerin kasıtlı bir şekilde karalayıcı kitaplar yazdığı konusunda misafirini ikna eder. Kız ve Erkek Muallim Mekteplerini gezdirerek gelişmiş eğitim sistemini, okuma salonlarını, laboratuvarları, alanında kendisini geliştirmiş hocaların ders işleyişlerini profesöre göstererek onun zihnindeki eski Türkiye’yi silmeye çalışır. Eski Türkiye’deki geri kalmışlığı, dine bağlayan Erhan; elektrik, motor, otomobilin köye kadar girmesini, medrese ve tekkelerin kaldırılmasına bağlar.

Softalar cahilin cahilidi. Din ilimdir, din fendir, din her şeydir diye Türk milletini yüzlerce sene uyuttular. Garp kültürünü memleket kapılarından içeriye sokmadılar. (...) Elektriği, otomobili, motoru bile din kitaplarında yeri yok diyerek memlekete sokmadılar. (OYR, 100-101)

Türkiye’nin Avrupa’dan, Amerika’dan birkaç asır geride olmasını medreseler ve softalara bağlayan Erhan, medreselerin kaldırılmasından sonra köylere, ilk, orta ve lise düzeyinde modern okulların yapıldığını, her yıl binlerce öğrencinin yurt dışına gönderildiğini, birçok ülkeden araştırmacıların hayran olduğu bu eğitim sistemini incelemek üzere Türkiye’ye geldiğini ifade eder. Erhan, on yılda kaydedilen gelişmelerin sadece bunlardan ibaret olmadığını günden güne sayıları artan milli bankalarla sağlanan ekonomik gelişmeleri açıklar. Bütün yabancı bankaların ülkedeki varlığına son verildiği, ekonominin oldukça gelişmiş olduğu, yine Erhan’ın profesöre verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Türkiye gelişmiş bir ülke haline gelmiştir. Her şehrinde fabrikalar kurulmuş, şeker fabrikalarında, madenlerin işletmelerinde Türk vatandaşları görev almaktadır. Bu fabrikalardan elde edilen ürünler yurtdışına ihraç edilmektedir. Türkiye’nin bütün ihtiyaçlarını karşılayan fabrikaları olduğu için dışarıya bağımlılık sona ermiştir. Çeşitli illerde kurulan bez fabrikalarında dokuma sanayisinin ihtiyaçları yerli ürünlerden karşılanmaktadır.

Petrol ve altın madenlerinde araştırma yapan ekip yine Türk mühendislerinden oluşmaktadır.

Üniversitelerde yapılan çalışmalarla dünyadaki bütün Türkler arasında dil birliği sağlanmıştır. Türkiye’de ve Çin’in sınırlarında yaşayan Türklere kadar her yerde Türkiye Türkçesi ile konuşulmaktadır. Öz Türkçe diye anılan bu dil, tüm gelişmiş medeniyetlerin ortak dilidir. Sadece dil alanında değil tarih araştırmalarında da Osmanlı döneminden farklı bir anlayış benimsenir. “Tarih Osman’dan başlar” anlayışına son verilerek Türk tarihini aydınlatmak için çalışmalara imza atılır. Bu çalışmalar neticesinde Büyük Türkiye veya Büyük Türkistan Asya yolunda ilerlemektedir.

“Dünya medeniyeti Asyadan Türkler ülkesinden doğdu, dünya yine Asyaya dönüyor. Büyük Türkiye, Büyük Türkistan Asyadadır.. Ve.. biz bu ülkünün gidişindeyiz !” (OYR, 110)

Erhan, Kemalizm’in bir sonucu olarak kadınların avukat, hâkim, öğretmen, meclis üyesi, zabıt kâtibi, doktor, kimya, mühendis olarak çalışma hakkı elde ettiğine vurgu yapar. Artık tek eşliliğin esas olduğunu, kadınların örtünmediklerini, erkeklerle rahatça gezdiklerini açıklayan Erhan, profesöre yeni kitabını yazması için her türlü imkânı sağlar. Erhan, arkadaşı Torun’un da eğitimini yurtdışında tamamlayarak Maarif Vekâleti Müfettişi olduğunu ve köylerdeki eğitimi denetlemek için köy köy dolaştığını profesöre anlatır. Sonra da köylerdeki durumu açıklamaya başlar. Köylerde artık şeyh, imam, zaptiye, mültezim, ağa, tahsildar, marabalık yoktur. Köyde yapılan modern okullar, geniş yollar, doktorlar, hastaneler vardır. Herkes kendi mülkünün sahibidir, herkesin kendi parası vardır. Askerlik bir yıl ile sınırlıdır, uzun süreli askerlik kaldırılır. Bataklıklar kurutulmuş, sağlık taramaları yapılarak hastalıklar önlenir. Yeni nesil sağlıklı ve güçlü bir yapıya sahiptir.

Tarlalarda kağnı yerine traktörler, gelişmiş tarım aletleri kullanılmaktadır. Evler artık topraktan değildir. Tuğladan yapılan evler, modern bir tarzda döşenmiştir. Köylü evinde kitap okuyup gazeteleri takip etmektedir. Sinemalar, radyolar, kooperatifler kurularak köylünün gelişmişlik düzeyi, en üst seviyeye çıkarılır. Bütün haklarının farkında olan köylüler, demokrasiden memnun bir şekilde oy kullanmakta ve hükümete destek verirler.

Romanın sonunda vatan haini olarak değerlendirilen padişah, paşa ve onları destekleyenlerin yoksulluktan aç kalarak öldüklerini, pişmanlık mektupları yazdıklarını açıklayan yazar, yeni ülkeyi, yeni rejimi övmeye devam eder. Bu kişilerin Mustafa Kemal'e secde ettiklerini, Allah'a inandıkları gibi ona iman ettiklerini belirtmesi yazarın önceleri padişahı ve iktidardakileri övenleri eleştirmesine rağmen kendisinin de aynı duruma düştüğü gösterir.

“Ben imana geldim. Ben Mustafa Kemale, ben türk milletine secde ettim.(...) İnalarak, iman ederek, Allahın birliğine inandığım gibi Mustafa Kemale inalarak söylüyorum..” (OYR, 156)

Roman sonunda profesör okuduğu kara kaplı kitabı denize atarak yeni ülkeyi anlatan bir kitap yazacağına söz verir ve Türkiye'den ayrılır. Erhan ile Torun evlenir, İki Pınar Köyü'nde Demir Çavuş'un rızasını da alarak resmi nikâhı kıyan Erhan, düğünü de 29 Ekim'de Ankara'da Cumhuriyet Bayramı'nda yapmaya karar verir. İki Pınar köyündeki değişikliklerden örnekler vererek romanını bitiren *Etem İzzet*, köyün ilk haliyle son halini karşılaştırılır. Türk köylerinin imkân tanındığında, yatırım yapıldığında gelişmiş bir hayal ülke haline gelebileceğini savunur.

3.5. Ekonomik Mekân Olarak Deniz Ütopyları

Mekân, bireylerin nesnelere ve olaylara bakışını etkileyen önemli bir etkidir. Birey çevresi ile etkileşimi sonucunda kendisini ve çevresini algılamaya başlar. Edebi eserlerde bireysel algı ve toplumsal bakış açısının mekân ve zaman birlikteliği ile ele alındığı görülür. Belli bir zamanda ve mekânda meydana gelen olaylar, kişinin hayatının şekillenmesini sağlar. “Romanlarda mekân türlerini belirten açık, kapalı, geniş, dar, özel gibi adlandırmalar kullanılır. Açık mekânlar (ülke, bölge, deniz, şehir, dağ, park vs.) vaka parçalarının yaşandığı diğer mekânları kapsayıcı özelliğe sahiptir” (Narlı, 2002: 100). Deniz, mekân olarak kullanıldığı gibi bazı duyguları çağrıştıran bir imge olarak da ele alınır. “Deniz şekillendirdiği duygulara yön veren bir mekân konumundadır. Bu yönlendirmede bireyin o anlık psikolojisi oldukça önemlidir” (Bayrak, 2013: 83). Deniz; ölüm, ümitsizlik, sığınma ve kaçış gibi bazı duyguların ifade edilmesinde sığınılacak bir mekân görevi görür. Eserlerinde denizi kaçış mekânı olarak seçen yazarların ümitsizlik, sığınma ve kaçış gibi duygulara çare bulmak için kahramanlarını denize yönlendirdikleri görülür. Kahramanlar,

yaşadıkları sıkıntılardan denize açılarak kurtulmaya çalışırlar. Deniz, onlar için güvenilir bir mekân haline gelir. Karamsar ruh hallerinden kurtulmak ve yaşadıkları çatışmalara bir son vermek amacıyla denize yönelen kahramanlar, denizi özgürlüğe kavuşma yeri olarak görürler. Özellikle kahramanların sorun yaşadıkları yerden uzaklaşmak için denizi kullanan kahramanların özgürlük ülkelerine ulaşmak üzere yol aldıkları görülür.

Deniz, ekonomik düzeyi düşük, toplumda alt katmanlarda bulunan bireylerin psikolojisini rahatlatan bir imge olarak dikkat çeker. Deniz, karaya alternatif bir mekân olarak huzursuz bireylerin kurtuluşunu müjdeler. Dönemlerinin şartlarından memnun olmayan bireylerin deniz aracılığıyla yeni ve sonsuz özgürlüğü temsil eden yeni hayatlarına kavuşmayı hayal ettikleri görülür. Deniz; kimsenin mülkiyetinde olmaması, herkesin ortak kullanım alanı olması yönüyle ütopya insanlarının kendilerini huzurlu hissettikleri bir mekândır. Kuracakları yeni yaşamda kimseye bağlı olmadan hayatın devamlılığının sağlanmak isteyen bireyler denize büyük bir önem verir. Ekonomik problemler nedeniyle yaşadıkları çevre ile iletişime geçemeyen bu bireylerin deniz temelli ütopyalar kurdukları görülür. Ekonomik eşitliğin sağlandığı, özel mülkiyetin kaldırıldığı, kimsenin kimseyi sömürmediği, sınıfların olmadığı bir düzen bu ütopyaların temelini oluşturur. Yıldırımaz'a göre (2015: 160), bu ütopyalarda “toplumun tüm üyeleri ortak çalışmakta, elde edilen kazanç da tüm toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılır.” Ayrıca denize bağlı kurulan yeni yaşam ütopyalarında mülk edinme tutkusunun yok edilmesi arzulanır. Modern ütopyalarda ideal bir devletin kurulmasından çok ekonomik bir yapının birey ve toplum hayatındaki önemi üzerinde durulur. Ekonomik sistemler gözden geçirilerek her birey için eşitlik getirecek, siyasi ve toplumsal bir mekanizma kurulmasına dikkat edilir.

Psikolojik sorunlar yaşayan ya da toplumla uyuşamayan bireylerin denizi intihar aracı olarak kullandıkları görülür. Baskıcı ortamın etkisiyle kaçış süreci denizin özgürlük simgesi olmasıyla son bulur. Deniz bazen de farklı kimlikleri bir araya getirir. “Deniz imgesi, bir potada eritilmek istenen etnik kimlik farklılıklarını ele alan yapıtlarda bir nevi turnasol kağıdı görevi görür. Örneğin, balıkçıların, deniz yaşamı ve adaların edebiyatında önemli yer tuttuğu Sait Faik, denizi adeta ülkenin ötekisi haline gelmiş etnik azınlıkları temsil eden bir metafor gibi ele alır” (Günay

Erkol, 2013: 23). Sait Faik gibi farklı insanların hayatına ışık tutan bir başka yazar, Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Anadolu'luk kavramı ile Mavi Anadolu hareketini başlatır. Mavi Anadolu hareketi etrafında deniz, bir huzur ve mutluluk sembolü olur. Cevat Şakir Kabaağaçlı, 1946 yılında yazdığı romanı *Aganta Burina Burinata*'da denizden geçinen balıkçıları ve denizden uzak kalamayan bireyi özgürlüğü seçişini ele alır. Bu yeni yaşamda deniz gereken her şeyi karşılıksız olarak sunacaktır. Çalışmada denizi ütöpik bir mekan olarak ele alan üç ütopya incelenecektir.

3.5.1. Karanlıktan mavi kadere yolculuk: Denizin Çağırışı

3.5.1.1. Ütopyaya ön hazırlık

Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağırışı*²² adlı romanını 1941'de yazar. Romanın ilk basımı Yurt ve Dünya Kültür Yayınları tarafından 1943'te yapılır. Daha sonra Bilgi Yayınevi tarafından 1972'de, Can Yayınları ise 2008 ve 2013'te olmak üzere iki baskı yapar. ÖnerToy'a göre (1984, 72), Bilbaşar, ilk romanı *Denizin Çağırışı*'nda bireyin ruhsal bunalımını işler sonraki romanlarında ise toplumsal konulara hızla geçiş yaptığı görülür. Birçok edebiyat araştırmacısı *Denizin Çağırışı*'nı psikolojik yabancılaşmanın ilk örneği olarak kabul etmektedir (Algül, 2014: 8). Gittiği yerlerde huzuru bulamayan bireyin intihar saplantısının ele alındığı bu romanda, kahramanın bilinçaltına inilerek huzur aradığı mekâna doğru yolculuğu işlenir. Necatigil (1971), romanı “psikopat bir ilkokul öğretmenin dengesiz dünyasını yansıtan bir hatıra defteri” olarak değerlendirir.

Bilbaşar, taşrada geçen bir hayattan yola çıkarak sınırlanmışlığın ve yetersizliğin birey hayatında yol açtığı olumsuzluklara dikkat çeker. Yazarın deyimiyle “insanları mahdut, seması mahdut bir yer”de kahraman, sapa bir yere kurulmuş kasabada, kabuğuna çekilerek” beş yıl yalnız başına yaşar. *Denizin Çağırışı* romanı, kahramanın çok sevdiği babasının intiharını anlatmasıyla başlar. Yıllar geçmesine rağmen bu trajik olaya ne annesi ne de diğer insanlar bir anlam verebilir. Annesinden öğrendiği kadarıyla ekonomik durumu gayet iyi olan babası ölmeden önce karanlık korkusu nedeniyle uykusuzluk çekmektedir. Kahraman,

²² Çalışmada Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağırışı*, (3. Basım), Can Yayınları, İstanbul, 2013 tarihli roman esas alınmıştır.

annesinden bu durumu öğrendikten sonra babasına benzemek için onun korkularını bile sahiplenir. O da babası gibi uykuya düşman olur.

“Odasında lamba yanmadan babamı uyku tutmazmış. Deniz kenarında dolaşmaktan korkarmış. Korkmakta ne kadar haklı imiş ki o mavi sularda dünyaya gözünü yummuştu.” (DÇ, 13)

Okul yıllarında bir yurttan kalan öğretmen karanlık korkusu ve uykusuzluk problemi iyice büyür. Kahraman, babasından sonra annesini de kaybeder. Tamamen yalnız kalan öğretmenin sonraki hayatı köydeki öğretmenlik günlerinden ibarettir. Beş yıl öğretmenlik yaptığı kasabada kimse ile arkadaş olamaz, kimsenin verdiği yiyeceği yiyemez. Kasabadaki birçok erkeğin gittiği kahveye bile gidip insanların içine karışmak istemez. Beş yıl boyunca yaşadığı yalnızlık ve karanlık korkusu, onu bulunduğu ortamdan kaçmak isteyen bir birey haline getirir. Doktorun tavsiyesi ile mutlu bir yaşam ülkesi bulmak amacıyla yola çıkan kahramanın İzmir’de yaşadıkları romanın kurgusunu oluşturur.

3.5.1.2. Ütopist unsurlar

Denizin Çağırışı romanında belirlenen ütopik unsurlar mekan, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.5.1.2.1. Ütopist mekân

Romanın ilk kısımlarında ütopik mekân olarak kahramanın öğretmenlik yaptığı kasaba ön plana çıkar. Coğrafi şartları bakımından sınırlanmış bir mekân olan kasaba öğretmenin “Beyaz Zambaklar Ülkesi”ne dönüştürmeyi düşündüğü mekândır. Öğrenciler ve kasaba halkı için ideal bir yaşam kurmak için projeler yapan öğretmen bu kasabayı cennet ülkeye dönüştürmek için uğraşır. Kahramanın başarısızlığa uğramasından sonra ise kasaba onun gözünde distopik bir yere dönüşür. İdeal yaşamın kurulacağı yer mavi denizi ve gökleri olan İzmir’e dönüşür. İzmir kahramanın mutlu bir yaşam kuracağı, korkularından, yaşadığı olumsuzluklardan kurtulacağı mekân olarak yüceltilir. Deniz romanın en önemli mekânıdır. Kahraman yeni yaşamını denizin olduğu bir mekânda şekillendirmek ister.

3.5.1.2.2. Ütopist zaman

Romanda zaman kavramı net olmamakla birlikte kahramanın geri dönüşlerle hatırladığı çocukluk yılları, kasabada geçirdiği beş yıllık öğretmenlik yılları ve yeni bir yaşam kurmak için gittiği İzmir’de geçirdiği zaman diliminden oluşur.

3.5.1.2.3. Ütopist kurgu

Korkularına ve yaşadığı sorunlara bir çözüm bulmak için kahraman kasaba doktoruna gider. Kasabaya geldiği ilk günlerde öğretmende karanlık fobisi olduğunu fark eden doktora göre, o dönemde fobisi olmayan ve bulunduğu ortamdan memnun olan neredeyse hiç kimse yoktur. Doktor, otuz üç yıl boyunca hüküm süren II. Abdülhamit’in baskıcı yönetiminin bu duruma sebep olduğunu söyler. Babalarının her gün ölüm korkusunu hissettikleri için kan yoluyla kendilerine de bu devrin psikolojisinin sirayet ettiğine inanır. Bu devrin olaylarının sonucu olarak fobi geliştiren ve huzursuz bir kişilik geliştiren bireylerin bu durumunun normal olduğunu açıklayan doktora göre kendisinde karanlık fobisinin olmasının da bir sakıncası yoktur.

Bizim memleketimizde ise bu ruhsal hastalık kadar doğal bir şey olamazdı. Otuz üç yıl bir vampir gibi ülkemizi kucaklamış bulunan baskı yönetimi devrinin torunları değil mi idik? Babalarımızın kanı ve sinirleri, her gün ölümün bin bir baskısını omuzları üzerinde hissederek, bir çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman, kamçılanmamış mıydı? Bu trajik devrin kanı bir ürün verirse, onda fobi bulunmaz da ne bulunurdu? (DÇ, 26)

Doktor, yalnız önceki dönemin siyasi şartlarına değil, yaşanan coğrafyanın insanın keşfetme ve dışa açılma duygularına bir set gibi dizilmesine de içerler. Dışa kapalı olan bu kasabanın etrafını görmek mümkün değildir. Tamamen dağlarla çevrili olan coğrafyada birey, kendini aşmaya, arzuladığı yere ulaşmaya çalıştıkça başarısızlığa uğrayacaktır. Dışa açılma konusunda coğrafi engellerle karşılaşan kişilerin toplumda da kendisini anlayacak bireylere rastlamaması onları tamamen içine kapanmaya iter. Özcan’a göre (2000: 105), “Doğduğu günden beri içinde yaşadığı toplumla gizli bir anlaşma imzalamış olan insanın arzu ve iştirak etmek istemesinin temelinde iletişimde bulunmak ihtiyacı yatar. Bu ilişkiler şebekesindeki tıkanıklık, niceliksel ve niteliksel bakımdan çatışmalara yol açar.” Böylece bulundukları yerde huzursuz olan ve o mekândan uzaklaşmak isteyen birey, iç dünyasında kurduğu hayaller aracılığıyla arzuladığı yere gitme emelini yerine

getirmeye çalışır. Doktorun diğer açıklamaları coğrafyanın birey psikolojisi üzerinde yarattığı tahribatı anlatmaya yöneliktir. Doktor, öğretmene kasabadaki karanlık hayattan kendisini kurtarmasını ve buradan kaçıp gitmesini tavsiye eder. Kendisinin de kasabadan kaçıp kurtulmak istediğini; ancak bunun için geç kaldığını açıklar. Yazar, kasaba ile insan arasındaki ilişkiyi çatışma boyutunda sergiler. Mekân ile bütünleşemeyen insanın mücadelesi çatışmaya döner.

Sonra bu kasabanın etrafını dağlar, bir engel olma, bir sınırlama direnişi ile çevirmişti. Burada insan dağların ardındakini göremediği ve hasretlerine eremediği için kendi ruhsal boşluğunda bir sonsuzluk aramak zorunda idi. Kendi içine kapanmasın da, ne yapsındı kişiöğlü burada? Hangi parlak gelecek tutkusu, bu avuç, kadar yerde, ölümsüz bir sonsuzluk yaratabilirdi?(DÇ, 26)

Öğretmenin kasabaya geldiği ilk yıllarda idealist bir hayat kurmak ve çocukları en iyi şekilde yetiştirerek topluma kazandırmak gibi planları vardır. Öğrencilerine *Beyaz Zambaklar Ülkesi*'ne benzer bir ülke hazırlamak için uğraş verir. Ancak kasabadaki kaymakam ve diğer ileri gelenler onun projelerine engel olurlar. Öğretmene iyi bir eğitim yerine sınıf geçmeye dayalı bir sistem dayatırlar. Kasabadaki zengin çocuklarının kayırılmak istenmesi, onlara geçme notunun yüksek verilmesi konusunda öğretmene yapılan baskı yapılması onun tüm projelerini rafa kaldırmasına neden olur. Bu nedenle kasabadaki herkesten uzak bir yaşam sürmeye gayret eder. Böylece ne kasabanın kadınları ile ne de erkekleri ile muhatap olmak zorunda kalır.

Çünkü kırmızı peştamal önlüğü ile kahveci çırağından, yakası kirli deri ceket giyen çeltik fabrikası sahibi Osman Nuri Bey'den, topal kaymakama varıncaya dek, O kasabanın tüm insanlarından uzak yaşamıştım. Ne erkekleriyle dostluk, ne karılarıyla yarenlik etmiştim. (DÇ, 29)

Modern ütopyalarda insanın merkezde olduğu, bireysel ve toplumsal ekonomik refahın sağlandığı bir düzen kurulurken bireysel gelişime de yer verilir. Kahramanın kurmak istediği düzen toplumsal gelişimin yanı sıra bireysel gelişimin de sağlandığı bir düzendir. O, her yönüyle gelişmiş, çağdaş bir kasaba kurmanın derdindedir. Öğrencilerine ve kasaba halkına refah ve mutlu bir gelecek sağlamak için eğitim ile ilgili düşüncelerinin yanı sıra kasabanın genel görünüşünü değiştirecek tasarıları vardır. Ancak kasabada bireyden çok toprak zenginlerinin çıkarlarına hizmet eden bir bürokrasinin önem kazandığı görülür. Ütopyalarda şiddet, zorlama ve tahakküm içeren uygulamalara yer yoktur. Bürokrasiden kaynaklanacak güç ya da yasaklamalardan yalıtılmış bir toplum hayal edilir. Sistemlerin bürokratik yanlış

uygulamalarına bir ütopyacı olarak savaş açan Erich Fromm, bürokrasiden kaynaklanan özgürlük kısıtlamalarının hepsinin yok sayılması gerektiğini ifade eder. Onun kurduğu toplum modelinde bürokrasinin egemenliği ancak alt tabakanın desteğini aldığı müddetçe mümkündür. “Bürokrasinin egemenliği, yalnızca siyasî karar alma sürecinde değil, aynı zamanda bütün kararlar ve uygulamalar alanında da ortadan kaldırılmalıdır. Yukarıdan aşağıya doğru inen bazı kararlar dışında, hayatın bütün aşamalarındaki faaliyetlerin zeminden gelmesi desteklenmeli, böylece birçok kararın temelden tepeye doğru ilerlemesi sağlanmalıdır” (Soyşekerci, 2010: 23). Öğretmenin tasarıları ise hem halkın hem de kasabadaki yetkililerin engellerine takılır. O, özgür, mutlu ve refah bir toplum kurma hayallerini gerçekleştirme imkânı bulamaz.

Projeleri boşa çıkan bir tek idealist öğretmen değildir. Kasaba zenginlerinin çıkarları ile çelişmesi nedeniyle doktorun, savcının ve jandarma komutanının projeleri de rafa kaldırılmıştır. Kasabada kararların zenginlerin çıkarları doğrultusunda veriliyor olması, savcı, doktor ve jandarma komutanının bu kasabada yaşama hevesini kırar. Öğretmen, bütün bu insanların kasabaya geldiklerinde kendisiyle yaşıt olduklarını ve toplumu kalkındırmak amacıyla çeşitli projelere sahip olduklarını hatırlar. Doktor, sıtmadan kırılan bu kasabayı sivrisineklerden temizlemek amacıyla tarlalara pirinç ekimini sonlandırmak için çabalar. İl meclisine ve genel meclise sayfalar dolusu gerekçeler ve sıtma ile ilgili teşhislerini yazar; ancak cevap olarak kasabaya yeterince kinin yollandığını anlatan mektuplar alır. Doktor, defalarca sağlık ile ilgili uygulamaları hayata geçirmek için başvuru yapar. İl Meclis üyesi Osman Nuri’nin çeltik fabrikasının olması nedeniyle sivrisinek batağının kurutulması konusunda bir sonuç alınamaz. Doktor, sağlık taraması yapılmasına izin verilmemesinin sebebini öğrendiğinde ise küfürler içeren bir istifa mektubu yazarak görevinden ayrılmak ister. Bunun üzerine tazminat ödemesi durumunda istifasının kabul edileceği kendisine bildirilir. Doktor, en sonunda rakı masalarında sarhoş olup hükümeti eleştirir. Bir süre sonra bundan da vazgeçerek evine kapanır.

Savcı ve Jandarma komutanı ise el ele verip bütün haksızlıkları ortadan kaldırıp kanun ve nizamı uygulayacaklarına, kanunları her şeyin üstünde tutan bir gelecek kuracaklarına söz verirler. Ancak onların gelecek vaat eden projeleri, kayısı

bahçelerinde düzenlenen şenliklerde hazır bulunma zorunluluğunu öğrendikleri gün suya düşer. Savcı ve komutan, böylece “kanunların sadece yazılı metinlerden ibaret olduğunun” ve “okullarda bunun kendilerine öğretilmediğinin” farkına varırlar. Jandarma komutanı, zamanla şenliklere ayak uydurarak bu davetlere katılır. Ancak savcı, bu durumu kabullenemez, bütün zamanını evinde kitap okuyarak geçirir. Kasabanın zenginlerinin çıkarları karşısında başarısızlığa uğrayan bütün bu projelerden sonra öğretmenin eğitim projesinin yok edilmesine sıra gelir. Milli Eğitim Müdürlüğündeki görevliler ile topal kaymakamın engellemelerinden sonra öğretmen “Beyaz Zambaklar Ülkesi”ni kurmaktan vazgeçer. Öğretmen, onlara her başvurduğunda sorumluluğunda olmayan şeylere karışmaması, “çizmeden yukarısı”na çıkmaması konusunda uyarılar alır. Okulda kendilerine çocukların yetişmesinden ziyade sınıf geçmenin esas olduğunun öğretilmediğini belirten öğretmen, bu dersi, zengin bir öğrenci için iltimas istemeğe gelen kaymakamın nutkundan öğrenecektir.

Hey zavallı projeler! “Beyaz zambaklar memleketi” benim kasabamı kıskanacaktı: Ve bu üstünlük benim eserim olacaktı. Okulun yıkık duvarına bir taş koyduramayan zavallı tüysüz delikanlının mumdan cenneti, mumya suratlı milli eğitim memurunun ve topal kaymakamın uğursuz ellerinde nasıl da eriyivermişti. (DÇ, 19)

Doktor, sıtma teşhisi raporunun Osman Nuri’nin çeltik fabrikasındaki dizel motorundan daha zayıf kaldığını, savcı ve komutan, “kanunların sadece yazılı metinden ibaret olduğunu” nasıl öğrenmişse öğretmen de “Beyaz Zambaklar Ülkesi”ni kuramayacağını en kısa zamanda öğrenir. Ümitsizlik ile kendisini bir salyangoza benzetererek kabuğuna çekilen öğretmen, beş yıl boyunca yaşadığı bu olumsuzlukların hepsini doktora anlatır. Doktor onu kasabadan çıkıp gitmesi ve yeniden mutlu bir yaşam kurması için cesaretlendirir. Doktor, işi bırakırsa tazminata mahkûm olacağından o kasabadan gidemeyecektir; ancak öğretmen için buradan hala kurtulma umudu vardır. Bütün sıkıntılarından, huzursuzluğundan; ancak mutlu olacağı ve çılgınca yaşayacağı yere kavuşursa kurtulabilecektir. Öğretmen ve doktor daha önce hiç konuşmamış olsalar da birbirlerini çok iyi anlarlar. Çünkü her ikisinin de idealistliğini, projelerini bu kasaba yok etmiştir. Öğretmen kendi iç dünyasını ona nasıl açtığını bir türlü anlayamaz.

Beş yıl havasını birlikte teneffüs ettiğimiz, emellerimizin ve arzularımızın pörsüdüğüne birlikte tanık olduğumuz o kasabada her gün birbirimizi, ama yalnız dış kalıplarımızı görüp tanıdığımız, bir tek kelime konuşmadığımız halde, iç dünyamızda geçenleri çok

iyi bildiğimiz o insana, hangi cesaretle bütün çılgınca korkularımı, deliliklerimi açabilmişim? (DÇ, 25)

Kemal Bilbaşar, romanı boyunca toplumla uyuşamamış, küçüklüğünden beri sorunlar ile karşı karşıya kalmış, topluma tamamen yabancılaşmış, yoksul bir çocukluk geçiren öğretmenin anlattığı kesitler üzerinde durur. Kahramanın mekândan şikâyetini; çocukluk anılarından kalan psikolojik yönlendirmeler kadar çevrenin getirdiği sınırlamalar, ekonomik problemler ve insan ilişkilerinde çıkarın ön planda olması gibi durumlar etkiler. Soyşekerci (2016a: 121-122), adını bilmediğimiz öğretmen-anlatıcının topluma yönelik öfkesini, toplumun kalıplaşmış gelenek ve görenekleriyle, anlamsız kurallarıyla bireyi bunaltması üzerinden aktardığını ifade eder. Doktorun sözlerinden sonra zincirlerinden kurtulmak, özgürleşme isteği artık onda vazgeçilemez bir tutkuya dönüşür. Böylece kendisini çağıran sesin sahibini bulacak ve o mutluluk yurduna ulaşacaktır. Öğretmen, içinden gelen çağrının etkisiyle mutlu olacağı yerin İzmir olduğuna karar verir. Daha önce bilmediği bu şehir, yeni yaşamında ona mutluluk ve huzur getirecektir. Kahraman ilk defa yaşama sevinci hissetmeye başlar. İzmir, onun için bir masal ülkesi, masallarda anlatılan “ilahların ayak izlerinin bulunduğu bir şehir” gibi görünmeye başlar. İsmi verilmeyen kasabanın görüntüsü geride kaldıkça o yaşama sevinciyle yeni doğmuş bir insan gibi yenilenir, hayata umut ile bakmaya başlar.

Ölmüş bir zamanın masallarıyla hatırladığım ışıklı kıyılarda, “ilahların ayak izleri çoktan silinmiş” ve Afrodite tapınakları çoktan yıkılmış da olsa, bir masal dünyasının avutucu ve unutturucu renklerini orada bulacağımı umuyordum. ... kasabasının kiremitsiz evleri, otsuz ve ağaçsız bir kayalık üzerindeki harap kalesi arkamda tozlu bir hararet içinde erirken, dünyanın bütün yaşama, istekleri içime dolmuştu. Kılıfını terk eden bir yılın kadar kendimi taze buluyordum.(DÇ, 12)

İzmir’e gecikmeli olarak gece yarısı varan trenden indiğinde onu karşılayacak arkadaşını bulamaz ve karanlığa yakalanır. Kahraman, yeni hayatında bu şehrin denizinden, maviliğinden ve semasından şifa bulmaya, bu şehirde mutlu olacağı yaşamı kurmaya gelmişken böyle bir olumsuzlukla ilk andan itibaren karşılaşmayı bir felaket olarak değerlendirir. Baskıcı, dedikoducu, tutucu olan kasabadan kurtulma umudunun İzmir’in karanlık sokaklarına onu nasıl ittiğini bir bir hatırlar. Kasaba için kurdukları ideal yaşam projeleri ellerinde kalan iki görevli olan doktor ile öğretmen kurtuluşun kasabanın sınırları dışında bir yerlerde olduğuna inanırlar. Yolculuğa

çıkış noktası o kurtuluşun olduğu yeri bulmaya yöneliktir. Kahraman için özgür bir yaşamın adresi olan İzmir, onu en büyük korkusu olan karanlıkta karşılar.

...benim gibi beş yıl, sapa bir yerde kurulmuş küçük bir kasabada, kabuğuna çekilerek, vesvese ve korkularıyla baş başa, yaşamış, bilmediği bir semanın ve tanımadığı bir denizin maviliğinden şifa aramaya çıkmış, karanlıktan korkan bir insan için, ne büyük felaket... (DÇ, 11)

Kahraman, otelde kaldığı sürece içinden gelen sesin ve doktorun yönlendirmesiyle kasabadan çıkışını sık sık hatırlar. Neden başka bir yer değil de İzmir'e geldiğini sorgular. Sonunda kendisini ikna etmek için İzmir'de denizin çağırışında özgürlüğün, huzurun ve mutlu bir yaşamın işaretlerinin olduğuna inanmaya başlar. Soyşekerci (2016a), kahramanın İzmir'den beklentisini; özgürlük, sevgi, sarışın bir kadınla temsil edilen aşk olarak yorumlar. Yazar, denizin simgesel anlamda bir yeniden doğuşu temsil etmesi nedeniyle bu çağırının, "kişinin ruhsal büyümesini tamamlamasını ifade ettiğini belirtir. İzmir kahraman için yeniden bir hayat kurmak, korkularıyla yüzleşmek, onu mutsuz eden her şeyden uzaklaşmanın ve kararlılıkla yürümenin mekânıdır. Ancak sevmediği kasaba için bile ideal projeleri olan öğretmen kendi yaşamı için netleşmiş bir projesi yoktur. Geçmişindeki sorgulamalar ve hesaplaşmalar onun yakasını bırakmadığından yeni şehirde nasıl bir hayat kuracağına tam olarak karar vermiş değildir. Öğretmen İzmir'de kaldığı Palas Oteli'nin konforunu görünce, yıllarca kasabada mahrum kaldığı güzelliklerin başka tabakadan insanlarca ne kadar kolay elde edildiğini görür. Kasabada kaldığı han odası ile otel odasını kıyaslayan ve hayatının her yönüyle eksik olduğunu düşünerek hüznlenen kahraman, sınıflar arası uçuruma dikkat çeker. Kasabanın han odasında, mutfaktan bozma kirli banyosunda yıkanmak zorunda kalan öğretmen, evinin hemen içinde her türlü konfora erişen sınıfın imkânlarını düşünür. Çocukluğundan beri yaşadığı yoksulluk ve kasabadaki mahrumiyeti için ağlama isteği duyar.

Bu konforu yerinde otel yaşantısının doğduğu günden beri kendi köşklerinde, ya da konaklarında yaşayan birtakım insanlar bulunduğunu ve onların karanlık gecelerde, güneşli kırlarda dolaşır gibi rahat dolaştıklarını, insanlara özgü tüm tatları yudum yudum içtiklerini düşünmek ve kendi nasibimi hatırlamak, bana bu banyo dairesine dinlenmek, ya da ter soğutmak için konmuş sezlong üzerine kapanarak, ağlama istekleri veriyordu. Ben her konuda Tanrı'nın yoksul yarattığı ve mutluluk hazlarından mahrum ettiği bir yaratık idim. (DÇ, 33)

Zengin bir adam olan babasının intihar sırrının çözülmeşiyle beraber yoksulluğa sürüklenen anne ve çocuğun geçim telaşı kahramanı derinden etkilemiştir. Zengin evlerine temizlik yapmaya ve çamaşır yıkamaya giderek

geçinmeye çalışan annenin kuru ekmeği kemirirken “Bu lokmayı ne niyetine yiyelim? Bugün Rıdvan Beylerin evinde kuzu dolması var. Gel tadına bakalım şunun” şeklinde oynadığı bir oyunla oğlunu avutmaya çalışması onun daima aklındadır. Henüz küçük bir çocukken her türlü yoksulluğu çektiğinden sınıflar arasındaki gelir eşitsizliği onu daima hüzünlendirmektedir.

Bilbaşar, kahramanın İzmir’de yeni bir hayat kurma ısrarını büyük kent özlemine bağlar. “Çocukluğu, yetişme yılları yoksulluk ve yoksunluk içinde geçmiş, ailesi sarsıntıdan sarsıntıya sürüklenmiş, aşağılık duygusuyla kıvranan öğretmen, İzmir’de günlerini ürperişler, ruh burkuntuları, bocalayışlar içinde geçirir. Büyük kent ülküsüyle gerçeklikte yaşadıkları çelişkiler yumağıdır” (İleri, 2015: 300). Büyük kent, mavi ve uçsuz bucaksız enginlikler onun en büyük özlemidir. Ona göre yılgınlıkları, endişeleri, büyük kentte mavi enginliklerde son bulacaktır. Dünyaya aktif olarak katılan bireyin gelişimi bir süreç olarak devam edecektir. Değişim ve gelişimi göze alan insan kendi hırslarını, korkularını yenerek yaşama atılacaktır. Ütopik bir dünyada, çalışmayan, aktif olmayan, egolarına esir olmuş bir insanın kabul görmesi mümkün değildir. Yaşamını ve dünyayı değiştirmek isteyen, dış dünya ile gerektiği ilgi ve bağlılığı sağlıklı bir biçimde geliştirmek adına insanın aktif, çalışan ve çevresine duyarlı bir birey olması gerekmektedir. Fromm, ütopuyla ilgili çalışmalarında “aktif insan” kavramından sıkça bahseder: “Aktif insan, alışılmış anlamda meşgul olan bir insan değildir; o daha ziyade, içten dışarıya doğru akan bir aktiflik taşıyan, dünyaya canlı olarak yönelen, ona katılan ve dünyaya olan ilginin ve bağlılığın gerekliliğine inanan bir insandır” (Soyşekerci, 2010: 20). Durağanlıktan çıkıp harekete teşvik eden bu anlayışın neticesinde insan-nesne arasındaki bağın etkileşiminin ne ölçüde olması gerektiği ortaya konur. Dünya görüşü, yaşam biçimi ve olaylara bakışı etkileyecek olan bu yaşam felsefesi insanın durağan bir yaşam ve düşünce içine hapsolmasının önüne geçer. Kasabadaki durağan yaşamından çıkıp harekete geçen öğretmenin kendisini değiştirmek istemesi ve sarışın bir kadın olarak sembolleştirdiği yeni hayata atılması, sıradanlaşan hayatının kabuğunu kırarak yeni bir yönde ilerlemek isteğini gösterir. Marazi bir kişiliğe sahip olan öğretmenin hayalindeki yaşam, mavi gökler altında sarışın kadının çağırdığı yerdedir. Kurtuluş çaresi, ancak o sesin sahibinin olduğu yere gitmek ve orada mavi gök altında annesinin masallarındaki bu sarışın kadınla yeni bir hayata gözünü açmaktır. Böylece

kasabadaki durağan yaşamdan aktif birey evresine geçmiş olacaktır. Oktay'ın deyimiyle (1983: 74) “Kemal Bilbaşar’ın kişisi “mumdan cenneti eriyiveren”, ülkülerini yitirmiş bir öğretmen, yoksul ve hor görülen bir insan olmak istememektedir”. O aktif bir birey, ülkülerini yerine getirmiş bir öğretmen, zengin ve ideal bir erkek olmanın peşindedir.

Sarışın kadın! Senin davetini ben duydum ve uzaklardan, bilmediğim bir şehrin insan bilincini karartan yabancılığında, seni bulmağa geldim. Beni dayanılmaz bir çekicilikle bu mavi göklerin altına çağıran, bilmediğim o kadındı. Yıllardan beri, çocukluğumda annemin masallarında peri padişahının kızı, çocukluktan kurtuluş düşlerimin tanrıçası ve han odasında beni bilmediğim o boyutsuz, doğrultusuz haz dünyasına sürükleyen sihirbaz hep aynı yaratıktı... (DÇ, 38-39)

Hayattaki her şeyini kaybettiğini düşünen kahraman, bir anda kendisi için her şeyini verecek bir sarışın kadının bir yerlerde onu beklediğine inanmaya başlar. Bu kadınla yaşayacağı mutlu hayat için ne gerekiyorsa yapmaya ve o kadını bulmaya yemin eder. Kararlı bir şekilde hayata aktif olarak yönelmeye ve gecenin karanlıklarından sıyrılıp mavi göklerin parıldayan ışıkları altında yaşayacağı yeni bir hayat için kahramanın yüreği umutla dolmaya başlar.

“Ateşe tapan eski bir zerdüşt gibi ampulün ışığına, gecenin karanlıklarıyla savaşıyor ve bu oda içinde olsun ona galebe çalan sarı ışığa and içtim: Ben, bu sarışını bulacağım.” (DÇ, 39)

Anlatıcı, bir taraftan hayalini kurduğu yaşama hazırlık yaparken öte taraftan ütöpik dünyasına ait değerleri açıklar. Ona göre, yapılacak olan bütün düzenlemelerde insan faktörü gözetilmeli, insanın yeteneklerini, zekâsını, yaratıcılığını ortaya çıkaran, aynı zamanda bireye fırsatlar sunan, insanın birinci sırada olduğu düzenlemeler öncelikli olmalıdır. Ancak toplum, hala eski ile yeni, doğu ile batı, alaturka ile alafranga yaşamı ayıran bir seviyeye erişemediğinden insan ilişkilerini ve yaşamını da ekonomik ve sosyal statü belirlemektedir. O yüzden kahraman önemli bir insan görünümüne bürünerek sarışın kadını karşılamak için hazırlıklar yapar.

“Görülüyor ki, biz henüz eski ile yeninin, Doğu ile Batı’nın, alaturka ile alafranganın kolları arasında yasayan bir topluluktuk. Kusursuz bir kıyafetle o sarışın genç kadınla karşılaşmak, kendisine “günaydın!” demek istiyordum.” (DÇ, 44-46)

Anlatıcı, İzmir’de, pansiyoner olarak kaldığı evde, ev sahipleri ile aile hayatı yaşamaya başlar. Pakize Hanım ve Hasan Efendi’nin genç kızları Zehra ile günlerini geçirir. İzmir’deki yeni yaşamı sayesinde korkularını yener, içindeki sesin sahibinin Zehra olduğuna inanmaya başlar. Karanlık korkusunun azaldığının farkına varır. Konak, Başdurak, Bahribaba Parkı ve kaldığı pansiyonu arasında çizdiği bir dörtgenin dışına çıkmadan günlerini geçirir. Bunun dışında hiçbir yere gitmeyen kahramanın “Ege’nin parlak seması altında talih ve kaderin belirmesi için bu dörtgen de az bir yer sayılmaz.” şeklindeki sözlerinden bu küçük coğrafyada kurduğu yeni yaşamın ona mutluluk getirdiğini anlaşılmaktadır. Yabancı bir şehrin sınırlı alanında kendisinin güvende ve huzurlu olduğunu ilk defa hisseder. Soyşekerci (2016a), tanımadığı bu büyük kentte doğal, tarihsel vb. keşifler yapacak cesareti olmayan; kahramanın kendisini yitirmemesi için dörtgeninde güven içinde yaşamayı yeğlediğini belirtir. Soyşekerci’ye göre babasının deniz korkusu gibi kahramanda da, yoğun olmamakla birlikte, büyük kent korkusu vardır. Dedikodu ve baskının bol olduğu kasabadan kaçıp büyük kente sığınan kahramanın huzurunu burada da bozan insanlar çıkacaktır. Mahalleli ev sahiplerini eve erkek pansiyoner aldıkları için baskı altına alır. Laf atma, sataşma, evlerinin bahçesine pislik atma şeklinde rahatsız edici hareketlere maruz kalırlar. Mahalleliler, pansiyon sahiplerini ahlaksızlık ve fuhuş yapmakla itham ederler. Bir yandan da mahalledeki kadınlar kendilerini öğretmene beğendirmek için çeşitli ahlaksızca davranışlarda bulunurlar. Bunun üzerine Öğretmen, Zehra’ya karşı hissettiklerini bir deftere yazar ve Zehra’nın onun duygularına karşılık yazması üzerine nişan yapılır. Dedikoduların önüne geçmek için Zehra ile nişanlanan öğretmen, nişan yüzüğünün etkisiyle kendisini hapsedtiğini düşünür. Zehra’yı sevdiği halde ondan kaçır. Kahramanda bulunan bazı kişilik bozuklukları yeniden gün yüzüne çıkar. Nişan evresinde kahramanın şizoid kişilik bozukluğu iyice onu baskı altına alır. Karabulut’a göre (2013b: 62), şizoid kişilik bozukluğu olan kişiler, dış dünyadan kopuk, insan ilişkilerinde oldukça sınırlı ve donuktur. Genel olarak duygularını ifade edemeyen tepkisiz, sessiz ve pasif kişilerdir. Bu bireylerin evlenme oranı çok düşüktür. Kahraman sessiz, pasif ve korkak olduğu kadar evliliğe yaklaşamayacak kadar ürkektir. Nişanlanınca evliliğe bir adım daha yaklaşmış olmaktan deli gibi korkmaktadır. Yine huzursuzlukları, karanlıktan korkmaları, su yüzüne çıktığından mavi göğün altında yeniden başka bir

yaşam aramaya başlar. İçindeki bu boşluk ve umutsuzluğa istibdat devrinin karanlığıyla yetişen nesilden geçen kanın neden olduğuna inanmaya başlar. Ona göre istibdat yıllarından sonra büyük bir savaşa girmiş ve kayıplarla o savaştan çıkan bir neslin içine düştüğü kuşkuyu o, genleri yoluyla taşımaktadır. Bu kuşaktan gelenlerin içinde böyle bir boşluk olduğuna, hepsinin başka gezegenlerde başka hayatlar, başka tenler peşinde olduğuna inanır. Daha önce arzuladığı mavi gökyüzüne, parıldayan denize ve ruhunun dinginliğine burada kavuşmasına aldırmadan yine içindeki o boşluğun yok olacağı gezegene veya yaşama özlem duymaya başlar.

Ben istibdat karanlığıyla boğulmuş bir kandan gelme, Genel Savaş yıllarının silindiriyle ezilmiş, mısır çorbası ve süpürge tohumu lapası ile beslenmiş manevi bir çöküntü ile güneş aydınlığını bile karartan bir kuşkuya düşmüş, acınacak bir kuşaktandım. Hayat cevherlerimiz gelişmemişti. Oysa gökyüzü parlaktı, deniz, maviliğin bütün güzelliğini ve görkemli durgunluğunu, bu mutlu şehre esirgemedi sunuyordu. (DÇ, 83)

İnsan ilişkilerinde bireyin başkasına bağımlı olmadan yaşamını sürdürmesi, hiçbir düzenin kölesi olmaması vazgeçilmez bir ilkedir. Bireysel özgürlük, mutlu bir toplum için olmazsa olmazlardandır. Özgürlüğünün kısıtlanmasından ve insanlara bağımlı bir birey haline gelmekten korkan öğretmen nişanlanmayı kabullenemez. Bu durumda nişan yüzüğü takan kahraman, özgürlüğünü yitirdiği algısına kapılır ve bu durumdan kendisini kurtaracak hareketlerde bulunur. En ağır şartlara katlanırken yaşama gücünü yitirmeyen öğretmen, nişandan sonra bütün yaşam kaynaklarını tükettiğinin farkına varır. Sarışın bir kaderin peşinden geldiği İzmir’de mahallenin tasarladığı bir oyunu oynamak adına Zehra ile nişanlandığını düşünmeye başlar. “Sarışın kader”in peşinde özgürlüğe koşmak isterken kendisini bir nişan halkasıyla zincire vurulmuş olarak bulur.

Benim elimi ayağımı bağlayan şey değişmez bir alın yazısına inanıştı diye düşünmeğe başladım. Buraya geldiğim geceden beri ayağımın kösteklenmesi de bir Sarışın Kader’in peşinde koşmamdan değil miydi? Mahallenin tasarladığı oyunu Zehra ile birlikte oynamama, başka ne türlü bir engel düşünülebilirdi? (DÇ, 84)

“Evin bahçesindeki toprağa ayağı değdiğinden beri” kendisini mutlu hisseden kahramanın duyduğu huzursuzluk, özgürlüğünü yeniden kaybetme korkusudur. Zehra ve ailesiyle gittikleri şehrin dışındaki tarlada kendisini çağıran sesin Zehra’nın sesi olduğuna inanmış, evlilik için kendisini hazır hissettiğini düşünmüştür. Hatta kitapların karanlık dünyasından, han odalarından, o kasabada korkuların pençesine düşmeden Zehra’nın kendisini neden çağırmadığını sorgular. Çocukluk zamanında

bütün bu kaygılara düşmeden onu bulmuş olmayı arzular. Yalnız kendisi ve Zehra'dan ibaret olan bir dünyada sonsuza kadar yaşamayı ister.

Yalnız benden ve senden ibaret bir dünyada, kurulmuş bir düzenin sonsuzluk vehmi içinde, niçinsiz, açıklamasız bir yaşam sürseydim, senin o küçük yavrunun oklarına yaraşır bir hedef olamaz mıydım? Neden beni bir keçi yavrusuyla akran olduğum yasta ve onun kadar kaygusuz zamanımda çağırmadın? Neden karanlıklara düşman olmadan, aya karşı şarkı söyleyebildiğim ve mezar taşları üzerinde tahterevalli oynadığım günlerde, parmaklarına kına yakan küçük kızlardan biri halinde karşıma çıkmadın? (DÇ, 96)

Zehra ile birlikte sonsuza kadar yaşayacağı bir dünya istediği halde, kendisinde yeniden baş gösteren başka dünyalara kaçma sevdasını anlamlandırmaya çalışır. İzmir'e geldikten sonra kendisinde fark ettiği olumlu yönleri düşünmeye başlar. Öğretmen, önceleri savaşmamak için her durumu kabullenerek kabuğuna çekilirken Zehra için bütün mahalleli ile savaştığını, gecelerin artık eskisi kadar karanlık görünmediğini, insanlarla bir araya gelebildiğini hatırlayacaktır.

Buralara niçin gelmiştim? Yer değiştirmenin ruhumuzda temelli değişimler yapacağına, eski varlığımızdan soyunup kurtulacağımıza, çocuk gibi inanmamış mıydım? Burada birtakım savaşlar kabul etmiştim. Koca bir mahalle ile çarpışmak bu hayırlı değişimin belirtileri değil miydi? Geceler bile bana oradaki kadar korkunç gelmiyordu. (DÇ, 91)

Zehra'dan ve ailesinden kaçışının anlamsızlığını kendisindeki olumlu yönleri hatırlayarak azaltmaya çalışır. Karanlık han odasında ve kasabada kaybettiği idealist projelerini yeniden uygulamaya koymayı düşündüğünü fark ederek mutlu olur. Yer değişikliğinin ve toprak ile hemhal olmanın kendisine iyi geldiğini belirten öğretmen, geleceğe yönelik projelerinden yeniden bahsetmeye başlar. Buna göre bir gün adalet bakanı olacak ve canileri, katilleri, suçluları toprakla eğitecektir. Toprağın insan içindeki kötülüğü temizlediğini belirterek geleceğe yeniden bir şeyler yapma umuduyla baktığının farkına varır.

Her kötülük iki iyiliğin birleşmesinden meydana gelirdi. İşte toprak bu birleşmeyi bozmak, dağıtmak yoluyla kötülüğü ortadan kaldırıyordu. Belki ölüm de bunu yapıyordu. Hasılı toprak bizim gördüğümüz gibi kara bir çamur değildi. Eğer ben günün birinde Adalet Bakanı olursam, tüm canileri, katilleri toprakla eğitirdim. Evet muhakkak bir gün gelecek ve ben sorumlu Bakan olarak tüm bozulmuş yurttaşları toprakla iyi edecektim ve... (DÇ, 94)

Sinemada izlediği filmdeki sarışın kadın, öğretmene daha önceki takıntısını hatırlatır. Sahnelenen olayla kendisini bütünleştiren kahraman, arkasına bakmadan Zehra'yı ve ailesini orada bırakarak kaçır. Özgürlüğü seçtiğini sanır; ama Zehra ve ailesini düşürdüğü durumdan dolayı vicdan azabı çeker. Bahribaba Parkı'nda işsiz insanlarla zaman geçirir. Arabacı olduğunu söyleyen bir sarhoşla tanışır. Arabacının

Adalet isimli kız kardeşiyle aynı evde kalmaya başlar. Hayat kadını olan bu sarışın kadının otelde gördüğü kadın olduğuna inanır. Adalet'in isteklerini karşılamak için bütün birikimini harcar; öğretmen, parasız kalınca da Adalet tarafından sokağa atılır. Zehra ve ailesi, evlerini çok ucuza satıp mahalleyi terk eder. Kasabadan gelen mektupta, öğretmenin uzun süre mazeretsiz olarak göreve gelmediği için öğretmenlikten atıldığı yazmaktadır. Tütün işçiliği yapıp hamallıkla geçinmeye çalışır. İşten döndüğü bir gün bir hamalın Zehra'ya sarkıntılık ettiğini görür. Zehra'yı hamaldan kurtarmak ister ve adama vurmaya başlar. Zehra kahramana öfkesini haykırdıktan sonra kendisine sarkıntılık eden hamal ile birlikte gözden kaybolur. Kahraman, bunun üzerine bütün dünyasını yitirdiğini düşünür.

Dünyamı kaybetmiştim işte... Şimdi gördüğüm dünya artık eski dünya değildi. Oysa ben sarsılmayacak toprağı, batmayacak güneşi istiyordum. Ben servilerin altında açılan çukurların bulunmadığı, yalanın ve fâniliğin yıkıp savuran fırtına gibi esmediği o eski dünyamı istiyordum. (DÇ, 126)

Kahraman, sarsılmayacak toprağı, batmayacak güneşi olan; ölümün, mezarlıkların, faniliğin, yalanın olmadığı bir dünya istediğini söylediğinde arabacı, ona bu yerin ancak Kaf dağının ardında olabileceğini söyler. Onun gibi ölümsüz bir dünya isteyen bir adamın yolculuğa çıktığını nereye gitse ölümle karşılaştığını; ancak Kaf dağının ardında ölümsüz ülkeye kavuştuğunu ve bir daha oradan dönmediğini anlatır.

Bir zamanlar senin gibi bir adam varmış dedi. O da dünya içinde dünya ararmış istemiş ki, ölüm bulunmayan yere gitsin. Ona bir gün Kaf dağının ardında böyle bir yer olduğunu haber vermişler. Bir sabah bir kasabaya ulaşmış. Bakmış ki burada mezarlık yok. Her taraf bağlık bahçelik... Gökyüzü masmavi... Hah, demiş, iste ölümsüz bir diyar buldum. Yoluna çıkan ihtiyardan sormuş: "Burada insanlar ölmez mi? Hiç mezarlık görmedim. İhtiyar: "Hayır burada insanlar ölmez "demiş. "Yalnız günün birinde su karşıki dağdan bir ses duyar; o zaman onu kimse tutamaz. Kalkar gider. Bir daha da geri gelmez." (DÇ, 126-127)

Ölüm olmayan, bağlık bahçelik, masmavi gökyüzünün olduğu ülkeyi bulduğunda bile bireyin yeni bir yer arayışına girmesi *Oscar Wilde*'ın "Üzerinde ütopya ülkesi bulunmayan bir dünya haritasına bir bakış fırlatmaya bile değmez; çünkü o harita, insanlığın sürekli uğrak yeri olan ülkeyi göstermesi nedeniyle eksiktir. İnsanlık, oraya ayak bastığında yeniden daha güzel bir ülke arayışına çıkacak ve onu bulduğunda da yelkenlerini hemen o yöne çevirecektir..." (Usta, 2010: 5) sözlerini hatırlatır. İnsanoğlu daima daha iyiye, daha güzele, ölümsüzlüğe, özlem duyacaktır. Ölümsüzlük ülkesini bulduğunda ise içindeki sese kulak vererek

yeniden yeni ülkeler peşine düşecektir. *Denizin Çağırışı* romanında, kahramanı çağıran o ses, onu denize doğru sürükler. Ses, kahramanın acılarına son vermeyi, onu kollarında uyutarak huzura erdireceğine dair vaatler sunarak kendine çeker.

Baban gibi sen de kollarımda rahat edeceksin. Ne bekliyorsun? Sappho'nun altın saçları da bende. Anlıyorum, şimdi anlıyorum. Deniz Tanrıçası! Beni çağıran sensin. Taa uzaklardan, karşı durulmaz bir cazibeyle beni kendine çeken sensin! Sınır hissinden kurtulma isteği ile yanan babamın kanı, aynı ateşle benim damarlarımda da köpürüyor. Anlıyorum. Bu kanda sana karşı dayanılmaz bir eğilim var. Beni çağıran sarı saçlı tanrıça! Guruba karşı saçlarını yay ve beni bekle! Tüm aydınlıklar, tüm mavilikler sende... Sana geliyorum. Engel olan her şeyi bırakarak geliyorum... Sema şahidimdir ki bu yaptığımdan pişman değilim. (DÇ, 149)

Kahraman, Kaf dağındaki çağırışı duyan adam gibi kendisini sesin cazibesine kaptırarak denize doğru koşar. Babasının kaderini yaşamaya taliptir. Zaman ve mekânı çevreleyen sınırların dışına çıkarak yepyeni bir huzur mekânı olarak gördüğü denize doğru koşar. O gizemli sesin davetine icabet eder ve karanlığının sona ereceğinden emin bir şekilde babasının izini sürer. Yalnızca o gizemli ses: “Baban gibi sen de kollarımda rahat edeceksin!” şeklinde yankılanır.

3.5.2. Aydınlık dünya özlemi: Medarı Maişet Motoru

3.5.2.1. Ütopyaya ön hazırlık

Öykücülüğüyle tanınan Sait Faik'in *Medarı Maişet Motoru*²³ ve *Kayıp Aranıyor* adlı iki romanı bulunmaktadır. *Medarı Maişet Motoru*, 1940-1941 yılları arasında *Yeni Mecmua*'da tefrika edilir. Yazar, romanını bastırmak ister; ancak kitabı bastıracak bir yayınevi bulamaz. Bunun üzerine annesinin yardımıyla 1944'te Sait Faik, ilk romanı olarak *Medarı Maişet Motoru*'nu bastırır. Roman, Ahmet İhsan Basımevi tarafından yayımlandıktan sonra hapishaneyi övdüğü yolundaki bir ihbar üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılır (Kudret, 2009: 107). Sakıncalı bulunan bazı yerleri çıkarılarak 1952'de *Birtakım İnsanlar* adıyla, 1970'ten sonra ise asıl ismiyle yayımlanır. İş Bankası Yayınları, daha önce sansürlenerek çıkarılan cümle ve paragrafları koyu şekilde yazarak yayımlar. “Romandan çıkarılan (sansürlenmiş) cümle ve paragraflar incelendiğinde, bunların çoğunun sosyal adaletin sağlanması, yoksulluğun azaltılması gibi eşitlikçi ve özgürlükçü düşünceler içeren cümleler

²³ Çalışmada Sait Faik Abasıyanık, *Medarı Maişet Motoru*, (3. Baskı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016 tarihli roman esas alınmıştır.

olduğu görülür” (Soyşekerci, 2015: parag. 5). Yazar, düşlediği yeni dünya düzeninin esaslarını kahramanları aracılığıyla açıkladığı için roman sakıncalı bulunur ve toplatılır. Sait Faik, romanın toplatılmasından sonra duyduğu üzüntüyü ve çektiği sıkıntıları Akşam gazetesine verdiği bir röportajda anlatır. Yazar, para kazanmak için yazdığı romanın toplatılması üzerine bir de mahkeme masraflarını ödemek zorunda kaldığını söyler. Kitabın toplatılmasının sebebini de “Kahramanlarım rahat etmek için hapse giriyorlardı. Bütün sebep bu!” (Soyşekerci, 2015: parag. 5, Soyşekerci, 2016b) şeklinde ifade eder.

Dört bölümden oluşan ve birbirine bağlanan hikâyeler şeklinde oluşturulan roman, bazı edebiyat araştırmacıları tarafından dikkatsiz bir üslubun ürünü olarak kabul edilir. Yazarın anlatımından kaynaklanan savruklu ve romandaki bazı hikâyelerin romanla hiçbir ilgisinin olmayışı Sait Faik’in eleştirilmesine neden olmuştur. Kavaz (1999: 73), *Medarı Maişet Motoru*’nu Sait Faik’in sanatına yeni bir boyut kazandıramamış bir roman denemesi olarak görür. Mutlu Deveci (2005: 375), ise küçük insanın varlığına dikkati çekmesi yönüyle Sait Faik’in küçük adam imgesinin başta Ferit Edgü olmak üzere birçok sanatçının kurgusal dünyasına katkı sağladığını savunur.

Sait Faik, Burgazada’daki yaşamında tanık olduğu hayatları, balıkçıların yaşantılarını, insanların umutlarını, adayı, denizi, kısacası sade yaşamları, öykü ve romanlarında aktarır. Yazar, özellikle yoksul insanların yaşadıkları karşısında yılmayıp umuda sarılmalarını, yorgunluklarını, emeklerini, yeni bir dünya için yeniden kollarını sıvamalarını, büyük bir duyarlılıkla işler. Haksızlık, işsizlik, dolandırıcılık, dilencilikten arınmış bir dünya isteyen Sait Faik, öykü ve romanlarıyla düşlediği bu dünyanın gerçekleşmesi için çabalar. Yazar, düşlediği dünyaya ait ayrıntıları *Havada Bulut* adlı kitabında dile getirir. Sait Faik’in dünyası haksızlıkların olmadığı, insanların hepsinin mesut olduğu ve herkesin iş bulduğu, doyduğu bir dünyadır. Yazar, hırsızlıkların, başkalarının hakkına tecavüz etmelerin sokaklarda sefillerin bulunmadığı bir dünya ister. (Soyşekerci, 2015: parag. 8). Yazarın özlem duyduğu dünya; eşit, dürüst, adil, özgür bir dünyadır. Ancak yazarın hayalini kurduğu dünya o an için gerçekleşmiş değildir. Sait Faik, *Havada Bulut* adlı kitabında açıkladığı yeni dünya düşüne ait eşit, adil ve özgür dünyanın izlerini

Medarı Maişet Motoru romanında Fahrettin Asım ve diğer kahramanların aydınlık dünyası olarak işler.

Burgazada’da Kir Dimitro’nun berber dükkânının tasviri ile başlayan olaylar, Dimitro hakkında verilen bilgilerle devam eder. Dimitro, İstanbul’un yerli azınlıklarındandır. Patrikhanede kâtiplik yapan babasını kaybedince, bir berberin yanında çırak olarak işe başlamış daha sonra ise ünlü bir berber olmuştur. Yanlış evlilikler yapması nedeniyle sıkıntılı günler yaşadıktan sonra Dimitro, kendisi hakkında söylenenlere dayanamayıp İstanbul’u terk eder. Uzun zaman farklı yerlerde çalıştıktan sonra Burgazada’ya yerleşip bir dükkân açar. Adada herkes tarafından tanınan Dimitro, adanın yerlisi olup çıkar. Ada’da “Kondos” lakabıyla bilinen Ali Rıza; Melek, Hikmet isimli çocukları ile yaşamaktadır. Daha önceleri küçük bir kasabada istasyon şefliği yapan Ali Rıza, geçirdiği bir rahatsızlık sonucunda işinden olur. Eşini de kaybedince kızı Melek ve yolda bulup evlatlık olarak aldığı Hikmet ile birlikte Burgazada’ya yerleşir. Çalışmayan, sarhoş ve serseri olan Ali Rıza, adadakiler tarafından hiç sevilmez. Melek’i Kir Dimitro’nun yanına berber çırağı olarak verir. Ali Rıza ve çocukları çok zor şartlarda yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bodrum katı, rutubetli, karanlık, dağınıktır. Hikmet’in Medarı Maişet adlı motorda muavin çalışıp kazandığı parayı da Ali Rıza elinden alarak içkiye vermektedir. Hikmet’in Melek’e gizli bir sevgisi vardır; ancak bunu hiçbir zaman kendisine açıklayamaz.

Romanın ilk kısmından sonra bir başka hikâyeye geçen yazar, evin tek çocuğu olan Fahri’nin hayatını anlatmaya başlar. İstanbul Maçka’da zengin ailesiyle birlikte oturan üniversite öğrencisi Fahri, evin hizmetçisiyle aralarında bir gönül ilişkisi olması nedeniyle ailesi tarafından İzmit’e amcasının yanına tatile gönderilir. İzmit’te su kenarında kitap okuyarak günlerini geçiren Fahri, Fahrettin Asım ile tanışır. Fahrettin Asım ile yaz boyunca arkadaşlık ederler. Bu arada Ali Rıza Melek’ten parasını alıp içkiye vermeye devam eder. Melek, babasından saklayıp biriktirdiği paralarıyla bir berber dükkânı açar.

İkinci bölümde tifoya yakalanan Fahri, hava değişikliği için Ada’ya gönderilir. Melek’in Fahri’yi dükkâna çekmek için onun yoluna çıkmasıyla ikisinin yakınlaşmaları başlar. Fahri, hastalığı ilerleyince görünmez olur. Melek onu merak

eder ve hasta olduğunu görünce bütün gece onun yanında kalır. Bunun üzerine dedikodular çıkar ve Melek babasından dayak yer. Melek'in babasına kendisine karışması durumunda bir daha para vermeyeceğini söylemesi üzerine Ali Rıza'nın sesi çıkmaz. Kısa bir süre sonra Fahri ölür. Melek, dükkân ile artık ilgilenecek durumda değildir. İşlerin bozulmasına ve kızının adının çıkmasına sinirlenen Ali Rıza dükkânındaki her şeyi kırar. Bunun üzerine Melek, Ada'yı terk eder. Beyoğlu'na yerleşip kendisine orada iş bulur. Burada da kendisini bulup para isteyen ve onu rahatsız eden Ali Rıza'ya izini kaybettirmek için uğraşan Melek, evlenir bir çocuğu olur ve ortadan kaybolur. Hikmet ise Melek'in gitmesiyle artık eve uğramaz. Kaşıkadası'na bekçi olunca Mustafa, Recep, Hasan adlı arkadaşlarının yokluk içinde olmalarına acıyıp onları yanına alır. Ancak onlar adadaki köşkleri soyunca Hikmet de onlarla beraber suçlu bulunarak hapse atılır. Hikmet, hapishanede Ali Rıza ile karşılaşır. Ali Rıza içki içip camları kırdığı için içeri atılmıştır. Ona göre bedava ekmek bir tek hapishanede vardır. Baba oğul esrarlı sigara içip hayallere dalar. Hikmet Medarı Maişet motorunun battığını görür ve böylece roman biter.

Toplumsal sınıfların birey hayatında yol açtığı problemleri, işsizliği, yoksul insanların hayatlarından örneklerle irdeleyen yazar, karakterleri aracılığıyla insanların yaşama tutunma çabalarını, hayallerini ve sevinçli günler görme umutlarını işler. Korkmaz (2014: 10), Sait Faik'in özcü ve toplumcu iki zıt anlayışı aynı tekne de yoğurma gayretine sahip olduğunu ifade eder. Kendi döneminden sonraki sanatçılara da örnek olan Sait Faik, ömrünün sonuna kadar toplumun sorunlarını, basit yaşamlarını işlemekten vazgeçmez.

3.5.2.2. Ütopist unsurlar

Medarı Maişet Motoru romanında belirlenen ütopik unsurlar mekân, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.5.2.2.1. Ütopist mekân

İlk bölümde ütopik mekân olarak Burgaz Ada ve Kaşık adası ön plana çıkar. Arkadaşları ile birlikte Robenson tarzında bir yaşam kurmayı düşleyen Hikmet'in adaya giderek keşif yaptığı, çeşitli tasarımlarla adayı şekillendirme ve yeni bir yaşam alanı kurma çabasına girdiği görülür. İkinci bölümde Fahri'nin kurmayı düşündüğü

herkesin kullanabileceği, hayvanları, tarım aletleri, kazançları, kıyafetleri ve evleri ile ortaklaşa bir yaşam sunan çiftlik ütöpik mekân işlevi görür. Son bölümde ise Fahrettin Asım'ın ütopyası olarak işlenen kısımda ise ayrılıkların kalktığı, bütün insanların eşitlendiği, ortaklaşa bir yaşam sürdükleri dünya ütöpik mekânı karşılar.

3.5.2.2.2. Ütopist zaman

Romanda ütopya olarak tasarlanan kısımlarda belirsiz bir gelecek zaman kavramı vardır. Kahramanların kurmayı düşledikleri yaşam henüz kurulmamıştır. Ancak gelecek zamanın birinde bütün insanların mutlu yaşayacağı bir dünyanın kurulacağı o zamanın geleceğine inanılır. Bu zaman geldiğinde ise kahramanlar yeni ve mutlu bir dünyanın kurulması için kendilerine düşen görevde aktif rol alacaklarını ifade ederler.

3.5.2.2.3. Ütopist kurgu

Yazar, *Medarı Maişet Motoru*'nda iki kahramanın ütöpik özlemine yer verir. Kavaz'a göre (1990: 136), Sait Faik'in son dönem eserlerinde kahramanların birlikte yaşadıkları insanlardan kaçma arzuları baskındır. "Bu kaçış kendinden kurtulma şeklinde değil, hayat tarzlarına intibak edemediği insanlardan uzaklaşıp idealindeki toplumda yaşama biçimini almıştır." Yeni bir yaşam kurma, bulunduğu ortamdan kaçıp bir adaya sığınma hayalini kuran Hikmet ve ortak bir yaşam, herkesin eşit kazanca sahip olduğu adaletli bir dünya kurmak isteyen Fahrettin Asım'ın ütopyası, Sait Faik'in adaletsiz dünyaya çözüm olarak sunduğu alternatif dünyalardır. Burgazada'da her biri başka bir hikâyenin kahramanı olan insanlar birlikte bir düzen kurar. Adanın belli kuralları vardır. Melek'i çırak olarak vermek isteyen Ali Rıza, bu isteğine karşı çıkan Dimitro'ya adanın kurallarından ilkinin açıklar. Buna göre Ada'da dışardan çırak alınamaz. Eğer çocuk fakirse ve hırsız değilse iş bulmasına yardım etmek adettendir.

"Ada'da adettir: Fakir her erkek çocuk bir bakkal, sütçü, ekmekçi, pastacı, kasap veya berber yanına çırak alınır. Kimse dışarıdan çırak getirmez. Ta ki, Ada çocuklarının hepsi iş bulsun..." (MMM, 7)

Adada erkek berberinde kadın çırak çalıştığı daha önce görülmüş bir durum değildir. Kondos, kızını erkek berberi olarak yetiştirmeyi kendisinin geniş ve hür fikirli olmasına bağlayarak övünür. Ancak onun asıl amacı Melek'in açacağı dükkân sayesinde kavuşacağı yeni yaşamın tadını çıkarmaktır. Ali Rıza, bu dükkânın hayalini kurdukça yeni yaşama kavuşmuş gibi mutlu olur. Dükkânın tasarımı ile ilgili hayaller kurar. Buna göre bütün ada halkı berber dükkânına dolacak, İstanbul'dan iki çırak getirtecek, masanın üstünde yabancı dilde mecmualar, dergiler bulunacak, dükkânın bir tarafını da ayırarak kadın kuaförüne dönüştürecek. Saç tasarımı için gerekli araçların nerelere konacağını bile tasarlayan Ali Rıza, akşam kasadaki parayı alarak kendi keyfi için harcayacaktır. Şarap alacak, yeni gazeteler, nargileler vb. zevkleri için harcamalar yaptıkça mutlu olacak, herkes onun ne kadar hür fikirli bir baba olduğunu konuşacaktır.

“Hep aynı hülyaları kurdu: Yeni fikirli babanın kızına açtığı berber dükkânının hayali...” (MMM, 10)

Yeni bir yaşam kurmayı düşleyen sadece Ali Rıza değildir. Hikmet, daha önce Kaşık Adası'nda kurmayı planladığı yaşam için arkadaşları ile yer seçtiklerini hatırlar. Bu adaya yerleşmeyi ve Robenson Crusoe gibi tek başına bir yaşam kurmayı hedeflemektedir. Sait Faik, egemen sınıf varlıklarını sürdürürken alt kesimin sadece hayalleri ile yeni bir dünya kurmaya yöneldiklerini gösterir. Gelişmeler büyüdükçe egemen sınıfın gelirleri de artmakta, onların yaşamı garanti altına alındıkça ezilen sınıfın ekmek mücadelesi zorlaşmaktadır. Yazara göre tarihsel süreçte her türlü gelişme, üst sınıfın işine yaramıştır. Alt sınıfın kurtuluşu için ölçütlerin yine egemen sınıf tarafından belirlenmesi bir yanılgıyı ortaya çıkarır. Ezilen sınıfın hangi imkânlar ile kurtulacağını belirlenmemesi sorunun kendini tekrarlamasına yol açar. Bu nedenle ezilen ve hayat karşısında mücadele verip kurtulmak isteyen sınıfın mücadelesi, egemen sınıfın belirlediği formlara göre değil, kendi isteklerine göre şekillenen bir dünya hayalini doğurur.

Eserlerinde işçi sınıfı ile memurların yaşamı arasındaki uçurumu işleyen Sait Faik, savaş yılları ve sonrasında bürokrat kesim ile memurların alt sınıfa göre artan ücretlerine dikkat çeker. Savaştan sonra ücretlerin düşürülmesi kamuda çalışan memurları çok fazla etkilememesine ve bürokrat kesimin giderek zenginleşmesine

rağmen halk büyük bir yoksullukla karşı getirir. Ücretler konusundaki büyük farklılıklar, yaşam standartlarına da yansımaktadır. Yazar, yüksek ücret alıp daha rahat şartlarda yaşayan insanların kıyısında balıkçılık, işçilik, hamallık vb. işler yaparak zor şartlarda yaşamlarını sürdüren sınıfın gerçeğine yönünü çevirir.

Teknede motorculuk yapan Hikmet ve arkadaşlarının yoksulluk içindeki görüntülerini, kirden gözükmeyen yüzlerini ve aldıkları düşük ücretleri anlattıktan sonra işverenlerin çalışanlara ağır iş yaptırmalarına tepki gösterir. Hakarete uğrayan, zaman zaman dayak yiyen işçilerin sadece boğaz tokluğuna çalıştırılmalarına balıkçıların hayatından örnekler verir. Bu yoksul insanların hayatlarında sadece birkaç defa yırtık olmayan elbise giymeleri, onların yaşam şartlarının zorluğunu ortaya koyar. Yaşanan yerin olumsuzluğu, işçilerin evdeki yaşamlarının da giderek yaşanmayacak hale dönüşmesiyle açığa çıkar. Sait Faik'in umutlu bir gelecekleri olmayan bu işçi sınıfına sunduğu basit ama yetersiz bir çözümü vardır. Tanyeri (2016: 89), yazarın "Sabahçı kahvelerinde sabahlamak zorunda olan işçiler için barınma evlerinin kurulması" şeklindeki çözümünün yetersiz ve eleştiriye muhtaç olduğunu belirtir.

"Fakat o mağrurdur. İnsanın içine ilk defa çıplak, bir yeri gözükmeyen çıktıği için rahattır. Sakindir. Eh, şimdi artık bir adamdır da: motorcu" (MMM, 21)

Adada çalışanların çoğu 14-15 yaşlarında işe başlayan çocuklardır. Hikmet, Melek ve diğer çocuklar genellikle zor şartlarda çalışırlar ve çocukluklarını yaşayamadan hayatın zorluklarıyla mücadele etmek zorunda kalırlar. Hikmet'in çalıştığı teknede çırak olan çocuğun fiziksel özelliklerinden iyi koşullarda yetişmemiş olduğu bellidir. Ruhi Kaptan'ın muavin olarak anlatılan bacakları çarpık, yüzü simsiyah, saçları pis ama bir o kadar iyi ahlaklı olan çırağın sağlık sorunları vardır. Teknedeki olumsuz şartlar onun böbrek hastalığını daha da tetikler. İnsanın sınırlı gücünün karşısına dikilen yoksulluğu ve hayatın zorluklarını eleştirerek bir çözüm ortaya koyan yazar, Hikmet'in Kaşık Adası'nda kurmak istediği yaşamın ayrıntılarını aktarmaya başlar. Hikmet'in çocukluğundan beri tek düşüncesi, Robenson gibi ıssız bir adada kulübesini yaparak birkaç kişilik komün kurmaktır.

“Buraya geçiyorduk. Hepimizin içinde bir Robenson havası esiyordu: Gemi batmıştı. Bir sal parçasının üstünde idik. Hali bir adaya çıkacaktık. Bir kulübe yapacaktık, keçiler yetiştirecektik...”(MMM, 44)

Hikmet’in kurduğu ıssız bir adada Robenson tarzında bir yaşam kurmak diğer arkadaşlarının da hayalidir. Ancak adaya gittiklerinde bu büyülü hayalin bozulmaması için kimse diğeri ile tasarısını paylaşmaz. Herkes kendi kulübesini yapacağı yerin hayalini kurmaya devam eder. Hikmet’e göre yedi kişinin hepsi de Robenson olmanın ve yeni bir yaşam kurmanın peşindedir.

“Bu güzel hayalleri bozmamak; herkes, kendi Robensonluğunu diğerleriyle paylaşmamak için konuşmuyorduk. Çünkü yedi kişinin yedisi de Robenson’du.” (MMM, 45)

Sait Faik, Hikmet’in adadaki hayali dünyasının çok fazla ayrıntısını vermeden bir düş halinde arzuladığı yaşama değinerek bir başka hayatı yazmak için kalemine sarılır. Bir dalgıç olan Ragıp Efendi’nin adalarda kurmak istediği yaşamın inceliklerini anlatır. Yazar, alt sınıfa mensup insanların isteklerinin gerçekleştiği ve insana yaraşır bir hayat için sefalet ve yoksulluğun ortadan kaldırıldığı bir düzen gerektiğinden bahseder. Kahramanların insanca bir yaşam sürmek için özel mülkiyetin kaldırılması ya da egemen sınıfın sahip olduklarına sahip olma isteğinde oldukları görülür. Yoksulluğa çare olarak eşit kazanç ya da maddi varlık isteyen bu kesimin ütopyası, Marx ya da Weitling gibi düşünürlerin proletaryanın düşü olan ütopya ile benzerlik gösterir. Kendi üstünde bulunan her şeyin kendi seviyesine veya daha alt seviyeye düşürülmesini isteyen bu sınıfın arzuladığı şey maddi imkânlarla sahiptir. Yani alt sınıfın ütopyasında “her birey için, genel nitelikte, eşit ve özel bir mülkiyet hakkı, sahip olabileceği ne varsa hepsinden serbestçe yararlanma hakkı” (Mühlestein, 1990: 63) istenmektedir. Özel mülkiyete bir çözüm olarak Sait Faik kahramanlarını kimsenin mülkiyetinde olmayan denizlere yönlendirir.

“İşte niyetim o vergili, kırağılı, tohumu çürüklü topraktan çok denizle uğraşmak. Ne tohumu var ne kırağısı. (...) Ne de sınır “benim malım” demek kaygısı...”(MMM, 81)

Deniz, sadece özel mülkiyet olmayan bir alan olduğu için değil, aynı zamanda özgürlüğü de temsil ettiği için kahramanlar yeni yaşamlarını orada kurmak ister.

Hikmet, ıssız bir adada kuracağı yeni yaşamında keçilerini besleyip kendisinin belirlediği şekilde bir yaşam sürecektir, kimseye hesap vermeyecek, geçim derdine düşmeden huzurlu bir yaşam kuracaktır. Aynı şekilde dalgıç Ragıp'ın denizi tercih etmesinin sebebi, denizin kimsenin özel mülkü olmaması ve özgürlüğün mekânı olması nedeniyle yeni bir yaşam kurmak için en uygun yer olmasıdır.

“Deniz Allah’la devletindir. Devlete verirsın vereceğini, bugün dersin Kınalı açığı, yarın Hayırsız, ertesi gün Bozcaada. Hülâsa deniz, müthiş bir şeydir. Tevekkeli deniz gibi hür demezler.” (MMM, 82)

Sait Faik, her kahramanın hayatından parça parça yeni yaşam hayalleri aktararak kurduğu yeni dünya düzenini tanıtır. Fahri'nin düşlediği mütevazı ama ideal yaşamı kız arkadaşına gönderdiği mektup ile ortaya koyar. Denizde özgürce, kimseye hesap vermeden kendilerine yetecek kadar küçük bir dünya isteyen Hikmet ve Ragıp'ın aksine Fahri toprakla haşır neşir olacağı, küçük bir çiftlik kurarak çocuklarını ve başka insanları yetiştireceği bir hayat arzular. Yeni çiftlikte kimsenin hakkına girmeden, kimsenin toprağına el koymadan arazileri sahipsiz ya da devlete ait olan ama herkesin eşit olarak faydalanabileceği toprakların ekilmesini planlar. Bütün toplumun faydalanabileceği koyun ve hayvanların bu topraklarda beslenmesi ile kurulacak yeni düzende kimsenin kötülük yapmayacağına inanır. Fahri'ye göre böyle bir düzen kurulur, zenginler başkalarının hakkını elinden almazsa, yeni doğacak çocukları ağılık sistemine karşı bir anlayışla yetiştirilirse dünyanın en güzel köşesini kurulmuş olur. İlk ütopyaların birçoğunda işlenen önceleri adil, eşit bir dünyanın var olduğu ancak zamanla toprak zenginlerinin, ağaların toprak hâkimiyetine dayalı güçleri sayesinde insanı köleleştirdikleri, özgürlüklerini ellerinden aldıkları şeklindeki düşünce, Fahri'nin kurmak istediği yeni dünyada da eleştirdiği durumdur. İnsanoğlunun öldüğünde kendisinden bir karış uzun, beş karış eninde, bir buçuk metre derinliğinde bir toprağı ihtiyacı olduğunu; ancak yaşarken yedi sekiz dönüm kadar toprağı ihtiyaç duyduğunu uzun uzun anlatan Fahri'ye göre önceleri insanın ihtiyacını karşılayacak kadar toprağı vardır ve insanoğlu mutludur. Dünya üzerindeki anlaşmazlıkların, yoksullukların ve adaletsizliğin kökeni kuvvetlinin zayıftan toprağını almasına kadar dayanmaktadır.

“İlk insanların, karada, kendilerine mahsus birkaç dönüm arazileri muhakkak varmış. Bütün anlaşılmazlık belki de kuvvetlinin zayıftan aldığı toprak yüzünden çıkmış. Hala da çıkmakta...” (MMM, 103)

Fahri, kız arkadaşına yazdığı mektupta daha önce beraber düşledikleri yaşamı uygulamaya geçirebilirlerse geçim kaynaklarının neler olacağını açıklar. En ideal ve en basit geçim kaynağının toprak olacağına karar verir. Kız arkadaşından mektubuna olumlu cevap gelirse babasından kendisi için iki yüz dönüm arazi almasını isteyecek bu topraklar üzerine bir çiftlik kurmak için uğraşacaktır. Kuracağı çiftlik için bütün memleketin etrafını dolaşarak en uygun alanı belirlemeye çalışan Fahri, duvarı kireçle sıvanmış toprak odalar, yeşermiş arpa tarlaları, kiraz ve vişne ağaçları ile rengârenk görünen tarlalar, bu tarlalarda çalışan mahalle kızlarının patates toplamalarına kadar her durumu hayal eder. Herkesin dost olduğu, yardımlaştığı, eşit olduğu küçük, sessiz ama tertemiz bir dünya hayali kurar. Bu yeni dünyada kimsenin kimseye bir üstünlüğü yoktur; çünkü herkes eşit imkânlarla sahip olacaktır. O ise herkesle dost geçinen, çalışanların hakkını fazlasıyla veren sessiz, iyi bir insan olacaktır.

Türkçe bilmez bir Boşnak kadın, çınara bağlanmış onu görünce kişneyen bir at, filiz vermiş patates, dalgalanan arpa tarlası, vişne, kiraz ağaçları... Beride bir çit, ağzına kadar dolu öküz arabaları... O herkesle dost, iyi, sessiz bir üç yüz dönüm sahibi adamdır.” (MMM, 105)

Kız arkadaşına evlilik teklifinde bulunan Fahri, onun için kurmayı düşündüğü yeni dünyada beraber toprağı kalkındırarak tüm güzellikleri elde etmeyi teklif eder. Kız arkadaşı üniversitedeki tahsil hayatını sonlandırarak kendisiyle birlikte bu küçük köye yerleşmeyi kabul ederse daha önce hayal ettikleri türlü türlü mesleklerin hepsini bir kenara iterek hem toprakla hem de hayvanlarla iç içe olacakları bir hayata başlayacaklardır. Fahri’ye göre en basit ve en temiz yaşama yolu toprakla iç içe olmaktır.

İnsanoğlunun en basit, en temiz geçinme yolu, en büyük, en şerefli işi toprak kalmış. Kendi emeğiyle toprağı ekip biçerek yahut kendinden başka türlü görmediği insanlarla ekip biçerek yaşama tarzı en namuskâr bir çalışma tarzı olduğu bence muhakkak. (MMM, 103)

Fahri, kız arkadaşının korkularını yenmesi ve kendisiyle bir yaşam kurması için onun bütün endişelerini ortadan kaldırmaya çalışır. Fahri’nin zengin bir ailenin çocuğu olması kız arkadaşının bazı korkulara kapılmasına neden olmuştur. Bu

nedenle Fahri, kuracağı çiftlik hayatında zenginliğe, sınıf ayırımına yol açacak ağalık, çiftlik sahibi gibi imtiyaz belirten unvanlara yer olmayacağını açıklar. Kendi çocukları onlardan daha bilgili, daha müsamahakâr olacaktır. Onların da başkalarına üstünlük taslayacak herhangi bir davranışına izin verilmeyecek, bütün insanlarla dost ve samimi bir hayatın kapılarını aralayacaklardır.

Bu ne bir çiftlik sahibi olmak arzusu ne de ağa olmak yoludur. Diyeceksin ki, Bu yalnız senin hayatın boyunca böyle olur da çocukların, ağır ağır ağa olmaya giderler. Gidemezler! Oğullarımız bizden daha bilgili, daha müsamahakâr, daha mütakâmil olmaya doğmadan namzettirler. (MMM, 103)

Fahri; toprağı, hayvanları, insanları seven kız arkadaşına ideal bir iş olarak çobanlığı önerir. Bereketli topraklarda yetiştirecekleri hayvanlar sayesinde sadece kendilerine değil başkalarına da kazanç yolu sağlamış olacaklardır. Besledikleri sürü ortak olacak, bütün çevre köylerden insanlar bu sürüden faydalanacaktır. Zengin olmadan, kimseden bir şey çalmadan kuracakları bu hayatta hem Allah’a karşı hem de insanlığa karşı hiçbir suç işlememiş olacakları günün hayalini kurar.

Ben sana ideal bir çobanlık teklif edeceğim. Burada küçük, miri tepeler var. Otları, yoncaları dizlerime çıkıyor. Evet, sürü bizim ama etraf köyler de bizim sürüden istifade edebilecek vaziyette. Hiçbir şey çalmış olmayacağız. Allah’a karşı değil, insanlara karşı en az günah işleyen biz olacağız, bu muhakkak! (MMM, 104)

Giyim kuşam konusuna açıklık getiren Fahri, diğer insanlarla eşit olduğunu göstermek için çuhadan elbiseler giyeceğini, herkesin çalıştığının hakkını tam olarak alacağını belirtir. Kız arkadaşından olumlu bir cevap gelmezse evlenip çocuk sahibi olacağı bir Boşnak kadını hayalini kurar. Çiftlikte kendisiyle beraber her işe koşan, sahip olacağı iki çocuğunun annesi olan bu kadını babası ölmüş, annesi ile yalnız kalmış biri olarak hayal eder. Ancak bu hayalde melankolik bir taraf olduğunu kendisi de farkındadır. Kurduğu hayalin gerçekleşme ihtimalinin zayıf olduğunu bilmektedir.

Bu kadın, burada yaşamaya karar verdiği, ötekenden hiçbir haber çıkmadığı zaman, babası yeni ölmüş, dul anasının yanında kara gözleri, tombul vücudu, pamuk elleriyle, “Sana alıverelim onu!” dedikleri bir kızdır. Bu çocuklar kendi çocuklarıdır. (MMM, 105)

Fahri’nin beklediği cevap bir türlü gelmez ve o artık kız arkadaşıyla daha önce kurduğu bu hayalin samimiyetinden şüphe eder. Kız arkadaşına istediği bu hayatı sunduğu halde, cevap alamayan Fahri, sevdiğinin düşlerini şairlerin yalnızca bir arzudan ibaret olan düşlerine benzetir. Mektuplarına cevap alamayan Fahri, okulu

tamamen bırakır ve memlekete kesin olarak yerleşmeye karar verir. Herkesten uzakta su kıyısında eline ne geçerse okumakla zaman geçirir.

Dünya yüzünde bir sürü sahibi olmak gayesiyle değil, bir sürüyü kendi saadetimiz namına idare etmeye memur edilmeyi büyük şeref addederdin. Hemen hemen bütün şairlerin bilmeyerek arzular görüldüğü, sever görüldüğü bu hayata karşı senin bilerek, severek düşkünlüğün acaba onlarınki gibi nihayet bir arzudan mı ibarettir? (MMM, 104)

Fahri, akarsu kenarında garip bir adam olan Fahrettin Asım'la karşılaşır. Aralarında kitaplar, insanlar, toplum hakkında çeşitli konuşmalar geçer. Fahrettin Asım'la olan dostlukları ilerleyince Fahrettin Asım, aslında bir köyde öğretmen olduğunu, yazları akarsuyun kenarına gelerek burada özgürce yaşadığını anlatır. Fahrettin Asım toplumdaki eşitsizlikten, aksaklıklardan, sömürüden rahatsızdır. Bu nedenle birçok durumu sorgulayan, toplumdaki aksaklıklarının giderilmesini isteyen bu adam, diğer insanlardan farklı düşüncelere sahiptir. Fahrettin Asım'ın adalet, eşitlik, eşit kazanç, güzel bir dünya ile ilgili düşünceleri Fahri'nin hoşuna gider. *Medarı Maişet Motoru*'nun yasaklanarak toplatılmasına neden olan cümleler de Fahrettin Asım'a aittir. Onun adil, eşit, sınıf farklılıklarının olmadığı bir dünya hayali sakıncalı bulunarak kitaptan çıkarılmıştır. Ütopyaya kaynaklık edecek olan bu cümleler aslında sosyalist bir düzeni arzulayan düşünceleri yansıtır. Soyşekerci (2015: parag. 28), o dönemin yönetimince en korkulan ve yasaklanan düşüncenin “sosyal adalet” fikri ve dolayısıyla sosyalizm olduğunu belirtir. Sosyalist bir ütopyanın peşinde olan Fahrettin Asım, etrafını gözlemler ve insan yaşamında eşitsizliğe neden olan kazançlar arasındaki uçuruma dikkat çekerek tepkisini dile getirir. Fahrettin Asım, ekonomik gelirin sadece belli bir kesimin elinde toplanmasına karşıdır. Çünkü bütün toplumu doyuracak kadar ürünün tek bir elde toplanması, toplumun diğer üyelerinin hak ettiği kazancı elde edememesine neden olmaktadır.

Kendi kendine dersin ki: “Yarabbim! Bir insana, bir senede şu verdiğin buğday, mısır, patatesi, yirmi beş köylü bir kasabaya versen o kasaba da köyleri de doyar! (...) Akşamları yarım lirasını almış giden, boynum kalınlığında bilekli çocukların feragati beni kıvrandırır, kahvelerinde oturur, önüme gelenle kavga ederim. Bana toprak sahibi olmaktan bahsetme arkadaş! (MMM, 107)

Fahrettin Asım her cümlesinde haksızlığa karşı direndiğini, toprak sahibi olmakla insanlığını kaybedenlere karşı isyanda olduğunu anlatır. Ona göre toprağın asıl sahibi toprakla dövüşendir. Arabayla, kırbaçla, yağız atla mağrur bir şekilde gezinip harman savrulurken seyreden, sigara yakan, çalışan kadınlara daha da

gayretli olmaları konusunda sürekli uyarıda bulunan adamın bir değeri yoktur. Fahrettin Asım kullanmadığı, boş kalan arazide yetişen sazlıkları, gölü, hatta kurumuş gereksiz dalları bile insanlardan saklayan böylesine adamların daima zararda olduğuna inanır. Çünkü onun gibileri toprak sahibi olsalar da ihtiyaç sahibi olanlarla hiçbir şeylerini paylaşmazlar. Eşitsizliğin yarattığı bu durum insanı çalmaya, zarar vermeye yöneltir. Bu durumda insan, kendisinden üstün olan her ne varsa hepsini alaşağı edecek işlere girişmeye başlar. Böylece bireyler kendisine üstün olan güçle aynı imkânlarla sahip olmak ya da o güce sahip olanların kendi seviyelerine düşmesini dilerler.

Ormandan çingeneler her sene dünya kadar ağaç devirirler. Ne yapsınlar? Hâlbuki çingenelere sepet örmek için, beş on dal lazımdır. Hem de en deli, en işe yaramaz dallar. Vermez beyim! Bedava vermez, parayla da... Onlar da bilerek, zulüm olsun diye, gider, koca ağacı devirirler. Yakın köyün halkı, bu tembel adama diş biler. Koyunlarını çalarlar. (MMM, 108)

Toprak sahiplerinden daha zengin olduğuna inanan Fahrettin Asım'ın dünyasında her şey herkese aittir. Su, balıklar, kuşlar yani dünyadaki bütün varlıklar insanın hizmetindedir. Karnını doyurup huzurlu uyuyabildiği su kıyısı onun bütün dünyasını oluşturmaktadır. Fahrettin Asım'ın ütöpik dünyasında çalışma ilişkileri de bir düzene bağlanmıştır. O, hiçbir insanı köle ya da uşak gibi çalıştırmayacak bir sistemin varlığını onaylar. İnsanların bütününün yaratılışında özgürlük ve sevgi olduğunu belirten Fahrettin Asım'a göre eğer toprağa bağlı bir düzen kurulacaksa da iş bölümü yapılmalı, bütün insanlar aynı işte sıra ile çalışmalıdır. Köylülerle harman yapılacaksa bütün insanlar hatta toprak sahibi de sıra ile aynı işte çalışmalıdır.

Bir insanı yanında uşak gibi kullandıracak her işten sakın! İnsanoğlu birbirinin uşağı değildir, olamıyor. Hem bizim yaratılışımızdaki insanlar birbirine sevgi için doğmuştur. Harmanını köylülerle beraber yap. Bir gün o harmanda çalışırsın, ertesi gün, öteki köylünün harmanına gidersin.” (MMM, 109)

Fahrettin Asım kendisinin bile tahmin edemeyeceği bir şekilde dünyanın düzeleceğine ve insanların daha mutlu olacaklarına inanır. Ona göre o gün geldiğinde sömürü düzeni son bulacak, kimsenin kimseye uşaklık etmediği bir dünya düzeni kurulacaktır. Bu düzenin sürekliliği için Fahrettin Asım, üstüne düşen görevi layıkıyla yerine getireceğini ifade eder. Asım, Fahri'ye kendisinin asla uşak olamayacağını, tüccar da olamayacağını anlatır. Çünkü ticarete dürüst bir şekilde mal alıp vermenin mümkün olmayacağına inanır.

Bu dünya ergeç, hatta benim bile ümit etmediğim şekilde, düzelecektir. Eh! O zaman biz de bize düşen vazifeyi yaparız. (...) Benim kendime göre yapılmış mis gibi bir dünyam vardır. Daha güzel, daha yepyeni bir dünya da tahayyül etmiyor değilim... Gece yatağında yatarken o dünyayı düşünürsem, elle tutuyormuş gibi oluyorum. Bahsetmeye kalktım mı şairaneleşiyor. (MMM, 110-111)

Fahrettin Asım, kurduğu dünyada mutludur; ancak insanın var olanla yetinmeme, eriştiği hayalin daha ötesine gitme arzusu onda da görülür. “Daha iyi bir dünyanın kurulması ne kadar mümkündür” sorusuna cevap arayan ve kendisini filozof olarak gören bu adamın dünyasının oldukça ilginç kuralları vardır. Onun deyimiyle “onun dünyasında hiç kimse şaraplar içip etli yemekler, meyveler yedikten sonra kimsenin yüzüne ağız kokusunu üfleyemez”. Onlarla aynı kıyafetleri giyip evine diğerlerinden daha fazla yiyecek yığarak refah içinde yaşayamaz. Hangi yemek yenilecekse o dünyadaki bütün insanlar bu yemekten yiyecektir. Birisi refah içinde çeşitli lezzetleri tadarken diğeri açlıktan kıvranmayacaktır. Ayrıca her şehir birbirinin aynısı olmalıdır. Hiçbir şehir bir başka özelliği için özlenmemelidir. Onun şehrinin sokaklarda serseriler değil şairler gezer. Her şehirde deniz vardır, deniz seyretmeye gidilir. Çalışma saatlerinin uzun olmadığı bu yeni dünyada her şey hesaplıdır. Eklilmeyen tarla, boş ormanlar, kullanılmayan göller yoktur.

“Yozgat’a deniz, İstanbul’a Yozgat gündüzleri karışmıştır. Memleketler şu veya bu avantajından dolayı özlenilmez. Deniz seyretmeye gidilebilir. Çalışmak hesaplıdır.” (MMM, 112)

Sait Faik, romanında belli bir düzen ve disiplin olmasa da farklı kişilerin dünyalarından yola çıkarak kurmaya çalıştığı ütopyanın esaslarını ortaya koymaktadır. “O, toplumun yansıması olarak bireyi seçer. Yani Sait’in kafasında, bir toplum imajı vardır ve imajı bireye yansıtarak eserine sokar” (Tanyeri, 2016: 90). Sait Faik bireyden yola çıkarak hayal ettiği topluma ulaşmanın yollarını arar. Ekonomik eşitsizliklerin birey hayatında yarattığı olumsuzluklardan duyduğu rahatsızlığa bir çözüm olarak görüşlerini dile getirip kurulması muhtemel olan yeni toplumda insanca, her imkândan faydalanan bir yaşam düşler. Ütopyanın yapısında bulunan “insanın adil bir toplumsal düzende yaşamaya layık olduğu inancı” (Sevinç: 2004b: 34), Sait Faik’in ütopyasında da mevcuttur. Hikmet’in adalarda kurmayı düşlediği ada yaşamı, hayatındaki yoksulluğu ve sefillikleri temizleyecek, kendisine ve topluma adil bir yeni yaşam alanı yaratacaktır. Aynı şekilde Fahri’nin kız arkadaşıyla beraber kurmayı tasarladığı dünyada eşitlik, sosyal adalet ve eşit kazanç

fikri öne çıkmaktadır. Fahrettin Asım'ın ütopyasında ise kıyafeti, yiyeceği, evleri, gelirleri ile herkes birbirine eşit olduğu için kimsenin kimseye uşaklık etmediği, geçim sıkıntısı çekmediği bir dünya tasarımı mevcuttur. Bütün bu tasarılar, toplumdaki aksaklıkları eleştirmekle kalmaz aynı zamanda soruna çözüm olarak alternatif bir yaşam ve toplum projesi önermektedir. Bu toplum projelerinde deniz, göl, orman, ağaçlar, balıklar, evler yani kısacası yeryüzündeki her şey insanlar içindir. Bütün insanlar bunlardan yararlanma hakkına sahiptir. Sınıf farklarının ve gelir uçurumunun olmadığı bir toplum, roman kahramanlarının olduğu kadar Sait Faik'in de arzuladığı bir düştür.

Yazar, kişileri sınıflarının özelliklerine göre yansıtırken onların emeklerinin karşılığını alamayışlarını ve sömürü mekanizmasına başkaldırılarını anlatmayı ihmal etmez. Sait Faik, döneminin özelliklerini simgeleyen tabandaki insanlara duyarlılıkla yaklaşır. “Hastalar işsizler, işinden olmuşlar, işçiler, balıkçı teknelerinde süngü ucunda yaşayanlar, yalnız kalmışlar, insandan sayılmayanlar, vücutlarını satan kadınlar, Çöpçü Ahmetler Sait Faik duyarlığına seilmeye hak kazanmış yanlarıyla yansırken çıkarıcılar durumlarının pislikleri içinde verilirler” (Kurdakul, 1996, 198). Sait Faik, kurmayı planladığı yeni dünyayı tanıttıkça bireye o dünyaya kavuşmak için mücadele azmi aşılar. Gelecek zamanda her şeyin düzeleceğine ve daha güzel olacağına dair umudunu ve hayat sevincini hissettirir. En olumsuz karakterlerde bile olumlu bazı yönler araması, onları tüm kötülüklerine rağmen iyi yanları ile okuyucuya sunmasının bir nedeni de insana verdiği değerden kaynaklanır. Ali Rıza'nın ayyaş, serseri, küfürbaz olmasına rağmen Hikmet'i evlatlık alarak büyütmesi, Melek'in çocuk sahibi olduğunu öğrendiğinde torununu sevmeye arzusu duyması, olumsuz karakterin olumlu yönlerini ortaya koymaya yönelik bir tavidir. Böylece yazar, ideal dünyasında her türlü insana yer olduğunu hissettirir.

Kahramanların çoğu, yalnız olacakları ya da küçük bir dünyaya sığacak kadar insanın olduğu bir yaşam istemektedir. “Bu yalnızlık onu “yapma cennetlere” yöneltecek, kendi cennetini kimi zaman kendisi yaratacak, kimi zaman tabiatın insanlardan uzak bir yerinde, insani zaafının olmadığı, kavgasız, gürültüsüz, hırssız bir dünyada bulacaktır. Bu dünyada deniz vardır. Balıklar, balıkçılar, ağaçlar, kuşlar, böcekler vardır” (Aslan, 2012: 158). Romanda Hikmet'in düş adasıyla başlayan özlem bir deniz ütopyasıdır. Ada şartlarını yaşanabilecek seviyeye getirmek ve

denizden olabildiğince faydalanarak kimseye muhtaç olmadan geçinmek, onun için yaşanabilecek en güzel yaşamdır. Hikmet dışında denizi arzulayan bir başka kahraman Dalgıç Ragıp'tır. Ragıp, denize bağlı bir yaşam kurmak ve deniz gibi hür olmanın peşindedir. Fahrettin Asım ve Fahri'nin dünyası daha çok toprağa bağlı bir ütopyaaya işaret eder. Ancak onların da özellikle ifade ettiğİ husus, kimseye ait olmayan toprak, deniz ve orman gibi alanlardan eşit şekilde faydalanmayı sağlayacak bir sistemin kurulmasının gerekliliğİdir. Dünyadaki yapay cennetlerin peşine düşen her insan gibi Sait Faik ve kahramanlarının çabaları da sonuçsuz kalır. Hikmet, arkadaşlarının hırsızlık yapması sonucunda işbirlikçi olarak suçlanarak hapse düşecek, Fahri, yağmurlu günlerin başlaması üzerine su kıyısındaki arkadaşının çoktan öğretmenlik yaptığİ köye doğru habersizce çıkıp gittiğİni öğrenecektir. Tamamen yalnız kalan Fahri, kurduğı düşü gerçekleştiremeden hastalığına yenik düşecek ve hayatını kaybedecektir. Böylece kurmak istedikleri kavgasız, kinsiz, hırssız dünya sadece bir düş olarak kalır.

3.5.3. Mavi yurt ütopyası: Aganta Burina Burinata

3.5.3.1. Ütopyaaya ön hazırlık

Halikarnas Balıkçısı tarafından 1945 yılında yazılan *Aganta Burina Burinata* isimli romanda, denizin birey hayatında bir tutkuya ve yaşam biçimine dönüşmesi ele alınır. Romanın başkahramanı denizcilik yaparak geçinen bir ailenin çocuğudur. Çok küçük yaşta denize aşık bir insan haline gelir. Kahramanın amcasının denizde ölmesi üzerine kendisi de denizci olan babası oğlunu deniz sevdasından vazgeçirmek ve karada yapabileceğİ bir işte çalışmasını sağlamak için onu denizden soğutmaya çalışır. Eskici Halil Usta'nın yanında çırak olarak işe başlayan Mahmut, eski bir denizci olan Halil Usta'dan karada denizcilik eğitimi almaya başlar. Bir süre sonra da Mahmut, babasının haberi olmadan bir gemiye tayfa olarak yazılır. Çok sevdiğİ denize kavuşur kahraman ancak deniz seferinden dönüşte babasının denizde öldüğünü bir mezarının dahi olmadığını öğrenir. Mahmut, Bodrum'da babasının eski arkadaşlarından olan zengin bir toprak ağasının kızıyla evlenir. Denizden uzak bir yaşam sürerek toprak ile uğraşmaya karar verir. Ancak toprak sahiplerinin bencil tavırları ve eşi Ayşe'nin Mahmut üzerinde kurduğı baskı onun tekrar deniz özlemi

çekmesine neden olur. Bodrum'a geldiği bir gün dayanamayıp bir gemiye atlar ve dönmek üzere denize açılır.

3.5.3.2. Ütopist unsurlar

Aganta Burina Burinata romanında belirlenen ütopik unsurlar mekân, zaman ve kurgu bakımından değerlendirilecektir.

3.5.3.2.1. Ütopist mekân

Mahmut'un, daha çok küçükken amcasının kendisine yaptığı kayığı sularda yüzdürürken başlayan deniz sevdası, onun için büyük bir tutkuya dönüşerek günden güne artar.

3.5.3.2.2. Ütopist zaman

Romanda ütopik zaman denizde geçen zaman diliminden oluşur. Kahramanın farklı bir dünyada kendisini hissettiği, mutlu olduğu ve yaşamını sürdürmek istediği mekân ile bütünleşmiş saatler en değerli zaman dilimi olarak aktarılır.

3.5.3.2.3. Ütopist kurgu

Mahmut, bütün çocukluğunu bir denizci olacağı güne özlem duyarak geçirir. Kahraman, küçük yaşta olması nedeniyle önceleri anlamadığını; ancak ailesinden birçok kişinin gittiği deniz seferinden dönmediğini çoğu kez tekrarlar. Mahmut, çok sevdiği amcası Davut'u bir fırtınada kaybettiklerini babasının arkadaşıyla sohbeti sırasında duyar, babasının onun denizci olmaması için neden uğraştığını o zaman anlayacaktır. Ancak birçok akrabasının denizde ölmüş olması hatta bir mezarlarının olmayışları bile onun denize olan tutkusunun önüne geçemez. Fırsat buldukça deniz kıyısına kaçıp denizci olacağı güne dair hayallere özlemle dalar.

Mahmut'un babası Süleyman, denizin tehlikeli sularına karşın karanın rahatlık, bereket ve güvenlik sunan topraklarını över. Süleyman, Davud'un denizde boğulması ve cesedinin karaya getirilemeyişi nedeniyle denize atılışını üzüldü. Onun ölümüne kendisinin neden olduğunu düşünerek büyük bir hüzne kapılır. Kardeşini kurtaramadığı denizden oğlunu kurtarmak ister. Ancak ne amcası Davud'un ölümü

ne diğer denizcilerin karaya getirilemeyen cesetleri ne de geride kalan gözü yaşlı kadınlar ile çocuklar Mahmut'un denizin kucağına atılışına engel olabilir. Bu ölümler onu soğutacağı yerde denize daha da yaklaştırır. Hatta Bakkal Fehmi'nin "denizde gezenler ne mesut insanlar ki, böyle bir bakkal dükkânında karaya vurmuş balık gibi boğulup gitmiyorlar" (ABB, 25) sözleri onun deniz konusundaki kararsızlığını bir anda siler.

"Denizden soğumak şöyle dursun, boğulanlarla beraber bulunamadığım denizin öfkesiyle karşılaşmadığım ve ölüm dirim savaşı da olsa denizle al takke ver külah güreşemediğim için hayıflanırdım." (ABB, 75)

Aile, Mahmut'u hayalinden vazgeçirmek için amcasının denizde boğulmadan önce ona yaptığı kayığı ortadan kaldırır. Ona toprakla uğraşması ve hayvancılıkla uğraşması için bir kuzu alınır; böylece deniz tutkusundan sıyrılacağı düşünülür. Bu durum Mahmut'u memnun etmediği için o, kuzu ile oynamaya tenezzül bile etmez. Onun karada bir iş kurabilmesi, denizden çok karaya bağlanması için Giritli Eskici Kirpi Halil Usta'nın dükkânına çırak verilir. İşler, babasının planladığı gibi gitmez; çünkü Mahmut'un ustası da denizciliği unutamamış bir deniz sevdalısıdır. Mahmut ile olan konuşmalarında bir kara adamından çok bir deniz adamının terimlerini kullanan Halil Usta, ona denizciliği karada öğretir. Mahmut için bir denizcilik okuluna dönüşen dükkânda ustasının etkisiyle deniz tutkusu artık önüne geçilemez bir hal alır. Bu usta-çırak ilişkisi, Mahmut'un çocukluğunda kurduğu denizcilik hayallerini yeniden canlandırır. Kayığı ile oynadığı oyuna kaldığı yerden devam ediyor hissine kapılan ve bir denizci gibi yetişen Mahmut, işe hevesle gider.

Denize ve denizciliğe ait sözler, birkaç yıl önce deniz kıyısı kumlarının üzerinde deniz böceklerinin sedefli ve pırlıtlı kabuklarını ilk bulduğum zamanki kadar beni sevindiriyordu. O sözleri içimde evire çevire tekrarlıyor, müziğine doyamıyordum. (ABB, 37)

Babasının durumu öğrenmesi üzerine Mahmut köy mektebine verilir. Okulda Ateşoğlu'nun kızı Fatma ile tanışır. Fatma ve Mahmut sık sık okuldan kaçarak denizi izlemeye ve denizle ilgili hayaller kurmaya başlarlar. Mahmut okulda deniz ile ilgili hayallere daldığından anlatılanlar deniz ve denizcilikle ilgiliyse ancak onun dikkatini çeker. Din dersinde peygamberleri sırasıyla sayamadığı için falakaya yatırılır ve denizin onun hayatındaki yerini açıkça gösteren şu cümleleri söyler:

“Bana öğretilen bu sultanları ve peygamberleri ben neyleyecektim? Haydi Yunus Peygamber, Nuh Peygamber neyse. Hiç olmazsa birisi balık karnında, öteki de bütün hayvanlarla, arkın içinde denizcilik etmişlerdi” (ABB, 49).

Mahmut’un okula devam etmesini sağlayan bir başka neden ise teneffüslerde Kalafat Ahmet Usta’yı izleyerek ondan kalafatçılık bilgileri öğrenmesidir. Onun sohbetlerinden edindiği deneyim ile denizcilik hayatına önemli ölçüde hazırlanmış olur. Ahmet Usta ona “Turgut Reis” ve “Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye” kitaplarını vererek Mahmut’un Kristof Kolomb’un denizcilik faaliyetlerini araştırmasına vesile olur. Saatçioğlu’na göre (2016: 590), “Mahmut için deniz aydınlanmanın aracıdır; bu okumalarının sonucunda, deniz, bir sevdadan öte, felsefi bir boyuta ulaşır çünkü Mahmut varlığını ve varoluş amacını sorgulayarak kendini bulmaya çalışır”. Denizde geçirdiği iki deneyimden sonra yeni dünyalara olan umudu büyür. Mahalle mektebinde Mahmut'un aklı derslerde değil, pencereden gördüğü denizdedir. Okulu denize olan tutkusu nedeniyle bırakır. Yazıcı (2005: 44), Halikarnas Balıkçısı’nın okul ve dolayısıyla formal eğitimi insanın belleğini kirleten bir unsur olarak gördüğünü, bu nedenle, başkahramanlarını eğitim sistemine içine dahil etmeden deneyim yoluyla hayata atıldıklarını ifade eder. Halikarnas Balıkçısı, bireyin doğaya karışarak gerçek yaşamı elde etmelerini ister. Böylece insanoğlunun yeni hayatlara, umutla yönelmesini sağlar.

İnsan, keşfetmek, öteye varmak, yeniye açılmak özleyişiyle ceviz kabuğu kadar bir tekneye biner, iki buçuk arşın bez parçasıyla göklerin rüzgârını çalar da elâlemin muhakkak ölumdür, deliliktir diye bağrışıp ayak diremelerine kulak asmadan açılır gider ve yeni dünyalar, yeni âlemler bulur. (ABB, 52)

Mahmut’un deniz sevgisi aracılığıyla bulduğu doğa güzelliklerine ve bütünleştiği bütün değerlere insanlar sırtını dönmüş gibidir. O, bütün güzellikleri, doğrulukları denizde bulurken çevresindekiler tüm güzelliklere gözlerini kapatarak sadece para ve maddi değerlere kucak açarlar. Mahmut, hikâyesini aktarırken bir yandan denize doğru adım adım açılışını diğer yandan da insanlarla uyuşmayan dünyasının değerlerini aktarır. Onun tercihleri ile parayı en büyük değer olarak görenlerin dünyası birbirinden farklıdır. Mahmut kendisini cezbeden denizde özgürce yeni dünyalar keşfetmek, buraya ait değerleri görmek, kara ile olan bağlarını kesmek arzusundayken çevresindekiler onun sıkı sıkıya toprağa bağlaması arzusundadır. Halikarnas Balıkçısı’nın diğer eserlerinde olduğu gibi *Aganta Burina Burinata*

romanında da denizle özdeşleşen doğa-insan ilişkisi ön plandadır. Bireyin doğa ile iç içe olma durumuna göre geleceğini belirleyebileceği kanısı tüm romana hâkimdir. Roman kahramanı toplumda hiçbir konuda uyuşmadığı halde neden insanlarla bir arada yaşadığını ve doğaya yönelmediğini sorgulamaya başlar. Özellikle deniz konusunda kendisini konuşturmayan bu toplumun yasaklayıcı tavrı onun denize olan özlemini daha da körükler.

Ne biçim dünyaya doğmuştum ben? “Güzel” diyordum, güzel dediğime dönüp bakmıyorlardı bile. “İyi” diyordum, omuz silkiyorlardı. Birisinin dobra dobra dosdoğru söylediğini duyuyor, heyecanlanıp. “Doğru!” diye bağırıyordum. “Aman sus!” diyorlardı. Hele “Deniz!” deyince, bütün kaşlar çatılıyor, “Sakin ha!” diyorlardı. Güzele bakma, iyiye aldırma, doğruya kulak asma, denizi anma; peki öyleyse ben ne edip ne söyleyecektim? (ABB, 52)

Mahmut’un hayatı denize tutkuyla bağlı olanların karada toprağa bağlanarak yaşayamayacağını gösterir. Babasının haberi olmadan Ateşoğlu ile denize açılan Mahmut, artık karada yaşayamayacağını iyice anlar. Denizde boğulan amcası Davut’un rüyasına girerek ona babasının bütün engellemelerine rağmen denizin kendisini alacağını söylemesi üzerine denizin kendisi için sarı saçlı, mavi gözlü bir gelin haline dönüştüğünü ifade eder.

“Korkma, babanın söylediklerine bakma. Ben denizin içindeyim. Sen de bir deniz oğlusun. Seni de deniz alacak, diyordu.” (ABB, 26)

Aganta Burina Burinata’da toprakla uğraşan insanlarla deniz tutkusuna kendilerini kaptırmış olanların dünyaya bakışları ayrıdır. Toprak, gereksinimlerini sağladığı insanı kendisine bağlarken insana çok kazanmanın verdiği gururla üstünlük taslama, parayı her şeyin üstünde görme gibi bazı huylar da edindirir. “Oysa deniz, bir türlü evcilleştirilemeyen, tutsak alınamayan, iradesini kendi ellerinden başkasına emanet etmeyen, özgürlüğüne her şeyin ötesinde düşkün tavrıyla, insana kendi özgürlüğünün ve bağımsızlığının da hatırlatıcısıdır” (Saatçioğlu, 2016: 588). Özgürlüğün mekânı olan deniz, bireyin maddi menfaatlerini geride bırakarak kendisinin gizemini keşfetmelerini ister. Mahmut’un çevresiyle uyuşamamasında en büyük etkenlerden birisi, insanların paraya ve maddi menfaatlere olan düşkünlüğünün kendisinde bulunmayışıdır. Çevresi toprağın ve paranın peşindeyken Mahmut, özgür bir dünyanın para ile satın alınamayacak kadar değerli ağlarına kapılmıştır.

“İyi ama ben parayı görünce, yaradılıştan öz düşmanı olan bir hayvana rastgelen bir başka hayvan gibi, tüylerim nefretle diken diken oluyordu. Benim özlediklerim, hiç de onların özledikleri değildi.” (ABB, 75)

Babasının ve çevresindekilerin onu anlamayacaklarını çok iyi bilen Mahmut cimri ve insanları sömürmekten zevk alan amcası Hakkı’nın teknesine tayfa olarak yazılır. Babası bunu öğrenince yıkılır. Artık oğlunun deniz ile olan münasebetini asla kesemeyeceğini o da kabullenir.

“Beşikteki yavrularını sallarken anaların söyledikleri ninniler, hep deniz efsaneleriydi. Raksları, deniz hakkında ümit, sevgi, keder, öfke ve sevinçten ibaret bir peri masalı oluyordu.” (ABB, 75)

Mahmut, amcasının teknesinde karın tokluğuna çalışır. Babasını en son bu teknede çalışmaya başladığında görür. Daha sonra denizde çıkan bir fırtınada babası boğulur ve cenazesi amcasının cenazesi gibi denize atılır. Kısa bir süre sonra ise annesini kaybeden Mahmut’un artık kimsesi kalmaz. Amcasının gemideki Arap tayfaya yaptığı kötü muameleye dayanamayıp onunla kavgaya tutuşur. Buradan ayrılarak başka teknelerde iş bulsa da hiçbirinde geçimini sağlayacak kadar para kazanamaz. Bir yolcu gemisinde ateşçi olarak işe başlar. Gemi kazanına kömür atmak görevini en iyi şekilde yapar ancak bu işin denizle hiçbir ilgisi yoktur. Burada denizin tadına varamaz ve Bodrum’a geri döner. Bir aile kurup Erkek Fatma diye hitap ettiği Ateşoğlu’nun kızı ile evlenmek niyetindedir. Ateşoğlu eşini kaybetmiş, yeniden evlenmiş ve çocukları doğmuştur. Ancak Mahmut, asıl şaşkınlığı Erkek Fatma’yı bulduğunda yaşar. Fatma, babasıyla uğraşan bir adamdan kurtulmaya çalışırken adam bomba ve silahla kendilerine saldırmış, Fatma’yı gözünden etmiştir. Bir gözünü kaybeden Fatma tanınmayacak hale gelmiştir. Mahmut, buna rağmen Fatma’ya evlilik teklifinde bulunur; ancak o, bu teklifi kabul etmediği gibi kimseye nereye gittiğini söylemeden ortadan kaybolur. Mahmut’un Fatma ile evlenme hayalleri suya düşer. Mahmut’un deniz tutkusu Fatma’ya olan aşkı iç içe geçmiş gibidir. Denizi kadınla bütünleştiren betimlemelerinde bir imge olarak Fatma ön plandadır. Bireysel yalnızlığından kurtulup kendisiyle özdeşleşecek ve onunla hem arkadaş hem de eş olabilecek en ideal özne Fatma’dır. Mahmut’un denize kavuşmasını sağlayan, uzak denizlerdeyken ona güç veren, denizle bütünleştiren

Fatma, Mahmut'un denize olan aşkını anlayabilecek tek kişidir. Ancak geçirdiği kazadan sonra Mahmut'tan kaçarak onun denizle olan bağını da gevşetmiş olur.

Bir süre sonra Mahmut'un yakınları “günlük ekmek kaygısı içinde” yaşayıp sonra denizde can vermektense toprakla uğraşıp kurulu bir düzene geçmesinde ısrarcı olurlar. Mahmut; tarla, bağ, bahçe ile uğraşanların insanlar üzerinde sömürü düzeni kurduklarına, insanları çalıştırıp emeklerinin karşılığının çok daha azını ödediklerine şahit olduğu için tavsiye edilen bu yaşam tarzının içinde bulunmaktan kaçmaktadır. Mahmut'un Ayşe ile evlenmesi için önce onun denizden vazgeçip toprakla uğraşması şartı koşulur. Zeynel Kaptan'ın kızı Ayşe ile evlenmek için özgürlüğün ve eşitliğin olmadığı bu dünyaya dâhil olmayı kabul eder.

Mahmut, deniz imgesiyle bütünleşmiş Fatma'yla evlenemediği gibi toprakla uğraşmaya mecbur bırakılarak zengin bir ailenin tek kızı olan Ayşe ile evlendirilir. Böylece hem Fatma'yı hem de denizi hayatından çıkarmaya çalışır. Mahmut evliliği boyunca denizcilerin yardımlaşmalarını, her zorunluğun altından beraber kalkmayı başaran dostluklarını hatırlayarak toprakla uğraşanların sömürüye, çıkar ilişkilerine dayanan ilişkilerinden nefret eder hale gelir. Ayşe'nin çalışanları aşağılayan konuşmaları ve Mahmut'u küçümseyen tavırları, bu evlilikte onun düştüğü yalnızlığı daha da derinleştirir. Mahmut, toprakla uğraşırken deniz yüzü görmeden üç yıl bir köye kapanır kalır. Toprağa bağlı yaşamak, bir toprak ağası olmak, hatta zenginlikler içinde yaşamak, bile onu avutmaz. “Karisının kollarındayken bile ‘çatık suratlı deniz geceleri’ni özlemekte, sömürü düzenindeki yerini yadırgamaktadır” (Kurdakul, 1987: 327). Mahmut'un Ayşe'yle olan evliliğini belki de toprağa sınımsız bağlayacak olan bir çocuğun varlığıdır. Ancak yazar bu bağın kurulmasına karşıymış gibi bir tavır sergiler ve doğan çocuk çok geçmeden ölür. Toprakla uğraşmaları ikili arasındaki ilişkiyi bir süre sıcak tutsa da kuraklık, sel, ekinlerin kurtlanması gibi sorunlar, Mahmut ile Ayşe'nin evliliklerine de yansır. Mahmut denizden kopamayacağını anlar, Ayşe ve çevresindeki diğer insanlarla iyice anlaşmazlığa düşer. Mahmut'un yine denize açılacağını anlayan Ayşe'nin yaptırdığı muskalar, büyüler ve komşulardan onu vazgeçirmek için istediği yardımlar, Mahmut'u iyice sıkar. Ayşe'nin daha önce insanları küçümseyen, bencilce davranışlarının ortadan kalkması, alacak verecek konusunda kendisine baskı yapmaması ve başkalarının topraklarına göz dikmemesi bile artık onun için önemli değildir. Deniz tutkusu

depreşen Mahmut’u artık ne Ayşe ne de toprak durdurabilir. Hatta toprağa ve Ayşe’ye karşı tarif edilemez bir hınç ve nefretle dolar. Denizin eşit, özgür, mutlu dünyasından onu alıp koparan bu iki varlığa kin kusmakta, o anda kendisini anlayacak tek kişi olan Fatma’ya ve tek mekân olarak denize büyük bir özlem duyar. Denize özlemi depreştikçe toprağa ve toprak sahiplerine olan öfkesi dilinden dökülür.

İşte hep, ‘Malımız, malımız, malımız!’ diye uğrunda yaşadıkları uyuz topraklar bunlardı. Bunların sahipleri, artık oralarından hiç kımıldamayacaktı. Köpeklerin boğazlarından tasma ile bir yere bağlı kaldıkları gibi bunlar da, barsaklarıyla boğazlarından topraklarına bağlı kalacak, hep yanlarındaki komşuların mallarına göz dikerek hırlayacak, hep malıma göz diktin diye komşularına havlayacak, malım var diye ölünceye kadar mallarının kulu kölesi olarak, evim var diye dört kuru duvarın içine mezara gömülmüş gibi gömülerek yaşayacaklardı. Buna yaşamak mı denir, uzun ölüm mü? Hey gidi deniz hey! (ABB, 175).

Mahmut, toprak mülkiyeti olanların insanlara yaptığı muameleyi gördükçe bir avuç toprak için birbirine girenlerin sömürüsüne dayanamaz. Toprak onun gözünde insanın özgürlüğünü sınırlayan, kendisine bağımlı hale getiren bir mekândır. Toprak sahibi olanlarla çalışanlar arasında gelişen sınıfsal ayrımlar, özel mülkiyetten doğan hakimane tavır ve hiyerarşik yaşam, bütün insanların aynı imkânlarla sahip olmasını engellemektedir. İnsanoğlunun mülkiyeti olmadığı sürece toprağı sahiplenemeyişi, eşit bir yaşam sürememesi, yoksulluk ve sömürünün alt sınıfları zor durumda bırakması, Mahmut’u toprakla deniz kıyaslamasına zorlar.

Deniz daima özgürlük ile sembolleştirilir. Mahmut denizde birçok zorluk görmesine rağmen yine de deniz onun için sonsuz bir hürriyet mekânıdır. Yazar Mahmut’a bu duyguları yaşatarak özgürlüğün önündeki engelleri aşmasına yardımcı olur. Kolcu, (2008: 55), Halikarnas Balıkçısı’nın kendi kalebentliğinin etkisiyle bireysel özgürlüklerin önündeki tüm engelleri kaldırdığını ifade eder. Romanın bir yerinde bir dülger balığına “ben insanlara hapisane olacak duvarları örmem” dedirten yazar, Mahmut’a da bu duyguyu yaşatmak ister. Deniz hiç kimsenin mülkiyetinde olmadığından bütün insanların ondan tasarruf etme hakları vardır. Dolayısıyla deniz, bütün insanlara eşit mesafededir ve bireyi kendine bağlayıp herhangi bir yere hapsetmez. Mahmut, nihayetinde denizin çağrısına dayanamaz ve kaderinin peşinden gitmeye karar verir.

“Öpüşümle sana can vereceğim. Seni kuvvetli kanatlarım üzerinde uçuracağım; niçin orada cansız bir küme kereste gibi yatıyorsun? Ormanda ağaçken

bir yerde saplana kalmaktan ve istemsiz bir ömür yaşamaktan hâlâ bıkip usanmadın mı?” (ABB, 170)

Çocukluk sevgilisi olarak gördüğü denizin kendisini vefasızlıkla, aldatıcı olmakla suçladığını düşünen Mahmut, üç seneye yakın görmediği denizle tekrar karşılaşınca dayanamayıp ağlar. O mavi dünyaya kavuşma isteği onda yine dayanılmaz bir hal alır. Canını dişine takan bir denizciyken, gübreli, kümesli bir hayata razı oluşuna inanamaz. Deniz, artık her an onun kulaklarına çağrısını fısıldayarak Mahmut’u yeniden kolları arasına almak arzusunu yeniler.

Açık hava, açık deniz ve açık ışığa fırla! Gel de dalgalarımla savaş, kılıç pruvanla onları biçip yenerek zaferinle mağrur, üzerlerine bin, rüzgârın gözüne işle, fırtınaları paçavralar gibi yırtarak ileri geç! Deniz ejderinin rakibi, yunus balığının yoldaşı, yoksul martının tesellisi, kaptanın gururu, denizcinin türküsü ol! (ABB, 170)

“Deniz, değil gönlümü ve yüreğimi, her parmağımın ucundan saçımın her telinin ucundan beni çekiyordu” (ABB, 186) diyen Mahmut, bağları, bahçeleri, evini Ayşe’ye bırakarak denize açılır. Beyaz sevgilisi olarak adlandırdığı denizin onu yeniden özgürleştireceğine ve özgürlükler yurduna kavuşturacağına olan inancı artar. Bir toprak ağası olarak yaşayıp toprağa bağlı kalmaktansa denizin çağrısına kulak verip özgür bir birey olarak dalgalarla savaşmayı tercih eder. Halikarnas Balıkçısı romanda sıkça “*Aganta Burina Burinata*” denizcilik terimini kullanır. Kaptanların denizcilere açık denize doğru yol almaları için söylediği bu ifade, Mahmut’u özgür, mavi ve eşitlik yurduna kavuşturacak bir komuttur. “Görebildiğimiz kadarıyla karanın sahip olmanın içerikleriyle doluluğu ve istila edilmişliği karşısında karada kendine yer açamayan Mahmut’un kontrol edilemez ve öngörülemez vasfıyla bir aşk gibi deneyimlediği deniz, kara üzerinden ve kara içinde kurgulanan tarihe sırt çevirmenin mümkün mekânı olmaktadır” (Konyalı, 2015: 118-119). Özgürce karar verdiği, çabaladığı, mutlu olduğu bu mekân onun kendisini bulması için en gerekli güçtür. Kara; durgun, katı ve sıkıcı olması yönleriyle; dinamik, sürprizlerle dolu, özgür deniz karşısında yenilgiye uğramış bir mekân olarak geride kalır.

Sonuç

Ütopyalar, genellikle mevcut sistemlere alternatif olarak sunulurlar. Daha çok geleceğe dönük kurgular olarak dikkat çeken ütopyalar, mutlu bir yaşama duyulan özlemi dile getirirler. 1923–1950 yılları arasında Türk edebiyatında yazılan ütöpik eserlerde gelecek zaman ön plandadır. Kurguların bazılarında zaman belirsizken bir kısmında ise tarihsel olaylarla paralel gelişen bir zaman tasavvuru görülmektedir.

Ütopyalarda, toplumların huzurlu ve mutlu yaşadıkları mekânların kurgulamasına dikkat edilir. Ele aldığımız eserlerde mekân genellikle huzursuzluğun bittiği, tüm sorunların çözüme kavuştuğu yerlerdir. *Anadolu Fatihi Alparslan* romanında mutlu ve huzurlu olunan mekân Anadolu'dur. Anadolu stratejik konumu açısından toplumun gelişimine imkân sağlayan bir yapıya sahiptir. Birçok kültüre ev sahipliği yapmış Anadolu coğrafyası verimli toprakları, korunaklı yapısı ve fethedilecek yerlerin merkezinde bulunması dolayısıyla bir cazibe merkezidir. *Bir Sürgün* romanında mekân olarak hem Türkiye hem de Paris işlenmiştir. Önceleri rahatsızlık veren bir mekân olarak İstanbul ve İzmir kötülenir. Paris her yönüyle idealleştirilir ve kahraman Paris'te yeni bir yaşam kurmak için büyük uğraşlar verir. Kahramanın Türkiye'deyken Paris'e duyduğu özlem, daha sonra Türkiye özlemine dönüşür. İdeal mekân Paris'ken bir anda Türkiye'ye dönüşür. *Ankara* romanında ideal mekân İstanbul'un karşısına konan Anadolu'dur. Aynı tema etrafında idealleştirilerek öne çıkarılan en önemli mekân Ankara'dır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla gelişen ve değişen Ankara yeni ülkenin ideal başkentidir. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanında kurgulanan mekân belirsiz bir yerdir. Yazarın idealleştirdiği yer gerçekte olmayan bir ülkedir. *Semavi İhtiras* romanında ise İstanbul ve İstanbul'daki bir kız koleji ütöpik bir atmosfer içerisinde ele alınır. *Köy Hekimi* romanında ideal birey toplumdan soyutlanmış, ideal bir mekânda yaşamını sürdürmektedir. Yeşil çam ormanlarında kurulan bir evi betimleyen Burhan Cahit Morkaya, yeşil yurt ütopyasını işler. *On Yılın Romanı*'nda Bingöl'ün bir köyünde meydana gelen olaylardan yola çıkılır. Köyün yanı sıra tüm Türkiye'deki gelişmeler ütöpik bir bakış açısıyla ele alınır. *Yezidin Kızı* romanında Suriye ve Irak ele alındığı gibi ideal toplumun kurulması için en uygun mekân olarak Doğu Anadolu bölgesinin bir kısmı ve eskiden Hakkâri sınırlarında olan Laleş ele alınır. *Pervaneler* ve *Kolejli Nereye (İşleyen Yara)* romanlarında mutluluğun ve huzurun mekânı olarak Amerika

işlenir. Amerika; eğitimi, iş imkânları, eğlencesi vb. bütün unsurları ile en ideal ülke olarak tasavvur edilir. *Denizin Çağırışı*, *Medarı Maişet Motoru* ve *Aganta Burina Burinata* romanlarında ise deniz ideal mekândır. Kimsenin mülkiyetinde olmayan deniz üzerinde kurulacak bir yaşamın eşitlik, adalet ve mutluluk getireceğine inanılır.

İncelenen ütopyalarda bireyin normal insanlardan farklı özellikler taşıdığını görmekteyiz. Roman kişilerinin ya ideal kişiler olarak betimlendiği ya da idealin peşinde koşan insanlar olduğunu söyleyebiliriz. İdeal bir toplum yapılanmasının peşine düşen bu kişilerin yanı sıra kişilerin ferdi boyutta gelişen ütopyaları da vardır. İlk dönem ütöpik kurgularda belirli bir insan tipi yaratılmaya çalışılır. İdealize edilen bu insan tipi sonraki ütopyalarda yerini sıradan insanlara bırakmaya başlar. İdeal insanın özellikleri, Cumhuriyet ideolojisi etrafında şekillenir. Sağlıklı, ülkesine bağlı, cesur, eğitilmiş, birkaç spor dalında önemli başarıları olan ve en az bir yabancı dili kendi ana dili gibi konuşabilen bu bireyler, Cumhuriyet'i sonsuza kadar koruyacak ideal bireyler olarak öne çıkarılır. Örneğin *Ankara* ve *Semavi İhtiras* romanlarında Yıldız, *Köy Hekimi*'nde Emine, *On Yılın Romanı*'nda Torun ve Erhan, belirtilen özelliklerin hepsini taşıyan ideal bireylerdir. Genellikle romanlarda eski nesille yeni nesil arasında karşılaştırma yapılır ve yeni nesil gençlik idealize edilir.

İncelenen anlatıların çoğunda mutlu bir toplumun nasıl kurulacağını yanı sıra bu toplumların devamlılığı nasıl sağlanacağını üzerinde de durulur. Özlenen mutlu ve refah topluma ancak gelişmiş bilim, teknoloji veya eğitim yoluyla ulaşılabilir. Hem insanların hem de toplumun ıslah edilmesi üzerine projeler ortaya konmaktadır. Klâsik ütopyalarda olduğu gibi moral değerler insanlara aşılarmaya çalışılır. Toplumsal birliğin ve huzurun sağlanması için çaba harcanır. Ele aldığımız eserlerde sosyal hayatın ve etik değerlerin düzenlenmesine özellikle önem verilmektedir. Eskinin reddi ve kötülenmesinin ardından yeni ve ideal olarak görülen yaşamın değerleri üzerinde durulur. İncelediğimiz eserlerde kötüleşen yaşam şartları çöküşe uğrayan etik değerler distöpik bir atmosfer içinde işlenir. Etik değerlerin ihmal edilmesi ve yeteneksiz liderlerin başarısızlığı nedeniyle toplumların çöküntüye uğradığına vurgu yapılır. Toplumun olumsuz yaşam şartlarına sürüklenmesinin sebebi olarak genellikle Osmanlı devletinin son dönemlerindeki kötü yönetim koşulları gösterilir. Yalnızca toplumun yaşadığı olumsuzluklar değil, bireysel yalnızlık, bunalım ve huzursuzluk gibi duyguların yaşanması da çoğu zaman II.

Abdülhamid döneminin uygulamalarına bağlanır. II. Abdülhamid dönemindeki baskının sonraki dönemlerde yaşayan bireylere gen yoluyla aktarıldığı için olumsuz insan tiplerinin ortaya çıktığı savunulur. Hırsları sebebiyle toplumları kaosa sürükleyen eski dönem yöneticilerinin aksine bilim, sanat ve ekonomi alanında uzman kişilerin liderliği üzerinde durulur. Güçlü ve bilinçli bir lider portresi öne çıkarılır.

İncelenen eserlerden bazılarında teknolojinin ve bilimin gücü sayesinde imkânların artacağı, sınırların ortadan kalkacağı düşüncesi işlenmektedir. Örneğin *Semavi İhtiras*, *On Yılın Romanı*, *Ankara* gibi romanlarda gelişen teknolojinin sosyal yaşamdaki izleri üzerinde durulur. *Semavi İhtiras*'ta günlük ulaşım, uçaklar ve transatlantiklerle yapılır. Aynı şekilde *On Yılın Romanı*, *Ankara* romanlarında gelişen teknolojik araçlarla tarımsal alanda ve günlük yaşamda kolaylıklar elde edilir. Bazı ütopyalarda ileride dünyaya hâkim olacak tek bir gücün Amerika olduğu vurgulanır. Eserlerde açık bir şekilde süper gücün Amerika olduğu belirtilir. Bu ütopyalarda işlenen düşünceye göre mutlu bir ülkede yaşam ancak Amerikan yaşam tarzını benimsemekle mümkündür.

Klâsik ütopyalarda dış dünyadan kopuk, kapalı ve belirlenen kurallar çerçevesinde devam eden bir yaşam modeli sunulur. Ancak incelediğimiz ütopyalarda dış dünyaya açık olan, dünyadaki her gelişmeden haberdar olan insan ve toplumlar ön plandadır. Gelecek kurgularında değişimden etkilenen ve sürekli bir değişim içinde olan bireylerin topluma yön verdiği görülür. Bu eserlerde eğitim unsuru önemli bir yer tutar. Klâsik ütopyalarda olduğu gibi uzun uzun eğitimin nasıl yapılması gerektiği üzerinde duran ütopyalar vardır. *Pervaneler*, *Kolejli Nereye ve Semavi İhtiras*, *On Yılın Romanı*, *Köy Hekimi*, *Ankara* gibi romanlarında ihmal edilen bir alan olarak eğitim ele alınır. Milli, ileri ve çağdaş bir eğitimin mutlu bir gelecek için önemine değinilir. Eğitimsizliğin yol açtığı sorunlar, eğitim sistemindeki aksaklıklar ve eski eğitim usulleri sorgulanır.

Ekonomik hayat ütöpik eserlerin çoğunun üzerinde durduğu bir konudur. Sosyal hayatı ve bireysel yaşamı yönlendiren ekonomik şartlar, kurulacak yeni yaşamda önemli role sahiptir. İnceleme konumuza dahil olan eserlerde öncelikle tarım ülkesi ele alınır. Gelişmiş teknolojik araçlarla tarım alanlarından yüksek verim

elde etme hedeflenir. Toprak mülkiyetinin olmadığı, eşit gelirin olduğu bir toplum düzenin kurulması amaçlanır. Sanayi ve hizmet alanlarındaki gelişmeler de olumlu karşılanır. Kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir ülkenin yanı sıra dış ülkelere ihracat yapan ülke hayali kurulur. *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, *On Yılın Romanı*, *Anadolu Fatihi Alparslan ve Ankara* romanlarında gelişen sanayi sonucunda kurulan fabrika ve kuruluşlarla refah bir ülkenin varlığına işaret edilir. Ütopyaların bir kısmında ise yeni ekonomik modeller teklif edilir. Bu modellerin çoğunda sosyalist ekonomi modelinin benimsetilmeye çalışıldığı görülür. Ortak mülkiyet, ortak kazanç, eşit yaşam koşullarına vurgu yapılır. *Medarı Maişet* Motoru'nda Fahri ve Fahrettin Asım'ın ütopyaları buna örnektir. Ayrıca *Denizin Çağırışı* romanında öğretmenin kurmak istediği düzen de eşit gelir ve ortak mülkiyete dayalı bir sistemdir.

İncelenen romanlarda sevgi ve aşk önemli bir yer tutmaktadır. Cinsellik ise distopik özellik gösteren dönem tasvirlerinde yozlaşmış toplum yapılarında ortaya çıkar. Genellikle bu kurgularda âşık olunan kişiye kavuşulmadığı ya da aşkın değer kaybettiği görülür.

İnanç, klâsik ütopyalarda insanın ruhsal gelişimi için önemli bir unsurdur. Ele aldığımız romanlarda ise inanç ve inanç ile ilgili değerlere olumsuz bir bakış açısı hâkimdir. *Anadolu Fatihi Alparslan* romanı dışındaki diğer eserlerde çağın gerisinde kalmanın nedeni olarak din öne sürülür. Bazı romanlarda ise din ve din adamları geri kalmışlığın sebebi olarak gösterilir.

İncelediğimiz eserlerde mutluluk arayışı çoğu zaman mutsuz bir sonla bitmektedir. Romanlarda ütöpik bir özlemle mutluluk arayışına giren kahramanların düşledikleri yaşama kavuştuktan sonra yeniden bir özlem içerisine girdikleri tespit edilmiştir. Distopyalarda işlenen mutsuz ortam belirir ve yeniden mutlu olunacak bir yer arayışı ortaya çıkar. Özellikle bireysel olarak sürdürülen mutluluk arayışlarının yerini karamsar bir gelecek algısına bıraktığı görülür. Bunun yanında toplumsal dönüşümü hedefleyen ütöpik eserlerin daha iyimser duygu ve düşüncelerle son bulduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Bildiriler

- Dağ, N. (2016). “İbni Sina ve İbni Tufeyl’in Hay Bin Yakzan Adlı Eserlerinde Zaman”. [Bildiri]. *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Zaman Sempozyumu*, 8-11 Ekim 2015. (ss. 181-187), Konya: Necmetin Erbakan Üniversitesi.
- Gariper, C., Küçükcoşkun, Y. (2008). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanında Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yılları ve Ütopik Kurgu”. [Bildiri]. B. Kodaman, S. Seydi, H. Çapraz, T. Ermumcu, M. Kılıç (Ed.). *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, 22-24 Ekim 2008, (ss. 931-940), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Gencer, B. (2013). “Şeriatçılıktan Medeniyetçiliğe İslâmcılık: Bir İslâmcılık Tipolojisine Doğru”. [Bildiri]. *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, 17-18-19 Mayıs 2013, (ss.69-98). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Toprak, M. (2012). “Ernst Bloch’un Felsefesinde İdeoloji, Ütopya, Sanat ve Din Arasındaki İlişki”. [Bildiri]. *II. Uluslararası BAKEA Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu*, (Ekim 2011), (ss. 477-484). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Ulutürk, M. (2015). “Refik Halit Karay’ın Yezidin Kızı Romanında Yezidilik ve Yezidiler”. [Bildiri]. *III. Milletlerarası Tarihi Roman ve Romanda Tarihi Bilgi Şöleni*, 27-29 Kasım 2015. (ss. 325-331). Konya: Türkiye Yazarlar Birliği.

Kitaplar

- Abasıyanık, S. F. (2016). *Medarı Maişet Motoru*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Adıvar, H. E. (2014). *Yeni Turan*. (1. Basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1930). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. İstanbul: Sanayii Nefise Matbaası.
- Akkoyun, T. (2016). *Ütopya/Distopya Batı ve Türk Romanlarından Örneklerle Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.

- Akpınar, S. (2015). *Türk Romanında II. Abdülhamit*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Anday, M. C. (1980). *Raziye*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Aristofanes. (2016). *Kadınlar Mecliste*. (Çev. Yılmaz Güleriyüz). Ankara: Sınırsız Yayınevi.
- Aristoteles. (2015). *Politika*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Aslan, B. (2012). *Günebakan Yeni Türk Edebiyatı Değerlendirmeleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atwood, M. (1992). *Damızlık Kızın Öyküsü*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1975). *Toprak Uyanırsa: Ekmeksiz Köy Öğretmeninin Hatıraları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. S. (2002). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2015). *Saatler, Ruhlar ve Kediler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bacon, F. (2014). *Yeni Atlantis*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balıkçısı, H. (2015). *Aganta Burina Burinata*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bayrak, Ö. (2013). *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bellamy, E. (2011). *Geçmiş Bakış 2000'den 1887'ye*. İstanbul: Say Yayınları.
- Benhabib, S. (2005). *Eleştiri, Norm ve Ütopya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benice, E. İ. (1933). *On Yılın Romanı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Bezel, N. (1984). *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bezirci, A. (1986). *Ahmet Haşim Şairliği ve Seçme Şiirleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Bilbaşar, K. (2013). *Denizin Çağırışı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bloch, E. (2013). *Umut İlkesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Booker, M. K. (1994). *The Dystopian Impulse in Modern Literature*. London: Greenwood Press.
- Bradbury, R. (2014). *Fahrenheit 451*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Burgess, A. (2007). Otomatik Portakal. (Çev. Dost Körpe). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Butler, S. (2012). *Erewhon*. Ankara: Kyrhos Yayınları.
- Cabet, E. (2012). *İkaria'ya Yolculuk*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cambell, J. (2003). *Doğu Mitolojisi- Tanrının Maskeleri*. Ankara: İmge Yayınları.
- Campanella, T. (2013). *Güneş Ülkesi*. İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Carey, J. (1999). *The Faber Book of Utopias*. London: Faber and Faber Press.
- Cioran, E. M. (2013). *Tarih ve Ütopya*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Claeys G., Sargent, L. T. (1999). *The Utopian Readers*. New York: New York University Press.
- Çokum, S. (2013). *Çok Yapraklı İlişkiler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çörekçioğlu, H. (2015). *Modernite ve Ütopya, (Ütopya 1984 ve Mülksüzler Üzerinden)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Davis, J. C. (1981). *Utopia and İdeal Society*. London: Cambridge University Press.
- Davutoğlu, A. (2015). "Medeniyetlerin Ben-İdraki". Ali Osman Kurt (Ed.). *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*. (ss. 21-78). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. Sema Rıfat). İstanbul: Omnia Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2006). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eroğlu, N. (2013). *Ütopyalar Işığında Gaspıralı'nın Darürrahat Müslümanları*. İstanbul: Bilge Sanat Kültür Yayınları.

- Farabi (2001). *Medinetü'l Fazıla*. (Çev. Nafiz Danışman). Ankara: MEB Yayınları.
- Filibeli Ahmet Hilmi. (2016). *A'mâk-ı Hayal*. (4.Baskı). (Haz. Serkan Özburun). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Fikret, T. (1984). *Rübab-ı Şikeste*. (Haz. Asım Bezirci). İstanbul: Can Yayınları.
- Fromm E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*. (Çev. Şemsa Yeğin). İstanbul: Payel Yayınları.
- Gilman, C. P. (2016). *Kadınlar Ülkesi*. (Çev. Seher Özbay). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Golding, W. (2008). *Sineklerin Tanrısı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Gökalp, Z. (1989). *Şiirler ve Halk Masalları*. (Haz. Fevziye Abdullah Tansel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Göktürk, A. (1982). *İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Grabill, J. L. (1971). *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gülendam, R. (2011). *Unutulmuş Bir Romancı Burhan Cahit Morkaya*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Günay Erkol, Ç. (2013). "Edebiyatımızda Deniz ve İçimizin Sönmeyen Yangını". (Der.: Murat Koraltürk, Orhan Berent). *İskelede Yanaşan... Denizler, Gemiler, Denizciler*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Havemann, R. (1990). *Yarın*. (Çev. Erol Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler Bir Giriş*. (Çev. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan). Ankara: Adres Yayınları.
- Hossain, B.R.S. (2007). *Sultana'nın Rüyası ve Padmarag*. (Çev. Billur C. Yılmazyığıt). İstanbul: Versus Yayınları.
- Huntington, J. (1982). *The Logic of Fantasy: H. G. Wells and Science Fiction*. Columbia: Columbia University Press.
- Huxley, A. (2000). *Cesur Yeni Dünya*. İstanbul: İthaki Yayınları.

- İbn Sina ve İbn Tufeyl. (2004). *Hayy bin Yakzan*. (Çev. M. Şerefeddin Yaltkaya ve Babanzade Reşid). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İleri, S. (2015). *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- İnal, T. (2013). *Yazın Akımları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İsmail Gaspıralı. (2003). *Roman ve Hikâyeleri*. (Haz. Yavuz Akpınar). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İsmail Gaspıralı. (2014). “Darürrahat Müslümanları”. (Haz. Sadık Usta). *Türk Ütopyaları Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ütopya ve Devrim*.(ss.211-270). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Jameson, F. (2005). *Ütopya Denen Arzu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jusdanis G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kadir, A. (1966). *Bugünün Diliyle Mevlana*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kara, M. (1994). *Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabulut, M. (2013a). *Cenap Şahabettin Şiiri Tematik Bir İnceleme*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karabulut, M. (2013b). *Edip Cansever Şiiri/ Psikanaltik Bir İnceleme*. Ankara: Öncü Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2014a). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2014b). *Bir Sürgün*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006a). *Orda Bir Köy Var Uzakta*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). “Türkiye’de Köycülük”. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.). *Kemalizm*. (284-297). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (2015). *Yezidin Kızı*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

- Kavaz, İ. (1999). *Sait Faik Abasıyanık*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Kaygana, M. (2014). *Ütopyadan Distopyaya Yakup Kadri'nin Ankara'sı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kemal, A. (2003). *Fetret*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kestelli, R. N. (1933). *Semavi İhtiras*. İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi Güneş Matbaası.
- Kılıçzade İsmail Hakkı. (2014) "Pek Uyanık Bir Uyku". (Haz. Sadık Usta). *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*. (ss. 293-302). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Misyoner Okulları*. Arba Yayınları: İstanbul.
- Kolcu, A. İ. (2007). *Milli Edebiyat II Nesir*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2008). *Cumhuriyet Edebiyatı II Hikâye ve Roman*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Konyalı, B. Ş. (2015). *Edebi Mekânın Poetikası*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kudret, C. (2009). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. (Çev. Ali Somel). Ankara: İmge Yayınevi.
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. (Çev. Ali Galip). İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Kurdakul, Ş. (1987). *Çağdaş Türk Edebiyatı II: Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Kurdakul, Ş. (1996) *Sait Faik Duyarlılığı Sait Abasıyanık 90 Yaşında*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Le Guin, U. K. (2016). *Mülksüzler*. (Çev. Levent Mollamustafaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- Le Guin, U. K. (2016). *Karanlığın Sol Eli*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Levitas, R. (1990). *The Concept of Utopia*. London: Wheatons Ltd. Press.

- Livaneli, Ö. Z. (2012). *Son Ada*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Lukianos. (2016). *Tanrıların Konuşmaları Seçme Yazılar*. (Çev. Nurullah Ataç). İstanbul: Everest Yayınları.
- Mannheim, K. (2009). *İdeoloji ve Ütopya*. (Çev. Mehmet Okyavuz). Ankara: De Ki Basım Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006). *Türkiye 'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx K., Engel, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (Çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez). İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Mielke T. R. P. (2005). *Ölümsüzlük Peşinde Gilgameş*. (Çev. Bünyamin Taşdemir). Ankara: Yurt Yayınları.
- More, T. (2011). *Utopia*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- More, T. (2012). *Ütopya*. (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Morkaya, B. C. (1932). *Köy Hekimi*. İstanbul: İkbâl Matbaası.
- Moylan, T. (1986). *Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination*. London: Methuen.
- Mühlestein H. (1990). *Proleter Ütopya ve Marksist Hümanizm*. (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: Logos Yayınları.
- Naci, F. (2007). *Yüzyılın 100 Türk Romanı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Namık Kemal. (2014). "Rüya". (Haz. Sadık Usta). *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*. (ss. 191-207). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Nizam'ül Mülk (1941). *Siyasetname*. (Çev. Mehmet Taha Ayar). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Nozick, R. (2006). *Anarşi, Devlet, Ütopya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oktay, A. (1983). *Yazılanla Okunan*. İstanbul: Yazko Yayınları.

- Onan, N. H. (1933). *Kolejli Nereye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Orwell, G. (2005). *1984*. (Çev. Nuran Akgören). İstanbul: Can Yayınları.
- Ovidius, P. N. (1994). *Dönüşümler*. (Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu). İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Ozankaya, Ö.(1991). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Önertoy, O. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özgül, M. K. (2004). *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyaalar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Özlük, N. (2011). *Türk Edebiyatında Fantastik Roman*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Özcan, U. (2010). “Ahmet Ağaoğlu’ndan Sıradışı ve Anakronik Bir Ütopya: Serbest İnsanlar Ülkesinde”. *Sosyoloji Yıllığı 20: Türk Sosyologları ve Eserleri, Genel Eğilimler ve Kurumsallaşma*. (Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Öztürk, F. (2007). “Cumhuriyet ve Ütopya”. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modernleşme ve Batıcılık*. (488-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, F. (2015). “Tevfik Fikret ve Ütopya Uzak Bir Serab İçin Koşan Eğitimci”. Özcan Bayrak (Ed.). *Ölümünün 100. Yılında Tevfik Fikret*. (ss. 83-91). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Piercy M. (2012). *Zamanın Kıyısındaki Kadın*. (Çev. Füsun Tülek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon. (1998). *Yasalar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Robinson, K. S. (2003). *Kızıl Mars*. (Çev. Sabri Gürses).İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Safa, P. (2015). *Yalnızız*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Sertel, S. (2006). *İlericilik-Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Sevinç, A. (2004b). *Ütopya: Hayali Ahali Projesi*. İstanbul: Okuyanıs Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (1999). *Bütün Eserleri Hikâyeler -I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Somuncu, S. (2015a). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji (Türk Romanı Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi)*. Ankara: Hece Yayınları.
- Soyşekerci, H. (2016a). “Denizin Çağırışı’nda Gizemli Varoluş”. Melike Belkıs Aydın (Ed.). *Hayaller ve Harfler*. İstanbul: Sıcak Nal Yayınları.
- Suvari, Ç. C. (2013). *Ezidiler Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şahabettin, C. (1984). *Cenab Şahabeddin’in Bütün Şiirleri*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (2012). *Anadolu Fatihı Alparslan*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Tandaçgüneş, N. (2013). *Ütopya Antikçağ’dan Günümüze “Mutluluk Vaadi”*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tanilli, S. (2009). *Yaratıcı Aklın Sentezi Felsefeye Giriş*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Taraporewala, I.J.I. (2009). *Zerdüşt Dini, Zerdüşt’ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm*. (Çev. Nice Damar). İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- Tek, M. F. (2002). *Pervaneler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tek, M. F. (2008). *Aydemir*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tekeli ve İlkin (2003). *Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekin, M. (1989). “Bir Sürgün Romanında Edebi ve Fikri Temeller.” *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. (ss.177-189). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İstanbul: İmge Yayıncılık.
- Türkeş, Ö. (2009). “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”. Ahmet İnel (Ed.). *Kemalizm*. (425-429). Ankara: İletişim Yayınları.

- Usta, S. (2005a). *Platon'dan Jambulus'a Antikçağ Ütopyaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Usta, S. (2005b). *Sparta'da Mükemmel Toplum Likargus Yasaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Usta, S. (2014). *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*. Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Wegner, P. E. (2002). *Imaginary Communities: Utopia, the Nation, and the Spatial Histories of Modernity*. London: University of California Press.
- Wells, H. G. (2017). *Zaman Makinesi*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Werner, E., Kıvılcımlı, H., Gürsel, N., Yaman, A., Kaygusuz, İ., Say, Y. ve Çoban, B. (2011). *Tarih-Ütopya İsyan Şeyh Bedreddin (Yaşamı, Felsefesi, İsyanı)*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Williams, R. (2013). *Kültür ve Materyalizm*. (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Winternitz, M. (2002). *Hint Destanları*. (Çev. Korhan Kaya). Ankara: İmge Yayınları.
- Vaktidolu, A.A.A. (2011). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Verne, J. (2001). *Yirminci Yüzyılda Paris*. (Çev. İsmet Birkan). İstanbul: Tübitak Yayınları.
- Yalçinkaya, A. (2004). *Eğer'den Meğer'e Ütopya Karşısında Türk Romanı*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Yalçinkaya, A. (2015). "Egemen: Devlet". Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. (355-395). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yıldırım, Y. T. (2015). *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyaları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yücel, H. A. (1989). *Edebiyat Tarihimizden*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zamyatin, Y. (1996). *Biz*. (Çev. Füsün Tülek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ziya Paşa. (2014). “Muhterem Edebiyatçı Merhum Ziya Paşanın Rüyası”. (Haz. Sadık Usta). *Türk Ütopyaları Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ütopya ve Devrim*. (ss. 167-187). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Zweig, S.(2008). *Rotterdamlı Erasmus*. İstanbul: Can Yayınları.

Kutsal Kitaplar

Kur’an-ı Kerim. *Taha Suresi*, Ayet 120.

Kur’an-ı Kerim. *Araf Suresi*, Ayet 20-22, 24.

Kur’an-ı Kerim. *Bakara Suresi*, Ayet 36.

Kur’an-ı Kerim. *Vakıa Suresi*, Ayet 12- 24.

Tevrat. Hezekiel, 37/6. <http://christiananswers.net/turkish/bible-tr/tr-ezek37.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2016)

Tevrat. Yaratılış, 3/19. [http://www.kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=7 &mc=1&sc=4](http://www.kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=7&mc=1&sc=4) (Erişim Tarihi: 20.02.2016)

Makaleler

Akçay, A. S.(2001). “Doğunun Ütopyası; Bireyin Ütopyası”. *Parşömen*, 2 (3), 39-51.

Akkoyunlu Ertan, K. (2003). “Kentın Tükeneşı ve Ütopyalar”. *Amme İdare Dergisi*, 36 (2), 143-165.

Algöl, A. (2014). “Kemal Bilbaşar’ın Denizin Çağırışı Romanına Psikanalitik Açıdan Bir Bakış”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, (20), 7-26.

Altunkaya, N. (2010). “Benim Hala Ütopyam Var”. *Kurgu - Düşün Sanat Edebiyat*. 2, 85-93.

Avcı, M. (2012). “Ütopya ve Kültür İlişkisi Üzerine Felsefi Bir İnceleme”. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 239-253.

Aydın, H. (2010). “Dinî-Felsefî Temelleri Işığında Fârâbî’nin Eğitim Ütopyası”. *Kelam Araştırmaları*, 8 (1), 123-150.

- Balı, F., Uğur, U. (2013). “Yazınsal Alanda Klasik Ütopyalar ve Türk Edebiyatı’nda Ütopya”. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 3 (6), 1-12.
- Baş, M. K. (2013). “Yakup Kadri’nin Romanlarını “Sosyal Kronik” Olarak Okumak Mümkün Müdür?”. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1003-1032.
- Baş, Y. (2015). “Bir (Kentsel) Ütopya Olarak “Ankara” Romanı”. *METU JFA*, 32 (2) 79-98.
- Cunbur, M. (1972). “Profesör Necmettin Halil Onan Bibliyografyası”. *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, IV (1), 81-88.
- Çelik Yalçın, S.D. (2014). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Bir Başkent İnşası”. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-107.
- Çılgın, A. S. (2004). “Genç Cumhuriyetin Ütopyası: “Gürbüz Türk Çocuğu”. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 97-119.
- Deveci, M. (2012). “Tevfik Fikret’in Özgürlük Yolundaki İzleri”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 949-957.
- Dirlikyapan, M. D.(2014). “Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara”. *Erdem Dergisi*, 66, 53-69.
- Fitting, P (2009). “A Short History of Utopian Studies”. *Science Fiction Studies*, 36 (1), 121-131.
- Frye, N. (1971). “Edebiyatıta Ütopya Türleri”. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi Eleştiri Özel Sayısı 2, XXII*, 234.
- Gülenç, K. (2011). “Tarih, Ütopya ve Politika”. *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, 7, 144-154.
- Gülsoy, M. (2012). “Edebiyatımızdaki İlk Ütopya Metinlerinden Rüya Terakki ve İleri İslam Medeniyeti Rüyası”. *Notos Öykü, Ütopya ve Distopya*, 36, 56-57.

- Gündoğdu, A. (1996). “Ankara: Roman ve Ütopya”. *Mimarlık-Felsefe, Yazın-Inceleme*, 10, 13-21.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006b). “Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler”. *Doğu Batı Dergisi*, 22, 107-133.
- Kavaz, İ. (2012). “Tarihselcilik Anlayışı ve Tarihî Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bilig Dergisi*, 63, 93-110.
- Kılıç, E. (2004). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Edebi Ütopyalara Bir Bakış”. *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 76, 73-87.
- Korkmaz, F. (2014). “Sait Faik’in Poetik Görüşleri”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 1-11.
- Mazıoğlu, H. (1972). “Necmettin Halil Onan'ın Kişiliği Eserleri ve Şairliği”. *Ankara Üniversitesi DTCTF Türkoloji Dergisi*, IV (1), 1-36.
- Namdar, O. (2010). “Bir Düşülke Kurmanın Yalnızlığı”. *Kurgu Düşün Sanat Edebiyat*, 2, 100-103.
- Narlı, M. (2002). “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (7), 98-106.
- Oskay, Ü. (1993). “Ütopyan Düşünce ile Distopian Düşünce ya da Batılılaşmanın Yolunun Açıldığı Toplumlarla Açılmadığı ‘Doğulu’ Toplumlar”. *Varlık* 1025, 6-8.
- Öğüt, H. (2009). “Feminist Ütopyalar”. Erişim Tarihi: 29.11. 2016. <http://kritisyen.blogspot.com.tr/2009/04/feminist-utopyalar-bir-sabah-uyandgnda.html>.
- Öğüt, H. (2011). “Romantik Aşklardan Anaerkil Ütopyalara, Kültürel Ayrılıkçılardan Sadomazoşist Cinselliğe Lezbiyen Edebiyat ve Eleştirisi”. *Cogito Dergisi*, 65-66, 287-321.
- Özavcı, H. O. (2011). “Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye’de Liberalizm”. *Doğu-Batı*, 57, 137-174.
- Özcan, T. (2000). “Romanda Sosyal Ortam”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 99–109.

- Özcan, T. (2002). “Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet Ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 87-96.
- Öztürk, N. (2010). “Bir düşyaşam: Servet-i Fünun Ütopyaları ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayat-ı Muhayyel’i”. *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 187, 20-30.
- Saatçioğlu, E. (2016). “Halikarnas Balıkcısı’nın *Aganta Burina Burinata* Romanını Ekoeleştirel Bakışla Okumak.” *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 581-600.
- Sargent, L. T. (1994). “Three Faces of Utopianism Revisited”. [Ütopyacılığı Ziyaretin Üç Yüzü] *Utopian Studies*, 5 (1), 1-37.
- Sargent, L. T. (2004). “Ütopya Gelenekleri: İzlekler ve Varyasyonlar”. (Çev. Mehmet H. Doğan), *Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 76, 91-100.
- Sevinç, A. (2004a). “Keşke Takımadaları”. *Ütopya. Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi*, 76, 88-90.
- Somuncu, S. (2015b). “Ankara Romanına Yönelik Bir Söylem Çözümlemesi: Bilgi-İktidar-İdeoloji”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 257- 279.
- Soyşekerci, H. (2010). “Düşler, Ütopyalar ve Erich Fromm”. *Kurgu-Düşün Sanat Edebiyat*, 2, 18-25.
- Soyşekerci, H. (2015). “Sait Faik’in yasaklı romanı “Medarı Maişet Motoru”. Erişim tarihi: 10 Aralık 2015. k24 Bağımsız İnternet Gazetesi: <http://www.t24.com.tr/k24/yazi/sait-faikin-yasakli-romani-medari-maiset-motoru485>.
- Sönmez, M. (2013). “Türk Edebiyatında Bir Ütopya: Simeranya”. Erişim Tarihi: 05.12.2016. http://birinsansinlarr.blogspot.com.tr/2013/07/turk-edebiyatinda-bir-utopya-simeranya_13.html.
- Tanyeri, K. (2016). “Toplumcu Gerçekliğin Kararsız İsmi: Sait Faik”. *Kasaba’dan Esinti Dergisi*, 9, 88-90.
- Turan, A. (1989). “Yeziliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi”. *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 42-82.

- Türkmenoğlu, S. (2014). “Bir Ütopya Romanı: Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslâmiyeyi Rüyet”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(31), 289-295.
- Usta, S. (2010). “Ütopik Sosyalizm: Bir Geçiş Döneminin İdeolojisi”. *Bilim ve Ütopya*. 198, 5.
- Usta, S. (2016). “Eğer toprak uyanırsa bu halkla çok şey başarılır”. Erişim Tarihi: 05.12.2016.<http://odatv.com/eger-toprak-uyanirsa-bu-halkla-cok-seybasarilir-3107161200.html>.
- Yalçın, S. (2011). “Hangi Yazarın Ne Rüyası Vardı”. Erişim Tarihi: 05.12.2016. <http://www.hurriyet.com.tr/hangi-yazarin-ne-ruyasi-vardi-17131318>.
- Yazıcı, N. (2005). “Halikarnas Balıkçısı’nda Kamusal Ütopya.” *Pasaj Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 1, 35-50.
- Yuca, İ. S. (2015). “Cumhuriyet Dönemi Tarihçilerinden Enver Behnan Şapolyo’nun Tarih ve Tarihçilik Üzerine Düşünceleri”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 158-175.

Proje

- Gariper, C. (2010). *Türk Edebiyatında Ütopya*. Proje No: 107K418. Isparta: Tübitak Projesi.

Sözlükler

- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Necatigil, B. (1971). *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nişanyan, S. (2010). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sargey, M. R., Bouchet, T., Picon, A. (2003). *Ütopyalar Sözlüğü*. (Çev. Turhan Ilgaz). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Tezler

Abca, Y. (2006). *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Albayrak, S. (2010). *Ulus Devlet İnşası ve Milli Kimlik Oluşumunun Yakup Kadri Karaosmanoğlu Romanlarındaki Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Araşan, A. (2011). *Kentsel Dönüşümün Ötesinde: Foucault'nun Sorunsallaştırma, Nesneleştirme ve Özneleştirme Kavramları Perspektifinden Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Söylem Oluşumuna Bakış*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayaz, A. (2008). *Fârâbî'de Siyaset Felsefesi Kaynakları ve Etkileri*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, R. (2010). *Burhan Cahit Morkaya'nın Romanlarında Sosyal, Siyasî ve Kültürel Meseleler*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deveci, M. (2005). *Varoluş ve Bireyleşme Açısından Ferit Edgü'nün Öykü ve Romanlarında Yapı ve İzlek*. (Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Düzgün, V. (2011). *Aldous Huxley'in Ütopya Dünyası: Cesur Yenidünya ve Ada*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erkmen, N. M. (2008). *Toplumsal Değişim Ve İletişim Eleştirisi Olarak Ütopya ve Karşı-Ütopya: Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya Romanı Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karabulut, D. (2011). *Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay'ın Yapıtları*. (Yüksek Lisans). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavaz, İ. (1990). *Sait Faik Abasıyanık Yazar ve Eser*. (Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtyılmaz, D. (2014). *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükçoşkun, Y. (2006). *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, F. (2001). *Ütopyalarda Eğitim Sorunsalının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, N. (1992). *Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya*. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sümer, M. (2015). *Milli Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yıldız, Ö. (2011). *George Orwell'de Ütopya ve Yabancılaşma*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yuca, İ. S. (2014). *Enver Behnan Şapolyo: Tarihçiliği, Gazeteciliği ve Edebi Kişiliği*. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yumuşak Canbaz, F. (2009). *Türk Romanının Ütopik Metinlerinde Kadın ve Aile*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TV Programı

- Perinçek M., Usta, S. (Yapımcı). (2 Nisan 2015). *Zaman Treni Ütopyalar Tarihi*. [Televizyon Programı], İstanbul: Ulusal Tv.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Necla Dağ
Doğum Yeri ve Tarihi : Kâhta- 20.02.1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Kafkas Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı (2005-2009)
Y. Lisans Öğrenimi : Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (2010-2012)
Doktora : Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (2012-2017)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : **Uluslararası/Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:**

Dağ, N. (2013). “İktidar Mücadeleleri ve İnsan Hayatına Müdahaleleri Bakımından İki Başkan Karakterinin Karşılaştırılması”. *Asosjournal* (1), 132-148.

Bayrak Ö, Dağ N. (2013). “Şaşırdım Kaldım İşte Şiirinde Aşk Teminin Çözümlemesi”. *Jasss-The Journal Of Academic Social Science Studies*, 6 (3), 1009-1020.

Karabulut, M. Dağ, N. (2017). “Ütopik Bir Mekân Arayışı Olarak Deniz”. *Littera Turca Journal Of Turkish Language And Literature*, 3 (1), 136-147.

Uluslararası/Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

Dağ, N. (2016). Sevinç Çokum’un Tren Burdan Geçmiyor Romanında Geleneksel ve Modern Toplum Yapıları Üzerinden Erkeklik Eleştirisi. 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Bildiri, Elazığ.

Dağ, N. (2016). İbni Sina ve İbni Tufeyl’in Hay Bin

Yakzan Adlı Eserlerinde Zaman. Uluslararası İslâm Medeniyetinde Zaman Sempozyumu, Konya.

Dağ, N. (2015). Tarihi Roman Olarak Ahmet Mithat Efendi'nin Süleyman Musli İle Namık Kemal'in Cezmi Eserlerinin Karşılaştırılması. Tarihi Roman Romanda Tarih Sempozyumu, Konya.

Dağ, N. (2015). Yaşar Kemal'in Filler Sultanı Romanında Sömürü Düzenine İronik Bakış. Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu-II, Adıyaman.

Dağ, N. (2014). Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Modernizm ve Bunalım Bağlamında Çevre İlişkilerinin İncelenmesi. II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu, 682-689, Adıyaman.

Uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

Dağ, N. (2015). "Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Kaçış ve Ütopik Özlemin İzleri". Özcan Bayrak (Ed.). Ölümünün 100. Yılında Tevfik Fikret. İstanbul: Kesit Yayınları.

Söyleşi/Röportaj:

Dağ, N. (2014). Sevinç Çokum İle Söyleşi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 612-618.

Kitap Tanıtımı/Yayın Kritiği:

Dağ, N. (2016).Türk Romanında Bilgi, İktidar, İdeoloji. *Uluslararası Sosyoloji Divanı Dergisi*, 3(6), 373-375.

Dağ, N. (2013). Edip Cansever Şiiri- Psikanaltik Bir İnceleme. *Uluslararası Yeni Türk Araştırmaları Dergisi* (10), 204-207.

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar

: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Araştırma Görevlisi- 2013-2017)

İletişim

E-Posta Adresi

: necladag02@gmail.com

Tarih

: 24.03.2017

